POLİTİK DÜŞÜNCE

YÖNETİME EL KOYMAK

ASKERÎ DARBELERİN STRATEJİK MANTIĞI

NAUNIHAL SINGH

ÇEVİREN / S. ERDEM TÜRKÖZÜ

FOL

FOL

Yönetime El Koymak
Askerî Darbelerin Stratejik Mantığı

FOL 392
© Mak Grup Medya Pro. Rek. Yay. A.Ş.
Sertifika No: 44396

Siyaset Bilimi 10
Politik Düşünce Serisi 10

Askerî Darbelerin Stratejik Mantığı –Yönetime El Koymak–
Naunihal Singh

Çeviren: S. Erdem Türközü

Özgün Adı: Seizing Power – Strategic Logic of Military Coups
Edisyon: © 2014 Johns Hopkins University Press.
Her hakkı saklıdır

Editör: İsmail Yılmaz
Redaksiyon: Mak Grup Redaksiyon Ekibi
Görsel Yönetmen: Nurullah Özbay
Grafik Tasarım ve Uygulama: Tavoos

ISBN 978-625-6584-96-9

Baskı: Ayrıntı Basım Yay. ve Mat. Hiz. San. Tic. A.Ş.
Matbaa Sertifika No: 49599

1. Baskı: Haziran 2025

İletişim Adresleri
Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4
06420 Çankaya Ankara
Tel.: 0312. 439 01 69
www.folkitap.com
bilgi@folkitap.com
siparis@folkitap.com
www.twitter.com/folkitap

Yönetime El Koymak
Askerî Darbelerin Stratejik Mantığı

Naunihal Singh

Çeviren
S. Erdem Türközü

FOL

Naunihal Singh

ABD'li siyaset bilimci. New York'ta doğdu. Yale Üniversitesi'nde çift anadal yaparak bilgisayar bilimi ve siyaset bilimi alanlarında lisans derecesi aldı (1992). Doktora eğitimini Harvard Üniversitesi'nde kamu yönetimi alanında tamamladı (2005). Bir süre Oracle şirketinde çalıştıktan sonra İnsan Hakları İzleme Örgütü bünyesinde Saddam Hüseyin'in savaş suçlarını soruşturan uluslararası bir komisyonda görev aldı. Şu anda ABD Deniz Harp Okulu'nda Ulusal Güvenlik İşleri bölümünde öğretim üyesidir. Özellikle askerî darbeler, sivil-asker ilişkileri ve otoriter rejimler üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Singh, darbelerin rastlantısal ya da irrasyonel değil, öngörülebilir bir stratejik mantığa dayandığını savunan oyun kuramına dayalı yaklaşımıyla, demokratikleşme süreçleri üzerine yapılan çalışmalara önemli katkılarda bulunmuştur.

S. Erdem Türközü

Ankara'da doğdu (1972). 1996'da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesü Kamu Yönetimi Bölümü'nden, 2001 yılında aynı üniversitenin Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Programından mezun oldu. Hâlen siyaset bilimi "doktora terk". İyi yazamadığını fark ettiği lisans yıllarında çeviri yapmaya başladı. Çeviride karar kılmadan önce birkaç işe girip çıktı. 2014'ten bu yana sadece çeviri yapıyor.

Başlıca çevirileri: MacGregor Knox ve Williamson Murray, *Askerî Devrimlerin Dinamikleri* (2024); *İnsan Dünyasının Döngüleri,* Peter Turchin ve Sergey Nefedov, (2024); Walter Scheidel, *Büyük Düzleyici* (2023); Theda Skocpol, *Devletler ve Toplumsal Devrimler* (2023) Robin Walz, *Modernizm* (2023); Mary Kaldor; *Yeni ve Eski Savaşlar* (2023); Bruce Haddock, *Siyasi Düşüncenin Tarihi* (2023); Cas Mudde, *Günümüzde Aşırı Sağ* (2022); W. Montgomery Watt, *Hazreti Muhammed: Peygamber ve Devlet Adamı* (2019); Natalia M. Belting, *Dünyadan Kedi Masalları* (2019); Cas Mudde, *Cristobal Rovira Kaltwasser, Popülizm: Kısa Bir Giriş* (2019); Ilan Pappe, *İsrail Hakkında On Mit* (2018); John Alexander Armstrong, *Milliyetçilikten Önce Milletler* (2018); William H. McNeill, *Avrupa'nın Bozkır Sınırları & Osmanlı'nın Batıdaki İlerleyişi Neden Durdu?* (2017); Tom Burns, *Psikiyatri: Kısa Bir Giriş* (2015).

İçindekiler

Teşekkür 11

1

Giriş 13
1. Darbeleri Anlamanın Önemi 14
2. Darbelerin Sonuçlarını ve Dinamiklerini Anlamak 18
3. Diğer Kuramsal Açıklamalar 28
4. Vakaların Arka Planı 29
5. Kitabın Düzeni 33

2

Kuram 37
1. Muharebeler Olarak Darbeler 38
2. Seçimler Olarak Darbeler 41
3. Eşgüdüm Oyunları Olarak Darbeler 48

3

Darbeleri Saymak 81
1. Darbe Girişimlerini Anlamak 82
2. Darbelerin Sonuçlarını Anlamak 110
3. Darbelerin Geldiği Kademeleri Anlamak 132
4. Kısıtlamalar 136
5. Sonuç 140

4

Ordunun Tepesinden Gelen Darbeler 144
1. Tepeden Gelen Darbelerin Kuramı 144
2. Gana, 1975 160
3. Gana, 1978 174
4. Sonuç 192

5

Orta Kademeden Gelen Darbeler 194
1. Orta Kademeden Gelen Darbelerin Kuramı 194
2. Gana, 1967 207
3. Gana, 1972 240
4. Sonuç 260

6

Tabandan Gelen Darbeler 262
1. Tabandan Gelen Darbelerin Kuramı 262
2. Gana, Mayıs 1979 272
3. Gana, Haziran 1979 287
4. Gana, 1981 314
5. Sonuç 337

7

SSCB, 1991: Dünyayı Değiştiren Üç Gün 340
1. Arka plan 343
2. Analiz 353
3. Sonuç 381

8

Sonuç 385
1. Eşgüdüm Kuramının Sivil-Asker İlişkileri Çalışmaları İçin İçerimleri 386
2. Gelecekteki Darbeler İçin İçerimler 388
3. Eşgüdüm Kuramının Siyasalar İçin İçerimleri 394
4. Köklü Toplumsal Pratikleri Değiştirmek 395
5. İsyanlarla Mücadele Etmek 397

Ek

Analizlerde Kullanılan Değişkenlerin Tanımları 400

Tabloların ve Şekillerin Listesi 403

Kaynakça 404

Dizin 418

Teşekkür

İlk teşekkürü danışmanlarıma, bu kitabın entelektüel vaftiz babaları Robert Bates, Jorge Dominguez, Bear Braumoeller ve Samuel Huntington'a borçluyum. Aralarına, tartışmanın oyun kuramı kısımlarında gayriresmi danışmanlığımı yapan Adam Brandenburger'i de eklemem gerekiyor.

Bu kitap, bana darbeler hakkında bildiğim neredeyse her şeyi öğreten Gana silahlı kuvvetlerinin emekli subaylarının ve erlerinin cömertliği olmasaydı yazılamazdı. Her dipnot, atıfta bulunulan kişiye içten ve coşkulu bir teşekkür olarak okunmalıdır. Dahası Eboe Hutchful, K. F. Gyimah-Boadi, General Edwin Sam, Kwesi Pratt ve Kweku Baaku'ya özel olarak teşekkür etmek gerekir; onlar olmasaydı topladığım sözlü tarih mümkün olmazdı.

Bu kitaptaki saha araştırması için gerekli fonlar Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi Uluslararası Ön Tez Bursu (1999-2000) ve Dünya Siyaseti Çalışmaları Enstitüsü Doktora Tez Bursu'ndan sağlandı. John M. Olin Enstitüsü'nden tez yazımı için ve Notre Dame Üniversitesi Kellogg Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü'nden lisansüstü yazım için ek destek alındı.

Ayrıca 1945 ila 2005 yılları arasında dünyadaki tüm darbe girişimleri hakkında veri toplamak için benimle birlikte çalışan çok sayıda öğrenciye de teşekkür ederim. Projenin bu kısmı dört yıl sürdü ve Colleen Mallahan, John Busch, Andy Bramsen, Katherine Moran, Shannon Coyne, Daniel Sportiello, Katherine Cessar, Krystin Krause, David Partida, Joe Brutto, Christina O'Donnell, Amber Herkey ve Jenna Farmer'ın kayda değer çabalarını gerektirdi. Bu araştırma Kellogg Enstitüsü tarafından cömertçe desteklendi.

Bu süreçte çok sayıda dostumun ve meslektaşımın entelektüel ve kişisel desteğinden yararlandım. Tek tek adlarını sayamayacağım kadar çok olmalarına rağmen, tüm yardımları için hepsine minnettar olduğumu bilmelerini isterim.

Bu kitap büyük ölçüde iki editörün çalışmaları sayesinde tamamlandı. Johns Hopkins Üniversitesi Yayınları'ndan Suzanne Flinchbaugh bu projeye inandı ve editoryal süreç boyunca onu destekledi; Jeanne Barker-Nunn'sa taslağı yontmama ve sesimi bulmama yardımcı oldu.

Ve son olarak, beni desteklemek için çok şey yapan, hatta bir noktada taslaktaki tüm sözcükleri elle sayan uzun süredir acı çeken aileme her türlü ölçünün ötesinde teşekkür ederim. Onlara ne kadar teşekkür etsem, onları ne kadar takdir etsem azdır.

1
Giriş

1991 yılında, Sovyetler Birliği'ni dağılmaktan kurtarmaya yönelik son bir çaba olarak, ülkedeki üst düzey bazı askeri ve sivil liderlerden oluşan bir koalisyon, devlet başkanı Mihail Gorbaçov'dan iktidarı zorla almaya çalıştı. Komplocular arasında savunma bakanı, içişleri bakanı, KGB şefi, başbakan, merkez komite sekreteri ve başkanın özel kalem müdürü de dâhil olmak üzere devlet başkanının kendisi dışında devlet aygıtındaki tüm önemli yetkililer bulunuyordu (Odom 1998, 310). Darbecilerin ellerinin altında bulunan – silahlı kuvvetlerden, içişleri bakanlığından ve KGB'den birlikler dâhil– ezici güce rağmen darbe girişimi başarısız oldu. Sovyetler Birliği'ni Nazi işgaline karşı büyük bir ustalıkla savunabilmiş parti, ordu ve istihbarat örgütleri dağıtıldı. SSCB artık yoktu.[1]

Bundan neredeyse on yıl önce 1981'in yılbaşı gecesi ise Jerry Rawlings adlı genç bir emekli hava yüzbaşısı Gana'da çok farklı bir askeri darbeye öncülük etmişti. O darbe girişiminde Rawlings ve sadece bir avuç adamı 9.000 kişilik bir ordunun ve 11 milyon nüfuslu bir ülkenin denetimini ele geçirmeyi başardılar. Neredeyse tüm güvenlik aygıtına hükmeden ve tüm devleti temsil eden Sovyet komplocuların aksine Rawlings, küçük silahlar taşıyan sadece 10 adamı ve çoğunlukla mevcut durumdan hoşnutsuz erlerden ve öğrenci

[1] Bu sonucu daha da şaşırtıcı kılan, Yeltsin lehine yaygın bir taraf değiştirme ya da silahlı kuvvetler içinde cunta tarafından verilen emirlere önemli bir itaatsizlik olduğuna dair hiçbir kanıt bulunmamasıdır (Brusstar ve Jones 1995, 52-53).

radikallerden oluşan müttefikleriyle saldırmıştı. Saldırısını, Ganalıların askeri müdahaleden usandıkları bir dönemde ve her ne kadar halk arasında artık pek destek görmese de adil bir şekilde seçilmiş demokratik bir rejime karşı düzenlemişti. Askerlere ve sivillere "kutsal savaş"ına ve "devrim"ine katılmaları yönünde yaptığı radyo çağrıları ordu içinde büyük ölçüde kayıtsızlıkla karşılanmış, hatta daha önceki başarılı darbeleri halkın sevinç gösterileriyle karşıladığı Gana'da ilk kez sivillerin bile tepkisini çekmişti. Fakat görünürdeki tüm bu engellere rağmen Rawlings yine de kazanan taraf olmuş ve yönetime el koymuştu.

1991 SSCB darbe girişimi başarısız olurken 1981 Gana darbe girişimi neden başarılı oldu? Genel olarak sivil-asker ilişkileri ve özel olarak darbeler üzerine engin bir akademik literatür bulunmasına rağmen darbelerin sonuçlarını nelerin belirlediği sorusu bugüne dek neredeyse tamamen göz ardı edildi. Bu kitap işte bu boşluğu gidermeyi amaçlıyor ve neden bazı darbe girişimlerinin başarısız olurken diğerlerinin başarılı olduğu hakkında ilk uzun vadeli kuramsal ve empirik incelemeyi sunuyor. Darbelerin katılımcılarıyla yapılan toplam 300 saatlik mülakatlara ve 1950-2000 yılları arasında dünyada cereyan etmiş tüm darbe girişimlerine ilişkin özgün bir veri kümesine dayanan bu analiz, darbelerin dinamiklerine ve sonuçlarına ilişkin yeni bir kuram geliştiriyor ve bu kuramı eldeki verilerle sınıyor.

1. Darbeleri Anlamanın Önemi

Uzmanların darbeleri önemsemelerinin birkaç nedeni vardır. Bunlardan en önemlisi, bazı darbe girişimlerinin dünya tarihinin çehresini değiştiren uğraklar olmalarıdır. Örneğin 1991 Sovyetler Birliği darbe girişiminde söz konusu olan, dünyadaki diğer tüm ülkelerden daha geniş topraklara ve en yakın rakibinin iki misli daha büyük bir nükleer cephaneli-

ğe sahip bir süper güç olan Sovyetler Birliği'nin bekâsıydı. Bu darbe başarısız olduğu içindir ki Soğuk Savaş sona erdi, SSCB parçalandı ve Komünist Parti dağıtıldı. Benzer şekilde Portekiz'in 1974 Karanfil Devrimi'nin başarısı Portekiz'in demokratikleşmesine, Portekizce konuşulan büyük sömürgelerinin Portekiz'den bağımsızlıklarını kazanmalarına ve dünya çapında demokratikleşmenin Üçüncü Dalgasına yol açtı (Huntington 1991). Hitler'i hedef alan Temmuz 1944 darbe girişimi başarılı olsaydı Avrupa'daki savaş hem Doğu Cephesi'ndeki siviller hem de toplama kamplarında katledilenler için çok farklı sonuçlanabilirdi. Bu ve benzeri diğer örneklerde, dünya siyasetinin yörüngesi tek bir darbe girişiminin sonucuna göre belirlenmişti.

Bir darbe girişimi uluslararası alanda büyük bir etki yaratmasa bile, o girişimden etkilenen ülkenin sınırları içinde yaşayanların hayatları üzerinde pekâlâ önemli bir etkiye sahip olabilir. İktidarının ilk yılında yarım ila bir milyon arasında Endonezyalıyı öldüren (Valentino 2004, 71) ve görevinde kaldığı süre boyunca 15 ila 35 milyar doları zimmetine geçirdiği tahmin edilen (Transparency International 2004, 13) Endonezya Devlet Başkanı Suharto gibi dünyanın en acımasız ve zalim diktatörlerinden bazıları da yönetime darbeyle el koymuşlardı. Saddam Hüseyin ve İdi Amin iktidarı uzun süre ellerinde tutabildiler –ve bu uğurda çok sayıda yurttaşlarını öldürdüler– çünkü onları iktidara getiren darbe girişimleri başarılı olurken, onlara karşı yapılan çok sayıda darbe girişimi başarısız olmuştu.

Her darbe girişimi ülke içinde ya da uluslararası alanda hayati önemi haiz olmasa da, dünyadaki ülkelerin çoğu 20. yüzyılın ikinci yarısında en az bir darbe girişimi deneyimlediğinden, darbe girişimlerinin o dönemin siyaseti üzerinde birikimli bir etkisinin olduğu yadsınamaz.[2] Bölgeler düze-

[2] Kesin olmak gerekirse, nüfusu 100.000'den fazla olan ülkelerin %55'inde 1950 ila 2000 yılları arasında en az bir darbe girişimi meydana geldi.

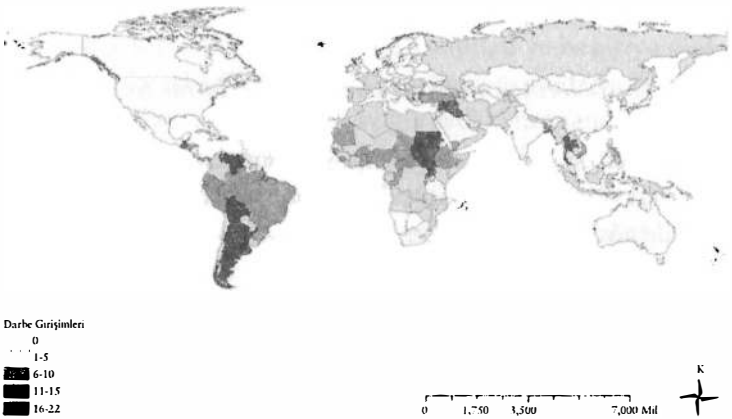
yinde bakıldıkta Sahraaltı Afrika'daki ülkelerin %80'i, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinin %76'sı, Latin Amerika ülkelerinin %67'si ve Asya ülkelerinin %50'si bu dönemde en az bir darbe girişimine sahne oldu. 1950 ile 2000 yılları arasında, nüfusu 100.000'in üzerinde olan bağımsız ülkelerde 238'i başarılı, 233'ü başarısız, toplam 471 darbe girişiminde bulunuldu. Yani o dönemde her yıl ortalama (hem ortalama hem de ortanca) 9 darbe girişimi oldu: Darbe girişimlerinin sayısı 1998'de 3 olan en düşük değerden 1975'teki 19'luk en yüksek değere kadar çeşitlilik gösterdi. Darbe girişimlerinin sıklığı zamanla azalmış olsa da 1950 ile 2012 yılları arasında dünyanın herhangi bir yerinde darbe girişiminde bulunulmayan tek bir yıl bile yoktu. Bu sayılar 1950 ile 2000 yılları arasında Batılı olmayan ülkelerde hükümeti değiştirmek için başvurulan demokratik seçimlere kıyasla en az %30 daha fazla darbe girişimi yaşandığı anlamına geliyor.[3]

Sıklıklarından ve dünyanın her yerinde karşımıza çıkmalarından da anlaşılacağı üzere, darbe girişimleri dünyada rejim değişikliklerinin ve olağan hayatın akışına aykırı biçimde liderlik tasfiyelerinin çoğunun temel mekanizması olagelmiştir. Nitekim darbeler demokratik başarısızlıkların yaklaşık %75'inden sorumludur ki bu da onları demokrasiye yönelik en büyük tehdit hâline getirmektedir (Goemans ve Marinov 2008).[4] Askeri darbeler demokrasilerle de sınırlı değildir: 1946'dan bu yana sona eren tüm monarşiler kendi silahlı

[3] Darbelerin ve demokratik seçimlerin göreceli sayısı tahmini, Yönetişim Kalitesi Veri Kümesi'nden alınan veriler kullanılarak hesaplandı. Batı Avrupa, ABD, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda hariç tutulduğunda, dünyanın geri kalanında yürütme organı için tahmini 354 demokratik seçim ve 459 darbe girişimi meydana geldi. Yürütme organı seçimlerinin sayısı, başkanlık demokrasilerindeki demokratik seçimlere, parlamento seçimlerindeki yasama seçimlerine ve karma sistemlerdeki hem yasama hem de başkanlık seçimlerine bakılarak hesaplandı. Karma sistemlerdeki tüm seçimleri yürütme seçimleri olarak değerlendirerek hata yaptığım için, yürütme seçimleri tahmini muhtemelen fazla sayıldı, bu nedenle darbe girişimi sayısı muhtemelen seçim sayısını %30'dan fazla aşmaktadır.

[4] Buna ek olarak, birden fazla demokratik çöküş yaşayan tüm ülkeler bunu ordu eliyle gerçekleştirdi (Cheibub 2007, 149).

kuvvetleri tarafından devrilmiştir (Geddes 2009) ve darbeler aynı zamanda diktatörlüklerde liderlik değişiminin en yaygın biçimidir. Aslına bakılırsa bu çalışmada ele alınan dönemde diktatörlerin üçte ikisi darbelerle tasfiye edilmiştir. Diktatörlerin kitlesel halk gösterileriyle devrildiğine dair yaygın kanıya rağmen bu bir kuraldan ziyade istisnadır: Darbelerin bir diktatörlüğü sona erdirme olasılığı halk ayaklanmalarına göre altı kat daha fazladır (Svolik 2008).

Şekil 1.1: 1950-2000 yılları arasında dünyada darbe girişimleri

Başarılı askeri darbeler aynı zamanda genel olarak rejim değişiklikerinin asli kaynağıdır. İster parlamenter demokrasi, ister başkanlık demokrasisi, ister karma demokrasi ya da sivil diktatörlük olsun, herhangi bir rejim türü başarısız olduğunda yerine büyük olasılıkla askeri bir rejim geçecektir (Cheibub 2007, 145). Tüm askerî rejimler başarılı darbelerin sonucu olmasına rağmen tüm başarılı darbeler askeri rejimlere yol açmadığı –ve bazı başarısız darbeler de rejim değişikliklerine yol açtığı– için, askerî rejimlere geçiş oranının yüksekliği darbelerin etkisini açıkça göstermektedir. Askerî yönetimlerin kendileri de darbelerin istikrarsızlaştırıcı etkilerinden azade değildirler. Aksine, hem askeri yöneticilerin

hem de askeri rejimlerin görev sürelerinin diğer otoriter rejim türlerine göre daha kısa olduğu –yaklaşık dört yıl sürdüğü–, buna karşılık diğer diktatörlük türlerinin en az iki kat daha uzun süre iktidarda kaldıkları iyi bilinmektedir (Brownlee 2007, Gandhi 2008, Geddes 2003, Geddes 2009, Svolik 2008). Aslına bakılırsa her başarılı darbe yeni bir darbe olasılığını artırmaktadır ki bu da her askerî yönetimin kendi sonunun tohumlarını bünyesinde barındırdığını gösterir (Londregan ve Poole 1990).

2. Darbelerin Sonuçlarını ve Dinamiklerini Anlamak

Bu kitaba konu olan araştırmamın sonuçları, apaçık görünmesine rağmen önceki araştırmaların çoğu tarafından büyük ölçüde göz ardı edilmiş temel bir noktayı ortaya koyuyor: Bir darbe girişiminin temel dinamikleri silahlı kuvvetler içinde meydana gelenlerdir. Empirik bir dille ifade etmek gerekirse, darbeler ancak başka bir silahlı aktör tarafından savuşturulduklarında başarısız olurlar ki bu aktör de neredeyse her zaman silahlı kuvvetler içindeki başka bir hiziptir.[5] Sivil aktörlerin bir darbe girişiminin başlangıcı ile bitişi arasında cereyan edenler üzerinde etkileri genellikle son derece sınırlıdır; bir şekilde olayları şekillendirebildiklerindeyse bu ancak ordu personelinin davranışlarını etkileyebildikleri ölçüde gerçekleşmektedir. Uygulamada baktığımızdaysa ne kadar çok gösteri ve protesto yapılırsa yapılsın sivillerin tek başına bir darbeyi bastırma kabiliyetleri yoktur. Askeri birlikler son derece kalabalık sivil grupları bile dağıtmaya hem muktedir hem de isteklidirler. Çin ordusu Tiananmen Meydanı'nda bunun en açık örneklerinden birini sergilemiştir.

[5] Darbe girişimleri dışarıdan bir ordunun müdahalesiyle de engellenebilirse de bu nadiren gerçekleşir. Başlıca istisnalar, eski bir sömürgenin topraklarında konuşlanmış ve müttefik bir hükümeti devrilmekten korumak için müdahale eden Fransız güçlerinin sonucudur.

Bir darbe girişiminin ordu içi bileşenini gözden kaçırmak kolaydır çünkü uzmanlar ve gazeteciler darbe girişimlerini genellikle "ordu" tarafından yapılıyormuş gibi, sanki silahlı kuvvetler yekpare bir aktör olarak hareket ediyormuş gibi betimlemeye meyillidirler. Oysa ilerleyen sayfalarda açıkça göreceğimiz gibi, her askerî darbe girişimi öncelikle silahlı kuvvetler içinde cereyan eden bir iktidar mücadelesidir ve bu mücadelede galip gelen taraf devletin yönetimini ele geçirir. Örneğin çavuşlar tarafından örgütlenen bir darbe "silahlı kuvvetler" tarafından yapılan bir darbe değildir, silahlı kuvvetlerin en alt kademesi tarafından yapılan ve başarıya ulaşması hâlinde askerî hiyerarşide o darbeyi yapanların üstünde yer alan herkesi tehdit edecek ve görevdeki hükümeti iktidardan indirecek bir darbedir. Başarıya ulaşan bir darbe girişimi darbecileri kendileriyle aynı rütbede olanlar ve astları karşısında güçlü bir konuma getireceğinden, aynı sav askerî hiyerarşinin her kademesi için geçerlidir. Komuta yapısının tepesindeki subaylar bir darbe girişiminde bulunduklarında bile, bu tür girişimler daha alt kademelerdeki subaylar tarafından reddedilebileceğinden ve bu nedenle darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanabileceğinden, bu süreçte iki taraf için de yıkıcı bir iktidar mücadelesi söz konusudur. Koşullar ne olursa olsun, hiçbir darbe girişiminin başarıya ulaşması garanti değildir. Bu nedenle darbe girişiminde bulunan her grubun öncelikle silahlı kuvvetlerin geri kalanı üzerinde denetim kurarak ilerlemesi gerekir.

İşte bu nedenle burada darbelerin sonuçlarını anlamanın anahtarının darbelerin dinamiklerini anlamak olduğunu ileri sürüyorum. Bir darbenin başarılı ya da başarısız olması neredeyse tamamen darbe girişimi başladıktan sonra ordu içinde yaşananlara bağlıdır. Genellikle darbe girişimcileri tespit edilmekten kaçınmak için ordu içinde sadece küçük bir grup oluşturduklarından, ordunun geri kalanının darbe girişimine tepkisi, girişimin nihai kaderi için hayati önem taşır.

Bu kitapta sunulan sav, darbe girişimlerinin iç işleyişi-

ne ilişkin saha çalışmalarımın bir sonucudur. Bu saha çalışmalarımı, altı başarılı ve dört başarısız darbe girişiminin yaşandığı bir Afrika ülkesi olan Gana'da gerçekleştirdim. Orada şans, azim ve en önemlisi birçok insanın cömertliğinin bir bileşimi sayesinde, bu darbe girişimlerinde rol almış her iki taraftan da geniş bir katılımcılar yelpazesiyle görüşmeler yapabildim. Özellikle başkent yakınlarında konuşlanmış, belirleyici nitelikteki birliklerin komutanlarının davranışlarıyla ilgilendim çünkü onların kararları darbe girişiminin yörüngesi ve sonucu üzerinde önemli bir etkiye sahipti. Bu kitabın ana fikri, bu ordu mensuplarına bir darbe girişiminin başladığı haberine nasıl tepki verdiklerini sorduğumda ortaya çıktı.

Görüştüğüm subayların kendi davranışlarına ilişkin açıklamaları benim için çok şaşırtıcıydı çünkü darbe girişimlerine dair genellikle akademik metinlerde ya da gazetelerde anlatılanlardan epey farklı bir tablo sunuyordu. Beklenebileceği gibi, subaylar hükümetin icraatlarını, darbecilerin saiklarını ve o zamanki siyasî koşullar göz önünde bulundurulduğunda darbe girişiminin meşruiyetini –-yani darbe olgusunu inceleyen çoğu siyaset bilimcinin başvurduğu olağan etkenleri–tartışarak konuya başladılarsa da şaşırtıcı bir şekilde, daha sonra bu etkenlerin hiçbirinin girişimin başlangıcında hangi tarafı destekleyeceklerine karar vermelerinde bir rol oynamadığını da ifade ettiler. Kişisel siyasî inançlarının tepkilerini yönlendirmesine izin vermenin bencillik olacağına inanıyorladı. Subaylar olarak öncelikle komutaları altındaki askerlerden sorumlu olduklarını ve kaybetmesi muhtemel bir tarafı desteklemek üzere askerlerini kullanıp onların hayatlarını tehlikeye atmanın yanlış olduğunu düşünmüşlerdi. Belki de askerlerden beklenmeyecek bir tavırla "gereksiz şiddet"ten kaçınmakta kararlıydılar. Her ne kadar ülkeyi dış güçlerin işgaline karşı savunmak için son adamlarına ve kanlarının son damlasına kadar savaşmaya kararlı olsalar da orduya ve ülkeye zarar verebilecek, belki

de iç savaşa dönüşebilecek bir kardeşkatline karşımak, kan dökmek istememişlerdi. Bu yüzden, kazanmasını isteyecekleri tarafa destek vermek yerine herkesin destekleyeceğine ikna oldukları tarafa destek vermeyi ve bu tarafın hangisi –mevcut hükümet mi yoksa darbeciler mi– olduğunu öğrenene dek yangına körükle gitmekten kaçınıp durum hakkında bilgi toplamakla yetinip tarafsız kalmayı tercih ettiklerini ifade etiller.

Subayların betimlediği bu stratejik dinamiğe oyun kuramcıları "eşgüdüm oyunu" [*coordination game*] adını veriyorlar. Bir eşgüdüm oyununda her bireyi başkalarının yaptıklarını yapmaya yönelten bir teşvik vardır. Bu nedenle bireylerin seçimleri başkalarının olası eylemleri hakkındaki inançlarına dayanır. Oyunun sonucunu oyuncuların inançlarının birbirine ne kadar yakınsadığı belirler. Yani oyuncuların beklentilerini değiştirirseniz davranışlarını da değiştirmiş olursunuz.

Eşgüdüm oyununda beklentiler kuvvetli belirleyicilerdir çünkü bunlar kendini gerçekleştiren kehanetlere dönüşebilirler. Örneğin eşgüdüm oyunu modeline uyan bir başka durum olan bankaya hücum örneğini ele alalım: Dış garantörü olmayan bir bankanın mudileri, diğer mudilerin paralarını o bankada tutacağına inandıklarında paralarını o bankada tutmaya devam ederler (böylece faiz geliri elde ederler) ama diğer mudilerin paralarını bankadan çekeceğine düşünürlerse onlar da bankaya hücum edip paralarını çekelerler. Yani o bankada parası olan mudiler bankanın batacağına inanırlarsa paralarını bankadan çekerler ve banka gerçekten de batar. Dahası, diğer mudilerin de bankanın batacağına *inandıklarına inanırlarsa* da paralarını çekerler, bu da diğer mudilerin davranışına ilişkin beklentilerinin –böyle bir durum gerçekte olmasa bile– gerçekleşmesine neden olur. Başka bir deyişle, bir bankaya yatırılmış paranın miktarı ne denli büyük olursa olsun, sonucu belirleyecek olan unsur o bankanın mudilerinin bankanın batıp batmayacağına ilişkin kendi

inançları ve diğer mudilerin bu konudaki inaçları hakkındaki [meta] inançlarıdır.

Eşgüdüm oyunu modeli, ister toplumsal, iktisadî, ister siyasî olsun, birçok ortak eylemin temel dinamiklerini temsil eder. Hevesler ve modalar eşgüdüm oyunlarının bariz örnekleri olsalar da uzun süredir işleyen çeşitli toplumsal normlar ve kurumlar da öyledir. Rousseau'nun toplumun doğa durumundan nasıl doğduğuna ilişkin ünlü betimlemesi (bireyler tavşanları tek başlarına ya da geyikleri birlikte avlamayı seçebilirler) eşgüdüm oyununun bir örneğidir. Keza devrimler de böyle anlaşılabilirler. Bu örneklerin her birinde, sistemin istikrarı beklentilere dayanır ve değişim, değişen inançların bir sonucudur.

Beklentiler yaratmanın ya da beklentileri değiştirmenin belirleyici bir yolu ise iletişimdir. Gelgelelim, iletişimin beklentileri şekillendirebilmesi için, aktarılan bilginin tüm taraflarca bilinmesi yetmez, tüm taraflarca bilindiğinin bilinmesi, tüm taraflarca bilindiğinin bilindiğinin de bilinmesi vb. de gerekir. Başka bir deyişle bilgi üretmesi yetmez, bilgi hakkında bilgi (meta bilgi veya meta meta bilgi vb.) ya da oyun kuramcılarının "ortak bilgi" diye adlandırdığı bilgiyi üretmesi de gerekir. Bunun nedenini anlamak için, iki generalin bir düşman karargâhına farklı cephelerden saldırı planlamaya çalıştığı "eşgüdümlü saldırı sorunu" olarak adlandırılan durumu ele alalım: Birlikte saldırırlarsa düşmanlarını yenebilirler ama tek başlarına saldırırlarsa ikisi de yenilecektir. Generallerin burada karşılaştıkları sorun, ikisi arasındaki iletişimin güvenilmezliğidir. Birinci generalin ikinci generale düşman kampına şafakta saldıracaklarını söylemesi yeterli değildir çünkü ikinci generalin onun bu mesajını gerçekten alıp almadığını bilemez. İkinci general bu mesajı alsa bile bu kez de birinci generalin onun bu mesajı başarıyla aldığını bildiğini bilmeden saldırmayacaktır. Ama birinci generalin ikinci mesajı aldığına dair ikinci generale bir onay göndermesi de yeterli olmayacaktır çünkü birinci generalin, ikincinin bi-

rincinin bildiğini bildiğini bilmesi gerekir ve bu böyle devam eder. Kısacası eşgüdüm, ortak bilgiyi gerektirir.[6]

Ortak bilginin üretilmesi ortak eylemlere vardırabileceğinden bu tür bir bilgiyi yaratmak için kullanılan araçların denetimini elinde tutmak iktidarı elinde bulunduranlar ya da iktidarı onlardan almayı umanlar için son derece önem arz eder (Chwe 2001, 10). Bir diktatörlüğü devirmek, siyasî aktörlerin başkaları da katılıyorsa protestolara katılmak istedikleri ve başkaları evde kalıyorsa evde kalmak istedikleri bir eşgüdüm oyunudur. Bu nedenle diktatörlükler, özellikle halka açık törenler biçimini alan yerleşik düzene biat gösterilerini ödüllendirirler çünkü bu tür gösteriler sistemin işlemesini sağlayan beklentileri güçlendirirler. Ama bir yandan da kamusal toplantıları ve kitle iletişim araçlarını sıkı şekilde düzenlerler ve denetimleri altında tutarlar çünkü bunlar mevcut rejimin altını oyabilecek beklentilerin oluşturulması için kullanılabilecek araçlardır. Tek bir radyo yayını, yerleşik düzene, elden ele dolaşan yasaklı bir kasetten çok daha fazla zarar verir; bir topluluğa hitaben yapılan halka açık bir konuşma, aynı sayıda kişiyle yapılan özel konuşmalardan daha tehlikelidir.

Eşgüdüm oyunlarının dinamiklerine dair bu anlayış darbelere uygulandığında bir darbe girişiminin nasıl yapılacağına ya da engelleneceğine dair bize çeşitli içgörüler sağlamaktadır. Darbe girişimcileri için belirleyici olan husus, beklentileri darbenin başarısını destekleyecek şekilde oluşturmak üzere ortak bilgiyi kullanabilmektir. Örneğin bir darbeye karışan ordu aktörleri, başkalarını darbe girişiminin orduda neredeyse herkesin desteğini aldığına, dolayısıyla esasen bir *fait*

[6] Oyun kuramının epistemolojisi üzerine çalışan akademisyenler, her bir meta bilgi düzeyinin eşit derecede önemli olduğu sonsuz bir meta bilgi kulesinin gerekli olduğunu ileri sürer (Aumann 1976). Bununla birlikte pratikte insanlar, herkesin sınırlı derecede rasyonel olduğunu varsayar ve bunun yerine üç düzeyden daha derin olan her şeyin yeterli olduğunu söyleyen bir sezgisel yöntem kullanır (Nagel 1995).

accompli [oldubitti] olduğuna ikna etmek isterler. Keza darbeye karşı olası bir direnişin ciddi boyutlara ulaşamayacağını, başarısızlığa mahkûm ve sorumsuzca olacağını çünkü devam etmesi hâlinde şiddeti tırmandırma riski taşıdığını da açıkça ortaya koymak isterler. Ben bu sürece "gerçeği imal etmek" [*making a fact,* oldurmak] adını veriyorum ve başarılı biçimde yapılması hâlinde hükümeti devirme girişimlerini ordu mensuplarının bilfiil veya zımnen destekleyeceklerini ileri sürüyorum.

Bu süreçte gerçek, genellikle ana radyo ya da diğer yayın tesisleri ele geçirilip diğer oyunculara seslenen yayınlar yapılarak imal edilir. Yönetimdekilerin ise bu hamleye karşılık olarak darbe girişimini engellemek için bunun tam tersini yapmaları gerekir, yani ya yayın tesislerini darbecilere hiç kaptırmamalıdırlar ya da onları el koydukları yayın tesislerinden bir şekilde uzaklaştırmayı başarıp yönetimin görevinin başında olduğunu, darbe girişiminin başarısız olmaya mahkûm olduğunu telkin eden resmî ağızdan bir yayın yapmalıdırlar. Nitekim görüştüğüm subaylar da radyo istasyonunu ele geçirmenin veya elde tutmanın darbenin başarısı için neredeyse her zaman şart olduğunu ve bu şart sağlanamadığı takdirde darbe girişiminin başarısızlığa mahkûm olacağını vurguladılar. Daha da önemlisi, yayınların amacı darbecilerin yönetimi ele geçirmesini –ya da hükümetin yönetimi elinde tutmasını– sağlamaktır; ordu mensuplarını darbeye katılmaya ya da karşı çıkmaya ikna etmek ya da halkı darbenin meşru ya da gayrimeşru olduğuna ikna etmek değildir. Bu nedenle, önemli olan, yayınların kamuoyunun geneline ulaşması değil, yayındaki bilgilerin ordu içinde "kamuya açık" olması, yani yayının içeriğinin silahlı kuvvetler mensuplarının tümü için ortak bilgi hâline gelmesidir.

Aynı hedefe ulaşmak için başvurulan bir başka strateji de ordunun komuta kademesine mensup askerlerin katıldığı bir toplantıda gerçeğin imal edilmesidir. Bu toplantı sadece başkent ve çevresindeki belirleyici komutanların bir ara-

ya geldiği küçük bir toplantı olabileceği gibi, ülke genelindeki tüm muharip birlik komutanlarının bir araya geldiği büyük bir toplantı da olabilir. Bu tür bir toplantıda darbeciler tarafından söylenen her şey, bu sınırlı kitleye seslenen bir kamu yayını işlevi görerek onlar arasında bir ortak bilgi yaratır ve onların beklentilerini şekillendirir. Bu yaklaşımın ek faydası, sadece yayının değil, orada bulunanların bu yayına verdikleri tepkilerin de orada bulunan tüm aktörler tarafından bilinmesi, yani sınırlı anlamda kamuya açık hâle getirilmesidir ki bu da sıra beklentileri şekillendirmeye geldiğinde komutanlarla yapılan bir toplantıyı bir radyo yayınından bile daha güçlü kılar. Toplantı dikkatle yönetilirse, darbeye kalkışanlar darbeye yaygın bir destek olduğunu iddia etmenin yanı sıra itirazı olan herkesin açıkça konuşmasını isteyerek bunu görünüşte kanıtlayabilirler. Toplantıdaki hiç kimse darbecilere açıktan meydan okuma riskini göze alamayacağından, grubun darbeye rızası orada bulunan herkes tarafından bilinir hâle gelir. Rızalarını meslektaşları arasında bu şekilde alenileştiren subayların toplantıdan ayrıldıktan sonra geri adım atıp darbeye karşı çıkmaları pek olası değildir. Dahası, orada bulunan herkes gizliden gizliye darbeye karşı çıksa bile darbenin başarısı garantilenmiş olur çünkü burada önemli olan kişilerin inançları değil beklentileridir. Böyle bir toplantıdan sonra, mevcut yönetime bağlı olanların darbeye karşı koymak için yapabilecekleri çok az şey vardır çünkü oluşan beklentiler herhangi bir katılımcının daha sonra darbecilere karşı çıkmasını zorlaştırır. Beklenti yaratmak söz konusu olduğunda toplantı radyo ya da televizyon yayınlarından daha iyi bir araç olmasına rağmen daha az kullanılır. Çünkü sadece üst düzey yetkililer ve ancak doğru koşullar altında bu tür toplantıları düzenlemeye muktedirdirler ki bu da mevcut yönetimi kuşkulandırmadan bu tür toplantıları örgütlemeyi güçleştirir.

Beklentileri şekillendiren ana etkenler darbe girişimi sırasında ya kitlesel basın yayın organları ya da bir toplantı

yoluyla ortak bilgi yaratan yayınlar olsa da, darbeden önce meydana gelmiş olaylar da aktörlerin başlangıçtaki beklentilerini şekillendirebilir ve böylece darbeciler için bir avantaj ya da engel teşkil edebilir. Bunların başında ülkedeki geçmiş darbe girişimlerinin sonuçları gelir. Tarih bir ortak bilgi olduğu için, özellikle geçmiş emsaller yakın tarihli ve şimdikine benzer olduğunda –ya da bu şartların her ikisi birden söz konusu olduğunda– darbe girişimi sırasındaki davranışlarla ilgili beklentileri şekillendirecektir (Chwe 2001, 7). Ama bu, tarihin tekerrür etmek zorunda olduğu anlamına gelmez. Nitekim birden fazla darbe girişimine sahne olduğu hâlde darbelerin hep başarılı veya hep başarısız olduğu ülkelerin sayısı bir elin parmaklarının sayısını geçmemektedir. Bir darbe girişimi sırasında yaşananlar o darbeden önce yaşananlardan daha önemli olsa da, en son darbe girişiminin başarısız değil de başarılı olduğu bir ülkede darbeye kalkışanların gerçeği imal etmelerinin daha kolay olacağını iddia ediyorum. Benzer şekilde, daha önce yapılmış yayınlar da bir darbe girişiminin başlangıcındaki beklentileri şekillendirebilir. Örneğin görevdeki bir hükümet yaklaşan darbe tehlikesi hakkında uyarıda bulunmak için basın-yayın araçlarını kullandığında muhalefeti ciddiye alıyormuş gibi görünmesi ters teperek darbecilerin elini güçlendirebilir.

İlerleyen bölümler boyunca göreceğimiz gibi, eşgüdüm dinamiği sadece darbenin başlangıcındaki beklentileri değil, aynı zamanda tüm darbe girişimi boyunca ve çeşitli biçimlerde davranışları da şekillendirir. Örneğin birçok darbe girişiminde darbeciler kuvvet kullanmışsa da bu kullanım ancak darbenin başarıya ulaşacağı yönünde bir beklentinin yaratılmasıyla –doğrudan ya da dolaylı olarak– sonuçlandığında verimli olabilir. Kuvvet genellikle radyo istasyonunun denetimini ele geçirerek ya da başkentteki önemli simgesel hedefleri ele geçirerek, ilgili radyo yayınında öne sürülen iddialara itibar kazandırmak için kullanılır. Bununla beraber bu kuvvet kullanımı, savaş zamanında gerçekleşecek olandan çok farklıdır. Darbe-

lerde eşgüdümü yönlendiren unsur *kardeşkatli korkusu* olduğundan, her iki taraf da çatışmalar sırasında taktiksel bir maliyeti göze alsa bile şiddeti sınırlamaya özen gösterir. Bu tür bir itidal bir darbe girişiminin sonunda bile kendini gösterir. Aktörler eylemlerinden dolayı idam edileceklerine inandıklarında bile, son bir direniş gösterip muarızlarını yok etmeye çalışmak yerine neredeyse her zaman teslim olurlar ya da kaçarlar. Bu iddialar darbe girişimlerinin yoğun savaşlar olarak betimlenmesine ters düşüyorsa da kitabın geri kalanında onları desteklemek için kanıtlar sunuyorum.

Tüm darbeciler temelde aynı zorluklarla karşı karşıya olsalar da darbe yapmak için kullanabilecekleri kaynaklar ordu içindeki konumlarına göre farklılık gösterir. İlerleyen bölümlerde de görüleceği üzere, darbecilerin ordu hiyerarşisi içindeki yerleri ve sahip oldukları kaynaklar arasındaki bu farklılıklar taktikler, dinamikler ve başarı olasılığı açısından da farklılıklara yol açar. Belirli bir darbe girişiminin nihai başarısı ya da başarısızlığı için en önemli unsur, taraflar arasındaki keskin askerî güç farkı değil, beklentileri belirlemek ve eşgüdümlemek ve gerçeği imal etmek için erişilebilecek kaynaklardır.

Hiyerarşinin tepesindeki darbeciler (bunlar genellikle generallerdir) başarılı bir darbe yapmak için en iyi konumda bulunanlardır çünkü örgüt içindeki konumları onlara daha fazla "yumuşak güç" kullanma imkânı verir ve bu da diğer askerî aktörlerin beklentilerini olumlu şekilde yönlendirmelerine olanak tanır. Dördüncü Bölümde daha ayrıntılı olarak ele alınacağı üzere, bu generallerin amacı, muharip birliklere komuta eden orta düzey subayların darbenin başarısının kaçınılmaz olduğuna inanmalarını sağlayarak onların desteğini garantilemek ve darbenin başarısı konusunda kendini gerçekleştiren kehanetlerde bulunmaktır. Bu tür aktörler, bir toplantıda darbe yapmak gibi son derece etkili bir seçenek de dâhil olmak üzere bir dizi taktiğe sahiptirler. Tepeden gelen darbeler genellikle hızlı bir şekilde, görece daha az kargaşa ve kan dökülmesiyle sona erer.

Hiyerarşinin orta kademelerinden gelen darbeler binbaşılar, yarbaylar ve albaylar, yani ordudaki gerçek muharip birimlerin başındaki subaylar ve dolayısıyla ellerinde en fazla ateş gücü olanlar tarafından yapılır. Beşinci Bölümde göreceğimiz gibi, hiyerarşinin orta kademelerinden gelen darbeciler son derece simgesel yerlerde simgesel hedefleri ele geçirirler ve darbenin geniş bir destek bulduğunu ilan eden, mevcut rejimi savunanları yenilgilerinin kaçınılmaz olduğu konusunda uyaran yayınlar yaparlar. Bu darbeciler, başkalarını ordunun geri kalanının darbeyi desteklediğine ya da yakında destekleyeceğine ikna etmek için hem darbeye katılmamış subayların hem de rejimin savunucularının inançlarını şekillendirmeye çabalarlar. Bu, inançları yönlendirmenin daha dolaylı bir yoludur ve inandırıcılıklarını göstermeye hizmet eden hedefleri ele geçirme ve denetim altında tutma becerisine bağlıdır. Bunun bir sonucu olarak, hiyerarşinin orta kademelerinden gelen darbeler yukarıdan gelen darbelere kıyasla daha az başarılı olurlar.

Son olarak, hiyerarşinin alt kademelerinden gelen ve erler, astsubaylar ve yüzbaşı rütbesine kadar olan astsubaylar tarafından yapılan darbeler özü itibarıyla isyanlardır. Altıncı Bölümde ele alındığı üzere, bunlar başarılı olma olasılığı en düşük darbe girişimleridir çünkü darbeciler ne yumuşak ne de sert güce sahiptirler. Dolayısıyla üst rütbeliler tarafından kesinlikle karşı çıkılacağını bilerek ordunun tüm yapısını çözmeleri gerekir çünkü bir isyan, siyasî inançları ne olursa olsun, onların makamlarına kendiliğinden bir tehdit oluşturur. Bu nedenle tabandan gelen darbeler başlangıçta en az inandırıcılıkla başlarlar ve başarıya ulaşmadan önce en fazla şiddet, tehdit ve karmaşayı içerirler.

3. Diğer Kuramsal Açıklamalar

Bir sonraki bölümde daha ayrıntılı olarak ele alınacağı üzere, sivil-asker ilişkileri üzerine yapılan daha önceki çalışmalar

darbe girişimlerinin sonuçlarını ve dinamiklerini anlamak için –bazen üstü kapalı da olsa– iki farklı yaklaşım daha önermektedir.[7] Bu yaklaşımlardan biri, darbeleri muharebelere benzeterek, darbe yapmanın taktik veçhelerini vurgulamaktadır. Bu kuram doğruysa darbeler ancak darbeciler mevcut yönetime bağlı olanlar üzerinde askerî hâkimiyet kurabildiklerinde başarılı olurlar ve bu nedenle genellikle daha güçlü olan taraf tarafından kazanılırlar. Darbelere ilişkin diğer bakış açısıysa darbeleri seçimlere benzeterek iktidarın meşruiyetine ve halktan gördüğü desteğe vurgu yapar. Bu yaklaşım doğruysa darbeyi gerçekleştiren taraf halk arasında iktidardakilerin sahip olduğundan daha fazla destek aldığında darbe başarılı olacaktır. Bir sonraki bölümde daha ayrıntılı bir şekilde açıklandıktan sonra bu üç yaklaşım da Üçüncü ila Yedinci Bölümler arasında hem nicel hem de nitel özgün veriler kullanılarak değerlendirilecektir.

4. Vakaların Arka Planı

Gana'nın bu araştırma için seçilmesinin nedeni, ülkede gerçekleştiren darbelerin sonuçlarının, dünya genelindeki darbelerin sonuçlarının dağılımına benzer şekilde başarı ile başarısızlık arasında neredeyse eşit olarak bölünmüş olmasıydı. Aynı şekilde, örneğin çok partili demokrasilere, tek partili devletlere ve askeri yönetimlere karşı darbe girişimleri gibi potansiyel olarak ilgili çeşitli arkaplan koşullarına da sahipti. Gana'nın askeri hiyerarşinin en üst, orta ve en alt kademelerinden birden fazla darbe girişimine sahne olmuş olması nedeniyle, araştırmalarım devam ettikçe onu bir vaka olarak elverişli kılan başka özelliklere de sahip olduğunu öğren-

[7] Esas olarak, başarılı darbelerin ne zaman gerçekleştiğine dair, başarısız darbelerin oluşumunu büyük ölçüde göz ardı eden ama bir kısmı bu kitaptaki sorulara uygulanmak üzere yeniden tasarlanabilecek çalışmalardan yararlanıyorum.

dim. Ayrıca Gana'daki darbe girişimleri sözlü tarih çalışmasını mümkün kılacak kadar yeni olmanın yanı sıra katılımcıların güvenini kazandıktan sonra olaylar hakkında rahatça konuşmalarına izin verecek kadar da geçmişte kalmıştı.

Gana, Sahraaltı Afrika'da bağımsızlığını kazanan ilk ülke olması itibarıyla tarihte üstlendiği rol nedeniyle uzmanların her zaman büyük ilgisini çekmiştir. 1957 yılında Britanya'dan bağımsızlığını kazanması altı günlük resmî bir bayramla kutlanmıştı ve bu kutlamaya uluslararası camianın çok sayıda ileri geleni de katılmıştı ki bu o dönemde Afrika'da seyrek görülen bir durumdu. Gazeteci Martin Meredith'in dediği gibi "Başka hiçbir Afrika devleti gelecek için bu kadar umut vadederek kurulmadı. Gana, verimli kamu hizmetleri, tarafsız yargısı ve müreffeh orta sınıfıyla dünyanın en zengin tropik ülkelerinden biri olarak bağımsızlığa adım atmıştı. Hem hükümette hem de muhalefette yetenekli siyasetçilere sahip parlamentosu epeydir kurumsallaşmıştı" (Meredith 2005, 27).

Gana'nın ilk başbakanı Gana'nın bağımsızlık hareketinin lideri Kwame Nkrumah'tı. Tüm Sahraaltı Afrika'da sadece 8.000 siyah lise mezununun olduğu bir dönemde Nkrumah Pennsylvania Üniversitesi'nden iki yüksek lisans derecesi almıştı. Ayrıca Britanya'nın, demokratik olarak seçilmiş bir yasama meclisine ve bir vesayet demokrasisi dönemine izin verdiği alışılmadık bir özyönetim deneyinin bir parçası olarak altı yıl boyunca başbakanlık da yapmıştı. Gana bu nedenle bağımsızlığa eski sömürgelerin birçoğundan daha iyi hazırlanmıştı.

Nkrumah hırslıydı, kendini sadece Gana'nın lideri olarak değil, aynı zamanda Afrika Birleşik Devletleri'nin gelecekteki başkanı olarak gören, adanmış bir pan-Afrikanistti. Batı'yla bağları olmasına rağmen, ülkenin zenginliğini dönüştürmeye ve ulusa modernliğin nimetlerini getirmek için kullanmaya koyulmuş bir sosyalistti. Doğu Blokuna ulaşarak ülkeyi sanayileştirmeye ve ekonomiyi kakao ihracatına bağımlı olmaktan çıkarmaya girişti. Okullar, hastaneler, yollar ve ye-

ni bir liman inşa ettirdi. Ayrıca ülkenin ulusal bir havayolu şirketi (dünyada çok az sayıda siyah pilotun uçtuğu bir dönemde), büyük bir hidroelektrik santrali ve dünya sahnesinde yer almasını sağlayacak büyüklükte bir ordu (donanma ve hava kuvvetleriyle) gibi modernliğin göstergelerini edinmesini de sağladı.

Ama Gana'yla ilgili umutlar kısa sürede hayal kırıklığına dönüşecekti. 1964 yılına gelindiğinde Gana, Nkrumah'ın ömür boyu başkan ilan edildiği ve muhaliflerin yargılanmadan hapsedildiği tek partili bir diktatörlük hâline gelmişti. Hükümetin kalkınma planları ya çok az ekonomik meyve vermiş ya da hiç vermemişti: Yeni sanayiler başarısız olmuştu, tarım siyasası tam bir felaketti, devlete ait şirketler hantal ve verimsizdi, üst düzey devlet memurları arasında yolsuzluk yaygındı ve dünyada kakaonun fiyatları düştüğünde ülke giderek daha fazla borçlanmıştı. Nkrumah'ın Sovyet Blokuna yaklaşması Batı'da büyük bir kaygı yaratmıştı.

Nkrumah ile silahlı kuvvetler arasındaki gerilim de giderek artıyordu. Silahlı kuvvetler Nkrumah'ın ordunun iç işleyişine doğrudan müdahalesine, orduyu siyasileştirme çabalarına ve ayrı bir muhafız birliği oluşturma girişimlerine şiddetle karşı çıkıyordu. Yıllar süren bu gerilimden ve birkaç başarısız komplodan sonra 1966'da, hiyerarşinin orta kademelerinden emniyet ve ordu mensupları bir darbe girişiminde bulundular ve Nkrumah Vietnam Savaşı'nda barış görüşmeleri yapmak üzere ülke dışındayken onu devirdiler. Tablo 1.1'de görüldüğü gibi, Gana bundan sonraki 15 yıl boyunca sivil yönetim ile askeri yönetim arasında gidip geldi. Sivil hükümetlerden üçü ve askeri hükümetlerden üçü başarılı darbelerle sonlandırıldı. Bu hükümetlerin hepsi Nkrumah'ın karşılaştığı zorluklarla baş etmek zorunda kaldı. Nkrumahçı sosyalistler ile iş dünyası ve geleneksel otoritelerle bağları olan merkez sağ siyasetçiler arasındaki bölünme sivil siyaseti şekillendirmeye devam etti, hatta askeri yönetimi de etkiledi. Nkrumah'tan bu yana her devlet başkanı, fiyatları çıl-

gınca dalgalanan birkaç ihraç malına aşırı bağımlı bir ekonominin yarattığı zorluklarla boğuşmak zorunda kaldı. Etnik gruplar arasındaki gerilimler ülke siyasetinde önemli bir rol oynasa da Ashanti ve Ewe etnik grupları arasındaki rekabet 1970'lerin başına kadar önemli bir yarılma olarak ortaya çıkmadı. Başka yerlerde olduğu gibi, kent-kır ayrımı ve kuşaklararası çatışmalar Gana'nın da düzenli siyasetini etkiledi.

Bu kitap Gana'da 1966 ila 1983 yılları arasında gerçekleşen 10 darbe girişiminden 1967 ila 1981 yılları arasında gerçekleştirilen yedisini kapsıyor. İlk girişim zaten gayet iyi belgelendiği için onu atlayacağım ve son ikisini de kuramsal anlayışımıza çok az özgün katkı sağladıkları için kitaba dâhil etmeyeceğim.

Tablo 1.1: Gana'da darbe girişimleri (bağımsızlıktan günümüze)

Tarih	Rejim	Darbe Kademesi	Sonuç
Şubat 1966	Tek parti diktatörlüğü	Orta	Başarı
Nisan 1967	Askerî hükümet	Orta	Başarısızlık
Ocak 1972	Demokratik yollardan seçilmiş hükümet	Orta	Başarı
Ekim 1975	Askerî hükümet	Tepe	Başarı
Temmuz 1978	Askerî hükümet	Tepe	Başarı
Mayıs 1979	Askerî hükümet	Taban	Başarısızlık
Haziran 1979	Askerî hükümet	Taban	Başarı
Aralık 1981	Demokratik yollardan seçilmiş hükümet	Taban	Başarı
Kasım 1982	Tek parti diktatörlüğü	Taban	Başarısızlık
Haziran 1983	Tek parti diktatörlüğü	Taban	Başarısızlık

Bu darbe girişimlerinin ayrıntılarına dair ikincil literatürün yetersizliği göz önünde bulundurulduğunda, bilgilerimin çoğunun ülkede 13 ay boyunca yaptığım yaklaşık 275 saatlik görüşmelerden geldiğini belirtmem gerekiyor. Ülkede gerçek-

leştirilen her bir darbe girişimi hakkında, tüm taraflardan katılımcılarla ve gözlemcilerle konuşarak konuya ilişkin birden fazla bakış açısı kazandım. Sadece hükümeti devirmeye çalışanlar ve ona bağlı olanlarla değil, başlangıçta tarafsız kalıp süreç ilerledikçe eylemleri ya da devam eden eylemsizlikleriyle darberlerin sonucuna katkıda bulunanlarla da görüştüm. Böylece bu darbe girişimlerinin her biriyle ilgili muhtelif anlatıları birleştirdim ve her bir girişimi hem aktörlerinin bakış açısından hem de kuşbakışı görüntüsüyle sunan bileşik tarihler oluşturabildim.

Gana'daki vakalara ek olarak hem bu vakalardan çok farklı olduğu için hem de hiyerarşinin tepesinden kaynaklandığı hâlde başarısız olmuş bir darbe olarak kuramım için en az olası vakayı temsil ettiğinden, Sovyetler Birliği'ndeki darbe girişiminin genişletilmiş bir vaka incelemesini de sunacağım.[8]

5. Kitabın Düzeni

İkinci Bölümde darbenin dinamiklerine ve sonuçlarına ilişkin üç açıklamayı, yani darbe girişimlerini muharebelere, seçimlere ya da eşgüdüm oyunlarına benzeten açıklamaları daha ayrıntılı bir şekilde tartışarak bu kitabın kuramsal temelini daha kapsamlı bir şekilde geliştireceğim. Her bir açıklama tarzının mevcut literatürünü ve darbenin dinamikleri ile sonuçları hakkında bize sundukları temel varsayımları betimleyeceğim. Darbelerin temelde eşgüdüm oyunları olduğu savımı geliştirmenin bir parçası olarak, ordu hiyerarşisinin üst, orta ve alt kademelerindeki darbecilerin darbe yapmak için çok farklı kaynaklara sahip olduğunu ve bu farklılıkların başarı ola-

[8] Kitabın çeşitli yerlerinde diğer örneklerden de enformasyon sunulduysa da ikincil yazında bölüm uzunluğunda bir örnekolay incelemesi için malzeme sağlayacak kadar derinlemesine belgelenmiş çok az darbe girişimi vardır ve bu konuda saha araştırması yapmak dünyanın birçok ülkesinde sadece zor değil aynı zamanda yasadışıdır.

sılıkları da birbirinden farklı üç çeşit darbe dinamiği örüntüsüne yol açtığını iddia edeceğim. Bunlar Dördüncü Bölüm ile Yedinci Bölüm arasında sunulan vaka incelemeleri için başvuracağım düzenleyici ilkeyi oluşturacak.

Üçüncü Bölümde, darbelere hangi koşullar altında kalkışıldığını ve bu girişimlerin ne zaman başarısız olmak yerine başarılı olduğunu incelemek amacıyla 1950 ile 2000 yılları arasında cereyan etmiş tüm darbe girişimlerine ilişkin özgün verileri kullanacağım. Bu incelemem darbelere ne demokratik ne de otokratik olan, yoksul ve daha önce darbe girişimine sahne olmuş ülkelerde daha sık kalkışıldığını gösterecek. Keza darbe girişimlerinin seçimlerin olduğu yıllarda cereyan etmesinin daha olası olduğunu da göreceğiz. Bununla birlikte, darbelerin sonuçları söz konusu olduğunda bu sonuçları ancak darbecilerin komuta kademesindeki yerinin ve önceki başarısız darbe girişimlerinin tarihinin öngörebileceğini belirtmem gerekiyor. Yani darbenin sonuçları ancak eşgüdümü ilgilendiren değişkenleri tarafından öngörülür. İktisadî, siyasî, toplumsal ya da bölgesel, başka hiçbir etken bu hususta istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Darbe *girişimlerini* ve bu girişimlerin *sonuçlarını* öngören etkenlerin birbirinden ayrı olması, iki sorunun ayrı ayrı incelenmesinin haklı göstermekle kalmaz, darbelerin sonuçlarının darbe girişimlerine neden olan, altta yatan aynı istikrarsızlığın yansımaları olmadığını da gösterir.

Dördüncü Bölüm, hiyerarşinin tepesinden, yani generaller tarafından yapılan darbeleri ele alıyor. Dünyadaki tüm darbe girişimlerinin yaklaşık yarısı, hiyerarşinin en tepesinden başlatılmıştır. Üst rütbeli subayların sahip olduğu yumuşak güç, beklentileri yönlendirmek için onlara en güçlü kaldıracı verir ve bu darbe girişimlerinin yaklaşık üçte ikisi başarılı olur. Her zaman başarılı olmazlar çünkü emir komuta zincirinin tepesinde generaller yer alsa da emirlerinin yerine getirilmesi için muharip birimlerden sorumlu olan orta kademedeki komutanlara güvenmek zorundadırlar ve o komutanların bir darbe girişimi sırasında emir komuta zincirine kayıtsız şartsız uyacak-

ları kesin değildir. Bu nedenle en tepedeki subaylar bile gerçeği imal etmek zorundadırlar. Bu bölümde Gana'da 1975'te ve 1978'te yıllarında ordu hiyerarşisinin tepesindeki subayların başlattığı iki darbe girişimini inceleyerek hem üst düzey subayların sahip olduğu avantajlara hem de konumlarının getirdiği sınırlamalara ışık tutacağız.

Beşinci Bölümde dünya çapındaki darbe girişimlerinin kabaca üçte birini oluşturan,ordu hiyerarşinin orta kademeleri, yani ordunun muharip birimlerinin başındaki subaylar olan binbaşılar, yarbaylar ve albaylar tarafından düzenlenen girişimleri ele alacağım. Ordunun orta kademelerinden gelen darbeler, görünürlüğü yüksek yerlerdeki simgesel hedeflerin ele geçirilmesi ve darbeye geniş destek veren ve hükümete bağlı olanları kaybetmelerinin kaçınılmaz olduğunu telkin eden radyo yayınlarının yapılmasıyla ilerler. Bu ordu aktörleri ellerinde en fazla ateş gücüne sahip olanlar olsa da, bu girişimlerin yaklaşık yarısı başarılı olur çünkü sert güç, beklentileri yönlendirmeye yumuşak güçten daha az uygundur. Bu itibarla bu bölümde farklı şekilde sonuçlanan iki darbe girişimini ele alacağız. Bunlardan ilki 1967 yılında yapılan darbe girişimidir. Bu girişim başarıya çok yaklaşmış olsa da beklentilerde meydana gelen ani değişim nedeniyle başarısız olmuştur. İkincisiyse 1972 yılında çok kısa sürede başarıya ulaşan darbedir. Bu darbe o kadar hızlı bir şekilde taraftar toplamıştır ki söylentilere göre iktidar partisinin taraftarları bile darbe sırasında darbecileri destekleyecek kıvama gelmişlerdir.

Altıncı Bölümde isyanları, yani silahlı kuvvetler hiyerarşisinin en altında yer alan erler ya da kıdemsiz subaylar tarafından örgütlenen darbeleri inceleyeceğiz. Ordunun en alt kademelerinden gelen her yedi darbe girişimden sadece üçü başarılı olmaktadır çünkü bu vakalarda darbecilerin darbeyi başarıya ulaştırmalarına izin verecek ne yumuşak ne de sert güçleri vardır. Bu bölümde Gana'da birbirini izleyen ve gerek stratejileri, gerekse aktörleri aşağı yukarı aynı olmasına rağmen oluşturduğu beklentiler ve ulaştığı sonuçlar birbirin-

den farklı olmuş üç darbe girişimini (Mayıs 1979, Haziran 1979, Aralık 1981) mercek altına alacağız.

Yedinci Bölümdeyse Sovyetler Birliği'nde 1991 yılındaki başarısız darbe girişimini ele alacağız. Bu girişimi örneklem dışı bir vaka incelemesi olarak seçtim çünkü Gana örneklerinden son derece farklıdır ve burada savunduğum kuram tarafından açıklanması güç bir vakadır (hiyerarşinin tepesinden geldiği hâlde başarısız olan bir darbe girişimiydi). Ayrıca ikincil literatürde de alışılmadık ölçüde iyi belgelenmiştir. Darbe girişimi sürecinde olup bitenin yakından incelenmesi, bu girişimin başarısızlığına getirilen geleneksel açıklamanın hatalı olduğunu ve darbenin akıbetinde Rusya'nın o günkü devlet başkanı Boris Yeltsin'in ortakları tarafından ordu içinde beklentileri şekillendirmek için yürütülen propaganda kampanyasının hayati bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Sonuç bölümünde ise araştırmamın bulgularını özetliyorum ve bu bulguların siyaset bilimi alanındaki daha geniş çaplı çalışmalar için içerimlerini gözden geçiriyorum. Ayrıca, kısa süre önce cereyan etmiş darbe girişimlerini de irdeliyorum ve yabancı medyanın daha derin nüfuzunu, cep telefonlarının ve internetin yükselişini içeren değişen enformasyon ortamı karşısında darbe girişimlerinin geleceği için dersler çıkarıyorum.

2
Kuram

Bu kitabın konusuyla ilgili çok az akademik çalışma olmasına rağmen, sivil-asker ilişkileri üzerine yazılan metinlerde, darbe girişimlerinin dinamiklerini ve sonuçlarını açıklayabilecek iki sav örtük ve açık bir şekilde pekâlâ mevcuttur. Bu açıklamalardan ilki, darbe girişimlerinin muharebeler gibi olduklarını –ülkenin kendi silahlı kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen mini işgaller olduklarını– ve sonuçlarını taktik üstünlüğün belirlendiğini iddia eder. Bu bakış açısına göre, darbe girişimcileri iktidardakilerden daha güçlü olduklarında ve dolayısıyla belirleyici askerî hedefler üzerinde hâkimiyet kurup kendilerine direnenleri bastırabildiklerinde kazanırlar. İkinci savsa darbe girişimlerini, görevdeki iktidarın devamına ilişkin ordu içinde yapılan bir çeşit referandum, mecazi bir plebisit ya da güven oylaması olarak tasavvur eder. Bu görüşe göre, iktidardakiler ya genel olarak yurttaşları yabancılaştırdığı için ya da siyasaları özellikle silahlı kuvvetler mensuplarını düşmanlaştırdığı için hükümet ordu içinde sevilmediğinde darbeciler kazanır.

Kapsamlı saha çalışmalarına ve oyun kuramı literatüründen elde edilen içgörülere dayanan bu kitap ise darbe girişimlerini ordu içindeki eşgüdüm oyunları olarak kavrayan üçüncü bir kuram önermektedir. Bu kurama göre hem ordu içindeki ayrışma iç savaşa yol açabileceğinden hem de kaybeden tarafı desteklemenin cezası son derece ağır olabileceğinden, bu tür bir darbe girişimi sırasında her askerî aktör diğerleriyle aynı tarafta olmak ister. Bu açıklamaya göre, darbeciler darbe girişiminin zaferini kaçınılmaz ve karşısındaki dire-

nişi beyhude göstermek için diğer ordu aktörlerinin inançlarını yönlendirmek suretiyle darbenin başarısı etrafında kendini gerçekleştiren beklentiler yaratarak, yani "gerçeği imal ederek" mücadeleyi kazanırlar. Bunu yapmak için ordunun genellikle ulusal televizyonda ya da radyoda yayın yapma kabiliyetinin olması gerekir. Darbeye kalkışanların ordunun daha üst kademelerinden olmaları ve yakın geçmişteki darbe girişimlerinin olumlu bir emsal oluşturması hâlinde başarılı olma olasılıkları daha yüksektir.

1. Muharebeler Olarak Darbeler

Darbe girişimleriyle ilgili yukarıda değindiğimiz kuramlardan ilki, darbeleri silahlı hizipler tarafından ülkenin hâkimiyetini ele geçirmek için yapılan kısa ama yoğun muharebeler olarak betimleyerek darbelerin taktik boyutunu vurgular.[1] Bu bakış açısı darbeyi muarızın ulusal ordunun içinden çıktığı bir çeşit iç savaş ya da işgal olarak görür. Bu sava göre darbeler, bir taraf diğer taraf üzerinde açık bir askerî tahakküm kurduğunda başarılı olurlar ki bu da daha güçlü silahlara sahip daha fazla adama sahip olmakla kolaylaşan bir görevdir.[2] Bu

[1] Doğrudan darbe dinamikleri ve sonuçları üzerine çok az çalışma olmasına rağmen, darbelerin muharebeleri andırdığı savı, darbelerle ilgili çeşitli akademik ve gazetecilik yazılarında açık ya da örtük olarak yer almaktadır. Bu tür bir açıklamayla en yakından ilişkili olan ve darbe dinamikleri hakkında yazan az sayıdaki akademisyenden biri Edward Luttwak'tır. Bununla birlikte Luttwak, *Coup d'état: A Practical Handbook* (1979) adlı kitabında hem muharebe hem de seçim yaklaşımlarına ilişkin iddiaları karıştırdığı için, burada sunduğum analiz, Luttwak'ın analizi olarak değerlendirilemez. Bunun yerine Luttwak'ı taklit edenler de dâhil olmak üzere çeşitli yazarların iddialarını, darbe girişimlerinin esas olarak taktik etkenler tarafından yönetildiği savının ideal bir çeşitlemesini adil bir şekilde temsil etmek üzere tasarlanmış üç kırılgan varsayıma damıttım.

[2] Askerî stratejistler muharebeleri kazandıran çeşitli etkenleri sıralamışlardır. Bunlardan hangisinin en önemli olduğu hâlâ tartışmalıdır. Bununla birlikte, sayısal ve maddi üstünlüğün önemli bir rol oynadığı konusunda, üstünlük savlarını eleştiren akademisyenler arasında bile geniş bir mutabakat vardır (Biddle 2004, bölüm 2). Teknoloji, arazi bilgisi, insan sermayesi, rejim tipi ve kültür gibi

görüşün savunucuları, Napolyon'un "Tanrı büyük taburların yanındadır" sözüne katılırlar (Biddle 2004, 14). Dolayısıyla darbelerin muharebeler olarak görülmesi darbelerin daha güçlü tarafça kazanılması gerektiği beklentisini doğurur.

Dahası, bu görüşe göre, darbenin tüm yürütülüşü muharebeye girişmiş iki rakip silahlı güç arasındaki kısa bir çatışmaya benzemelidir ama böyle bir çatışmada arkada destek güç tutmanın hiçbir anlamı olmadığı için darbelerin daha şiddetli olmaları da beklenir (Luttwak 1979, 147). Örneğin Luttwak'a göre "Bir darbe de askeri bir harekât gibi yürütülür, yalnız şu farkla ki askeri bir harekâttan daha şiddetlidir" (146). Gana'da darbeci General Ocran da aynı fikirdeydi: "[D]arbelerin başarısı ya da başarısızlığı gizlilik, sürpriz unsuru, basit ama sağlam planlama. . . [ve] acımasız, sert saldırılar gibi bazı unsurlara bağlıdır" (Ocran 1977, 74) diyordu. Bu senaryoya göre, başarılı darbeciler örneğin gece geç saatlerde ya da ulusal bir tatil sırasında (Ferguson 1987, 108) harekete geçerek sürpriz unsurundan faydalanacaklardır ki bu da darbe girişimine karşı çıkabilecek iktidara bağlı güçleri acımasızca etkisiz hâle getirmek için onlara bir fırsat sunacaktır (Luttwak 1979, 58). Bu doğrultuda etkili bir darbe girişimi iktidara bağlı olanların kafalarını kimin ve hangi bölgeden saldırdığı konusunda mümkün olduğunca uzun süre karıştırabilir (147).[3]

uluslararası savaş bağlamında önemli olan diğer etmenler, herhangi bir ordu içinde çok fazla değişiklik göstermediğinden, bir darbe girişimi sırasında çok az önem taşımaktadır. Buna ek olarak, üstünlüğün etkisine yönelik uyarıların çoğu, uzun bir harekâtın içerdiği karmaşıklıklarla ilgilidir ve bunların çoğu, oldukça az miktarda toprağın söz konusu olduğu kısa bir savaşta önemsiz olacaktır. Bu nedenlerle, analizim darbe girişimlerinin genellikle kuvvet üstünlüğünü elinde bulunduran tarafça kazanılması gerektiğini varsaymaktadır.

[3] Bazı akademisyenler de darbe sonuçlarının belirlenmesinde şansın rolüne büyük önem vermektedir; hatta biri "bir *coup d'état*'da başarının en az hata yapan tarafa gidiyormuş gibi göründüğünü" ileri sürmektedir (Farcau 1994, 145). Örneğin Von Stauffenberg'in 1944'te Nazi Almanyası'ndaki darbe girişiminin ("Valkyrie Operasyonu"), Adolf Hitler'i öldürecek olan bavul bombasının yeri biraz değiştirildiği ve böylece Hitler'in hayatı kurtulduğu için başarısız olduğu söylenir. Bununla birlikte, bu tür "bir mıh yüzünden krallık kaybedildi" türü

Darbe girişimleri en iyi şekilde muharebeler olarak anlaşılıyorsa darbecilerin amacı açıkça askerî baskınlık kurmak demektir. Dolayısıyla bundan, bir darbe girişimi sırasında öncelikli hedeflerin taktik öneme sahip olması gerektiği sonucu çıkar. Luttwak, darbe girişimlerinin ordu karargâhı, emniyet genel müdürlüğü ve başkanlık sarayı gibi devletin komuta merkezlerini hedef alması gerektiğini öne sürmektedir (Luttwak 1979, 157). Daha az öneme sahip olan iletişim tesisleri iktidara bağlı birliklerin aklını karıştırmak için sabote edilmelidir. En önemsiz hedeflerse kamu binaları ve siyasî liderlerdir (Farcau 1994, 96). Bu görüşe göre, darbe girişimi sırasında hedef alınmaya değer tek siyasî şahsiyet, silahlı kuvvetlerin komutanı olarak görev yaptığı, dolayısıyla darbeye direnme faaliyetlerinin eşgüdümünde rol oynayabileceği için, devlet başkanıdır.

Bu senaryoda, ulusal yayın kuruluşları darbe *sona erdikten sonra* siviller üzerinde otorite kurmak için yararlı olsalar da darbe girişimi *sırasında* çok az taktik değere sahiptirler (Luttwak 1979, 118). Halkın muhalefeti de endişe verici bir unsur değildir çünkü "yıllardır yapılan *coup d'état*'lar insanların tankların ve silahlı adamların karşısına çıplak elleriyle çıkmaktan ne kadar nefret ettiklerini göstermiştir"(Ferguson 1987, 61).

Bir darbe girişimi yüksek riskler içerdiği için "komplocular hedeflerine ulaşmak için şiddeti tırmandırmayı göze almaya istekli olmalı, hükümete bağlı kuvvetler ise darbeyi bastırmak için gerekli görülen her türlü kuvveti kullanmaya ve darbe gi-

açıklamalar, küçük taktik hataların önemini muhtemelen abartır. Darbe girişimleri ya da savaşlar sırasında bu tür hatalar nadir olmasa da aktörler genellikle bu hataları telafi edebilir ve hedeflerine ulaşmaya devam edebilir. Örneğin 1953'te İran Başbakanı Musaddık'ın devrilmesi o kadar aksiliklerle doluydu ki bir darbenin nasıl yapılmaması gerektiğine dair bir ders olarak sunulduysa da girişim yine de başarılı oldu (Hebditch ve Connor 2008, 57-67). Bu tür hatalar önemliyse, muhtemelen en çok iki tarafın güçleri eşit olduğunda önemlidir ve bir tarafın diğerine göre daha fazla güç üstünlüğüne sahip olduğu durumlarda daha az önemlidir.

rişimini bastırdıktan sonra gelecekte ortaya çıkabilecek başka darbe planlayıcılarına şimdiden güçlü bir mesaj göndermek adına girişimin faillerini eylemlerinden dolayı sert şekilde cezalandırmaya istekli olmalıdır" (Kebschull 1994, 576). Dolayısıyla bu bakış açısıyla tutarlı bir diğer önemli öngörü de kazanan tarafın her türlü direnişi acımasızca bastırmaya istekli olacağıdır. Fakat bu, askerî aktörlerin kana susadıkları ya da karşılıksız kan dökmeye istekli oldukları anlamına gelmez. Örneğin darbeye kalkışanlar iktidar yanlılarıyla sürpriz unsuru avantajını kaybetmelerine neden olacak gürültülü bir çatışmaya girmektense onlara teslim olma fırsatı sunabilirler (Luttwak 1979, 162). Yani buradaki temel sav basitçe şudur: Kaybeden tarafta olmanın cezası sürgün, hapis ya da idam olduğunda, ordu aktörleri taktik fayda sağlaması hâlinde şiddet kullanmaya meyillidirler.

2. *Seçimler Olarak Darbeler*

Darbe girişimlerinin başarısını ya da başarısızlığını açıklayan ikinci kuram ise darbeleri muharebeler değil seçimler olarak görür ve her darbe girişimini özü itibarıyla ordu içinde yapılan bir plebisit olarak değerlendirir. Tıpkı seçimlerde olduğu gibi, bir darbe girişimi sırasında da iktidardakiler rakiplerinden daha fazla desteğe sahiplerse mücadeleyi kazanacaklar, değillerse kaybedeceklerdir. Bu, tercihi esas alan bir açıklamadır: Bir askerî darbenin başarısını ya da başarısızlığını belirleyen en önemli unsur darbe girişiminin gizliliğinden ve hızından ziyade, ordu mensuplarının iki taraf –ve darbe girişiminin kendisi– hakkında ne hissettiğidir. Bu görüşe göre, halktan ve ordu mensuplarından destek gören bir yönetim, kusursuz icra edilmiş bir darbe girişimini savuşturmayı başarabilirken, halk ve ordu tarafından desteklenmeyen bir yönetim, darbeciler talihsiz ve beceriksiz olsalar bile devrilecektir. Bu görüşü savunan uzmanlar darbe girişimcile-

ri ile hükümete bağlı olanların birbirine denk olması hâlinde –ki bu pek olası bir durum değildir– darbe girişiminin taktikçe kusursuz ve etkili yürütülmüş olmasının girişimin sonucunun belirlenmesinde önemli bir rol oynayabileceğini kabul etmekle birlikte, bunu büyük ölçüde darbeye baştan verilen desteğin bir parçası olarak görürler. Bu kuram darbelerin hem girişimlerini hem de sonuçlarını içine alan birlikli bir yaklaşım sunar: Darbe planları, başarısız darbeler ve başarılı darbeler, hükümetten duyulan farklı düzeylerdeki hoşnutsuzluğun yansımalarıdır.[4]

Bu yaklaşımın iki ana çeşitlemesi vardır. Bunların her ikisi de öncelikle başarılı darbelerin sonuçlarını açıklamak için geliştirilmiş olsa da darbenin dinamiklerini de anlamaya yardımcı olan açık içerimlere sahiptir. İlki genellikle "itme" diye adlandırılır ve askeri müdahaleleri ordu siyasetinin yönlendirdiğini savunan, *arzı merkeze alan* bir açıklamadır. İkincisiyse "çekme" diye adlandırılır ve askeri müdahalelerin geniş halk kitlelerinin mevcut yönetimden hoşnutsuzluğuna bir yanıt olarak gerçekleştirildiğini savunan, *talebi merkeze alan* bir açıklamadır. İlerleyen sayfalarda göreceğimiz üzere, arz merkezli açıklamalar ile talep merkezli açıklamalar birbirlerinden bu anlamda farklı olsalar da darbelerin ordunun yönetime karşı değişen tavrını yansıttığı konusunda aynı görüştedirler ve sadece, ordu içindeki hoşnutsuzluğun örgütsel sorunları mı yoksa daha geniş siyasi eğilimleri mi yansıttığı konusunda birbirinden ayrılırlar.

Arz merkezli açıklamalar, orduların kendi kurumsal, sınıfsal ya da etnik çıkarlarını sivil otoritelerin müdahalesinden korumak adına siyasete müdahale ettiklerini savunurlar. Bu yüzden dikkatlerini ordunun siyasî liderlikle anlaşmazlığa düşmesine neden olan niteliklerine yöneltirler. Eric

[4] Gerçekten de askerî darbelerin ilk niceliksel analistleri, komploların, başarısız darbelerin ve başarılı darbelerin aynı şeyin örnekleri olduğunun o kadar açık olduğunu düşünmüşler ve bunları basit bir ağırlıklı katkı endeksinde birleştirmişlerdir (Jackman 1978; Johnson, Slater ve McGowan 1984).

Nordlinger'a göre "darbelerin büyük çoğunluğunun ardındaki güdü –kısmen de olsa– öncelikle ya da tamamen ordunun kurumsal çıkarlarının savunulması ya da hayata geçirilmesidir" (Nordlinger 1977, 78). Ordu, kendisini sivil dünyadan ayıran güçlü bir kurumsal kimliğe sahip olması itibarıyla devletin tüm birimleri arasında benzersizdir (Finer 1962, Huntington 1957, Nordlinger 1977).[5] Bunun bir sonucu olarak, silahlı kuvvetler zaman zaman siviller tarafından haklarının ihlal edildiğini düşündükleri durumlara şiddetle tepki verirler. Bugüne dek orduların yönetime müdahaleleri geniş bir yelpazede yer alan bir dizi sorunla gerekçelendirilmiştir: ordunun kurum içi ölçütlere göre personel alma, sosyalleştirme, terfi ettirme ve disiplin verme kabiliyetine müdahale; askerî bütçelerde kesintiler ve [ordudan ayrı] muhafız birliklerinin oluşturulması. Yakınmalar simgesel saygı eksikliği kadar önemsiz olabileceği gibi, silahlı kuvvetlerin lağvedilmesi tehdidi kadar merkezî de olabilir (Finer 1962, 4-5. bölümler). Horowitz'e göre "ordu esasen kendi çıkarlarını gözeten bir sendika gibi [davranır]. Çıkarları etkilendiğinde – ve ancak o zaman– subaylar bütçelerini, özerkliklerini, terfilerini, maaşlarını, emekliliklerini ve yan haklarını korumak için harekete geçerler" (Horowitz 1980, 5-6).

Orduya personel alımı ve bu personelin sosyalleşme tarzıyla ilgili etkenler de ordu yetkilileri ile hükümetin temel siyasalara ilişkin tercihleri arasında bir uçurum yaratarak darbelere ve darbe girişimlerine yol açabilir. Örneğin Latin Amerika'daki askerî darbeler, genellikle orta sınıf ordu ile sosyalist siyasetçiler arasındaki sınıf çatışmasıyla açıklanagelmiştir (Nun 1986). Bu görüşe göre, silahlı kuvvetler orta sınıfın

[5] Silahlı kuvvetler genç erkekleri askere alır ve onları yüksek düzeyde dayanışma ve birlik ruhu üretmek üzere tasarlanmış yoğun bir toplumsallaştırmaya tabi tutar. Ayrıca, genellikle özel olarak düşünülen konular da dâhil olmak üzere, askerlerin hayatlarının tüm yönleri üzerinde aşırı düzeyde bir denetim uygular. Ordu, mensuplarının hayatlarını manastır tarikatları hariç diğer tüm örgütlerden çok daha fazla ıralamaktadır.

önünü açmak için oligarşilere müdahale eder ve işçi sınıfını etkisiz hâle getirmek için lüzum gördüğünde popülist liderlere müdahale eder (Huntington 1968, 222). Afrika'da askerî darbeler genellikle –çoğu marjinal gruplardan gelen– ordu mensupları ile siyasî seçkinler arasındaki etnik farklılıklara bağlanır; Avrupa'daysa sıklıkla askerî seçkinler ile sivil seçkinler arasındaki ideolojik ayrışmanın bir sonucu olarak görülür.[6]

Talep merkezli açıklamalarsa "ordunun siyasete müdahalesinin en önemli nedenlerinin askerî değil siyasî olduğunu ve ordu kurumunun sosyal ve örgütsel özelliklerini değil, *toplumun siyasî ve kurumsal yapısını* yansıttığını" ileri sürerler (Huntington 1968, 194). Dolayısıyla bu kuramsal bakış açısı, ordunun daha büyük toplumsal güçlerden ne derece etkilendiğini vurgular. Makro düzeydeki iktisadî, toplumsal ve siyasî etkenler bazı ülkeleri diğerlerine göre darbeye daha yatkın hâle getirir. Gayrimeşru hükümetlere sahip daha yoksul, heterojen nüfusa sahip ülkelerin askerî müdahalelere sahne olma olasılığı daha yüksektir. Bu etkenler aynı zamanda darbelerin yakın nedeni olarak da işlev görür. İktisadî ya da siyasî kriz dönemlerinde hükümetlerin daha kırılgan oldukları düşünülür. Talep merkezli açıklamalar silahlı kuvvetlere ya da askerî darbe eyleminin kendisine çok az atıfta bulunduğundan, rejim değişikliği açıklamalarıyla ve daha geniş anlamda iç savaş ve devrim kuramlarıyla örtüşürler (Hegre ve Sambanis 2006, Zimmermann 1983). Bu açıklama çeşidi şu anda askerî darbeleri anlamada başvurulan baskın yaklaşımdır.[7]

[6] Huntington (1957) arz yönlü darbe girişimlerini azaltmak için iki strateji önerir. Bunlardan ilki olan öznel denetim, orduya yöneticilerle aynı tercihler kümesini vererek sivil-asker gerilimini azaltır. Geleneksel olarak bu, ordunun siyasi seçkinlerle aynı sınıftan, etnik gruptan ve hatta aileden seçilmesiyle sağlanır (Quinlivan 1999). İkinci strateji olan nesnel denetim, kurumsal uzmanlık alanlarında kendi kendini yönetme kabiliyeti karşılığında sivil otoriteye itaat eden son derece profesyonelleşmiş bir orduya dayanır.

[7] Askerî müdahalenin arz ve talep yönlü açıklamalarını savunanlar arasında on yıllardır süren bir tartışma olsa da, her iki yaklaşımı bütünleştirmek mümkündür.

Talep merkezli açıklamaları savunanlar için toplumsal-siyasî etkenler askerî müdahaleler için hem gereklidir hem de yeterlidir. Linz'e (1978, 17) göre bu tür etkenler darbenin önkoşuludur çünkü "askerî liderlerin, toplumun önemli bir kesiminin iktidara karşı kendi inançsızlıklarını paylaştığını hissetmediği sürece yönetime karşı silahlarını çevirmeleri olası değilmiş gibi görünür." Yeterlidirler çünkü önemli bir otorite boşluğu oluştuğunda (Huntington'ın "vesayet toplumu" [*praetorian society*] olarak adlandırdığı durum), özellikleri ne olursa olsun ordu harekete geçmek zorunda kalır (Finer 1962, Fitch 1977, Huntington 1968, Nordlinger 1977). Bu görüşe göre, ordu artık bağımsız tercihleri olan bir aktör değil, toplumsal hoşnutsuzluğun iletildiği bir karakutudur.

Bu seçim yaklaşımının ikisinden biri bile doğruysa, temel önermesi bir darbe girişiminin sonucunun ordu mensuplarının darbeyi gerçekleştirenleri darbeye maruz kalan iktidara tercih edip etmemesine göre belirlenmesi gerektiği olacaktır.[8] Her iki kuram da askerin davranışını öngördüğünden, bu tercihlerin kaynağı ne olursa olsun sadece askerîn tercihlerini ele alabilirler.

Finer, arz yönlü etmenlerin askerî müdahale için saik sağladığını, talep yönlü etmenlerinse askerî müdahale için fırsat yarattığını ve böylece askerî müdahalenin o toplumda alabileceği şekli kısıtladığını ileri sürer. Başarısız darbe girişimleri, askerî aktörlerin olgunlaşmamış bir durumda darbe girişimi başlatmak için güdülendiklerinin kanıtıdır. Finer, Alman Kapp Darbesi'nin "ordunun tek başına ve sivil görüşü hiçe sayarak hareket ettiği, yalıtıldığı ve ardından sivil direniş tarafından yenilgiye uğratıldığı" bir örnek olduğunu ileri sürer (Finer 1962, 98).

8 Akademisyenler arasında zafer eşiğini karşılamak için ne kadar desteğin gerekli olduğu konusunda bazı anlaşmazlıklar mevcuttor. Nordlinger (1977, 101) bir tarafın subaylar arasında çoğunluk desteğine sahip olduğunda ya da en azından tarafsız subaylarla birlikte darbe yanlısı güçler çoğunlukta olduğunda kazandığını ileri sürer. Needler'ın ılımlı bir "kararsız"ın oynadığı hayatî role ilişkin tartışması, ortalama seçmen imgesini çağrıştırır ve subayların çoğunluğunun desteğinin gerekli olduğunu öne sürer (Needler 1966). Fitch (1986, 159), darbelerin "orta ve üst rütbeler arasında bir görüş birliği" olduğunda başarıya ulaştığını savunarak eşiği daha da yükseltir. Bu kitapta, çoğunluğun desteğini alan tarafın galip gelmesi gerektiğini varsayıyorum. Bununla birlikte, her seçim için ilgili oy verme subaylarla sınırlı değildir; bunun yerine, her darbe girişimi için bağlamsal olarak tanımlanır.

Seçim açıklaması, bireysel tercihleri sonuçlara bağlayan bir mekanizma da varsayar. Herhangi bir siyasi seçimde sadece iktidarın kazanmasını istemek yeterli olmayacaktır, bunun gerçekleşebilmesi için gidip oy vermeniz de gerekecektir. Benzer şekilde, başarılı bir darbe girişimi sırasında da bireylerin eylemleri darbenin sonuçları konusundaki tercihlerini yansıtmalıdır. Sıkı biçimde hükümet yanlısı olan subaylar hükümeti savunmak için hareket etmeli, sıkı bir şekilde hükümet karşıtı olan subaylar ise darbe girişimini desteklemek için hareket etmeli ve kayıtsız ya da çelişkilere sahip olan subaylar tarafsız davranmalıdır. Bu da seçim kuramını ikinci bir önermeye vardırır: Bir darbe girişimi sırasında aktörlerin davranışları tercihlerine uygun olacaktır.

Seçim kuramı, muharebe kuramına kıyasla taktiklere ve hedeflere daha az odaklanmış olsa da, darbe liderlerinin diğer aktörlerle iletişim kurma ve onları ikna etme becerisine kayda değer bir önem atfeder. Bu senaryoda, kamu yayınları doğrudan ordu mensuplarına hitap ederek ya da halkın geneline seslenerek dolaylı yoldan orduyu etkilemek ve ordunun karşılık vermesini sağlayacak halk baskısı oluşturmak için kullanılabilir.[9] Bu tür yayınların amacı bir tarafa verilen fiili desteği artırmak ve diğer tarafa verilen fiili desteği azaltmak olduğundan, darbe sırasında [darbeciler veya hükümet tarafından] yapılan yayınlar daha ziyade seçim kampanyası reklamları görevi görerek seslenilen aktörleri kendi taraflarında yer almanın yararları ve mevcut muhalefetin eksiklikleri hakkında bilgilendirir. Dolayısıyla bu kuramsal bakış açısından çıkan üçüncü bir varsayım, yayınların destek çağrısı yapmak için kullanılacağıdır.

Ordu mensuplarını darbeyi desteklemeye ya da ona karşı çıkmaya ikna etme gereksinimi, Seçim anlatısında sivil-

[9] Hâkim taraf, son dakika itirazlarına gerek kalmadan galip gelmek için yeterli desteğe sahip olduğundan emin olsa bile, bu senaryoda diğer tarafın kullanımını engellemek için radyo veya da televizyon ağlarını ele geçirmelidir.

lere muharebe anlatısında olduğundan daha büyük bir potansiyel rol verir. Arz merkezli güçler daha önemliyse, ordu mensupları üzerinde ahlaki otoriteye sahip siviller daha büyük önem taşıyacaktır. Talep merkezli güçler daha önemliyse, darbe girişimini desteklemek ya da ona karşı çıkmak için insanları sokağa dökme becerisine sahip liderler daha önemli bir rol oynayacaktır. Bu ikinci durumda, ikincil hedeflerin sayısı çarpıcı bir biçimde artacaktır. Nitekim Ferguson'a göre, "potansiyel her kabine bakanı, müsteşar ve alt düzey bakan ya kandırılmalı ya da etkisiz hâle getirilmelidir. . . [ve] potansiyel ya da fiili olarak düşman sendika liderleri etkisiz hâle getirilmelidir" (1987, 49-50).

Sivil-asker ilişkileri üzerine çalışan uzmanlar, Fransa Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle'e karşı girişilen 1961 darbesinin başarısızlığa uğramasını örnek olarak ele aldıklarında esas olarak bir seçim anlatısı kullanırlar. Bu vakada darbeyle yönetime el koymaya kalkışanlar askerî açıdan iktidardaki hükümete bağlı olanlardan daha güçlü olmakla birlikte halk desteğinden yoksundular ve kitlesel bir halk ayaklanması ile zorunlu askerlik yapan askerlerin hükümet yanlısı isyanının birleşimi sayesinde başarısız oldular. Komplo, de Gaulle'ün Cezayir'den çekilme kararına karşı çıkan Cezayir'deki dört emekli general tarafından örgütlenmişti ve bu çekilmenin hem orduya hem de ulusa ihanet olduğunu düşünen subaylar arasında taraftar bulmuştu. Dolayısıyla darbeciler Fransız ordusundaki en güçlü birimlerin desteğine sahiplerdi. Yine de de Gaulle, bağımsızlık kararının üç ay önce yapılan bir referandumda bizzat Fransız halkı tarafından onaylandığını savunarak Cezayir'in planlanan bağımsızlığından vazgeçmeyi ya da istifa etmeyi reddetti. Ardından, televizyondan doğrudan Fransız yurttaşlarına seslenerek şunları söyledi: "Askerlerin isyancılara itaat etmesini yasaklıyorum. . . . Bedeli ne olursa olsun, görev süremin sonuna kadar ya da bunu yapmak için gerekli araçlara sahip olmadığım ya da artık hayatta olmadığım zamana kadar bu meşru iktidarı sürdüreceğim. . . . Fran-

sa adına, tüm araçların –tekrar ediyorum tüm araçların– bu adamların yolunu kesmek için kullanılmasını emrediyorum. . . . *Francaises! Francais! Aidez-Moi!*" (Finer 1962, 97). Bunu, Başbakan Debre'nin halka daha somut talimatlar veren ve Gaullecü bir milis örgütlenmesini başlatan çağrısı izleyecekti. Sendikaların ve siyasî partilerin çoğu darbeye karşı bir araya geldiler ve tüm bu faaliyetler, ilk aşamada savaşın devamını desteklemeye pek de istekli olmayan ve de Gaulle'ün çağrılarını transistörlü radyolarından duyan askerleri sarstı (Ferguson 1987, 87). Cezayir'deki generaller, darbeye karşı olduklarını açıklayan diğer komutanların sayısının gittikçe artmasıyla yalnız kaldılar. Hava ya da deniz yoluyla büyükşehirlere ulaşma olanakları yoktu ve Fransa'ya varmaları hâlinde kitlesel bir sivil muhalefetle karşılaşmaları da olasıydı. Hâlâ rakiplerininkinden daha güçlü askerî birlikleri denetim altında tutuyorlardıysa da ne seçkinler ne de kitlesel sivil toplum örgütleri tarafından destekleniyorlardı ve artık silahlı kuvvetler içinde azınlıktaydılar. Darbe girişimi böylece çöktü ve komplonun elebaşları yakalandı.

3. Eşgüdüm Oyunları Olarak Darbeler

Benim araştırmamsa yukarıda sunduğum açıklamaların aksine ordu aktörlerinin darbe girişimleri sırasında doğrudan vicdanlarına ya da siyasî inançlarına göre hareket etme özgürlüğüne sahip olmadıklarını ve bu nedenle darbe girişimlerinin seçimlere pek benzemediğini açığa çıkarmaktadır. Bilakis bu askerî aktörler her şeyden önce diğer aktörlerin ne yapabilecekleri ve ortak eylemlerinin kendileri, ordu ve ülke için ne gibi sonuçlar doğuracağıyla ilgilenirler. Bir subay, iktidardaki hükümetin tamamen gayrimeşru olduğunu hissederse, adaletsizliklere son verme arzusu genellikle kaybedilecek bir darbe girişimini desteklemenin getireceği maliyetlerden daha ağır basacaktır. Şansını denemek ve kaybede-

bilecek bir tarafı desteklemek istese bile, bir darbe girişiminin kardeş kavgasına dönüşebileceği, dolayısıyla orduya zarar verebileceği ve ülkeyi muhtemelen bir iç savaşa sürükleyebileceği korkusu onu kısıtlayacaktır. Bu iç savaş korkusu, darbe girişimlerinin muharebeleri çok az andırdığı anlamına da gelmektedir çünkü kısıtlanmamış, dizginsiz bir muharebe tam da burada her iki tarafın da kaçınmaya çalıştığı bir durumdur. Bunun bir sonucu olarak bir aktörün karar verme süreçlerinde en önemli etken diğer herkesin destekleyeceğine inandığı tarafı desteklemektir ve askerî güç de buna göre o tarafa doğru meyleder.

Bir darbe girişimi sırasında aktörlerin eşgüdüm içinde hareket ettiği içgörüsü, böyle bir girişimin hangi koşullar altında başarılı olmasını bekleyebileceğimiz konusunda önemli sonuçlara sahiptir. Darbe girişimlerinin stratejik mantığı eşgüdümlülükse bir darbenin enformasyonu ve beklentileri yönlendirmede en iyi olan tarafça kazanılmasını bekleriz ve bu taraf en fazla kaba kuvvete sahip olan, halk arasında en fazla destek gören taraf olmak zorunda değildir. Başarılı olmak için, darbe girişimcileri ordunun geri kalanını zaferlerinin kaçınılmaz olduğuna ikna etmelidirler; böylece her aktör diğerlerinin de darbeyi destekleyeceğine inanır. Bu yönlendirme düzgün yapıldığında bu beklentiler kendini gerçekleştirmeye başlar: Aktörler başkalarının da darbeyi destekleyeceğine inandıkları için darbeye katılırlar ve bu sayede bu beklentiler gerçeğe dönüşür. Belirleyici konumlardaki aktörleri tek bir sonuç üzerinde uzlaşmaya yönlendirmek için enformasyonu ve beklentileri şekillendirme sürecine "gerçeğin imal edilmesi" adını veriyorum.

Her ne kadar darbe dinamiklerine ilişkin bu anlayışa öncelikle darbe katılımcılarıyla yaptığım görüşmelere dayanarak ulaşmış olsam da akademik literatürde darbeleri anlamanın en iyi yolunun onları eşgüdüm oyunları olarak görmekten geçtiği savını destekleyen bazı metinler mevcuttur. Bu konuda çok az şey yazılmış olmasına rağmen, bir avuç yazar yine

de orduların darbe öncesinde ya da sırasında eşgüdüm sağladıklarını kabul etmiştir (Geddes 1999, Geddes 2003, Geddes 2009, Lichbach 1998, Nordlinger 1977, Stepan 1974). Bunlar arasında kuramım en çok Geddes'e borçludur; Geddes'e göre "subayların çoğu. . . başarılı olacak gibi görünen darbelere katılırlar ve başarısız olma olasılığı yüksek olanlara karşı çıkarlar. . . . Başarısızlığın bedeli vatana ihanetten suçlu bulunup idam edilmek olabileceği için başarısızlığa mahkûm bir ideali desteklemenin bir anlamı yoktur, bu nedenle diğer subayların ne yapmaya karar verdiğine bağlı olan bir darbe girişiminin olası sonucuna ilişkin hesaplamalar her zaman kararları etkiler" (Geddes 2009, 6). Geddes, eserinde darbelerden önce ve darbeler sırasında eşgüdümü olağandışı bir olaydan ziyade genel bir olgu olarak ele almış, bu eşgüdümü bir eşgüdüm oyunu olarak modellemiş ve buradan çıkan bazı sonuçları araştırmıştır (Geddes 1999, Geddes 2003, Geddes 2009). Ben de bu kitapta onun açtığı yolda ilerleyeceğim ve sahadan elde ettiğim anlayışla bu düşünceyi birleştirerek darbe girişimlerini eşgüdüm üzerinden incelemenin getirdiği bazı kuramsal içerimleri daha kapsamlı şekilde geliştirerek, kuramı özgün nitel ve nicel verilerle sınayacağım.

3.1. Neden Eşgüdüm?

Orduların darbeler sırasındaki davranışlarının bu betimlemesi, askerleri bağlılıklarından ödün vermeyen, doğru olduğunu düşündüğü şeyler uğruna ölmeye ya da öldürmeye hazır insanlar olarak yansıtan geleneksel betimlemeyle çelişmektedir. Bu nedenle eşgüdümün basit bir korkaklık olmadığını, hem akılcı kaygılardan hem de askerî normlardan kaynaklandığını gözden kaçırmamak önem taşıyor.

Bir darbe girişimi sırasında itidal ve eşgüdümün temel nedeni, kardeşkatline dönüşecek bir tırmanıştan kaçınmaktır. Darbe girişimlerinin iç savaşla sonuçlanma olasılığı vardır

ve bunun nadiren gerçekleşmesinin nedeni tam da darbe girişimi sırasında her iki tarafın da bundan kaçınmak için yoğun bir çaba sarf etmesidir. Nitekim çoğu ordu mensubu için, tercih ettikleri tarafın kazanmasının getireceği fayda, sonunda kim galip gelirse gelsin bir iç savaşın getireceği maliyetlere kıyasla çok küçüktür.

Bu akılcı hesaplama, silahlı kuvvetler içinde düzene büyük değer veren örgütsel normlar tarafından da pekiştirilir. Askerî eğitimin ilk günlerinden itibaren hem erlere hem de subaylara bir ordunun gücünün uyumlu ve eşgüdümlü hareket etmekten ileri geldiği ve çatışma sırasında disiplinsiz davranmanın tehlikeli olduğu öğretilir. Bunun bir sonucu olarak eylemleri eşgüdümleme ve kargaşaya neden olacak davranışlardan kaçınma içgüdüsü orduda güçlü bir alışkanlık hâline gelmiştir.[10] Ayrıca bir darbe girişimi sırasındaki davranışları düzenleyen normlar, ulusal silahlı kuvvetlerin son adamına kadar savaşmaya istekli olacağı bir düşman işgali senaryosunda uygulanan normlardan farklıdır (Farcau 1994, 49). Çünkü bir darbe girişimi sırasında böyle davranmak kişinin birlikte eğitim almış olabileceği, hatta aynı kışlada birlikte yaşadığı subay arkadaşlarını öldürmesini gerektirecektir. Mu-

[10] Bir darbe girişimi sırasında sürüye katılma dürtüsünün de güçlü psikolojik kökleri söz konusudur. Uyum sağlama baskısı bireylerin eylemleri, karar alma süreçleri ve hatta dünyaya dair algıları üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Sosyal etki literatürü, bir mesajın ikna ediciliğinin, onunla aynı fikirde olduğuna inanılan diğer kişilerin sayısıyla ilişkili olduğunu belgelemiştir; oydaşmaya yakın bir çoğunluk tarafından desteklenen mesajlara daha fazla ağırlık verilirken, azınlık savları engellenir (Crano ve Prislin 2006). 1950'lerde Solomon Asch, deneklerin aynı gruptaki diğer kişilerle açıkça aynı fikirde olmaktansa basit bir olgusal soruya (üç çizgiden hangisinin en uzun olduğu) açıkça yanlış bir yanıt verdiklerini sergilemiştir. Daha sonra yapılan deneyler, uyum sağlama yönündeki baskıların daha ince ve derin bir düzeyde de işlediğini ve katılımcıların algılarını daha önce fizyolojik olduğuna inanılan bir düzeyde şekillendirdiğini sergilemiştir (Levine, Resnick ve Higgins 1993, 598). Bu bakış açısından, bir darbe girişimi sırasında aktörlerin--uyumluluğu ödüllendiren bir örgütten gelen, neler olup bittiği hakkında bilgi sahibi olmayan, büyük stres altında karar veren bireyler– başkalarının da destekleyeceğine inandıkları tarafı desteklemek istemeleri şaşırtıcı değildir.

arızlar birbirlerine yabancı olsalar ya da düşmanlık hissetseler bile davranışları ordunun kurumsal esenliğini gözeten ortak bir hassasiyet tarafından kısıtlanır (Geddes 1999, 54).

Hem akılcı hem de normatif olan bu baskılar, bir darbe girişimi yüksek risk barındıran bir durum olmasına rağmen davranışları kısıtlamaya hizmet eder. Her iki tarafın liderleri de bir iç savaş olasılığını ciddiye alır ve bundan kaçınma arzusuyla kendini dizginler çünkü böyle bir çatışma kendi ailelerini de şiddetin doğrudan hedefi hâline getirecektir. Bu olasılığı kabul edip iktidarı ele geçirme umuduyla kardeşkatli başlatmaya istekli olsalar dahi diğer ordu aktörleri tarafından dizginleneceklerdir. Başlangıçta taraf olmayan ve iç savaştan kaçınmanın kendileri için çok önemli olduğu kuvvetler, aceleci davranan tarafı reddedebilirler ve böylece o tarafın kaybetmesine neden olabilirler. Dahası, hizip liderleri tek başlarına savaşamazlar; zaferin getirilerinin lider için olduğundan daha düşük olmasına rağmen yine de arkadaşlarının ve ailelerinin hayatlarını tehlikeye atacak bir iç savaş çıkması hâlinde büyük zarar görecek olan astlarının işbirliğine de ihtiyaçları vardır. Bunun bir sonucu olarak silah arkadaşlarını öldürme emrini reddedebilirler ya da daha da kötüsü, taraf değiştirebilirler, hatta emirlere itaatsizlik edebilirler. Dolayısıyla liderler için risklerin yüksek olması illa hiziplerin bir darbe girişimi sırasında pervasızca davranmaya istekli oldukları anlamına gelmez.

3.2. Gücün Temelleri

Askerî darbelerin eşgüdüm oyunları olarak yorumlanması, rejim değişikliklerinin dinamiklerini ve sonuçlarını modellemek için siyaset biliminde (DeNardo 1985, Granovetter 1978, Kuran 1997, Kuran 1989), iktisatta (Calvo 1988, Chamley 1999, Cole ve Kehoe 2000, Cooper ve John 1988, Diamond ve Dybvig 1983, Guimaraes ve Morris 2007, Katz

ve Shapiro 1986, Morris ve Shin 1998, Morris ve Shin 2004, Obstfeld 1996) ve sosyolojide (Mackie 1996) eşgüdüm oyunlarını kullanan daha geniş literatürle de tutarlıdır. Eşgüdüm oyunları, işbaşındaki rejimlerin üyelerinin rejimle –etkin ya da edilgin biçimde– uyumlu hareket etmesine bel bağladığı gerçeğini yakalamaktadır. Yeterli sayıda üye rejime karşı çıkarsa rejim ayakta kalamayacak olsa da üyelerin rejime karşı çıkmaları ancak yeterli sayıda başkasının da karşı çıkacağına ve böylece darbe girişiminin başarılı olacağına inanmaları hâlinde akla yatkındır. Dahası, rüzgâr rejim aleyhine dönerse rejimi destekleyen üyeler bile taraf değiştirecektir. Bir rejimin kaderi üyelerinin eylemlerine bağlı olduğundan ve üyeler de birbirleri hakkındaki inançlarına göre hareket ettiklerinden, enformasyon ve beklentiler bir rejime yönelik meydan okumaların sonucunu belirlemede tercihlerden ya da herhangi bir temel ölçütten daha önemlidir.

Bu dinamiğe en aşina olduğumuz yer, bankaya hücumları ve döviz krizlerini açıklamak için kullanıldığı iktisadî bağlamdır (Diamond ve Dybvig 1983). Para bir değer deposudur; her iktisadî rejimin ödeme gücü, en temelde, bir merkez bankasının kasasında tutulan rezervlerden ziyade üyelerinin güvenine dayanır. Bu güven de üyelerin sistemin meşruluğuna ilişkin görüşlerinin değil, birbirlerinin davranışları hakkındaki beklentilerinin bir sonucudur. Dışarıdan bir garantörün yokluğunda bir finansal sistemin istikrarı kendini gerçekleştiren inançlara dayanır.

Siyasî rejimler, bir diktatörün cephaneliğindeki silah ve mermi sayısı gibi maddi gerçekliklere sıkı sıkıya bağlıymış gibi görünse de darbe girişimleri bu gövde gösterisini destekleyen beklentilerin temelini ifşa eder: Önemli olan silahların sayısından ve büyüklüğünden ziyade onları kullanan insanların beklentileridir. "Sert" güç, işleyebilmek için "yumuşak" beklentilere bel bağlar. Kendisini destekleyen silahlı adamlar tarafından terk edilen hiçbir diktatör iktidarda kalamaz ve bu adamlar da ancak yeteri sayıda başkasının hü-

kümetin yönetimde kalması için destek vereceğine inanırlarsa yerlerinde kalırlar. Yöneticinin kuvvet kullanma kabiliyeti, destekleyici beklentilerin varlığına bağlıdır ve bu da darbecilere devleti ele geçirmek için bir kaldıraç noktası verir.

		Yönetime Bağlı	
		Kalkışmak	Savunmak
Yönetime Karşı	Kalkışmak	9, 1	-5, -5
	Savunmak	-9, -9	1, 9

Şekil 2.1: Bir darbe girişimi sırasında taraf seçimi

3.3. Eşgüdümün Oyun Kuramsal Modelleri

Bir darbe girişimi sırasında ordu aktörlerinin stratejik davranışını, oyun kuramcılarının *cinsiyetlerin çatışması* oyunu olarak adlandırdıkları ve oyunun farklı sonuç tercihlerine sahip aktörlerin eşgüdümünü betimleyen bir tür eşgüdüm oyunu yansıtmaktadır. Aşağıda betimlenen oyunda ordu, bir darbe girişimine nasıl karşılık vereceğine karar vermesi gereken iki hizbe ayrılır. Hiziplerden biri hükümeti destekler, diğeriyse hükümete karşı çıkar. Her hizbin iki olası stratejisi vardır: darbeye katılmak (kalkışmak) ya da karşı çıkmak (savunmak). Burada kullanılan rakamlar örnekleme amacıyla keyfi olarak seçilmiştir; burada önemli olan *kendi başına* kazançlar değil, bunların birbirine göre sıralamasıdır.

Hükümet karşıtı hizbin en fazla tercih edeceği sonuç, tüm ordunun darbe girişimine birlikte katılmasıyla ortaya çıkacak sonuçtur çünkü bu durumda darbe başarılı olacak ve onlara 9 birimlik bir kazanç sağlayacaktır. İkinci en iyi tercihleri olan sonuçsa her iki hizbin de hükümeti savunmasıdır ki bu durumda darbeciler teslim olacak ve darbe başarısız olacaktır, böylece hükümet karşıtı grup 1 birim-

lik kazanç sağlayacaktır. En kötü sonuçlar, iki hizbin anlaşamadığı ve ordunun iç savaşa sürüklendiği ve kesin galibin belirsiz kaldığı durumlardır. Bu sonuçlar her iki oyuncuya da negatif kazanç getirir. Burada açıklamayı kolaylaştırmak adına hükümet yanlısı hizbin kazançlarının darbeye kalkışan hizbinkiyle simetrik olduğunu, yani ilk tercihinin her iki tarafın da hükümeti desteklemesi olduğunu, ikinci en iyi tercihinin her iki tarafın da darbeyi desteklemesi olduğunu ve en kötü sonucunsa iki tarafın anlaşamayıp ülkenin bir iç savaşa kayması olduğunu varsaydık.

Bu çok basit oyun, gerçek hayattaki daha karmaşık darbe deneyiminin en belirgin özelliklerini yakalayabilmektedir. Subaylar, darbe girişiminin sonuçları konusunda net tercihlere sahip olsalar bile eşgüdümsüz bir sonucun maliyeti nedeniyle eşgüdümlü hareket etmeye meyillidirler. Dahası, bu oyun sırayla [tur usulü] değil eşzamanlı oynandığı için, her oyuncu hangi tarafı destekleyeceğine dair seçimini diğer aktörlerin bu konudaki tercihinin ne olduğunu bilmeden yapmak zorunda demektir, hem de tarafların kazançları ancak ortaklaşa belirlenmesine rağmen. Dolayısıyla taraflar stratejilerini kendi inançlarına ve diğer aktörlerin olası davranışları hakkındaki meta inançlarına dayanarak seçmek zorundadırlar. İşte bu yüzden bu oyun temel bir belirsizliğe sahiptir. Durumun yapısı saf stratejilerde biri her iki tarafın da hükümeti desteklediği, diğeriyse her iki tarafın da darbeyi desteklediği iki denge üretse de sonucu ve kazançları yapı belirlemez.

Bu kitabın kuramsal savını geliştirirken, eşgüdümün askerî darbelerin dinamiklerini ve sonuçlarını nasıl şekillendireceği konusunda iddialar ortaya koymak üzere oyun kuramı içinde yer alan üç literatürden faydalanacağım. Büyük ölçüde, cinsiyetlerin savaşı dediğimiz yalın oyunun analizlerinden elde edilmiş içgörülere odaklanacağım. Schelling'in de gösterdiği gibi, oyuncular arasındaki temel stratejik etkileşimleri özetleyen bu kadar basit bir modelin bile hatırı sayılır bir açıklayıcı gücü vardır. Bu yaklaşım oyunun

sonucun belirlenmesinde yapısal unsurların değil, enformasyonun ve beklentilerin önemini vurgulamaktadır (Calvo 1988, Cole ve Kehoe 2000, Cooper ve John 1988, Diamond ve Dybvig 1983, Obstfeld 1996). Bu bölümün geri kalanında Schelling'in stratejik hamleler tartışmasını takip ederek, askerî darbelerde katılımcıları tarafından kullanılan gerçek stratejiler hakkında bir fikir vermek adına eşgüdüm oyunlarını çözmede kullanılabilecek stratejik hamleler hakkındaki savları uygulayacağım (Schelling 1960, 5. bölüm).[11]

Birçok biçimsel modelde olduğu gibi, askerî darbeleri bir cinsiyetlerin çatışması oyunu olarak betimlemek de gerçek dünyanın birçok yönünü sadelik uğruna basitleştirmeye neden olur. Nitekim bu temel oyun, zamanın tek bir noktasında iki strateji arasında tercih yapan iki aktör sunar, oysa elbette darbe girişimleri bundan daha karmaşıktır. Ayrıca temel oyun, eşgüdüm için gerekli olan enformasyonun, inançların ya da meta inançların tüm yapısını biçimsel olarak modelleyemez. Ne yazık ki bir darbenin biçimselleştirilmesinde görülmek istenen belirleyici nitelikteki boyutların tamamını içeren mevcut bir model sınıfı yoktur. Böyle bir model olmadığı için bu kitaptaki analiz öncelikle olanaklı en basit model üzerinden ilerleyip bu modelin açıklamadan bıraktığı etkenleri açıktan biçimselleştirmeye başvurmadan tartışmaya çalışacaktır.

Basit eşgüdüm oyunlarının analizinden elde edilen savla-

[11] Açıklığa kavuşturulması gereken bir nokta olarak, bu kuram enformasyon basamakları literatürüne dayanır. Her ne kadar hem eşgüdüm oyunları hem de enformasyon basamakları modeli rejim değişikliğini açıklamak için kullanılmasına, her iki modelde de aktörlerin ortak bir sonuca doğru sürüye katıldığını öne sürülmesine rağmen, ilgili mekanizmalar çok farklıdır. Eşgüdüm oyununda aktörlerin hepsi aynı tarafta olmaya çalışırsa da diğerlerinin ne yaptığını bilmezler. Enformasyon basamakları modelinde aktörler aynı tarafta olmayı önemsemese de diğerlerinin eylemlerini gözlemleyebildikleri için hangi tarafı destekleyeceklerine dair kendi seçimlerinin diğerlerinin kararları tarafından bilgilendirilmesine izin verir. Mekanizmalardaki farklılıklar nedeniyle, bu iki model arasındaki dinamikler çok farklıdır. Örneğin, enformasyon basamaklarındaki aktörler alenî enformasyona gereksinmeseler de özel bilgiyi alma sırasına karşı oldukça hassastırlar (Bikhchandani, Hirshleifer ve Welch 1998).

rın daha incelikli eşgüdüm modellerinden elde edilen bulgularla tutarlı olduğundan emin olmak için, iktisatçıların tarafından nakit saldırıları, borç krizleri ve bankaya hücumlar gibi durumları modellemek için kullanılan bir biçimsel model sınıfı olan küresel oyunlar literatüründen elde edilen bulguların bir alt kümesinden de yararlanacağım. Küresel oyun modellerinin çoğu, bireylerin, mevcut duruma karşı çıkan aktörler belirli bir eşiği aştıklarında devrilecek olan statükoya yönelik bir saldırıyı destekleyip desteklemeyeceklerini bağımsız olarak seçmek zorunda oldukları, çok oyunculu eşgüdüm oyunlarıdır. Küresel oyunlar, çok sayıda aktörün etkileşimini biçimsel olarak modellemeleri ve sonuçların belirlenmesinde enformasyonun ve beklentilerin rolünü açıkça modellemeleri itibarıyla kullanışlıdırlar. Burada özellikle, klasik küresel oyun modelini darbe girişimlerini anlamak için daha uygun hâle getirecek şekilde genişleten Angeletos, Hellwig ve Pavan (Angeletos, Hellwig ve Pavan 2006; Angeletos, Hellwig ve Pavan 2007; Angeletos ve Pavan 2007) ve Edmond'un (2007, 2008) çalışmalarından yararlanıyorum. Bu uzmanların farklı öncüllerden hareket etmelerine rağmen benzer eşgüdüm dinamikleri için kanıtlar bulmuş olmaları bu kitabın varsayımlarına daha fazla inandırıcılık katmaktadır.[12]

[12] Bununla beraber bu kitap küresel oyunlar üzerine yapılan son çalışmaların büyük bir kısmından yararlanıyor çünkü bu tür modeller hem maddi hem de biçimsel olarak gözlemlenen davranışla tutarsız varsayımlar içeriyor (Carlsson ve VanDamme 1993, Goldstein ve Pauzner 2005, Morris ve Shin 1998). Örneğin bu modellerin çoğu hayatî bir biçimde görevdeki rejimin gücünün dışsal olarak belirlendiğini varsaymaktadır ki askerî darbelerde durum kesinlikle böyle değildir. Buna ek olarak, küresel bir oyun sırasında eşgüdüm, iktidarın gücü hakkında evrensel ancak özel bilgi içerir. Bununla birlikte, tam da iktidarın gücü sabit olmadığı için, darbelerdeki aktörler iktidarın ne kadar güçlü olduğunu bilmediği gibi, başkalarının iktidarın gücünün ne olduğuna inandıklarına dair iyi meta inançlara da sahip değildir. Modelle aktörlerin darbe sırasında karşılaştıkları temel durum arasındaki bu ve diğer farklılıkların bir sonucu olarak, bir darbe girişimi sırasındaki davranış küresel oyunlar tarafından tanımlanan davranışa benzemez. Son sorun, küresel oyunların ana akımının amacının, eşgüdüm oyunlarının rejimin dışsal gücü tarafından belirlenen tek bir dengeye çöktüğü bir dizi koşul bulmak olmasıdır. Bu modellerin popülerliğinin büyük bir kısmı,

Son olarak, burada idealleştirilmiş türden akılcı aktörlerin davranışlarıyla değil gerçek insanların davranışlarıyla ilgilendiğim için, deneysel oyun kuramının sonuçlarından da yararlanacağım. Bu yaklaşım insanların modellerin varsaydıkları kadar akılcı davranmadıklarına ve çoğu insanın nasıl davranacağına karar vermeden önce karmaşık matematik denklemleri çözmediklerine vurgu yaparak, insanların oyun kuramı modellerinde karşımıza çıkan stratejik dinamiklerle karşı karşıya kaldıklarında nasıl davrandıklarını incelemektedir. Bu tür deneylerdeki denekler genellikle laboratuvar ortamında çalışan ABD'li lisans öğrencileri olsalar da davranışlarının genellikle kuramla tutarlı olması, oyun kuramından çıkarılan içgörülerin darbe girişimleri sırasındaki davranışları anlamak için de kullanılabileceği konusunda ek kanıtlar sağlamaktadır.

3.4. Darbe Girişimleri Sırasında Beklentileri Yönlendirmek

Bu bölümde darbe girişimlerine katılanların darbenin başarıya ulaşabilmesi adına enformasyonu ve beklentileri yönlendirmek için kullandıkları stratejik hamleleri açıklamak amacıyla darbelerin eşgüdüm oyunlarına benzediğine dair temel sezgiden hareket edeceğiz. Bu hamleleri anlamak, ortak bilgi üretme araçlarını denetim altında tutmanın gerekliliği, bir darbe girişimi sırasında yapılan yayınların içeriği, simgesel hedeflerin önemi ve askerî kayıpları mümkün olduğunca dü-

karmaşık bir durumu ele alıp tek bir yanıt üretmelerinden kaynaklanır. Bu tür koşulların keşfi entelektüel açıdan ilginç olsa da, bu koşullar eldeki durum için geçerli olmadığında ve küçük varsayımların değiştirilmesi ya da karmaşıklığın artırılması birden fazla dengenin yeniden ortaya çıkmasına neden olduğunda pek kullanışlı değildir (Angeletos, Hellwig ve Pavan 2006; Angeletos, Hellwig ve Pavan 2007). Bu tür modeller, yalanlar içeren kamu yayınları gibi davranışları ele alamadığından, darbe girişimlerini tartışmak için kullanışlı değildir.

şük tutmanın önemi hakkında belirli hipotezlerin oluşturulmasına izin vermektedir.

3.5. Ortak Bilginin Denetimi

Eğer darbeleri anlamanın en iyi yolu onları eşgüdüm oyunları olarak görmekten geçiyorsa, bu oyunda kazanan tarafın kendini başarıya ulaştıracak beklentileri yaratmanın bazı yollarına sahip olduğu, dolayısıyla ortak bilgi üretmenin bazı yollarına da sahip olması gerektiği sonucuna varabiliriz. Ortak bilgi üretmenin kabul gören yöntemlerinden biri radyo veya televizyon aracılığıyla geniş kitlelere seslenmektir (Chwe 2001). Böyle bir yayın herkes tarafından duyulduğu gibi, herkes o yayında söylenenlerin herkes tarafından duyulduğunu bilir ve herkes onun herkes tarafından duyulduğunun herkes tarafından bilindiğini de bilir ve *ad infinitum* [bu böyle sonsuza kadar gider]. Böylece kamuya seslenen bir radyo veya televizyon yayınının içeriği, hedef kitlenin üyeleri için ortak bilgi olan iddialar ve ifadeler hâline gelir. Ben bu bilgileri *açık enformasyon* diye adlandırıyorum.[13]

Kamu yayınlarının önemi dünyanın dört bir yanındaki siyasî liderler tarafından, özellikle de hükümetlerin otoritelerini sağlamaya çalıştığı genç ülkelerdeki liderler tarafından gayet iyi bilinir. Dünyanın büyük bir bölümünde (hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde) yurttaşlar güne sabah devlet kanallarında haberleri dinleyerek başlarlar. Yoksul ülkelerde, radyosu olan insanlar radyolarının sesini komşularının da duyabileceği kadar açarlar. Bu ortak ritüel bir haya-

[13] Burada *enformasyon* sözcüğünü kullanışım teknik olmaktan ziyade gündeliktir. Oyun kuramında *enformasyon*un kesin bir anlamı vardır ve yalnızca doğru, olgusal bilgiye atıfta bulunur. Ben bu sözcüğü daha gündelik bir şekilde, doğru ya da yanlış olduklarına dair bir varsayım olmaksızın duyulan geniş bir iddia ve ifade sınıfına atıfta bulunmak için kullanıyorum.

lı topluluğun üyelerini bir siyasi rejime bağlar ve tüm yurttaşlar için devletin otoritesini tesis eder (Anderson 1983).

Bir darbe girişimi ise darbeye kalkışanların kazanmasının ve yönetimdekilerin devrileceğinin kaçınılmaz olduğu hakkında bir dizi inanç yaratmak için açık enformasyonu kullanarak işte bu ritüeli tersine çevirir. Yine de burada dikkat edilmesi gereken nokta darbe girişimi sırasında yapılan yayınların asıl izleyici kitlesinin sivil yurttaşlar olmayıp diğer ordu aktörleri olduklarıdır. Yani önemli olan yayının halk tarafından izlenmesi veya duyulması değil, ordu içinde duyulması, açık ya da ortak bilgi hâline gelmesidir. Darbe girişimi sona erdikten sonra yapılan yayınlarsa kitlelere yöneliktir.

Darbe girişimi sırasında yayının hedef kitlesi küçük –genellikle orduda belirleyici konumlarda bulunan birim komutanları– olduğundan, bazı girişimler bu grup içinde ortak bilgi yaratmak için yüz yüze bir toplantı yapma yöntemine de başvurulur. Yüz yüze toplantılar, genellikle herkesin aynı odada bulunduğu geleneksel bir eşgüdümleme ve ortak bilgi üretme yöntemidir (Chwe 2001). Lojistik açıdan daha zor olsalar da toplantılar "gerçekleri imal etmek" konusunda kitle iletişim araçlarının yayınlarından daha üstündürler. Toplantılarda sadece ilk iddia ("hükümet artık yetkili değil") değil, orada bulunan herkesin bu iddiaya tepkisi de ortak bilgi hâline gelir. Bu toplantılar genellikle serbest tartışmayı engelleyecek şekilde dikkatle sahneye konduğundan, toplantının sorumlusu darbeye oybirliğiyle destek verildiği izlenimi yaratmak için süreci yönlendirebilir. Darbeye oybirliğiyle destek verildiği izlenimi böylece grup içinde anında ortak bilgi hâline gelir, bu da toplantıya katılan herkesin diğerlerinin de girişime destek verdiğine inanmasını sağlar, dolayısıyla aralarından birinin daha sonra yoldan dönme olasılığını hatırı sayılır oranda düşürür.[14]

[14] Bu tür toplantılar, darbe girişimleri sırasında yapılan yayınlara kıyasla birkaç nedenden ötürü daha az yaygındır. Lojistik açıdan düzenlenmesi daha zordur

Darbecilerin amacı sadece tek bir yayın yapmak değil, darbe girişimi süresince açık enformasyonu tekellerine almaktır. Bunu gerçekleştirmenin en kolay yolu ise darbecilerin gerçeğin imal edilmesi için ihtiyaç duyulan süre boyunca olup bitecekleri denetim altında tutabilecekleri bir toplantıdır. Medya tekelinin olduğu ülkelerde de –birden fazla kanal olsa bile– bu çok daha kolaydır çünkü darbecilerin radyo dalgaları üzerinde denetimlerini sağlamak için sadece tek bir televizyon veya radyo yayın kuruluşunu denetim altına almaları yeterlidir. Öte yandan eğer darbeciler başkentte birden fazla yayın kuruluşunun bulunduğu bir ülkede darbe yapıyorlarsa genellikle bunlardan en fazla izleyiciye veya dinleyiciye sahip olanı ele geçirip diğerlerini kapatacaklar ya da gerekli insan gücüne sahiplerse diğerlerini önceden kaydedilmiş aynı bildiriyi yayınlamaya zorlayacaklardır. Gelgelelim eğer darbe girişimi sırasında açık enformasyonu tekellerine alamazlarsa iktidar onların yaratmaya çalıştığı beklentilere karşıt beklentiler yaratabilecektir. Taraflar düello yayınları yapıyorlarsa birçok askerî birlik muhtemelen kararsız kalacak ve hangi tarafı destekleyeceğine karar vermeden önce bir süre daha gelişmeleri izleyecektir.[15]

Radyo yayını kullanılarak [beklentileri ve nihayetinde] gerçeği imal etmenin gücüne iyi bir örnek 1969 Libya darbesidir: Bu darbede o sıralar 27 yaşında olan Yüzbaşı Kad-

ve meydan okuyanlar ancak toplantı sırasında olayları kendi istekleri doğrultusunda yönlendirebileceklerine ikna olduklarında bir toplantı düzenler. Dahası toplantılar çok tehlikeli olduğu için, iktidardakiler darbe girişimi olasılığından endişe duyuyorlarsa, toplantıların yapılmasını engellemek için büyük çaba sarf edeceklerdir.

[15] Açık enformasyon, küresel oyunlarda, özellikle de darbe girişimleri gibi stratejik tamamlayıcılığın yüksek olduğu durumlarda, denge seçimi açısından da hayatî önemi haizdir (Angeletos ve Pavan 2007, Edmond 2008). Küresel oyunlar aktörlerin büyük ölçüde özel bilgiye dayalı olarak eşgüdümlenebilecekleri şekilde tasarlandığından (bu durum rejimin gücüne ilişkin inançların ortak bilgi olmasını gerektirse de), alenî enformasyonun bu modellerde bile denge seçiminde önemli bir rol oynaması açık enformasyonun denetiminin ne kadar önemli olduğunu gösterir.

dafi ve az sayıda diğer ast rütbeli subay "sadece birkaç tabanca ve yalnızca kırk sekiz mermiyle" radyo istasyonunu ve bir başka hedefi ele geçirmişler ve Kral İdris'i kansız bir şekilde devirmeyi başarmışlardı (Reed ve Stillman 2009, 149).[16]

3.6. Gerçeğin İmal Edilmesi İçin Yayınların Kullanılması

Sadece yayın yapmak bile beklentileri şekillendirmeye yeterken yayının içeriği darbe girişiminin başarısına katkıda bulunur (ya da onu engeller).[17] Darbenin başarıya ulaşabilmesi için yayının içeriği, darbeye kalkışanların iktidara bağlı olanlardan daha güçlü olduğu konusunda abartılı ama inandırı-

[16] Darbe girişimi sırasında gerçekte ne olduğuna dair çok az bilgi bulunur. Az sayıdaki diğer betimlemelerden biri, daha fazla sayıda subayın birkaç hedefe daha saldırmasıyla komplonun daha ayrıntılıymış görünmesini sağlasa da hangi açıklama doğru olursa olsun, saldırganların taktiksel olarak oldukça zayıf olduğunu ve ordu içindekilerin onların lehine sürüye katılmayı durdurulabilecekleri açıktır (Simons 1996, 160). Bu darbenin başarısının en iyi açıklaması, ordu mensuplarının çoğunun o dönemde daha güçlü ordu mensupları tarafından bir darbe girişiminde bulunulmasını beklemeleri ve yayında darbecilerin kim olduğunun belirtilmemesi, sadece ordunun hükümeti devirmek için harekete geçtiğinin iddia edilmesi nedeniyle darbenin başarısının bir *fait accompli* olduğu beklentisinin yaratılmış olmasıdır.

[17] Kuramsal olarak, hükümetin düşmesi için ana yayın merkezindeki mikrofona "darbe" diye fısıldamak yeterli olabilirdi. Beklenti yaratan başka etmenler yoksa, meydan okuyan tarafın yapacağı bir yayın, sadece keyfi bir odak noktası sağlaması nedeniyle otomatik olarak eşgüdümü teşvik edecektir. Oynanmakta olan oyunla herhangi bir içsel ilgisi olmayan, tamamen rastgele bir değişkenin gerçekleşmesi etrafında oluşan bir denge, güneş lekesi dengesi olarak bilinir (Cass ve Shell 1983). Duffy ve Fisher (2005), darbeye benzer dinamikleri olan simüle edilmiş bir döviz piyasasını içeren bir deneyde, bu tür dengelerin ne kadar kolay oluşturulabileceğini sergiler. Deneyi yapanlar basitçe bir yazı tura attı ve yazı turanın nasıl geldiğine bağlı olarak oyunculara sadece "yüksek" ya da "düşük" sözcüğünü yayınladı. Oyuncular daha sonra, yayının tamamen keyfi olduğunu ve oyunun sonucunun parasal kazançlarını etkileyeceğini bilmelerine rağmen, simüle edilen para biriminin karşılık gelen değeri etrafında birleşti. Bu işe yaradı çünkü yayın oyuncuların sahip olduğu tek ortak bilgiydi, bu nedenle her biri diğerlerinin keyfi sinyale odaklanacağını varsaydı.

cı bir izlenim uyandırmalıdır.[18] Yönetime meydan okuyanlar zaferlerinin bir *fait accompli* olduğunu, silahlı kuvvetler içinde geniş bir desteğe sahip olduklarını ve darbeye karşı direnişin çok cılız olduğunu ya da hiç olmadığını iddia ederek bu durumu gerçekliğe dönüştürmeye çalışacaklardır. İşte önemli olan, yayının bu kısmıdır, darbe için sunulan ve bir darbe girişiminden diğerine çok az değişiklik gösteren iddialardan ibaret genel geçer gerekçeler değil (Kirk-Greene 1981).[19] Darbe girişimini bertaraf etmeye çalışan, yönetime bağlı aktörler içinse aynı mantık tersinden işler.

Ortak bilgi yaratma araçları üzerinde denetime hangi taraf sahipse o taraf gerçeği imal etmeye hizmet eden yayınlar, duyurular yapacaktır. Örneğin yayın darbe girişimcileri tarafından yapılıyorsa zaferlerinin kaçınılmaz olduğunu ve direnişin hem nafile hem de tehlikeli olduğunu iddia edeceklerdir. Bunu yapmak için neredeyse her zaman güçlerini ve taktik konumlarını inandırıcı bir çizgide kalmak kaydıyla abartacaklardır. Mesajı alanlar bunun bir abartı olduğunu fark etseler bile bu iddia etkili olacaktır çünkü öncelikli kaygıları eşgüdümdür ve bir blöf bile eşgüdümü bir yöne ya da diğerine itebilir.

Bunun darbelerin muharebeler ya da seçimler gibi olması durumunda beklenenden çok farklı bir davranış olduğuna dikkat edin. Darbeler muharebeler gibi olsaydı, yayının içeriği önemsiz olurdu; seçimler gibi olsaydı, etkili bir yayın, darbenin destekçilerine zaferin yakın olmasına rağmen bunu başarmak için her destekçinin katılımının gerekli olduğunu

[18] Gücü abartıyor olsa da yayın çok ileri gitmemelidir. Bir blöf ancak inandırıcıysa ve alıcı ifadenin tamamen doğru olmadığını tespit etse bile blöfün ne kadar kapsamlı olduğunu anlayamıyorsa işe yarar. Bir teğmen başkent çevresindeki belirleyici konumdaki birliklerin denetimin ele geçirdiğini iddia edemez ama bir albay ya da general bunu yapabilir. Bir amiral, iki kuvvet komutanlığının birbirine düşman olduğu biliniyorsa ve gökyüzünde iddiasını destekleyecek tek bir uçak bile yoksa, hava kuvvetlerinin desteğine sahip olduğunu iddia edemez.

[19] Görüşmelerim boyunca, sunulan ahlaki savlara dayanarak taraf değiştirdiğini (hatta bir darbe girişiminin arzu edilebilirliği konusundaki fikrini değiştirdiğini) söyleyen tek bir kişiyle bile karşılaşmadım. Bu nedenle en ayrıntılı gerekçeler, meydan okuyanlar galip geldikten sonra cuntanın ilan edildiği ayrı bir yayında sunulur.

söylerdi. Bir seçimde gücü abartan bir yayın geri tepebilir ve destekçilerin katılımlarının gereksiz olduğunu düşünmelerine neden olabilir. İki darbe girişimini engellemiş bir subayla yaptığım bir mülakat sırasında ona neden seçim modeline uygun yayınlar yapmadığını sordum. Bu fikir karşısında dehşete düşmüş göründü ve böyle bir şey yapmanın bunu deneyecek kadar aptal olan her muhalifin sonunu getireceği konusunda beni uyardı.[20]

Bir yayının içeriğinin önemine bir örnek de Amiral Gruber'in Kasım 1992'de Venezuela Devlet Başkanı Perez'i devirmeyi amaçlayan başarısız darbe girişimidir. Hem muharebe hem de seçim kuramlarına bakılırsa bu darbe girişiminin başarılı olması gerekirdi. Darbecilerin ellerinde büyük bir askerî güç vardı ve yapılan bir kurum içi anket, ordu mensuplarının derin bir memnuniyetsizlik içinde olduğunu açığa çıkarmıştı. Yine de darbeyi yapanlar, lojistik bir karışıklığın televizyonda bozuk bir kasetin yayınlanmasına neden olması nedeniyle gerçeği etkili biçimde imal etmeyi başaramadılar. İzleyiciler bir darbe girişiminin olduğunu anlamış olabilirlerdi ama kimlerin dâhil olduğunu ya da karşı çıkanların ne kadar güçlü olduğunu öğrenememişlerdi. Yayından edinebildikleri tek bilgi, darbe girişiminin aynı yılın Şubat ayındaki darbe girişimi nedeniyle tutuklanıp cezaevinde yargılanmayı bekleyen Albay Hugo Chavez'in müttefikleri tarafından üstlenildiğiydi. Chavez büyük bir desteğe sahip olmasına rağmen Şubat ayındaki girişiminde başarısız olduğu için darbeciler güçlü oldukları ve zaferlerinin kaçınılmaz olduğu mesajını veremediler. O sabahın ilerleyen saatlerinde Başkan Perez televizyona çıkarak halka her şeyin yolunda olduğuna dair güvence verdi ve birkaç saat sonra Amiral Gruber teslim oldu (Gott 2005, 11. bölüm).

Yayını yapanların hakikati çarpıtma dürtüsüne sahip olduğunu herkes kabul etse de abartılı güç iddialarının etkili olmasının iki nedeni vardır. Birincisi eşgüdümün incelikli oyun kuramı modellerinden geliyor: Yayının alıcıları bu iddianın ne

[20] Binbaşı Courage Quashigah ile mülakat. 26 Temmuz 2000. Akra, Gana.

kadar abartılı olduğundan bizzat emin olmadıkları ve başkalarının da bu iddiayı ne kadar temelsiz gördüklerinden emin olmadıkları sürece propaganda eşgüdüm sağlamada etkili olabilir. Aktörler verilen mesajdan başkalarının kendilerinden daha fazla etkilenebileceğini düşündükleri sürece diğer aktörlerle aynı tarafta yer almak uğruna yayının tam anlamıyla doğru olmadığını göz ardı edeceklerdir.[21] İkinci nedense şudur: Akılcı bir aktörün yayındaki abartılı iddiaları akıl süzgecinden geçirmesi kâğıt üzerinde olanaklı olsa da, yapılan deneyler takipçilerin inançlarının Bayesçi akılcılıkla hareket eden bir alıcıya inandırıcı gelmeyecek mesajlardan kuvvetli biçimde etkilendiğini göstermektedir. Bunun nedeni "takipçilerin, liderlerin kendi son inançlarını oluştururken dünyanın durumunu yanlış yansıtmaya yönelik stratejik teşviklerini tam olarak hesaba katmıyor görünmeleridir." (Dickson, yakında çıkacak) Bu deneyler aynı zamanda daha inandırıcı mesajların eşgüdüm üzerinde daha büyük bir etkiye sahip olmasına rağmen inandırıcılığın etkisinin yine de mütevazı olduğunu göstermiştir (Dickson, yakında çıkacak). Laboratuvar ortamında rahatça oturan lisans öğrencileri Bayesçi akılcı davranıştan sapıyorsa, stresli durumlarda fevri davranan subayların da bunu yapmasını beklemek mantıklıdır, bu da abartmayı gerçek dünyada resmî bir modelden daha etkili hâle getirmektedir.[22]

[21] Bu sonuç Edmond (2008) tarafından resmi olarak sergilendi. Küresel oyunlar üzerine yazın neredeyse birörnek bir biçimde oyun sırasında gönderilen tüm sinyallerin bir miktar gürültülü de olsa doğru olduğunu ve hatta gürültü dağılımının ortak bilgi olduğunu varsayar. Edmond, oyun güvenilir olsa bile yanlış ifadeler içerdiğinde eşgüdüme ne olacağı sorusunu ele alan tek uzmandır.

[22] Bu arada, yayının abartılı olmasını beklememiz gerekse de bu durum yayını yapan tarafın kasıtlı bir blöf yaptığı anlamına gelmez. Bunun yerine, tıpkı koçların, ilham verici iş liderlerinin ve devrimcilerin aşırı iyimser söylemlerine inandıkları gibi, iddialarının çoğunun doğruluğuna inanıyor olabilirler. Bir hükümete saldırmanın ortasında kendinden şüphe duymak için çok az yer vardır; burada yüksek moral ve *esprit de corps* [birlik ruhu] esastır. Yayını yapan kişi samimiyetsiz görünseydi ikna edici olmazdı; dolayısıyla bu durumda kendini kandırmak avantajlı olabilir (Johnson 2004, 7). Yayını yapan kişi söylediklerine inanıyormuş gibi görünürse, bu yayının inandırıcılığını ve dolayısıyla etkisini artırabilir.

	Oyuncu B		
		Savunmak	Kalkışmak
Oyuncu A	Savunmak	2, 2	-9, 0
	Kalkışmak	0, -9	1, 1

Şekil 2.2: Risk baskınlığı

3.7. Simgesel Hedefleri Ele Geçirerek Beklentileri Şekillendirmek

Darbeciler meclis binası gibi önemli simgesel hedefleri ele geçirerek yayınlarının mesajını güçlendirebilirler. Bunlar göze çarpan yerler olduklarından değerlidirler ve devlet iktidarını temsil ederler; dolayısıyla eğer yeterli sayıda aktör buna tanık olur ve başkalarının da tanık olduğuna inanırsa buraların ele geçirilmeleri ortak bilgi hâline gelir. Simgesel yerlerin ele geçirilmesi, rakiplerin güçlerini kamuya açık ve maliyetli bir tarzda göstermelerini sağlar, böylece eşgüdümde bir başarısızlık olması durumunda hangi tarafın kazanacağına dair beklentileri şekillendirir ki bu da hangi sonuç etrafında eşgüdümlenileceği kararını etkiler.

Oyun kuramında, eşgüdümün başarısız olması durumunda daha güvenli olduğu için seçilen sonuç, *risk baskın sonuç* olarak adlandırılır. Şekil 2.2, her iki kararsız aktörün de darbe girişiminde bulunan taraf yerine hükümeti tercih ettiği bir durumu modelliyor: Her ikisi de hükümeti destekliyorsa her birinin kazancı 2, her ikisi de darbeyi destekliyorsa her birinin kazancı 1 birimdir. (Burada seçilen sayılar tamamen keyfidir, kardinal değerleri bu örnekle ilgili olsa da sadece örnekleme için seçilmiştir). Bu örnekte her iki oyuncunun da hükümetin tercih edilebilir olduğu konusunda hemfikir olması, darbelerin seçimler gibi olması hâlinde olacağının aksine

her ikisinin de hükümeti savunacağı anlamına gelmez. Bunun nedeni, ikisinin de diğerinin eylemlerini varsayamaması, dolayısıyla eşgüdümsüz bir sonuçla ilişkili maliyetleri de hesaba katmak zorunda olmalarıdır. Her biri, eğer kendisi hükümeti savunurken diğeri isyancıları desteklerse, ordunun bölüneceğini, devletin zarar göreceğini, isyancıların muhtemelen kazanacağını ve kendilerine karşı çıkan herkesi cezalandıracağını ve oyuncunun -9 birimlik bir kaybının olacağını bilir. Bu arada aktörlerden biri başka hiç kimsenin desteğini almadan isyancıları desteklerse kazancı 0 birim olacaktır. Bu da savaş içermeyen herhangi bir sonucu tercih edebileceğini ama yine de daha güçlü tarafı desteklediği için daha iyi durumda olduğunu gösterir. Sonuç olarak, her iki aktör için de diğer aktörün de destekleyeceğinden %83 emin olmadıkça hükümeti desteklemek pek mantıklı değildir. Bu durum, tarafların her ikisi de hükümeti savunmayı tercih etse de rakip tarafı desteklemeyi daha güvenli bir strateji hâline getirmektedir.[23]

Her iki tarafın da tercih ettiği sonuçlar konusunda hemfikir olduğu benzer oyunlar laboratuvar ortamında oynandığında risk baskınlığının etkisi bazı senaryolarda %98'e varan bir sıklıkla ortaya çıkmıştır ki bu da epey belirgindir (Cooper 1999, 3).[24] Bu bulgu, bu davranışın insanların eşgüdüm-

[23] Kaybeden tarafı desteklemenin cezaları simetrik olmasa bile aynı temel öykü geçerlidir. Sadece B oyuncusu darbenin yanlış tarafında olmaktan korkuyorsa, A oyuncusu B oyuncusunun darbecileri destekleyeceğini varsayacaktır, B oyuncusu da A oyuncusunun B oyuncusunun darbecileri destekleyeceğini varsayacağını varsayacaktır, vb. Sonuçta, her iki oyuncu da, sadece biri korksa bile, daha güvenli bir sonuç etrafında eşgüdümlenecektir

[24] Laboratuvar güvence oyunlarında risk baskın dengenin Pareto baskın dengeye tam olarak ne sıklıkla üstün geldiği akademik bir tartışma konusudur ve bir dizi etmene bağlıdır (Devetag ve Ortmann 2007). Bizim amacımızla ilgili olan, kazanç baskın bir strateji olduğunda bile risk baskın sonucun yaygın olmasıdır (Cooper, DeJong, Forsythe ve Ross 1990; Cooper, DeJong, Forsythe ve Ross 1992, Straub 1995) ve oyuncular kazanç baskınlık düzeyinden ziyade risk baskınlık düzeyindeki değişikliklere daha fazla tepki verirler (Schmidt, Shupp, Walker ve Ostrom 2003). Bu durum, denge yolunun dışında ne olacağına dair beklentilerin, güvence oyunlarında bile denge seçiminde önemli bir rol oynadığını sergiler.

lenme biçimine genel bir veçhesi olduğunu ve gerçek hayatta daha da belirgin olabileceğini telkin etmektedir.

Yukarıdaki örnekler, oyuncuların oybirliğiyle bir tarafı desteklediği durumlarla ilgili olsa da risk baskınlığı, darbelerde olduğu gibi aktörler ideal sonuç konusunda anlaşmazlığa düştüğünde denge seçimi üzerinde daha da güçlü bir etkiye sahiptir ve risk baskınlığının derecesi, riskin baskın olduğu dengenin seçilme sıklığını öngörmektedir (Cabrales, Garca-Fontes ve Motta 2000). Daha genel olarak ifade etmek gerekirse risk baskınlığı, diğer oyuncunun ne yapabileceği konusunda daha yüksek derecede belirsizliğin olduğu ortamlarda denge seçimini gayet iyi öngörmektedir (Cabrales, Nagel ve Armenter 2007; Carlsson ve VanDamme 1993). Evrimsel oyun kuramı yaklaşımını savunan uzmanlar sürekli rastgele [*stochastic*] şokların yaşandığı ortamlarda, riskin baskın olduğu dengelerin nüfusun uzun vadeli dengesi olarak ortaya çıktığını da saptamışlardır (Kandori, Mailath ve Rob 1993). Daha geniş bir çerçevede ifade edildikte riskin baskın olduğu dengeler eksik enformasyon ya da olasılıklı gürültünün olduğu ortamlarda seçilirler çünkü bunlar çok çeşitli koşullara karşı dayanıklıdırlar (Peski 2010).[25]

Bu strateji, beklentileri şekillendirmek için yayın yapmaktan daha dolaylı bir yoldur ve bu nedenle o kadar etkili değildir. Yine de önemli bir tamamlayıcı rol oynayabilir, özellikle de rakip tarafın herkesçe bilinen güvenilirlik sorunları varsa ya da farklı taraflarca birden fazla yayın yapılıp işler karıştırılıyorsa. Risk baskınlığı aynı zamanda taktiksel gücün beklentilere nasıl dönüştürülebileceğini ve askerî aktör-

[25] Bununla beraber birden fazla dengeye sahip oyunlar için bir çözüm ölçütü olarak risk baskınlığının önemi, sürtünmeyle karakterize edilen durumların ötesine uzanır. İleriyi gören ve akılcı bireylerden oluşan büyük nüfuslar tarafından seçilen dengeleri araştırmak için "mükemmel öngörü dinamikleri" kullanan uzmanlar, risk baskınlığının genelleştirilmiş eşitlemelerinin çok az sürtünme olan durumlarda güçlü ve istikrarlı çekiciler olarak hizmet ettiğini saptamışlardır (Kojima 2006, 256).

lerin oybirliğine dayalı tercihlerinin bile sonuçları otomatik olarak belirlemediğini göstermektedir.

3.8. Kayıpların Azaltılması

Simgesel hedeflerin ele geçirilmesi, darbe girişiminin diğer yönleri gibi kuvvet kullanmayı gerektirse de aktörlerin darbe girişimi sırasında kayıp riskini sınırlamak için bilinçli bir çaba sarf ettiklerini ve bunun için taktik bir maliyeti kabul etmeye istekli olacak kadar öncelikli olduğunu iddia ediyorum. Bunun bir sonucu olarak, bir darbe girişimi sırasında verilen toplam askerî kayıplar, benzer bir çatışmanın uluslararası bir işgal ya da iç savaşın bir parçası olarak meydana gelmesi hâlinde verilecek kayıplardan çok daha azdır.[26]

Bu iddiayı istatistiksel olarak ortaya koymak için kayıplara ilişkin çok az güvenilir veri olsa da, 1973 yılında Şili Devlet Başkanı Allende'nin devrilmesi gibi her iki taraftan da yaklaşık 80 askerîn ölümüyle sonuçlanan olaylar kural değil istisna gibi görünüyor.[27] 2002 yılında Venezuela Devlet Başkanı Chavez'e karşı düzenlenen başarısız darbe girişimi 26 sivilin ölümüne yol açtıysa da hiçbir askerin ölmediği senaryolar daha yaygındır.

Bu itidal kısmen, darbe girişimi sırasında eşgüdümü motive eden kanlı bir kardeş kavgasından kaçınma arzusuyla ilgilidir. Düşmanınıza karşı kısıtlanmamış şiddetin önünü açmak, karşılığında aynısını davet etmek ve iç savaşa sürüklenme olasılığını artırmak demektir. Buna ek olarak, her ne kadar mantıksızmış gibi görünse de hizipler zayıflık olarak al-

[26] Bu mantığın sivilleri kapsamadığına dikkat ediniz çünkü onlar silahsızdır ve bu nedenle ölümleri ordu içinde çatışmanın tırmanma riskini artırmaz.

[27] Burada bile, darbe girişimi sırasında ölenlerin sayısı, askerî yönetim sırasında öldürülen çok daha büyük sayının küçük bir kısmı olduğu için, riskler göz önünde bulundurulduğunda bir miktar kısıtlama olduğu iddia edilebilir (Scheina 2003, 326).

gılanacağı korkusuyla bir darbe girişimi sırasında ayrım gözetmeksizin kuvvet kullanımından da kaçınır. Güçlü aktörlerin rakiplerini katletmeye gereksinimi olmamalıdır ve bu nedenle çok fazla kan döken bir aktörün zayıf olduğu varsayılır. Darbeler beklentileri şekillendirmekle ilgili olduğu için, şiddet kullanma isteğiyle ilişkili taktiksel kazançlar bu zayıflık algısıyla dengelenir ve bu da kararsız aktörleri diğer tarafa iter.

Bu nedenle, bir darbe girişiminin sonunda bile, başarısız olan darbeciler için idam cezasının çok gerçek bir olasılık olmasına rağmen, meydan okuyucular son adama kadar savaşmak yerine teslim olmayı (ya da kaçmayı) seçecektir. Örneğin 1991'deki başarısız Sovyet darbe girişiminin sonunda İçişleri Bakanı Boris Pugo yargılanmaktansa kendini ve eşini öldürmesine rağmen emrindeki birlikleri kanlı bir son direniş için kullanmadı. İktidara bağlı olanlar da aynı şekilde davranırlar.

3.9. Tarih

Bir darbe girişimi sırasında aktörlerin beklentilerini etkileyen bir diğer önemli etken de aynı ülkede daha önce yaşanmış darbe girişimlerinin sonuçlarıdır. Eşgüdüm oyunlarında, geçmiş eşgüdümün etkisi hâlihazırdaki davranışı etkiler çünkü emsal ortak bilgi üretir ve dolayısıyla beklentileri şekillendirir (Chwe 2001, 7). Örneğin aktörlerin zaman içinde farklı noktalarda duraklamalarına ve eylemlerini seçmelerine izin veren, dinamik çok oyunculu eşgüdüm modellerinde "sonuçlar. . . hayati bir biçimde erişilebilir enformasyona ve geçmiş oyun tarihine bağlıdır" (Angeletos, Hellwig ve Pavan 2007, 713). Geçmişin etkisi sadece eşgüdümün matematiksel modellerinde değil, aynı zamanda deneylerde de görülebilir; oyuncular sadece önceki turları gözlemlemiş ve bu turları kendileri oynamamış olsalar bile, oyun geçmişinin hâlihazırdaki davranışı etkilediği ve eşgüdüm için bir temel sağladığı gösterilmiştir (Schmidt, Shupp, Walker ve Ostrom 2003).

Geçmişin etkisi, mülakata katılan birçok kişi tarafından diğer aktörlerin olası davranışları ve inançları (ve meta-inançları) hakkındaki ilk beklentileri üzerinde bir etki olarak belirtildi. Bir darbe girişimi başladığında, aktörler ne olup bittiği, hatta karşı tarafın kimliği hakkında bile pek bir şey bilmiyor olabilirlerse de geçmişteki girişimlerin sonuçlarını ve bu geçmişin herkesçe bilindiğini bilirler. Diğer askerî aktörlerin bu geçmişi darbe girişimine karşı ilk tepkilerini yönlendirmek için kullanacaklarını beklemek için nedenleri vardır, özellikle de önceki girişimler yakın geçmişteyse ve bu yüzden sorumlu subayların ve askerlerin kişisel deneyimlerini şekillendirmişse.

Darbe girişimi ortaya çıktıkça ve yeni bilgiler geldikçe, aktörler darbenin başarı olasılığı hakkındaki önceki inançlarını gözden geçirir. Ancak tarih, meydan okuyanlar için bir dezavantaj oluşturur. Geçmişteki girişimler başarısız olmuşsa, başkalarını zaferinizin bir *fait accompli* olduğuna ikna etmek daha zordur ve bu nedenle meydan okuyanların gerçeğin ortaya konulması için şimdiki zamanda daha fazlasını yapmaları gerekir. Diğer tüm değişkenler sabit kabul edildiğinde, bir ülkedeki geçmiş darbe girişimlerinin tarihi, meydan okuyanların etrafındaki eşgüdümü teşvik ederek ya da engelleyerek bir darbe girişiminin başarısı ve başarısızlığı arasındaki farkı belirleyebilir.

Bu sav, bir ülkedeki başarılı bir darbenin, darbe yapmaya ilişkin kurumsal tabuyu yıkarak diğerlerini daha olası hale getirdiği bir "darbe tuzağı" olduğu iddiasından farklıdır. Darbeler eşgüdüm oyunlarıysa, o zaman sadece başarılı bir darbe başka başarılara kapı açmakla kalmaz, başarısız bir darbe de gelecekteki girişimlerin başarılı olma ihtimalini azaltarak kapıyı tekrar kapatabilir.[28]

[28] Farklılığın göze çarpan iki noktası daha söz konusudur. Birincisi, darbe tuzağı savı hem girişimleri hem de sonuçları açıklarken, bu kuram kendisini ikinci soruyla sınırlar. İkincisi, bir darbe tuzağının varlığı, ilk girişimin başarılı olma olasılığının sonraki girişimlere göre daha düşük olduğunu (çünkü normatif engel henüz aşılmamıştır) öne sürerken, veriler bunun tersini, yani ilk girişimin başarılı

3.10. Rütbe ve Ordu Kademesi

Darbe dinamiklerinin ve sonuçlarının son belirleyicisi örgütseldir: darbe girişimcilerinin silahlı kuvvetler içindeki rütbe kademesi. Görgül bir sorun olarak, askerî hiyerarşinin üst, orta ve alt kademelerindeki darbe yapıcılar, bir gerçeğin ortaya konulmasında çok farklı kaynaklara sahiptir ve bu da farklı başarı olasılıkları olan üç farklı yörüngeye yol açar.[29] Darbeler eşgüdüm oyunları gibiyse başarı olasılığı doğrudan darbe girişiminin kademesine göre değişmelidir; tepeden gelen darbelerin başarılı olma olasılığı en yüksekken, tabandan gelen darbelerin başarı olasılığı en düşüktür. Dahası, darbecilerin örgütsel konumu darbe girişiminin tüm karakterini farklı şekillerde etkilemelidir.

Darbe girişimlerinin çoğunu tabaka bazında homojen kılan güçlü yapısal baskılar vardır. Rütbe, ordu içindeki yaşamın tüm yönlerini tanımlar, yatay bağları teşvik ederken, kardeşleşmeye karşı yasaklar yoluyla dikey bağları caydırır. Komplolar benzer rütbedeki kişiler arasında gelişir çünkü eş rütbedekilerin buluşması en kolay yoldur ve güven eş rütbeliler arasında en yüksek düzeydedir.[30] Ayrıca komplocular ge-

olma olasılığının daha yüksek olduğunu iddia eder. Bu durum, başarıların yanı sıra başarısız girişimlere de bakmanın önemini işaret eder ve ilgili mekanizmanın normatif değil bilgisel olduğunu telkin eder.

[29] Ordunun üç katmana ayrılması mülakata katılanlarla yapılan konuşmalara dayanmaktadır; bu benim değil onların dilidir. Keyfî olmakla birlikte, silahlı kuvvetlerin temel bir işlevsel ayrımını yansıtmaktadır. Ordu hiyerarşisinin orta kademelerinden darbeler neredeyse organik bir bütünlüğe sahip askerî birlikleri içerirler: Kendi kendilerine yetecek ve kendi başlarına hareket edebilecek kadar büyük olsalar da yine de subayların ve askerlerin birbirlerini tanıyacakları, birlikte eğitim görecekleri ve birlikte yaşayacakları kadar küçüktürler. Ortayı bir tarafta üstten, diğer tarafta tabandan ayıran kesin çizgi tartışılabilir; ortanın daha kapsayıcı olması gerektiği ya da kıdemsiz subayların ya da kıdemsiz generallerin kendi kategorileri olması gerektiği iddia edilebilir. Bununla birlikte kategori sayısını arttırmak, netlik ve sadelik açısından kazandıracağından daha fazlasına mal olacaktır.

[30] Bu durum zaman zaman, özellikle ordunun orta ve üst kademeleri arasındaki sınırda yer alan subaylar arasında olmak üzere, tabakalar arasındaki sınırı aşan komplolara yol açabilir. Pratikte bu komplolar, gerçeğin imal edilmesi için

nellikle ordu içinde aynı kademededir çünkü çok farklı rütbelerdeki subaylar birlikte çalışmakta zorlanır. Bu tür gerilimler, İspanya'da biri hiyerarşinin orta kademesinden, ikisiyse tepesinden olmak üzere üç farklı komplonun birleştiği 1981 darbe girişiminin başarısız olmasına katkıda bulundu. Bununla beraber darbe girişiminin hayati önemi haiz uğraklarından birinde, İspanyol parlamentosunu rehin tutan Albay Antonio Tejero Molina, kendisinden daha kıdemli olan komplocu General Alfonso Armada'nın emirlerine uymayı reddetti ve böylece darbenin başarılı olma şansını "tamamen ortadan kaldırdı" (Aguero 1995, 166).[31]

Rütbenin darbe girişiminin tüm aşamalarını nasıl şekillendirdiği Dördüncü, Beşinci ve Altıncı Bölümlerde daha ayrıntılı olarak betimlendi. Aşağıda bu savın belli başlı kısımları incelenecektir.

3.10.1. Hiyerarşinin Tepesinden Gelen Darbeler

Bu darbe girişimlerinin başarılı olma olasılığı en yüksektir çünkü generallere verilen örgütsel kaynaklar, diğer askerî aktörlerin inanç ve beklentilerini en iyi şekilde yönlendirmelerini sağlar.

Generaller bir darbe girişimi sırasında astlarının kayıtsız şartsız itaatini sağlayamasalar da, kurum içindeki konumları onlara, orta ya da alt kademeden gelen rakiplerinin kulla-

örgütsel gücü kullanma becerisi sınırlı olan ve bu nedenle de komuta yetkisine sahip diğer subaylarla işbirliği yaparak esasen ortadan bir darbe gerçekleştiren kıdemli bir subayı içerme eğilimindedir. Bu türden bir darbeye örnek olarak, bir tuğgeneral ve birkaç albayın birlikte hareket ederek Atina'nın yönetimini ele geçirdiği Yunanistan'daki Nisan 1967 darbesi verilebilir. Ortaya çıkan cunta "albaylar rejimi" olarak adlandırılmıştır.

[31] Albay Tejero'nun General Armada'nın emirlerini kabul etmekteki isteksizliği de bir darbe sırasında kıdemli subayların sınırlarının altını çizer: hiyerarşik otoriteleri aynı hedefi paylaşan daha kıdemsiz subayların itaatini garanti etmek için bile yeterli değildir.

namayacağı şekilde gerçeğin ortaya konulmasında kullanabilecekleri önemli bir yumuşak güç sağlar.[32] Örneğin, başkent çevresindeki önde gelen komutanlarla tek tek görüşerek her birine bir iç raporun diğer birçok komutanın bir darbe girişimine katılacağını ortaya çıkardığını söyleyerek darbe girişimleri için zemin hazırlayabilir ve böylece her birinin bir darbeyi destekleme olasılığını artırabilirler.

Generaller darbe yaparken, özellikle de silahlı kuvvetlerin iç radyo istasyonu gibi resmi yayın yapma mekanizmaları varsa, alenî enformasyona ulaşmakta zorlanmayabilirler. Ayrıca orta kademedeki birlik komutanlarının katıldığı bir toplantı düzenleyerek de alenî enformasyonun denetimini ele geçirebilirler ki bu gerçeğin ortaya konulmasında radyo yayınından daha etkili bir yöntemdir. Hiyerarşinin tepesinden gelen darbeler başarılı olduklarında, ordunun alt kademelerinden meydan okuyanların kışkırttığı darbelere göre hem daha hızlı hem de daha az kanlı olur.

3.10.2. Hiyerarşinin Orta Kademelerinden Gelen Darbeler

Bunlar tabur, alay ve tugay gibi muharip birlikleri yöneten subaylar tarafından sahnelenen darbe girişimleridir. Genellikle binbaşı, yarbay ve albay rütbesindeki bu subaylar ellerindeki sert gücü kullanarak diğer askerî aktörlerin inanç ve beklentilerini şekillendirmeye çalışır.

Hiyerarşinin orta kademelerinden gelen darbeler genellikle gecenin köründe, yayın tesislerine ve başkentteki belirleyici öneme sahip simgesel yerlere yapılan saldırılarla sahnelenir. Diğer darbe türlerinde olduğu gibi bu tür darbelerde

[32] Bu yumuşak güç büyük ölçüde generallerin ordu içinde sahip oldukları konumun bir sonucudur ve bu rütbeye terfi eden subayların çoğunun çok iyi insan ilişkileri becerilerine sahip olmasıyla daha da güçlenir. Bununla birlikte bu tür generallerin sivil seçkinlerle olan ya da olmayan herhangi bir bağlantısıyla ilgisi yoktur.

de darbeciler açık enformasyonu, ordunun geri kalanını zaferlerinin *fait accompli* olduğuna ve direnişin beyhude olduğuna ikna etmeye çalışmak için kullanırlar. Başarılı olurlarsa diğer askerî aktörler de onlara destek verecek ve bu inanç kendini gerçekleştiren bir kehanete dönüşecektir.

Hiyerarşinin orta kademelerinden gelen darbelerin başarılı olma olasılığı tepeden gelen darbelerinkine göre daha düşüktür çünkü iktidarı ele geçirme süreci burada daha dolaylıdır. Bu süreç darbecilerin güvenilirliklerini gösterecek hedefleri ele geçirme ve denetimi ellerinde tutma becerilerine bağlıdır ve böyle bir süreçte yanlış gidebilecek birçok şey söz konusudur. Kayıpları düşük tutmak için yoğun çaba sarf edilse de bu süreç aynı zamanda daha fazla kuvvet içerir ve dolayısıyla kayıp verme olasılığını artırır.

3.10.3. Hiyerarşinin Tabanından Gelen Darbeler

Bu darbe girişimlerinin başarılı olma olasılığı en düşüktür çünkü komplocular ne generallerin yumuşak gücüne ne de albayların sert gücüne sahiptir ve daha yüksek rütbelerdeki komplocuların karşılaşmadığı meydan okumalarla karşılaşırlar.

Hükümeti devirmeye niyetli bir isyan olan hiyerarşinin alt kademelerinden gelen bir darbe sırasında izlenen senaryo, hiyerarşinin tepesinden darbeye kıyasla orta kademelerinden gelen darbeye daha yakındır: isyancıların gerçeğin ortaya konulması için kullanabilecekleri bürokratik ayrıcalıkları yoksa da yayın tesislerini ele geçirmek için kullanabilecekleri az miktarda kuvvetleri vardır. Yine de başlangıçta sahip oldukları kuvvet miktarı, rütbelerinin getirdiği kısıtlamalar nedeniyle yetersizdir. Cephaneliklerin açılmasını ve silah ve mühimmatın resmi olarak dağıtılmasını emredemezler; bunlara el koymaları gerekir. Aynı şey ulaşım, topçu ve zırhlı araçlar için de geçerlidir. Bu da isyanların özellikle ilk aşamalarında durdurulmasını kolaylaştırır.

Yayın tesislerini ele geçirdiklerinde bile, isyancıların gerçeğin ortaya konması için beklentileri yönlendirmeleri daha zordur. Hiyerarşinin orta kademelerinden darbe yapanların taktiksel gücünden yoksun olduklarından, risk baskınlığını beklentileri şekillendirmek için ancak isyan geniş çapta yayılırsa ya da yayılmış gibi görünürse bir strateji olarak kullanabilirler. İsyancılar bireysel olarak zayıf olduklarından ve kurumsal eşgüdümden faydalanmadan hareket ettiklerinden, güçleri sayılarındadır. Bununla beraber görece yaygın katılım gereksinimi sempatik askerleri bile katılmaktan caydırabilir çünkü her biri diğerlerinin de katılacağına dair oldukça yüksek derecede güvenceye gereksinir. İsyanlar diğer darbe türlerine göre daha kanlı ve kaotik olma eğilimindedir.

3.11. Sivillerin Rolü

Seçkinler ya da kitlesel düzeydeki önemli sivil aktörler, darbe dinamiklerine ve sonuçlarına ilişkin bu anlatıda en iyi olasılıkla tali bir rol oynamaktadırlar. Sivillerin, komploların kurucu üyeleri ya da darbe sonrası hükümetin belirleyici konumdaki üyeleri olarak askerî darbelere sık sık bilfiil dâhil oldukları doğrudur. Ama siviller ancak ordu aktörlerinin birbirleri hakkındaki beklentilerini şekillendirebildiklerinde ve bunu darbe girişiminin sonuçlanmasından önceki kısa zaman aralığında yaptıklarında bir darbeyi destekleyebilirler ya da ona karşı çıkabilirler. Ahlaki ikna tek başına böyle bir etki yaratmaz.

Veriler, sivil aktörlerin darbe girişimlerinin yörüngesini ve sonucunu etkileyebildiği üç duruma işaret etmektedir. Bunlardan ilki, genellikle devlet başkanı olan seçkinlerden bir aktörün medyayı kullanarak gerçeği imal ettiği durumlardır. Örneğin 1981'de Kral Juan Carlos asker üniforması giyip televizyona çıkarak darbeye karşı olduğunu belirtmiş ve ayaklanmayı bastırmak için yayın aracılığıyla emirler vererek darbe girişiminin engellenmesinde önemli bir rol

oynamıştır. Carlos'un yayını kısmen etkili oldu çünkü darbeyi yapanlar darbenin kralın ve dolayısıyla sadık subayların desteğine sahip olacağını ima etmişti. Juan Carlos'un yayınından önce ordunun çoğu kararsızdı ve hükümet isyanı bastırmakta zorlanıyordu (Aguero 1995, 164). Yayından sonra subayların çoğu hükümeti destekledi ve hatta darbe girişiminin önemli bir destekçisi taraf değiştirdi (165). Daha sonra darbeciler teslim olmak zorlandı. Bununla beraber sivil seçkinlerin çoğu bu şekilde hareket edemez.

İkincisi, sivillerin kitlesel seferberliği, sivillerin eylemleri ordunun sivillere saldırmaya çağrılması halinde ordunun bölüneceğine dair yaygın beklentilerle birleşirse, bir darbe girişimini engellemede yararlı olabilir. 1991'de SSCB'de olan da buydu: sabık cunta yanlış bir biçimde ordunun çoktan muhalefetin saflarına geçmeye başladığına ve sivil protestoculara ateş açılması emredilirse ordunun bunu reddedeceğine inandı. Bununla beraber bu örnekte, halk protestolarının etkililiği, protestoların etkili olabilmesi için gerekli beklentileri yaratan muhaliflerin medyada yürüttüğü kapsamlı bir yanlış bilgilendirme kampanyasına dayandı.

Darbe girişimi sırasında sivillerin seferberliği çoğu zaman belirleyici bir etken değildir. Sivillerin, sendikalar ya da öğrenci örgütleri gibi hâlihazırda yerini almış örgütsel yapıları yoksa kısa süre içinde seferber olmaları zordur ve bir darbe girişimine karşı seferber olduklarında da deneyimler göstermiştir ki halkın gücü kararlı bir askerî düşmanı durdurmaya tek başına yetmez. Ordu birlik içinde kalırsa çok sayıda sivil protestocuyu bozguna uğratılabilir ve kitlesel protestoların varlığı silahlı kuvvetlerde illa bir bölünmeye yol açmaz. Örneğin otoriter hükümetler çok sayıdaki protestocuyu kolayca temizleyebilmiştlerdir. Çin 1989 yılında bir milyondan fazla protestocuyu Pekin sokaklarından süpürebilmiştir ve bunu sayıları birkaç yüz ila birkaç bin arasında değişen sivil kayıpla gerçekleştirmiştir (BBC News 2009b, Kristof 1989). İran'da 2009 yılında muhalif göstericilerin sayısı zaman za-

man 100.000'in üzerine çıktıysa da hükümet bunları düzenli orduyu bile kullanmadan, sadece Besic milislerini kullanarak dağıtabilmiştir (BBC News 2009a). Bu dersler, özellikle darbeye kalkışanların askerî ölümleri sınırlamaya çalışırken bile sivillerin kanını dökmeye istekli oldukları darbe girişimleri sırasında da geçerlidir. Örneğin Haziran 1955'te Arjantin'de darbeciler Plaza de Mayo'da toplanan Peronculari destekleyen sivilleri uçaklardan bomba yağmuruna ve makineli tüfek ateşine tutarak 200 kişiyi öldürdüler ve daha fazlasını yaraladılar (Potash 1980, 188). Bu uç bir örnek olsa da demokratik devletlerdeki orduların bile sivillere silah doğrultmaya istekli olduğunu gösterir.[33]

Kalabalıkların etkili olduğu bir diğer senaryoysa darbenin daha büyük bir sivil ayaklanmanın ya da devrimin parçası olduğu ve ordu içindeki bir hizbin hükümete karşı protestocuları açıktan desteklediği durumlardır. Böyle durumlarda rejimin protestocularla başa çıkmakta zorlandığı zaten kamuoyunun malumudur ve bu da en azından silahlı kuvvetler içinde bir bölünmenin olduğu algısına yol açar. Bu algı, darbe yanlısı güçlerin ordu içindeki birçok kişinin protestocuları ateş açmaya isteksiz olduğu inancını yaratmasına olanak tanır ve kısa süre önce Libya'da gördüğümüz gibi bir iç savaş hayaletini ortaya çıkarır. Daha geniş çaplı sivil ayaklanmaların bir parçası olan darbelere örnek olarak 2000'de Ekvator'da Başkan Mahuad'ın, 1989'da Romanya'da Başkan Çavuşesku'nun, 1979'da İran Şahı'ın ve 1986'da Filipinlerde Başkan Marcos'un devrilmesi gösterilebilir. Her ne kadar 2011 yılında Tunus ve Mısır'da yaşananların ayrıntıları henüz netleşmemiş olsa da başarılı Arap Baharı ayaklanmalarında da benzer bir şeyin meydana geldiği açıktır. Bununla beraber, bu gibi durumlarda sivillerin bir darbeyi engelle-

[33] Darbeciler sivilleri vurmaya istekli oldukları hâlde neden askerî hasımlarını öldürmekte neden tereddüt ederler? Bunun yanıtı, ordu mensupları ateş açabilir ve karşılık verirken sivillerin çatışmayı bir iç savaşa dönüştüremeyecek olmasıdır.

mede değil ama darbenin başarılı olmasına yardımcı olmada rol oynamaları olası gibi görünmektedir.

4. Sonuç

Bu bölümde sunulan üç darbe girişimi modeli, darbe girişimlerinin dinamikleri ve sonuçlarını belirleyen etkenler hakkında çok farklı görüşler sunmaktadır.

Darbeler birer muharebeyse, amaç taktiksel üstünlük elde etmektir ve bu da başlangıçta daha güçlü olmakla, saldırıyı hız ve gizlilikle yürütmekle ve düşmana karşı acımasızca davranmakla elde edilir. Bunun aksine, darbeler eşgüdüm oyunlarıysa, darbeciler varlıklarını gizleyerek değil, medyada yüksek sesle duyurarak, reklam yaparak ve güçlerini abartarak galip gelirler. Darbe girişimcileri taktik üstünlük kurmak yerine simgesel hedeflerin denetimini ele geçirmeyi ama bunu olabildiğince az kan dökerek yapmayı hedeflemelidirler. Askerî güç bu süreçte yararlı olsa da esas olarak yayın tesisleri ve simgesel hedefler üzerinde denetimini ele geçirme ve elde tutma aracı olarak yararlıdır. Darbeler eşgüdüm oyunları gibiyse, kaba kuvvet zafer için ne gerekli ne de yeterlidir ve güç algısı darbe girişiminin başlangıcındaki gerçek silah, mermi ve adam düzeylerinden çok daha önemlidir. Güçlü bir meydan okuyucu, darbesine yönelik beklentilerin olumsuz olması hâlinde astlarının kendisine karşı döndüğünü görebilir ve zayıf bir meydan okuyucu da beklentilerin olumlu olması halinde kendisini takipsiz bulabilir. Güç beklentilere içseldir, aksi söz konusu değildir.

Öte yandan darbeler seçimlere benziyorsa, amaç ister doğrudan kurumsal, sınıfsal ya da etnik çıkarlarına hitap ederek ister hükümetin meşruiyetten yoksun olduğunu ve ordunun otorite boşluğunu doldurmak için devreye girmesi gerektiğini öne sürerek olsun, askerî aktörlerin kalplerini ve zihinlerini kazanmaktır. Hükümetin ne kadar az desteği varsa ve ordu

mensuplarının darbe yapmaya itirazları ne kadar azsa, darbe girişiminde bulunma ve hatta başarılı olma olasılığı da o kadar artar. Bununla beraber darbeler eşgüdüm oyunlarına benziyorsa, sahip olunan destek zafer için ne gerekli ne de yeterlidir çünkü darbe girişimi sırasında "oylama" hem kamuya açıktır hem de maliyetlidir. Askerî aktörler kaybeden tarafı desteklemek ya da ülkeyi iç savaşa sürükleme riskini almaktansa siyasî inançlarını ihlal etmeyi tercih ederler. Aslında oyun kuramı, oyuncular arasında oybirliği olsa bile, hepsinin, özellikle de hata yapmanın maliyeti oldukça yüksek olduğu durumda, daha iyi olduğunu düşündükleri tarafı destekleyeceklerinin bir garantisinin olmadığını göstermektedir.[34] Bir tarafın destekleneceği beklentisi kendini gerçekleştirir ve bu nedenle aktörlerin tercihlerinden çok daha önemlidir. Aktörler herkesin diğer tarafı desteklediğine inanırlarsa az sayıda destekçiyle başlayan bir taraf destekçi çekecek ya da rakipleri ona meydan okumayı reddedecektir; çok sayıda sempatizanla başlayan bir tarafsa desteğinin azaldığını görebilir. Bu nedenle başarılı darbeler medyayı yaygın destek sağlamaktan ziyade yaygın destek görüntüsü yaratmak için kullanırlar. Nitekim bir darbe girişimi sırasında destekçilere darbenin başarısı için desteklerinin gerekli olduğunu söyleyerek onları kazanmaya çalışmak, girişimin zayıf görünmesine ve çökmesine neden olabilir.

Sıradaki bölümde bu modellerin bir dizi niceliksel sınasının bulgularını sunacağız ve onu takip eden dört bölümse bu modelleri Gana ve Sovyetler Birliği'nden vaka incelemeleri temelinde niteliksel olarak inceleyecek. Göreceğimiz üzere, kanıtların toplam ağırlığı, darbelerin muharebelerden ya da seçimlerden ziyade en iyi şekilde eşgüdüm oyunları olarak anlaşılabileceği savını güçlü bir şekilde desteklemektedir.

[34] Çok güçlü ve kamusal tercihlerin beklentiler üzerindeki etkisi, Kanada gibi zengin, iyi işleyen, demokratik devletlerde darbe girişimlerinin olmamasının nedenlerinden biri olabilir. Yine de, görüşün etkisi, eğer varsa, enformasyon (ortak bilgi olması gerekir) ve beklentiler üzerinden işlemek zorundadır.

3
Darbeleri Saymak

Bu bölümde 1950 ile 2000 yılları arasında dünya genelinde cereyan ettiği saptanan tüm darbe girişimlerini ve bunların sonuçlarını kapsayan ve bugüne kadar darbeler hakkında toplanan en kapsamlı veri kümesinden elde edilen verileri kullanarak darbelerin sonuçları hakkında önceki bölümde sunduğumuz üç kuramı istatistiksel açıdan değerlendireceğiz.[1]

İlk önce bu verilerin darbelerin yapılma zamanları hakkında bize ne söylediğine bakacağız. Bunu darbeleri seçimlere benzeten ve bu doğrultuda darbe girişimlerinin ve başarılı darbelerin aynı temel belirleyenlere sahip olduğunu savunan kuramın iddiasını sınamak için yapacağız. Bunu yapabilmek içinse öncelikle darbelerin hangi koşullar altında yapılmaya çalışıldığını tespit etmek ve böylece bu kuramı, yapılan darbelerin sonuçları bağlamında sınamak gerekiyor. Bu analiz, darbe girişimlerinin hükümetleri ne çok demokratik ne de çok otoriter olan, yoksul ve kısa süre önce başarılı darbelere sahne olmuş ülkelerde daha yaygın olduğu iddiasının sağlam dayanakları olduğunu ortaya koyacak.

Bölümün ikinci kısmımda doğrudan doğruya kitabın ana sorusunu, yani hangi darbe girişimlerinin başarısız, hangilerinin başarılı olacağı sorusunu ele alacağız. Sonuçları epey çarpıcı olan bu analizin darbelerin en iyi şekilde eşgüdüm oyunları olarak anlaşılabileceği iddiamıza destek sağladığını gö-

[1] Bu, darbecilerin hangi ordu kademesinden geldiklerine dair verileri içeren tek veri kümesidir. Veri kümesi aslında 1945 ila 2005 yılları arasını kapsamasına rağmen bağımsız değişken kapsamı her iki uçta da seyrektir.

receğiz. Ayrıca darbe girişimlerini öngören etkenler ile onların başarılı olmasını sağlayan etkenler arasında bir örtüşmenin olmadığını, bu iki sorunun ayrı ayrı ele alınması gerektiğini de göreceğiz.

Son olarak bu bölümde kuramsal olarak konuyla ilgili değişkenlerden herhangi birinin darbe girişiminin geldiği ordu kademesini açıklayıp açıklayamayacağını, dolayısıyla darbenin başarı olasılığı üzerinde dolaylı bir etkiye sahip olup olmadığı da inceleyeceğiz. Burada veriler, diğer iki kuram tarafından darbe sonuçlarını açıklamak için kullanılan başlıca açıklayıcı etkenlerin darbe girişiminin kademesini öngörmede zayıf olduğunu ve bu nedenle darbe kademesinin kendi başına önemli bir açıklayıcı etken olduğunu gösterecek.

Her ne kadar bu analiz her bir kuram için uygun vekillerin erişilebilirliğiyle sınırlı olsa da, bu bölüm bir bütün olarak ele alındığında, kanıtların darbelerin eşgüdüm oyunları olduğu kuramıyla rakip kuramlardan herhangi birinden kayda değer bir biçimde daha tutarlı olduğunu sergileyecektir. Askerî darbelere ilişkin geleneksel literatürden alınan bazı etkenler darbe girişiminin başlamasıyla ilişkili olsa da, bu değişkenlerin hiçbiri darbe girişimlerinin sonucunu öngörmede kullanışlı değildir.

1. Darbe Girişimlerini Anlamak

Uzmanlar başarılı darbeleri uzun zamandır inceliyorlarsa da daha geniş anlamda darbe girişimlerine daha az ilgi göstermişlerdir. Başarılı darbelere duyulan ilgi, bunların gerçekleştikleri ülkelerin tarihi ve siyaseti üzerinde belirgin etkilere sahip oldukları düşünüldüğünde anlaşılabilirdir. Bununla birlikte, tüm darbe girişimlerine aynı şekilde ilgi gösterilmemesi başarısız darbelere ilişkin güvenilir verilerin kıtlığından da kaynaklanmaktadır. İşte bu bölüm bu eksikliği gidermeyi amaçlıyor. Bu ilk kısımda, bölümün bir sonraki kısmında

darbelerin sonuçlarına ilişkin seçim açıklamasına hangi etkenlerin dâhil edilmesi gerektiğini belirlemek amacıyla darbe girişimlerinin belirleyenlerini inceliyorum. Sonuç olarak, bu bölüm kuramsal olmaktan ziyade empiriktir ve darbe girişimleri için olası tüm açıklamaları agnostik bir biçimde sınar. Burada darbecilerin saikları hakkında bir kuram geliştirmeye çalışmıyorum çünkü darbeler arasında, komplocu gruplar içinde ve hatta belirli bireylerin zihinlerinde çeşitli saiklar var olur. Bunun yerine, bu kısım darbe girişimi olasılığının artmasıyla ilişkili koşulların belirlenmesine odaklanmaktadır.

1.1. Darbe Girişimleri Kuramları

Başarılı darbelerin nedenlerini ele alan mevcut literatür, darbe girişimlerinin incelenmesine uygulanabilecek çok geniş bir varsayımlar yelpazesi üretmiştir.[1] Bu kısımda, iki ya da daha fazla ülkeyi içeren göstergeler kullanılarak sınanabilecek iddiaların alt kümesine odaklanıyorum ve askerî darbe girişimlerinin potansiyel iktisadî, siyasî, toplumsal, stratejik ve askerî bağıntılarına ilişkin 21 varsayımdan oluşan bir liste oluşturuyorum.

1.1.1. İktisadî Varsayımlar

Bu varsayımların ilki, iktisadî etkenlerin belirli bir ülkede darbe girişimi olasılığı üzerindeki etkisiyle ilgilidir.

Literatürde başarılı darbelerin daha yoksul ülkelerde da-

[1] Belkin ve Schofer (2003, 601-604), sivil-asker ilişkileri yazınında darbeler için verilen en önemli açıklamaların çoğunu kapsayan kapsamlı bir varsayım listesi sunmaktadır. Onyıllar önce yazılmış olmasına rağmen, Zimmerman (1983) da aynı savların neredeyse tamamını sıralayan ve aradan geçen sürede yazının ne kadar az değiştiğini gösteren bir bölüm uzunluğunda bir literatür taraması sunmaktadır.

ha sık görüldüğü konusunda geniş bir mutabakat söz konusudur. Hatta Londregan ve Poole "iktisadî geri kalmışlığın darbeler için zorunlu bir koşul olmaya yakın olduğunu" belirtecek kadar ileri giderler (Londregan ve Poole 1990). Araştırmalar, iktisadî kalkınma eksikliğini başarılı darbelerle ilişkilendiren çeşitli mekanizmalar öne sürdüğünden, bu analiz tüm bu mekanizmaların yoksulluğu darbe girişimleriyle de ilişkilendirmesi gerektiğini varsaymaktadır.[2]

İktisadî varsayım 1: *Darbe girişimleri daha yoksul ülkelerde daha olasıdır.*

Düşük iktisadî kalkınma düzeyi ile başarılı darbeler arasında gözlemlenen bağlantıya çeşitli açıklamalar getirilmiştir. Luttwak (1979, 33-38) yoksul ülkelerin modernleşmenin gerektirdiği toplumsal değişimleri geçirmedikleri için darbe girişimlerine daha yatkın olduklarını ileri sürer. Bu açıklamaya göre, darbeler ancak devlet çalışanlarının ve yurttaşların büyük bir kısmı yasadışı yollardan iktidara gelen bir yöneticiyi kabul etmeye istekli olduklarında olanaklıdır. Bu da en çok siyasî iktidarın sayıca az, eğitimli seçkinlerin elinde olduğu ve kitlelerin büyük ölçüde kırsal kesimde yaşadığı, cahil ve siyasetten kopuk olduğu durumlarda olasıdır. Modernleşme kuramı kentleşmeyi diğerlerini tetikleyen temel toplumsal değişim olarak gördüğü ve kentleşme verilerde okuryazarlık ya da sanayileşme gibi diğer modernleşme ölçütlerine kıyasla daha geniş bir yer işgal ettiği için bu savı sınamak adına modernleşmeyi kentleşmenin boyutlarıyla temsil edeceğim.[3]

[2] Şaşırtıcı bir şekilde, Belkin ve Schofer (2003, 605) servetin darbe girişimi riskini hem artırabileceğini hem de azaltabileceğini ileri sürerek, bu iddiayı hiç sınamadan serveti analizlerine dâhil etmez. Svolik (2010) kişi başına düşen GSYH'nin etkisini sınayan az sayıdaki akademisyenden biri olmasına rağmen bunu anlamlı bulmaz.

[3] Tüm uzmanlar darbe riskinin modernleşme boyutuyla doğrusal olarak arttığı konusunda hemfikir değildir. Huntington (1968) hem geleneksel hem de modern toplumların istikrarlı olduğunu ve askerî vesayetçiliğin [*praetorianism*], en çok

İktisadî varsayım 2: *Darbe girişimleri daha kırsal ülkelerde daha olasıdır.*

Yoksul ülkelerin neden darbe girişimlerine sahne olmaya daha yatkın olduklarına dair bir başka açıklama da bağımlılık kuramından gelmektedir. O'Kane, yoksul ülkelerin ihracata bağımlı olduklarını, dolayısıyla ticari şoklara karşı daha savunmasız oldukları için daha fazla darbe girişimine sahne olduklarını ileri sürer. Bunun sonucunda ortaya çıkan iktisadî istikrarsızlık "en sorumlu hükümetleri bile beceriksizlik ve yolsuzluk suçlamalarının hedefi hâline getirip *coup d'état*'lara davetiye çıkarır" (O'Kane 1993, 251). Nitekim bir ülkedeki ticaret açıklığının demokrasi düzeyiyle ters orantılı olduğunu ortaya koyan daha yeni çalışmalar da O'Kane'in vardığı bu sonucu desteklemektedir (Li ve Reuveny 2003).[4]

İktisadî varsayım 3: *Ticari açıklığın yüksek olduğu ülkelerde darbe girişimleri daha olasıdır.*

Uzmanların çoğu, yoksulluğun yanı sıra zayıf iktisadî performansın da başarılı bir darbe riskini artırdığını varsaymaktadır. İktisadî gerilemenin hem iktidarın halk ve ordu arasındaki desteğini hem de rejimin meşruiyetini, düşük gelirden bile daha fazla zayıflatması beklenmelidir. Negatif büyüme aynı zamanda bir hükümetin himaye dağıtma kabiliyetini de azaltmalı ve dolayısıyla hükümetin belirleyici konumdaki müttefiklerinin uzaklaşmasına neden olmalıdır (Kimenyi ve Mbaku 1993). Alesina, Ozler, Roubini ve Swagel (1996, 203), Collier (2009, 148), Galetovic ve Sanhueza (2000), büyümenin başarılı bir darbe olasılığıyla ters orantılı olduğu-

toplumsal modernleşmenin siyasi modernleşmenin önüne geçtiği modernleşen ülkelerde olası olduğunu ileri sürmüştür.

4 Goemans ticari açıklığın, liderin çoğunluğu darbe olmak üzere düzensiz yollarla iktidarı kaybetme riskiyle negatif bağıntılı olduğunu saptayarak, bu görüşe katılmaz (Goemans 2008, 782).

nu da saptamışlardır. Aynı mantık darbe girişimleri için de geçerli olmalıdır.[5]

İktisadî varsayım 4: *Darbe girişimleri düşük ya da negatif büyümeye sahip ülkelerde daha olasıdır.*

Bir ülkenin ekonomisinin yapısı da darbe girişimi riskiyle bağlantılı olabilir. Büyük doğal kaynaklarla ilişkili kaynak rantları ve buna eşlik eden zenginleşme olanakları, başkanlığı çok cazip bir hedef kılar. Örneğin Demokratik Sao Tome, ülkede işlenebilir petrol yataklarının keşfedilmesinden kısa bir süre sonra, henüz bir damla bile petrol çıkarılmadan ya da satılmadan, 2003 yılında bir darbe girişimine sahne oldu (Collier 2009, 145). Hâlihazırda doğal kaynaklarını sömüren ülkelerde ekonominin diğer sektörleri genellikle geriler ve dışlanır, bu da hükümetin denetimini ve dolayısıyla kaynak rantlarının denetimini daha da önemli hâle getirir. Bu bakımdan "kaynakların laneti" literatürü, büyük kaynaklara sahip devletlerin önemli ölçüde daha kötü yönetime sahip olduğunu ve bunun da darbe girişimi olasılığını artırabileceğini ileri sürmektedir (Collier ve Hoeffler 1998, Karl 1997).[6]

İktisadî varsayım 5: *Zengin doğal kaynaklara sahip olan ülkelerde darbe girişimleri daha olasıdır.*

[5] Svolik (2010) büyümeyle darbe olasılığı arasında bir ilişki saptamaz.

[6] Dunning (2008, 141) daha yüksek kişi başına petrol üretiminin daha yüksek darbe girişimi riskiyle ilişkilendirildiğini saptar; ama doğal kaynakların darbe girişimleri üzerindeki etkisinin iktisadî eşitsizliğin boyutuyla koşullu olduğunu da saptar. Ne yazık ki eşitsizliği ölçen sermaye payı değişkeninin sınırlı kapsamı, bu ikinci iddiayı sınamadığım anlamına geliyor. Doğal kaynaklar lanetinin varlığına itiraz eden diğer araştırmacıların (Wick ve Bulte 2009), kaynak lanetinin varlığının maden çıkarma sınainin mülkiyet yapısı gibi diğer etkenlere bağlı olduğunu ileri sürdüğünü (Luong ve Weinthal 2006) ya da varlığı için yönetimle ilgili olmayan açıklamalar getirdiklerini (Ross 1999) göz önünde bulundurun.

1.1.2. Rejim Varsayımları

Daha önce uzmanlar tarafından öne sürülen ikinci bir savlar kümesi ise siyasi rejimin türleri ve bunların alt türleriyle ilgilidir.

Rejimler hükümetlere farklı derecelerde meşruluk sağlarlar. Eğer bir hükümete yönelik halk desteği, hükümetin devrilmeye karşı kırılganlığını belirlemede önemli bir unsursa darbe girişimi olasılığı da rejimin mizacına göre sistematik olarak değişmelidir. Keza rejimler, düzenli lider değişimlerinin kurallarını da belirlerler. Darbe girişimleri halkın liderlik değişimi talebine yanıt veriyorsa rejimler liderlik değişimi için kurumlaşmış mekanizmalar sağlayarak darbe girişimi olasılığını azaltabilirler.

Bu iki iddia doğruysa, *ceteris paribus*, demokrasilerin daha az darbe girişimine sahne olmaları gerekir çünkü demokratik kurumlar yönetimlere hem ülke içinde hem de uluslararası alanda belli bir meşruluk sağlarlar ve düzenli liderlik değişimini sağlayacak kurumlaşmış araçlar sunarlar (Clark 2007, Galetovic ve Sanhueza 2000, Goemans 2008, Lehoucq ve Lin 2009).[7]

Rejim varsayımı 1: *Darbe girişimleri demokrasinin olmadığı ülkelerde demokrasilerdkilere kıyasla daha olasıdır.*

Yine de demokrasi ile darbe girişimi riski arasındaki ilişki doğrusal olmayabilir. Güçlendirilmiş demokrasiler darbe girişimlerine karşı bağışıklığa sahip olsalar bile bu, yarı demokratik hükümetlerin de benzer girişimlere karşı korunduğu anlamına gelmez. Bazı uzmanlar demokrasi ile siyasî istikrarsızlık arasındaki ilişkinin dışbükey bir eğri gibi olduğunu, kısmen demokratik denebilecek devletlerin (anokrasi-

[7] Tüm uzmanlar demokrasinin varlığının darbe girişimi olasılığını azalttığını saptamışlardır (Moreno, Lewis-Beck ve Amoureux 2004, Thyne 2009).

lerin) yüksek derecede demokratik devletlere ya da demokratik olmayan devletlere kıyasla daha fazla risk altında olduğunu savunmaktadırlar.

Diktatörlüklerin anokrasilere kıyasla daha az darbe girişimine sahne olmalarının birkaç nedeni vardır. Demokratik olmayan bu ülkeler, mutlak monarşiler ya da baskıcı devrimci devletler olmaları hâlinde kendilerini darbe girişimlerinden koruyan kendi etkili meşrulaştırma biçimlerine bel bağlayabilirler ya da tehditleri anokrasilerin bastırabildiğinden daha etkili bir şekilde bastırabilirler. Her ne kadar en güçlü liderler bile kendilerini kendi baskı aygıtlarından koruyamasalar da aşırı baskıcı bir devlet, komplocuların açığa çıkmadan komplo kurma becerilerini engelleyebilir ve başarısız olmaları hâlinde darbecilere –ve belki ailelerine de– ikna edici sert cezalar verebilir. Dolayısıyla anokrasiler hem güçlü demokrasilerin hem de güçlü otoriter hükümetlerin zayıf yönlerine sahip olup bunların güçlü yönlerine sahip olmayabilirler (Fearon ve Laitin 2003, Huntington 1968).

Rejim varsayımı 2: *Darbe girişimleri anokrasilerde, yüksek derecede demokratik ülkelerdekine ya da hiç demokratik olmayan ülkelerdekine göre daha olasıdır.*

Bir rejimin meşruluğu darbe girişimlerine karşı koruma sağlıyorsa darbe girişimi olasılığı sadece rejime göre değil, aynı zamanda rejimin alt türüne göre de değişmelidir. Örneğin askerî rejimler iktidara darbeler aracılığıyla geldikleri için, yönetime gelme biçimlerini meşrulaştırırken müstakbel rakiplerinin benzer şekilde yönetime gelmesine de meşruluk kazandırma sorunuyla karşı karşıyadırlar (Belkin ve Schofer 2003, Londregan ve Poole 1990). Ayrıca askerî rejimler nadiren parti kurduklarından ya da yasama kurumlarının işlemesine izin verdiklerinden, sivil diktatörlüklerin diğer türlerinin meşrulaştırıcı yeteneklerinden de yoksundurlar (Gandhi 2008, Geddes 2003, Geddes 2009, Magaloni 2008, Maga-

loni ve Kricheli 2010). Bu durum askerî rejimlerin kırılganlığı ve sivil, tek parti rejimlerinin görece sağlamlığı hakkında bildiklerimizle de tutarlıdır ve askerî yönetimlerin darbe girişimlerine karşı en savunmasız hükümetler olduğunu ima eder.

Rejim varsayımı 3: *Darbe girişimleri askerî yönetimlerde daha olası, sivil diktatörlüklerde ve sivil demokrasilerdeyse daha az olasıdır.*

Demokratik kurumların niteliği de darbe girişimi olasılığını benzer şekilde etkileyebilir, nitekim bazı demokrasi türleri darbe girişimlerine diğerlerinden daha yatkındır. Stepan ve Skatch'in (1993) çalışmalarının yanı sıra bazı şerhler düşmek kaydıyla Mainwaring ve Shugart'ın (1997) çalışmaları tarafından da desteklenen Juan Linz (1990), başkanlık sistemlerinin parlamenter sistemlere kıyasla darbe girişimlerine daha yatkın olduğunu ileri sürmektedir.[8] Bu iddia birçok sava dayanmakla birlikte, bunların başında başbakanların aksine başkanların görev sürelerinin sabit olması gelir. Parlamenter demokrasilerde güvensizlik oylaması her an yapılabilirken, halk tarafından desteklenmeyen bir başkanı görevden almak çok daha zordur. Bunun bir sonucu olarak, başkanlık sistemleri halkın iradesine dinamik olarak daha az duyarlıdır ve bu da bu tip rejimlerde liderliğin düzensiz yöntemlerle değiştirilme olasılığını artırır.

Rejim varsayımı 4: *Başkanlık sistemlerinde darbe girişimleri parlamenter sistemlerdekine göre daha olasıdır.*

Linz'in savı ek içerimlere de sahiptir: Bir liderin görevden alınması için güçlü bir halk talebi olduğunda darbeler daha

[8] Goemans da başkanlık sistemi liderlerinin parlamenter sistem liderlerine göre düzensiz yollardan yönetimi bırakma ihtimalinin daha yüksek olduğunu ileri sürerse de Goemans'ın analizine göre bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı belirsizdir (Goemans 2008).

olasıysa böyle rejimlerde darbelerin olma olasılığının en düşük olduğu zamanların başkanlık seçiminin takviminin belirlendiği yıllar olması gerekir. Buna göre, mevcut lideri düzenli yollarla görevden alma fırsatının varlığı, onu düzensiz yollardan görevden alma baskısını azaltmaya hizmet edecektir.[9]

Rejim varsayımı 5: *Takvimi belirlenmiş bir başkanlık seçiminin olduğu yıllarda darbe girişimlerinin olma olasılığı daha azdır.*

1.1.3. Toplumsal Varsayımlar

Üçüncü bir varsayımlar kümesi ise toplumsal bölünmeler ile siyasî istikrarsızlık arasındaki ilişkiyle ilgilidir: Etnik olarak bölünmüş siyasi rejimlerin, etnik olarak yekpare olanlara kıyasla darbe girişimlerine sahne olma olasılığının daha yüksek olduğu varsayılmaktadır. Birden fazla ulusun tek bir devletin göğsünde huzursuzca oturması siyasette ifade bulan birtakım toplumsal çatışmalar üretir ve böylece etnik askerî darbe girişimlerini daha olası hâle getirir.

Horowitz gibi uzmanlara göre, sivil siyaset bir kez etnik çıkarların bir ifadesi hâline geldiğinde, ordunun olayın dışında kalması ya da ulusal birliğin bir temsilcisi olarak hareket etmesi zorlaşacaktır. Siyasî seçkinler ve ordu mensupları aynı etnik grup içindekilerden seçildiğinde müdahaleden kaçınılabilirse de sömürgeci güçlerin zamanında ulusal orduların öncülerini işgal orduları olacak şekilde kurmuş oldukları ülkelerde bu pek olası bir durum değildir. Nitekim bu ülkelerde askerler [sömürge döneminde] hinterlanttaki "savaşçı ırklardan" toplanırken, bağımsızlıktan sonra siyasî seçkin-

[9] Ordunun, çoğunluğa karşı seçkinler adına hareket ettiğine inanan uzmanlar bunun tam tersi bir sonuç umabilirler (Acemoglu ve Robinson 2006, Fossum 1967).

lerin sömürgeci güçlerin siyasî olarak güvenilmez bulduğu kalabalık ya da eğitimli etnik gruplardan gelmesi daha olası hâle gelmişti (Horowitz 1980, 11. bölüm). Bunun bir sonucu olarak, siyasette baskın etnik gruplar sömürge olmaktan çıkmış devletlerde nadiren ordulara da hâkim oldular ve hükümet ile silahlı kuvvetler kısa sürede kendilerini anlaşmazlık içinde buldular.

Etnik olarak kutuplaşmış ülkelerde, çeşitli çizgilerdeki sivil siyasetçiler etnik olarak kutuplaşmış bir orduyla ittifak kurmaya ya da onu etkisiz hâle getirmeye çalışacaklardır. Muhalif siyasetçiler kendi etnik gruplarından ordu mensuplarının darbe girişiminde bulunması için lobi yaparken, yönetimdeki siyasetçiler de muvazzaf subaylar tarafından tehdit olarak görülebilecek işe alım ve terfi süreçlerine doğrudan müdahale ederek subay kadrosunun yapısını kendi etnik gruplarından daha fazla kişiyi içerecek şekilde değiştirmeye çalışacaklardır. Hükümet ile ordu arasındaki etnik gerilimlerin yanı sıra ordu içinde de etnik bölünmeler olabilir; subaylar askerlerden farklı etnik gruplardan seçilebilirler ve zaman zaman kıdemli subaylar ile kıdemsiz subaylar arasında da bölünmeler olabilir. Horowitz'e göre "çarpık bir etnik bileşim ve sivil ve askerî işler arasındaki yakın bağlantılar etnik saikla askerî müdahaleye zemin hazırlar" (1980, 471).

Başarılı darbeleri konu edinen literatürde etnik kökenlerin darbeler üzerindeki etkisi konusunda iki sav ileri sürülmüştür. Birincisi "grupların sayısı ve kültürel çeşitliliği arttıkça seçkinlerin istikrarsızlığı da artar" (Jenkins ve Kposowa 1992, 274). Bu, darbe girişimi olasılığının etnik çeşitliliğin derecesiyle doğru orantılı olduğu ve darbeye sahen olma olasılığı en yüksek ülkelerin kültürel çoğulculuğun en yüksek düzeyde olduğu ülkeler olduğu anlamına gelmektedir.

Toplumsal varsayım 1: *Etnik olarak daha çeşitli toplumlarda darbe girişimleri daha olasıdır.*

İkinci sav, çok sayıda küçük etnik gruptan ziyade orta büyüklükte birkaç etnik gruba sahip olmanın siyasî açıdan daha istikrarsızlaştırıcı olduğudur. Çok sayıda küçük grup olduğunda bu gruplardan hiçbiri ittifaklar yapmadan diğerlerine kolayca hükmedemez. Bu ittifakların örüntüsü değişken olabilir, hatta kesişen bölünmeleri harekete geçirebilir. Buna karşın az sayıda büyük etnik grup söz konusu olduğunda, baskın grubun diğerlerine hâkim olabileceği bir etnik tahakküm örüntüsü gelişebilir. Bu durumda etnik çeşitliliğin askerî müdahale üzerindeki etkisi dışbükeydir. Yani etnik çeşitliliğin orta düzeyde olduğu ülkelerde darbe girişimlerinin olma olasılığı, yüksek etnik çeşitliliğe sahip olan ya da etnik çeşitliliğe hiç sahip olmayan ülkelerdekine kıyasla daha yüksektir.

Toplumsal varsayım 2: *Az sayıda büyük etnik grup olduğunda darbe girişimleri daha olasıdır.*

1.1.4. Stratejik Varsayımlar

Dördüncü varsayımlar kümesi darbe girişiminin gerçekleştiği uluslararası stratejik bağlamla ilgilidir. Soğuk Savaş sırasında süper güçler, jeostratejik avantajlar kazanmak için manevralar yaparken çeşitli vekâlet çatışmalarına girdiler. İran'da 1953'te Musaddık hükümetinin devrilmesinde (Risen 2000) ve Şili'de 1973'te Allende hükümetinin devrilmesinde (CIA 2000) CIA'in parmağının olduğu ayrıntılarıyla belgelenmiştir. ABD'nin yanı sıra Sovyetler Birliği'nin, Britanya'nın ve Fransa'nın da birçok darbe girişimine karıştığı konusunda kuşkular mevcuttur. Süper güçler bir darbe girişiminin örgütlenmesi ve yürütülmesine doğrudan dâhil olmasalar bile, iki taraf arasındaki mücadele ve dönemin ideolojik gidişatı, orduların ve seçkinlerin birçoğunun komünizmi, ister belirli siyasalara karşı çıkmak, ister solcuların bir seçimi kazandıktan sonra iktidarı ele geçirmesini önlemek, ister sadece ülke-

yi güvenli hâle getirmek için çok az şey yaptığını düşündükleri bir hükümeti değiştirmek için olsun, askerî müdahaleyi haklı çıkarabilecek açık ve yakın bir tehdit olarak gördükleri anlamına gelmiştir.

Stratejik varsayım 1: *Soğuk Savaş döneminde darbe girişimleri daha olasıydı.*

ABD ile Sovyetler Birliği, tehdit olarak gördükleri yöneticileri devirmenin yanı sıra müttefiklerini iktidarda tutmak için de yoğun çaba sarf ettiler. Hami ile himaye edilen arasındaki ilişki ne kadar yakınsa, himaye edilen hükümeti koruma çabaları da o kadar kapsamlı oldu. Süper güçler himaye edilen devletlere yardım etmek için çeşitli araçlar kullandılar. Resmî askerî yardımların ve kalkınma yardımlarının ötesinde, himaye edilen orduların mensuplarını eğittiler ve onlara tehditleri saptama ve bunlarla başa çıkma konusunda istihbarat desteği de sağladılar. Böylece subaylara hem sadık kalmaları için teşvikler hem de sadakatsizliğin sonuçlarından korkmaları için nedenler sunuldu. Dış destek darbelerde etkiliyse, süper güçlerle yakın müttefik olan ülkelerin, her iki taraftan da güçlü bir hamisi olmayan ülkelere kıyasla darbe girişimlerine daha az sahne olmalarını bekleyebiliriz. Süper güçlerin müttefiklerini korumak için çalıştıkları iddiası, Soğuk Savaş sırasında darbe girişimlerinin daha olası olduğu iddiasıyla çelişmemektedir. O dönemde darbe girişimleri genel olarak daha olası olsa da güçlü dış hamilere sahip hükümetlerin askerî müdahale girişimlerine maruz kalma olasılığı daha düşük olabilir.

Stratejik varsayım 2: *Bir süper güce yakın olan ülkelerde darbe girişimleri daha az olasıdır.*

Zaman zaman, dış hamiler müttefik hükümetlerin hayatta kalmasını açıkça garanti etmişler ve bu sözü yerine getir-

mek için kendi birliklerini de kullanmışlardır. Özellikle Fransa eski sömürgeleriyle yakın temasını sürdürmüş, yurttaşlarını korumak ya da dost bir hükümeti iktidarda tutmak için 1962 ile 1995 yılları arasında Afrika'ya 19 kez müdahale etmiştir. Fransa, bu ülkelerin sömürgelikten kurtuluş mücadeleleri sırasında etki alanındaki ülkelerin çoğuyla açık yardım anlaşmaları imzaladıysa da bu anlaşmaların bazıları gizli yapılmış ve bugüne kadar da gizli kalmıştır. Ayrıca bu ülkelerde savunma amaçlı üsler bulundurmuş ve savunma yapısının bir parçası olarak hızlı tepki birliklerini müdahaleye hazır tutmuştur (Hansen 2008). Ayrınca, bir darbe girişimini caydıramadığı ya da engelleyemediği durumlarda, Fransa'nın izni olmadan iktidara gelmek isteyen her isyancı gücü ya da darbeciyi devirmekle de tehdit etmiştir.

Stratejik varsayım 3: *Eski Fransız sömürgelerinde darbe girişimlerinin olma olasılığı daha düşüktür.*

Stratejik ortam, devlete yönelik hem iç hem de dış tehditlerin varlığıyla da şekillenir. Desch (1999) dış tehdidin birlik olmuş, kurum dışından yönlendirilen ve sivil denetime açık bir ordu ürettiğini savunur. Öte yandan iç tehdit, birlik olmuş ama içeriden yönlendirilen ve sivil otoritelerle anlaşmazlık içinde olan bir ordu üretir. Darbe girişimleri sorununa uygulandığında bu kuram bizi iç çatışma dönemlerinde daha fazla, uluslararası çatışma dönemlerindeyse daha az darbe girişimi beklemeye yönlendirmelidir.[10]

Stratejik varsayım 4: *Uluslararası çatışma koşullarında darbe girişimleri daha az olasıdır.*

[10] Desch'in uluslararası çatışmanın etkilerine ilişkin savı, farklı mekanizmalar varsaymalarına rağmen Goemans (2008) ve Belkin ve Schofer (2004) tarafından da desteklenmektedir.

Stratejik varsayım 5: *İç çatışma koşullarında darbe girişimleri daha olasıdır.*

1.1.5. Askerî Varsayımlar

Varsayımların son kümesi, orduların özelliklerinin darbe girişimi olasılığı üzerindeki etkisiyle ilgilidir.

İlk iki sav, ordunun merkezîliği diye bilinen ve ordunun ulusal kaynakların (emek ve para) ne kadarını tükettiğiyle ölçülen durumu ordunun yönetime müdahale etme eğilimiyle ilişkilendirmektedir.[11] Janowitz (1964), toplumun daha geniş kesimini oluşturan orduların siyasete müdahale etme olasılığının daha yüksek olduğunu ileri sürmektedir.[12] Bu savında haklıysa bu durum darbe girişimi olasılığıyla ilgili aşağıdaki iki varsayımı ortaya çıkarmaktadır:

Askerî varsayım 1: *Silahlı kuvvetlerin nüfusun büyük bir bölümünü oluşturduğu ülkelerde darbe girişimleri daha olasıdır.*

Askerî varsayım 2: *GSYH'sinin büyük bir yüzdesini orduya harcayan ülkelerde darbe girişimleri daha olasıdır.*

Bu konudaki literatürde karşımıza çıkan bir diğer sav da

[11] Bu göreli ölçütlere ek olarak, brüt askerî insan gücü ve bütçenin etkilerini sınamıyorum çünkü kuram bunların etkileri hakkında herhangi bir iddiada bulunmaz. Ayrıca bunları sınama olarak da dâhil etmiyorum çünkü bunlar nüfus ve toplam ulusal servetle (kişi başına düşen GSYH yerine GSYH) fazlasıyla bağıntılıdır ve bu nedenle çok az katkı sağlar.

[12] Diğer uzmanlar askerî merkeziyetçiliğin önemi konusunda Janowitz'le aynı fikirde değildir, özellikle de Finer (Zimmermann 1983). Bu noktadaki empirik bulgular da karışıktır. Jenkins ve Kposowa (1990, 867) askerî merkeziyetçilik ölçütlerinin başarılı darbelerin en iyi öngörücülerinden bazıları olduğunu saptarken, Collier (2009) askerî harcamaların (stratejik olarak gerekenden fazla) başarılı darbe riskini azalttığını ama bunun sadece darbe eğilimi yüksek ülkelerde gerçekleştiğini ileri sürer.

ordunun geçmişteki müdahalelerinin gelecekte müdahale etme eğilimini şekillendireceği şeklindedir (Londregan ve Poole 1990). Uzmanlar arasında "geçmişteki darbelerin. . . gelecekteki [başarılı] darbelerin nedeni olduğu konusunda neredeyse evrensel bir oydaşma" söz konusudur (Belkin ve Schofer 2003, 604). Bu bağlantıyı birbirinden farklı, çeşitli mekanizmalar açıklayabilir. Uzmanların çoğu, ilk başarılı darbenin cini şişeden çıkardığına, aksi takdirde orduyu müdahaleden alıkoyabilecek toplumsal ve meslekî normları yok ettiğine inanmaktadır. İlk darbe aynı zamanda pratik bir örnek de teşkil ederek diğer darbecilere takip edebilecekleri bir şablon sunar. Ayrıca her başarılı darbe darbecilerin kendilerini terfi ettirmelerine ve diğerlerinin rütbelerini düşürmelerine olanak tanıyarak ordunun bütünlüğüne zarar verir, yakınmaları körükler ve karşı darbelere yol açar. Literatürdeki bu açıklamaların her biri geçmişteki başarılı darbeleri gelecekteki başarılı darbelere bağlasa da, geçmiş ve gelecek darbe girişimleri arasındaki ilişki için de aynen geçerlidir. Etki, birbirini izleyen her başarılı darbede daha büyük olmalı ve zaman içinde azalmalıdır.

Askerî varsayım 3: *Yakın zamanda daha fazla sayıda başarılı darbe yaşamış ülkelerde yeni darbe girişimleri daha olasıdır.*

Literatürde geçmişteki başarılı darbelerin gelecekte başarılı darbelere yol açtığını öne süren birçok çalışma kaleme alınmış olmasına rağmen, geçmişteki başarısız darbelerin sivil-asker ilişkileri için sonuçlarına dair çok az şey yazılmıştır. Her hâlükarda, geçmişteki başarısız darbeler yukarıda sıraladığımız mekanizmaların mantığına uymamaktadır: Askerî müdahalenin meşruiyetini tesis etmemekte, gelecekteki başarılı darbeler için bir şablon oluşturmamakta ya da aynı türden kurumsal mağduriyetler yaratmamaktadır. Dahası, başarısız darbeler, yönetime el koymanın ne kadar zor oldu-

ğunu ve başarısızlığın cezasının ne kadar yüksek olduğunu gösterdikleri için potansiyel darbecilerin şevkini kırmaya da hizmet edebilirler. Eğer geçmişteki başarısız bir darbe girişimi subayları diğer darbe girişimlerini desteklemekten caydırıyorsa, bu etki daha fazla başarısız darbe olduğunda daha güçlü olmalı ve zaman içinde azalmalıdır.

Askerî varsayım 4: *Yakın zamanda daha fazla sayıda başarısız darbe girişimine sahne olan ülkelerde darbe girişimlerin yaşanma olasılığı daha azdır.*

Yukarıda sunduklarım darbe girişimlerinin makroyapısal belirleyenlerine ilişkin varsayımların kapsamlı bir listesi olsa da yeterli kapsam ya da kalitede veri eksikliği nedeniyle sınayamadığım bir dizi başka iddia daha söz konusudur. Örneğin toplumsal bölünmelerin darbe girişimlerinin sıklığı üzerindeki etkisine ilişkin iddialar (kusurlu da olsa) sınanabilse de iktisadî eşitsizliğin etkilerine ilişkin iddialar için aynı şeyi yapmak olanaklı değildir. Her ne kadar uzmanlar iktisadî krizlerin darbe girişimleriyle ilişkili olabileceğinden kuşkulansalar da elimizdeki somut verilerin sınırlılığı nedeniyle enflasyon, işsizlik ya da reel kur dalgalanmalarını değil, sadece büyümenin darbe girişimi olasılığı üzerindeki etkisini sınamak olanaklıdır. Keza rejim tipinin ve alt tipinin darbe girişimi olasılığı üzerindeki etkisini sınayabilmemize rağmen, hükümetin halk veya ordu içinde gördüğü rağbetin ve desteğin etkisini doğrudan inceleyemiyoruz.[13]

Buna ek olarak, siyaset dünyası rutin olarak askerî mü-

[13] Bir başka örnek sivil toplumla ilgilidir. Her ne kadar askerî müdahale kuramlarının çoğunda diğer bazı değişkenler kadar önemli bir rol oynamasa da, Belkin'in darbe riski analizinde belirleyici etmendir. Bununla birlikte Belkin'in yerel sivil toplum ölçütü aslında dört yıllık aralıklarla toplanan uluslararası devletdışı örgütlere (UDDÖ) yerel üyeliğin bir sayımıdır. Hangi kuruluşları UDDÖ olarak saydığı tam olarak belli olmasa da, bu ölçütün kavramsal geçerliliği belirsizdir. Örneğin, UDDÖ'ler, çok az sayıda yerel kuruluşun yurtdışına açılmayı göze alabildiği yoksul ülkelerde sivil toplumun gücü için zayıf bir ölçüt olacaktır ve

dahalelerden kesin korunma yöntemi olarak profesyonel askerliğin artırılmasını önerse de profesyonelliği sınamak için ihtiyaç duyduğumuz veriler elimizde olmadığı için profesyonellik ile darbe girişimleri arasındaki ilişkiyi sınamak olanaklı değil. Benzer şekilde, askerî darbelere ilişkin niteliksel literatürde önemli bir rol oynayan subay sınıfının sınıfsal bileşimi, ideolojik inançları ya da iktidarın performansına ilişkin görüşleri gibi değişkenlere ilişkin sistematik ölçümlere de sahip değiliz.[14]

1.2. Darbe Girişimlerine İlişkin Veriler

Bu kısımda 1950 ile 2000 yılları arasında 175 ülkede sahnelen tüm darbe girişimlerini ve bunların sonuçlarını –yani başarılı olup olmadıklarını– kapsayan ve bugüne kadar darbeler hakkında toplanan en kapsamlı veri kümesinden elde edilmiş verileri analiz edeceğiz.[15] Bu dönemde 238'i başarılı, 233'ü başarısız olmak üzere 471 darbe girişimi yaşanmıştır. Analiz edilen veriler, 1945 ile 2005 yılları arasındaki tüm darbe girişimlerini içeren özgün bir veri kümesinin 50 yıllık bir alt

hâlihazırdaki UDDÖ'lerin Save the Children gibi büyük yabancı kuruluşların yerel şubeleri olması olasıdır.

[14] Sınamadığım bir diğer varsayım de askerî karşı-dengelemenin, yani başarılı darbe riskini azaltmak için orduyu rakip gruplara bölme siyasasının (düzenli silahlı kuvvetlerden ayrı bir başkanlık muhafızlığı gibi) etkileriyle ilgilidir (Quinlivan 1999). Belkin ve Schofer (2004, 155) bir karşı-dengeleme ölçütü derlemiş olsalar da, 1966 ila 1986 yılları arasında 95 ülkeyi kapsayan bu ölçüt, benim veri kümemdeki ülke yıllarının sadece %25'ini kapsadığı için sınırlı bir kapsama sahiptir. Buna ek olarak, veriler her dört yılda bir örnekleme yoluyla toplandığından, karşı dengeleme kurumlarının darbeye yol açtığı ve kurumların kaldırılmasına neden olduğu örnekleri gözden kaçırma olasılığı yüksektir, dolayısıyla darbeleri caydırmada karşı dengelemenin etkinliği lehine çıkarımlarda yanlılık söz konusudur

[15] Tam veri kümesi 1945 ila 2005 yılları arasındaki tüm darbe girişimlerini kapsasa da bu çalışma bağımsız değişkenlerin kapsamını en üst düzeye çıkarmak için beş-on yıllık bir alt kümeyi analiz etmektedir. 175 ülke, Gleditsch ve Ward'daki (1999) listeye dayanarak nüfusu 100.000'in üzerinde olan tüm bağımsız ülkeleri içermektedir.

kümesidir ve dört yıl boyunca ben ve araştırma ekibim tarafından derlenmiştir. Olası darbe girişimleri, başta Keesings Dünya Haberleri Arşivi ve Proquest Tarihi Gazeteler New York Times Arşivi olmak üzere çeşitli kaynaklar aracılığıyla belirlenmiştir. Bu kaynaklar Lexis-Nexis gibi çeşitli elektronik veritabanlarının yanı sıra *Europa* ve *Africa South of the Sahara* gibi yıllıklarla desteklenmektedir. Bates (2001), Belkin ve Schofer (2003), Ferguson (1987), First (1970), Goemans, Gleditsch ve Chiozza (2009), Kennedy (1974), Lunde (1991), Luttwak (1979), McGowan (2003) ve O'Kane (1987) tarafından derlenen başarılı darbeler ya da darbe girişimleri listelerinde belirlenen ülke-yıla ya da özgül bir olaya da özel ilgi gösterdik.

Her olası vaka hakkında bir not yazıldı, darbe girişimi tanım ölçütlerini karşılayıp karşılamadığı değerlendirildi ve karşılıyorsa başarılı ya da başarısız darbe girişimi olarak kodlandı. Bu örnekler daha sonra, bir kez kodlamanın tutarlılığı için ve ikinci kez darbecilerin ordu içindeki düzeyini kodlamak için olmak üzere en az iki kez gözden geçirildi.

1.2.1. Tanımlar

Bu analiz çerçevesinde *darbe girişimi*ni, hükümeti devirmek amacıyla *devletin ordu, polis ya da güvenlik güçlerinin bir kısmının katılımıyla gerçekleştirilen aleni bir eylem* olarak tanımlayacağız.

Bu tanım, komplolar, paralı asker saldırıları, halk protestoları, devrimler, iç savaşlar, yalnız suikastçıların eylemleri ve amaçları illa iktidarı ele geçirmek olmayan (örneğin ödenmeyen maaşlar nedeniyle) isyanlar gibi çok çeşitli benzer faaliyetleri dışarıda bırakırken, darbe girişimi tanımlarında yaygın olarak bulunan özelliklerin çoğunu korumaktadır. Bir olayın iç savaş yerine darbe olarak kabul edilmesi için gerekli asgari bir can kaybı eşiği yoktur ve birçok darbe

tamamen kansız bir şekilde gerçekleşir. Bu tanım McGowan (2003) tarafından kullanılan standart tanıma çok yakın olsa da, suikast girişimlerinin de darbe girişimi olarak kabul edildikleri durumlarda Goemans ve Marinov (2008, 13) ile daha tutarlı olacak şekilde daha yüksek bir eşik kullanıyorum.

Bir *darbe* girişimini *ülke yönetimine en az bir haftalığına el koyuyorsa ve yönetime el koyan yeni hükümet yönetimden alınandan önemli ölçüde farklı* ise *başarılı* bir darbe olarak kodlayacağız. Örneğin bir ülkede devlet başkanı öldürülüp yerine başkan yardımcısı geçtiyse bunu başarılı bir darbe diye kodlamadık.[16] Burada hem asgari yedi gün süre hem de –darbe girişimcilerinin yönetime el koymasından ziyade– eski hükümetin görevinden alınmasına yapılan vurgu McGowan'ın tanımıyla da tutarlıdır ve çoğu darbe verisi kodlamasında standarttır.[17]

Bu veriler darbe girişimlerinin dünya genelinde yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim veri kümesine dâhil olan ülkelerin çoğunluğunun (%55) 1950 ile 2000 yılları arasında en az bir darbe girişimi deneyimlediği görülmektedir. Yüksek sayıda darbe girişimi de olağandışı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu ülkelerin dörtte üçü, dört ya da daha az sayıda darbe girişimine sahne olmuş, sadece %5'i çift haneli sayılarda darbe girişimine maruz kalmıştır. Örneklemde en fazla darbe girişiminin yaşandığı ülkeler 22 darbe girişimiyle Bolivya, 18 darbe girişimiyle Arjantin ve 16 darbe girişimiyle Sudan'dır. Bu girişimlerin bölgesel dağılımına bakıldığında vakaların neredeyse %70'inin Latin Amerika (%30) ve Afrika'dan (%40) geldiği görülmek-

[16] Biçimsel koşul, bir darbe girişiminin başarılı olması için iktidarın hükümetin müttefiklerine ya da hükümetin seçilmiş haleflerine geçmemesi gerektiğidir; devlet iktidarında gerçek bir değişiklik olmalıdır; yürütmenin görevden alınması yeterli değildir. Bu, Marshall ve Marshall (2010) tarafından kullanılan ve gönüllü yetki devirlerini dışlayan koşula benzer.

[17] Aykırı olan tek veri Marshall ve Marshall veri kümesidir; burada "yetki en az bir ay boyunca yeni yürütme tarafından kullanılmalıdır". (Marshall ve Marshall 2010).

tedir. Latin Amerika'daki ve Afrika'daki neredeyse her ülke 1950-2000 yılları arasında en az bir darbe girişimine sahne olmuştur; Latin Amerika'da Meksika, Belize, Nikaragua ve Kosta Rika, Afrika'da ise Tunus, Tanzanya, Namibya, Botsvana ve Güney Afrika bu konudaki istisnalardır.

Darbe girişimleri coğrafi olarak yaygın olmanın yanı sıra zamansal bakımdan da sıktır. 1950 ile 2000 yılları arasında yılda hem ortalama hem de ortanca dokuz darbe girişiminde bulunulmuştur ki 1975 yılı 19 darbe girişimiyle bu cetvelde en yüksek, 1998 yılıysa üç darbe girişimiyle en düşük noktayı temsil etmektedir. Her ne kadar girişimlerin sayısı bir yıldan diğerine büyük farklılıklar gösterse de zaman içinde darbe girişimlerinin sayısının 1970'lere kadar arttığı ve daha sonra azaldığı genel bir eğilim söz konusudur. Bu durum hem yıl başına darbe girişimi sayısının hem de başarı oranının düzeltilmiş bir çeşitlemesini gösteren Şekil 3.1'de görülebilir. Zaman içindeki uzun vadeli eğilimi daha okunaklı hâle getirmek için Lowess düzeltmesi kullandık.

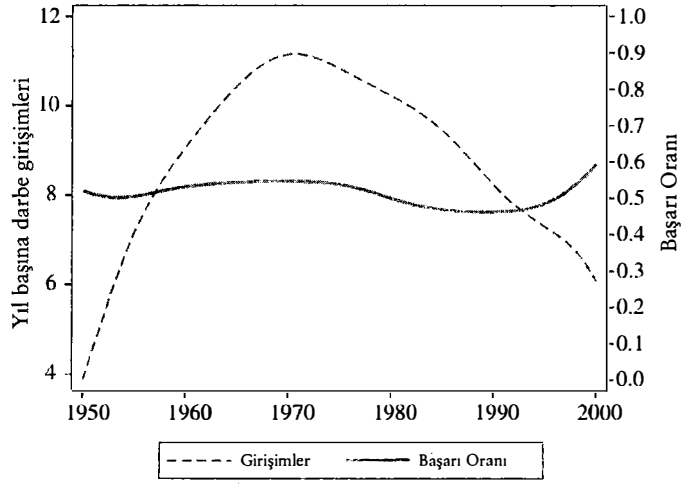
Ele aldığımız dönemin ilk yarısında darbe girişimlerindeki artış kısmen, örneklemdeki ülke sayısını %75 oranında artıran ve dolayısıyla herhangi bir verili yılda olası darbe girişimi sayısını artıran sömürgelikten kurtuluş mücadelelerinin bir sonucudur. Ama örneklemdeki ülke sayısı denetlendiğinde bile, 1970'e kadar girişimlerin sıklığında (daha sığ bir eğimle de olsa) bir artış ve sonrasında bir düşüş görülmektedir. Buysa yoksul ülkelerde darbe girişimlerinin daha fazla görüldüğü anlayışıyla tutarlıdır, buna karşılık darbe girişimlerinin Soğuk Savaş'tan kaynaklandığı ve Soğuk Savaş sona erdikten sonra hızla azaldığı yönündeki söylemle çelişmektedir.

1.2.2. Darbe Girişimlerinin Analizi

Bu analiz için kullandığımız bağımlı değişken, verili bir ülkede ve yılda en az bir darbe girişiminin varlığıdır. Verilerin

ülke-yıl şeklinde ikili biçime dönüştürülmesi analizi kolaylaştırmaktadır. Bu, ülkelerin aynı yıl içinde iki ya da daha fazla darbe girişimi deneyimlediği 68. defada enformasyon kaybına yol açsa da bunlar toplam örnek sayısının %1'inden azdır.[18]

Bu analizden elde edilen sonuçlar Tablo 3.1'de sunulmaktadır. Model, sağlam biçimde anlamlı olduğu tespit edilen tüm değişkenleri ve anlamlı olmasa da kuramsal önemleri nedeniyle dâhil edilen birkaç değişkeni içermektedir.[19]

Şekil 3.1: Darbe girişimleri ve başarı oranı (Lowess düzeltmesiyle düzleştirildi ve zaman içinde haritalandırıldı).

Bu kadar çok sayıda varsayımın varlığı ve bir model oluşturmak için güçlü bir kuramın olmaması, eğri uydurma riskini de yükseltmektedir. Bu durumla mücadele etmek için sağlamlık iki şekilde sağlandı. Mümküm mertebe her var-

[18] Bu dönüşüm standarttır; başarılı darbelerle ilgili çalışmalar benzer şekilde bir ülkede belirli bir yılda bir ya da daha fazla başarılı darbenin varlığını öngörür.

[19] Bir hükümetin ya da rejimin kaç yıldır iktidarda olduğuna dair bir sınama yoktur çünkü hükümetin yerinden edilmesinin ya da rejim değişikliğinin birincil nedeni başarılı darbelerdir; dolayısıyla bu değişken geçmişteki başarılı darbe girişimleri ölçütüyle yüksek oranda doğrusal olacaktır.

sayım aynı nedensel etkenin birden fazla ölçümü kullanılarak sınandı ve nedensel etken nihai belirtimine ancak çoğu ya da tüm ölçümler tutarlı bir şekilde anlamlı ve aynı işarete sahipse dâhil edildi. Daha fazla ayrıntı için, her bir kavram için sınanan değişkenlerin listelendiği Ek bölümüne bakınız.

Dahası, burada başvurulan varsayımlar çoklu değerlendiriciler kullanılarak değerlendirildi. Rassal etkilere sahip havuzlanmış bir zaman dizisi logit modelinde tutarlı bir şekilde anlamlı olan ilişkiler, gözlemlenen ilişkinin büyük ölçüde kesitsel bağıntıdan kaynaklanıp kaynaklanmadığını görmek için sabit etkilere sahip lojistik regresyon kullanılarak da değerlendirildi. Son olarak, örneklemde bulunan görece az sayıda pozitif olayın (sadece %6) neden olduğu yanlılık olasılığını ele almak için nihai model nadir olaylar logit modeli kullanılarak yeniden tahmin edildi. Sabit etkiler belirtimi sadece 1950 ile 2000 yılları arasında en az bir darbe girişimi yaşamış ülkelerin alt kümesi kullanılarak işletildi. Bu nedenle sadece 89 ülkeyi kapsamaktadır ve gözlemlerin sadece %57'sini içermektedir. Dolayısıyla Tablo 3.1, darbe girişimlerinin belirleyenlerine ilişkin aynı temel modelin altı farklı belirtimde sınanmış hâlini göstermektedir.

Tablo 3.1: Darbe girişimlerinin öngörülmesi 1950-2000

Değişkenler	Rassal Etkiler		Sabit Etkiler		Nadir etkiler	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
log(kişi başına GSYH)t-1	−0.485***	−0.570***	−0.434*	−0.527**	−0.400***	−0.444***
	(0.121)	(0.127)	(0.238)	(0.237)	(0.110)	(0.102)
Demokrasi$_{t-1}$	−0.291**		−0.133		−0.255*	
	(0.139)		(0.166)		(0.149)	
Demokrasi$_{t-1}^{2}$	−0.808***		−0.569***		−0.773***	
	(0.158)		(0.190)		(0.166)	
Karma Demokrasi$_{t-1}$		0.467		−0.496		0.515
		(0.462)		(0.541)		(0.373)

Değişkenler	Rassal Etkiler		Sabit Etkiler		Nadir etkiler	
Başkanlık Demokrasisi$_{t-1}$		0.0503		−0.901**		0.255
		(0.332)		(0.374)		(0.359)
Sivil diktatörlük$_{t-1}$		−0.0657		−0.523		−0.0726
		(0.279)		(0.334)		(0.344)
Askerî diktatörlük$_{t-1}$		0.121		−0.650**		0.236
		(0.280)		(0.314)		(0.304)
Monarşi$_{t-1}$		−0.107		−0.0904		−0.219
		(0.399)		(0.547)		(0.357)
Başkanlık seçimi	0.357**	0.408**	0.299	0.337*	0.359*	0.411*
	(0.182)	(0.183)	(0.183)	(0.184)	(0.205)	(0.211)
Soğuk savaş	0.412**	0.390	0.185	0.142	0.407	0.385
	(0.184)	(0.184)	(0.229)	(0.228)	(0.212)	(0.215)
Uluslararası çatışma$_{t-1}$	−0.177	−0.16	−0.235	−0.237	−0.127	−0.105
	(0.137)	(0.137)	(0.141)	(0.141)	(0.137)	(0.139)
Ülkeiçi çatışma$_{t-1}$	0.119*	0.120*	0.0799	0.091	0.138**	0.134**
	(0.0648)	(0.0663)	(0.0725)	(0.0740)	(0.0640)	(0.0650)
log(askerî bütçe/GSYH)$_{t-1}$	−0.175**	−0.216***	0.0283	0.0284	−0.202***	−0.246***
	(0.0691)	(0.0692)	(0.0954)	(0.0959)	(0.0562)	(0.0556)
log(ordunun boyutu/ nüfus)$_{t-1}$	0.153	0.172*	0.161	0.173	0.193**	0.198**
	(0.102)	(0.102)	(0.135)	(0.135)	(0.0834)	(0.0861)
Geçmişte başarılı olmuş darbeler	0.423***	0.377***	0.235***	0.227***	0.522***	0.463***
	(0.0828)	(0.0841)	(0.0805)	(0.0830)	(0.0849)	(0.0850)
Geçmişte başarısız olmuş darbeler	0.254***	0.250***	0.0653	0.0946	0.369***	0.352***
	(0.0762)	(0.0753)	(0.0738)	(0.0737)	(0.0569)	(0.0533)
log(nüfus)	−0.00679	−0.00356	−0.843	−0.804	0.0155	0.0115
	(0.0634)	(0.0648)	(0.329)	(0.334)	(0.0596)	(0.0578)
Doğu Avrupa / Eski SSCB	−1.039	0.0707			−0.96	0.14
	(0.636)	(0.614)			(0.594)	(0.674)
Kuzey Afrika / Ortadoğu	0.429	1.500***			0.414	1.490***
	(0.504)	(0.491)			(0.428)	(0.540)
Sahraaltı Afrika	0.285	1.338**			0.409	1.432**
	(0.541)	(0.526)			(0.470)	(0.581)
Asya	−0.248	(0.743			−0.209	0.796
	(0.518)	(0.509)			(0.447)	(0.580)

Değişkenler	Rassal Etkiler		Sabit Etkiler		Nadir etkiler	
Latin Amerika / Karayipler	0.517	1.592***			0.489	1.487***
	(0.487)	(0.483)			(0.418)	(0.546)
Gözlemler	5893	5893	3409	3409	5895	5895

Sabit tahminleri ihmal edildi. Standart hatalar parantez içinde. *** $p <$ 0.01, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

Bu analizin temel bulgusu, darbelerle ilgili geleneksel bilgilerin verilerden çok az destek bulabildiğidir: Başarılı darbe girişimleriyle ilgili literatürden türetilen varsayımların çoğu, kullanılan mantık aynı olması gerektiği hâlde, darbe girişimlerini öngörmede zayıf kalmaktadır. Dahası darbe girişimleriyle ilişkili etkenler bile gözlemlenen çeşitlenmenin çok azını açıklamakta ve bu nedenle darbe girişimlerinin ne zaman ve nerede gerçekleşeceğini öngörmede kötü bir iş çıkarmaktadırlar.

Anlamlılıklarını tartışmaya geçmeden önce istatistiksel sonuçları özetleyerek başlıyorum. 21 varsayımdan sadece üçü verilerde sağlam bir destek bulmuştur. Ne çok demokratik ne de demokratik olmayan, yoksul ve yakın zamanda başarılı darbelere sahne olmuş ülkelerin, bir sonraki yıl da darbe girişimine sahne olmasının daha olası olduğunu güvenle söyleyebiliriz. Bu şaşırtıcı bir sonuç değildir ve başarılı darbe girişimleri hakkında bildiklerimizle, yani geçmişte başarılı darbeler yaşamış yoksul ülkelerde bu girişimlerin daha olası olmasıyla da tutarlıdır (Londregan ve Poole 1990). Bu analizin ana katkısı, demokrasinin darbelere etkisinin doğrusal değil dışbükey olduğunu teyit etmesidir ki bu da en yüksek risk altındaki ülkelerin anokratik ülkeler olduğu ve hem son derece demokratik olan hem de hiç demokratik olmayan ülkelerin daha düşük darbe riski altında olduğu anlamına gelmektedir. Bu sonuçlar, her üçü de darbe girişimlerinin talebi merkeze alan açıklamasıyla tutarlı değişkenler olan çok-

lu belirtimler ve çoklu zenginlik, demokrasi ve son başarılı darbelerin sayısı ölçümleri arasında tutarlıdır.[20]

Biraz daha az sağlam olan ve biraz şaşırtıcı olan bir bulgu ise başkanlık seçimleriyle ilgilidir. Bu konudaki geleneksel varsayım başkanlık seçimlerinin yapıldığı yıllarda darbe girişimlerinin daha az olası olacağını öngörmesine rağmen, veriler aslında seçim yıllarında darbe girişimlerinin daha olası olduğunu sergilemektedir.[21] Bu da talep merkezli bir varsayım olmakla birlikte işaretin yönünün tersine çevrilmesi, ilgili mantığı tamamen çürütmektedir.

Dört varsayım daha bu verilerde daha az tutarlı destek bulabilmiştir. Soğuk Savaş daha yüksek bir darbe girişimi riskiyle bağıntılandırılmasına rağmen bu ilişki her iki sabit etki belirtiminde da anlamlı değildir.[22] İç çatışma, hangi ölçütün kullanıldığına bağlı olarak belirgin şekilde farklı etkilere sahip olan tek değişkendir. Tüm ölçütler darbe girişimi olasılığının arttığını gösteriyorsa da hepsi tutarlı bir biçimde anlamlı değildir. Nihai modelde kullanılan vekil değişken PRIO veri kümesine dayanmaktadır ve hem düşük hem de yüksek yoğunluklu çatışmaları kapsamaktadır. Ama en iyi kapsama alanına sahip olmasına ve en fazla bilgiyi içermesine rağmen sabit etkiler belirtimlerinde anlamlı değildir. Tüm iç çatışmaların aksine, iç savaş ölçümleri daha karışık sonuçlara sahipti. Sambanis'in iç savaş ölçümü, sabit etkiler belirtimlerinde anlamlı çıkarken Fearon'un ölçümü anlamlı çıkmamıştır.

Son olarak hem GSYH yüzdesi olarak askerî harcamalar

[20] Örneğin, ulusal servetin etkileri dört servet ölçütünün tümü, üç demokrasi ölçütünün tümü ve son başarılı darbelerin dört ölçütünün tümü için saptandı.

[21] Bu bulgu ilk üç bulgudan biraz daha az sağlamdır çünkü sınanacak alternatif başkanlık seçimi değişkeni ölçütleri yoktur ve Tablo 3.1'deki iki sabit etki modelinden sadece birinde anlamlıdır.

[22] Soğuk Savaş değişkeninin sabit etkiler modelinde anlamlı olmaması, Soğuk Savaş'ın yatay kesit farkı varyans olmadığı gerçeği ışığında gariptir, bu nedenle hem rassal etkiler hem de sabit etkiler tahminlerinin tutarlı olmasını beklerdim. Doğru olsa bile, darbe girişimlerinin sıklığının 1970 dolaylarında azalmaya başladığı ve Soğuk Savaş'ın sonunda önemli bir değişiklik göstermediği göz önünde bulundurulduğunda, bu sonuç çok aydınlatıcı değildir.

hem de geçmişteki başarısız darbeler, rassal etkiler ve nadir olaylar belirtimlerinde anlamlı çıkarken, sabit etkiler belirtiminde anlamlı çıkmadılar. Bu –ulusal zenginliğe oranla– iyi kaynaklara sahip orduların darbe girişiminde bulunma olasılığının daha düşük olduğunu işaret ediyormuş gibi görünse de bu ilişki büyük ölçüde kesitseldir ve darbeye daha yatkın ülkelerin liderlerinin askerî harcamaları artırarak riskleri azaltabileceklerini göstermez. Benzer şekilde, öngörülenin aksine başarısız darbeler darbe girişimlerindeki artışla ilişkilendirilse de bu, başarısız darbelerin bir şekilde komplocuları darbe yapma konusunda cesaretlendirdiği değil, geçmişinde çok sayıda darbe girişimi olan ülkelerin gelecekte de darbe girişimlerine sahne olma olasılığının yüksek olduğu anlamına gelir.

Yukarıda ele aldığımız varsayımlar toplu olarak değerlendirildiğinde ortaya çıkan geniş örüntülerden biriyse darbe girişimlerinin büyük ölçüde iç etkenler tarafından yönlendiriliyor göründüğüdür. Bulgularda kısmi bir destek bulan Soğuk Savaş haricinde, kanıtlar diğer uluslararası değişkenlerin hiçbirini desteklememektedir. Ticari açıklık, yabancı hamiler, hatta uluslararası çatışmalar (yine PRIO veri kümesinden düşük ve yüksek yoğunluklu çatışmaları içerecek şekilde hesaplandılar) bile darbe girişimi olasılığı üzerinde tutarlı bir etkiye sahip değildir. Bu regresyonları yer darlığı nedeniyle burada sunmuyoruz.

İkinci olarak, bu sonuçlar güçlü korelasyonların bulunduğunu sergiliyorsa da hangi mekanizmaların işin içinde olduğu konusunda çok az bilgi sunmaktadırlar. Zengin ülkelerde darbe girişimleri daha az olası olsa da yoksulluğun neden darbe girişimleriyle ilişkili olduğunu açıklayacak bir mekanizma sunabilecek başka herhangi bir iktisadî değişken için ek destek yoktur. Çarpıcı bir biçimde, yoksul ülkelerin darbe girişimlerine sahne olma olasılığı daha yüksek olmakla birlikte ne kentleşme ne iktisadî büyüme ne ticari açıklık ne de kaynak bağımlılığı askerî müdahale girişimi olasılığı

üzerinde bir etkiye sahip görünmektedir.[23] Benzer biçimde, yüksek derecede demokratik ülkelerde ve demokratik olmayan ülkelerde darbe girişimi görülme olasılığı daha düşükken, siyasî rejim tipinin bir etkisi yoktur ve bu da ilgili mekanizmalar hakkında bize çok az bilgi vermektedir.[24] Son olarak, Soğuk Savaş bazı modellerde daha fazla darbe girişiminin görülme sıklığıyla ilişkilendiriliyorsa da süper güçlerin safında yer almak Soğuk Savaş değişkeniyle etkileşime girdiğinde bile bir darbe girişim olasılığı üzerinde bir etkiye sahip değil görünmektedir.

Buna ek olarak, bu sonuçlar darbe girişimlerinin büyük ölçüde halkın talebine yanıt olarak gerçekleştirildiği yönündeki savlara da çok az destek sağlamaktadır. Eğer darbe girişimleri kitlesel hoşnutsuzluktan kaynaklanıyorsa düşük büyüme ve askerî yönetim darbe girişimi riskini artırmalı, seçimler ise bu riski azaltmalıdır. Oysa bu varsayımların hiçbiri veriler tarafından desteklenmiyor. Aksine, darbe girişimlerinin başkanlık seçimlerinin yapıldığı yıllarda daha sık görülmesi, darbe girişimlerinin seçmenin kararına karşı ordu içinden ya da dışından seçkinler tarafından başlatıldığını telkin etmektedir.[25]

[23] Bu değişkenler tutarlı bir şekilde anlamlı olmadığından, sadelik ve yer nedeniyle nihai belirtimden çıkarıldı.

[24] Askerî rejimin etkisi geçmiş darbe girişimleri sınaması tarafından bastırılmaz; geçmiş darbe girişimleri değişkenleri hariç tutulsa bile rejim alt tipinin bir etkisi yoktur. Benzer şekilde, başkanlıkçılıkla başkanlık seçimleri arasında bariz bir bağıntı olsa da, başkanlık seçimi değişkeninin çıkarılması başkanlıkçılığın anlamlılığını artırmaz.

[25] Başkanlık seçimleriyle aynı yıl darbe girişiminde bulunulan örneklerin incelenmesi, tamamen olmasa da büyük ölçüde bu darbe girişimlerinin demokrasi karşıtı olduğu yönündeki okumayı desteklemektedir. Peru'da 1962'deki başkanlık seçimlerinde solcuların güçlü çıkması ve Amerikan Halk Devrimi İttifakı'nın iktidara gelmemesini sağlamak için bir darbe düzenlenmesi gibi, birçoğu askerî grupların seçim sonuçlarını veto etme girişimleriymiş gibi görünmektedir. Benzer şekilde, 1993 Nijerya seçimleri, Başkan seçilen Abiola'nın iktidara gelmesini istemeyen askerî bir iktidar tarafından iptal edilmiş ve yeni seçilen Burundi Başkanı Ndadaye (bir Hutu) yemin ettikten birkaç ay sonra Tutsi subaylar tarafından öldürülmüştü. Arjantin'de 1951'deki darbe girişimi gibi bazı örneklerde darbe girişimi başkanlık seçimini öncelemesine rağmen Peron açık ara farkla kazan-

Analiz aynı zamanda geleneksel anlayışın eksik kaldığı ikinci önemli bir noktayı da açığa çıkarmaktadır. Bu model, darbe girişimleriyle yüksek korelasyona sahip birkaç önemli değişkeni saptamaya izin veriyorsa da darbelere ne zaman ve nerede kalkışılacağını öngörmede zayıf bir iş çıkarmaktadır. Eğer birinci sütundaki rassal etki belirtimleri, verilerdeki tüm gözlemler için tahmin edilen olasılıkları üretmek için kullanılırsa (rassal etkilerin sıfır olduğu varsayılırsa), model darbe girişiminde bulunulacak sadece tek bir yılı öngörmektedir ki bu öngörü açıkça yanlıştır. Ayrıca simülasyon en az bir darbe girişiminin olduğu her yılı, hiçbir girişimin beklenmediği yıllar olarak hatalı şekilde sınıflandırmaktadır.

Sorunun bir kısmı, simülasyonun darbe girişimi olasılığını sistematik olarak öngörmesidir çünkü darbe girişimleri nadir görülen olaylardır. Sürekli bir öngörüyü olay olarak sınıflandırmak için geleneksel %50 eşiği terk edilse bile, öngörülen darbe girişimi olasılığı ile gerçekleşen girişimler arasında hâlâ sadece %25'lik bir korelasyon vardır. Bu önemli bir gelişme olsa da model bir girişimin göreli olasılığını öngörmede bile başarılı değildir.

Modelin darbe girişimlerini öngörmedeki sınırlı becerisinin iki olası açıklaması vardır. Birincisi, önemli değişkenlerin atlanmış olmasıdır. Erişilebilir verilerin azlığı göz önün-

mıştı. Bu da savla tutarlıdır çünkü açık halk desteği, onu darbe girişimlerine karşı aşılayacak hiçbir şey yapmamıştı. Bununla birlikte tüm örnekler buna uygun değildir. Nijerya Devlet Başkanı Shagari, hileli olduğuna inanılan bir seçimde yeniden seçilmesinin ardından 1983 yılında devrildi. Bununla birlikte en ilginç olanı, seçimler ve darbeler arasındaki ilişkinin beklenenin tam tersi olduğu örneklerdir. Bolivya'da 1978'de ve Gana'da 1979'da darbeler başkanlık seçimleriyle aynı yıl gerçekleşti çünkü cunta iktidarı görevden aldıktan sonra derhal seçimlere gidilmesi çağrısında bulundu. Bu örneklerde darbe girişimleri başkanlık seçimlerini engelleme çabası olmaktan ziyade seçimlere yol açtı. Yine de bu tür örnekler darbe girişimlerinin açıkça demokrasi karşıtı olarak okunmasını zayıflatsa da, başkanlık seçimlerinin darbe girişimi olasılığını azalttığı varsayımını desteklemez. Dahası her ne kadar tüm örnekleri kodlamamış olsam da, seçimlerle sonuçlanan darbe girişimleri belirgin bir azınlıkmış gibi görünmektedir, özellikle de seçimlerle aynı yıl gerçekleşen darbelerin çoğunluğu, seçimlerin ordu tarafından veto edilme geleneğine sahip bir bölge olan Latin Amerika'dan gelmektedir.

de bulundurulduğunda bu gayet mümkünse de ihmal edilen önemli değişkenlerin bölgesel değişkenlerle bağlılaşık olmaları beklenir (darbe girişimi olasılığındaki bölgeler arası güçlü farklılıklar göz önünde bulundurulduğunda), buna rağmen ilk belirtimde bölgesel değişkenlerin hiçbiri anlamlı değildir ve bölge farklarla bağlılaşık değildir.

Diğer bir olasılıksa, model darbe girişimlerindeki sistematik çeşitlenmenin çoğunu yakalarken, darbe girişimlerinin doğası gereği güçlü bir rassal bileşene de sahip olmalarıdır. Darbe girişimleri, darbecilerin halkın hükümetten memnuniyetsizliği, iktidarın meşruluğu gibi daha geniş yapısal etkenlere, hatta belki de bir darbe girişimine yardımcı olan ya da onu engelleyen lojistik etkenlerin varlığına ilişkin yapısal etkenlere duyarlı oldukları ölçüde öngörülebilir olabilirler. Ama darbe girişimleri aynı zamanda tespit edilmekten kaçınmaya, ifşa olmamaya çalışan az sayıda insan tarafından üstlenilen riskli komplolardır. Bu kişilerin saikları büyük ölçüde nevişahsınamünhasır olabilir (Decalo 1975) ve eylemlerinin zamanlaması, başkanın ülke dışında olması ya da belirli bir subayın terfi alması gibi gözlemleyemediğimiz nedenler tarafından pekâlâ belirlenebilir. Bu tür etkenler, sadece makroyapısal etkenlere dayanarak bir darbe girişiminin zamanlamasını tam olarak tahmin etmeyi zorlaştırabilir.

Darbe girişimlerinin nedenlerine ilişkin varsayımların her biri ve ilgili bulgular Tablo 3.2'de özetlenmektedir.

2. Darbelerin Sonuçlarını Anlamak

Darbe girişimlerinin sistematik bağlılaşıklarını ortaya koyduktan sonra, şimdi dikkatimizi bu kitabın ana sorununa, yani neden bazı darbe girişimlerinin başarısız olurken diğerlerinin başarılı olduğu meselesine çevirebiliriz. Darbelere ilişkin istatistiksel analizlerin darbe girişimlerinden ve darbelerin sonuçlarından ziyade büyük ölçüde başarılı darbelere odak-

lanmış olması iki nedenden dolayı tuhaftır. Birincisi, sadece başarılı darbelerinin incelenmesi diğer çatışma vakalarının incelenme biçimiyle tutarsızdır. Örneğin uluslararası savaşlar ve iç savaşlar üzerine yapılan çalışmalarda hem savaşın oluşumu (darbe girişimine paralel olarak) hem de sonuçları incelenir ve her biri ayrı ayrı ve kendi içinde ele alınır. Bu çalışmaların, başarısız bir askerî müdahale sanki askerî müdahalenin hiç olmamasıyla aynı şeymiş gibi başarısız darbelerin gerçekleştiği dönemleri darbe girişiminin olmadığı dönemlerle aynı şekilde sınıflandırmaları da şaşırtıcıdır. Darbeler üzerine yapılan çalışmaların aksine, savaş üzerine yapılan çalışmalar, ilgisini ne başarılı savaşlarla sınırlar ne de askerî yenilgiyi barışla aynı şey olarak görür.

Tablo 3.2: Darbe girişimlerine ilişkin varsayım ve bulguların özeti

Değişkenler	Beklenti	Veri	Destek
Düşük iktisadî kalkınma	Daha olası	log(GSYH/kişi)t_{-1}	Güçlü
Düşük kentleşme	Daha olası	Kentleşme oranı	Hiçbiri
Yüksek ticari açıklık	Daha olası	Ticarî açıklığı-1	Hiçbiri
Negatif iktisadî büyüme	Daha olası	Büyüme GDP t-1	Hiçbiri
Kaynak bağımlılığı	Daha olası	Petrol bağımlılığı$_{-1}$	Hiçbiri
Demokrasi	Daha az olası	Demokrasi t-1	Hiçbiri
Anokrasi	Daha olası	Demokrasi $^{t2}_{-1}$	Güçlü
Askeri hükümet	Daha olası	Askeri diktatörlük-1	Hiçbiri
Başkanlık demokrasisi	Daha olası	Başkanlı demokrasi-1	Hiçbiri
Başkanlık seçimleri	Daha az olası	Başkanlık seçimi	Hiçbiri

Değişkenler	Beklenti	Veri	Destek
Yüksek etnik çeşitlilik	Daha olası	Etnik çeşitlilik-1	Hiçbiri
Az sayıda büyük etnik grup	Daha olası	Etnik çeşitlilik $t2_{-1}$	Hiçbiri
Soğuk Savaş sırasında	Daha olası	Soğuk Savaş	Kısmi
Süper güç müttefiki	Daha az olası	BM oylaması-1	Hiçbiri
Eski Fransız kolonisi	Daha az olası	Eski Fransız kolonisi	Hiçbiri
Uluslararası çatışma	Daha az olası	Uluslararası çatışma-1	Hiçbiri
İç çatışma	Daha olası	Yurtiçi çatışma-1	Kısmi
Büyük ordu	Daha olası	log(asker/kişi)*t*-1	Hiçbiri
Yüksek askeri harcamalar	Daha olası	log(mil. bütçe/GSYİH) t-1	Kısmi
Yakın zamandaki başarılı darbeler	Daha olası	Geçmiş başarılı darbeler	Güçlü
Yakın zamandaki başarısız darbe girişimleri	Daha az olası	Geçmiş başarısız darbeler	Hiçbiri

Darbe girişimleri ile darbelerin sonuçlarını birbirinden ayrı olarak ele alma savı, olayın görülme sıklığı ile olası sonucu arasında kesinlikle hiçbir bağlantı olmadığını varsaymaz. Darbeciler darbe girişiminden caydırılabildikleri ölçüde, caydırıcılık tam da aktörleri kazanamayacakları ya da istenmeyen bir bedel ödemeden kazanamayacakları bir mücadeleye girişmekten vazgeçirerek işe yarar. Ama darbe girişimlerinin bu kadar yüksek bir başarısızlık oranına sahip olması, caydırıcılığın girişimler üzerinde sıkı bir kısıtlama olarak işlemediğini telkin etmekte ve girişimlerle sonuçların belirlenmesinde rol oynayan etkenlerin birbirinden farklı olabileceğini düşündürmektedir. Dahası caydırıcılık, darbelerinin başarısız-

lığının nedenlerini incelememenin gerekçesi olamaz, aslında bunun tam tersi olmalıdır. Sadece başarısız girişimleri inceleyerek caydırıcılığın olası mekanizmalarını belirleyebilir ve ne kadar etkili olabileceğini saptayabiliriz. Darbe girişimleri ile darbelerin sonuçları hakkındaki analizleri başarılı darbelerin hangi ülkelerde sahneye konduğunu inceleyen tek bir regresyonda birleştirmek, çatışmanın görülme sıklığı ile sonuçlarının aynı nedenlere sahip olduğunu varsaymaktır. Bu iki soru birbirinden ayrılırsa, analiz böyle bir varsayımı da gerektirmez ve aslında varsayımın gerekçelendirilip gerekçelendirilemeyeceğini ortaya koyar.

2.1. Darbelerin Sonuçlarına İlişkin Üç Kuram

Bu kısımda daha önceki analizin sonuçları üzerinde gayet iyi biçimde temellendiği için darbeleri seçimler olarak gören yaklaşımdan başlayarak darbelerin sonuçlarına dair üç kuramın istatistiksel olarak kolaylıkla sınanabilen gözlemlenebilir içerimlerini tartışacağım.

2.1.1. Seçimler Olarak Darbeler

Daha önceki bölümlerde tartışıldığı üzere, darbe girişiminin dinamiklerini modellemeye yönelik yaklaşımlardan biri, darbeleri ordu içinde yapılan seçimler veya plebisitler olarak düşünmektir. Bu bakış açısına göre, bir darbe girişiminin sonucu, ordu içinde darbe girişimcilerine ve hükümete verilen desteğin birbirine göre düzeyinin bir işlevidir. Başka bir deyişle, darbeye verilen destek belirli bir eşiği aşabilirse darbe başarılı olur. Darbe girişimi rağbet görmüyorsa –ya da hükümet yeterince destek görüyorsa– darbe girişiminde bulunulur ama girişim başarısız olur. İşte bu şekilde bir darbe gi-

rişimi, milletvekilleri yerine askerler tarafından gerçekleştirilen bir güvensizlik oylamasına benzetilmektedir.

Bu yaklaşım, askerî desteğin altında yatan belirleyenlere karşı bilinemezci bir tavrı benimser. Ordu, rejimin meşruiyetinden, iktidarın gördüğü destek ve rağbetten, siyasalar üzerindeki sınıf temelli anlaşmazlıklardan, maaşlar konusundaki kurumsal yakınmalardan ya da başka etkenlerden etkilenebilir. Desteğin temeli ne olursa olsun, darbe girişiminde bulunulup bulunulmadığını belirleyen aynı süreç, bu girişimin başarılı ya da başarısız olmasına da yol açmalıdır.[26]

Seçimler olarak darbeler, varsayımı 1: *Bir darbe girişiminin ne zaman olacağını öngören etkenler, bu girişimin ne zaman başarılı olacağını da öngörmelidir.*

Seçim kuramını sınamak için, sadece hem rassal hem de sabit etki belirtimlerinde destek bulan dört değişkeni değil, ayrıca rassal etkiler modelinde darbe sonuçlarıyla ilişkilendirilen tüm değişkenleri de dâhil ediyorum. Bunlar kişi başına GSYH, demokrasi,[2] geçmişte gerçekleştirilmiş başarılı darbeler, başkanlık seçimleri, Soğuk Savaş, iç çatışma, toplam milli servete oranla ordu bütçesinin büyüklüğü ve geçmişteki başarısız darbelerdir. Bu geniş değişkenler yelpazesi, darbelerin seçimler olarak ele alınabileceği tartışmasına dâhil olan mekanizmalar hakkında en az sayıda varsayımda bulunmak amacıyla tartışmaya dâhil edildiler. Darbe girişimleriyle ilişkilendirilmeyen iktisadî büyüme düzeyi gibi etken-

[26] Darbe girişimlerinin ve sonuçlarının neden aynı nedenleri paylaştığına dair gözlemsel olarak eşdeğer bir açıklama olsa da bu açıklama altta yatan eğilimden ziyade caydırıcılığı vurgulamaktadır. Aktörler başarılı bir darbeyi başarılı kılan etmenleri bilmesi ve başarılı olacak bir darbeye kalkışmalarının çok daha yüksek olması olabilir. Bu savla ilgili sorun, tüm darbelerin yarısının başarısız olması ve başarısızlığın cezasının oldukça yüksek olabilmesidir. Darbe girişimleri başarı olasılığı tarafından güçlü bir şekilde şekillendiriliyorsa, ya darbe yapanlar, silindirinin yarısı dolu revolverle Rus ruleti oynayacak kadar riski göze almıştır ya da (darbecilerin birçoğu gibi) başarı şansını büyük ölçüde abartmıştır.

lerse askerî darbelerin seçimler gibi olduğu savının bir parçası olarak değerlendirilmediler.

2.1.2. Muharebeler Olarak Darbeler

Diğer alternatif yaklaşımsa darbeleri, sonuçları taktik etkenler tarafından belirlenen muharebeler olarak görür. Bir önceki bölümde tartıştığım üzere, bu yaklaşıma göre darbelerin sonuçlarının belli başlı belirleyenleri iki tarafın birbirine göre askerî gücü, gizlilik ve hızdır. *Ceteris paribus*, askerî açıdan daha üstün olan silahlı grubun galip gelmesini ve zafer olasılığının kuvvet üstünlüğüyle orantılı olmasını beklememiz gerekir. Dahası, bazı uzmanlar şans unsurunun da bir darbe girişiminin sonucunu belirlemede hayati bir rol oynayabileceğini ileri sürmektedirler. Örneğin Kebschull (1994), Şubat 1992'de Venezuela Devlet Başkanı Perez'e karşı yapılan darbe girişiminin Atlantik Okyanusu üzerindeki kötü hava koşulları nedeniyle başarısız olduğunu ileri sürerek darbecileri bir çivi bulamadığı için krallığını kaybeden meşhur krala benzetir.

Mikro düzeydeki etkenlerin etkisini vurgulayan bir açıklamanın iki ya da daha fazla ülkeyi içeren düzeyde sınanması çok zor olsa da bu savla ilişkili bazı gözlemlenebilir içerimler makro düzeyde sınanabilirdir. Darbelerin sonuçlarının belirlenmesinde taktik etkenler baskın bir rol oynasa bile, iktidarların kendilerini savunma kabiliyetlerinde sistematik farklılıklar olabilir. Özellikle sivil rejimlere göre askerî rejimler, darbe yapma sürecinden daha iyi anlıyor olmalıdırlar ve bu nedenle bir darbe girişimine direnmek için daha iyi konumlanmış olmalıdırlar. Ayrıca, askerî rejimlerin silahlı kuvvetler içinde bazı müttefiklere sahip olma olasılığı daha yüksektir ve bu nedenle tamamen yalnız bırakılma olasılıkları daha düşüktür.

Muharebeler olarak darbeler, varsayım 1: *Askerî rejimlere karşı darbe girişimlerinin başarılı olma olasılığı sivil hükümetlere karşı olduğundan daha düşük olmalıdır.*

Darbe girişimleri devlet içindeki muharebelere benziyorsa ordunun nitelikleri önemli demektir. Ulusal nüfusun daha büyük bir bölümünü oluşturan orduların zorunlu askerlik uygulamasına başvurma olasılıkları daha yüksektir, bu da onları daha çeşitli kılar, dolayısıyla bir kurum olarak tek ses olma olasılıkları daha düşüktür. Dahası, bir darbe girişimine karşı çıkabilecek iktidara bağlı hizipleri içermeleri de daha olasıdır.

Muharebeler olarak darbeler, varsayım 2: *Ulusal nüfusa oranla büyük olan orduların darbe girişimlerinin başarılı olma olasılığı daha düşüktür.*

Benzer şekilde, bu yaklaşıma göre, orduları görece iyi kaynaklara sahip olan ülkelerde darbeler daha sık başarısız olmalıdır. Bu para kaynağı ordu içinde geniş biçimde dağıtılırsa silahlı kuvvetlerin geniş kesimlerinde önemli bir taraftar ve itibar satın alabilir, dolayısıyla orduda iktidara bağlı çok sayıda kişi bulunmalıdır. Bu para tüm silahlı kuvvetler mensuplarının maaşlarının artmasına yol açmıyorsa bu durum paranın belirleyici grupların desteğini satın almak için yoğun bir biçimde harcandığının ve dolayısıyla parayı alan grupların darbe girişimlerine direnme olasılığının arttığının bir işareti olabilir. Her iki durumda da orduya harcanan para iktidara daha fazla taraftar kazandırmalı, dolayısıyla darbe girişiminin başarılı olma olasılığını azaltmalıdır.

Muharebeler olarak darbeler, varsayım 3: *Bütçesi milli gelire oranla büyük olan orduların darbe girişimlerinin başarılı olma olasılığı daha düşüktür.*

Darbeler muharebeler gibiyse gizlilik darbe girişimleri için önemlidir ve darbeciler için en önemli zorluklardan biri şüphe uyandırmadan birlikleri nasıl mevziye sokacaklarıdır (Farcau 1994, Luttwak 1979). Bu nedenle, çoğu zaman darbe girişimleri iktidara meydan okuyanların birlikleri kaydırması için meşru gerekçe sunan askerî tatbikatlar sırasında sahnelenmiştir. İç çatışma dönemleri çok sayıda askerî manevra içerdiğinden, bu durum destekçilerini vurucu mevzilere getirirken darbe girişimcilerine gerekçe sağlar ve bu da darbe girişiminin başarı olasılığını artırmalıdır.

Muharebeler olarak darbeler, varsayım 4: *İç çatışma dönemlerinde sahnelenen darbe girişimlerinin başarılı olma olasılığı daha yüksek olmalıdır.*

Diğer taraftan, bu bakış açısına göre, uluslararası çatışmanın komplocuların saldırı başlatma kabiliyetini kırması beklenebilir. Kuvvetlerin ileri mevzilere ve yurtdışına nakli, onları çekişmeden uzaklaştırır. Dahası bu tür çatışmalar sırasında başkenti korumakla görevli yerel kuvvetler yüksek teyakkuz durumundadırlar ve her saldırıyı püskürtmeye hazırdılar. Tüm bu birimlerin komploya dâhil edilmesi ifşa olma riskini artırsa da bu yapılmazsa komplocular saldırıya geçtiklerinde yabancı işgalcilerle karıştırılabilirler. Uluslararası çatışma koşulları darbenin başarısı için yeterince elverişsizdir, öyle ki Belkin ve Schofer (2004) zayıf liderlerin, kendilerini ülke içindeki darbe girişimlerinden korumak için diğer uluslarla silahlı çatışmaları zaman zaman başlattıklarını ileri sürer.

Muharebeler olarak darbeler, varsayım 5: *Uluslararası çatışma dönemlerinde sahnelenen darbe girişimlerinin başarılı olma olasılığı daha yüksek olmalıdır.*

Daha önce de değindiğim gibi, incelediğimiz dönem bo-

yunca Fransa, eski sömürgelerinin iç işlerine müdahale etme kabiliyetine ve isteğine sahipti. Fransa'nın 1964 yılında Gabon Devlet Başkanı Leon M'ba'ya karşı yapılan darbeyi püskürtmek için yaptığı müdahale bunun bir örneğidir (O'Kane 1987, 85). Fransa eski sömürgelerindeki darbe girişimlerini engellemek için her zaman müdahale etmemiş –hatta zaman zaman darbeyi teşvik etmiş– olsa da Fransız müdahalesi olasılığı bile darbe yapanlara birtakım ek kısıtlamalar getirmiş ve iktidarı savunanları cesaretlendirmiş olabilir.

Muharebeler olarak darbeler, varsayım 6: *Eski Fransız sömürgelerinde sahnelenen darbe girişimlerinin başarılı olma olasılığı daha düşük olmalıdır.*

Himayesindekileri korumaya yatırım yapan tek ülke Fransa değildi. Süper güçler, özellikle de yerelde konuşlanmış askerî danışmanları varsa darbeleri önlemekten ziyade darbelerin başarıya ulaşmasını engellemek için daha iyi bir konuma sahiplerdi. Örneğin ABD'li danışmanlar Etiyopya imparatoruna önceden uyarı ve istihbarat, iletişim teknolojisi ve darbe karşıtı harekât planlaması sağlayarak, imparatora karşı 1960 yılında yapılan darbe girişiminin bertaraf edilmesinde belirleyici bir rol oynamışlardı (David 1987, 39-40).

Muharebeler olarak darbeler, varsayım 7: *Süper güçlerin yakın müttefiklerine karşı düzenlenen darbe girişimlerinin başarılı olma olasılığı daha düşük olmalıdır.*

Darbelerin muharebeler gibi olduğu savının seçimler gibi olduğu savıyla tutarsız olması da gerekmez çünkü her iki açıklama aynı anda geçerli olabilir (Kebschull 1994, 571). Darbe girişimlerinin bir yorumu taktiklere, diğeriyse stratejiye vurgu yapar. Muhtemelen başarılı darbeciler taktik üstünlük kurmak zorundadırlar ama ancak yaygın bir desteğe sahip olmaları hâlinde konumlarını koruyabilirler. Diğer

taraftan ordu içinde belirli bir destek eşiğini geçmeyen darbe girişimlerin taktik olarak hiçbir zaman çıkış yapamaması da olanaklıdır.

2.1.3. Eşgüdüm Oyunları Olarak Darbeler

Bir darbe girişimi sırasında neler olduğuna dair üçüncü açıklama, darbelerin en iyi şekilde ordu içindeki eşgüdüm oyunları olarak anlaşılabileceğini ve darbelerin sonuçlarının (seçim modelinde olduğu gibi) tercihler ya da (muharebe modelinde olduğu gibi) güç tarafından değil, paylaşılan enformasyon ve inançlar tarafından belirlendiğini öne sürmektedir.

Bu kurama göre, bir darbe girişimi sırasında darbenin etkin taraftarları ile karşıtları, kararsız ama desteği ya da eylemsizliği sonucu her iki yönde de değiştirebilecek olan ordunun büyük çoğunluğunun davranışını etkilemeye çalışırlar. Bu aktörler, kardeşkatlinden ve iç savaş olasılığından kaçınmak için, kendi tercih ettikleri sonuç bu olmasa bile başkalarının yaptığına inandıkları şekilde hareket ederek stratejik davranırlar.

Bu senaryoda darbe, hangi taraf diğer aktörlerin inançlarını en iyi şekilde yönlendirebilirse, onları kendi tarafının geniş bir desteğe sahip olduğuna ve zaferinin kaçınılmaz olduğuna ikna ederse, o tarafça kazanılır. Bu taktik başarılı bir şekilde uygulandığında bu inançlar kendilerini gerçekleştirecek hâle gelirler (yani herkes taraflardan birinin destek bulduğuna inandığı için söz konusu taraf geniş çapta desteklenir) ve bir taşma noktasına ulaşılır. Sonunda, kaybeden tarafın askerî destekçileri ya teslim olmayı ve cezayla yüzleşmeyi ya da son adama kadar savaşmak yerine kaçmayı seçeceklerdir.

Bu darbe kuramının gözlemlenebilir içerimlerinin çoğu mikro düzeyde olsa da, ikisi erişilebilir verilerle sınanabilirdir. Bunlardan ilki, yakın geçmişteki darbe girişimlerinde yaşananların, askerî aktörlerin hâlihazırdaki darbe girişimin-

de neler olacağına dair ilk beklentilerini şekillendirdiği iddiasını barındırır. Bununla beraber bu fikri nicel bir varsayıma dönüştürmek çetrefillidir çünkü aktörlerin geçmiş darbe girişimlerinden ne öğrendikleri ve emsallere verdikleri ağırlık yerel bağlama bağlıdır.[27] Özellikle yakın zaman önce başarılı olmuş bir darbe girişiminin oluşturduğu emsal açık değildir. Yeni bir darbe başarılı olur ve bir önceki darbeyi yapanlar yönetimdekiler olursa bu durum bağlama bağlı olarak iktidardakilerin lehine ya da daha genel olarak darbe girişimcilerinin lehine beklentiler üretebilir. Oysa geçmişteki başarısız darbeler dünyayı daha az değiştirdikleri için oyuncuların beklentilerini daha net bir şekilde şekillendirmeli ve dolayısıyla şimdiki aktörlere daha net bir mesaj göndermelidir. Aslında, en son başarısız darbeler görevdeki hükümete karşı yapılmış olabilir ve bu da ordu mensuplarının tıpkı geçen sefer olduğu gibi görevdeki hükümeti desteklemek için güçlü bir şekilde hareket edeceğine dair net beklentilere de yol açabilir.[28] Toplamda, geçmiş başarısız darbelerin beklentiler üzerindeki etkisinin daha net olduğu göz önünde bulundurulduğunda, nicel varsayım yalnızca son başarısız darbelere odaklanır.

Eşgüdüm oyunları olarak darbeler, varsayım 1: *Yakın geçmişteki başarısız darbelerin sayısı arttıkça, bir darbe girişiminin başarılı olma olasılığı azalır.*

İkinci varsayım kurumsal etkenlerin önemi üzerine temel-

[27] Laboratuvar deneylerinde, oyuncular aynı oyunu tekrar tekrar oynar, bu nedenle beklentileri açıkça bildirmek kolaydır. Gerçek dünyadaysa oyun, geçmişteki her darbe girişiminin bir sonucu olarak değişir ve bu nedenle oyuncuların tarihin etkisini nasıl anlayacaklarını anlamak daha zordur.

[28] Başarısız darbe girişimleri bazı değişikliklere neden olursa da bu değişiklikler çoğunlukla iktidar lehine beklentileri güçlendirecek şekildedir. Örneğin başarısız bir darbe, hükümeti desteklemekte başarısız olan subayların görevden alınmasına yol açarak, şu anda hayatî makamlarda bulunan subayların hükümeti savunmak için harekete geçeceği beklentilerini güçlendirebilir.

lenmektedir. Ordu hiyerarşisinin üst, orta ve alt kademelerindeki darbecilerin darbe yapmak için kullanabilecekleri kaynaklar birbirininkinden son derece farklıdır ve her kademede başlatılan darbeler farklı darbe dinamiklerine ve başarı olasılıklarına sahiptir. Daha önce de ele aldığımız gibi, başarı olasılığı darbecilerin örgüt içindeki konumuna karşılık gelir; hiyerarşinin tepesinden gelen darbelerin başarılı olma olasılığı en yüksek, en altından gelenlerinse en düşüktür.

Eşgüdüm oyunları olarak darbeler, varsayım 2: *Darbecilerin rütbesi ne kadar düşükse, bir darbe girişiminin başarılı olma olasılığı o kadar düşüktür.*

Yine bu analiz de bu kadar geniş bir ülkeler ve yıllar dizisi için elimizdeki verilerin sınırlı olması nedeniyle kuramsal açıdan konuyla ilgili tüm etkenleri sınayamamaktadır. Örneğin hükümetin kitle iletişim araçları üzerinde tekel sahibi olduğu ülkelerde darbelerin başarıya ulaşma olasılığının daha yüksek olup olmadığını soruşturmak yararlı olabilirdi. Ama ne yazık ki medyanın serbestleşmesine ilişkin böyle bir veri elimizde yoktur.

2.2. *Darbelerin Sonuçlarına İlişkin Veriler*

1950 ile 2000 yılları arasında gerçekleştirilen darbeler, sonuçları itibarıyla neredeyse eşit bir şekilde ikiye bölünmüştür: 233 başarısız ve 238 başarılı darbe girişimi. Darbe girişimlerinin ülkelere göre hem ortalama hem de ortanca başarı oranları kabaca %50 olsa da bazı ülkelerde (Zambiya, Zimbabve ve Kenya gibi) %100 başarısızlık ve diğerlerindeyse (Pakistan, Küba, Kolombiya ve Mali gibi) %100 başarı arasında neredeyse birörnek bir dağılımla (ortalamada sadece hafif bir tepe noktasıyla) çeşitlilik sergilemektedir.

Şekil 3.1'de açıkça görüldüğü gibi, küresel başarı oranı

yıllara göre büyük farklılıklar gösterirken, Lowess düzeltmeli yıllık küresel başarı oranı 1950-1980 arası için %50'nin biraz üzerinde ve 1980-2000 arası içinse %50'nin biraz altındadır. Darbe girişimlerinin sayısı önemli ölçüde azalmış olsa da başarı oranı gayet sabittir. Başarı oranındaki artış, o dönemdeki Lowess'in düzeltmesinin eseridir; eğri 2005'e kadar uzatılırsa başarı oranı daha istikrarlı kalmaktadır.

Tablo 3.3: Darbe girişimlerinin ve sonuçlarının bölgesel dağılımı

Bölge	Başarılı darbeler	Başarısız darbeler	Başarı oranı
Doğu. Avrupa / Eski SSCB	6	4	60%
Batı Demokrasileri	4	8	33%
Asya	35	26	57%
Kuzey Afrika / Ortadoğu	30	34	47%
Latin Amerika / Karayipler	75	64	54%
Sahraaltı Afrikası	88	97	48%

Tablo 3.3, bölgelerin başarı oranlarında görece benzer olduğunu, çoğu bölgenin başarılı ve başarısız darbeler arasında neredeyse eşit bir dağılıma sahip olduğunu sergilemektedir. En çok örneğe sahip iki bölge olan Latin Amerika ve Afrika'da başarı oranları sırasıyla %54 ve %48'dir. En yüksek ve en düşük başarı oranlarına sahip bölgelerse sırasıyla Doğu ve Batı Avrupa'dır ama her iki bölgede de çok az darbe girişiminde bulunulmuştur, bu nedenle bu örnekler muhtemelen kendine özgüdür ve genel veri kümesini etkilememektedirler.

Darbe sonuçlarının analiz edilmesi, darbe girişiminin kökenini yakalamak için ek bir değişkenin dâhil edilmesini gerektirir. Bu değişken, darbeye karışan subayların rütbelerine göre kodlandı: (ordu sisteminde) yüzbaşı ya da daha düşük rütbeli subaylar tarafından yönetilen darbeler hiyerarşinin alt kademelerinden darbeler, binbaşıdan albaya kadar olan rütbeler tarafından yönetilen darbeler orta kademelerinden gelen darbeler ve general ya da daha üst rütbeli subaylar tarafından yö-

netilenlerse üst kademelerinden gelen darbeler olarak kodlandı.[29] Darbecilerin kimliğinin bilinmediği durumlarda ya da nadiren görülen karma rütbeli darbe örneklerinde rütbe bilinmiyor diye kodlandı ve örnek analizden çıkarıldı. Örneklemdeki 471 darbe girişiminin %75'i için darbe girişiminin kademesini kodlayabildik ki bu, dâhil edilen olayların geniş yelpazesi düşünüldüğünde şaşırtıcı derecede yüksek bir orandır. Darbe girişiminin geldiği kademe ile başarı oranı arasında %28'lik bir korelasyon olduğu Tablo 3.4'te görülmektedir. Bu durum "eşgüdüm oyunları olarak darbeler, varsayım 2"nin darbelerin başarı olasılığının darbe girişiminin geldiği ordu kademesiyle doğru orantılı olduğu savıyla da tutarlıdır.

Tablo 3.4: Darbelerin geldiği kademelere göre sonuçları ve başarı oranları

Kademe	Darbe girişimleri	Başarılı darbeler	Başarı oranı
Taban	57	18	32%
Orta	122	58	48%
Tepe	174	118	68%
Kodlanamadı	118	44	37%

2.3. Darbelerin Sonuçlarının Analizi

Tablo 3.5'te, bir darbeye kalkışılmış olması hâlinde darbe sonuçlarının belirleyenlerini değerlendiriyorum. Aynı temel

[29] Darbe kademesinin bu ölçümü kuramdaki kavramı tam olarak yansıtmaz çünkü kuram fiili makama bakarken kodlama sadece gerçek rütbeyi ölçer. Örneğin silahlı kuvvetlere komuta eden bir albay hiyerarşinin orta kademesindeki bir subay olarak kodlanırken, kuram onu hiyerarşinin tepesindeki bir subay olarak ele alacaktır. Örnekler, örnek kodlamasındaki öznelliği azaltmak ve dolayısıyla örneklerin kodlanmasında yer alan fark miktarını azaltmak için harfi harfine kodlandı. Sistematik ölçüm hatası, örneklerin gerçekte olduğundan daha düşük bir kademeden geliyormuş gibi değerlendirilmesine neden olacağından, bu durum rütbenin etkilerinin düşük tahmin edilmesine yol açarak kuramın doğrulanmasını zorlaştıracaktır.

model (hangi rejim ölçütlerinin kullanıldığına bağlı olarak iki değişkeniyle) iki farklı tahminci (ülkeye göre kümelenmiş sağlam standart hatalı logit ve rassal etkili logit) kullanılarak incelenmiş ve dört belirtim elde edilmiştir. Dört regresyonun hepsi birbiriyle tutarlıdır ve aralarında önemli bir fark yoktur.[30]

Çarpıcı bir şekilde, bu regresyonlar darbe girişimlerinin nedenleri ile sonuçlarının nedenleri arasında hiçbir örtüşme göstermemektedir. Her iki regresyon kümesinde de sadece bir değişken anlamlıdır ama o da yön değiştirmektedir: Geçmişteki başarısız darbeler ile darbe girişimleri arasında pozitif biçimde ilişkilenmekte (darbe girişimlerinin sabit etkiler modelinde olmasa da), darbelerin sonuçlarıyla ise negatif biçimde ilişkilenmektedir. Bu, darbeleri seçimlere benzeten kuramın varsaydığının aksine, darbe girişimleri ile sonuçlarının aynı gizli değişkenin farklı düzeylerdeki ifadeleri olduğu fikriyle çelişmektedir. Ama bu büyük bir sürpriz olmamalıdır çünkü veriler bize makrosiyasî bağlamın bir darbe girişiminin sonucunu belirlemediğini zaten göstermektedir. Gerçekten de bir yıl içinde birden fazla darbe girişiminin olduğu durumlarda bu girişimler neredeyse dörtte bir oranında farklı sonuçlanmaktadır.

Buna ek olarak, bir darbe girişiminin sonucunu öngören tüm etkenler ordunun içindendir ve rakip yaklaşımların doğru olması hâlinde ilgili olması beklenebilecek yerel ya da uluslararası etkenlerin hiçbirini içermez. Bir girişimin başarılı olması için geniş halk desteği gerektiğine ya da bir darbe girişiminin tasarlanır tasarlanmaz belirli bir ülke türünde ya da diğerinde başarılı olamayacağına dair hiçbir kanıt yoktur. Özellikle kişi başına düşen GSYH, demokrasi, uluslararası ve iç çatışmalar, Soğuk Savaş, ordu tarafından kul-

[30] Analiz birimi artık, var olan bir ülkenin her bir ülke yılı yerine her bir darbe girişimidir. Bu, söz konusu niceliği daha iyi yakalar ve farklı sonuçlara sahip birden fazla darbenin yaşandığı çok sayıda ülke yılının nasıl kodlanacağına ilişkin garip kararları önler.

lanılan kaynakların oranı, geçmişteki başarılı darbeler ya da dünyanın hangi bölgesinde darbe girişiminde bulunulduğunun darbe girişiminin sonucu üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Bu durum darbeler hakkında geleneksel varsayımları önemli ölçüde zayıflatmaktadır ve başarılı darbeleri belirleyenleri hakkındaki anlayışımızın darbe sonuçlarını değil darbe girişimleriyle ilişkili etkenleri yansıttığını sergilemektedir.

Tablo 3.5: Darbe sonuçlarını öngörmek 1950-2000

Değişkenler	Sağlam Standart Hatalı Logit		Rassal Etkili Logit	
	(1)	(2)	(3)	(4)
log(kişi başına GSYH)t-1	-0.342	-0.371	-0.342	-0.371
	(0.213)	(0.227)	(0.247)	(0.251)
Demokrasi$_{t-1}$	0.191		0.191	
	(0.261)		(0.303)	
Demokrasi$^2_{t-1}$	-0.252		-0.252	
	(0.351)		(0.344)	
Karma Demokrasi$_{t-1}$		-0.186		-0.186
		(0.708)		(1.134)
Başkanlık Demokrasisi$t$-1		-0.223		-0.223
		(0.545)		(0.653)
Sivil diktatörlükt-1		-0.410		-0.410
		(0.454)		(0.560)
Askerî diktatörlük$_{t-1}$		-0.566		-0.566
		(0.468)		(0.543)
Monarşit-1		0.0688		0.0688
		(0.942)		(0.837)
Başkanlık seçimi	0.426	0.510	0.426	0.510
	(0.454)	(0.474)	(0.408)	(0.411)
Soğuk savaş	0.571	0.487	0.571	0.487
	(0.442)	(0.426)	(0.445)	(0.434)
Eski Fransız sömürgesi	0.0854	0.126	0.0854	0.126
	(0.360)	(0.404)	(0.336)	(0.344)
Süpergüçlerle güçlü ittifak t$_{-1}$	-0.271	-0.245	-0.271	-0.245
	(0.327)	(0.341)	(0.371)	(0.372)

Değişkenler	Sağlam Standart Hatalı Logit		Rassal Etkili Logit	
Uluslararası çatışma$_{t-1}$	-0.0235	-0.0278	-0.0235	-0.0278
	(0.176)	(0.177)	(0.301)	(0.302)
Ülkeiçi çatışma$_{t-1}$	0.0330	-0.00189	0.0330	-0.00189
	(0.120)	(0.122)	(0.128)	(0.131)
log(askerî bütçe/GSYH)$_{t-1}$	-0.0696	-0.0784	-0.0696	-0.0784
	(0.153)	(0.153)	(0.153)	(0.154)
log(ordunun boyutu/nüfus)$_{t-1}$	0.0177	0.0380	0.0177	0.0380
	(0.229)	(0.234)	(0.237)	(0.239)
Geçmişte başarılı olmuş darbeler	-0.227	-0.215	-0.227	-0.215
	(0.159)	(0.168)	(0.152)	(0.157)
Geçmişte başarısız olmuş darbeler	-0.284***	-0.269***	-0.284**	-0.269*
	(0.102)	(0.103)	(0.141)	(0.143)
Hiyerarşinin tepesinden gelen darbeler	1.099***	1.063***	1.099***	1.063***
	(0.320)	(0.335)	(0.285)	(0.291)
Hiyerarşinin tabanından gelen darbeler	-0.740**	-0.706**	-0.740*	-0.706*
	(0.374)	(0.357)	(0.409)	(0.409)
log(nüfus)	-0.193	-0.192	-0.193	-0.192
	(0.126)	(0.128)	(0.125)	(0.128)
Doğu Avrupa / Eski SSCB			20.00	20.11
			(14924)	(14927)
Kuzey Afrika/ Ortadoğu	-0.108	-0.162	-0.108	-0.162
	(0.468)	(0.489)	(0.907)	(0.931)
Sahraaltı Afrika	0.132	0.198	0.132	0.198
	(0.672)	(0.720)	(1.039)	(1.067)
Asya	0.0499	0.269	0.0499	0.269
	(0.655)	(0.663)	(0.969)	(0.981)
Latin Amerika / Karayipler	0.0588	0.253	0.0588	0.253
	(0.456)	(0.542)	(0.900)	(0.953)
Gözlemler	316	315	317	316

Sabit tahminleri ihmal edildi. Standart hatalar parantez içinde. *** $p <$ 0.01, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

Örneğin hiç demokratik olmayan devletlerde ya da yüksek derecede demokratik devletlerde darbe girişimleri daha az olası olsa da, ülkedeki demokrasi düzeyi bir darbe girişi-

minin sonucunu sağlam bir şekilde öngöremez. Son derece demokratik devletlerde az sayıda başarılı darbe olur çünkü bu devletlerde az sayıda darbe girişimi olur, hepsi bu. Benzer şekilde, darbe girişimine sahne olmuş ülkeler arasında, gelişmişlik düzeyi ile darbenin sonucu arasında yüksek bir korelasyon da yoktur. Basit korelasyonlar düzeyinde bile, kalkınma düzeyi ile darbelerin sonuçları arasında çok az ilişki vardır ve kalkınma, iki değişkenli bir regresyonda sonucun istatistiksel olarak anlamlı bir öngöstergesi değildir. Yoksul ülkelerdeki darbe girişimlerinin zengin ülkelerdeki darbe girişimlerine kıyasla başarılı olma olasılığının daha yüksek olduğuna dair de hiçbir kanıt yoktur.[31]

Bu sonuçlar, darbeleri seçimler ve muharebeler olarak ele alan darbe kuramlarının tamamen yanlış olduğu anlamına da gelmez,sadece sınanan makro düzeydeki bağıntıların bu basit sınamalarda herhangi bir destek bulamadığı anlamına gelir. Özellikle darbeleri muharebelere benzeten kuramla ilgili olarak şunu söylemeliyiz ki bu kuramın öngörüleriyle iki ya da daha fazla ülkeyi içeren erişilebilir veriler arasında çok zayıf bir uyum vardır. Darbeleri seçimlere benzeten darbeler kuramına yönelik meydan okuma daha güçlüdür çünkü bu regresyonda kullanılan veriler oldukça gelenekseldir ve karşılaştırmalı siyasette demokrasi, rejimin meşruiyetinin dolaylı bir ölçütü olarak yaygın bir şekilde kullanılır.

Darbelerin eşgüdüm oyunları olduğu kuramıyla tutarlı olarak, darbe sonucunun iki önemli öngöstergesi geçmiş ve darbenin geldiği ordu kademesidir; önceki başarısız darbelerden sonra gelen girişimler ve ordunun alt kademelerinden gelen girişimlerin her ikisinin de başarılı olma olasılığı daha düşüktür.[32]

[31] Daha önce olduğu gibi, bir hükümetin ya da rejimin kaç yıldır iktidarda olduğu denetlenmedi çünkü bu değişken geçmişteki başarılı darbe girişimlerinin ölçüsüyle yüksek oranda örtüşecektir.

[32] Yakın geçmişteki başarılı darbe girişimlerinin sayısının şimdiki zaferle negatif ilişkilendirilmesi, bu darbe geçmişi ölçümlerinin zamanla değişmeyen yapısal değişkenlerin etkisini basitçe toplamadığını akla getirmektedir. Bazı ülkeler doğaları gereği başarılı darbelere oldukça yatkın olsalardı, o zaman geçmişteki

Bu değişkenlerin etkisi temel aykırı değer sınamasına karşı dirençlidir ki bu da bir endişe kaynağıdır çünkü darbe girişimlerinin dağılımı oldukça çarpıktır. Tablo 3.5'teki regresyonlar Bolivya'daki 22 darbe girişimi, Arjantin'deki 18 girişim ya da Sudan'daki 16 girişim olmadan tekrarlanırsa darbe geçmişi ve kademesi değişkenlerinin yönü ve önemi tamamen aynı kalır. Buna ek olarak, diğer değişkenlerin neredeyse tamamının yönü ve önemi de bu 12 farklı belirtimde aynı kalır.[33]

Geçmişteki başarısız darbelerin yeni bir darbe *girişimi* olasılığını azaltmadan *başarı* olasılığını azaltması (hatta bir ülkede daha yüksek sayıda girişimle ilişkilendirilmesi) çarpıcıdır çünkü caydırıcılıkta bir başarısızlığı işaret etmektedir. Bu görünüşteki ayrılığın üç olası açıklaması vardır. Birincisi, bazı ülkelerde ordu içinde öylesine endemik gerilimler olabilir ki bazı hizipler başarı şansı düşük olsa bile önleyici darbe girişimleri başlatabilirler. İkincisi, herhangi bir darbe girişimi hâlihazırda darbe hazırlığı yapan diğer hiziplerin işine yarayabilecek bilgileri açığa çıkarırlar, dolayısıyla başarısız bir darbe bile başka bir hizbi vakit kaybetmeden harekete geçmeye teşvik edebilir. Ama bunlardan herhangi biri doğru olsa bile iktisadi girişimcilerin meyilli oldukları gibi (de Meza ve Southey 1996), darbe girişimcilerinin de başarı şanslarını konusunda aşırı iyimser olmaları muhtemeldir.

O hâlde darbe yapanların aşırı özgüveninin nedeni ne olabilir? Aşırı özgüven, tüm psikolojik bozukluklar arasında en

başarılı darbeler gelecekteki darbelerle pozitif ilişkilendirilebilirdi ve değişken geleneksel anlamlılık düzeylerinin üzerinde olurdu. Geçmişteki başarılı darbeler için katsayının hem negatif olması hem de istatistiksel olarak anlamlı olmaması bu tür bir okumaya karşı çıkmaktadır.

[33] Bu regresyonlar yer darlığı nedeniyle atlandı. Aykırı değerler hariç tutulduğunda, iktisadî kalkınmanın etkisi biraz daha büyük hâle gelir ve dolayısıyla on iki regresyonun dördünde anlamlılık için en düşük geleneksel eşiği geçer. Özellikle, tablo 3.5' in 1. ve 2. sütunlarındaki logit regresyonları Bolivya ya da Arjantin örnekleri olmadan tekrarlanırsa, log(GSYH/kişi) %10 anlamlılık düzeyinde darbe başarısıyla negatif ilişkilidir (darbeler daha yoksul ülkelerde daha başarılıdır). Bununla birlikte hariç tutulan örnek sayısı göz önünde bulundurulduğunda, bulgularda gözlemlenen tek değişikliğin bu olması şaşırtıcıdır.

iyi belgelenmiş olanlardan biridir; birçok araştırma, insanların büyük bir kısmının hem kişisel nitelikleri hem de başarılı olma kabiliyetleri açısından ortalamanın üzerinde olduklarından emin olduklarını gösteriyor. Johnson'a (2004) göre "Araştırmalar, insanların %67-96'sının kendilerinin akranlarından daha nitelikli olduklarını düşündüklerini göstermektedir" ve insanlar içinde bulundukları çoğu duruma hâkim oldukları şeklindeki hislerini abartmaktadırlar. Bazı uzmanlar uluslararası savaşlar öncesinde aşırı iyimserliğin yaygın olduğunu, düşmanların birbiri karşısındaki güçleri hakkında tozpembe inançlara sahip olduğunu ve bunun da savaşların tarafların savaş öncesi iç değerlendirmelerin gösterdiğinden daha az sıklıkla ve daha yüksek bir bedelle kazanılmasına yol açtığını ileri sürmektedir(Johnson 2004, bölüm 1). Bu tür bir aşırı özgüven hem başarısızlık olasılığına hem de bunun maliyetine karşı bir körlük yaratabilir.[34]

Bununla birlikte, geçmişteki başarısız darbelerin etkisini göz ardı etmenin cezası felaket değildir. Diğer tüm değişkenler ortalamalarında tutularak sonuçlar simüle edildiğinde sonuçlar önceki beş yılda başarısız olmuş her bir darbenin yeni bir darbenin başarısı şansını %6 daha düşürdüğünü göstermektedir. Yine de çoğu ülkenin son beş yılda sahne olduğu başarısız darbe girişimlerinin sayısının ikiden az olduğu göz önünde bulundurulduğunda, geçmişteki başarısız darbe girişimlerinin sayısını %25'lik dilimden %75'lik dilime çektiğimizde dahi yeni bir darbenin başarılı olma şansı sadece %59'dan %53'e düşmektedir.

[34] Darbe girişimcilerinin kendi şansları hakkında akıldışı iyimserlik göstermeleri, darbe girişimlerinin eşgüdüm modelinin uygunluğunu zayıflatmaz. Öncelikle eşgüdüm yüksek düzeyde akılcı hesaplama gerektirmez ve eşgüdüm dürtüsü rasyonel olduğu kadar psikolojik etmenlerle de açıklanabilir. Bir başka konuysa, darbeciler şansları konusunda aşırı iyimser olsalar da, bu ortalama bir ordu mensubunun bu kadar önyargılı olduğu anlamına gelmez ve sonucu bir tarafa ya da diğerine doğru çeviren ordunun büyük çoğunluğunun eylemleridir. Son olarak, aktörlerden herhangi birinde aşırı güvenin varlığı akılcı modellerin kullanımını zayıflatıyorsa, savaşı, iş dünyasını ya da sporu açıklamak için de akılcı çerçeveler kullanamayız.

Darbelerin ordunun hangi kademelerinden geldiği de darbenin başarılı olma olasılığıyla hem istatistiksel olarak anlamlı hem de önemli bir ilişkiye sahiptir.[35] Analizimiz diğer tüm değişkenler ortalama değerlerindeyken hiyerarşinin alt kademelerinden gelen darbelerin %28, orta kademelerinden gelen darbelerin %42 ve üst kademelerinden gelen darbelerin %68 oranında başarılı olacağı öngörmektedir. Bu, darbenin geldiği ordu kademesi ile darbenin sonucu arasındaki basit korelasyonu incelediğimizde gördüğümüze yakın bir oran olmasına rağmen daha önceki analizlere dayanan simüle edilmiş sonuçlar, orta ve alt kademelerden gelen darbelerin başarılı olma olasılığını bundan biraz daha düşük öngörmektedir. Simüle edilen sonuçlar Şekil 3.2'de gösterilmektedir. Şekilde darbenin geldiği ordu kademesiyle Tablo 3.4'teki başarı olasılığı arasındaki basit korelasyonların daha karmaşık modeller tarafından yapılan öngörülerin hata payı sınırları içinde olduğu görülmektedir. Darbenin geldiği ordu kademesi ile darbenin sonucu arasındaki ilişkiye dair her türlü önerme ilk aşamada bir darbe girişiminde bulunulması koşuluna bağlıdır.

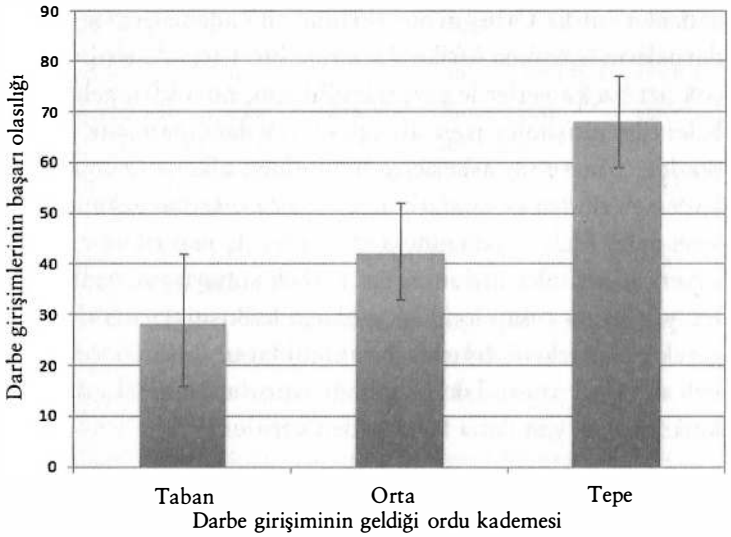
Darbe sonuçlarının bu simülasyonu –ki gerçekten başarılı darbelerin %76'sını doğru sınıflandırmıştır– başarılı darbeleri başarısız darbelere göre biraz daha iyi öngörerek –gerçekten başarısız girişimlerin %60'ını doğru sınıflandırmıştır– darbe sonuçlarının yaklaşık %70'ini doğru öngörmektedir.[36] Bu performans, sonuçların yalnızca %50'sini doğru

[35] Darbe kademesine göre kodlanamayan örneklerin başarısız olma olasılığının daha yüksek olması (genel olarak %50'ye karşılık kademesi kodlanamayan örneklerin %62'si başarısızdır) eksik veri yanlılığına ilişkin ilk endişeleri artırır. Bunun ciddi bir sorun olup olmadığını görmek için, darbe girişiminin kademesinin bilinmediği durumları belirtmek için ek bir vekille regresyonu yeniden çalıştırdım, dolayısıyla daha önce düşürülmüş örnekleri de dâhil ettim. Kayıp kademeler için katsayı istatistiksel olarak anlamlı çıkmadı, bu da kayıp örneklerin ihmal edilen kategorideki darbe girişimlerinden, yani hiyerarşinin orta kademesinden darbelerden farklı davranmadığını gösterir. Bu durum, bu tür örneklerin muhtemelen orta ya da alt kademeden olacağı yönündeki önceki beklentimle tutarlıdır çünkü bu kademelerdeki darbe yapıcılar başarısız olduklarında dış dünya tarafından daha az okunaklıdır. Dahası diğer değişkenlerin etkisi tutarlı kaldı; bu da bu bulguların düşürülen vakalardan kaynaklanmadığını gösterir.

[36] Bunun nedeni başarının başarısızlıktan daha sistematik bağıntıları olması ya da

öngörebilecek olan modal kategoriyi basitçe tahmin etmeye göre önemli bir gelişmedir.

Beklenmedik bir sonuçsa simülasyonun ordunun orta kademelerinden gelen darbeleri üst kademelerinden gelen darbelere kıyasla daha isabetli öngörebilmesi olmuştur. Nitekim simülasyonumuz ordunun üst kademelerinden başlatılan darbe girişimlerinin sonuçlarını %66 isabetlilikle öngörürken, ordunun orta kademelerinden gelen darbeleri %76 isabetle öngörebilmiştir. Ordunun alt kademelerinden başlayan darbeleri %61 doğruluk payıyla öngörebilmiş olsa da bu konuda diğerlerine göre vaka sayısı daha az olduğundan bu oran şaşırtıcı değildir.[37]

Şekil 3.2: Darbenin geldiği ordu kademelerinin bir darbe girişiminin başarılı olma olasılığı üzerindeki etkisi

belki de başarılı darbelerden çok başarısız darbelerin analizden çıkarılmış olması ve dolayısıyla bağıntıları hakkında daha fazla belirsizlik olması olabilir.

[37] Bu, hiyerarşinin tepesinden gelen darbeler için biçimsel kategori öngörmekle aşağı yukarı aynıdır ve tabandan gelen darbeler için biçimsel kategori öngörmekten biraz daha kötü olsa da hiyerarşinin orta kademesinden darbeler için biçimsel kategori öngörmekten çok daha iyidir.

Daha önce de olduğu gibi, darbe sonuçlarının nedenlerine ilişkin varsayımların her biri ve ilgili bulgular Tablo 3.6'da özetlenmiştir.

3. Darbelerin Geldiği Kademeleri Anlamak

Darbe girişiminin başlatıldığı ordu kademesinin yapısal değişkenlerle açıklanabilen bir ara değişken olup olmadığı ve dolayısıyla bu daha temel nedenlerin darbenin başarısı üzerindeki etkisini maskeleyip maskelemediği sorusu yanıt beklemektedir. Bunun doğru olabileceğine inanmak için başlangıç düzeyinde nedenler vardır. Örneğin hiyerarşinin alt kademelerinden gelen darbelerin üçte ikisi Afrika'da, altıda biri Latin Amerika'da ve çok azı başka yerlerde gerçekleştiği için, tabandan gelen darbeler tüm girişimler arasında eşit olarak dağılmamıştır. Benzer şekilde, yönetimde askerlerin bulunduğu ülkeler ordunun üst kademelerinden gelen darbelere kıyasla ortadan gelen darbelerle daha fazla ilişkilenmektedir ki bu da mantıklıdır çünkü askerî yönetimler ordunun üst rütbeli subaylarını muhtemelen yanlarına çektiklerinden onların kalkışmalarına daha az gerekçe sunarken, dışarıda bırakıldıklarını düşünen orta rütbeli subaylar arasındaki kızgınlığı artırırlar ve onlara darbeye kalkışmaları için daha fazla neden verirler.

Tablo 3.6: Darbelerin sonuçlarına ilişkin varsayımların ve bulguların özeti

Kuram	Değişken	Beklenti	Veri	Destek
Seçim	Düşük iktisadî kalkınma	Başarı	log(GSYİH/kişi) t-1	Hiçbiri
Seçim	Anokrasi	Başarı	Demokrasi t2-1	Hiçbiri
Seçim	Yakın zamandaki başarılı darbeler	Başarı	Geçmiş Başarı dolu darbeler	Hiçbiri

Kuram	Değişken	Beklenti	Veri	Destek
Seçim	Soğuk Savaş sırasında	Başarı	Soğuk Savaş	Hiçbiri
Seçim	İç çatışma	Başarı	Yurtiçi çatışma t-1	Hiçbiri
Seçim	Yüksek askeri harcamalar	Başarı	log(mil. bütçe/ GSYİH) t-1	Hiçbiri
Muharebe	Askeri hükümet	Başarı	Askeri diktatörlük-1	Hiçbiri
Muharebe	Büyük ordu	Başarı	log(asker/kişi)t-1	Hiçbiri
Muharebe	Yüksek askeri harcamalar	Başarı	log(mil. bütçe/ GSYİH)t-1	Hiçbiri
Muharebe	İç çatışma	Başarı	Yurtiçi çatışma-1	Hiçbiri
Muharebe	Uluslararası çatışma	Başarısızlık	Uluslararası çatışma-1	Hiçbiri
Muharebe	Eski Fransız kolonisi	Başarısızlık	Eski Fransız kolonisi	Hiçbiri
Muharebe	Süper güç müttefiki	Başarısızlık	BM oylaması	Hiçbiri
Eşgüdüm	Yakın zamandaki başarısız darbeler	Başarısızlık	Geçmiş başarısız darbeler	Güçlü
Eşgüdüm	Daha yüksek darbe kademesi	Başarı	tepeden/tabandan darbeler	Güçlü

Darbe kademelerinin sadece kuramsal olarak ilginç diğer etkenlerle açıklanabilecek ara değişkenler olma olasılığını sınamak için, Tablo 3.7'de gösterildiği gibi, darbe girişimi kademesini öngörmek için aynı temel modelin dört çeşitlemesini tahmin ettim. Bu regresyonlardaki bağımlı değişken, darbe girişiminin geldiği ordu kademesini gösteren kategorik bir değişkendir, daha yüksek değerler darbe kademesinin da-

ha yüksek değerlerine işaret eder ve her model sıralı lojistik regresyon kullanılarak tahmin edilmiştir. Bu regresyonlardaki bağımsız değişkenler darbe sonuçları modellerindekilerle aynıdır çünkü bu değişkenlerin etkisinin darbenin geldiği ordu kademesi tarafından maskelenme olasılığıyla ilgileniyoruz.

Tablo 3.7: Darbe girişimlerinin orduların hangi kademesinden geleceğini öngörmek, 1950-2000

Değişkenler	(1)	(2)	(3)	(4)
log(kişi başına GSYH) t-1	-0.232	-0.291	-0.193	-0.247
	(0.295)	(0.285)	(0.295)	(0.285)
Demokrasi$_{t-1}$	0.028		0.021	
	(0.263)		(0.266)	
Demokrasi$^2_{t-1}$	0.590		0.583	
	(0.380)		(0.378)	
Karma Demokrasi$_{t-1}$		-1.382**		-1.377**
		(0.632)		(0.627)
Başkanlık Demokrasisi$t$-1		-2.248***		-2.258***
		(0.649)		(0.652)
Sivil diktatörlükt-1		-1.089*		-1.073*
		(0.590)		(0.599)
Askerî diktatörlük$_{t-1}$		-1.027*		-1.026*
		(0.581)		(0.589)
Monarşit-1		0.511		0.555
		(0.783)		(0.786)
Başkanlık seçimi	0.546	0.397	0.559	0.415
	(0.433)	(0.446)	(0.428)	(0.437)
Soğuk savaş	-0.241	-0.0841	-0.194	-0.0399
	(0.385)	(0.419)	(0.389)	(0.421)
Eski Fransız sömürgesi	0.0854	0.126	0.0854	0.126
	(0.360)	(0.404)	(0.336)	(0.344)
Süpergüçlerle güçlü ittifak t_{-1}	0.0293	0.132	0.0371	0.145
	(0.359)	(0.376)	(0.354)	(0.366)
Uluslararası çatışma$t$-1	0.173	0.0757	0.165	0.0702
	(0.341)	(0.403)	(0.345)	(0.410)

Değişkenler	(1)	(2)	(3)	(4)
Ülkeiçi çatışma$_{t-1}$	0.111	0.137	0.102	0.126
	(0.123)	(0.142)	(0.123)	(0.143)
log(askerî bütçe/ GSYH)$_{t-1}$	−0.118	−0.0609	−0.124	−0.0676
	(0.207)	(0.215)	(0.206)	(0.216)
log(ordunun boyutu/ nüfus)$_{t-1}$	0.175	0.223	−0.220	−0.231
	(0.325)	(0.330)	(0.341)	(0.341)
Geçmişte başarılı olmuş darbeler	−0.174	−0.134	−0.176	−0.133
	(0.136)	(0.140)	(0.136)	(0.140)
Geçmişte başarısız olmuş darbeler	−0.141	−0.0578	−0.145	−0.0596
	(0.116)	(0.0996)	(0.115)	(0.0990)
log(nüfus)	0.400***	0.468***		
	(0.127)	(0.130)		
log(ordu büyüklüğü)			0.439***	0.508***
			(0.125)	(0.130)
Doğu Avrupa / Eski SSCB	32.81***	29.84***	32.81***	33.85***
	(1.823)	(1.487)	(1.790)	(1.464)
Kuzey Afrika/ Ortadoğu	0.471	0.240	0.501	0.279
	(1.566)	(1.354)	(1.531)	(1.325)
Sahraaltı Afrika	0.0155	0.264	0.0984	0.367
	(1.651)	(1.469)	(1.624)	(1.445)
Asya	0.978	0.963	1.009	1.011
	(1.573)	(1.406)	(1.544)	(1.386)
Latin Amerika / Karayipler	1.157	1.830	1.224	1.917
	(1.584)	(1.418)	(1.551)	(1.393)
Gözlemler	316	315	317	316

Sabit tahminleri ihmal edildi. Standart hatalar parantez içinde. *** $p <$ 0.01, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

Şaşırtıcı bir şekilde, darbenin ordunun hangi kademesinden geleceğinin ana öngöstergesi nüfusun büyüklüğüdür. Nüfusu kalabalık ülkelerde hiyerarşinin üst kademelerinden gelen darbeler, nüfusu az olan ülkelerdeyse alt kademelerden gelen darbeler daha olasıdır.[38]

[38] Ek bir bulgu daha söz konusudur ama bu gariptir. Parlamenter demokrasilerde, ister demokratik ister diktatörlük olsun, hiyerarşinin tepesinden gelen darbeler ki bu dışlanan bir kategoridir, diğer tüm rejim alt tiplerinden daha olasıdır.

Peki, ülke nüfusu darbelerin kademesiyle neden ilişkilidir? Daha kalabalık ülkeler daha büyük ordulara sahiptirler ve darbeyi yapan ordu kademesinin ordunun büyüklüğünden etkilenmesi olasıdır; büyük ve son derece karmaşık ordularda üst kademelerden darbeler, isyanların çıkma olasılığının daha yüksek olduğu küçük ordulardaysa alt kademelerden darbeler daha olasıdır. Nitekim ülke nüfusu ile ordunun boyutu arasında %80'lik bir korelasyon vardır, dolayısıyla ya ülkenin büyüklüğü ya da ordunun boyutu darbenin geldiği ordu kademesinin pozitif ve anlamlı bir öngöstergesidir.

Bununla beraber ordunun boyutunun darbenin geldiği ordu kademesiyle ilişkili olduğunu gözlemlemek darbe sonuçlarının belirleyenlerini daha iyi anlamamıza yardımcı olmamaktadır. Tablo 3.5'te gösterilen darbe sonuçları analizinde darbenin geldiği ordu kademesi yerine ordunun büyüklüğü kullanıldığında (nüfusun büyüklüğü de hariç tutulmalıdır), ordunun büyüklüğü değişkeni istatistiksel açıdan anlamlı olmamaktadır ve doğru öngörülen örneklerin yüzdesi yaklaşık 7 puan düşerek %63'e inmektedir. Bunun bir sonucu olarak, orduların farklı kademelerinden gelen darbe girişimlerine uygun arka plan koşullarını anlamak, darbelerin sonuçlarını belirleyen etkenlere ilişkin anlayışımızı pek değiştirmemektedir.

4. Kısıtlamalar

İki ya da daha fazla ülkeyi içeren diğer tüm çalışmalarda olduğu gibi buradaki veriler de önemli birtakım kısıtlamalara tabidir. Bu kısıtlamalar arasında vekiller ile temsil etmeye çalıştıkları kavramlar arasındaki uçurum da yer almaktadır. Bu durum üç kuramı da iki ya da daha fazla ülkeyi içeren düzeyde kapsamlı bir şekilde sınama kabiliyetimizi sınırlamaktadır ve ayrıca muharebeler olarak darbeler kuramını değerlendirmenin önündeki en büyük engeldir. Bunun bir sonucu olarak, bu bölümdeki istatistiksel sonuçlar bize üzerin-

de düşünmeye değer bilgiler sunsalar da bunlar kesin bilgiler olarak görülemezler ve bu bakımdan vaka incelemelerinden oluşan ilerleyen bölümlerde sunacağım nitel kanıtların tamamlayıcıları olarak anlaşılmaları daha uygun olacaktır.

Dahası bu araştırma burada kullandığımız örneklemin dışında kalan örneğin İzlanda gibi bir ülkede varsayımsal bir darbe girişiminin olası sonuçları hakkında bize güvenilir bir rehberlik sağlıyormuş gibi de anlaşılmamalıdır. Darbelerin sonuçlarının analizi, darbelere sahne olmuş ülkeler evreni üzerine temellenmektedir. Darbe girişimine sahne olmuş ülkeler ise bu tür girişimlere sahne olmamış ülkelerden sistematik olarak farklı olduklarından, darbenin başarısının bağlılaşıklarının analizi sınırlı dış geçerliliğe sahip olacaktır ve bu yüzden tüm ülkeler için geçerli olduğu varsayılmamalıdır. Benzer nedenlerden, darbelerin sonuçlarının analizi, 1850'ler gibi bugünkünden çok farklı bir zaman dilimindeki varsayımsal bir darbe girişiminin sonucunu tahmin etmeye çalışırken de bize fazla rehberlik edemeyecektir.[39]

Analiz edilen örnek evreninin rastgele olmaması kendiliğinden illa bir seçim yanlılığına [*selection bias*] yol açmaz. Bunun yerine, seçim yanlılığı istatistiksel analizde esasen ihmal edilen değişkenlerin bir sonucu olarak ortaya çıkar: Gözlemlenemeyen heterojenlik kaynakları hem seçim olasılığını (yani darbe girişimi olasılığını) hem de sonuç olasılığını (yani darbenin başarısını) etkiliyorsa, her iki analizin hata terimleri birbiriyle bağlılaşık olacaktır ve bu durumda gözlemlenen korelasyonlar gerçek nedensel ilişkileri yansıtmayabilir. Var olan bu tür gözlemlenemeyen heterojenlik de çalışmanın iç geçerliliğini sınırlayacaktır.[40]

[39] Buna ek olarak, darbe sonuçlarının analizi bize örneğin ortadan gelen bir darbenin başarılı olma olasılığının ne kadar olduğunu söylememekte; bunun yerine, incelenenlere benzer bir ülkede darbe girişimi olması koşuluyla ortadan gelen bir darbenin başarılı olma olasılığının ne kadar olduğunu söylemektedir.

[40] Seçim yanlılığı, örnekler bağımlı değişken üzerinde seçildiğinde gerçek bir etkinin büyüklüğünü azaltır (King, Keohane ve Verba 1994, 130). Bununla birlikte seçme süreci ayrı olduğunda, etkilerinin yönü belirsizdir.

Seçim yanlılığının nasıl sahte çıkarımlar üretebileceğine dair bir örnek, bir üniversitenin öğrenci seçiciliği ile mezunlarının yaşam boyu kazançları arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Daha seçici üniversitelere giden öğrenciler daha fazla kazanırlar ama durum böyle diye bu üniversitelerin öğrencilerini zengin ettikleri söylenebilir mi? Bazı iktisatçılara göre, bu ilişki aslında yüksek başarılı öğrencilerin daha rekabetçi üniversitelerde kümelenmeye meyilli olmasından kaynaklanır ve MIT'ye gidebilecek niteliklere sahip bir öğrenci MIT'yi reddedip başka bir üniversiteye gitmeyi tercih ederse ömrü boyunca yine aynı oranda kazanacaktır (Dale ve Krueger 2011). Bu sava göre, öğrencilerin hırs gibi gözlenemeyen kişilik özellikleri hem üniversiteye yerleşmeyi hem de uzun vadeli geliri belirlediği için bunların arasında nedensel bir bağlantı varmış gibi görünmesine neden olur.[41] Gözlenemeyen heterojenlik bunun gibi sahte bağlantılar üretmekle kalmaz, aynı zamanda tam tersi bir etkiye sahip olup verilerdeki nedensel ilişkileri gizleyebilir.

Gözlemlere dayanan verilerde bu tür bir yanlılığa düşme potansiyelinden kaçınmak son derece zordur ve darbelerin sonuçlarının belirleyenlerini analiz ederken çıkarımsal komplikasyonlardan kaçınmak için bir şekilde rastgele bir darbe girişimi seçkisi oluşturmak açıkça olanaksızdır. Aslında, siyaset bilimini ilgilendiren hemen hemen her nicelik, önceden rastgele olmayan bir seçimin sonucudur.[42] Verilerdeki gözlemlenmemiş heterojenliğin etkisi konusunda son derece en-

[41] Bu sav sadece bir örnek olarak sunuldu; bu bulgular iktisatçılar tarafından tartışılmaya devam ediyor. Dahası Dale ve Krueger üniversitelerin rastgele olmayan çok küçük bir alt kümesinden (dört devlet üniversitesi, dört tarihsel olarak siyah üniversite, on bir sosyal bilimler üniversitesi ve on beş özel üniversite) elde edilen verilerle çalıştıkları için, bu araştırmanın kendisi de seçme yanlılığı suçlamalarına açıktır.

[42] Muhtemel seçmenler, rejim tipi, askerîleştirilmiş ihtilaflar, iktisadî siyasalar ve hatta devletler, daha önceki rastgele olmayan seçme süreçlerinin sonucudur. Örneğin, muhtemel seçmenler kayıtlı seçmenlerin rastgele olmayan bir alt kümesidir ve bu seçmenlerin kendileri de olası yurttaşların rastgele olmayan bir alt kümesi olan tüm seçmenlerin rastgele olmayan bir alt kümesidir.

dişeli olanlar için, gözlemsel sosyal bilimlerin neredeyse tamamı karıştırıcı seçim etkileri potansiyeline sahiptir.

Bilinmeyen heterojenlik kaynaklarından kaynaklanan potansiyel seçim yanlılığını azaltmak için tasarlanmış istatistiksel yöntemler mevcuttur; nitekim James Heckman bu konuda yaptığı çalışmalarıyla 2000 yılında Nobel İktisat Ödülü'nü kazanmıştır. Seçim yanlılığı potansiyelini ortadan kaldırmak için hem seçim denklemini (darbe girişimi olasılığı) hem de sonuç denklemini (darbenin başarı olasılığı) birlikte tahmin etmek gerekir. Ama bu hem seçimi iyi öngören (çünkü artıklar ikinci aşama denkleminde girdi olarak kullanılır) hem de yansız sonuçlar üreten bir model gerektirir. Buradaysa her iki koşulun da karşılanmadığı açık olsa gerektir. Darbe girişimlerine ilişkin model sadece az sayıda vakayı isabetle öngörebilmektedir ve kalkışılan darbeler tüm komploların rassal olmayan bir alt kümesini oluşturdukları için bu modelin kendi de muhtemelen yanlı olacaktır. Ayrıca, sürecin her bir aşamasına dair iyi bir kuramsal anlayışa sahip olmadan, saiktan komployа, darbenin girişiminden sonucuna kadar tüm darbe sürecini kapsayacak bir modeller zinciri oluşturmaya çalışmak da önerilebilir değildir.[43] Korelasyonun mutlaka nedensellik anlamına gelmediği (ve gözlemlerin tüm nedensel ilişkileri yakalayamadığı) uyarısını burada tekrar hatırlamakta fayda vardır. Darbelerin sonuçlarının incelenmesinde ne darbe yapımında rastgele deneylerin ne de Heckman tipi istatistiksel çözümlerin olanaklı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bunun yerine bu kitabın sonraki dört bölümünde sunulan sekiz vakada süreç izleme yöntemini kullanarak nedensel mekanizmalara ilişkin daha fazla ek kanıt sunacağım.

[43] Buna ek olarak, Heckman tipi bir düzeltmenin uygulanmasının önünde, hataların ortak dağılımı hakkında gerekli olan ve ihlal edilmesi halinde başka sorunlara yol açan güçlü varsayımlar da dâhil olmak üzere teknik engeller söz konusudur. Ayrıca iki denklemin bağımlı değişkenlerinin mükemmel bir şekilde aynı hizada olmaması sorunu da söz konusudur: ilki yılda en az bir darbe girişimi olasılığını, ikincisiyse bu girişimlerin her birinin sonucunu öngörür.

5. Sonuç

Bu özgün veri kümesinin analizi, elinizdeki kitabın iki temel iddiasını destekliyor: Darbe girişimlerini anlamanın en iyi yolu onları ordu içindeki eşgüdüm oyunları olarak ele almaktır ve darbe girişimlerinin sahnelenme sıklığı ile bu girişimlerin sonuçlarının ayrı ayrı incelenmesi verimli olacaktır.

Darbe girişimleri ile darbelerin sonuçları birbirinden ayrı öngörücülere sahiptir. Girişimlerin en sağlam bağlılaşıklarına bakıldığında, anokratik, yoksul, geçmişte başarılı darbelere sahne olmuş ülkeler, özellikle de aynı yıl başkanlık seçimleri varsa yeni bir darbe girişiminin yaşanma olasılığı en yüksek ülkelerdir. Kesitsel düzeyde bakıldığındaysa darbe girişimlerinin sahnelenme olasılığı Soğuk Savaş, iç çatışma gibi olgularla ve –garip bir şekilde– daha önceki başarısız darbe girişimlerinin varlığıyla doğru orantılıdır. Fakat bu etkenlerden hiçbiri bir darbe girişimi başladıktan sonra onun başarısını öngörememektedir. Bu noktada darbelerin sonuçlarını en isabetli şekilde öngören etkenler darbecilerin ordu içinde hangi kademeden geldikleri ve ülkenin geçmişindeki başarısız darbelerin sayısıdır.

Darbe girişimlerinin kendileriyle ilişkili koşulların darbelerin başarısıyla tutarlı olmadığı bulgusu manidardır ama sanıldığının aksine şaşırtıcı değildir. Şaşırtıcı değildir çünkü toplam verilere göre tüm darbe girişimlerinin yarısının başarısız olduğu zaten gayet açıktır; darbe girişimleri hep en uygun zamanda sahnelenseydi durum böyle olmazdı. Komploculaın başarılı olmak için kuvvetli teşvikleri olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu durum darbe girişimcilerinin harekete geçmek için en uygun zamanı tam olarak kestiremediklerini, kendilerine aşırı güvendiklerini ya da her ikisini birden yaptıklarını akla getirmektedir. Her iki okuma da darbelerin ordu içindeki eşgüdüm oyunlarına benzediği savıyla tutarlıdır çünkü bu tür durumlar oyuncuların oyunun sonucunu önceden öngörmesini zorlaştıran temel bir belirsiz-

lik içerirler. Bu belirsizlik her iki yönde de geçerlidir: Darbeye kalkışanlar için başarıyı temin etmek zordur ama bir yandan da başarı en olmadık şartlarda bile her zaman olanaklı olmaya devam eder. Bu ikinci özellik aşırı güveni besler çünkü çok akılsızca darbe girişimleri bile zaman zaman başarılı olur ve bu durum aynı başarı olasılığına sahip olduğuna inanan başka darbecilerin hırsını körükler.

Fakat bu temel belirsizlik, darbe girişimlerine ilişkin anlayışımızı nerede ve ne zaman başarılı bir darbe olacağını öngörmek için –yani sorunun geleneksel olarak çerçevelendiği şekilde– kullanamayacağımız anlamına da gelmez. Darbe girişimlerini öngörmek için kullanılan model bu geleneksel soruya yanıt vermek için de etkili bir şekilde kullanılabilir ve aşağı yukarı aynı değişkenler rassal etkiler modeli için anlamlı ve tutarlı olduğunu kanıtlamaktadır. Ama bu etkenler başarıdan ziyade girişimleri öngörürler ve bunları sadece başarılı darbelere yol açan etkenler olarak yorumlamak, bağımlı değişken üzerinde seçim yapmakla ilgili türden bir hata yapmak olacaktır. Geleneksel yaklaşım aynı zamanda darbe girişimlerinin başarısız olmasıyla bağlantılı kurumsal etkenlerin önemini de keşfedemeyecektir. Bunun bir sonucu olarak, caydırıcılığın işliyor gibi göründüğü düzeyi, yani başarı şansı daha yüksek olan darbe yapıcıların daha fazla girişimde bulunduğunu gözden kaçıracaktır.

Darbe girişimleri ile darbelerin sonuçlarının analizi arasındaki önemli bir benzerlik alanı, uluslararası etkenlerin bunların her ikisinde de önemli bir rol oynamamasıdır. Nitekim geleneksel görüşün aksine, darbe girişimleri ve başarılı darbeler zayıf devletlerin egemen güçler tarafından yönlendirilmesinin ya da büyük ticari ve iktisadi sarsıntıların yarattığı belirsizliklerin bir sonucuymuş gibi görünmemektedir. Ticari açıklık, uluslararası savaşlar, süper güçlere yakınlık, hatta Fransa'nın eski bir sömürgesi olmak gibi özellikler bile bu konuda istatistiksel olarak anlamlı değildir (ya da uluslararası savaşlar durumunda tutarlı bir şekilde anlamlı değildir).

Sadece Soğuk Savaş ile darbe girişimlerinin sıklığı (sabit etkiler modelinde değil) arasında bir ilişki saptanmışsa da Soğuk Savaş'ın sona ermesi darbe girişimlerinin sıklığında önceki onyıla kıyasla ciddi bir azalmaya neden olmamıştır.

Darbe girişimlerinin nedenleri ile darbelerin sonuçlarının belirleyenleri arasındaki bir diğer benzerlik alanı da her ikisinin de halkın hükümet değişikliği talebini işaret ettiği düşünülebilecek etkenlerle ilişkili olmamasıdır. Veriler daha ziyade, darbelerin sonuçlarını belirleyen etkenlerin tamamen seçkinci olduğunu, darbecilerin kurumsal konumlarının ve geçmiş askerî müdahalelerin tarihinin bir sonucu olduğunu göstermektedir. Rejim tipi gibi, halkın görüşüyle ilişkilendirilebilecek vekil değişkenlerin hiçbirinin bir etkisi yoktur. Devletin makrosiyasî özellikleri darbe girişimi olasılığı üzerinde bir etkiye sahip olsa da, rejim alt tipi, iktisadî büyüme ya da başkanlık seçimleri gibi halkın hoşnutsuzluğuyla ilişkilendirilebilecek değişkenlerin hiçbiri anlamlı bir etkiye sahip değildir. Aslında darbe girişimleri seçim yıllarında daha olasıdır, bu da darbelerin halkın iradesine hizmet etmekten ziyade onu engellemek için sahnelenebildiğini telkin etmektedir.

Yine de bunların her ikisi de olumsuz sonuçlardır ve modele dâhil edilecek uygun değişkenler ve bunların doğru ölçümleri konusunda bir uzlaşma olmadığında bu tür sonuçların içerimlerinde birtakım kısıtlamalar söz konusu olmaktadır. Her ne kadar bu analizde kitlesel ya da uluslararası etkenlerin darbe girişimlerinin görülme sıklığını ya da sonuçlarını yönlendirdiğine dair bir kanıt bulunmasa da, bu sınırlı bir sonuçtur.

Bir başka bulgu da hangi darbe girişimlerinin başarılı olacağını, bir darbe girişiminin ne zaman ve nerede gerçekleşeceğinden daha iyi öngörebildiğimizdir. Bu durum, darbe yapma güdüsünü açıklarken sistematik etkenlerin rolünü ve darbe girişimi sürecini betimlerken hem şans hem de taktik etkenlerin önemini vurgulayan mevcut literatürle çelişmektedir. Öngörü becerimizdeki bu farklılıklar şüphesiz kısmen olumlu

ve olumsuz örneklerin dağılımının darbe girişimleri söz konusu olduğunda çok çarpık, darbelerin sonuçları söz konusu olduğundaysa gayet dengeli olmasından kaynaklanmaktadır. Ama tüm bunlar, darbelere neredeyse tamamen kişisel birtakım saiklarla kalkışıldığı hâlde darbelerin büyük ölçüde sistematik kurumsal nedenlerle başarılı ya da başarısız olduğunu savunan bir karşı anlatının akla yatkınlığını artırmaktadır.

Son olarak, bu sonuçlar askerî müdahale çalışmalarının merkezine "ordunun geri getirilmesi"gerektiğini ortaya koymaktadır. Ordunun karakteristik özelliklerini ciddiye alan uzmanlar en başından beri hep var olmuş olsalar da ordu içindeki aktörler çok sık göz ardı edilmişler ve sanki onların eylemleri tarihin daha büyük güçlerinin zorunlu bir ürünüymüş gibi ele alınmıştır. Örneğin Acemoğlu ve Robinson'ın rejim değişikliği olgusuna getirdikleri açıklama, askerî darbeleri seçkinler ile kitleler arasında yeniden dağıtım siyasası konusunda verilen büyük savaşta merkezî mekanizma olarak konumlandırsa da ordunun kendiliğinden seçkinlerin arzularını yansıttığını ve bu nedenle analitik değerlendirmelerden çıkarılabileceğini varsaymaktadır (Acemoğlu ve Robinson 2006). Benim buradaki analizimin bazı bulguları onların bu açıklamalarıyla tutarlı olsa da, vardığım sonuçların daha geniş çerçevesi o açıklamaya karşı çıkmaktadır. En azından, ordunun rolüne ilişkin bu tür varsayımların askerî müdahale ve demokratikleşmeye ilişkin bilimsel araştırmaların yönünü belirlemesine sorgusuz sualsiz izin vermek yerine ciddi bir şekilde sınanması daha basiretli bir tutum olacaktır.

4
Ordunun Tepesinden Gelen Darbeler

1. Tepeden Gelen Darbelerin Kuramı

Silahlı kuvvetlerin en üst kademelerinden gelen darbeler, bu kademedeki komplocuların en fazla "yumuşak güce" sahip olmaları itibarıyla ayrıksıdır. Ordu hiyerarşisinin tepesindeki konumları nedeniyle üst rütbeli subaylar, silahlı kuvvetler içinde olup bitenler hakkında bilgi toplamalarını, kendi bakış açılarına uygun bilgiyi tercih ederek yaymalarını ve en önemlisi, bir darbe girişimi başlamadan önce bile ordu içindeki aktörlerin beklentilerini şekillendirmelerini sağlayan birtakım ayrıcalıklara sahiptirler. Bu durum ordunun tepesindeki darbecilere orta ve alt rütbelerdeki ordu mensuplarının kullanamayacağı şekilde "gerçeği imal etme" becerisi verir ve bu nedenle tepeden gelen darbeler diğer tüm darbe girişimlerinden çok daha fazla, yaklaşık %68 oranında başarılı olurlar.

Hiyerarşinin tepesinde bulunan darbe girişimcileri yönetimi devirmek üzere darbe yapmalarına izin veren farklı yollara sahip olduklarından, tepeden gelen darbelerin de farklı dinamikleri olduğunu saptadım. Bu tür girişimlerin, ordunun alt kademelerine mensup darbe girişimcileri tarafından başlatılan darbelere kıyasla daha kısa ve daha az kanlı olmaları daha olasıdır.

Bölümün bu kısmında çeşitli darbe girişimlerinin toplantılar, bildiriler ya da kuvvet kullanılarak nasıl gerçekleştirildiğini detaylandırarak, üst rütbeli subayların darbe girişimlerini nasıl planladıklarını ve yürüttüklerini ele alacağız. İzleyen iki ana kısımdaysa her biri Gana'da tepeden gelen dar-

belere örnek teşkil eden birer darbe vakasını inceleyip rakip açıklamaların bu darbelerin başarısına katkıda bulunan mekanizmaları öngörme ve anlama gücünü karşılaştıracağız. Tepeden gelen darbelerin bir başka örneği olan SSCB'nin son günlerinde gerçekleştirilen darbe girişimini ise Yedinci Bölümde ele alacağız.

1.1. Komplo

Yönetime ordu kademesinin en üst kademelerinden el koymaya kalkışanlar darbe girişimi başlamadan önce bile devreye giren çeşitli avantajlara sahiptirler. Bunların ilki, bu darbeciler resmî görevlerinin bir parçası olarak ulusal siyasa konularını tartışmak üzere gruplar hâlinde bir araya gelebildikleri için onların girişimlerinin daha zor ifşa edilebilmesidir. Bu da onların daha ast rütbeli subaylarda şüphe uyandıracak davranışlarına bir kılıf sağlar. Dahası, kıdemli subaylar birbirlerini iyi tanıdıklarından komploları mevcut güven bağları üzerine inşa edilir ve bir yabancıyı komploya dâhil etmenin getireceği risklerden kaçınabilirler. Büyük bir ordu içinde bile bu yatay bağlantılar silahlı kuvvetlerin birden fazla kolunu ya da ordu içindeki uzmanlık alanlarını kapsayabilir ve bu da darbe girişimcilerinin onları hedeflerine ulaştırabilecek geniş koalisyonlar kurmalarını kolaylaştırır.

Üst rütbeli subaylar darbe yaparken karşılaşabilecekleri engelleri de astlarına kıyasla daha iyi değerlendirebilirler. Ordu içindeki konumları nedeniyle diğer belirleyici subayların tercihleri, taktik hazırlıkları ve inançları hakkında başkalarının erişemedikleri bilgilere sahip olabilirler. Amiral Gruber'in Kasım 1992'de Venezuela'da darbe girişiminde bulunmadan önce yaptığı gibi, üst rütbeli subaylar ordu içindeki nabız yoklama çalışmalarını astlarına görev olarak bile verebilirler (Gott 2005, 73). Bu tür stratejik bilgiler değerlidir çünkü darbe girişimcilerinin darbeye kalkışmadan önce olası so-

runları öngörmelerine ve ivedilikle ele almalarına olanak tanır. Ama bu tür bilgiler yararlı olsa da başarı için şart değildir çünkü darbeye karşı olanlar bile diğer herkesin de destekleyeceğine inandıkları (ve inandıklarına inandıkları) takdirde darbeyi desteklemeye istekli olacaklardır.

En önemlisi, üst rütbeli subaylar bürokratik ayrıcalıklarını kullanarak darbeden önce darbe için önemli bir zemin hazırlayabilirler. Diğer subaylara hükümet siyasalarının silahlı kuvvetler içinde destek bulmadığını ya da ordunun darbe komplolarıyla dolu olduğunu söyleyerek, belirleyici komutanlıklardaki subayları darbenin başarılı olacağına, zaferin *fait accompli* olduğuna ve darbe girişimine direnmenin beyhude olduğuna inandırarak beklentileri önceden şekillendirmeye başlayabilirler.

Bu avantajlar tepeden gelen darbelere başlangıçta büyük ölçüde inandırıcılık kazandırır. Generaller ordunun diğer mensupları tarafından bir darbenin başarılı olup olmayacağını kestirmek konusunda daha bilgili ve harekete geçtiklerinde koşulların uygun olduğundan daha emin görülürler. Güvenilirlikleri daha da artar çünkü üst rütbeliler riskten kaçınmaya meyillidirler ve kaybedecekleri çok şey vardır. Barış zamanında, terfi alan subaylar bela arayan kovboylar değil, istikrarlı ve güvenilir mizaçlı bürokratlar olmaya meyillidirler. Bu, özellikle darbelere yatkın ülkelerde geçerlidir çünkü hem askerî hem de sivil liderler dengesiz ve hırslı subayların yaratacağı kargaşanın ve tehdidin farkındadırlar.

Aynı zamanda üst rütbeli subaylar, sivil liderlerle koalisyon kurmakta en az sıkıntıyla karşılaşacak olanlardır. Hükümetteki ve toplumdaki konumları nedeniyle sivil yetkililerle temas kurma olasılıkları astlarınınkine kıyasla daha yüksektir ve şüphe uyandırmadan onlarla bir araya gelebilirler. Bununla beraber bu desteğin esasen darbe başarılı olduktan sonra, sivil aktörler yeni hükümete meşruiyet kazandırmaya yardımcı olabildiğinde işe yarayacağını savunuyorum. Yani bu destek, darbe girişiminin başarı olasılığını etkilemez çün-

kü bu tür desteklerin eşgüdüm oyunu sırasında yapılan hesaplar üzerinde nadiren etkileri olur.

1.2. Uygulama

Orta ya da alt kademelerden gelenlerin aksine, tepeden gelen darbelerde darbeciler darbe yaparken bir dizi şablonu izleyebilirler. Araştırmalarım sırasında derlediğim verilere göre, gerçeğin imal edilmesi sırasında üç farklı strateji kullanılagelmiştir: toplantı sırasında darbe yapmak, bildiri yoluyla darbe yapmak ve güç kullanarak darbe yapmak. Bununla beraber, bu senaryoların üçünde de üst rütbeli subaylar ortak bir kısıtlamayla boğuşmak zorundadırlar: Sert güç tepedeki subaylar tarafından değil, örgütün orta kademelerindeki subaylar tarafından yönetilir ve bu da tepedekilerin bir darbe girişimi sırasında muharip birimler üzerinde en iyi olasılıkla şartlı bir komutaya sahibi olmasına izin verir.

Ordu hiyerarşik komuta ilkelerine göre işlese de, generallerin teknik olarak kendilerine bağlı olan herkesin koşulsuz itaatine sahip olduğunu varsaymak yanlış olacaktır. Bu konu araştırmam sırasında yaptığım derinlemesine mülakatlara katılanlar tarafından da defalarca dile getirilmiştir ve doğruluğu basit bir düşünce deneyiyle görülebilir. Bir subay tarafından verilen her emre, emri altındakiler tarafından kayıtsız şartsız uyulduğunu düşünün: Böyle bir durumda, sadece ordu hiyerarşisinin en tepesinden gelen darbe girişimleri görmemiz gerekirdi ve ordu içinden hiçbir direnişle karşılaşmayacakları için bu girişimlerin her birinin başarılı olması neredeyse kaçınılmaz olurdu. Oysa böyle olmadığı açıktır.

Olağan şartlarda bile üst rütbeli subaylar muharip birlikler üzerinde sadece dolaylı bir komutaya sahiptirler ve bu nedenle orta kademedeki subayların onların emirlerini doğru bir şekilde ileteceklerine ve uygulayacaklarına, onlarla işbirliği yapacaklarına güvenmek zorundadırlar. Yani üst ve or-

ta kademedeki subayların iktisatçıların deyimiyle birbirleriyle müvekkil-vekil ilişkisi içinde oldukları söylenebilir. Barış ya da uluslararası çatışma dönemlerinde, güçlü askerî itaat normları ve üst kademedeki bir subayın emrine itaatsizlik etmenin örgüt içi yaptırımları nedeniyle orta kademedeki subayların işbirliği fazlasıyla gayriihtiyaridir. Orta kademedeki subaylar üstleriyle tartışabilir, istedikleri şeyin makullüğü ve uygulanabilirliği konusunda onlara danışmanlık yapabilir, hatta bir emri uygulama konusunda kaytarabilirlerse de özellikle uluslararası çatışma dönemlerinde ordu içinde emirlere açıktan itaatsizlik çok nadir görülür.

Oysa bir darbe girişimi sırasında hiyerarşik emir komuta zincirine uymak çok daha koşulludur. Bu şartlarda normlar, subayları darbe girişimi sırasında verilen emirlere itaat etmeye zorlamaz. Ordu aktörlerinin sadece üstlerinden gelen bir emre itaat etme görevi değil, aynı zamanda anayasaya, sivil otoritelere ve halka karşı da birtakım yükümlülükleri vardır. Neredeyse tüm darbe girişimleri emir komuta zincirinin bir düzeyde ihlalini içerdiğinden, darbeciler kendileri itaatsizlik yaparken astlarından emir komuta zincirine uymalarını talep etmelerine izin verecek ahlaki otoriteden de yoksundurlar.[1]

Daha da önemlisi, olağan koşullarda itaat normlarını pekiştiren denetimler ve yaptırımlar da bir darbe girişimi sırasında askıya alınır. Dolayısıyla darbe gibi olağanüstü bir durumda subayların darbeci komutanları tarafından verilen emirlere uymasının mı yoksa uymamasının mı daha kötü cezalandırılacağı genellikle belirsizdir. Bir darbe girişiminde orta kademelerdeki subaylar ertesi gün kendilerini hapiste bulabilecek subaylar tarafından verilen emirlere kayıtsız şartsız uymaktansa bir iç savaştan kaçınmak ve kazananı desteklemekle daha fazla ilgilenirler. Bu etkenler nedeniyle, üst rüt-

[1] Hiyerarşik otorite normlarının bir şekilde ihlalini içermeyen tek darbe girişimi türü, başkanın kendisi tarafından gerçekleştirilen bir darbe olan *autogolpe*'tür. Silahlı kuvvetlerin başı tarafından yapılan bir darbe bile çoğu ülkede emir komuta zincirini ihlal eder.

beli darbeci subaylar, astlarının emirlerini görmezden geldiklerini, hatta açıkça kendilerine cephe aldıklarını görebilirler. Bunun bir sonucu olarak, generaller kendiliğinden sert güce sahip değildirler ve muharip birimleri doğrudan komuta eden subayların koşullu işbirliğine güvenmek zorundadırlar.

1.3. Toplantı

Darbeler temelde eşgüdüm oyunları oldukları için en tepedeki subaylar, diğer kademelerden darbe girişimcilerinin genellikle başvuramayacakları son derece etkili bir taktiğe sahiptirler: bir toplantı sırasında darbe yapma kabiliyeti. Ordunun bitmek bilmeyen toplantıları genellikle köklü bir ataletin belirtisi olarak görülse de, bir toplantı rejim değişikliği yapmak için de kullanılabilir. Özellikle üst rütbeli subaylar belirleyici birliklerin komutanlarını toplantıya çağırıp bu toplantıyı hükümetin devrilmesi konusunda kendini gerçekleştiren inançlar yaratmak için kullanabilirler. Bu tür toplantılar etkilidirler çünkü sahnede yönetilen bir ortamda hızlı ve etkili bir şekilde açık enformasyon yaratarak darbe girişimcilerinin başarıları etrafında en etkili şekilde gerçeğin imal edilmesini sağlarlar. (Bir kez daha belirtmek gerekirse burada açık enformasyon, genel olarak kamuoyu tarafından bilinen bilgiden ziyade toplantıya katılanlar için açık ya da ortak bilgiye gönderiyor.)

Tarihin büyük bir bölümünde yüz yüze toplantılar açık enformasyon üretmenin ve beklentileri şekillendirmenin asıl yöntemi olagelmiştir (Chwe 2001, 30). Bir toplantı, bir televizyon veya radyo yayınına göre daha az sayıda insanı kapsasa da, onlara kıyasla birtakım belirgin avantajlara sahiptir. Bir yayında olduğu gibi, bir toplantıda darbeyi yapanlar tarafından söylenen her şey orada bulunan herkes için ortak bilgi hâline gelir. Buna ek olarak toplantılar, darbe girişimcilerine verilen yanıtları da ortak bilgi hâline getirme avanta-

jına da sahiptir. Her aktör diğerlerinin yanıtlarını anında görüp duyabileceği için, bu durum gerçeğin imal edilme sürecini önemli ölçüde hızlandırır. Darbe girişiminin [ordu içinde] yaygın destek bulduğu görüntüsü (bu ister sahici ister imal edilmiş olsun) oradaki her oyuncunun işbirliğini mühürler, yani toplantıdan ayrıldıktan sonra yoldan dönmelerini, karşı çıkmalarını zorlaştırır çünkü karşı geldiklerinde yalnız kalacaklarından korkarlar.

Toplantının toplanma gerekçesi burada önemsizdir çünkü önemli olan tek şey toplantının nasıl örgütlendiği ve yürütüldüğüdür. Darbeciler ordu mensuplarını sözde görüşlerini almak amacıyla bir araya getirirken, asıl amaçları hükümet değişikliğini destekleyen bir oydaşma varmış gibi görünmesini sağlamaktır. Kenneth Arrow, Nobel Ödüllü eserinde, doğru koşullar altında, bir müzakerenin gündemini denetim altında tutan kişinin, çok açık ve demokratik bir oylama sisteminde bile seçilen sonucu belirleyebileceğini sergilemiştir. Benzer bir şekilde, yüksek rütbeli darbeciler, böyle bir toplantının katılımcılarına hangi bilginin sunulacağını, kimin hangi sırayla konuşacağını, hangi soruların oylamaya sunulacağını ve görüşlerin nasıl bir araya getirileceğini denetim altında tutmak için bürokratik usulleri kullanabilirler. Bunu yapabilirler çünkü toplantıda hazır bulunanlardan daha üst rütbededirler ve bu da onlara toplantı salonunda olup biten her şey üzerinde hakiki bir denetim imkânı sağlar. Bürokratik denetimle ilişkilendirilen bu yumuşak güç, bu nedenle toplantı salonundakilerin inançlarını ve beklentilerini etkili bir biçimde şekillendirebilir ve onlara darbenin başarısının bir *fait accompli* olduğunu ve direnişin nafile olduğunu düşündürür.

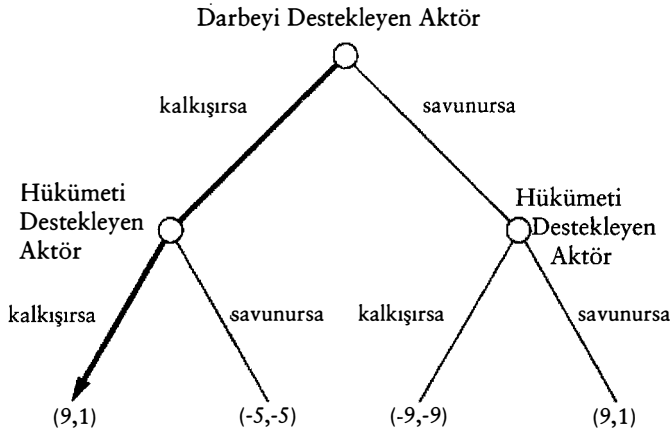
Oyun kuramcıları generallerin istedikleri sonucu elde etmelerinin en etkili yolunun oyunun doğasını değiştirmeleri olduğunu savunurlar. (Örneğin Thomas Schelling'in ufuk açıcı kitabı *The Strategy of Conflict*'te [*Çatışmanın Stratejisi* (1960)] yer alan "stratejik hamleler" tartışmasına bakınız.) Darbe girişimi sırasında eşgüdüm sağlamak zordur çünkü bu

şartlarda eşgüdüm "eşzamanlı" olarak sağlanır, yani her bir aktör, diğer aktörlerle iletişim kuramadan ya da onların kararlarını gözlemleyemeden diğer tüm aktörlerin darbecileri mi yoksa iktidarı mı destekleyeceğine karar vermeye çalışmalıdır. Birçok durumda bunu başarmak zor olsa da darbeciler oyunun doğasını değiştirerek aktörleri darbeyi destekleyip desteklemediklerini teker teker beyan etmeye zorlayabilirlerse bundan yararlanırlar. Her aktörün beyanı hem kamuya açık hem de geri alınamaz hâle getirilirse oyun eşzamanlı bir oyundan ilk hamle avantajına sahip, sıralı bir oyuna dönüşür. Darbeciler bu durumda ya kendileri ilk hamleyi yapabilirler ya da bir vekilin ilk hamleyi yapmasını sağlayarak her iki durumda da istedikleri sonucu elde edebilirler.[2]

Kuramsal olarak, Şekil 4.1'de sunulan iki oyunculu darbe girişimi modelinin de ortaya koyduğu gibi, ilk oyuncu darbeyi desteklediğini açıklarsa, orada bulunan diğerleri de darbeyi desteklemelidir. İlk oyuncu darbeyi destekliyorsa, bu durum hükümet yanlısı oyuncuyu da *ya* darbeyi *ya da* hükümeti desteklemek arasında bir seçim yapmak zorunda bırakır. Bölünme, kardeş kavgasına ve olası bir iç savaşa yol açacaktır. Herhangi bir sonuç etrafında eşgüdümlenmek, eşgüdümsüz bir sonuca tercih edildiğinden, böyle bir durumda hükümet yanlısı oyuncu da darbeyi destekleyecektir. Bu örnekte,

[2] Sıralı eşgüdüm oyunu, ilk birkaç aktörün tercihlerinin oyundaki diğer tüm aktörlerin davranışlarını belirleyebilmesi ve sonraki aktörlerin tercihleri ya da özel enformasyonu ne olursa olsun öncekilerin tercihlerini taklit etmesi bakımından bir enformasyon basamağına benzer. Bununla birlikte, iki durumun altında yatan dinamikler farklıdır ve bu nedenle bu tür bir taklide yol açacak koşullar bir eşgüdüm oyunu ve bir enformasyon basamağı için farklıdır. Sıralı bir eşgüdüm oyunu kararların alenî olmasını gerektirse de ordunun geri kalanının da aynı şeyi yapması için çok az sayıda aktörün (belki de sadece bir aktörün) darbeyi desteklediğini açıklaması gerekir. Öte yandan, sıralı eşgüdüm sadece özel enformasyona dayalı olarak ortaya çıkabilir ve aktörlerin eşgüdümlenmeye çalışmasını gerektirmese de genellikle diğerlerinin de aynı şeyi yapmasından önce daha fazla aktörün darbeye desteğini açıklamasını gerektirir. Aktörler bir iç savaşta kazanabilecek tarafı seçmekle ilgileniyorsa ve kararlarını kendilerinin sahip olmadığı özel enformasyona dayandırmanın bir yolu olarak diğer aktörleri taklit ediyorlarsa bir sıralama meydana gelebilir.

nihai sonuç, darbe yanlısı oyuncuya en iyi kazancı (9 birimlik kazanç) hükümet yanlısı oyuncuya ise ikinci en iyi kazancı (1 birimlik bir kazanç) getirir. Bu denge yolu, oyun ağacında koyu renkle vurgulanmaktadır. Bu stratejinin bir örneğini, bölümün ilerleyen kısımlarında ele aldığımız Gana'daki başarılı 1978 darbesi vakasında göreceğiz.

Şekil 4.1: Darbenin sıralı dinamikleri

Bununla beraber, toplantılarda gerçekleştirilen her darbe girişimi sıraya koymayı içermez. Sıraya koyma son derece güçlü bir taktik olmasına rağmen koreografisi iyi bir planlama ve çaba gerektirir. Kanıtlar, darbe girişimini desteklemek için aynı *mamul* oydaşmaya giden başka yolların da bulunduğunu göstermektedir. Bunlar genellikle iki unsur içerirler. İlk olarak, darbe girişimcileri ordu içinde hükümet konusunda yaygın bir memnuniyetsizliğin olduğunu söyleyerek beklentileri şekillendirirler, hatta belki de ordunun alt kademelerdeki subayların eğer bir an önce bir şeyler yapılmazsa ordunun birlik ve beraberliğine büyük zarar verecek bir darbe yapmanın eşiğinde olduğunu iddia ederler. Ardından, ordu içinde, dikkatle yönetilen bir açık oylama yapılır ve bu oyla-

mada seçenekler, oyun alanını darbenin lehine daha fazla çevirecek şekilde dikkatle çerçevelenir. Başlangıçtaki tercihleri ne olursa olsun, subaylar yönetime karşı çoktan yola çıkmış bir kervanın olduğuna inanarak bu kervana katılacaklar ve böylece ordu içinde darbe için yaygın bir destek olduğu iddiasını gerçeğe dönüştüreceklerdir.

1963 yılında Ekvador devlet başkanı Arosemena'nın devrilmesi işte bu ikinci stratejinin bir örneğidir. Bu darbe girişiminde, geri hizmet komutanları bir araya gelerek ertesi sabaha kadar başkente ulaşabilecek tüm subayların katılımıyla bir genel toplantı çağrısında bulundular. Toplanan üst rütbeli subaylar başkanın sürekli sarhoş gezmesini kınadılar, onun sorumsuzca eylemlerinin ülkeye yönelik komünist tehdidi artırdığını savundular ve bu konudaki eylemsizliğin ordunun alt kademelerinde huzursuzluğa neden olduğu ve bu durumun yakında bir darbe girişimine yol açabileceği uyarısında bulundular. Aynı toplantıda hazır bulunan yüzlerce subaydan hiçbiri başkanı savunmadı ya da askerî bir yönetimin kurulmasına karşı çıkmadı. Bu toplantıyı ordunun garnizonlarına gönderilen mesajlar, ulusa yapılan bir sesleniş ve Panama'ya sürgün edilecek Arosemena'yı tutuklamak üzere başkanlık sarayına gönderilen birlikler izledi (Fitch 1977, 62).

Bir toplantıda beklentiler bir kez oluştuğunda tarih bize bu beklentilerin sönmesinin çok zor olduğunu göstermektedir. Ağustos 1983'te Guatemala ordusu genelkurmayı, ülkeyi sivil yönetime geri döndürmek amacıyla askerî diktatör General Rios Montt'a darbe yaptı. Komutanlar konseyi başkandan habersiz toplandı ve Başkan Rios Montt beklenmedik bir şekilde toplantıya geldiyse de komutanlar onun görevden alınması yönünde oy kullandılar. Başkan buna makamına dönerek ve bir direniş örgütlemeye çalışarak karşılık verdiyse de silahlı kuvvetlerdeki bağlantılarına rağmen kimse yardımına gelmedi ve kişisel muhafızları da kısa sürede yenildi (Schirmer 1998, 29). Toplantı sona erdiğinde, Montt'un görevden

alınması yönünde oluşan oydaşmayı bozmak için yapabileceği çok az şey vardı.

1.4. Bildiri

Bununla beraber, üst rütbeli subayların, ordu komutanlarını bir araya getirmesi her zaman olanaklı olmayabilir. Böyle bir durumda, üst rütbeli subaylar, özellikle de yüksek komuta kademesindekiler için ikinci en iyi seçenek, silahlı kuvvetler adına bir darbe yapıldığını ilan etmek ve başkanın ordu tarafından ulus adına görevden alındığına dair kamuoyuna bir açıklama yapmaktır.[3] Ordu hiyerarşisinin orta kademelerinden gelen darbelerde olduğu gibi buradaki en önemli nokta da ordunun bir bütün olarak darbe girişiminin arkasında birleştiğini kamuoyuna açıklayarak gerçeği imal etmektir, yani girişimin başarıya ulaşacağı konusunda kendini gerçekleştirecek beklentiler yaratmaktır. Tepedeki subaylar gerçeğin bu tarz imalinde bir dizi avantaja sahiptirler: Zemini iyi hazırlayabilirler, iddiaları başlangıçta iyi bir inandırıcılığa sahiptir ve önce yayın istasyonlarını ele geçirmek zorunda kalmadan bir bildiri yayınlayabilirler.[4]

[3] Bu yaklaşım simgesel hedeflerin ele geçirilmesini içerebilir. Bu taktik hiyerarşinin orta kademesinden darbelerde çok daha önemli bir rol oynasa da genellikle şiddetten kaçınabilir. Bu tür darbelerin merkezi mekanizması bildiri/duyurudur.

[4] Sadece görevdeki kişiye istifa etmesini söyleyen özel bir ültimatom içeren bir darbe farklı bir taktiktir. Bildiri yoluyla yapılan bir darbenin temel mekanizması alenî enformasyonun yönlendirilmesidir, özel bir ültimatomsa bu adımı atlamaya çalışır ve dolaylı olarak darbecilerin isterlerse gerçeği kolayca imal edebileceklerini iddia eder. Bu, iktidarı yeterince korkutursa işe yarayabilirse de darbe girişimcilerine henüz gerçek imal edilmeden önce ipucu verdiği için risklidir. Bir direniş olursa ve iktidar meydan okuyanların blöfünü görürse, sonuç, iktidar tehdit edildiğini anladığında darbecilerin beklentileri ne kadar iyi yönlendirebileceğine bağlı olacaktır. Örneğin 1970 yılında Arjantin'de silahlı kuvvetler komutanları cunta üyesi Başkan Ongania'ya bir ültimatom verdi. Başkan, ordu komutanını kovarak ve 1.200 sadık, ağır silahlı süvari birliğiyle Hükümet Binası'na kapanarak karşılık verdi. Bununla birlikte Ongania herhangi bir yayın yapmadı ve muhalifler hükümet radyo ağının tam denetimini ele geçirdi. Başkan, meydan okuyanların

Bildiriler aracılığıyla yapılan darbelere direnmek zor olsa da bu vakalarda toplantı yoluyla yapılan darbelere kıyasla direnmek için daha fazla alan mevcuttur. Bir toplantıda darbe girişimcilerinin "yayını" ile toplantıda hazır bulunanların "yanıtı" arasında çok az süre vardır ve bunların her ikisi de toplantıda bulunanlar için açık enformasyondur. Bir bildirideyse sadece yayın herkesçe bilinir ve yayın ile yanıt arasındaki süre, yönetime bağlı olanlara, açık enformasyon aracını ele geçirip karşı iddiada bulunabilirlerse darbecilerin iddialarını boşa çıkarma şansı verir. Yerel medyanın özgür olduğu ve uluslararası medyaya erişimin kolaylaştığı ülkelerde bildiri yoluyla yapılan darbelere karşı çıkmak daha kolaydır çünkü daha fazla haber kaynağı vardır ve darbe girişimcilerinin açık enformasyonu tekellerine almaları daha zordur. Elbette böyle durumlarda CNN'e çıkan başkanın hâlâ görevinin başında olduğunu iddia etmesinden daha fazlası gerekir çünkü yönetim yanlılarının iddialarına ordu içindeki belirleyici aktörlerin de inanmaları gerekir.

Bildiri yoluyla yapılan darbe girişimine karşı direnişin en ünlü örneği Yedinci Bölümde ele alacağımız 1991 Sovyetler Birliği darbe girişimidir. Boris Yeltsin'in destekçileri, partinin üst düzey yetkilileri tarafından gerçekleştirilen bu darbeye karşı çıkmak için medyayı kullanarak ordu birliklerinin toplu halde taraf değiştirdiğini ve Yeltsin'e destek verdiğini iddia ederek bir karşı darbe gerçekleştirdiler. Daha sonra yapılan resmî soruşturmada bu iddianın doğru olmadığı, ordunun hiçbir biriminin cuntanın emirlerini reddetmediği sonucuna varılmış olsa da Yeltsin ve taraftarları cunta üyelerini bile denetimi kaybetmeye başladıklarına ikna etmeyi başarmışlar ve darbe girişimini savuşturmuşlardı.

piyade, hava kuvvetleri ve deniz piyadelerinin desteğine sahip olduklarını ve saldırıya hazırlandıklarını iddia ettikleri bir dizi yayından sonra teslim oldu (Associated Press 1970).

1.5. Kuvvet

Daha önce de belirtildiği gibi, toplantıları ya da bildirileri temel taktik olarak kullanan darbe girişimleri, gerçeği imal etmek için ağırlıklı olarak yumuşak güç kullanırlar. Bu taktikler hem kan dökülmesini hem de karışıklığı azaltırlar ve başarılı olduklarında da hızlı bir eşgüdüme yol açarlar. Bununla beraber zaman zaman generaller sert güç kullanımını içeren darbe girişimlerinde de bulunurlar. Bu tür darbeler, darbe girişimcilerinin genellikle yayın tesislerini ve simgesel yerleri denetim altına almak için kuvvetlerini harekete geçirmeleri ve böylece sözlerin yanı sıra eylemlerle de gerçeğin imal edilmesi açısından hiyerarşinin orta kademelerinden gelen darbelerle benzerlik gösterir. Eylül 1973'te Salvador Allende'nin devrilmesi sırasında Şili ordusunun izlediği model buydu: Ordu, bazı radyo istasyonlarına kuvvet kullanarak el koydu ve diğerlerini de iktidara bağlı olanlar tarafından kullanılmalarını engellemek için tahrip etti (Scheina 2003, 325).

Bunula beraber, darbeler eğer eşgüdüm oyunlarıysa, üst rütbeli darbe girişimcilerinin açıktan kaba kuvvet kullanmaları, darbecilerin silahlı kuvvetlerin desteğine sahip oldukları yönündeki sözlü iddialarının tek başına inandırıcı olmayacağını gösterdiğinden bir güç değil zayıflık belirtisi olarak algılanacaktır. Bu tür durumlarda darbecilerin darbe girişimine karşı hatırı sayılır bir direniş beklemek için nedenleri vardır ve bu nedenle bu tür bir darbe girişimi ordunun tepesinden gelen darbelere kıyasla daha kanlı olma potansiyeline sahiptir.

Bu darbe yöntemi, darbecinin büyük bir orduda tümen ya da kolordu komutanı olması, kıdemli olsa da silahlı kuvvetlerin en tepesinde olmaması durumunda kullanılabilir. Böyle bir darbecinin elinde bir miktar sert güç, daha az da yumuşak güç olacaktır. Ordu hiyerarşisindeki konumu nedeniyle böyle bir darbe girişimi sadece sivil makamlara değil, aynı kademedekilere ve üstlerine de isyan etmek anlamına geleceğinden, güç gösterisi ve sahada gerçeklerin imal edilmesiyle destek-

lenmedikçe, yönetime el koyma iddiası sürüye katılma etkisi yaratmayabilir.[5] Bir ülkenin hava ya da deniz kuvvetlerinden üst rütbeli subaylar da bu tür bir taktik kullanabilirler çünkü ordu komutanının katılımı olmadan tüm silahlı kuvvetler adına hareket ettikleri iddiaları o kadar inandırıcı olmayabilir ve bu nedenle sert güç kullanımı yumuşak güçteki zayıflıklarını telafi etmek için biçilmiş kaftandır. Örneğin Haziran 1955'te Arjantin donanmasındaki üst rütbeli subaylar, ulusal bir tatil sırasında başkanlık konutuna saldırmak üzere donanma hava birliklerini göndererek Juan Peron'a karşı bir darbe girişiminde bulundular. Başkanın orada toplanan destekçileri katledildiyse de Peron'un kendisi zarar görmedi (Potash 1980, 189).[6] O dönemde ordu içinde Peron'a karşı güçlü bir antipati olmasına rağmen, saldırı ordudan destek görmedi ve darbe girişimi birkaç saat sonra bertaraf edildi.

Son olarak, isyan eden üst rütbeli subayların yumuşak güç kullanma becerilerini sınırlayan ve bu nedenle darbe yapmak için sert güç kullanmak zorunda kaldıkları başka koşullar da söz konusudur. 1989 yılında Paraguay'da General Andres Rodriguez'in kayınpederi Başkan Stroessner'den yönetimi ele geçirmek için kuvvet kullanmasında meydana gelen tam olarak buydu. Kendisi de bir darbeyle iktidara gelmiş olan Stroessner, asker hareketleri ve tüm subay terfileri gibi konularda doğrudan denetim uygulayarak ve dikkatle izlenen 1.500 kişilik bir başkanlık muhafız birliği oluşturarak orduyu darbelere bağışık hâle getirmeye çalışmıştı (Sondrol 1992,

[5] Tümen ya da kolordu düzeyindeki komutanlar, daha kıdemli subayların bazı özelliklerine ve hiyerarşinin orta kademesindeki subayların bazı özelliklerine sahip oldukları için taksonomi konusunda soru işaretleri yaratır. Kodlamanın tutarlılığı açısından onları tepede tutmaya karar verdim. Hiyerarşinin tepesinden gelen darbelerin yaklaşık %10'unu oluşturdukları için, varlıklarının elde edilen istatistiksel sonuçlardan herhangi birini yönlendirmesi olası değildir.

[6] Darbe girişimi sırasında sivillere yönelik bu tür bir saldırı görmek alışılmadık bir durum olsa da bu, önerilen kuramla tutarsız değildir. Kuram için önemli olan askerî kayıpların düşük olmasıdır çünkü çatışmayı iç savaşa sürükleyebilecek olan silahlı kuvvetler içinde kan dökülmesidir.

107). Başkanın ordu üzerindeki kişisel denetiminin bir sonucu olarak, General Rodriguez'in Paraguay silahlı kuvvetlerinin ikinci komutanı olarak makamı ona fazla yumuşak güç vermiyordu. Bu nedenle tüm ordunun desteğine sahip olduğu iddiaları şüpheyle karşılanabilirdi. Rodriguez de bunun yerine bir albay gibi davranmak, emrindeki güçleri kullanıp yayın tesislerinin denetimini ele geçirmek ve gerçeği kuvvet kullanarak imal etmek zorunda kaldı.

Üst rütbeli subayların kuvvet kullanmasının ellerinin görece zayıf olduğunu açık ettiğini ve bunun yumuşak güç kullanımından daha riskli bir yaklaşım olduğunu savunuyorum. Sert güce dayanan darbe girişimleri daha büyük bir taktik boyuta ve dolayısıyla işlerin ters gidebileceği daha fazla sayıda yola sahiptirler. Oldukça denetimli bir ortamda yapılan bir toplantı hızlı bir şekilde sona ererken, hedeflerin ele geçirilmesi daha uzun sürer ve bu arada daha fazla şey ters gidebilir. Kuram bizi üst rütbeli subaylar tarafından gerçekleştirilen zorlayıcı darbe girişimlerinin başarıya ulaşma olasılığının ordunun orta kademelerinden gelen darbelerinkinden daha yüksek olduğuna inandırsa da bu girişimler hâlâ ordunun tepesinden gelecek darbeleri gerçekleştirmenin en riskli yöntemidir. Dahası, kuvvetlerin taktik hedefler etrafında seferber edilmesi, ordu hiyerarşisinin tepesindeki subayların bir başka zayıflığını, yani komuta edecekleri kendi kuvvetleri olmadığını, bu nedenle kendi emir komuta zincirleri içindeki birliklerin taraf değiştirmesiyle karşı karşıya kalabileceklerini de ifşa eder. Üst rütbeli subaylar kendi destekçileri için bile gerçeği imal etmek zorundadırlar, aksi takdirde güçlerinin azaldığını görebilirler.

Astların taraf değiştirmesi, emir komuta zincirinin olumsallığının ve üst rütbeli subayların astlarının itaatini kanıksaması durumunda ortaya çıkan risklerin çarpıcı bir örneğidir. Örneğin Aralık 1967'de Yunanistan kralı, o yılın baharında yönetime el koymuş olan cuntaya karşı bir karşı darbe düzenlemişti. Fakat kralın darbe girişimi başarısız oldu çün-

kü destekçileri olan Üçüncü Kolordu ve Zırhlı Tümen komutanları tarafından verilen emirlerin yerine getirileceğini varsaymıştı, oysa bu generaller kendi astları tarafından durdurulduar ve gözaltına alındılar.[7]

Emir komuta zincirinin olumsallığının en çarpıcı örneklerinden biri de 1989 Mayıs'ında Etiyopya'da gerçekleşen başarısız bir darbe girişiminde görülebilir. General Demissie Bulto Etiyopya İkinci Ordusu'nun başındaydı, yani emri altında 150.000 asker (tüm ordunun yarısı) bulunuyordu. General Bulto, ülkeyi yöneten askerî cuntaya karşı darbe yapmak için diğer iki üst rütbeli subayla –ordunun genelkurmay başkanı ve hava kuvvetleri komutanıyla– güçlerini birleştirmişti. Buna rağmen Bulto'nun bu girişimine hem komuta kademesi içinde hem de dışında karşı çıkıldı ve darbe başarısız oldu. Bu vakada Bulto'nun itibari komutası, bir savaş kahramanı olarak halk arasında rağbet görmesi ve halkın istemediği bir iç savaştan çekilme hedefi yine de astlarının onun emirlerine uyması için yeterli olmamıştı. Darbe girişimcileri zaferleri etrafında kendini gerçekleştiren beklentiler yaratmadıkları sürece sert güç bile bir darbe girişimi sırasında hızla buharlaşabilir.

Bu iki örneğin de gösterdiği gibi, hiyerarşinin tepesinden gelen darbecilerin kuvvet kullandıkları darbeleri *yenmenin* yolu enformasyon ve beklenti savaşını kazanmaktan geçmektedir. Bu hesaplı hamle, darbe karşıtlarının açık enformasyona erişim sağlamak ve tercihen bazı önemli simgesel hedefleri ellerinde tutmak için yeterli taktik güce sahip olmalarını gerektirse de darbe karşıtları beklentileri kendi lehlerine şekillendirmeyi başardıklarında insanlar ve silahlar da onları takip edecektir. Bu strateji her rütbedeki ve büyüklükteki darbecilere karşı işe yarar çünkü yumuşak gücün etkili kullanımı, darbeye karşı çıkan güçlerin onların kuvvetini çalmasına izin verecektir. Kanıtlar, hiyerarşinin orta kademelerinden

[7] *Keesing's Record of World Events*, Cilt 14, Ocak, 1968. Yunanistan, s. 22454

subayların, hangi tarafın diğerlerinin desteğini kazanacağını ve dolayısıyla kazanacağını düşünüyorlarsa o tarafın saflarına katılacağını ve üstlerinden gelen emirleri o subay ve davası halk arasında son derece destek görse bile göz ardı etmekten çekinmeyeceğini göstermektedir.

2. Gana, 1975

Gana'nın hiyerarşinin tepesinden gelen ilk darbe girişimi 1975 yılının Ekim ayının başlarında gerçekleşti.[8] Bu bir *autogolpe* [kendi kendine darbe], yani bizzat başkan General Acheampong tarafından iktidardaki Ulusal Kurtuluş Konseyi (UKK) cuntasının diğer üyelerine karşı yapılan bir darbeydi. Göreceğimiz üzere, bu darbe girişiminin başarısı darbelerin sonuçları hakkındaki üç açıklamayla tutarlı olsa da olayın dinamikleri darbe girişimlerini eşgüdüm oyunları olarak gören kuramla çok daha uyumludur: Bu darbe, darbecilerin açık enformasyon üzerinde denetim sağlamalarına ve gerçeği imal etmelerine izin veren bir dizi toplantı aracılığıyla sahnelenmiş, her iki taraf da kayıpları azaltmak için çaba sarf etmiş ve darbe girişiminin özellikleri büyük ölçüde darbecilerin rütbesine göre şekillenmişti.

2.1. Arka Plan

1975'teki darbe girişiminin ana saikı Başkan Acheampong'un iktidardaki askerî cuntanın diğer üyelerini saf dışı bırakarak

[8] Kesin tarih belli olmamasına rağmen en iyi tahmin ekim ayının ilk haftası, muhtemelen 2 Ekim'dir. Nugent basitçe Ekim 1975'i verirken (Nugent 1996, ix), Chazan da öyle yapar (Chazan 1983, 238), Aboagye'se tarihi tamamen yanlış alır ve 1977 olarak verir (Aboagye 1999, 101). Rejim değişikliğini ilan eden resmi kararname 29 Ekim'de yayınlandıysa da bu açıkça olaydan sonraydı (Petchenkine 1993, 62). Binbaşı Agbo olayın ekim ayının ilk haftasında, büyük olasılıkla 2 Ekim'de gerçekleştiği konusunda ısrar etmiştir.

iktidarını sağlamlaştırma arzusuydu. O sıralar Gana, 1972'de İkinci Cumhuriyeti deviren dört subayın da dâhil olduğu UKK tarafından yönetiliyordu: Binbaşı Agbo, Binbaşı Baah ve Binbaşı Selormey'in yanı sıra kendisini generalliğe terfi ettiren ve darbeden sonra başkan unvanını alan eski bir albay olan Acheampong.[9] *Autogolpe*, üç orta kademeli subayı saf dışı bırakmayı ve onların yerine örgütsel hiyerarşiyi daha iyi temsil eden ve kişisel olarak Acheampong'a bağlı olan daha kıdemli askerleri getirmeyi amaçlıyordu.

Görevdeki hükümet 1975 yılında rekor düzeyde bir iktisadî büyüme dönemine nezaret ettiği için halk tarafından destekleniyordu. Bu yönüyle cunta, Gana'nın ana ihraç mallarında keskin bir düşüşle mücadele eden ve bu nedenle devlet gelirlerinin azalmasına, Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından önerilen ve halkın pek de hoşnut olmadığı bir kemer sıkma siyasası uygulayan ve Gana'nın para biriminin ilk kez değerinin düşürülmesine neden olan demokratik selefiyle tam bir karşıtlık içindeydi (Herbst 1993, 23). UKK cuntası ülkede yönetime el koyduğunda önemli miktarda yardım dağıtmalarına ve ülkenin para biriminin yeniden değer kazanmasına olanak tanıyan ve ithalatın aslan payını tüketen belirleyici konumdaki şehirli seçmenleri memnun eden emtia fiyatlarındaki yükselişten yararlanmıştı. İki yıl süren iyi yağışlar, hükümetin yerli gıda üretimini artırma çabalarını (klasik askerî tarzda "Kendine Yetme Harekâtı" olarak adlandırılmıştı) başarıya ulaştırmış, gıda fiyatlarını düşürmüş ve cuntaya etkili ve pragmatik yönetim konusunda halk arasında itibar kazandırmıştı. Cuntanın Gana'nın uluslararası borcunu reddetme kararı da IMF tarafından aşağılanmış bir ülke-

[9] Aslında Acheampong, bağlılığını güvence altına almak amacıyla ilk darbeden sadece iki gün önce albaylığa terfi ettirildi ve bu terfi daha önce gerçekleşmiş olsaydı İkinci Cumhuriyet'in ayakta kalabileceği yönünde şakalara yol atı. Sorun şu ki, Acheampong ile binbaşılar arasındaki büyük rütbe farkı görece yeni bir yapay durumdu; komplo kurdukları sırada Acheampong hâlâ binbaşının bir üst rütbesi olan yarbaydı.

nin vatandaşları arasında ulusal gururu yeniden tesis etmişti. Bu siyasaların hiçbiri uzun vadede sürdürülebilir olmasa da cuntanın yapabilirim tavrı ve yolsuzluk yapmaması Gana'nın iktisadî düşüşünü tersine çevirmiş ve ülkeyi yeniden yükselişe geçirmiş gibi görünüyordu.

Dolayısıyla darbe girişimi, cuntaya karşı halkın hoşnutsuzluğundan değil, General Acheampong'un hırsından ve güvensizliğinden kaynaklanmıştı. Nitekim Başkan her zaman bir darbeyle yerinden edileceğinden, iktidarı elde ettiği şekilde iktidardan uzaklaştırılacağından korkmuştu.[10] Endişelerinden biri, her ikisi de darbelerle devrilmiş önceki iki demokratik hükümetten herhangi birinin üyelerinin onlara yakınlık duyan subaylarla ittifak yaparak yönetimi yeniden ele geçirmeye çalışabileceğiydi. Bir önceki Başbakan Busia, komşu Fildişi Sahili'nin desteğine sahipti ve şu işe bakın ki cunta kısa süre önce onu yeniden yönetime getirmek için tasarlanmış bir komployu ortaya çıkarmıştı (Petchenkine 1993, 61).[11]

Başkan ayrıca ordu içinde, özellikle de Akan ve Ewe etnik gruplarına mensup subaylar arasında artan etnik gerilimlerden de endişeliydi. Acheampong ülkede sayıca baskın olan Akan etnik topluluğunun bir üyesiydi ve Ewe mensuplarının orduda aşırı temsil edildiğini düşünüyordu ve bunu önlemek için birtakım girişimlerde bulunmuştu. Acheampong'u iktidara getiren darbe dâhil, Gana'daki her iki başarılı darbenin de önde gelen Ewe komplocuları içerdiği göz önünde bulundurulduğunda, Acheampong'un Ewe kökenli subayların darbeye kalkışmasından korkması için haklı gerekçeleri vardı.

Bir başka olası sorun kaynağı da ordu içindeki kuşak çatışmaları ve bazı genç subayların gittikçe artan hoşnutsuzluğuydu.[12] Nitekim Gana 1967'de askerî yönetime karşı çıkan genç subayların başarıya çok yaklaşan bir başka darbe giri-

[10] General (emekli) Laurence Okai ile mülakat. 30 Ağustos 2000. Ákra, Gana.
[11] Albay (emekli) Michael Gbagonah ile mülakat. 29 Mayıs 2000. Akra, Gana.
[12] General (emekli) Laurence Okai ile mülakat. 16 Haziran 2000. Akra, Gana.

şimi daha deneyimlemişti. Kısa süre önce Nijerya'da ordunun orta kademesinden subaylar tarafından gerçekleştirilen bir darbe başarılı olup ülkede yönetime el koyduğu için General Acheampong kendi hükümetine karşı benzer bir darbe girişimi olasılığına karşı tetikteydi.[13]

Son olarak Acheampong, iktidardaki cuntada ordunun orta kademesinden üç subayın varlığının yarattığı örgüt içi gerilimlerden de endişeliydi. Yürütmenin üyeleri olarak bu üç subay –aslında belirtilen rütbeleriyle tam bir çelişki içinde– askerî hiyerarşinin en tepesinde bulunuyorlardı. Bu gerginlikler, binbaşılardan birinin kıdemli bir subaya ilk adıyla hitap etmesi ve Acheampong tarafından saygısızlık yaptığı gerekçesiyle azarlanmasıyla ayyuka çıkmıştı.[14] Bu olay yaygın olarak bilinmektedir ve binbaşıların ikili rollerinin yarattığı zorlukların bir örneği olarak bana da defalarca aktarıldı.[15] Bununla beraber, bu gerginlikler protokol ve görgü kurallarının da ötesine geçmişti. Yürütmenin üyeleri olarak bu binbaşılar kendilerinden kıdemlilerinin kariyerleriyle ilgili kararlar üzerinde, özellikle de odu içindeki terfilerde söz sahibiydiler ki bu da hâlâ üniformalı oldukları için uygunsuz bir davranış olarak değerlendiriliyordu.[16] Bu sorunların bir sonucu olarak, kuvvet komutanları, ordunun başı General Okai'ye, otoritelerinin zayıflatıldığından düzenli olarak yakınmaya başlamışlardı.[17]

[13] General (emekli) Laurence Okai ile mülakat. 30 Ağustos 2000. Akra, Gana.

[14] General Edwin Sam ile mülakat. 9 Temmuz 2000. Akra, Gana.

[15] Yazarın Akra, Gana'da Hava Mareşal Yardımcısı (emekli) Odaate Barnor ile 29 Temmuz 2000 tarihinde, General (emekli) Edwin Sam ile 9 Temmuz 2000 tarihinde ve Albay (emekli) Kofi Jackson ile 25 Temmuz 2000 tarihinde yaptığı mülakatlar. Ayrıca kimin kimi selamlaması gerektiği sorunu da vardı: Binbaşılar hükümetteki konumları nedeniyle daha yüksek rütbeli subaylar tarafından selamlanmalı mıydı ve generaller rütbeleri nedeniyle binbaşılardan selam almalı mıydı? General (emekli) Laurence Okai ile mülakat. 16 Temmuz 2000. Akra, Gana.

[16] General Edwin Sam ile mülakat. 9 Temmuz 2000. Akra, Gana.

[17] Tuhaf bir şekilde, hiyerarşinin yıkılmasıyla ilgili endişeler Acheampong için, iktidarı devraldığında esasen bir yarbay olmasına rağmen, o kadar da önemli bir sorun değildi. Bunun üç nedeni vardı. Birincisi, Acheampong orduya Britanya

Dolayısıyla Acheampong'un cunta üyelerine darbe yapmak için birden fazla gerekçesi vardı. Binbaşıların görevden alınması daha kıdemli subayların endişelerini giderebilir ve yeni rejim ast rütbeli subaylara himaye dağıtmak için yeni fırsatlar sağlayabilirdi. Üç binbaşıdan ikisi aynı zamanda Ewe olduğu için, onların görevden alınması zaaf olarak algılanan bir noktayı da ortadan kaldırabilirdi. Son olarak, yapacağı bir darbe Acheampong'un doğrudan üstünlüğünü tesis ederek iktidar üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmesini sağlayabilirdi. Asıl cuntanın kalan son üyesi olarak kendisinden önce var olup pek sevilmeyen demokratik İkinci Cumhuriyet'in yıkılmasının tüm itibarını kendi hesabına geçirebilirdi. Halk UKK hükümetinden çok memnun görünüyorduysa da General Acheampong'u bu hükümeti devirip yeni bir cuntayla yönetime el koymaya iten kuvvetli teşvikleri vardı.

2.2. Komplo

Acheampong'un bu darbedeki müttefiki Gana ordusunun başı General Okai'ydi.[18] Darbeden birkaç ay önce Acheampong, General Okai'ye yeni bir hükümet için gizlice bir plan geliştirmesi için yeşil ışık yakmıştı. Okai, Yüksek Askerî Konsey (YAK) adı verilen yeni bir yönetim konseyinin hâlihazırdaki cuntanın üzerine yerleştirilmesini, böylece binbaşıların yetkilerinin elinden alınıp yönetimden uzaklaştırılmalarını öne-

döneminde katılmış eski subaylardan biriydi. İkincisi, Acheampong darbeden önce ülkenin güney yarısındaki tüm ordu birimlerine komuta ettiği bir makama terfi etmişti ve bu nedenle önemli bir kıdeme ulaşmıştı. Son olarak, Acheampong hiyerarşide kendisinden üstte olan subayları sistematik olarak kenara itmiş, onları genellikle büyükelçi ya da askerî ataşe olarak göndermişti. Bu sorun Acheampong için daha az ciddi olsa da, potansiyel çatışma kaynaklarını ortadan kaldırma konusunda çok gayretliydi. Elbette Acheampong dört komplocu arasında tek başına kendisini generalliğe terfi ettirmişti. Üç binbaşı darbe öncesi rütbelerini korudu.

[18] Agbo'ya atfedilen söz dışında, bu anlatımdaki diğer tüm bilgi General Okai ile yaptığım görüşmeden alındı.

recekti. Geliştirilen bu plan çerçevesinde YAK, ordunun hiyerarşisini temsil edecek ve General Acheampong, General Okai, kara, deniz, hava kuvvet komutanlarının yanı sıra ve sınır muhafızlarının komutanını ve emniyet teşkilatının başkanını da içerecekti. Yürütme yetkisi sözde YAK'ta görünecekti ama aslında yönetim tamamen Acheampong'da olacaktı.

Komplocular hükümetin bu şekilde yeniden düzenlenmesinin, yetkileri ellerinden alınan cunta üyeleri tarafından kolayca kabul edilmeyeceğinin farkındaydılar. Nitekim Binbaşı Agbo'ya bakılırsa, Acheampong ona görevi bırakmaya razı olmadan istifa etmelerini söyleseydi (ki gerçekten öyle demişti), "Hiç tereddüt etmez, onu görevden alırdık. Bunun neye yol açacağının canı cehenneme. Onu tasfiye ederdik!" diyeceklerdi.[19] Başka bir deyişle, binbaşılar direnmeye istekli olduklarını ve bunu yapabilecek kabiliyete sahip olduklarını iddia etmişlerdi. Okai planın ifşa olmasını engellemek için dosyayı toplantı gününe kadar bir kasada kilitli tuttu. İki general binbaşıları potansiyel düşman olarak gördü ve görevden alınmaları sırasında kan dökülme olasılığını en aza indirmeyi istedi.

Darbe girişiminden önce Acheampong, başarıya giden yolu yumuşatmak için makamının ayrıcalıklarını sessizce kullandı. Örneğin harekete geçmeden önce Gana silahlı kuvvetlerinin askerî istihbarat kanadını kullanarak hangi subayların binbaşıların davranışlarından memnun olmadığını ve onları görevden almaya çalışması hâlinde hangilerinin binbaşıları destekleyebileceğini araştırdı.[20] Bu şekilde elde ettiği bilgilere dayanarak planına devam etmeye karar verdi.[21]

Bu şekilde nabız yoklayan Acheampong, darbenin zemi-

[19] Albay (emekli) Kodzo Barney Agbo ile mülakat. 30 Ağustos 2000. Akra, Gana.
[20] Askerî istihbarat geleneksel olarak ülkeler tarafından dış tehditleri izlemek için kullanılsa da Gana komşularından herhangi biri tarafından inandırıcı bir işgal tehdidiyle karşı karşıya değildi ve askerî istihbaratın birincil işlevi silahlı kuvvetlerin komplo belirtilerine karşı iç gözetim birimi hâline gelmişti.
[21] General (emekli) Laurence Okai ile mülakat. 30 Ağustos 2000. Akra, Gana.

nini daha da hazırlamak için belirleyici konumdaki subaylarla özel olarak konuştu. Bu görüşmelerde Gana ordusunda disiplinin bozulması ve Temmuz ayında Nijerya'da ast rütbeli subayların gerçekleştirdikleri darbe konularını gündeme getirdi.[22] Bu özel görüşmeler Acheampong'un binbaşıların hareketlerinin ordu kurumunu yıprattığını iddia etmesine ve bu sorunu kişisel hırslardan ziyade meslek çerçevesinde ele almasına olanak sağladı. Bu görüşmelerde Acheapong kendisiyle aynı fikirde olan subaylar arasındaki desteğin gücünü değerlendirme ve tereddüt edenleri ya da karşı çıkanları ikna etme fırsatı da buldu. En önemlisi, binbaşıların davranışlarıyla ilgili kendi endişelerini diğer subaylar arasında yaygın olarak paylaşılıyormuş gibi sunabilir, böylece subayları hizaya gelmeye teşvik edebilir ve onları daha sonra binbaşıların görevden alınmasına razı gelmeye hazırlayabilirdi.

Acheampong'un kapsamlı hazırlıkları ordu içindeki gücün olumsallığının canlı bir kanıtıdır. Bu iki general Gana ordusunun tepesindeki isimler olmalarına rağmen astlarının onların emirlerine kayıtsız şartsız uyacaklarını ya da onları kayıtsız şartsız destekleyeceklerini varsaymadılar. Aksine, son ana kadar gizlilik içinde hareket ettiler; önce araştırdılar, sonra ikna ettiler ve her zaman nihai hedeflerini –yani cuntanın üç kıdemsiz üyesinin görevden alınmasını– gizlediler.

2.3. Toplantı

Binbaşıların görevden alınması, ilki Christianborg Kalesi'ndeki başkanlık ofisinde yapılan iki toplantıda gerçekleşti.[23] İlk

[22] General (emekli) Laurence Okai ile mülakat. 30 Ağustos 2000. Akra, Gana

[23] Tam olarak hangi organın toplantı yaptığı konusunda bazı anlaşmazlıklar söz konusudur. Bu anlatı büyük ölçüde Okai'nin ifadesine dayanır. Albay Jackson'a göre bu, Askerî Danışma Konseyi'nin (ADK) –yani ülkedeki tüm birlik komutanlarının– bir toplantısı olsa da onun anlattıkları hem Agbo hem de Okai'nin anlattıklarıyla çelişmektedir. Okai daha da ileri giderek ADK'nın YAK sonrasına kadar oluşturulmadığını savunmaktadır. Agbo'nun hatırladıkları da küçük bir

toplantı binbaşıların bir dizi farklı yoldan iktidardan uzaklaştırılmasını simgesel olarak temsil edecek şekilde düzenlenmişti. Bir kere toplantı binbaşılar salonda hazır bulunmadan başlamıştı çünkü onlara içeri davet edilene kadar bekleme odasında kalmaları söylenmişti.[24] Binbaşılar içeri çağrıldıklarında, sanki yargılanıyorlarmış gibi odadaki diğer subayların karşısına oturtulmuşlardı.[25] Yeni hükümette ikincil makamlara atanacak olanların çoğu ve muhtemelen başkent yakınlarındaki askeri birliklerden sorumlu bazı subaylar da dâhil olmak üzere diğer subaylar toplantıda yerlerini çoktan almışlardı.[26]

Binbaşılar yerlerine oturur oturmaz Acheapong onların cuntadan çıkarıldıklarını açıklamıştı. Bunu, yeni yönetim organı olarak Yüksek Askerî Konsey'in kurulduğunu açıklayarak yapmış ve binbaşıların artık yürütme işlevine sahip olmayacak UKK'da kalacaklarını söylemişti. O gün o toplantıda bulunan bir tanığa göre "Bunun ordu hiyerarşisini hükümetin hiyerarşisiyle örtüştürmek için yapıldığını söyledi. Yeni değişiklikler, diğer şeylerin yanı sıra komuta yapısını düzene sokacak ve disiplini teşvik edecekti" (Jackson 1999, 24-25).

Örgütsel değişikliklerin duyurulması bir tarafta binbaşılar, diğer tarafta Acheampong, Okai ve kuvvet komutanları arasında hararetli bir anlaşmazlığa yol açtı. Hükümet değişikliğinin gerekçesi iki katlıydı: Orduya hiyerarşik düzeni

farkla Okai'ninkilere yakındır. Agbo, herhangi bir bahaneye atıfta bulunmadan sadece kaleye çağrıldıklarını iddia ederken, Okai binbaşıların yürütme konseyinin düzenli olarak planlanan bir toplantısına davet edildiğini iddia etmektedir. Bu durum toplantıya kaç kişinin katıldığının yanı sıra katılanların kim olduklarıyla da ilgilidir.

[24] Albay (emekli) Kodzo Barney Agbo ile mülakat. 30 Ağustos 2000. Akra, Gana

[25] Albay (emekli) Kodzo Barney Agbo ile mülakat. 30 Ağustos 2000. Akra, Gana

[26] Jackson YAK'ta yemin edeceği için oradaydı. Kendisine bu konuda önceden herhangi bir uyarı yapılmadığından, toplantı hakkında kasıtlı olarak yanlış yönlendirilmiş olabilir. Okai başlangıçta toplantıya tugay komutanlarının ve yerel birlik komutanlarının katıldığını söylemiş, daha sonra toplantının sadece UKK yürütme konseyini kapsadığını ve diğerleriyle daha sonra görüştüğünü belirtmiştir. Agbo'ysa (daha sonra başka bir darbede ölen) yerel tugay komutanının toplantıda hazır bulunduğunu hatırlamaktadır.

geri getirecekti ve silahlı kuvvetler içinde yaygın bir desteğe sahipti (Jackson 1999, 25).

Binbaşılarsa çok daha zayıf bir konumdaydılar ve sadece yönetim konseyinin bir parçası olmanın onların ahlaki hakları olduğunu ileri sürebilmişlerdi. Kararın adil olmadığından ve bir ihanet teşkil ettiğinden yakınmışlar, darbe için hayatlarını tehlikeye attıklarına göre yürütmede yer almanın da hakları olduğunu savunmuşlardı.[27] Önce uzlaşmaya çalışmışlar ve üye olarak kaldıkları sürece kuvvet komutanlarının cuntaya dâhil edilmesini kabul etmeye hazır olduklarını söylemişlerdi. Fakat Acheampong taviz vermemiş ve onun bu tavizsiz tavrı diğer subaylar tarafından da desteklenmişti (Jackson 1999, 25). Uzun tartışmalardan sonra binbaşılar toplantı yapmak üzere makam odalarından birine çekilmişler ve ardından yürütme konseyinden istifa mektuplarını yazmışlardı.[28] Ardından cuntanın yeni üyeleri yemin etmiş ve hükümet değişikliği resmiyet kazanmıştı. Yeni cunta daha sonra bölgesel düzeyde görevli memurların görev yerlerini değiştirerek UKK sırasında atananları görevden almış ve yerlerine daha genç memurları atamıştı. Bu subaylar atamalarını başkana borçlu olacaklardı ve muhtemelen ona daha sadık olacaklardı.

Binbaşıların görevden alınması süreci, silahlı kuvvetlerin ulusal ordu karargâhında toplanan tüm üst rütbeli subaylarının katıldığı bir toplantıyla tamamlanacaktı.[29] General Okai yaklaşık 30 dakika boyunca onlara hitap ederek hükümet yapısındaki değişiklikleri açıklayacak ve sorularını yanıtlayacaktı. Onlara değişiklerle ilgili herhangi bir yorumları olup olmadığı sorulduysa hiç kimse itiraz etmemişti.[30] Daha geniş bir dinleyici kitlesine sahip olmak dışında bu ikinci top-

[27] General (emekli) Laurence Okai ile mülakat. 30 Ağustos 2000. Akra, Gana.
[28] General (emekli) Laurence Okai ile mülakat. 9 Ağustos 2000. Akra, Gana
[29] Bir kez daha, bu toplantının kesin tarihi belli olmasa da ertesi gün kadar erken bir tarihte yapılmış olabilir.
[30] General (emekli) Laurence Okai ile mülakat. 9 Ağustos 2001. Akra, Gana.

lantı General Okai'nin yeni cuntayı anlattığı ve itiraz eden olup olmadığını sorduğu ilk toplantının bir tekrarı niteliğindeydi. Kimse ona karşı çıkmamış ve değişikliğin arkasında oybirliği varmış görüntüsü çizilmişti.

2.4. Analiz

Bu çalışmada analiz ettiğimiz kuramsal yaklaşımların üçü de bu darbenin başarılı sonuçlanacağını öngörüyorsa da sadece eşgüdüm oyunları yaklaşımı darbe girişiminin dinamiklerini açıklayabilmektedir.

2.4.1. Muharebeler Olarak Darbeler

Taktik açısından bakıldığında bu darbenin başarılı olması şaşırtıcı değildir. Açık bir çatışma yaşanmamış olsa da bir muharebede daha önceki galiplerin üstün gelmesi olasıdır. Darbeyi yapan tarafta ordu hiyerarşisinin en tepesindeki iki general –genelkurmay komutanı ve devlet başkanı– vardı ki darbelerin muharebeleri andırdığını ileri süren kuram, resmî emir komuta zincirinin askerî güce dönüştüğünü varsayar. Ayrıca başkan, eski birliği olan başkent ana piyade taburuna yakınlığını korumuştu; devlet başkanı için tahsis edilen resmî konuta taşınmak yerine komutana tahsis edilen konutta kalmayı tercih etmişti. Bu da Acheampong'a, ülkedeki en güçlü birliklerden biri üzerinde hem resmî hem de gayriresmî komuta yetkisi vermişti. Müttefikleri asla açığa çıkmadığı için binbaşıların bu girişime karşılık vermeyi seçmiş olsalardı ne kadar kuvvet kullanabilecekleri çok açık olmasa da muhtemelen düşmanlarının kullanabileceklerinden daha az olurdu.

Muharebeyle ilgili diğer savların bu vakaya uygunluğunu değerlendirmek güçtür çünkü Acheampong tek bir el ateş etmeden, hatta askerî hâkimiyetini sergilemeden yönetimi ele

geçirmiştir. Darbeciler taktik önemi olan hedefleri ele geçirmemiş olsa da hem devletin hem de ordunun denetimini zaten ellerinde bulundurdukları için görünüşe göre buna ihtiyaç duymamışlardır.

Bununla birlikte, darbeciler toplantılardan sonra binbaşılara karşı rahat bir tavır sergilemişlerdir ki bu da savın ruhuna biraz aykırıdır. İki generalin, binbaşıların zorla görevden alınmalarına direnmeye çalışabilecekleri olasılığına karşı bir acil durum planları yoktu, hatta tutuklamak ya da sürgüne göndermek yerine onların eski birliklerine muvazzaf subay olarak dönmelerine izin verdiler. Generaller toplantılardan önce direnişten endişe duyduysa da tamamen taktiksel bir bakış açısıyla, sonrasında da aynı şekilde endişe duymalı ve en azından bir karşı darbeyi önlemek için temel önlemleri almalıydılar.

2.4.2. Seçimler Olarak Darbeler

Bu darbe girişiminin başarısı, darbelerin seçimlere benzediği savıyla da tutarlıdır çünkü kazanan tarafın subaylar arasında çoğunluğun desteğine sahip olması olasıdır. Bununla beraber, binbaşıların görevden alınmasına verilen desteğin oybirliğiyle olduğunu iddia etmek inandırıcılığı zorlar. Binbaşılar tamamen desteksiz olsalardı Acheampong toplantının başında basitçe el kaldırılmasını isteyebilirdi. Bu şekilde hareket etmemiş olması, General Okai'nin binbaşıların tamamen yandaşsız olmadığına dair inancıyla birleştiğinde, olayların tüm subayların gerçek tercihlerini yansıtmadığına dair ikinci dereceden kanıtlar sunmaktadır.[31] Bu darbe girişiminin dinamikleri bir savaştan ziyade bir seçime benzese de

[31] Kuramın üçüncü iddiasına ilişkin kanıtlar karışıktır. Bir yandan, Acheampong beklenebileceği gibi her iki toplantıda da destek talebinde bulunmamıştır. Öte yandan, önceden ordu mensupları arasında özel olarak lobi yapabildiği için buna gerek duymamış da olabilir.

her iki kuram da darbe sırasında gözlemlenen davranışlarla tamamen tutarlı değildir.

2.4.3. Eşgüdüm Oyunları Olarak Darbeler

Bu üç kuram arasında, anlatılan olaylara en iyi uyan kuram, darbelerin eşgüdüm oyunlarına benzediğini savunan kuramdır. General Acheampong ve Okai, darbe girişimlerini bir muharebe ya da seçim gibi örgütlemek yerine, kurumsal ayrıcalıklarını kullanarak sessizce ona zemin hazırladılar ve ardından, komuta kademesinin oybirliğiyle desteklediği hükümet değişikliğini bir *fait accompli* gibi gösterdikleri iki toplantı aracılığıyla darbeyi gerçekleştirdiler. Bu, başarı şanslarını en üst düzeye çıkardı ve kan dökülme riskini en aza indirdi.

Bu kuramla tutarlı olarak, kazanan taraf en yüksek rütbeli askerlere sahipti ve grup içinde açık enformasyon üretme aracı olarak kullanılan iki toplantı üzerinde tam denetime sahipti. Her iki toplantı da basitçe bir *fait accompli* olarak sunulan yeni bir hükümetin kurulduğunu iddia eden bir yayınla başladı. Binbaşıların ast statüsü ilk toplantıda çok açık bir şekilde vurgulandı ve konuşmalarına izin verilmesine rağmen bu fırsatı karşı bir yayın yapmak ve beklentileri yönlendirerek yaygın bir desteğe sahip olduklarını göstermek için kullanmadılar. Aksine, binbaşılar toplantıda pazarlık yaparak ve ahlaki savlar ileri sürerek zayıflıklarını gösterdiler ve görevden alınmalarını durduramayacaklarını üstü kapalı bir şekilde ortaya koydular. İkinci toplantıda General Acheampong itiraz eden olup olmadığını sorduysa da bu, muhalefet eksikliğinin altını çizmek için tasarlanmış retorik bir araçtı. Görünürdeki oybirliği göz önünde bulundurulduğunda, orada bulunanlardan bazıları yeni hükümete özel olarak karşı çıkmış olsalar bile anlaşmazlıklarını açıkça dile getirmek istemeyeceklerdi. Dahası, her toplantının yüz yüze dü-

zenlenmesi, katılanlar arasında bu oybirliğinin daha üst düzeyde bilinmesini sağladı.

Darbe, generallerin çatışma olasılığını azaltacak şekilde olayları örgütlemesi ve binbaşıların karşı koymak yerine görevden alınmalarını kabul etmeleriyle kansız bir şekilde sonuçlandı. Hükümetin şiddete başvurulmadan değişmesi kaçınılmaz bir sonuç olmaktan çok uzaktı, bu yüzden komplocular tuzaklarını kurmaya hazır olana kadar tam bir gizlilik içinde hareket ettiler. Her iki taraftaki kaynaklara göre, binbaşıların kendi birimlerinde hâlâ müttefikleri vardı ve Ewe etnik grubundan subaylar cunta içindeki temsillerini azaltacağı için bu değişime karşı çıkabilirlerdi. Fakat ikinci toplantı sona erdiğinde binbaşılar etkisiz hâle getirilmişti. Acheampong zaten kamuoyunda subayların çoğunun darbe girişimini desteklediği izlenimini yaratmış ve bunu karşı konması çok zor bir şekilde yapmıştı. Bu, sadece binbaşıların anında tepki vermesini engellemekle kalmadı aynı zamanda daha sonra karşı bir komplo düzenlenmesini de zorlaştırdı. Binbaşılar bile yenilgiyi kabul ederek darbecilerin kervanına katıldılar.[32] Daha önce de belirtildiği gibi, General Okai toplantı sonrasında binbaşıların onlara direnmeyeceğinden o kadar emindi ki olası bir karşı darbeyle başa çıkmak için bir acil durum planı bile hazırlamamıştı.[33]

Bu kuramsal açıklamanın öngördüğü gibi, darbe girişimcileri bu darbeyi örgütlemek ve yürütmek için ordudaki konumlarıyla ilişkili kaynakları kullanmışlardı. Acheampong, binbaşıların görevden alınmasına yönelik ön desteği ölçmek için askerî istihbaratı kullandı, binbaşıları disiplinsizlik sorunlarıyla ilişkilendirerek tekrar tekrar zayıflatmak için önceki toplantılar üzerindeki denetimini devreye soktu ve tek tek subaylarla doğrudan görüştü. Bu lobi faaliyetleri tercih-

[32] Binbaşı Agbo iktidarı yeniden ele geçirebilecekleri konusunda ısrar etţiyse de bunun geniş çaplı kan dökülmesi riskine değeceğine inanmadıklarını söyledi. Albay (emekli) Kodzo Barney Agbo ile mülakat. 27 Temmuz 2000.

[33] General (emekli) Laurence Okai ile mülakat. 30 Ağustos 2000. Akra, Gana.

leri değiştirmeye yönelik özel görüşmeler şeklinde gerçekleşmişse de bu tür bir şeyi yapabildiği gerçeği bir açık enformasyondu ve darbe girişiminin inandırıcılığını artırdı. Başka bir deyişle, Acheampong'un durumu değerlendirme yeteneğine sahip olduğu ve bu nedenle başarılı olabileceğini düşünmediği sürece hamle yapma olasılığının düşük olduğu bir ortak bilgiydi. Daha da önemlisi, darbeciler yönetime el koyma iddialarını kamuoyuna duyurdukları iki toplantı düzenleyip bunları denetim altında tutabildiler. Kısacası, konumlarıyla bağlantılı yumuşak gücü kullanma becerileri darbe girişimini hızlı, kansız ve başarılı kıldı.

Başkan Acheampong'un darbeyi toplantılar yoluyla gerçekleştirme kararı, özellikle de nasıl hareket ederse etsin muhtemelen galip geleceği için önemlidir. Örneğin yeni bir kararname yayınlayarak hükümetin yapısını değiştirmeyi seçebilir, belki de bunu yapmadan önce binbaşıları tutuklayabilirdi. General Acheampong ve Okai'nin resmî konumları bu tür emirler vermelerine olanak tanıyordu ve dikkatli çalışmaları kilit subayların böyle bir değişikliği en azından pasif olarak desteklemelerini sağladı. Bununla birlikte, hükümetin fiilen değişmesinin içerdiği riskler, bir toplantının içerdiği risklerden daha yüksekti. Örneğin binbaşılar tutuklanmaktan kaçmış olsalardı, özellikle aynı etnik gruptan diğer memurların tehdit edildiklerini hissetmeleri hâlinde bir çatışma çıkabilir ve muhtemelen kan dökülürdü. Toplantıların kullanılması, daha fazla güç kullanan darbe yapma taktiklerinden daha güvenli ve daha etkiliydi.

Gelgelelim, kuramın iki yönünün bu anlatıda daha az doğrudan desteklendiğini de burada belirtmek gerekiyor. Birincisi, darbe girişimi herhangi bir simgesel hedef ele geçirilmeden başarıya ulaştı çünkü büyük olasılıkla darbenin elebaşları toplantılar işe yaradığında denetim iddialarını teyit etmek için sert güç kullanmaya ihtiyaç duymadılar. Buna ek olarak her iki toplantı da simgesel öneme sahip yerlerde gerçekleştiğinden, bu noktayı vurgulamak için ek hedefleri ele geçirme-

lerine gerek yoktu. İkincisi, ülkedeki geçmiş darbe girişimlerinin tarihi bu darbe girişiminde açık bir rol oynamadı. Darbeye katılanlar belki de General Acheampong ve Okai'nin bu darbenin zeminini hazırlama konusunda çok iyi bir iş çıkarmış olmaları ve darbe girişiminin çok sorunsuz geçmesi nedeniyle ilk beklentilerini şekillendirmek için daha önceki örneklere bakmamış gibi görünüyorlar. Gerçi hem en son darbe girişiminin hem de geçmişteki tüm darbe girişimlerinin üçte ikisinin başarılı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu darbe girişiminin başarısı geçmişteki başarıların gelecekteki başarıları ürettiği iddiasıyla çelişmemektedir.

3. Gana, 1978

Gana'da ordu hiyerarşisinin tepesinden gelen ikinci darbe girişimi bu girişimden üç yıl sonra, 1978'de gerçekleşti. Bu kez üst rütbeli subaylar General Acheampong'u iktidardan uzaklaştırmak istedilerse de başkan uzun süredir son derece ihtiyatlıydı ve kendisine karşı bir darbe girişiminde bulunulmasını zorlaştırmak için bir dizi önlem almıştı. Komplocular Gana ordusunun tüm komuta yapısını temsil etmelerine rağmen, ancak Acheampong onlara orta kademeden komutanları resmî bir iş için bir araya getirmek için kazara bir bahane verdiğinde harekete geçebildiler. Darbeciler bu fırsatı değerlendirdiler ve bir sıraya koyma stratejisi kullanarak darbenin oybirliğiyle desteklendiği görüntüsünü yaratmayı başardılar ve böylece başkanı istifaya zorladılar. Bu vaka, darbe yapma konusunda üst rütbenin hem kapasitesini hem de sınırlılıklarını sergilemektedir.

3.1. Arka Plan

1978 yılına gelindiğinde, Acheampong ve Okai'nin darbesiyle kurulan Yüksek Askerî Konsey cuntası Gana'da meş-

ruiyetini kaybetmişti. Birkaç yıl süren negatif iktisadî büyümenin ve yüksek enflasyonun ardından şehirli orta sınıf, demokrasiye geri dönüşü talep ederek sokaklara dökülmüştü. Subayların giderek artan bir bölümü de askerî yönetimin silahlı kuvvetlerin kurumsal bütünlüğüne zarar verdiğine inandığı için sivil yönetime dönüşü destekliyordu. Fakat Başkan Acheampong'un iktidarı bırakmaya niyeti yoktu ve iktidarını hedef alan gerçek ya da algılanan tüm tehditlere karşı acımasızca davranıyordu.

Gana ekonomisinin, büyük ölçüde yıllarca süren iktisadî kötü yönetimin sonucu olan ciddi yapısal sorunları vardı. Himayecilik ilişkilerini genişletme arayışındaki cunta, yeni kamu-iktisadî teşebbüsleri kurarak, özel şirketlerin yönetim kurullarında devlet temsilini artırarak ve bazı yabancı şirketlerin faaliyetlerini kamulaştırarak ekonomiye müdahalesini büyük ölçüde genişletmişti. Bu stratejinin siyasî faydaları olsa da, yolsuzluğu artırması ve verimliliği azaltması nedeniyle epey maliyetliydi ve gelirlerin düştüğü bir dönemde sürdürülmesi de zordu. Örneğin ülkede geleneksel olarak ekonominin lokomotiflerinden biri olan kakao üretiminden devletin elde ettiği gelir düşmüştü, hem de dünyada kakao fiyatları o sıralar rekor seviyelerde seyretmesine rağmen. Sorun, hükümetin çiftçilerin kakao ürünlerini devlete satması konusunda ısrar etmesi, devletin uluslararası alıcılar için aracı olarak çalışması ve çiftçilere piyasa fiyatının çok altında bir fiyat vermesiydi (Bates 2005). Çiftçiler bu olumsuz teşvike rasyonel bir tavırla daha az kakao ekerek ve ürettiklerinin çoğunu komşu ülkelere kaçırarak karşılık verdiler ve bu ürünlerin satışı devlete herhangi bir gelir getirmedi.[34] Mali açıkları kapatmak için hükümet daha fazla para bastı ve sadece 1976 yılında para arzını %44 oranında artırdı (Oquaye 1980, 28). Zaten yüksek olan enflasyon 1977'de %100'ün üzerine çıktı (Frimpong-Ansah 1991, 169).

[34] 1977 yılında Fildişi Sahili'ne 45.000 ton kakao kaçırıldı (Okeke 1982, 17).

Hükümetin bu enflasyona yanıtı harcamaları kısmak değil, fiyat denetimleri uygulamak oldu ve bu da hem gıda hem de mamul mal kıtlığına yol açtı. Çiftçilerin resmî fiyatlarla ürün üretip satması kârlı olmadığı için yerli gıdalar yetersizdi.[35] Devlete ait işletmeler siyasî bağlantıları olan subaylar ve siviller tarafından verimsiz bir şekilde yönetildiğinden ve iç pazar için yeterli mal üretemediğinden sanayi üretimi zarar gördü. Döviz sıkıntısı nedeniyle ithal mallarda da sıkıntı yaşandı ve bu durum bebek maması, süt, çamaşır deterjanı, sabun, kibrit, tuvalet kâğıdı, diş macunu, mısır, pirinç, un ve şeker gibi ürünlerin karneye bağlanmasına yol açtı. Temel ihtiyaçları bile karşılamak zorlaştı.

Öngörülebilir biçimde, kıtlıklara ve sabit fiyatlar yoğun karaborsa faaliyetlerine yol açtı. Kıtlık arzı azalttı, böylece insanların gayriresmî olarak ödemeye razı oldukları fiyatı artırdı. Bunun bir sonucu olarak, devletin işlettiği marketlerde, belirlenen fiyattan çok az mal bulunabildi, devletin perakende mağazalarının rafları bomboş kalmıştı. Kıtlık, çoğu malın karaborsa fiyatını önemli ölçüde artırdı ve bu mallara erişimi olanlara cömertçe kâr etmek için geniş fırsatlar yarattı. Bu arada, kayıtlı ekonomi bunalıma girdi ve reel gelirler, özellikle meslek sahibi kentli orta sınıfın gelirleri düştü.

Gana'nın iktisadî gerilemesi sadece askerî hükümetin halk arasında gördüğü rağbeti değil ayrıca meşruiyetini de zayıflattı. Her ne kadar askerî yönetim verimlilik ve ahlaki dürüstlük açısından haklı gösterilse de her iki cephede de bariz bir şekilde yetersiz kalmıştı. Örneğin Gana'da esnaf kadınların uzun bir tarihi vardı ve bu tarihin bir sonucu olarak perakende karaborsasının büyük bir kısmı bu kadınlar tarafından yönetiliyordu. Birçok Ganalı bu kadın kıt malla-

[35] Normal şartlar altında gıda üretiminde kendine yeterli olmayan Gana, 1975-76 yıllarında sert bir bölgesel kuraklık yaşadı ve bu durum hükümetin bir sorun olduğunu kabul etmeyi ısrarla reddetmesiyle daha da kötüleşti. Bu durum reel gıda fiyatlarının önceki düzeylerinin beş ya da altı katına çıkmasına neden oldu (Okeke 1982, 17-18).

ra ulaşabilmek için zaman zaman doğrudan başkanın kendisi de dâhil olmak üzere gerekli mercilerle cinsel yakınlık kurduğuna inanıyordu (Oquaye 1980, 17). Ülkedeki yolsuzluktan ve ekonominin gerilemesinden doğrudan doğruya Başkan Acheampong'un çapkınlıkları sorumlu tutulmaya başlamıştı (78).

Hükümetin performansından hoşnut olmayan kentli orta sınıflar, sivil yönetime ve demokrasiye dönüş için giderek daha fazla galeyana geldiler. 1977'de avukatlar, doktorlar, öğretmenler, mühendisler ve finans çalışanlarını temsil eden meslek gruplarının çatı örgütü olan Tanınmış Meslek Kuruluşları Birliği (ARPB) genel grev çağrısı yaptı ve askerî rejimin derhal feshedilmesini talep etti. Rejim, örgütün faaliyetlerini yasaklayarak bu çağrıya sert bir şekilde karşılık verdi, hatta büyük bir hastaneyi işgal etmek ve hekimleri taciz etmek üzere askerler gönderdi. Yine de hükümet, bir tür anayasal hükümete ve seçimlere geçiş için bir tarih belirleme sözü verene kadar grevi durduramadı.

Oysa cuntanın gerçekte önerdiği şey demokrasiye dönüş değil, Birlik Hükümeti (kısaca Unigov) adını verdikleri partisiz bir rejimin kurulmasına ilişkin bir referandumdu. Unigov korporatist çizgideydi ve toplumdaki tüm gruplardan temsilciler içerecek, özellikle de ordu ve güvenlik aygıtı bu rejimde önemli bir rol oynayacaktı.[36] Mevcut hükümet, devlet destekli Unigov yanlısı gruplar oluşturarak radyo ve televizyon reklamlarını tekeline alarak ve muhalefeti sindirmek için kuvvet kullanarak tüm ağırlığını Unigov'u desteklemeye verdi (Chazan 1983, 259). Unigov taraftarları Unigov'u mevcut cuntanın devamı olarak göstermekten çekinmediler; Başkan Acheampong'un resmini taşıyan ve üzerinde "Unigov'a Oy Ver, Acheampong'a Oy Ver" gibi sloganların yazılı oldu-

[36] Tuhaf bir şekilde, Unigov ABD'li spiritüalist Elizabeth Claire Prophet'in desteğini aldı ve Unigov'un üçlü yapısını Kutsal Üçlü'yle karşılaştırdı; buna göre, ordu Baba'yı, polis Oğul'u ve halk da Kutsal Ruh'u temsil ediyordu (Oquaye 1980, 86).

ğu tişörtler, kibritler ve eşyalar dağıttılar (Oquaye 1980, 85). Hükümet bu kampanya için o kadar fütursuzca para harcadı ki Gana Merkez Bankası başkanı bu harcamalara itiraz edince görevinden alındı (88).

Hükümetin Unigov'a destek toplama çabalarına rağmen, muhalefet koalisyonu büyük ölçüde orta sınıf içinde büyümeye devam etti. Demokrasi yanlısı hareketin asıl çekirdeğini oluşturan avukatlar, akademisyenler, öğrenciler ve profesyonellere, kiliseler ve saygın bir eski askerî yönetici de dâhil olmak üzere geniş bir ideolojik yelpazedeki seçkin siyasî şahsiyetler de katıldı. Olağan şartlarda meslek grupları arasında en apolitik olan mühendisler bile toplu olarak ülkeye su, elektrik ve yakıt tedarikinin kesilmesini örgütlediler (McGough 2001, 17). Hükümete karşı bu tür bir meydan okuma ciddi kişisel riskleri de beraberinde getirmiş, hükümet mitinglere izin vermeyerek ve siyasî toplantıları şiddet kullanarak dağıtmak için sivil haydutlar göndererek eylemleri engellemeye çalışmıştı.

Referandum 30 Mart 1978'de, katılımın düşük olduğu ve hükümetin ağır hile yaptığı bir ortamda gerçekleştirildi. Oylama başlamak üzereyken hükümet, oyların artık her oy verme yerinde sayılmayacağını, bunun yerine ordu tarafından bölge merkezlerine taşınacağını ve orada sayılacağını duyurdu (Chazan 1983, 261). Seçim komiseri bu yeni usule karşı çıktı ve daha önce işbirliği yapmadığı için hükümet tarafından tehdit edilmesine rağmen bunları uygulamayı reddetti. Sayım devam ederken, askerler seçim komisyonu bürolarını basarak komiseri tutukladılar, komiser kaçtı ve yerine komiser yardımcısını bıraktı (Oquaye 1980, 103). Birkaç gün sonra hükümet referandumu %55 oy oranıyla kazandığını açıkladı. Bu sonuçlar üzerine muhalefet derhal greve giderek ülkenin kepenklerini fiilen indirdi (97-110). Ordunun kendi içinde de cuntanın çizdiği rotadan ve bunun sonucunda ordunun itibar kaybından duyulan memnuniyetsizlik giderek artıyordu. Bazı subaylar cuntanın bir zamanlar son derece

saygın olan silahlı kuvvetlerin itibarına verdiği zarardan endişeliydi. Sivillerin büyük bir bölümü üniformalarıyla aralarında gezen askerlerle açıktan alay ediyor, ordunun tüm üyelerini boğazına kadar yolsuzluğa bulaşmış insanlar olarak görüyordu.[37] Subaylar sivillerin protestoları bastırmak için tekrar tekrar kullanılmaktan da hoşnut değildi.[38] Subaylar arasında askerî yönetimin orduyu yozlaştırdığı ve kurumu asli görevinden uzaklaştırdığı görüşü giderek yaygınlaşmıştı.

Bu memnuniyetsizliğe rağmen Başkan Acheampong'u görevden almak için bir komplo düzenlemek zordu. Acheampong'un askerî yönetimden cömertçe yararlanan subaylar arasında müttefikleri vardı. Bazı subaylar normal askerî maaşlarının yanı sıra devlete ait bir işletmeyi yönetmek gibi bürokratik görevler için ek bir sivil maaş da alıyordu ve devlet makamlarından yasadışı kazançlar elde ediyorlardı. Hükümetin ordunun subay kadrosunu muhalefet belirtilerine karşı sıkı bir şekilde izlemesiyle hükümeti devirme girişimleri engellendi. Ardı ardına sözde komplolar engellendi ve sanıklar ibret olsun diye cezalandırıldı (Oquaye 1980, 76-77). Bir subay sadece devlet makamları için yeterince heves göstermediği için işini kaybedebilirdi. Örneğin 1977'de Unigov için kampanya başlatılırken, birkaç üst rütbeli subay sadece çekincelerini dile getirdikleri için görevlerinden alınmışlardı (88).[39]

Cunta, darbeleri önlemek için belirleyici konumda bulunan subayları dikkatle seçti. Ordu içinde, başkanın özellikle başkentteki iki ana muharip biriminin komutanlarına yakın olduğuna inancı yaygındı. Nitekim başkan bir zamanlar başkent piyade taburuna komuta etmişti ve sadece subaylarla değil, birliğin astsubayları ve askerleriyle de kişisel bağını

[37] Elizabeth Ohene ile mülakat. Temmuz 1999. Londra, İngiltere.
[38] General (emekli) Edwin Sam ile mülakat. 9 Temmuz 2000. Akra, Gana.
[39] Bunlar donanmanın başı ve Yüksek Askerî Konsey üyesi olan Tuğamiral Dzang ve Tuğamiral Hamidu idi.

sürdürmüştü.[40] Dahası, emniyet teşkilatı içinde darbe karşıtı bir kuvvet oluşturmak için de ek önlemler aldı ve onlara askerî muadillerinin sahip olduğundan daha iyi silahlandırılmış zırhlı araçlar verdi.[41]

3.2. Komplo

Tüm bu çabalara rağmen, silahlı kuvvetlerin en tepesinde başkanı görevden almayı amaçlayan bir komplo yine de kurulacaktı. Gana silahlı kuvvetlerinin başındaki General Akuffo tarafından yönetilen bu komploya kara, deniz, hava kuvvetleri komutanları ve sınır muhafızları başkanıyla genelkurmay başkanı da katılmıştı.[42] Kısacası, General Acheampong'un kendisi dışında neredeyse iktidardaki cuntanın tamamı komploya dâhildi.

Acheampong tüm uyanıklığına rağmen, komploculara hem komplo kurmaları hem de komuta yapısının toplantılarını örgütlemeleri için aptalca bir bahane sağlayacaktı. Felaketle sonuçlanan Unigov referandumunun ardından başkan sorumluluğu kabul etmeyi reddetmiş ve bunun yerine silahlı kuvvetler komutanı sıfatıyla General Akuffo'ya bir mektup yazarak askerî itibar kaybından dolaylı olarak silahlı kuvvetlerin komuta yapısını sorumlu tutmuştu. Akuffo bu mektubu kuvvet komutanlarıyla görüşme bahanesi olarak kullanabildi ve böylece şüphe uyandırmadan bir komplo kurmayı başardı. Komplocular sorumluluğu başkenti de kapsayan ordunun Güney Tugayı komutanının desteğini alarak onun ordunun siyasetten çekilmesi konusunda bazı astlarını ikna etmesini de sağladılar.[43]

[40] Albay (emekli) Kwesi Oteng ile mülakat. 4 Eylül 2000. Akra, Gana.
[41] Albay (emekli) Harry Ofosu-Apea ile mülakat. 13 Ağustos 2001. Akra, Gana.
[42] Bu grubun hayatta kalan tek üyesi, o dönemde Genelkurmay Başkanı olan Tuğamiral Nunoo-Mensah'tır.
[43] Tuğgeneral (emekli) Joseph Odei ile mülakat. 14 Eylül 2000. Akra, Gana.

Başkanın mektubunu bahane olarak kullanan General Akuffo, daha sonra komuta atamalarına sahip tüm orta ve üst rütbeli subayları içeren Askerî Danışma Konseyi'ni (MAC) askerî profesyonellikteki düşüşü tartışmak üzere başkente çağırdı. Belirleyici konumdaki komploculardan birinin açıkladığı gibi "Onun mektubu kıvılcımdı. Mektup bahane ve kıvılcımdı çünkü insanları [Acheampong'un] görevden alınmasını tartışmak üzere bir araya getirmek o kadar kolay değildi. . . . Böylece toplantı meşrulaştırılmış oldu."[44] Komplocular, toplantı gerçekleşirse subayları Acheampong'un görevden alınmasını desteklemeleri ya da en azından destekliyor görünmeleri için yönlendirilebileceklerine inanmışlardı.[45]

3.3. Toplantı

Başkan Acheampong'un devrilişi 3 Temmuz 1978 Pazartesi günü Savunma Bakanlığı'nın ana konferans salonunda Askerî Danışma Konseyi'nin toplanmasıyla başladı.[46] Toplantıya komploculardan sadece biri olan donanma komutanı Tuğamiral Joy Amedume başkanlık ediyordu. Amiral, toplantı grubunu açıkça bir tarafı desteklemeye ikna etmeye çalışmadı, bunun yerine masanın etrafında sırayla ilerleyerek her subayın düşüncelerini sunmasını istedi.[47] Toplantı, Başkan Acheampong'un da katılımını teşvik etmek amacıyla ikinci gün de devam etti ama bu ihtimalin düşük olduğu anlaşılınca Amiral Amedume tartışmayı sonlandırdı. Bu noktada, toplantıya katılanların her biri ordunun yönetim-

[44] Tuğgeneral (emekli) Joseph Nunoo-Mensah ile mülakat. 20 Temmuz 2000. Akra, Gana.
[45] Tuğgeneral (emekli) Joseph Nunoo-Mensah ile mülakat. 6 Ağustos 2001. Akra, Gana.
[46] Tuğgeneral (emekli) Joseph Odei ile mülakat. 7 Ağustos 2000. Akra, Gana.
[47] Hava Mareşal Yardımcısı (emekli) Odaate Barnor ile mülakat. 14 Eylül 2000. Akra, Gana.

den çekilmesini desteklediğini ifade etmişti ama bunun nasıl gerçekleşeceğine dair ayrıntılar tartışılmamıştı.

Ardından komplocular son bir toplantıda Başkan Acheampong'la yüzleşmek üzere harekete geçtiler. Amiral Amedume ve tugay düzeyindeki komutanlarla birlikte Başkan Acheampong'un makamına planlanmamış bir ziyarette bulundular.[48] Olacaklardan habersiz olan başkan normal şekilde çalışmaya devam etti ve makamının işgal edilmesiyle ilgili bir şaka yaptı. General Akuffo daha sonra başkana silahlı kuvvetlerin istifa etmesi gerektiğine karar verdiğini bildiren bir bildiri okudu. Başkan Acheampong ilk başta buna karşı çıktı. Yolsuzluktan sorumlu tutulmaması gerektiğini söyledi ve General Akuffo'nun eylemlerinin tehlikeli olduğunu ve kan dökülmesine yol açacağını iddia etti. General Akuffo buna silahlı kuvvetler içinde hükümet değişikliğine oybirliğiyle destek verildiğini söyleyerek karşılık verdi ve bunu orada bulunan subaylardan birkaçına katılıp katılmadıklarını sorarak gösterdi.[49] Komploculardan ikisi – kuvvet komutanı ve sınır muhafızlarının başkanı– başkana teslim olma çağrısında bulunarak uzlaşmazlığının kan dökülmesine neden olabileceğini ileri sürdüler ve olası bir şiddet olayının sorumluluğunu başkana yüklediler. Komplocular ayrıca simgesel bir saygısızlık eylemiyle de başkanın artık iktidarda olmadığı vurgulayacaklardı: Onlar konuşurken hava kuvvetleri komutanı Bob Kotei bacak bacak üstüne attı, bir puro yakıp içmeye başladı; beden dili ve puro içmek için başkandan izin istememesi toplanan herkes için açık bir işaretti.

Tartışmanın sonunda başkana şu ifadeleri içeren resmî bir istifa mektubu imzalatıldı: "Ülkemin ulusal birliği adına

[48] Bu bölümün tamamı, yazarın 14 Eylül 2000 tarihinde Akra, Gana'da görüştüğü eski Hava Korgeneral Odaate Barnor'un anlattıklarından alındı. Barnor toplantıda hazırdı ve anlattıkları diğer görgü tanıklarının anlattıklarından çok daha ayrıntılıdır.

[49] Orada bulunan subaylar Acheampong'un, ancak makamının eşiğine geldiklerinde devrilecekleri konusunda bilgilendirilmişti, bu da onlara geri adım atacak zaman bırakmadı.

lüzum gördüğüm için Devlet Başkanlığı ve SMC Başkanlığı görevimden şu andan itibaren geçerli olmak üzere istifa ediyorum ve Silahlı Kuvvetlerden emekliliğimi talep ediyorum" (Jackson 1999, 70). Bunun ardından Başkan Acheampong güvenli bir yere götürüldü ve burada tecrit altında tutuldu. Korumaları daha önce istihkâm alayından askerler tarafından sessizce etkisiz hâle getirildiğinden başkanın ev hapsine alınmasında herhangi bir sorun yaşanmadı. Başkanın istifası, komplocular tarafından yönetilecek yeni bir geçici cunta haberiyle birlikte radyo yayınıyla ulusa duyuruldu.

Komplocuların karşılaştığı tek direniş emniyet teşkilatından geldiyse de kolayca bertaraf edilecekti. Başkanın sadık bir müttefiki olan Polis Genel Müfettişi Ernest Ako toplantıya tam General Akuffo, başkana görevinden alındığını bildirdiği sırada girmiş ve bunu duyunca itiraz ederek salondan ayrılmıştı. General Akuffo polis şefini yönetim değişikliğine direnmemesi konusunda uyardıysa da komplocular onu durdurmak için hiçbir çaba göstermemişlerdi.[50]

3.4. Safları Sıklaştırma

Komplocular darbenin başarılı olacağından o kadar eminlerdi ki darbeye karşı potansiyel muhalefeti bastırmak için çok az şey yaptılar. Ne polis şefine ne de darbeleri engellemek üzere tasarlanmış zırhlı polis araçlarına karşı harekete geçtiler. Ayrıca başkentteki ana piyade birliği olan Beşinci Piyade Taburu'nun içinden gelmesi olası bir direnişi de kuvvet kullanmadan önlediler. Daha önce de belirttiğimiz gibi, komplocular Başkan Acheampong'la yakın ilişkisi nedeniyle taburda çatışma çıkması olasılığından endişeliydiler. Askerler başkana, birliğin resmî komutanı Albay Kwesi Oteng'den

[50] Tuğgeneral (emekli) Joseph Nunoo-Mensah ile mülakat. 20 Temmuz 2000. Akra, Gana.

daha yakın oldukları için, Beşinci Piyade Taburu'nun darbeyi onaylayıp onaylamayacağı belirsizdi.[51]

Askerler arasında olası bir direnişi önlemek için Albay Oteng haberi önce ikinci komutanına ve birlikteki en üst rütbeli askere verdi; her ikisinin de yönetim değişikliğini kabul etmesi önemliydi çünkü Acheampong'un görevden alınmasına karşı başlayacak olası bir direnişte liderlik rolünü üstlenecek iki kişi bunlardı. Daha sonra askerler haberi radyodan duymadan önce birlikler dağıtıldı ve evlerine gönderildi, böylece bir isyanın yaşanma ihtimali iyice azaltılmış oluyordu. Albay Oteng ayrıca askerlerin ailelerinin askerler üzerinde dizginleyici bir etki yapacağını da ummuştu.[52]

Benzer şekilde, Askerî Danışma Konseyi toplantısında hazır bulunan komutanlar da hükümet değişikliğini açıklamak ve olası sorunlarla ilgilenmek için kendi birliklerine geri dönmüşlerdi.[53] Komutanlar, Acheampong'un yönetiminden çıkar sağlayan ve şimdi soruşturmaya uğrayabilecek subayların darbeye karşı bir komplo kurmaya teşvik edilmelerinden endişeliydiler. Bunun beraber, darbe liderleri tarafından alınan önlemler, tüm darbenin tek bir kurşun bile atılmadan gerçekleşmesini güvence altına almıştı.

3.5. Analiz

Bir önceki vakada olduğu gibi, geleneksel kuramsal açıklamalar 1978 darbe girişimini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Darbecilerin bir muharebeyi kazanıp kazanamayacakları belirsizdi ve girişimleri kesinlikle taktik hâkimiyet üstünlüğünü sağlayacak şekilde sahnelenmemişti. Benzer şekilde

[51] Önlem olarak istihkâm alayı, piyade ya da zırhlı taburlar tarafından gerçekleştirilecek herhangi bir eyleme karşı koymak üzere hazır bekliyordu. Tuğgeneral (emekli) Joseph Odei ile mülakat. 7 Ağustos 2000. Akra, Gana.

[52] Albay (emekli) Kwesi Oteng ile mülakat. 4 Eylül 2000. Akra, Gana.

[53] Tuğgeneral (emekli) Joseph Odei ile mülakat. 7 Ağustos 2000. Akra, Gana.

Acheampong ordu içinde askerî yönetimin devamına ilişkin bir referandumu muhtemelen kaybedecek olsa da, darbe girişimcilerinin düzenli ordu içinde oybirliğiyle destek almaları ya da polis şefinin güvenlik güçleri içinde başkanı destekleyen tek üye olması son derece düşük bir olasılıktı. Bununla beraber darbeleri eşgüdüm oyunları olarak anlamak, Askerî Danışma Konseyi toplantısının neden çok önemli olduğunu açıklamakta, nasıl örgütlendiğini anlamlandırmakta ve komplocuların bilgi ve beklentileri yönlendirmelerinin potansiyel muhalefeti caydırmak için yeterli olacağına dair güvenlerini gerekçelendirmektedir.

3.5.1. Muharebeler Olarak Darbeler

1978'de yaşananlar, darbelerin mini muharebeler olduğu görüşüyle uyumlu değildir: Darbe girişimcileri sürpriz avantajını en üst düzeye çıkarmak için gece saldırmadılar, askerî hedefleri ele geçirmediler, muhalefeti acımasızca bastırmadılar ve açık bir askerî hâkimiyet kurmak için kuvvet kullanmadılar. Aksine, başkanın korumaları silahsızlandırıldığında bile tek bir el ateş edilmedi. Darbeciler potansiyel direnişi kas gücüyle caydırmak için harekete geçmediler; hatta polis genel müfettişinin darbeye karşı çıkmasına ve güçlü bir potansiyel karşı kuvveti yönetmesine rağmen çekip gitmesine izin verdiler.

Doğrudan bir askerî çatışma gerçekleşmiş olsaydı Acheampong'un ne kadar destek alacağını söylemek zor olduğundan, bu kuramın darbenin sonucunu doğru tahmin edip etmediği daha az nettir. Bununla birlikte eğer başkan başkentteki ana piyade ve zırhlı birliklerin ve polisin desteğini elinde tutmuş olsaydı, iktidardan indirilmesi çok zor olurdu.

3.5.2. Seçimler Olarak Darbeler

Seçimler olarak darbeler yaklaşımı, Başkan Acheampong'un görevden alınmasını doğru tahmin etmesi bakımından muharebe yaklaşımından daha iyi olmakla birlikte, o da girişimin dinamiklerini yanlış anlamaktadır. Askerler sivillerin ekonomiyle ilgili kaygılarını paylaşıyorlardı ve ordunun bütünlüğünün ve itibarının zarar gördüğünden kaygılanıyorlardı, dolayısıyla hükümet muhtemelen ordu içinde yapılacak bir güven oylamasını kaybedecekti.[54] Aynı zamanda 1978 darbesinde yaşananlar başkanın tamamen dostsuz olmadığını da göstermektedir. Bu olayda halk tarafından daha fazla rağbet gören taraf kazanmış olsa da darbe girişimi sırasındaki eylemler tüm aktörlerin tercihleriyle örtüşmüyordu. Örneğin polis şefinin başkana bağlı kaldığı hâlde ona "oy vermediğini", ilk itirazının ötesinde başka bir itirazda ya da eylemde bulunmaktan kaçındığını biliyoruz. Ayrıca yeni bir askerî cuntanın, hatta bekçi rejimi [*caretaker regime*] diye betimlenen bir cuntanın ne halk ne de ordu arasında oybirliğiyle destek bulması olanaklıydı. Başkan halk ve ordu mensupları arasında pek sevilmiyor olması da darbe girişimin oluş şeklini tek başına açıklayamamaktadır.

3.5.3. Eşgüdüm Oyunları Olarak Darbeler

1978 darbesi sırasında yaşanan olaylar ile darbelerin eşgüdüm oyunları olarak açıklanması tutarlıdır: Başkanın devrilmesine vardıran en önemli olay askerî komutanların bir toplantısıydı. Bu toplantıda farklı tercihlere sahip subaylar bir araya geldiyse de hepsi tek bir sonucu destekledi ve tüm girişim kansız bir şekilde tamamlanacak şekilde tasarlanmış-

[54] Başkan askerler arasında subaylardan bile daha az desteğe sahipti. Bazı subaylar askerî yönetimden fayda sağladıysa da erat standartların altında koşullarda yaşadılar ve çalıştılar; maaşları da sık sık geç yattı.

tı. Rakip varsayımların aksine bu açıklama darbe girişiminin hem sonucu hem de dinamikleri hakkında bize bir anlayış sağlamaktadır.

Başkanın devrilmesinin anahtarı, komplocuların açık enformasyon üzerindeki denetimiydi ve bu denetim Askerî Danışma Konseyi toplantısı aracılığıyla sağlanmıştı. ADK toplantısından önce komplocular zayıf konumdaydılar ve komploları ortaya çıkarsa olacaklardan korkuyorlardı. Toplantıdan sonra herkes mevcut hükümetin tasfiyesine ordu içinde oybirliğiyle destek verildiğine ve bu nedenle direnişin boşuna olacağına inanmıştı. Bu inanç o kadar güçlüydü ki darbeciler polis şefinin serbestçe ayrılmasına izin verebilmişlerdir ve onun bariz bir oydaşmayı bozmaya cesaret edemeyeceği beklentisinde haklı çıkmışlardı.[55]

Darbe planının mimarlarından birine göre, yönetimdeki cuntayı tasfiye etmeye yönelik bu destek oydaşmasını yaratmak için "ADK bu desteği almak için... yönlendirildi."[56] Darbeciler bu süreçte belirleyici olacak toplantıya darbeye oybirliğiyle destek verildiğini düşünerek girmediler; subayları önceden araştırdılar ve başkana yakın olduğuna inandıkları subaylar konusunda endişelenmeye devam ettiler. Tam desteğe sahip olduklarını önceden bilselerdi, basitçe gizli oylama ya da el kaldırma isteyebilirler ve toplantıyı çabucak bitirebilirlerdi. Aksine, toplantı daha önce değindiğimiz sıralama stratejisine uygun şekilde yürütüldü. Her subay hangi tarafta yer aldığını sırayla belirtmek zorundaydı; bu beyanlar hem kamuya açık hem de geri döndürülemez nitelikteydi. Amiral Amedume planı kimin destekleyeceğinin ve kimin karşı çıkacağının önbilgisine sahip olduğundan, önce darbe-

[55] Tek açıktan muhalefetin, daha önceki toplantıda bulunmayan ve geri çekilmeye oybirliğiyle destek verildiği söylenmeden gelen polis şefinden gelmesi manidardır. Yani tek itiraz eden, beklentileri darbeciler tarafından şekillendirilmemiş bir subaydı.

[56] Tuğgeneral (emekli) Joseph Nunoo-Mensah ile mülakat. 6 Ağustos 2001. Akra, Gana.

nin destekçilerine söz verdi. Böylece, ordunun siyasetten geri çekilmesine karşı çıkma eğiliminde olabilecek herhangi bir subay, belki de sadece kendisinin karşı çıktığını düşünecekti. Gitgide daha fazla subay destek verdikçe, geri kalan subaylar hem kaybeden tarafı desteklemenin cezası nedeniyle hem de orduda kanlı olması olası bir yarılma yaratmamak arzusuyla, darbeye razı olmak için artan bir baskı hissedecekti. Sırayla söz verme hamlesi Amiral Amedume'nin muhalif subayları fikirlerini değiştirmeye ikna etmek zorunda kalmadan oydaşma görüntüsü vermesine olanak tanımıştı.

Toplantıda ortaya çıktığı belirtilen oydaşma için iki mantıklı açıklama daha söz konusu olsa da ikisi de olası değildir. Birincisi, Askerî Danışma Konseyi'ndeki tüm subayların zaten ordunun hükümetten çekilmesini destekleyerek odaya girmiş olmasına rağmen komplocuların kendi ellerinin ne kadar güçlü olduğunun farkında olmadıklarıdır. Bu olası değildi çünkü böyle bir şeyin olabilmesi için hem Başkan Acheampong'un hem de komplocuların işlerini kötü yapmış olmalarını gerekirdi. Bu açıklama bir yandan Başkan'ın tüm paranoyasına ve uyanıklığına rağmen silahlı kuvvetlerde komuta kademesindeki her subayın desteğini kaybedip bunu fark etmediğini, diğer yandan komplocuların hazırlık çalışmaları sırasında tercihlerdeki bu deprem niteliğindeki değişimi keşfedemeyeceğini varsaymaktadır.

Diğer bir açıklamaysa subayların odaya farklı görüşlerle girmelerine rağmen duyduklarından etkilendikleri yönündedir. Oysa ordunun siyasetten çekilmesini destekleyenlerin gerekçeleri herkesin görebileceği kadar aleniydi. Ganalı subaylar kafalarını kuma gömmemişlerdi, ekonominin durumunun farkındaydılar ve bu durumdan etkilenmiyor da değillerdi ve hepsinin sivil arkadaşları ve aileleri vardı.[57] Do-

[57] Gana Silahlı Kuvvetleri büyük ölçüde bağımsızlıktan sonra kurulduğu için subayların hiçbiri askerî üslerde büyümemişti. Çoğunlukla ailelerindeki tek ordu mensubu onlardı ve çocukluk arkadaşlarının hepsi sivildi.

layısıyla çoğu sivilin orduya artık saygı duymadığının acı bir şekilde farkındaydılar; yolsuzluk ve azalan profesyonellik belirtilerini örtbas etmek artık olanaksızdı. Toplantı sırasında yönetime bağlı subayları taraf değiştirmeye ikna edebilecek hiçbir yeni siyasî ya da iktisadî bilgi verilmedi. Aktarılan tek yeni bilgi subayların ordunun siyasetten elini çekmesi konusundaki istekliliğiyle ilgiliydi ki bu da eşgüdüme yönlendirecek enformasyondu.

Oydaşma bir kez oluşturulduktan sonra sabit kaldı. Bu şekilde yaratılan beklentiler, iktidara bağlı subayların bir karşı darbe örgütlemesini neredeyse olanaksız hâle getirdi çünkü artık her subay diğerlerinin oydaşmayı desteklediğine inandı ve bu bilgi grup içinde açık enformasyondu. Toplantıdan sonra subaylar kendi birimlerine göz kulak olmak için dağıldıklarından, iktidara bağlı subayların dikkat çekmeden komplo kurmaları zor olurdu.

Darbeler eşgüdüm oyunlar gibiyse toplantının yarattığı beklentilerin gücü, komplocuların darbeye karşı olası bir direnişle ilgilenmemelerini açıklar ki bu davranış da rakip yaklaşımlar tarafından o kadar kolay açıklanamaz. Darbeler muharebeler gibiyse yapılan toplantının bir önemi yoktur ve darbeciler ilk fırsatta tüm olası muhalifleri tutuklamalıdır. Darbeler seçimler gibiyse "hileli bir seçim" subayların tercihlerini değiştirmek için hiçbir şey yapamazdı ve darbeciler toplantıdan sonra öncekinden daha iyi durumda olmazlardı. Böyle bir durumda General Akuffo'nun hükümete bağlı olanları safdışı bırakana kadar onların desteğini almaya çalışması ya da satın alması iyi bir tavsiye olurdu.

Ayrıca komplocuların kasıtlı olarak darbe girişimini kan dökülme olasılığını en aza indirecek şekilde örgütlemiş olmaları da darbelerin eşgüdüm oyunları gibi olduğu savıyla tutarlıdır. Başkanla mesai saatleri içinde karşı karşıya gelmek riskliydi çünkü darbecilerin arka plandaki faaliyetleri şüphe uyandırabilirdi; Acheampong'un kendisinin de belirttiği gibi, toplu hâlde ve plansız bir şekilde makamına gelmeleri alışıl-

madık bir durumdu. Yine de komplocular Acheampong'un ve ona bağlı olanların gündüzleri daha sakin ve mantıklı davranacaklarına ve geceleri kargaşa ve kaza olasılığının daha yüksek olacağını düşünmüşlerdi. Üstelik başkan gece konutunda ağır silahlı askerler tarafından korunduğundan onu orada gözaltına almak daha fazla kuvvet de gerektirecekti.[58]

Her iki tarafın da kan dökülmesinden kaçınmaya çalıştığı, tarafların birbirlerini pervasızca hareket etmemesi konusunda uyarmış olması itibarıyla da gayet açıktır.Nitekim önce Başkan rakiplerini eylemlerinin kan dökülmesine yol açabileceği konusunda uyarmış, ardından darbecileri onun bu uyarısını iade ederek Acheampong'u dökülen her kandan Acheampong'a bağlı olanların uzlaşmazlığının sorumlu olacağı konusunda uyarmışlardı.

Dolayısıyla bu darbe girişiminin dinamikleri, ordu hiyerarşisinin tepesinden gelen darbelerin güçlü ve zayıf yönlerini berrak bir şekilde sergilemektedir. Darbe girişiminde bulunanlar kendi birliklerinin olmaması ve askerî emir komuta zincirinin tepesindeki konumlarına rağmen emirlerinin kayıtsız şartsız yerine getirileceğine güvenememeleri bakımından zayıftılar. Bu nedenle, şüphe uyandırmadan bir toplantı aracılığıyla yumuşak güçlerini kullanmalarını sağlayacak bir bahane bulana kadar beklemek zorundaydılar.

Öte yandan, uygun bürokratik kılıfı elde ettikten sonra, diğer subayların ne düşündüklerini önceden yoklayabildiler, toplantıyı belirleyici konumdaki subayları görünürde uzlaşmaya yönlendirecek şekilde yönetebildiler ve bunu başkanı kansız bir şekilde görevden almak için kullandılar. Toplantı sonuçlandıktan sonra başkanın devrilmesini durdurmak ya da tersine çevirmek artık neredeyse olanaksızdı.

Bu darbe ordu hiyerarşisinin orta ya da alt kademelerinden gelseydi, hatta aynı darbeciler Acheampong'u görevden

[58] Tuğgeneral (emekli) Joseph Nunoo-Mensah ile mülakat. 6 Ağustos 2001. Akra, Gana.

almak için yumuşak güç yerine sert güç kullanmaya çalışsalardı büyük olasılıkla çok fazla kan dökülecek ve darbenin başarısız olma olasılığı yükselecekti. Acheampong ağır bir saldırıyı savuşturacak sayıda müttefike sahipti çünkü ordunun büyük bölümü harekete hazır hâlde değildi, etkili bir saldırıyı mümkün kılan yakıt, mühimmat ve teçhizattan yoksundu. Dolayısıyla Gana'daki bu darbe girişiminin hem sonucunu hem de dinamiklerini, başkanın halk arasında ve orduda fazla taraftarı olmamasından ziyade darbecilerin rütbesi ve uyguladıkları stratejiler belirlemişti.

Bu vaka eşgüdüm kuramıyla bağlantılı diğer iki varsayıma ise daha az destek sağlamaktadır. Bir önceki vakada olduğu gibi burada da darbe girişimcileri ordu aktörlerinin beklentilerini şekillendirmek için tarihe aleni biçimde başvurmamışlardı ve subayların bu darbe girişiminde hangi tarafın başarıya ulaşacağını düşünürken geçmişe başvurup başvurmadıkları bilinmemektedir. Geçmiş başlangıçtaki inançları etkilediği için darbecilerin süratle ve etkili biçimde gerçeği imal ettikleri böyle bir vakada ülkenin darbe geçmişinin ne ölçüde etkili olduğunu görmek güçtür. Yine de bu darbe girişiminin sonucu, eşgüdüm oyunlarında tarihin etkili olduğu iddiasıyla tutarlıdır çünkü bu Gana'nın gördüğü beşinci darbe girişimiydi ve 10 yıldan uzun bir süredir hiçbir darbe girişimi başarısız olmamıştı. Daha dar bir çerçevede baktığımızdaysa bir önceki darbe girişimi ordu hiyerarşisinin tepesinden geldiği hâlde o güne dek başarılı olmuş tek darbe girişimiydi. Dolayısıyla bu vaka, tarihin etkili olduğu iddiasını ne desteklemektedir ne de zayıflatmaktadır.

İkincisi, hiçbir simgesel hedefe saldırılmamıştır ama bu durum darbe girişimi sırasında genel çerçevede bir eşgüdüm sağlandığı iddiasını zayıflatmaz. Simgesel hedeflerin ele geçirilmesi, eldeki güce dikkat çekmenin ve beklentileri şekillendirmenin dolaylı bir yoludur. Darbecilerin doğrudan yumuşak güç kullanarak inançları yönlendirdikleri göz önünde bulun-

durulduğunda, hedeflere yönelik saldırılar başkanı önceden uyaracağı için gereksiz ve aslında olumsuz hamleler olurdu.

4. Sonuç

Hiyerarşinin tepesinden gelen darbeler en sık rastlanan ve aynı zamanda başarıya ulaşma olasılığı en yüksek darbe girişimleridir. Burada önerdiğimiz kurama göre generaller darbe yapmada başarılıdırlar çünkü konumlarıyla bağlantılı bürokratik ayrıcalıklar ordunun geri kalanındaki subayların, en önemlisi de başkente yakın belirleyici konumdaki birimlere komuta eden orta kademelerdeki subayların inançlarını ve beklentilerini şekillendirmelerine olanak tanır.

Generallerin kendilerine ait muharip kuvvetleri olmadığından, verdikleri emirlerin orta kademedeki subaylar tarafından yerine getirileceğine bel bağlarlar. Ama darbe girişimleri sırasında üst rütbeli subaylar astlarının kendilerine kayıtsız şartsız itaat edeceğine güvenemezler çünkü darbe yapmak çoğu zaman astları üzerindeki ahlaki otoritelerini azaltır ve itaatsizliği de ancak darbe başarılı olursa cezalandırabilirler. Bu nedenle diğer tüm darbeciler gibi generaller de "gerçeği imal etmeye" çalışmalı ve ordunun diğer mensuplarını zaferlerinin kaçınılmaz olduğuna ve direnişin beyhude olduğuna ikna etmelidir. Bu süreç doğru bir şekilde işlerse, darbenin başarısı lehine kendini gerçekleştiren beklentiler yaratır ve darbecileri hızlı ve kansız bir şekilde zafere götürür.

Bu bölümdeki vakalarda gördüğümüz gibi, generaller komplo kurmaya elverişli konumdadırlar. Nitekim darbeden önceki dönemi, olası muhalifleri tespit etmek, darbe lehine enformasyon yaymak, hatta belirleyici konumlardaki subayları diğerlerinin de darbe girişimini destekleyeceğine ikna etmek için kullanabilirler. Generallerin kaybedecek çok şeyleri olduğundan ve diğerlerinin erişemediği bilgilere eri-

şebildiklerinden, tepeden gelen bir darbe genellikle en başından itibaren son derece inandırıcı bir girişim olarak görülür.

Üst rütbeli subaylar gerçeği imal ederken başvurabilecekleri üç geniş stratejiye sahiptirler: Beklentileri şekillendirmek için bir toplantı kullanabilirler, bir bildiri yayınlayabilirler ya da emirler vermeyi ve kuvvet kullanmayı deneyebilirler. Bu seçenekler arasında sert güçten ziyade yumuşak güce dayanan darbe girişimlerinin başarılı olma olasılığı daha yüksektir. Bu bölümde ele alınan ve ordu hiyerarşisinin tepesinden gelen darbe girişimlerinin her ikisi de başarılı olmuş olsa da Yedinci Bölümde 1991 yılında Sovyetler Birliği'nde hiyerarşinin tepesinden geldiği ve bildiri aracılığıyla yapıldığı hâlde başarısız olan ünlü darbe girişimini de ele alacağız. Bu darbe girişimi, komplocuların açık enformasyon üzerindeki denetimlerini kaybetmeleri ve muarızlarının darbe girişimcilerinin gerçekleriyle çelişen bir gerçeği imal etmeyi başarmaları durumunda hiyerarşinin tepesinden gelen bir darbenin nasıl başarısız olabileceğini açıkça göstermesi itibarıyla bu bölümde sunduğumuz savı desteklemektedir. Üçüncü seçeneğin, yani kuvvet kullanmanın zorluklarını ise bir sonraki bölümde ordu hiyerarşisinin orta kademesinden gelen darbeleri ele aldığımızda göreceğiz. Tüm bu vakalarda [eşgüdüm açıklamasına] rakip açıklamalar sonucu doğru tahmin etmiş olmalarına rağmen darbe girişiminin dinamiklerini yeterince açıklayamamışlardır.

5
Orta Kademeden Gelen Darbeler

1. Orta Kademeden Gelen Darbelerin Kuramı

Orduların orta kademelerinden gelen darbe girişimleri taburlar, alaylar ve tugaylar gibi muharip birliklerin doğrudan komutasındaki subaylar tarafından örgütlenip gerçekleştirilirler. Dışarıdan nakliye birliklerine ihtiyaç duyabilecek bir bölüğün aksine, bu tür birlikler kendi başlarına hareket edebilecek kadar büyük olmalarına rağmen yine de bir tümenin aksine, tüm birliğin tek bir subayın doğrudan komutası altına girebileceği kadar da küçüktürler. Bu gruplar aynı zamanda eğitim gördükleri, garnizon kurdukları ve birlikte ama diğer birimlerden ayrı hareket ettikleri için tutunumlu olmaya da meyillidirler (Farcau 1994, 47).

Tepeden gelen darbelerde olduğu gibi, orta kademelerden darbecilerin amacı da diğer askerî aktörlerin, özellikle de komuta kademesindeki diğer orta kademe aktörlerinin inançlarını yönlendirerek darbeyi desteklemek üzere eşgüdümlenmelerini sağlamaktır. Bununla beraber orta kademeden subayların beklentileri şekillendirmek için sahip oldukları kaynaklar üst kademedekilerinkinden farklıdır. Tepedeki darbecilerin aksine, orta kademeden darbeciler üst düzey bir liderlik makamında olmanın getirdiği yumuşak güce çok az sahiptirler. Ordunun orta kademesindeki subayların bunun yerine sahip olduğu şey sert güçtür çünkü onlar ordunun gerçek muharip birimlerinin komutasındadırlar. Darbe yaptıklarında, birliklerini yayın tesisleri, meclis binası ve devlet otoritesinin diğer simgeleri gibi önemli hedefleri ele geçirmek ve el-

lerinde tutmak üzere konuşlandırırlar. Darbeciler radyo ve televizyona erişim sağladıktan sonra, darbenin geniş bir destek gördüğünü ilan eden bir yayın yaparlar ve iktidara bağlı olanları direnişin beyhude olduğu konusunda uyarırlar. Bu şekilde, sert güçlerini gerçeği imal etmek için kullanmaya çalışırlar; hem bağlılık göstermeyen subayları hem de rejimin savunucularını ordunun darbeyi desteklemek için çoktan eşgüdümlendiğine ya da yakında eşgüdümleneceğine ikna etmek isterler. Dahası, radyo ve televizyon frekanslarına hâkim olarak ve hem yayın tesislerini hem de diğer simgesel hedefleri zaman içinde ellerinde tutarak, en kötüsü olur da kardeş kavgası gelişirse galip geleceklerinin sinyalini de verirler. Bu da darbeciler lehine beklentileri daha da güçlendirir. Bununla beraber tüm bu süreç boyunca karşı taraf üzerinde taktik bir hâkimiyet kurmaya çalışmazlar. Aksine, kan dökülmesine ve yıkıma neden olmaktan kaçınmaya çalışırlar.

Burada betimlediğim beklentileri şekillendirme süreci, üst rütbeli subaylar tarafından kullanılandan daha dolaylıdır ve bu nedenle daha uzun sürer ve daha fazla potansiyel başarısızlık noktası vardır. Örneğin darbe girişimcileri radyo istasyonuna giderken tutuklanabilirler ya da yayın araçları ellerinden alınabilir. Bunun bir sonucu olarak, dünya genelinde ordu hiyerarşisinin tepesinden gelen darbelerin başarı oranı %68'ken, hiyerarşinin orta kademesinden gelen darbelerin başarı oranı sadece %48'dir.[1]

Bu kısmın geri kalanında, hiyerarşinin orta kademelerinden gelen darbe girişimlerinin rütbeyle ilişkili kaynaklar ve kısıtlamalarla başarı ya da başarısızlıklarını etkileyen etkenler tarafından nasıl şekillendirildiği daha ayrıntılı olarak betimleyeceğim. Bu dinamiklerin gerçek darbe girişimlerinde nasıl ortaya çıktığını sergilemek için, bu bölümde Gana'nın hiyerarşinin orta kademesinden gelen ve ilki umut verici bir

[1] Her iki örnekte de, daha önce Üçüncü Bölümde verilen bu analiz, yalnızca bir kademeden ya da diğerinden geldiği açıkça kodlanabilen örneklerle sınırlıdır.

başlangıçtan sonra başarısız olan, ikincisi ise sorunsuz bir şekilde başarıya ulaşan üç darbe girişiminden ikisini derinlemesine inceleyeceğiz.

1.1. Komplo

Komplocuların bir darbe girişimi planlamaya başladıklarında öncelikli kaygıları ifşa olmamaktır. Bu zor olabilir çünkü askerî istihbarat birimleri, özellikle de darbe girişimlerine yatkın ülkelerdekiler, kendi iç gözetim süreçlerinde son derece dikkatli olmaya meyillidirler. Empirik bir dille ifade edecek olursak, komplolar, ordu mensuplarının birbirlerine zaten güvendikleri yerlerde gelişir, örneğin birlikte eğitim almış olmak ya da birlikte daha önce görev yapmış olmak bu konuda belirleyici etkenlerden biridir. Dolayısıyla güven ve fırsat gibi pratik konular en uygun ateş gücüne sahip koalisyonu oluşturmaktan daha önemlidir.[2] Çünkü yakın bir sırdaş ya da arkadaş olmayan bir subaya devlete ve silah arkadaşlarına ihanet suçlaması addedilecek bir konuyu görüşmek üzere yaklaşmak her zaman risklidir. Yaklaşılan subay konuşmayı amirlerine bildirmese bile onun da hain olduğundan şüphelenilmesi ve askerî istihbarat tarafından izleniyor olma olasılığı her zaman vardır. Bu nedenle, yabancılara komployа katılmaları için genellikle sadece darbenin başarısı için hayati önem taşıyorsa ve o zaman bile ancak çok dikkatli bir şekilde yaklaşılır. Alternatif olarak, özellikle de komplocular gençse, mensupları ordu yönetiminde önemli mevkilere gelene kadar beklemeyi tercih edebilirler. Fakat bu ikinci stra-

[2] Az sayıda yazar darbe yapımı için tarifler sunan kitaplar yazdı. Bu yazarlar genellikle ideal olarak güçlü bir koalisyon oluşturmanın önemini vurgular ve bunu yaparken de koalisyon kurmanın zorluklarını ve koalisyonların ne derece *ad hoc* [geçici] bir şekilde geliştiğini küçümserler (Farcau 1994, Ferguson 1987, Hebditch & Connor 2008, Luttwak 1979).

tejinin de kendine has riskleri vardır çünkü koalisyonu uzun süre ifşa olmadan bir arada tutmayı gerektirir.

Çok iyi bilindiği gibi, bir darbe girişiminde tüm subaylar eşit derecede değerli değildir. Örneğin darbe girişimleri sırasında piyade birlikleri ve zırhlı birlikler istihkâm taburlarından ya da destek alaylarından daha faydalıdırlar. En azından bazı müttefiklerin başkent yakınlarında konuşlanmış olmaları gerekir, yayın tesisi ya da devlet binası gibi belirleyici konumları koruyanların olması ise en iyisidir. Benzer şekilde, bazı silahlı kuvvetler darbe yapmaya diğerlerinden daha uygundur. Darbeciler için en önemli olan husus ordunun bir kısmının ve belki de varsa motorize polisin işbirliğini sağlayabilmektir (Farcau 1994, 58). Hava kuvvetleri ve donanmanın faydası ise çok daha sınırlıdır çünkü bu kuvvetlerin amacı bir hedefi ele geçirmek ve elde tutmak değil, düşmanı uzaktan yok etmektir (Ferguson 1987, 52). Ayrıca darbe yapanlar genellikle ordu içi kayıplardan kaçınmaya çalıştıkları için, bir hedefi bombalama ya da topa tutma yeteneği özellikle yararlı değildir. Bu nedenle deniz kuvvetlerinin müdahalesi genellikle bir savaş gemisinin uzun namlulu silahlarını kullanmak yerine deniz piyadelerini konuşlandırmak şeklinde olur. Bununla beraber hava gücünün simgesel bir değeri vardır çünkü tepede uçan uçaklar darbe girişimcilerinin sürece hâkim olduğunun herkes tarafından görülebilen bir işareti olabilir ve taktik olarak uçaklar keşif ya da bir hedefi vurmak için kullanılabilir.

Ordudan olmayan örneğin sivil siyasetçiler gibi aktörler de bir darbe girişiminin parçası olabilirler. Hatta zaman zaman bir darbenin itici gücü sivillerden gelir ve diğer başka durumlarda siviller darbe sonrası bir hükümet kurma beklentisiyle askerî aktörler tarafından kullanılabilirler. Sivillerin orta kademelerdeki subaylarla yakın kişisel ya da ailevi bağları varsa bunlar da işe koşulmalarında rol oynayabilir ama bu daha az yaygındır.

1.2. Hedefler

Hiyerarşinin orta kademelerinden gelen darbe girişimleri sırasında ana hedefler, darbecilerin enformasyon ve beklentileri yönlendirmesine izin verecek stratejik noktalardır. Bu eylemlerin amacı, işgalci bir ordu gibi askerî ve siyasî hâkimiyet kurmak değil, silahlı kuvvetler içinde gerçeğin imal edilmesidir. Darbecilerin başarılı olmak için rakiplerini öldürmeleri, yakalamaları ya da başka bir şekilde alt etmeleri gerekmez, sadece ordunun diğer mensuplarını kendileriyle birlikte hareket etmeye ikna etmeleri yeterlidir.

Bu hedeflerin en önemlileri başkentteki televizyon ve radyo yayın tesisleridir çünkü bunlar muhaliflerin açık enformasyon üzerinde denetimi ele geçirmesini sağlarlar. Gelişmekte olan birçok ülkede, özellikle de Soğuk Savaş döneminde, devlet kitle iletişim araçları tekeline sahipti ve bu nedenle devletin ana yayın tesisinin denetimi darbenin başarısı için elzemdi. Medyanın özgürleşip özelleştiği ülkelerde ise darbe girişimcileri genellikle en büyük medya ağlarından birini –ki bu devlete de ait olabilir– ele geçirirler ve ardından ya diğer yayın tesislerini kapatırlar ya da aynı bildiriyi tekrarlamaya zorlarlar. Her iki durumda da darbecilerin başarılı olma olasılığı, açık enformasyon üzerinde bir tekel elde etmeleri ve bunu sürdürmeleri hâlinde daha yüksektir çünkü bu onlara gerçeği daha etkili bir şekilde ve daha kısa sürede imal etme olanağı tanır. Süreç boyunca birçok şey ters gidebileceğinden, ele geçirilmesi gereken tek bir ulusal yayın binası olsa bile bu, özü itibarıyla hiyerarşinin tepesinden gelen bir darbenin içerdiğinden daha riskli bir süreçtir.

Açık enformasyonun yönlendirilmesi, başkanlık veya başbakanlık binası, meclis binası ve havalimanı gibi önemli simgesel hedeflerin ele geçirilmesini de içerir. Bu hedeflerden bazılarının ele geçirilmeye değer olmasının taktiksel bir nedeni olsa da bunların darbelerin sonuçlarıyla en ilgili görünen özellikleri simgesel önemleridir. Örneğin bu bölümde suna-

cağımız ikinci örnekte darbeciler darbe girişimlerini başbakan ülke dışındayken başlatmış olmalarına rağmen yine de başbakanlık binasını ve makamını ele geçirmişlerdir. Benzer şekilde simgesel önemi nedeniyle havalimanı, Gana'nın ordu hiyerarşisinin orta kademelerinden gelen tüm darbelerinde önemli bir hedef olmuştur. Havalimanı üzerindeki denetim bazı ülkelerde önemli bir taktik işlev görebilse de Gana'da hava kuvvetleri çok sayıda askeri havadan nakledemeyecek kadar küçük olmasına ve iktidardakilerin hiçbirinin darbeye karşı koyacak birlikler getirecek uluslararası müttefikleri olmamasına rağmen havalimanı yine de ele geçirilmişti. Her durumda Gana'da orta kademelerden gelen darbelerin hepsinde darbeciler Gana'nın modernlik özlemlerini simgelediği için havalimanını ele geçirdiler ve göstere göstere işgal ettiler. Başbakanlık binasının ele geçirilmesinde olduğu gibi, havalimanının işgali de darbeciler arasında yer almayan bazı komutanlar tarafından hemen fark edilmişti, zaten amaçlanan da buydu: Onları darbe girişimine katma çabasının bir parçasıydı. Bu yerler görünür kamu alanları olduğu için, ele geçirilmeleri darbe girişimcilerinin hükümetin yönetimde artık söz sahibi olmadığı iddiasını güçlendirdi ve güç gösterisi yapmalarına izin verdi, böylece hangi dengenin *risk baskın* olduğuna dair beklentileri şekillendirdi.

Gelgelelim bu hedefler önemli olsalar da oralara ordunun yabancı bir başkentteki hedeflere saldırırken kullanacağı kuvvet ve vahşetle saldırılmadı. Nasıl ki bu hedefler darbe girişimcilerinin var güçleriyle saldırmadan güç gösterisi yapmalarına izin verecek şekilde simgeseldiyse bu hedeflere yapılan saldırılar da aslında aynı şekilde simgeseldi. Örneğin Gana'da girişilen ilk darbe (1966) sırasında muhalifler başkanlık konutuna saldırdılar. Bu çatışma şiddetli bir muharebe olarak haberleştirildiyse de o çatışmaları katılmış askerler her iki taraftakilerin de doğrudan birbirlerine değil, havaya ve hedeflerin dışına ateş ettiklerini iddia etmişlerdir (Afri-

fa 1966).[3] Benzer şekilde, orta kademelerden gelen bir darbenin, darbecilere önemli bir taktik avantaj sağlayabilecek olsa da iktidarın elindeki bir hedefi tamamen yerle bir eden sinsi bir saldırı içermesi pek de olası değildir.[4]

1.3. Darbeler Nasıl Başarılı Olur?

Ordunun orta kademelerinden gelen darbeler genellikle ya gece geç saatlerde ya da sabahın erken saatlerinde başlatılır ve bu durum bu konudaki geleneksel görüşle de tutarlıdır (Farcau 1994, 125). Böyle bir taktik darbecilerin girişimlerini fark edilmeden ilerletmelerine olanak tanır çünkü o saatlerde özellikle gelişmekte olan ülkelerde çok az insan dışarıdadır. Birlik komutanları evde olabileceğinden ve erler görev yerlerinde genellikle uyukladığından, darbeye verilecek tepkinin de bu saatlerde daha ağırkanlı olması olasıdır.

Komplocular hem hızlı hem de fark edilmeden hareket etmeye çalışacaklardır çünkü darbe, diğer ordu aktörlerinin beklentilerini şekillendirmeye başlamadan önce, bu yeni doğmuş aşamasında en savunmasız hâlindedir. Bu nedenle darbeciler öncelikle bir yayın kuruluşunu ele geçirmek ve diğer hedeflerin sadece gerektiğinde peşine düşmek isteyeceklerdir. Olanaklıysa muhtemelen işaret alayının karargâhını ele geçirerek, ordunun harekât odasını ele geçirerek ya da iç iletişim için kullanılan kabloları keserek askerî ve sivil iletişimi de devredışı bırakmaya çalışacaklardır. Bu eylemlerin hepsi risklidir çünkü bir darbenin yolda olduğunu ifşa edebilirler ama aynı zamanda mevcut yönetime bağlı olanların tepkisi-

[3] Albay (emekli) Seth Kwahu ile mülakat. 4 Eylül 2000. Akra, Gana.

[4] Şubat 1963'te Irak'taki Baas darbesi sırasında, darbeyi destekleyen uçaklar sadık bir hava üssünü bombaladı. Bununla birlikte bu durumda bile kışlaya saldırmak yerine Raşid askerî ve hava üssünde konuşlu uçakları imha ettikleri anlaşılmaktadır (Keesing's Record of World Events. Cilt 9, Nisan 1963, Irak, s. 19323).

ni önemli ölçüde yavaşlatıp saflarında kafa karışıklığı da yaratırlar. Daha da önemlisi, hükümetin artık yönetimde olmadığı iddiasını güçlendirirler.

Darbe girişimcileri bir yayın tesisini ele geçirdiklerinde, zaferlerinin bir *fait accompli* olduğunu ve tüm silahlı kuvvetlerin desteğine sahip olduklarını iddia ederek olabilecek en kısa sürede kamuoyuna bir duyuru yapacaklardır. Darbeye karşı direnişten ya hiç bahsetmeyecekler ya da bunu küçük ve çökmek üzere olan bir direniş olarak nitelendireceklerdir. Başarı olasılığını artırmak için, yayının silahlı kuvvetlerin başkente yakın büyük birliklerinden birinin komutanı gibi güçlü bir üyesi tarafından yapılması, komploculuğun denetimin kendilerinde olduğu iddiasının inandırıcılığını artıracaktır. Yayın daha düşük rütbeli bir subay tarafından yapıldıysa, en akıllıca hareket kendilerini tanıtmaktan kaçınmak ve daha geniş ve daha güçlü bir komplo adına konuştuklarını iddia etmek olacaktır.[5] Bu durumda darbe girişimcileri yayın merkezini bir süre ellerinde tutmak ve simgesel hedefleri ele geçirerek iddialarını güçlendirmek zorundadırlar.

Darbe girişimcileri için en iyi senaryo, ordu mensuplarının geri kalanlarının önce başkentte, sonra da ülke genelinde hızla darbecilerin lehine hareket etmelerini sağlayabilecekleri bir senaryodur. Her şey plana uygun giderse zaferlerinin bir *fait accompli* olduğu iddiasına itibar kazandırarak, açık enformasyon ve başkentteki ana simgesel hedefler üzerinde çok az direnişle hâkimiyet elde edeceklerdir. Darbeciler bunu başarabilirlerse açık enformasyonu yönlendirmeleri, mevcut yönetimi desteklemesi olası olan ordu mensuplarını korkutarak onların kararsız kalmalarını, teslim olmala-

[5] Zaman zaman darbeciler gece yarısı üst rütbeli bir subayı uyandırarak yayın yapar ve ona ülkesinin kurtarıcısı olarak seçildiğini ve kaderin onu yüceliğe ittiğini söylerler. Üst rütbeli subay darbenin icrasında çok az rol oynadığı sürece bu hâlâ ordu hiyerarşisinin orta kademelerinden gelen bir darbedir çünkü darbenin güçlü ve zayıf yönleri hâlâ darbeyi yürüten subaylarla ilgili olacaktır, darbenin başındaki kişiyle değil.

rını, hatta darbe girişimine darbecilerin tarafında katılmalarını sağlayabilir. Bu durumda hükümeti desteklemek için partizan, etnik, hatta kişisel etkenler, kurumsal ve bireysel kendini koruma baskıları tarafından bir kenara itilme eğilimindedir. Başkent darbecilerin eline geçtiğinde, ülkenin başka yerlerindeki büyük askerî üsler de neredeyse her zaman darbeye katılacaktır.[6]

Darbeciler için ideal durumda, sürü psikolojisi birkaç saat içinde ordu içinde yayılacak ve farklı hizipleri bir araya getirerek yeni hükümeti bilfiil olmasa da zımnen destekleyecektir. Bu tür durumlarda görevdeki hükümetin çöküş hızı genellikle dış gözlemcilerin darbe girişiminin ordu içinde neredeyse oybirliğiyle desteklendiği ya da tüm belirleyici aktörlerin önceden bir anlaşmayla satın alındığı sonucuna varmasına neden olur. Ama bu, tıpkı darbe girişimleriyle karşılaşmayan bir iktidarın ordu içinde geniş bir desteğe sahip olması gerektiği sonucuna varmanın yanlış olması gibi darbe girişimine karşı etkin bir muhalefetin olmayışını yanlış yorumlamaktır. Gözden kaçırılan nokta, darbe girişimi sırasındaki eylemlerin stratejik olduğu ve ilgili aktörlerin gerçek tercihlerini ortaya koymak zorunda olmadıklarıdır.

Orta kademelerden gelen başarılı darbelerde saldırı aşamasının kısa sürmesi de zaferin ülke, hatta başkent üzerinde askerî hâkimiyet kurmaya bağlı olmadığını sergiler çünkü bir darbe girişimi çok daha üstün bir işgalci ordunun bile ülkeyi ele geçirebileceğinden çok daha hızlı bir şekilde başarıya ulaşabilir. Örneğin 2003 yılında koalisyon güçlerinin

[6] Başkenti kaybettikten sonra hükümetin denetimi yeniden ele alması olanaklı olsa da, ülkedeki askerî kuvvetlerin çoğunluğu başkent dışında konuşlanmış olsa bile bu oldukça zordur ve bu nedenle de nadirdir. Başkentin denetimini ele geçirmesine rağmen başarısız olan bir darbenin alışılmadık bir örneği Ekvador'daki 1954 başarısız darbesidir. Quito'daki büyük garnizon Başkan Velasco'ya karşı cephe almış olsa da, Velasco başkent dışındaki büyük birliklerin halk desteğini almayı başardı ve hükümet daha sonra Quito'da da denetimi yeniden sağladı (Fitch 1977, 41-43).

Irak'ı işgali yaklaşık altı hafta sürmesine rağmen bu ülkedeki başarılı darbelerin hiçbiri birkaç günden uzun sürmemiştir.

Ayrıca, darbeciler başkent dışındayken başarılı bir darbe girişiminde bulunmak zordur ve bu nedenle bu daha az sıklıkla denenir.[7] Başkent dışından gerçeğin imal edilmesi daha zordur çünkü darbeciler açık enformasyon üzerinde hızlı bir şekilde tekel kuramayacak ya da başkentteki simgesel alanların denetimin ele geçiremeyecek, bu da denetimi çoktan sağladıklarını iddia etmelerini zorlaştıracaktır. Ayrıca, bölgesel bir merkezden yapılan bir saldırı, görevdeki hükümete darbecilere bir yanıt vermek için daha fazla zaman kazandırır ve yine diğer birimlerin darbecilerin arkasında toplanmaya daha isteksiz olmasına yol açar. Genel olarak, başkent dışında bulunan birimlerin başarılı bir darbe yapmak istiyorlarsa ya eylemleri fark edilmeden önce başkente saldıracak kadar hızlı hareket etmeleri ya da başkentte kendileriyle birlikte çalışan bir müttefike sahip olmaları gerekir. Başkent dışından darbe yapmanın neden zor olduğuna dair iyi bir örnek Fransa'daki 1961 darbe girişimidir. Bu darbe Fransız ordusunun en güçlü birliklerinin desteğine sahip olsa da bu birliklerin Paris'te değil Cezayir'de olmaları onları büyük ölçüde engelledi. Bu da hükümete, gidişatı başarılı bir şekilde değiştiren karşı yayınlar yapmak için zaman kazandırdı. Darbe girişimcileri Avrupa'ya ulaşmaya vakit bulamadan etkisiz hâle getirildiler.

[7] İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, özellikle İspanya ve Latin Amerika'da başkent dışındaki birlikler tarafından yapılan darbeler daha yaygındı. Meydan okuyanlar sırasıyla ayaklanır ve başkente yürür, yol boyunca taraftar kazanır ya da iktidarın savunucularıyla yüzleşirdi. Bu darbe girişimleri farklı bir yapıya sahipti çünkü yaygın yayın yapan medyasının yokluğunda, darbeciler açık enformasyona hâkim olarak gerçeği imal etmeye muktedir değildi. Buna ek olarak, bu silahlı kuvvetlerin yapısı çok daha basitti ve daha az sayıda komutan darbe girişiminin sonucunu etkileyebilirdi. İncelenen dönemde bu tür darbe girişimlerine nadiren rastlanmıştır (Farcau 1994, 116).

1.4. Darbeler Nasıl Başarısız Olur?

Ordu hiyerarşisinin orta kademelerinden gelen bir darbe girişimini bertaraf etmenin en kolay yolu onu darbeciler henüz bir yayın yapmadan durdurmaktır. Darbeciler beklentileri şekillendirmeye henüz başlamadıkları ve sadece birbirlerinin desteğine sahip oldukları için bu aşamada en zayıf durumdadırlar. Örneğin Hugo Chavez'in Şubat 1992'de Venezuela'daki darbe girişimi, başkentteki yayın tesislerini ve simgesel hedefleri ele geçirmesi engellenince başarısız oldu ve diğer komplocular darbeden desteklerini çektiler. Altı saat içinde Chavez darbe girişiminin beyhude olduğunun farkına vardı ve teslimiyetinin bir parçası olarak kısa bir yayın yaparak taşra merkezlerindeki darbe destekçilerinden çatışmadan teslim olmalarını istedi (Gott 2005, 63-67).

Darbe girişimcileri bir yayın yapabilirlerse, iktidar radyo istasyonunun denetimini yeniden ele geçirip karşı bir yayın yaparak darbeyi engelleyebilir, onları yayın araçlarından uzaklaştırabilir ve iddialarının altını oyabilir. İktidardaki yönetim, sürecin başlarında başkentteki açık enformasyon ve simgesel alanlar üzerindeki denetimini sergileyerek kendi gerçeğini imal edebilirse darbe girişiminin ivmesini kesebilir, hatta tersine çevirebilir.[8]

Mevcut yönetime bağlı olanlar darbe girişimini yeni doğduğu aşamada durduramazlarsa, en iyi stratejileri direnmenin yanı sıra açık enformasyon ve simgesel yerlerin denetiminin ele geçirilmesine itiraz ederek darbecilerin gerçeği imal etmelerini zorlaştırmaktır. Birden fazla büyük yayın tesisi ol-

[8] Bu tür çatışmalar genellikle başkent içinde meydana gelir. Bu, bir darbe girişiminin başkent dışından bastırılmasının olanaksız olduğu anlamına gelmez, sadece ordu güçlerinin büyük kısmı ülkenin başka yerlerinde konuşlanmış olsa bile bu nadiren gerçekleşir. Bir darbenin başkent dışından bastırılabildiği nadir örneklerden biri, 1954 yılında Ekvator'da meydana geldi. Bununla birlikte orada bile darbe girişiminin yenilgiye uğratılması için başkentteki darbe yanlısı güçlerin bölünmesi ve dışarıda konuşlanmış en güçlü birliklerin açık desteği gerekti (Fitch 1977, 41-43).

duğunda ve hükümet bunlardan birinin denetimini elinde tutabildiğinde bu daha kolaydır. Her iki taraf da diğerinin iddialarına karşı çıkacaktır ve yayınlar eşit derecede inandırıcıysa taraf olmayan güçler bir tarafı seçmeden önce ek enformasyon arayarak ya da kendilerini bir tarafı ya da diğerini desteklemeye ikna edebilecek gelişmeleri bekleyerek kararsız kalacaktır. Bir çıkmazda, subaylar durumun bir iç savaşa dönüşebileceğinden endişelenecek, dolayısıyla sorunları şu ya da bu şekilde çözmeye hevesli olacaklardır. Büyük bir birliğin komutanı bir tarafı açıkça desteklemeye ikna edilirse bu diğer subayların da ona katılmasıyla bir destek seline neden olabilir. Beklentilerde bir değişim olduğunda, herkes hükümetin arkasında saf tutmaya koştuğu için darbe girişimi de genellikle çok hızlı bir şekilde çözülür.

Tarafların durumu lehlerine çevirme girişimlerinin bu aşamasında hem yerel hem de uluslararası sivil aktörlerin olayları etkilemeye çalışmaları muhtemeldir. Darbelerin çoğu sivillerin tepki gösteremeyeceği kadar çabuk sona erse de bir darbe girişimi yavaşladığında bile kuramımız, sivillerin ancak ordu içinde askerî davranışla ilgili beklentileri etkileyebildikleri ölçüde bir etkiye sahip olduklarını savunur. Ahlaki iknanın tek başına darbe girişiminin sonucunu şekillendireceğini düşünmek bir hatadır çünkü orduların en köklü normatif taahhütleri bile kolaylıkla göz ardı edebildiği iyi bilinir. Örneğin Ekvador ordusu uzun bir süre boyunca 1941'de Peru'yla yaptığı savaşı ve dolayısıyla ulusal topraklarının yarısını askerî hükümetler (o zamanlar Ekvador'daki yönetim gibi) ulusal savunma için doğaları gereği kötü oldukları için kaybettiğine inandı (Fitch 1977, 19). Ekvador ordusunun kurumsal DNA'sına derinlemesine işlemiş bu derse rağmen, Fitch'in 1963 darbe girişimini yakından incelemesi, ilgili aktörlerin hiçbirinin eylemlerinin anayasaya uygunluğu konusunda endişe duymadığını saptadı (63). Dış aktörlerin teşvikleri, ancak darbe başarıyla sonuçlandıktan sonra bazı etkilere sahip olabilir. Örneğin Latin Amerika'da darbe yapanlara

yönelik yaptırımlar bir cuntayı iktidarı sivillere devretmeye zorlayabilir ve böylece diplomatik tanınma ve yardımı geri getirebilir ama bunu ancak iktidarı ele geçirdikten ve bir haftadan fazla elde tuttuktan sonra yapacaklardır.

Bir darbenin sonuçlanması uzun sürerse eşgüdüm kuramı diğer koşulların sabit olması hâlinde bunun darbe girişimcileri için pek hayırlı olmayacağını öngörmektedir çünkü her türlü gecikme darbe girişimcilerinin zaferlerinin bir *fait accompli* olduğu iddiasıyla çelişir. Pat durumu, darbe girişimcilerinin zayıf olduklarını ve mevcut yönetime bağlı olanların görevlerinin başında olduğunu gösterir. Keza mevcut yönetimin birkaç gün sonra gelecek zaferi de onun için en hayırlı sonuç olmayacaktır çünkü hükümet açısından gecikmeli de olsa girişimin savuşturulması darbenin başarıya ulaşmasından daha iyi bir durum olsa da hükümetin zayıf olduğunu gösterir ve gelecekte yeni darbe girişimlerine davetiye çıkarabilir.

Elbette diğer bir olasılık da iki taraf savaşana kadar pat durumunun süresiz olarak devam etmesidir ki bu da tüm ordu mensupları için en kötü senaryodur. Bu durum, Nisan 1965'te Dominik Cumhuriyeti'nde görevinden uzaklaştırılan devlet başkanı Juan Bosch yanlılarının yönetime el koyan askerî bir cuntayı devirmek için yeni bir darbe girişiminde bulundukları zaman yaşanan olaylarda çok açık şekilde görülebilir. O vakada iki gün süren ve ağır kayıpların verildiği yoğun çatışmaların ardından ordu ikiye bölünmüş ve olaylar önce Dominik İç Savaşı'na, ardından Dominik Cumhuriyeti'nin ABD tarafından işgaline ve aylar sonra taraflar arasında Amerikan Devletleri Örgütü'nün aracılık ettiği bir barış antlaşmasının imzalanmasına varmıştı.

Bu tartışmanın da gösterdiği gibi, ordu hiyerarşisinin hem tepesinden hem de orta kademelerinden gelen darbelerde darbecilerin amacı silahlı kuvvetlerdeki ateş gücünün büyük kısmını yöneten orta kademeli subayların eşgüdümünü yönlendirmektir. Yine de yumuşak güç bu görev için daha uygundur çünkü daha doğrudandır ve denetimi daha kolaydır ve

üst rütbeli darbe girişimcilerinin yumuşak güç kullanma konusundaki üstün becerisi, tepeden gelen darbelerin başarılı olma olasılığının nispeten daha yüksek olmasının ve başarılı olduklarında da kısa ve kansız olmasının başlıca nedenidir.

2. Gana, 1967

Gana'da 1967 yılında kıl payı başarısızlığa uğrayan darbe girişimi, bir askerî yönetimin başarılı ya da başarısız olmasına yol açan merkezî etkenleri aydınlatmaktadır. Hatta bu tek darbe, arka plan koşullarının sabit kalırken yüksek bir iç çeşitlenme sergilemesi itibarıyla da bilhassa dikkat çekicidir.

Bu darbe girişiminin merkezinde ortalama bir ateş gücüne sahip bir birliğin başında geçici görevlendirmeyle bulunan çok kıdemsiz bir subayın ölçüyü aşan blöfü yer alıyordu.[9] Teğmen Arthur adlı bu subay darbe girişimin başında eylemlerinin daha güçlü subayların ve birliklerin de dâhil oldukları çok daha büyük bir komplonun parçası olduğunu iddia etmişti. Böyle yaparak aslında belirleyici konumdaki orta kademeden subayları cuntanın gelecekteki liderleri olarak darbeye katılmaya ikna etmeye çalışıyordu. Aşağıda göreceğimiz gibi, iddiası başlangıçta ikna ediciydi çünkü onun eylemleri, sadece bir yıl önce eski başkan Nkrumah'ı devirmeyi başaran, aynı önemli simgesel yerleri ele geçiren ve radyodan benzer bir bildiri yayınlayan darbecilerin eylemlerini fazlasıyla andırıyordu. Bu strateji ilk başta işe yaramış ve subayları 1967 darbe girişiminin de tıpkı 1966'daki gibi başarılı olacağına ve bu nedenle direnmemeleri gerektiğine ikna etmişti (Petchenkine 1993, 42). Bu nedenle herhangi bir direnişle karşılaşmayan bu darbecilerin ülkede yönetime el

[9] Bu darbe girişimi, subayın rütbesinden ziyade muharip bir birliğe geçici olarak komuta etmesi nedeniyle ordu hiyerarşisinin orta kademesinden gelen bir darbe olarak sınıflandırıldı.

koymalarına ramak kalmışken blöfleri hükümet yanlısı bir avuç subay tarafından görülünce darbe girişimi kısa sürede başarısızlığa uğrayacaktı. Darbenin gerçek yüzü kamuoyunda açığa çıkınca darbe savuşturulmuştu. Burada değişen tek şey darbenin durumu hakkındaki açık enformasyon, dolayısıyla ordudaki subayların birbirlerinden beklentileriydi. Ne tarafların askerî gücü ne de subayların mevcut hükümet hakkındaki hisleriydi. Özeyle darbe, orduda kilit konumlarda bulunanlar başarılı olduğuna inandıkları sürece başarıyla devam etmiş, başarısızlığa uğrayacağına inandıklarındaysa başarısızlığa uğramıştı.

2.1. Arka Plan

1967 darbe girişimi Gana'daki ikinci ama askerî yönetime karşı yapılan ilk darbe girişimiydi. Hedefi Gana'nın ilk başkanı Kwame Nkrumah'ın bir yıldan biraz daha uzun bir süre önce devrilmesinin ardından yönetime el koyan Ulusal Kurtuluş Konseyi (UKK) cuntasını devirmekti. Nkrumah ülkenin bağımsızlık hareketinin lideriydi, sosyalistti ve uluslararası bağlantısızlar hareketinin önde gelen isimlerinden biriydi. Gana'nın bağımsızlığını kazandığı 1957 yılında başbakan, 1960 yılında da devlet başkanı seçilmişti. Fakat onun iktidarında Gana'nın tek partili bir devleti hâline gelmesi ve siyasî muhaliflerinin yargılanmadan hapse atılmasıyla yönetimi giderek bir despotluk hâlini aldı. 1966'da geniş bir subaylar koalisyonunu içeren bir darbeyle görevden alındığında, ordu ülkeyi kurtardığını ilan etti ve çok partili sivil demokrasiye hızlı bir dönüş sözü verdi.

UKK cuntası birçok açıdan zoraki bir hükümetti. Komplocular başlangıçta iktidarı kısa süre içinde sivillere devretmeyi planlamışlar ve bu geçişe hazırlanmak üzere bir anayasa komisyonu da atamışlardı. Ama cunta yönetime el koyduktan sonra sivil muhalefetin devleti yönetmek ve devlet içindeki

zararlı "Nkrumahçılık" kalıntılarını kazımak için fazla zayıf ve örgütsüz olduğunu iddia etti ve bunu gerekçe gösterip kendini geçici askerî yönetim olarak atadı. Ardından meşruluğunu tesis etmek için bir dizi strateji uyguladı. Ülkeyi doğrudan ordu aracılığıyla yönetmeye çalışmadı, bunun yerine kamu bürokrasisiyle bir ortaklık geliştirdi ve Nkrumah'ın siyasî rakipleri ve Ganalı geleneksel yöneticilerle ittifaklar kurarak cuntanın otoritesini daha eski, daha muhafazakâr siyasî güçlerle ilişkilendirerek inşa etmeye çalıştı. Daha geniş anlamda, UKK cuntayı verimliliği ve yolsuzluk yapmadığı gerekçesiyle onaylayarak, apolitik, teknokratik bir yetkinlik sergilemeye çalıştı. Partizan siyaseti yasakladılar ve en başından itibaren yönetimde sonsuza kadar kalmak gibi bir niyetlerinin olmadığını ifade ettiler. Yine de cuntanın siyasî baskılardan fiilen kurtulması olanaklı değildi ve kısa süre içinde ordu ve polis arasında, ilk komplocuların çekirdek grubunun parçası olanlar ile sonradan katılanlar arasında ve farklı etnik kökenlerden üyeler arasında bölünmeler yaşandı.

Cunta aynı zamanda Batı yanlısı, merkez sağ bir iktisadî siyasa benimsemişti. Nkrumah'ın devlet öncülüğünde iktisadî kalkınma siyasalarına ideolojik olarak karşı çıkan ve ülkenin tükenen döviz rezervleriyle yüzleşen cunta, iktisadî yardım için Batı'ya yöneldi, dayatılan kemer sıkma bütçesini ve siyasasını kabul etti ve Nkrumah'ın büyük ölçekli kalkınma projelerinin çoğunu iptal etti. Bu önlemlerin bir sonucu olarak ülkenin iktisadî sağlığı Nkrumah dönemine kıyasla birçok açıdan iyileşti (Petchenkine 1993, 40).

Ülke içinde gördüğü rağbete güvenen UKK, hükümetlerine yönelik asıl tehdidin Gine'de sürgünde bulunan Nkrumah'tan geldiğine inanıyordu ki Nkrumah'ın geri dönmek için komplo kurduğu biliniyordu (Petchenkine 1993, 41). 1967'nin Ocak ve Şubat aylarında bir komplo girişiminin açığa çıkarılıp önlendiği iddia edildi ve Nkrumah'ın eski yardımcısı Moses Boye tutuklanıp bir kafes içinde sokaklarda sürüklendi. Nkru-

mah için de yakalama emri çıkarılıp başına 10.000 sterlin ödül kondu (Nkrumah 1990, 105).

Yine de UKK, üyelerinin çoğunun sadakatine sahip olduğunu düşünerek ordu içinde hoşnutsuzluk olasılığına pek aldırış etmemişti. Cunta orduya karşı oldukça cömert davranmış, tüm silahlı kuvvetler personelinin maaşına zam yapmış ve Nkrumah'ı indirmek için yapılan darbede belirleyici rol oynayanları hızla terfi ettirmişti. Nkrumah'ın başkanlık muhafızlarının bir parçası olan askerler bile herhangi bir sorun yaşanmadan silahlı kuvvetlerin ana gövdesinde yeniden görev yapmaya başlamışlardı. Cuntanın liderleri, bir kurum olarak orduyu temsil ettiklerine inandıklarından, ordu içinde herhangi bir sorun çıkabileceğini düşünememişlerdi. Nitekim silahlı kuvvetlerin başındaki General Kotoka ordu içindeki bazı kişilerin mevcut hükümete karşı bir komplo kurduğuna dair kanıtlar kendisine sunulduğunda söz konusu subayların hükümete bağlı olduğunu söyleyerek bu uyarıları görmezden geldi ve onlara karşı herhangi bir işlem yapmadı.[10] Darbe girişiminden sonra yapılan iç soruşturmalar, subayların memnuniyetsiz olduğu bir dizi konuyu ortaya çıkardıysa da bu memnuniyetsizliklerden herhangi birinin gerçekten darbe girişimiyle bağlantılı olup olmadığı ya da sadece geriye dönüp bakıldığında ortaya çıkarılıp çıkarılmadığı net değildir.[11]

[10] Kanıt olarak sunulan ele geçirilmiş haberleşmelerin 1967 darbe girişimiyle ilgili olup olmadığı belirsiz olsa da General Kotoka'nın eylemleri cuntanın kendini ne kadar güvende hissettiğini sergilemektedir. Albay (emekli) Michael Gbagonah ile mülakat. 29 Mayıs 2000. Akra, Gana

[11] Darbe girişiminden sonra yapılan kurum içi incelemeler, cunta mensuplarının yolsuzluk yaptığına ve hükümetteki makamlarından kişisel olarak yararlandığına dair ısrarlı söylentileri ortaya çıkardı (Hutchful 1973, 309) Subaylarla cunta arasında da yabancılaşma vardı. Cuntanın sivillere çok fazla bel bağladığına ve siyasete çok duyarlı olduğuna inanan bazı subaylar reformların yavaş ilerlemesinden dolayı hayal kırıklığına uğradı; cunta subaylara nadiren bilgilendirdiğinden ya da devlet sorunlarında onların tavsiyelerini aldığından, subaylar cuntayı "hakiki" bir askerî yönetim olarak algılamadı (311).

2.2. Komplo

1967'deki darbe girişiminin beklenmedik merkezi, Akra'ya yaklaşık 160 kilometre uzaklıktaki bir zırhlı birliğin geçici komutanı olan 27 yaşındaki bir teğmendi. Teğmen Arthur hiç kimsenin radarında olası bir tehdit olarak görünmüyordu. Sadece üç yıllık subay olan Teğmen Arthur, Togo sınırına yakın bir eyalet başkentinde bulunan küçük bir zırhlı birliğin (Keşif Birliği B) başına geçici görevle komutan olarak atanmıştı. Arthur, birliğin komutanının kurmay eğitimi için Birleşik Krallık'a gitmesiyle yerine geçecek subayın planlanan gelişi arasındaki boşluğu doldurarak, bu birliğe sadece kısa bir süre komuta etmişti.[12] Dolayısıyla onun başını çektiği bu darbe girişimi dikkatli bir planlamanın ürünü değildi. Teğmen Arthur hükümeti devirmeye darbe girişimde bulunmadan sadece bir hafta önce karar vermiş gibi görünüyordu.[13] Darbe yapmak için sadece sınırlı bir fırsatı olduğunun farkında olan Arthur "bu işi 21 Nisan 1967'den önce her ne pahasına olursa olsun gerçekleştirmeyi kesinlikle gerekli" görmüştü[14] Çünkü alayın yeni komutanı olan yüzbaşı görevi devraldığında Arthur rütbesinin gerektirdiği tüm sınırlamalarla birlikte yeniden sadece bir teğmen olacaktı.

Resmî beyanlarına bakılırsa Teğmen Arthur'un darbe yapmasının gerekçesi, cuntanın Gana halkının güvenine ihanet ettiğine, devirdiği diktatörlükten daha iyi olmadığına ve UKK üyelerinin yolsuzluk yaptığına ve halkın sırtından zenginleştiğine inanmasıydı.[15] Ama Arthur için daha önemli olan, cuntayla ilgili bir dizi kişisel ve meslekî şikâyetiydi (Hutchful 1973, 311). Arthur özellikle cuntanın müttefiklerini terfiler-

[12] Albay (emekli) Harry Ofosu-Apea ile mülakat. 13 Ağustos 2001. Akra, Gana.
[13] "Counter Coup Was Not Foreign Inspired-Says Arthur," *Daily Graphic*, 2 Mayıs 1967, 8.
[14] "Counter Coup Was Not Foreign Inspired-Says Arthur," *Daily Graphic*, 2 Mayıs 1967, 8.
[15] "Arthur: I Staged Coup to Create History," *Ghanaian Times*, 3 Mayıs 1967, 5

le ödüllendirmesinden hoşnut değildi. Nitekim Nkrumah'ın devrilmesinin arkasındaki belirleyici şahsiyetlerden bazıları cuntanın iktidarda olduğu 14 ay içinde dört kez terfi ettirilmişti (Baynham 1988, 249). Ayrıca ordunun, genç subaylara makul bir terfi şansı tanımayacak kadar üst rütbelilerle dolduğunu ve terfi sınavlarının herkesin geçmesini olanaksız kılacak şekilde üst üste yığıldığını düşünüyordu. Arthur bu kişisel yakınmalarının ordu içinde de yaygın olarak paylaşılacağına inanıyordu.[16] Keza o sıralar kişisel zafer arzusuyla, tarih yazma şansıyla da güdülenmiş gibi görünüyor. Daha sonra yaptığı yazılı açıklamada "askerî darbeler tarihinde bir teğmenin darbe yaptığını hiç duymadım" diyecekti.[17] Arthur'un Nkrumah'ı yönetime geri getirme arzusu ya da etnik düşmanlık gibi siyasî saiklara sahip olduğu öne sürüldüyse de her iki iddia lehine de çok az kanıt bulunabilmiştir.[18]

Darbe girişimiyle suçlanan diğer iki subay da gençti. Teğmen Yeboah 28 yaşındaydı ve Arthur ile aynı zamanda görevlendirilmişti. Üsteğmen Osei-Poku ise 22 yaşındaydı ve sadece altı aydır subaydı (Baynham 1988, 241). Daha sonra her ikisi de hükümeti devirmek için Arthur'la birlikte komplo kurmadıklarını, sadece Arthur komutanları olduğu için girişime katıldıklarını iddia edecekti. Faka etkin işbirliklerinin darbe girişimi için hayati önemi haizdi.

Birliğin muharebeye sokulabilecek yaklaşık 120 adamı ve

[16] "I know the penalty is death -Arthur," *Daily Graphic*, 4 Mayıs 1967, 10.

[17] "Arthur: I Staged Coup to Create History," *Ghanaian Times*, 3 Mayıs 1967, 5.

[18] Her ne kadar Nkrumah sonrasında bu darbe girişimini kamuoyu önünde desteklemiş ve darbe girişiminden sonraki ilk gözaltıları ve yargılamaları Nkrumah destekçileri yapılmış olsa da (Nkrumah 1990, 107), Arthur'un kendisi yargılanması sırasında Nkrumah'la herhangi bir bağlantısı olduğunu reddetti. "Counter Coup Was Not Foreign Inspired-Says Arthur," *Daily Graphic*, 2 Mayıs 1967, 1. Etnik kimlikle bağlantılı suçlama biraz daha karmaşıktır çünkü kısmen cunta mensupları darbenin etnik kimlik açıdan, özellikle de Akan etnik grubu üyelerinin askerî cuntada orantısız bir şekilde temsil edilen Ga ve Ewe etnik grupları üyelerine karşı bir darbe olarak görülmesinden endişe duydu. Bununla birlikte, Arthur'un etnik bir düşmanlıkla hareket ettiğine dair doğrudan bir kanıt yoktur; aslında, yolsuzluk yaptığını söylediği tek cunta üyesi de bir Akan'dı.

destek unsurları vardı. Dokuz hafif zırhlı araç (Ferret keşif araçları), iki daha ağır zırhlı araç (Saladin), iki zırhlı personel taşıyıcı ve dört büyük kamyona sahipti (Ziorklui 1988, 100). Zırhlı birlikler keşif ve muharebe için tasarlandıklarından öncelikle saldırı amaçlıdırlar ve ele geçirilen hedefleri tutmak için iyi donanımlı değildirler. Birlikte hedefleri tutmaya yardımcı olmak üzere görevlendirilebilecek birkaç piyade askeri bulunsa da, kuvvetin görece küçük olması Arthur'un çabalarını az sayıda son derece önemli bölgeye saldırmaya odaklaması gerektiği anlamına geliyordu.

Arthur'un planı havalimanını, radyo istasyonunu, cunta liderinin konutunu ve genelkurmay binasını ele geçirmekti.[19] Bu senaryo başkentte bulunan diğer birliklerden herhangi birine saldırmayı ve onları etkisiz hâle getirmeyi kapsamıyordu. Bunun yerine, durumun bir darbe için olgunlaştığına ve bu birkaç ve büyük ölçüde simgesel hedefin denetimini ele geçirmenin başkentteki diğer birlikleri hizaya getirmek için yeterli olacağına inanmıştı. Teğmen Arthur "'Teğmen Swatson'a. . . Gana'da darbe yapmaya çalışan herhangi birinin başarılı olup olamayacağını' sordum. . . . Swatson'ın yanıtı 'Evet çünkü hâlihazırda ordu içindeki gerginlik göz önünde tutulduğunda sadece bir kişinin cesaret edip o adımı atmasına ihtiyaç var, diğerleri hemen ona katılacaktır' oldu" demiştir.[20]

Örgüt için etkenler de bu komplonun şekillenmesinde rol oynamıştır. Arthur önemli bir muharip birliğin komutanı olarak faaliyet gösterdiği için bu darbe girişimi orta kademeden gelen bir darbe olsa da, düşük rütbesi nedeniyle hâlâ birçok yönden kısıtlanmış durumdaydı. Darbe girişiminin icrası aceleye getirilmişti çünkü Arthur'un komutası sadece geçiciydi ve yeni komutan birliğin yönetimini devralmak için geldikten sonra Arthur ancak aşağıdan bir darbe yapabilirdi. Dahası, Arthur'un ordu içindeki düşük rütbesi güvenilir-

[19] "Arthur: I Staged Coup to Create History," *Ghanaian Times*, 3 Mayıs 1967, 7.
[20] "Arthur: I Staged Coup to Create History," *Ghanaian Times*, 3 Mayıs 1967, 7.

liğini de sınırlamıştı. Sadece bir teğmen olduğu için, darbe girişimi sırasında Arthur sürekli olarak daha güçlü üst rütbeli subayların emirlerini uyguladığını ve eylemlerinin daha büyük bir saldırının sadece bir parçası olduğunu iddia edecekti. Bu blöf onun planında kilit rol oynuyordu çünkü darbecilerin askerî açıdan daha güçlü ve dolayısıyla kazanmalarının daha olası gibi görünmesini sağlamıştı. Bu kurnazlık aynı zamanda üst rütbeli subayların onun darbe girişimini desteklemesini de olanaklı kılmıştı ki bu, kısmen diğer orta kademeden subayların da ast rütbeli bir subayın darbesini desteklemeyeceği beklentisi nedeniyle, bir teğmenin darbesi için yapmayacakları bir şeydi.

Teğmen Arthur kendi birliği içinde bile, daha büyük bir komplonun parçası olarak komutanının doğrudan emirleri altında hareket ettiğini iddia etmişti. Kendi komutası altındaki askerlerin sorgusuz sualsiz itaatine bile güvenemezdi; onların da başarıya ulaşması olası daha geniş bir girişimin parçası olduklarına ikna edilmeleri gerekiyordu.

Arthur'un iddiaları inandırıcıydı çünkü 1966'da Nkrumah'a karşı yapılan darbenin anılarını akla getiriyordu. O darbede subaylar, daha büyük bir komplonun parçası oldukları söylendikten sonra birliklerine hareket emri vermişleri (ve erler de buna uymuşlardı) ama buna dair doğrudan bir kanıt da yoktu. Böylece Arthur, 14 ay önceki darbenin anılarından yararlanarak birliğinin içinde ve dışında güvenilirliğini ve dolayısıyla başarı olasılığını artırabilmişti.

2.3. Saldırı

Darbe girişiminin ilk aşaması şaşırtıcı derecede başarılıydı. Birlik, üssünden ayrılıp küçük boyutuna ve kat etmesi gereken uzun mesafeye rağmen belli başlı hedeflerinin her birini ele geçirmeyi başarmıştı. Saldırı, birliğin katıldığı kaçakçılıkla mücadele operasyonlarının örtüsü altında sahnelen-

mişti. Arthur, öğleden sonra kaçakçılıkla mücadele tatbikatından dönen birlikleri dağıtmak yerine onları bir arada tutmuş ve tamamlamaları gereken bir başka kaçakçılıkla mücadele görevi olduğunu ve bu görevin başarısının tamamen gizliliğin korunmasına bağlı olduğunu duyurmuştu.[21] Birlik 16 Nisan gecesi saat 23.00 sularında yola çıktı.[22] Yolda yaşadığı birkaç ulaşım aksaklığından sonra sabah saat 2.30 sularında Akra'ya yaklaşık 36 kilometre uzaklıktaki Shai Hills bölgesinde yeniden toplandı. Arthur ancak bu noktada birliğe askerî bir darbeye karıştıklarını bildirdi. Havalimanı, ordu karargâhı, radyo istasyonu ve cunta liderinin konutunun ele geçirilmesi için görevler dağıttı ve askerlerine hedeflerini ele geçirir geçirmez dost kuvvetler tarafından desteklenecekleri söyledi.

Birliğin başında birliğe vekâleten komuta eden Arthur olmasına rağmen verdiği emirler sorgulanmamıştı. Farklı takımlar ayrılmadan önce, Arthur başka bir subay olan Teğmen Moses Yeboah tarafından bir kenara çekildi ve birliğin en kıdemli üyeleri olan Üsteğmen Osei-Poku ve iki kıdemli astsubayın önünde ona darbenin arkasında kimin olduğu soruldu. Yeboah'nın ifadesine göre Arthur ona kaçamak bir yanıt vererek sadece "bazı büyük başlar" demişti; daha sonraki sorularda ise tüm ordunun darbeyi desteklediğini söylemişti. Yeboah ısrar ederek "Doğal olarak herkes her darbeyi desteklemeyecektir ama nihayetinde bilmek istediğim şey size bu emirleri kimin verdiğidir?" diye sorduğunda Arthur nihayet bir ad verecekti: zırhlı alayın komutanı (aynı zamanda emir komuta zincirinde bir sonraki kişi) Binbaşı Achaab.[23] Arthur kendisinin de Achaab tarafından harekât hakkında

[21] "Counter Coup Was Not Foreign Inspired-Says Arthur," *Daily Graphic*, 2 Mayıs 1967, 8.

[22] Yeboah'ın hesabına göre kalkış saati 11.30 ("Who Are Behind Coup?" *Daily Graphic*, 3 Mayıs 1967, 3), Arthur'un hesabına göreyse 10.40'dı ("I Told My Men Of Coup-Arthur," *Daily Graphic*, 3 Mayıs 1967, 4).

[23] "How I killed Kotoka-Yeboah's Statement Tells The Story," *Daily Graphic*, 3 Mayıs 1967, 1.

tam olarak bilgilendirilmediğini, sadece Akra'da dost kuvvetlerin olduğunu bildiğini söyleyerek resmin bütününe dair bilgisinin olmadığını iddia edecekti.

Arthur'un Yeboah'nın meydan okumasına, birlik komutanı olarak otoritesini ortaya koymak ya da zafer vaatleriyle Yeboah'yı yanına çekmeye çalışmak yerine daha büyük bir grubun parçası olduklarını iddia ederek karşılık vermesi manidardır. Onun anlattıklarına bakılırsa Yeboah diğer birimlerle eşgüdüm içinde olduğuna inanana kadar tatmin olmamış ve darbe girişiminin siyasî sonuçlarıyla da hiç ilgilenmemişti. Hatta Yeboah, darbenin gidişatına göre darbeye katılmak kadar onu durdurmaya da meyilliymiş gibi görünüyordu.

Sıcak temas kurallarıyla ilgili son talimatları da aldıktan sonra Arthur'un birlikleri sabah saat 3.15 sularında tekrar yola çıktı. Birlik dört gruba ayrıldı ve her biri belirlenen bir hedefe saldırmak ve hedefi ele geçirmek üzere görevlendirildi. İki çavuş havalimanını kolayca ele geçirerek pisti uçuşlara kapattı. Havalimanı dikkat çekici bir biçimde, Arthur'un insan gücünün önemli bir kısmını oluşturan, bir müfreze asker tarafından işgal edilmişti, oysa sadece bir avuç adamla bile oradaki güvenlik güçleri etkisiz hâle getirilebilirdi.

Üsteğmen Osei-Poku bir başka müfrezeyle birlikte cuntanın başkanı General Ankrah'ın konutunu ele geçirmek üzere görevlendirilmişti. Burası bir zamanlar sömürge valisinin konutu olan, okyanusun kıyısındaki bir kayalığa tünemiş bir sömürge ticaret kalesi olan Christianborg Kalesi'ydi. Saldırı sabah 4.15 sularında başladı ve teslim olmayı reddeden kale muhafızlarının direnişiyle karşılaştı. Bu, darbecilerin darbe girişimi sırasında karşılaşacakları en ağır direnişti çünkü büyük olasılıkla saldırganlar kendilerini tanıtmayı reddetmişler, bu da muhafızların sürgündeki devrik lider Nkrumah'ı iktidara geri getirmeye çalışan Gine Ordusu tarafından saldırıya uğradıklarını sanmalarına yol açmıştı.[24]

[24] Zırhlı birlikten Yüzbaşı Sowu silah seslerini duyduğunda bunun Gine'den gelen

Darbeciler yavaş yavaş kalenin dış çevresinden içeri doğru ilerlemeyi başardılar. Savunmanın gücüne rağmen, Osei-Poku adamlarına kaledekilere zarar vermekten ziyade korkutmak için havaya ateş etmelerini emretti.[25] On ya da on beş dakika süren ateşten sonra ilk kapıdaki savunmacılar geri çekildiler ve saldırganlar büyük zırhlı araçlarından ateşledikleri bir bombayla kapıyı havaya uçurdular. Ardından ilk kapıdan içeri daha küçük bir zırhlı araç göndererek ilerlediler ve ikinci kapıda daha sert bir direnişle karşılaştılar. General Ankrah denizden kaçtı ve birçok muhafız da onu takip etti.[26] Cunta lideri daha sonra kıyıdan biraz yukarı yüzerek bir polis karakoluna sığındı ve darbenin geri kalanını burada bekledi. Gana'nın başkanı olmasına rağmen General Ankrah direnişi örgütlemek için hiçbir çaba sarf etmemişti, görünüşe göre hükümetin devrildiğine inanmıştı.

Osei-Poku, Ankrah'ın hâlâ konutta olduğuna ama onu teslim almaya yetecek insan ve ateş gücüne sahip olmadığına inanarak, ateş kesilene kadar bekledi ve içeridekilere teslim olmaları çağrısında bulundu. Dışarı çıkanları (çoğunlukla orada çalışan sivillerdi) bir araya topladıktan sonra Arthur'un geleceğine söz verdiği desteği beklemeye başladı.

Teğmen Yeboah, Gana'nın ilk başkanının konutu olan ve şu anda ordu karargâhıyla silahlı kuvvetlerin başı Korgeneral Kotoka'nın konutunu barındıran binalar kompleksinin bir parçası olan Flagstaff Malikânesi'ni ele geçirmekle görevlendirilmişti. General Kotoka'yı yakalamak için özel emirle "tüm bölgeyi kuşatıp ele geçirmesi ve bölgeye kimsenin girip çıkmamasını sağlaması" için gönderilmişti (Ziork-

bir saldırı olduğuna inandı. Bakınız "Sowu: I thought it was an invasion," *Daily Graphic*, 3 Mayıs 1967, 16.

[25] "Osei-Poku: I Have Broken Military Law," *Daily Graphic*, 5 Mayıs 1967, 1.

[26] Albay Coker-Appiah'a göre Ankrah büyük olasılıkla kalenin köle kapısından, yani kalenin okyanus tarafında bulunan ve kölelerin gemilere yüklendiği bir açıklıktan ayrıldı. Ankrah'ın ayrılışının kendisi için bir utanç kaynağı olduğu açıktır; ertesi günkü haberde "Kaleyi nasıl terk ettiğim bana kaldı" dediği aktarılmaktadır ("Attempted Coup Is Crushed," *Daily Graphic*, 18 Nisan 1967, 1).

lui 1988, 88). Teğmen Yeboah bu görevinde başarılı olduysa da bu saldırı darbe girişiminin ilk kayıplarına neden olacaktı.

Flagstaff Malikânesi bir ağır zırhlı araç, üç hafif zırhlı araç, bir zırhlı personel taşıyıcı ve bir büyük kamyon dolusu askerden oluşan bir güç tarafından saldırıya uğramıştı (Ziorklui 1988, 106). Bu, darbeci birliğin kuvvetlerinin önemli bir yüzdesiydi ve bu hedefin diğer hedeflere kıyasla önemini gösteriyordu. Tıpkı Christianborg Kalesi gibi Flagstaff Malikânesi de güvenliğinin sağlanabilmesi için bir dizi duvar ve kapıyla çevriliydi. İlk kapıdaki muhafızlar yaya iki asker tarafından gafil avlanarak kapının kilidini açmaya zorlandılar, ikinci ve üçüncü kapılarsa ağır zırhlı araç tarafından zorlanarak açıldı. Yol boyunca yakalanan tüm askerler darbeciler tarafından gözaltına alındı. Esirler arasında General Kotoka, yaveri ve uşağı da vardı. Üç adam havalimanına götürüldü ve burada ya General Kotoka esir alınmaya direndiği için ya da Teğmen Yeboah'ın generale karşı beslediği kişisel kin nedeniyle kurşuna dizildi. O günkü koşullar belirsizliğini hâlâ koruyorsa da üç adamın havalimanına birlikte götürülmüş olması birinci açıklamayı desteklemektedir.[27]

Arthur ise doğruca birliğinin bağlı olduğu ana birlik olan zırhlı alay ve başkenti korumakla görevli piyade birliği de dâhil olmak üzere başkentteki belirleyici askerî birliklere ev sahipliği yapan Burma Ordugâhı'na gitmişti. Buradaki ana hedefi, komutanı Binbaşı Achaab'ı darbe girişimine katılmaya ikna etmekti. Darbe girişiminin başarılı olabilmesi, girişimin diğer subaylar nezdinde inandırıcı olmasına bağlıydı; bu da başkentte bulunan komutanlardan en az birinin desteğinin alınmasını zorunlu kılıyordu. Komutanı karşı çıkarsa bu olanaksızdı.

Ama Arthur önce hükümetin onun girişimine kısa süre içinde bir yanıt vermesini zorlaştırmak için harekete geçecekti. Sabah 4.15'te ordugâha gelen Arthur, 4.40'ta iki askerle

[27] "Yeboah killed Kotoka—Owusu," *Daily Graphic*, 29 Nisan 1967, 3.

birlikte dâhili telefon hatlarını kesti ve telefon santralini yöneten askerleri gözaltına aldı. Daha sonra ana harekât salonuna giderek oranın denetimini ele geçirdi. Bu o kadar beklenmedik bir durumdu ki nöbetçi subay Arthur'un hareketlerini bir hazırlık tatbikatı zannetmiş, hatta Arthur'dan yönetimi resmen devraldığını belgelemesi için imzalı bir tutanak da istemişti.[28]

Arthur bunun ardından derhâl komutanının evine giderek Achaab'ı uyandırdı ve ona bir darbe olduğunu ve kendisinin, yani Binbaşı Achaab'ın, yeni cuntanın üç üyesinden biri olarak seçildiğini bildirdi ama oradaki askerlerin Achaab'ın da bu işe karıştığı konusunda yalan söylediğini anlamaması için komutanla başbaşa kalana kadar bu konuda daha fazla konuşmayı reddetti (Ziorklui 1988, 89-91). Binbaşı Achaab ise Arthur'a açıktan karşı çıkmadan ya da onu açıkça desteklemeden onunla birlikte hareket ederek ilk etapta tarafsız kalmaya çalışacaktı. İki subay alay karargâhına giderken Arthur darbe girişiminin örgütleyicisi olduğunu itiraf etmiş ve komutanına tüm birliğini başkente getirdiğini, havalimanını, kaleyi, Flagstaff Malikânesini ve radyo istasyonunu ele geçirdiğini ama şimdi birliklerine mühimmat ve destek sağlamak için ona ihtiyacının olduğunu söylemişti. Arthur, Binbaşı Achaab'dan başkentteki ana piyade birliğinin komutanını da darbeye katılmaya ikna etmesini istemeye niyetlendiyse de alay levazım subayıyla karşılaşmadan önce bu konuyu açacak fırsatı olmayacaktı.

Bunu takip eden süreçte Arthur'a birliğinin sadece komutan vekili olması nedeniyle komutasındaki astları ve erleri tarafından defalarca sorun çıkarılmıştı. Bu "ayak bağları" onun darbe girişimini raydan çıkarmakla tehdit ettiler. Mühimmata ihtiyaçları vardı çünkü Arthur'un ana üssündeki levazım subayı, komutanlarından izin almadan ona istedi-

[28] Albay (emekli) Seth Kwahu ile mülakat. 4 Eylül 2000. Akra, Gana.

ği kadar mühimmatı vermeyi reddetmişti.[29] Binbaşı Achaab ise iki taraftan birini destekliyor görüntüsü vermemek için levazım subayına Arthur'a mühimmat tedarik etmesini emretmemiş, bunun yerine Arthur'a levazım subayını kandırması talimatını verip oradan ayrılmıştı. Arthur bunun üzerine, ilk başta niyetlendiği gibi levazım subayını esir almak yerine, darbe girişimini engellemek için başkente geldiğini ve acilen mühimmata ihtiyaçları olduğunu iddia ederek hile yapmayı denemişti. Levazım subayı ise başka bir subay tarafından bir kenara çekilip bir şeyler konusunda bilgilendirilince durumdan şüphelenmeye başlamış ve Arthur'un durumun iyediliği konusundaki tüm ısrarına rağmen levazım subayı önce ofisine uğramaları gerektiğinde ısrar etmişti. Ofise vardıklarında levazım subayı derhâl birkaç askeri yanına çağırmış, Arthur'u vatan hainliğiyle suçlayıp tüfeğini elinden almış ve onunla Arthur'a vurmaya başlamıştı. Bir an için kendisini tutan askerlerin ellerinden kurtulan Arthur, yakınındaki kendi askerlerinden birinin silahını almış ve iki subay bir kez daha karşı karşıya gelmişse de ikisi de ilk anda silahını diğerine doğrultmamıştı. Ama levazım subayı Arthur'un ateş edeceğine dair uyarısına rağmen yaklaşmaya devam edince Arthur iki el ateş ederek onu öldürmüştü (Ziorklui 1988, 92) ve ihtiyacı olan mühimmatı da alamadan radyo istasyonuna doğru yola koyulmuştu. Saat sabah 5.40'tı.

Havalimanı gibi radyo istasyonu da ciddi bir direnişle karşılaşmadan darbecilerin eline geçmişti. Arthur, sabah 6.00 haberlerinin yayınlanmasından sadece beş dakika önce yayın stüdyosuna varmış ve sabah haberlerini iptal ettirerek aşağıdaki bildirinin okunmasını emretmişti:

Bugün bir grup Ordu Subayı UKK rejimini devirdi. UKK feshedildi ve yeni bir askerî cunta kuruldu. Cunta, başkan olarak Yarbay Assassie'yle üye olarak 3. Piyade Alayı'ndan Bin-

[29] "Counter Coup Was Not Foreign Inspired-Says Arthur," *Daily Graphic*, 2 Mayıs 1967, 8.

başı Asante ve Zırhlı Keşif Alayı'ndan Binbaşı RA Achaab'dan oluşmaktadır. Feshedilen UKK'nın tüm üyeleri en kısa zamanda Ordu Karargâhına rapor vermelidir, aksi takdirde tüm sorumluluk kendilerinin olacaklardır. (Ziorklui 1988, 93)

Yayın tesislerindeyken Arthur darbede oynadığı kilit rolü iki kez ordunun geri kalanından gizlemek zorunda kalmıştı. Birincisi, duyuruyu yapmak için yayına kendisi çıkmamıştı çünkü bu çok fazla soruya yol açabilirdi. İkincisi, radyo istasyonundan ayrılırken, dışarıda görevlendirdiği adamlar tutukladıkları üç subayı ne yapmaları gerektiğini ona sorduklarında Arthur, Binbaşı Achaab'dan talimat isterken onları alıkoymalarını söylemişti.

2.4. Yanıt

Belli başlı askerî güç merkezlerinden darbe girişimine karşı neredeyse hiçbir ciddi direniş olmamıştı. Devlet otoritesinin simgelerini başarıyla ele geçiren ve bir radyo yayını yapmış olan darbeciler inandırıcı görünüyorlardı. Bunun bir sonucu olarak, üst rütbeli subaylar direniş örgütlemek yerine saklandılar ve kaçtılar. Başkentteki orta kademeden komutanlardan da başlangıçta bir itiraz gelmedi, bunun nedeni hiyerarşinin tepesinden gelen bir talimat eksikliği ya da darbenin başarılı olacağına dair bir inanç ya da her ikisi birdendi.

Darbe girişimi hükümeti tamamen hazırlıksız yakalamıştı. Daha önce de değindiğimiz gibi, cunta ordu mensuplarının genel olarak mevcut durumdan hoşnut olduklarına inanıyordu ve bu nedenle herhangi bir iç saldırı beklemiyordu.[30] Ayrıca, birliklerin hareketleri yaygındı, dolayısıyla olağandışı hareketlilik ince elenip sık dokunmamıştı ve Arthur'un birliklerinin hareketleri herhangi bir telaşa neden olmamış-

[30] Hava Mareşal Yardımcısı (emekli) Michael Otu ile mülakat. 24 Temmuz 2000. Akra, Gana.

tı.[31] Bu sayede Arthur ve adamları Akra'ya ulaşabildiler ve saldırılarını tespit edilmeden gerçekleştirebildiler.

En erken uyarı Arthur'un sabah erken saatlerde harekât odasından çıkardığı Yüzbaşı Seth Kwahu tarafından verilmişti. Kwahu, Arthur'un kişisel dostu olması ve daha önce Nkrumah'ın başkanlık muhafızlarının bir üyesi olması nedeniyle hâlihazırdaki cuntaya sempati duyması için hiçbir neden bulunmayan, mevcut hükümeti desteklemesi beklenmeyen biriydi. Buna rağmen Yüzbaşı Kwahu derhal önce Albay Alphonse Kattah'ı, ardından da ordu komutanı General Bruce'u darbe girişiminden haberdar etmek için yola çıkmıştı.[32] Oradan başkentteki piyade ve zırhlı birliklere giderek buralarda görevli muhafızlara hemen alarm vermelerini, subay gazinosuna giderek orada yaşayan subayları uyandırmalarını ve birliklerine rapor vermelerini ve tekrar ana zırhlı ve piyade birliklerine gitmelerini söyledi.[33] Saldırı başladıktan sonra, saldırının gürültüsü ve zırhlı araçların hareketleri bazı ordu mensuplarının olağandışı bir şeyler olduğunun farkına varmasını sağladı ve tabii ki sabah 6.00'dan hemen sonra yapılan radyo yayını ordunun tamamını bir darbe girişimi olduğu konusunda uyardı.

Darbe girişimi subayların büyük bir kısmının kafasını karıştırmıştı. Girişimle ilgili bilgisizlik yaygındı. Subayların çoğu darbecilerin kim olduğu, ne kadar güçlü oldukları ve hangi birliklerin hangi tarafta yer aldığı konusunda hiçbir fikre sahip değildi. Arthur'un radyo bildirisi, kurulacak yeni cuntanın kimliği dışında darbe girişimiyle ilgili çok az bilgi veriyordu. Zırhlı alaydan bir subayın bana söylediği gibi, kime karşı savaştığınızı bile bilmiyorsanız bir darbeyi engelle-

[31] Korgeneral (emekli) Arnold Quainoo ile mülakat. 8 Ağustos 2000. Akra, Gana.

[32] Albay Kattah, hâlihazırdaki askerî yönetimi iktidara getiren darbenin belirleyici aktörlerinden biriydi. Kendisi cunta içinde yer almasa ve komuta makamında bulunmasa da silahlı kuvvetler içinde gayriresmi bir nüfuza sahipti. Ayrıca sertliği ve becerikliliğiyle de ün salmıştı; bu da Yüzbaşı Kwahu'nun ordu komutanıyla konuşmadan önce neden Albay Kattah'a bilgi verdiğini açıklayabilir.

[33] Albay (emekli) Seth Kwahu ile mülakat. 4 Eylül 2000. Akra, Gana

meniz zordur.[34] Ne yapacaklarını bilemedikleri için hiçbir şey yapmamışlardı.

Harekete geçmek isteyebilecek olanlar bile "darbenin sisi" tarafından felç edilmişlerdi ve bu kafa karışıklığı darbecilerin işine birçok yönden yaramıştı. Taktik düzeyde, kafa karışıklığı darbecilerin hareket etmelerini kolaylaştırmıştı. Darbe girişiminin sonuna kadar Arthur tam bir serbestliğe sahip olmuş ve alayın levazım subayını birkaç tanığın önünde öldürmüş olmasına rağmen Burma Ordugâhı'na hiçbir engelle karşılaşmadan girip oradan rahatlıkla çıkabilmişti. Daha da önemlisi, bu karışıklık darbecilere gerçeği imal edebilecekleri kullanışlı bir zemin sağlamıştı. Kafa karışıklığının ta kendisi, hükümetin görevinin başında olmadığının açık bir kanıtıydı. Subaylar, darbecilerin yayınlarında iddia ettikleri ve önemli simgesel yerlere giderek bizzat doğrulayabildikleri şeyler dışında çok az şey biliyorlardı. Darbecilerin denetimin kendilerinde olduğuna dair iddiaları, henüz kendilerini tanıtmadıkları göz önünde bulundurulduğunda, tamamen ikna edici olmasa da akla yatkındı ve bir yıl önceki başarılı darbeyle de tutarlıydı. Tek açık enformasyonu darbe girişimcileri belirlemişti ve bu da subayların inançlarını buna göre şekillendiriyordu.

Buna ek olarak, silahlı kuvvetlerin üst rütbeli subayları da bu kafa karışıklığını ya gideremediler ya da gidermek istemediler. Silahlı kuvvetlerin başı General Kotoka tutsak alınıp kurşuna dizildi. Cuntanın başkanı General Ankrah bir polis karakolunda saklandı. Ordu komutanı Tümgeneral Bruce güvendeydi ama kendi güvenliği için (General Kotoka'nın akıbetinden haberi olmasa da) resmî konutundaki korumaları artırmaktan başka bir şey yapamayacak kadar endişeliydi. (Sonunda, darbe girişimi engellendikten sonra bile, General Bruce silahlı koruma sağlanana kadar dışarı çıkamaya-

[34] Albay (emekli) Harry Ofosu-Apea ile mülakat. 13 Ağustos 2001. Akra, Gana.

cak kadar korkmuş ve güvensizdi.)[35] Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Hansen, çatışmalar sona erene kadar ailesiyle birlikte kaçıp saklandı. Darbeyle başa çıkmak için taktiksel olarak en iyi konumda olan subay, Akra'da bulunan ve ülkenin güney yarısındaki ordu birliklerinin çoğundan sorumlu olan Birinci Tugay Komutanı Tuğgeneral Crabbe olmasına rağmen o da ortalık sakinleşene kadar bir yerlerde saklandı. (Hem Hansen hem de Crabbe darbe girişiminden kısa bir süre sonra görevlerinden alındı). Son olarak, Hava Kuvvetleri Komutanı Hava Mareşali Michael Otu da kaçmadı ama müdahalede hiçbir rol de oynamadı.

Bu subayların hepsi konumlarını askerî cuntaya borçluydular ve mevcut askerî hükümetin destekçisiydiler. Ordu komutanı ile birinci tugay komutanının harekete geçmemesi, darbenin başarılı olacağına inandıklarını göstermektedir. Darbe girişimine karşı harekete geçmeyerek hükümetin tepkisini sekteye uğratmışlar ve darbeyi başarıya yaklaştırmışlardı. Riskten kaçınmak, onları darbe yapma ihtimali olmayan üst düzey komutanlar olarak güvenilir kılan ama aynı zamanda bir saldırı karşısında yardımcı olmayan bir özellikti.

Darbeye karşı harekete geçen tek üst rütbeli subay, Birinci Piyade Tugayı'nın komutanı olmasına rağmen hâlihazırda komutanlık görevi bulunmayan cunta üyesi Tümgeneral Albert K. Ocran'dı. General Ocran sabah saat 4.15'te kalede saldırı altında olan cunta başkanı General Ankrah'tan gelen bir telefonla uyanmıştı (Ocran 1977, 118). Bunun üzerine hemen harekete geçerek başkentteki birlikleri teftiş etmiş, böylece otoritenin hâlâ kendisinde olduğunu göstermek için bizzat sahneye çıkmıştı.[36] Ocran, birliklere bizzat gitmesinin, varlığını göstermesinin muhaliflerin yönetime el koyma iddiasını zayıflatmaya yardımcı olduğuna ve böylece darbenin hızını yavaşlattığına inanıyordu, "benim varlığım ve de-

[35] Tuğgeneral (emekli) Alphonse Kattah ile mülakat. 2 Eylül 2000. Akra, Gana.
[36] Tümgeneral (emekli) Albert K. Ocran ile mülakat. 11 Ağustos 2001. Akra, Gana.

netimi ele almam sayesinde bir şey olmadı" diyordu.[37] Fakat Ocran'ın bu iddiası muhtemelen abartılıdır. Nitekim varlığı bazı subayların aklına kuşku düşürmüşse de bilfiil yardım talepleri diğer subaylar tarafından reddedilmişti (Hutchful 1973, 369).

Başkent çevresindeki muharip birlikleri komuta eden subayların çoğu da cunta tarafından atanmıştı ve cuntanın destekçisiydi. Ama darbe girişimine nasıl karşılık vereceklerini bilmiyorlardı ve yetkileri ya da yeterli bilgileri olmadan devreye girmenin büyük bir kargaşaya ya da daha kötüsüne neden olacağından korkuyorlardı; bu nedenle emir bekleyerek bekleme düzeninde kaldılar. Üst rütbeli subaylarda olduğu gibi, bu subaylardan bazıları da darbenin başarılı olacağına inanıyordu ve bu nedenle desteklemeseler de karşı çıkmak için de pek bir neden görmediler. Nitekim Akra'da ya da şehrin civarında bulunan dört güçlü taburdan herhangi biri ellerindeki kuvvetin çok az bir kısmıyla bile darbeyi durdurabilecek olmasına rağmen, hükümetin saldırı altında olduğunu ilk öğrendiklerinde onu savunmak için harekete geçmedi.

Hükümeti bilfiil savunmayı reddetmenin en çarpıcı örneği, başkentin yaklaşık 26 kilometre dışında bulunan ve komutanı Yarbay Ashitey'in silahlı kuvvetlerin başı General Kotoka'nın yakın arkadaşı olduğu Dördüncü Piyade Taburu'nunkiydi. Yarbay Ashitey darbe girişiminin başarılı olacağına inanmıştı. Gana'daki darbe sürecini, cuntayı iktidara getirmek için bir yöne salınan ama şimdi ters yöne salınan bir sarkaca benzetiyordu.[38] Bu nedenle General Ocran ondan yardım istediğinde bile adamlarına "tarafsız kalmalarını" emretmişti (Hutchful 1973, 369). Ashitey'in darbenin dışında kalma kararı astları tarafından pek hoş karşılanmamış, kararını şiddetle protesto etseler de yine de bu karara uymuşlardı.

Başkentteki üç büyük birlik de benzer şekilde hükümeti

[37] Tümgeneral (emekli) Albert K. Ocran ile mülakat. 11 Ağustos 2001. Akra, Gana.
[38] Tuğgeneral (emekli) Alphonse Kattah ile mülakat. 19 Haziran 2000. Akra, Gana.

savunmada başarısız olmuştu. Neredeyse 1.000 askerle başkentteki en büyük birlik olan istihkâm alayı, kısa süre önce cuntayı iktidara getiren darbede hayati bir rol oynamasına ve üyeleri orantısız bir şekilde Ewe etnik grubundan gelmesine ve bu da onları General Kotoka'nın soydaşı yapmasına rağmen hiçbir şey yapmadı. Asıl görevleri Akra'yı saldırılara karşı savunmak olmasına rağmen ne zırhlı alay ne de başkentte bulunan ana piyade taburu harekete geçmişti.

Kısacası, darbeciler durdurulamaz bir kuvvet olarak kazanıyor gibi göründüklerinde, ne üst ne de orta rütbeli subaylardan kendilerine bir itiraz gelmişti. Kamuoyundaki bu muhalefetsizlik, darbecilerin yönetimi ele geçirdikleri iddiasının inandırıcılığını da artırmıştı.

2.5. Otorite Boşluğu

Bu noktada darbeciler taktik hedeflerinin her birine ulaşmışlar ve neredeyse tüm Gana ordusunu korkutup kaçırmışlardı. Yine de Arthur bir otorite boşluğu yaratmayı başarmış olsa da o boşluğu hâlâ dolduramıyordu. Kendisini darbenin mimarı olarak sunamazdı. Nitekim Arthur'un başarıları şimdiye kadar daha büyük bir darbe girişiminin parçasıymış gibi davranabildiğinden ileri gelmişti. Dolayısıyla ordu mensuplarını darbenin başarılı olacağına tam olarak ikna edebilmek için güçlü bir cuntayı kamuoyu önüne çıkarması gerekiyordu. Tercihen bu, yayınında ilan ettiği cunta olurdu ama güçlü subayları da içeren başka bir cunta da yeterli olurdu. Ayrıca, o sırada farkında olmasa da, Arthur'un birlikleri de zayıflamaya başlamıştı. Çok az cephaneleri vardı ve henüz gelmemiş olan diğer birliklerden söz verilen takviyeleri beklemekten yorulmuşlardı.[39] Sonuç olarak, Arthur'un beklentileri şekillendirmek için kuvvet kullanma becerisi epeyce azalmıştı.

[39] "We Met Resistance At The Castle-Osei-Poku," *Daily Graphic*, 2 Mayıs 1967, 3.

Arthur'un daha önce ilan ettiği cunta üç üyeden oluşuyordu: Üçüncü Piyade Taburu'ndan Binbaşı Asante, paraşütçü alayından Yarbay Assassie ve zırhlı alaydan Binbaşı Achaab.[40] Binbaşı Asante'nin adı ne tanık ifadelerinde ne de duruşma tutanaklarında geçmiştir, bu nedenle darbe girişiminde bir rol oynamış gibi görünmemektedir. Binbaşı Achaab, Arthur'un tek başına hareket ettiğini öğrendikten ve Arthur birliğin levazım subayını vurduktan sonra bile Arthur'a açıkça yardım etmek ya da onu durdurmak için hiçbir şey yapmayarak neredeyse çok tavizsiz bir tarafsızlık siyasetini sürdürmüştü.[41]

Atamayı kabul etmeye istekli görünen tek cunta üyesi, kuvvetleri ülkenin kuzey ucunda bulunmasına rağmen o sıralar terfi sınavı için bizzat başkentte bulunan Yarbay Assassie'ydi. Radyo yayınının ardından radyo istasyonuna giden Assassie, burada Arthur'la tanışmıştı ve kendisine zırhlı alay karargâhına kadar eşlik edilmişti. Tanıklara göre Assassie etkili bir biçimde darbeye karşı direnişten caydırdı ve sanki yönetimi ele almış gibi davranarak emirler verdi ve selamları kabul etti.[42] Assassie'nin yeni yönetim konseyinin bir üyesi olarak atanmasını coşkuyla kabul etmesi, Arthur'un darbe girişiminin arkasındaki tek azmettirici olduğunu öğrendiğinde bile devam edecekti.

Yarbay Assassie ayrıca Binbaşı Achaab'la bir araya gelerek o ana kadarki durumu görüştü. Daha sonraki anlatımlara göre "sorunları düzeltmek" için "Akra'daki tüm komutanları" bir toplantıya çağırmaya karar verdiler.[43] Fakat Assassie önce, başkentteki piyade birliğinin komutanı

[40] Arthur, Asante ve Assassie'yi iyi birer cunta mensubu olacaklarını düşündüğü için seçtiğini ve Binbaşı Achaab'ın da onun desteğini kazanmak için dâhil edildiğini iddia eder. "Counter Coup Was Not Foreign Inspired-Says Arthur," *Daily Graphic*, 2 Mayıs 1967, 8. Diğer subaylar üç sözde cunta mensubunu başından beri komplonun bir parçası olmakla suçladıysa da hiçbir zaman yargılanmadılar ve olayları önceden biliyormuş gibi davranmadılar.

[41] "Sowu: I thought it was an invasion," *Daily Graphic*, 3 Mayıs 1967, 3.

[42] General (emekli) Laurence Okai ile mülakat. 18 Temmuz 2000. Akra, Gana.

[43] "I Told My Men Of Coup-Arthur," *Daily Graphic*, 3 Mayıs 1967, 6.

Binbaşı Baidoo'nun da aynı fikirde olduğundan emin olmak için onunla konuşmalarını önerdi. Muhtemelen Binbaşı Baidoo'nun hareketsizliğini darbe girişimine zımni destek olarak yorumladılar ve onun onayıyla yeni cuntanın darbenin başarısını bir *fait accompli* olarak sunabileceğini umdular. Bu subayların yanı sıra birkaç yüzbaşı ve teğmen de piyade birliğine doğru yola çıktı.

2.5. Rüzgârın Yönü Değişiyor

Assassie ve Achaab'ın Binbaşı Baidoo'la konuşma kararı darbe girişiminin çöküşüyle sonuçlanan beklenmedik bir dizi olayı başlatacaktı. Teğmen Arthur, Binbaşı Achaab, Yarbay Assassie ve beraberindekiler piyade birliğine vardıklarında, kendilerine gözaltına alındıklarının söylenmesi karşısında şaşırdılar. Görünüşe göre Binbaşı Baidoo (belki de General Ocran'ın çağrıları nedeniyle) görevdeki hükümete bağlı kalmıştı ve silahsız olarak kendilerini kapısına teslim ettiklerinde hasımlarını tutuklamaya istekliydi. Ancak Assassie, savaşmak için değil konuşmak için orada olduğunu söyleyerek ve Baidoo'nun birliğindeki bir zamanlar kendi komutası altında olan birçok adamın bu emre uymakta isteksiz olacağını savunarak gözaltına alınmayı kabul etmedi.[44] Adamlar hapsedilmek yerine bir toplantı odasına götürüldüler ve burada Baidoo'nun birliğinde toplanmış en az altı hükümet yanlısı subayla karşı karşıya geldiler.[45] Bunlar arasında sabahtan beri keşif yapan ve Binbaşı Achaab'ın zırhlı alayındaki subaylarla konuşmaktan yeni dönmüş olan Albay Kattah da vardı ve onların darbe girişimine kuvvetlerini vermediğini biliyordu. Hükümet yanlısı subaylar hemen darbeci-

[44] "I Told My Men Of Coup-Arthur," *Daily Graphic*, 3 Mayıs 1967, 6.
[45] Resmî kayıtta altı subayın adı geçer; Kattah bu listede olmayan birkaç subayın adını zikretti.

lerin blöfünü görerek neler olup bittiğini öğrenmek istediler. Doğrudan sorulduğunda Teğmen Arthur radyo yayınından kendisinin sorumlu olduğunu itiraf ederek darbenin inandırıcılığına zarar verdi.[46]

Bu noktadan sonra darbe girişimi hızla çözüldü. Assassie, Arthur'un radyo yayınından ve saldırıdan sorumlu olduğunu bilmesine rağmen, adını radyoda duyana kadar darbeye karışmadığını ve sadece sorunları çözmeye çalıştığını iddia ederek darbeyle arasına mesafe koydu.[47] Böylece cuntaya adı verilen subaylardan hiçbirinin birliklerini cuntaya gerçekten adamadığı ortaya çıkınca, darbe girişimi başarının zirvesinden açık bir başarısızlığa dönüştü. Hükümet yanlısı subayların galip geleceği herkes için aşikârdı ve Arthur teslim olmaya ikna edildi (Baynham 1988, 241). Baidoo, üç adamı da bu kez daha ciddi bir şekilde gözaltına aldı ve üçü de iktidara bağlı olanlarla işbirliği yaptı.

Bu toplantıyla eşzamanlı olarak, zırhlı alaydan sadık bir yüzbaşı, muhtemelen tamamen korumasız olan radyo istasyonuna bağımsız olarak bir zırhlı araç götürdü. Saat 10.00 ya da 11.00'de darbenin engellendiğini duyurdu.[48] Duyurusu ileri görüşlü olsa da tamamen iddiadan ibaretmiş gibi görünüyor. Yüzbaşı toplantıda hazır bulunmadığından toplantının sonucunu bilmiyordu. Ayrıca darbecilerin hâlâ kalenin ve Flagstaff Malikânesi'nin denetimini ellerinde tuttuğunu, dolayısıyla darbenin henüz fiilen engellenmediğini de görebiliyordu.[49] Aynı zamanda Arthur'un Assassie ve Achaab'a gerçekte neler olup bittiğini anlattığı sırada orada bulunan

[46] "I Told My Men Of Coup-Arthur," *Daily Graphic*, 3 Mayıs 1967, 6. Bir önceki darbe girişimi sırasında duyuru tugay komutanlarından biri tarafından yapılmıştı, dolayısıyla Arthur'un itirafı bir şeylerin yanlış gittiğini açıkça ortaya koyuyordu.

[47] I Told My Men Of Coup-Arthur," *Daily Graphic*, 3 Mayıs 1967, 6.

[48] "How I killed Kotoka-Yeboah's Statement Tells The Story," *Daily Graphic*, 3 Mayıs 1967, 3.

[49] "Sowu: I thought it was an invasion," *Daily Graphic*, 3 Mayıs 1967, 3.

Arthur'un tek başına hareket ettiğini de biliyordu ve darbe girişiminin tamamen blöf olduğunu anlayabilirdi.[50]

2.6. Safları Sıklaştırma

Arthur ve müstakbel cunta üyelerinin teslim olmasıyla birlikte darbeyi bastırmak için geriye kalan tek şey isyancı askerlerin başkentte tuttukları mevzilerden geri çekilmesini örgütlemekti. Kattah, Akra zırhlı alayının denetimini ele geçirerek onları bir araya topladı ve onlara doğrudan hitap etti. Ardından Binbaşı Achaab'la birlikte çalışarak Teğmen Yeboah ve Osei-Poku'ya adamlarını ele geçirdikleri yerlerden çekmelerini emretti. Darbe yapan subayların geri çekilme emrini vermeleri kan dökülmesi olasılığını en aza indirdi. Arthur'un birliğindeki iki genç subayın işbirliğini sağlamak kolaydı çünkü her ikisi de darbenin bittiğini öğrenmeden önce bile üst rütbeli subayları aramıştı. Teğmen Yeboah'ya darbenin Binbaşı Achaab'ı da kapsadığı söylendiği için, kendi inisiyatifiyle zırhlı alay karargâhına rapor vermişti. Adamlarını geri çekme emri Yeboah'ın kafasını karıştırdıysa da tam bir işbirliği yaptı. Kaledeki kuvvetlerden sorumlu subay Teğmen Osei-Poku, Arthur'un söz verdiği takviye kuvvetleri beklemekten bıkmıştı. Askerî akademiden eski hocası ortaya çıkınca, ikisi birlikte neler olup bittiğini anlamak için oradan ayrıldılar ve bazı askerleri kalede bıraktılar. Binbaşı Achaab'ın tüm zırhlı birliklerin geri çekilmesi emrini verdiğini duyan Osei-Poku da tam bir işbirliği yaptı.[51] Hem havaalanında hem de radyo istasyonunda askerler, büyük olasılıkla söz verilen takviyeleri beklemekten yoruldukları için kendi başlarına dağılmışlardı.

Son temizliğin bir parçası olarak Kattah, darbenin başarı-

[50] "I Told My Men Of Coup-Arthur," *Daily Graphic*, 3 Mayıs 1967, 6.
[51] "I could not capture the Castle and kill Gen. Ankrah—Poku," *Ghanaian Times*, 3 Mayıs 1967, 8.

sız olduğunu teyit eden ve tüm birliklere üslerine dönme emri veren bir radyo yayını yaptı.[52] Bunu günün ilerleyen saatlerinde cunta başkan yardımcısının resmî açıklaması ve cunta lideri General Ankrah'ın basın toplantısı izledi.

2.7. Analiz

Daha önce de belirttiğimiz üzere, üç kuram da Arthur'un darbesinin başarısızlığını doğru bir şekilde öngörüyorsa da [eşgüdüm kuramına] rakip açıklamalar darbe girişimi sırasında neler olduğunu ve Arthur'un zafere nasıl bu kadar yaklaştığını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Daha güçlü olan taraf kazanmış olsa da darbeciler askerî bir hâkimiyet kurmaya çalışmadılar ve çatışmaların yoğunluğu düşüktü. Daha fazla rağbet gören taraf kazanmış olsa da, tercihler darbe girişimi sırasında bireylerin eylemlerini öngörmekte çok zayıf kalmaktadır. Darbenin neredeyse hiç destekçisi olmamasına rağmen, hükümet yanlısı subayların neredeyse hiçbiri girişimin büyük bölümünde cuntayı korumak için hareket etmedi. Hatta cunta mensuplarının yakın arkadaşları bile tarafsız kaldı.

Darbenin sonucunu doğru öngörmenin ötesine geçerek tüm girişimin gidişatını açıklayabilen tek kuram eşgüdüm kuramıdır. Bu darbe girişim, darbe hakkındaki açık enformasyon değiştikçe, darbecilerin başarının kıyısından dönüp tam bir başarısızlığa uğramış olmaları bakımından diğerleri arasında olağandışıdır. Darbe girişimi, bir önceki darbe girişiminin başarısı ve radyo istasyonu da dâhil olmak üzere belirleyici simgesel hedeflerin ele geçirilmesinin bir sonucu olarak, başarılı olunacağı konusunda güçlü beklentilerle başlamıştı. Bu beklentiler, muhaliflerin hem planlı olmayan bir toplantı sırasında hem de rakip bir radyo yayını yoluyla

[52] Albay (emekli) Harry Ofosu-Apea ile mülakat. 13 Ağustos 2001. Akra, Gana.

açık enformasyonun denetimini kaybetmeleriyle baltalandı. Darbe girişimi boyunca, subaylar darbe girişimini destekleyerek ya da başarılı olması muhtemel göründüğünde karşı çıkmayı reddederek ve başarısız olması olası göründüğünde de karşı çıkarak açıkça sürüye uydular. Bu sürü psikolojisi mevcut cuntanın şahsi arkadaşlarını ve önerilen yedek cuntanın mensuplarını bile kapsıyordu.

2.7.1. Muharebeler Olarak Darbeler

Darbecilerin ellerinde gerçekten de çok az askerî kuvvet vardı ve bunlar başkentteki ana piyade birliğinin komutanı Binbaşı Baidoo gibi hükümet yanlısı subayların emrindeki kuvvetlerle boy ölçüşemezlerdi. Örneğin darbenin sonunda kaleyi ele geçiren askerlerin elinde sadece 17 tabanca bulunmuş, bunların 10 tanesi kaleden alınmıştı.[53] Ayrıca saldırganların hem beraberlerinde getirdikleri seyyar toplar hem de hafif silahlar için mühimmatları yetersizdi. Darbeleri muharebeler olarak gören bakış açısından, bu darbe girişimi en iyi olasılıkla küçük bir tehditti ve başarıya asla yaklaşmamalıydı. Bu kuram darbenin başarısızlığını isabetli bir şekilde öngörse de darbe davranışını açıklamada başarısızdır. 1967'deki darbe girişiminin hedeflerinden çok azı askerî öneme sahipti. Darbeciler havalimanı, radyo istasyonu ve cunta liderinin konutu gibi büyük ölçüde simgesel hedeflere saldırırken, başkent çevresinde konuşlanmış büyük birliklerden hiçbirine saldırmadılar. Mühimmat sıkıntısı çekmelerine rağmen cephaneliği bile ele geçirmeye çalışmadılar. Askerî mantığa uygun iki hedef, silahlı kuvvetler harekât odası ve General Kotoka'nın da yaşadığı ordu karargâh binasıydı (Flagstaff Malikânesi). Açık bir askerî hâkimiyet kurmak üzere tasarlanmış bir darbe girişimi, Yarbay Ashitey gibi sadık subayları en başından

[53] "I Was Shocked-Osei-Poku," *Daily Graphic*, 2 Mayıs 1967, 3.

hedef alırdı. Keza bu kuram herhangi bir direnişin sert bir karşılık göreceğini öngörmesine rağmen durum bu değildi. İki taraf arasındaki asıl silahlı çatışma, cunta liderinin konutu olan Christianborg Kalesi'nde yaşandı. Burada Arthur, Osei-Poku'ya ölümcül kuvvet kullanma yetkisi vermiş olsa da Osei-Poku adamlarına esas olarak havaya ateş etmelerini emretti; bunun sonucunda kalenin muhafızlarının çoğu kaçtı ve her iki taraftan sadece birer kişi yaralandı.[54]

2.7.2. Seçimler Olarak Darbeler

Darbelerin seçimleri andırdığını ileri süren kuram da sonucu isabetli biçimde öngörmesine rağmen yanlış bir nedene dayanmaktadır. 1967'de cunta hem halk hem de subaylar arasında hâlâ rağbet görüyordu (ya da en azından rağbetini yitirmiş değildi). Rakipleriyse kendilerini tanıtmayan ve hem ordu içinde hem de dışında herhangi bir siyasî cazibesi olmayan tanınmayan kişilerdi. Arthur'un mevkidaşları ve arkadaşları bile darbe girişimine yakınlık duymamıştı. Bu hesaba göre, asla bir darbe girişimi olmamalıydı ve aptalca girişilen her bir meydan okuma hızla yenilgiye uğratılmalıydı. Bununla beraber bu yaklaşım darbecilerin az kalsın nasıl başarılı olduklarını açıklayamadığı gibi, hükümetin girişimin sonuna kadar savunucu bulamamasını da aydınlatamamaktadır.

Kuram darbe girişiminin genel yörüngesini öngöremediği gibi, tek tek subayların eylemlerini de öngörememektedir. Hükümet yanlısı olan ya da en azından hükümet karşıtı olmayan çok sayıda subaya rağmen, ordu personelinin çok azı hükümeti savunmaya gelmişti. Cuntanın sadece bir üyesi darbeye karşı direniş örgütlemişti ama onun da emrinde her-

[54] Saldıran kuvvetlerdeki askerlerden biri darbe girişiminden sonra öldü ve bu asker saldırı sırasında yaralanan askerle aynı olabilirse de bunu kesin olarak tespit etmek mümkün değildir.

hangi bir birlik yoktu. Kuvvet komutanlarından hiçbiri harekete geçmedi. Ordu komutanı kendisinden açıkça emir istendiğinde bile hiçbir şey yapmadı. Deniz kuvvetleri komutanı ailesini alıp kaçtı. Hava kuvvetleri komutanı keşif yapmaya hazırlandıysa da darbe o havalanamadan sona erdi. İstihkâm alayı ve Dördüncü Piyade Taburu cuntanın iktidara gelmesinde belirleyici rol oynamış olsa da buradaki subaylar da cuntayı savunmak namına hiçbir şey yapmadılar. Yarbay Ashitey'in cunta lideri General Kotoka'yla yakın şahsi dostluğu göz önünde bulundurulduğunda bu durum özellikle dikkat çekicidir. Başkentteki piyade birliğinin komutanı Binbaşı Baidoo bile birliklerini darbecilere karşı savaşmaya göndermedi ve darbeciler silahsız bir şekilde kapısından içeri girdiklerinde en iyi olasılıkla tereddütlüydü. Bu girişimde, subayların tercihleri ile eylemleri arasında büyük bir uçurum vardı ve bu uçurumu en iyi açıklayan yaklaşım subayların kaybedeceğini düşündükleri hükümeti desteklemekte tereddüt etmiş olmalarıdır.

Son olarak, her iki taraf da radyoyu potansiyel destekçilerini ikna etmek için kullanmadı. Arthur, başkaları tarafından da paylaşılan meşru yakınmaları olduğuna inanmasına rağmen, radyo yayınını destekçilerini darbe girişimine katılmaya teşvik etmek için kullanmadı. Diğer taraftan iktidara bağlı radyo yayınları da olup biteni seyretmekle yetine hükümet taraftarlarını öne çıkmaya ve rejimi savunmaya teşvik etmek için tasarlanmamıştı.

2.7.3. Eşgüdüm Oyunları Olarak Darbeler

Darbe girişimlerinin eşgüdüm oyunlarını andırdığı savı sadece darbe girişiminin başarısızlığını değil, aynı zamanda neden başarıya bu kadar yaklaştığını ve neden başarıya ulaştığında ve ulaştığı şekilde dağıldığını da açıklamaktadır. Darbeciler, diğer subayları darbe girişiminin durdurulamaz bir

kuvvet olduğuna ikna edebildikleri sürece üstünlüğe sahiplerdi. Subaylar darbenin başarılı olacağına, başkalarının da darbenin başarılı olacağına inandığına ve darbeye karşı çıkacak başka subay bulmanın zor olacağına inandılar. Tüm bunlar, darbe girişimcilerinin zayıf bir kuvvet olduğunun ortaya çıktığı bir toplantı ve darbe girişiminin başarısız olduğunu iddia eden bir radyo yayını sonucunda aniden değişti. Ne iki tarafın taktik gücü ne de subayların darbe girişimine yönelik duyguları açısından değişen bir şeyin olduğu göz önünde bulundurulduğunda, eşgüdüm kuramına rakip yaklaşımların hiçbirinin bunun neden darbe girişiminin dönüm noktası olduğunu açıklayamadığını belirtmek gerekiyor.

Darbe girişimi boyunca subaylar kendi tepkilerini ordudaki diğer aktörlerin tepkileriyle alenî bir şekilde eşgüdümlediler. Üst rütbeliler, başarılı bir darbe olacağına inandıkları bir darbe karşısında hükümeti savunamayacak kadar korkmuşlardı. Hükümet yanlısı subaylar, hatta cunta üyeleriyle yakın arkadaş olanlar bile, hükümetin yardımına koşmadılar. Örneğin Yarbay Ashitey darbenin başarısız olacağına inandığı için hükümeti desteklemeyi reddetti. Binbaşı Baidoo bile Arthur'un blöfü ortaya çıkana kadar hareket etmemekte kararlıydı. Bunun yerine çoğu hiçbir şey yapmadı, darbecilere göz yumdu çünkü bir darbenin kaybeden tarafında olmak istemediler.[55] Bununla beraber, muhaliflerin ilk başta göründüklerinden daha zayıf oldukları ve radyo istasyonunun denetimini kaybettikleri ortaya çıktığında subaylar hemen hükümeti desteklediler.

Bu sürüye katılma davranışının en çarpıcı örneği, Arthur'un cunta için aday gösterdiği üç subaydan ikisi olan Yarbay Assassie ve Binbaşı Achaab'ın durumudur. Darbe girişimi yolunda gittiği sürece bu iki subay emirlere uymaya ve yardım

[55] Hava Mareşal Yardımcısı (emekli) Michael Otu ile mülakat. 24 Temmuz 2000. Akra, Gana General (emekli) Laurence Okai ile mülakat. 18 Temmuz 2000. Akra, Gana.

etmeye istekliydilerse de rüzgârın tersine esmeye başladığını gördükleri anda Arthur'u yalnız bıraktılar. Darbe girişimine açıktan destek verilmemesi de muhtemelen hükümeti kurtardı; zırhlı birliğin komutanı Binbaşı Achaab darbecileri açıkça desteklemiş olsaydı darbe şüphesiz başarılı olurdu.[56]

Darbe girişiminin merkezinde, muhaliflerin açık enformasyonun üretimiyle ilgili iki yeri denetim altında tutma çabası vardı: radyo istasyonu ve darbecilerin darbeye katılmalarını istedikleri tüm yerel komutanları çağırıp yapmak istedikleri toplantı. Darbecilerin radyo istasyonunu başlangıçta ellerinde bulundurmaları, neredeyse zaferlerine yol açacak beklentileri yaratmalarına yardımcı oldu ve tüm yerel komutanları bir araya getirebilselerdi ve kendilerinin planlamadıkları bir toplantının öznesi olmak yerine böyle bir toplantıda ne konuşulacağını denetim altında tutabilselerdi pekâlâ kazanabilirlerdi. Bununla beraber darbe girişimi devam ettikçe, darbeciler açık enformasyon alanındaki avantajlarını kaybettiler. Sabah 6.00'da radyo istasyonunun denetimini ele geçirmiş olsalar da takviye birlik göndermeyi ya da daha fazla yayın yapmayı başaramadılar; bu da zırhlı araçtaki bir subayın saat 10.00'da radyo istasyonunun denetimini kolayca ele geçirmesini ve darbenin sona erdiğini iddia etmesini olanaklı kıldı. Darbe girişimlerinin daha önceki yayınlarında olduğu gibi, bu zafer iddiası da erken ve kendini gerçekleştiren beklentiler yaratmaya yönelik davranışlarla tutarlıydı.[57]

Darbelerin bir eşgüdüm oyunu olması hâlinde öngörülenlerle uyumlu olarak, darbe girişimi sırasında özel bilgiler kamuya açık bilgilerden çok farklı bir rol oynamıştır. Yarbay Assassie ve Binbaşı Achaab, Arthur'un o ana kadarki eylemlerin arkasındaki ana itici güç olduğunu zaten öğrenmiş olmalarına rağmen, bu bilgi ancak diğer birlik komutanlarının önünde ifşa olduğunda hızla darbeden geri adım attılar. Ben-

[56] Tuğgeneral (emekli) Alphonse Kattah ile mülakat. 19 Haziran 2000. Akra, Gana.
[57] "Sowu: I thought it was an invasion," *Daily Graphic*, 3 Mayıs 1967, 16.

zer şekilde, başkent piyadelerinden Binbaşı Baidoo da General Ocran'la konuştuğu ve Ocran'ın hiçbir engelle karşılaşmadan birlikler arasında serbestçe mekik dokuduğunu bildiği için darbe girişiminin zayıf olduğunu zaten biliyordu. Gelgelelim Baidoo birliklerini harekete geçirmek için bu bilgiden faydalanmamış ve Arthur, Assassie ve Achaab silahsız bir şekilde birliğine girdiğinde bile uysal davranmıştı. Elindeki kozlar kendi lehine olsa bile Baidoo hâlâ diğer birliklerin ne yaptığıyla ilgilenmeye devam etti ve darbecilerin zayıflığı ortaya çıkana kadar kararlı bir şekilde eylemsizliğini sürdürdü.

Bu darbe girişiminin diğer belirleyici yönleri de eşgüdüm kuramıyla tutarlıdır. Darbecilerin sınırlı sayıda adamı ve cephanesi olmasına rağmen, ilk başta saldırdıkları beş ana hedeften üçü (havalimanı, kale ve radyo istasyonu) büyük ölçüde simgesel öneme sahipti ve bunların taktik önemi yok denecek kadar azdı. Dahası, sınırlı kaynaklarının önemli bir kısmını bu hedefleri görünür bir şekilde işgal etmeye ayırmışlardı. Bir avuç adam havalimanını kolayca devredışı bırakabilirdi ama buna gerek yoktu çünkü hükümetin takviye kuvvetlerinin havadan gelme olasılığı yoktu. Benzer şekilde, kaleyi ele geçirmeye çalışmak için de taktik bir neden yoktu. Darbe girişimcileri General Ankrah'tan endişe etselerdi, binayı kuşatıp dış dünyayla iletişimini tamamen kesebilirler ve böylece onu etkisiz hâle getirebilirlerdi. Bunun yerine bu hedeflerin her birine birer müfreze gönderdiler ki bu da muhtemelen kuvvetlerinin büyük bir kısmını oluşturuyordu. Bu sadece simgesel gerekçelerle, görünür bir güç işareti olarak haklı gösterilebilir. Gerçekten de diğer subaylar bu yerlerin işgal edildiğini fark ettiler ve bunun darbenin olası sonucuna ilişkin beklentilerini şekillendirmesine izin verdiler.

Darbe girişimi boyunca Arthur'un eylemleri, bir yıl önce Gana'nın başarılı ilk darbe girişiminde yaşananların merceğinden yorumlandı. Bu kıyas ve Arthur'un tıpkı 1966'da olduğu gibi kendi girişiminin ordunun birden fazla güçlü birliğini içeren, eşgüdümlü daha büyük bir darbenin sadece kü-

çük bir parçası olduğunu tekrar tekrar iddia etmesi onun eylemlerini daha inandırıcı hâle getirdi. Kısa süre önce yaşanmış darbe vakasının izleri henüz tazeyken Arthur'un buna kasıtlı olarak atıfta bulunması subaylar arasındaki ilk beklentileri şekillendirdi ve darbe girişiminin fazla itiraz ve direniş görmeden devam etmesini sağladı. Yarbay Ashitey, General Ocran'ın direnme çağrısını reddederek bu darbe girişimine karşı koymayacağını çünkü tıpkı bir öncekinde olduğu gibi başarılı olmasını beklediğini söyleyerek bu kıyaslamayı açıkça yapmıştı. Gerçi terazinin karşı kefesinde ağırlığı anbean artan açık enformasyonun karşısında geçmiş darbenin nasıl sonuçlandığına ilişkin bu bilgi tek başına yeterli değildi.

Bu kuramın da öngördüğü gibi, girişim sırasında her iki taraf da olası kayıpların sayısını azaltmak için çaba sarf etti. Darbeciler kalede direnişle karşılaştıklarında (büyük olasılıkla muhafızlar yabancı bir işgalle karşı karşıya olduklarına inandıkları için), saldıran taraf savunmacılara zarar vermek yerine onları korkutmak için çoğunlukla havaya ateş açtı.[58] Kaledekilere zarar vermemek için dikkatli davranan darbe girişimcilerinin hedeflerine ulaşmaları bu nedenle daha uzun sürdü ve bu sürede taktik kazanımdan feragat ederek kıt cephanelerinin büyük bir kısmını kullandılar. Benzer şekilde, Flagstaff Malikânesi'nde ordu karargâhını barındıran binalara saldırırken darbe girişimcileri basitçe ateş açabilir ve yapıyı zırhlı araçlarından yıkabilirlerdi. Bunun yerine her bir kapıdan ilerlemeye ve içeridekileri gözaltına almaya devam ettiler.

Kayıptan kaçınmaya yönelik benzer bir kaygı iktidara bağlı tarafta da mevcuttu. İşaret alayının komutanı Albay Gbagonah adamlarını alay karargâhını korumaları için topladığında, onlara sadece süngülü boş tüfekler verdi.[59] Bir güç

[58] "We Met Resistance At The Castle-Osei-Poku," *Daily Graphic*, 2 Mayıs 1967, 3.

[59] Albay (emekli) Michael Gbagonah ile mülakat. 29 Mayıs 2000. Akra, Gana.

gösterisinin zorunlu olduğunu düşünmesine rağmen kan dökülmesine yol açabilecek eylemlere izin vermeye isteksizdi. Taktik açıdan bakıldığında, az sayıdaki askerini silahlandırıp saklaması daha etkili olurdu, böylece olası saldırganları şaşırtabilirlerdi ama bir kez daha, anlaşılan o ki durumu daha da tırmandırmaktan çekinmişti.[60]

Kayıplar olduğunda bile, bunlar taktik avantaj elde etmeye çalışmanın bir sonucu olmaktan ziyade uzun süreli bir mücadelenin sonunda meydana gelmişti. Arthur'la zırhlı birliğin levazım subayı arasındaki mücadeleyi düşünün. Levazım subayı Arthur'u etkisiz hâle getirmesine rağmen ateş etmedi; bunun yerine onu zapt etmeye çalıştı. Arthur ise levazım subayını geri çekilmesi için defalarca uyardı ve ancak subay Arthur'a doğru hamle yapınca onu vurdu. Benzer şekilde, Flagstaff Malikânesi'ndeki üç rehine de binalar ele geçirildikten sonra ve ancak General Kotoka direnince öldü. Darbecilerin gözaltına alınmaları sırasında karşı koymamaları da dökülebilecek kanı azalttı. Arthur'un direnme fırsatı olmasa da diğer iki teğmen direnebilirdi. Yeboah ve Osei-Poku'nun direnmek için nedenleri vardı çünkü eylemlerinden dolayı ciddi cezalarla karşı karşıyaydılar. Arthur gibi, Yeboah da daha sonra idam mangası tarafından idam edildi ve Osei-Poku 30 yıl hapse mahkûm edildi. Yine de onları derdest edenlerle işbirliği yaptılar.

Kayıpları azaltmaya yönelik tüm bu çabalara rağmen darbe girişimi sırasında beş kişi hayatını kaybetti. Küçük bir sayı olmakla birlikte bu toplam, darbecileri güçlerini kullanmış olsalardı ya da yabancı bir işgalde ölecek olan insan sayısıyla karşılaştırıldığında düşüktür.

Son olarak, girişim boyunca darbenin hem dinamikleri hem de sonucu darbecilerin ordu hiyerarşi içindeki konumlarına

[60] Bu seçimler Albay Gbagonah'ın cesaret ya da sadakat eksikliğini yansıtmıyor. Bazı üst düzey ordu mensuplarının aksine, başkentte bizzat dolaşarak keşif yapmış ve bulgularını bildirmişti.

göre şekillenmişti. Arthur'un en önemli kozu, birliği üzerindeki geçici hâkimiyetiydi ve bunu ordunun orta kademelerinden gelen darbelerin klasik senaryosunu yürürlüğe koymak için kullandı. Arthur sadece bir teğmen olduğu için yapabilecekleri sınırlıydı. Nitekim bu darbe onun resmî rütbesi değil, geçici komutası nedeniyle hiyerarşinin orta kademelerinden gelen bir darbeydi ve bu iki unsur arasındaki gerilimi açıkça sergilemektedir. Arthur amacına ulaşabilmek için herkese yalan söylemek ve darbe binbaşılar tarafından yapılıyormuş gibi davranmak zorunda kalmıştı. Tüm kararları Arthur'un verdiğini fark etselerdi kendi adamları bile tereddüt ederdi. İki levazım subayından da ihtiyaç duyduğu mühimmatı alamadı ve sonuç olarak kuvvetlerinin cephanesi azaldı. Darbenin bir teğmen tarafından düzenlendiği ortaya çıktığı anda, Arthur bir binbaşının başarması gereken her şeyi başarmış olmasına rağmen, darbe dağıldı. Arthur aslında aynı birliğe komuta eden bir binbaşı olsaydı başarı şansı çok daha yüksek olurdu. Arthur'un bir teğmen olarak sahip olduğu kısıtlamalar, binbaşı, yarbay ya da albay olmanın getirdiği kaynakları gözler önüne sermektedir.

3. Gana, 1972

Gana'nın bir sonraki darbe girişimi, 1972 yılında popüler olmayan demokratik bir hükümeti deviren, ordu hiyerarşisinin orta kademesinden gelen başarılı bir darbe oldu. Birçok yönden ders kitabı niteliğinde olan bu darbede komplocular radyo istasyonunu, havalimanını, başbakanlık makamını ve başkanlık konutunu ele geçirdiler. Aşağıdaki satırlarda göreceğimiz gibi, diğer subayların beklentilerini yönlendirerek bu beklentilerin herkes tarafından bilinmesini sağlamak için kamusal iletişimi kullandılar ve darbenin başarısını daha az riskli bir sonuç olarak göstermek için risk algılarını şekillendirdiler. Darbeye kalkışanlar darbe girişimini *fa-*

it accompli'ymiş gibi gösterme konusunda o kadar başarılı oldular ki iktidara bağlı subaylar bile direnmeyi reddettiler, hatta bir vakada söylentisi çıkmasına rağmen hiçbir zaman gerçekleşmeyen sadık bir karşı darbeye karşı darbeyi koruma çabasına katıldılar. Sonunda, görevdeki hükümet tek kurşun atılmadan düştü; darbe hızlı ve kansız bir şekilde sona erdi.

3.1. Arka Plan

1972 darbe girişimi Başbakan Kofi Busia ve İlerleme Partisi (İP) liderliğindeki demokratik sivil hükümeti hedef alıyordu. İP, 1969 yılında Gana'nın İkinci Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla iktidara gelmişti; ülkenin ilk askerî hükümeti (1966-1969) istifa ederek Gana'yı Afrika'da askerî bir rejimden sonra sivil yönetime dönen ilk ülke yapmıştı (Lefever 1970, 72).

Busia yönetimi merkez sağ bir hükümetti. İP, Gana'daki bağımsızlık öncesi özgün siyasî hareket olan Birleşik Altın Sahili Kongresi'nin daha sonraki bir cisimleşmesiydi. Çekirdek destekçileri, sosyalist ilk başkan Kwame Nkrumah tarafından bağımsızlıkta bir kenara itilen eski seçkinler olan işadamları, profesyoneller ve şeflerdi. Parti kademeli değişimi, özel teşebbüsü ve Batı tarzı siyasî liberalizmi savundu. Siyasaları, tarz olarak farklı olsa da, kendilerinden önceki askerî cuntanın siyasalarıyla büyük ölçüde tutarlıydı. Busia'nın kendisi Oxford eğitimi almış, aristokrat bir aileden gelen bir öğretim üyesiydi ve tarzı kalabalığa hitap eden değil aristokratik bir tarzdı.

Demokrasinin geri gelmesiyle birlikte siyasî gerilimler de hızla yükseldi. İP hükümeti için önemli bir siyasî sorun kaynağı Akan ile Ewe etnik grupları arasındaki bölünmeydi.[61]

[61] Etnik köken modern Gana siyaseti boyunca bir etmen olmuş olsa da Akanlar ile Eweler arasındaki gerilimler Birinci Cumhuriyet döneminde belirgin olmamıştı ve sadece askerî yönetim sırasında önemli hâle geldi. Nkrumah'ın devrilmesinde Akan ve Ewe subaylarından oluşan bir koalisyon yer aldığından, bu ironiktir.

İP'nin liderleri büyük ölçüde Akan etnik grubundandı ve ana muhalefet partisi Ulusal Liberaller İttifakı'nın (ULİ) liderleri esas olarak Ewe etnik grubundandı. 1969 seçimlerindeki oylama büyük ölçüde etnik çizgiyi takip etti (Petchenkine 1993, 48). Yeni kabinede hiç Ewe yoktu ve yeni hükümet açıkça Akan çıkarlarını savunuyor olarak görüldü.[62] Göreve geldikten kısa bir süre sonra hükümet, yeni anayasada askerî yönetim sırasında atanmış olan tüm memurları görevden almalarına izin veren bir değişiklik yaptı. Görevden alınan 568 memur büyük ölçüde Ewe ve Ga etnik gruplarından, yani üyeleri büyük ölçüde muhalefetle müttefik olan gruplardandı. Hükümet bu hamleyi, askerî cuntanın kamu hizmetini himayecilik atamalarıyla şişirdiğini bahane ederek haklı gösterse de, tasfiye geniş çapta bariz bir etnik ayrımcılık olarak algılanmıştı. Muhalefetin bu konudaki öfkesi, Yüksek Mahkeme'nin görevden alınan bürokratlardan birini görevine iade etme kararına uymayı reddeden başbakanın, Yüksek Mahkeme'ye anayasa hukuku dersi verdiği ve onu önyargılı ve siyasî davranmakla suçladığı bir konuşma yapmasıyla daha da arttı.[63] Bu eleştiride haklılık payı olsa da muhalifler hükümetin davranışını açıkça demokrasi karşıtı buluyorlardı (Petchenkine 1993, 49).

Hükümetin karşılaştığı bir diğer önemli sorun da ekonomiydi. Yönetim büyük miktarda dış borç ve ödemeler dengesi sorunu devralmıştı.[64] Gana'nın ana ihraç ürünü olan kakaonun fiyatı 1971'de düştüğünde, Gana'nın kısa vadeli

[62] Anayasaya göre, herhangi bir kabine üyesinin aynı zamanda seçilmiş bir parlamento üyesi olması gerekiyordu. PP parlamenterleri arasında hiç Ewe olmadığı için kabinede Ewe üye olamazdı.

[63] Yargıçlardan ikisinin davacı ya da görevden alınan diğer memurlarla bağlantıları varsa da yine de davadan çekilmeyi reddettiler. Karar meşru bir şekilde siyasi olarak anlaşılabilir.

[64] Dış borç büyük ölçüde Nkrumah hükümetinden kaynaklansa da askerî cunta döneminde ilave krediler ve yeniden planlanan faizlerle artarak yaklaşık 400 milyon sterline ulaşmıştı. Bu, Gana'nın ödemeler dengesi kriziyle ilk karşılaşması değildi. Başkan Nkrumah'ın hükümeti de devrilmeden hemen önce ticaret açığı nedeniyle iflasla karşı karşıya kalmıştı (Esseks 1975, 37-53).

dış borcu yıllık ithalatının yarısından fazlasına yükselmişti (Petchenkine 1993, 52). Hükümet ödemeler dengesi sorununu ilk olarak mali yollarla çözmeye çalıştı: Bütçe harcamalarını genel olarak kısıldı, birkaç yeni vergi kondu, banka faiz oranlarını arttırıldı, benzin fiyatlarını yükseltildi ve ücretsiz tıbbi bakımı kaldırıldı (Esseks 1975, 54). Bu kesintiler, devlet desteğini bir hak olarak gören kentli seçmenler arasında hoş karşılanmamıştı. Daha önce başka konularda hükümetle çatışan üniversite öğrencileri, hükümetin ücretsiz yükseköğrenimi 12 yıl boyunca ödenecek faizsiz kredilerle değiştirme planına öfkelenmişti (Bennett 1975, 303). Sendikalar konfederasyonu, hükümet tarafından anayasaya aykırı bir şekilde feshedilmeden önce bir dizi grev düzenlediyse de 17 ulusal sendikadan 16'sı yeni bir çatı örgüt kurduğunda grevler devam etmişti (Petchenkine 1993, 53). Bu mali önlemler para biriminin gerçek değerindeki düşüşü durdurmaya yetmedi. Aralık 1971'in son günlerinde hükümet para biriminin değerini %48 oranında düşürdü.[65] Büyük ölçüde ithal mallara bağımlı bir yaşam standardına alışmış olan Gana'nın seçkinleri için bu, satın alma gücünde %25'e varan bir kayıp demekti (Bennett 1975, 302). Hükümet şoku hafifletmeye çalıştıysa da devalüasyon ulusal gurura bir darbe vurdu ve hükümetin ekonomiyi etkin bir şekilde yönetemediğinin bir işareti olarak görüldü.

Hükümet ayrıca ordu içindeki birçok kişiyi de yabancılaştırmayı başarmıştı. Askerî cunta döneminde defalarca ulusal kurtarıcılar olarak övülen silahlı kuvvetlerde İkinci Cumhuriyet döneminde sadece bir başka hükümet bürokrasisi olarak görüldüklerini ve özel bir hürmet görmeyeceklerini öğrenince infial yaşanmıştı. Para sıkıntısı arttıkça, hükümet ordunun ulusal kalkınma çabalarına katılarak nasıl faydalı ola-

[65] Sıklıkla hatalı bir şekilde böyle adlandırılsa da bu, cedi'nin ilk büyük devalüasyonu değildi. Temmuz 1967'de UKK askerî cuntası tarafından cedi %30 oranında devalüe edildi (Esseks 1975, 45).

bileceğini tartışmaya başladı ve bu durum ordunun gururunu daha da yaraladı (Bennett 1975, 301). Hükümet hiçbir harcama alanını esirgememek için bilinçli bir çaba sarf ettiğinden, ordu bütçe kesintilerinden büyük ölçüde etkilendi.[66] Deniz ve hava kuvvetleri mali kesintilerden zarar gördü, kara kuvvetlerinin bile tatbikat, eğitim, mühimmat ya da bakım için çok az parası kalmıştı. Hükümetin kemer sıkma önlemleri kiraları artırarak subayların maaşlarını düşürmüş ve askerî lojmanlarda oturanların ücretsiz su ve elektrik kullanma imkânını ellerinden almıştı. Para birimindeki değer kaybı da buna eklenince reel gelirler düştü. Ordu içindeki birçok kişi de hükümetten memnun değildi.[67]

Son olarak, hükümete karşı etnik yakınmalar ordu içinde de hissedilmeye başlamıştı. Eweler hükümet tarafından ayrımcılığa uğradıklarına inanıyorlardı. 1972'ye gelindiğinde ordu içinde sadece bir Ewe subayı üst rütbeli bir makama sahipti ki bu UKK cuntasının başlangıcına göre çok keskin bir düşüştü (Bennett 1975, 304).

3.2. Komplo

İkinci Cumhuriyet döneminde Başbakan Busia'ya karşı eşzamanlı olarak en az üç darbe planı yapıldı. Tüm bu komplolarda etnisitenin öne çıkmasına rağmen görevdeki hükümetin etnik hesaplara aşırı güvenmesinin devrilmesine katkıda bulunması ironik bir durumdur. Bakanlar, varlığını bilmelerine rağmen, başbakan ve başkanla aynı soydan gelen bir subayın hükümete bağlı olmayacağına inanmayı reddettikleri için başarılı olan komployа karşı yeterli önlem alamadılar.

[66] Acheampong'un askerî darbe gerekçesinin bir parçası olarak, ordunun ekonomi tarafından "yönetilmekten ziyade [ekonomiyi] yönetmeyi" amaçladığını söyledi (Bennett 1975, 309). Ordu içindeki birçok kişi ordunun diğer devlet kurumlarıyla aynı bütçe kesintilerine maruz kalmaması gerektiğini hissetti.

[67] Albay (emekli) Seth Kwahu ile mülakat. 4 Eylül 2000. Akra, Gana.

Hükümetin en çok endişelendiren, Ewe etnik grubundan ve 1966'da Başkan Nkrumah'ın başarılı bir şekilde devrilmesinde ve 1967'de Gana'nın ikinci darbe girişiminin engellenmesinde belirleyici bir rol oynayan Tuğgeneral Kattah'ın karıştığı komployduu. Kattah'ı etkisiz hâle getirmek isteyen hükümet onu önce Hindistan'a savunma ataşesi olarak gönderdi ve burada sürekli gözetim altında tuttu. Yine de kaygılanan hükümet onu önemsiz ve muhtemelen uydurma suçlamalarla yargılanmak üzere Gana'ya geri getirdi. Döndükten sonra Tuğgeneral Kattah gerçekten de hükümete karşı komplo kurmaya başladıysa da yakın takip altında olduğu için adam toplama işini ve ayrıntıları vaftiz oğlu, zırhlı alaydan Binbaşı Anthony Selormey'e devretti. Kattah'a göre, Selormey komploya dâhil etmek için başkent çevresindeki hoşnutsuz subaylara ulaşmıştı.[68]

Kattah'ın komplosu o kadar iyi biliniyordu ki Kattah darbe yapmadan önleyici bir tarzda iktidarı ele geçirmeyi amaçlayan bir karşı komployu teşvik etti. Bu komplonun merkezinde ise Gana'nın kuzeyinden Imoro Ayanah adında sivil bir siyasetçi vardı ve Ewelerin iktidarı ele geçirmesi hâlinde kendi bölgesinin iktidardan dışlanacağından endişeliydi.[69]

Bununla beraber hükümeti deviren komplo, yönetimin kendi etnik grubunun sadakatini varsayarak karşı önlem almakta başarısız olduğu bir komplo olacaktı. Bu komplo Akan etnik grubundan 40 yaşında bir piyade subayı olan Albay Ignatius Kutu Acheampong'la başkent çevresindeki birliklerden biri Akan ve ikisi Ewe etnik grubundan olmak üzere üç binbaşıyı içeriyordu. Acheampong'un sadakatsizliği tarafsız bir gözlemci için sürpriz olmazdı çünkü istihbarat birimleri onun bir metresinin olduğunu, paraya ihtiyaç duyduğunu ve

[68] Tuğgeneral (emekli) Alphonse Kattah ile mülakat. 2 Eylül 2000. Akra, Gana.
[69] Albay (emekli) Daniel Prah ile mülakat. 6 Ağustos 2001. Akra, Gana.

muhalif siyasetçilerle gizli toplantılar yaptığını belgelemişti (Quantson 2000, 96).[70]

Yine de hükümetin yanıtı, istihbarat servislerine Acheampong'un bağlılığından şüphe duymadıklarını bildirmek ve Acheampong'a kıskanç taraflarca hakkında asılsız suçlamalarda bulunulduğunu söylemek olmuştu (101). Aslında hükümet Acheampong'un bağlılığından o kadar emindi ki onu ülkenin güney yarısındaki tüm ordu birliklerinden sorumlu olduğu Birinci Piyade Tugayı komutanlığına terfi ettirdi ve darbe girişiminden sadece birkaç gün önce rütbesini yarbaylıktan albaylığa yükseltti.[71]

Acheampong'un terfisi ordu içindeki etnik önyargıların açık işaretiydi. Birinci Tugay Komutanı darbe karşıtı faaliyetlerin eşgüdümlenmesinden sorumlu olduğu için, bu makam sadece suçlamalardan uzak bir subaya verilmeliydi ki Acheampong'un böyle olmadığı açıktı. Meslekî açıdan da yüksek vasıflara sahip değildi. Aksine, meslektaşları onun hem masa başı[72] hem de saha subayı olarak performansını eleştiriyordu.[73] Aslında Acheampong, bir kez genç bir subayken ve 1971'de olmak üzere, iki kez ordudan atılmanın eşiğine gelmişti ama her ikisinde de büyük ölçüde şans eseri ordudan atılmaktan kurtulmuştu.[74] Acheampong'un hoşnutsuz olabileceğini kabul etmesine rağmen, hükümet etnik kökeni ve karakter eksikliği nedeniyle onu esasen zararsız ola-

[70] Profesör (emekli) Ofosu-Amaah ile mülakat. 24 Kasım 1999. Akra, Gana. Ofosu-Amaah, FBI'ın benzeri olan Ulusal Soruşturma Bürosu'nun (BNI) eski başkanıydı. Ofosu-Amaah'ın yetki alanı sivil suçlarla ilgili olsa da, uygulamada daha geniş komploları da kapsıyordu. Ayrıca Ofosu-Amaah'ın BNI'daki astı tarafından yazılan Quantson'a (2000, 99) bakınız.

[71] Acheampong, başbakanın yakın danışmanlarından biri olan Akwasi Afrifa adlı emekli bir general tarafından destekleniyordu.

[72] General (emekli) Edwin Sam ile mülakat. 2000. Akra, Gana.

[73] Albay (emekli) Victor Coker-Appiah ile mülakat. Haziran, 2000. Akra, Gana.

[74] İlk seferinde Acheampong'un canı bağışlandı çünkü o sırada silahlı kuvvetlerde çok az yerli subay vardı. İkinci seferindeyse silahlı kuvvetlerin başı, Acheampong'u kovmaya fırsat bulamadan askerî bütçe kesintilerini protesto ederek istifa etti. Hava Mareşal Yardımcısı (emekli) Michael Otu ile mülakat. 24 Temmuz 2000. Akra, Gana.

rak değerlendiriyordu. (Kendi arkadaşları da bu görüşteydi ve Acheampong onları darbe konusunda önceden uyardığında ciddiye almadılar.)

Albay Acheampong'un komplosuyla Tuğgeneral Kattah'ın komplosu arasındaki olası ilişki hakkında bazı ilginç sorular söz konusudur çünkü her iki girişimde Kattah'ın vaftiz oğlu Binbaşı Selormey bir rol oynamıştır. Kendisiyle yaptığım görüşmede Kattah, Acheampong'un esasen kendi komplosunu "gasp ettiğini" ve binbaşıları bir kilisede edilen güçlü bir yeminle kendine bağladığını iddia etti.[75] Acheampong'un olaylara bakışıysa daha farklıydı. Kattah'ın planlarını uygulamaya koymaya başlamasından yıllar önce, aslında İkinci Cumhuriyet'in sadece ilk altı ayında darbe yapmaya karar verdiğini iddia ediyordu (Quantson 2000, 98).[76] Üçüncü bir bakış açısı da komplonun hayatta kalan tek üyesi Binbaşı Kodzo Barney Agbo'dan gelmektedir: Agbo, komplonun mimarının kendisinin de aralarında bulunduğu binbaşılar olduğunu Acheampong'u "yardımcı oyuncu" olarak darbe girişimine bizzat dâhil ettiklerini iddia etmiştir. Bu konudaki hakikati kesinleştirmek zordur ve neyse ki darbe girişiminin kendisini anlamamızı etkilemez. Önemli olan bu komplonun nereden kaynaklandığına bakılmaksızın Tuğgeneral Kattah'tan bağımsız olarak örgütlenmiş ve harekete geçirilmiş olmasıdır.

Acheampong komplosundaki komplocular darbe yapmak için iyi konumlanmışlardı. Üç binbaşının her biri başkent yakınlarındaki kilit birliklerden birinin ikinci komutanıydı: Binbaşı Selormey zırhlı alayın ikinci komutanıydı, Binbaşı Kwame Baah piyade taburunun ikinci komutanıydı ve Binbaşı Agbo da Akra'dan yaklaşık 16 kilometre uzaklıktaki Tema'daki piyade taburunun ikinci komutanıydı. Darbe

[75] Tuğgeneral (emekli) Alphonse Kattah ile mülakat. 2 Eylül 2000. Akra, Gana.

[76] İşleri daha da karmaşık hâle getirecek şekilde ordu istihbaratı, Acheampong'un Ayanah'ın planlarından haberdar olduğuna ve Ayanah'a çabalarında yardımcı olacağına söz verdiğine inanmıştı. Albay (emekli) Daniel Prah ile mülakat. 8 Ağustos 2001. Akra, Gana

girişimi, binbaşıların kendi birliklerinin denetimini ele geçirmesiyle başlayacaktı. Bu, girişimin en tehlikeli kısmıydı ama komuta kademesindeki subayların her biri son terfi turunun bir parçası olarak yeni atandığı için daha kolay hâle gelmişti. Daha sonra radyo istasyonunu, havalimanını, başkanlık konutunu ve Christianborg Kalesi'ndeki başbakanlık makamını ele geçireceklerdi.

Bu aşamada herhangi bir muhalefetle karşılaşmayı ummamışlardı. Başkente yakın diğer tek birlik istihkâm alayıydı ve komutanı Binbaşı A. K. N. Mallet darbeye katılmayı reddettiyse de darbecilere onlara karşı çıkmayacağına dair güvence vermişti.[77] Ayrıca, Acheampong'un kısa süre önce terfi etmesi onu Birinci Piyade Tugayı'nın başı olarak darbe karşıtı girişimleri eşgüdümlemekle görevlendirdiğinden, en azından başkent dışındaki birliklerden gelecek bir yanıtı geciktirebileceklerini biliyorlardı.

Komplocular için darbenin "olabildiğince az kan dökülerek" gerçekleştirilmesi önemli olduğundan, başbakan ülke dışındayken saldırmayı planladılar. Agbo'ya göre, "Başbakan kentteyse bu biraz sorun yaratır çünkü onu koruyan askerler [tepki gösterebilir ve]. . .[biraz] kan dökülebilir." Darbeciler, ülkede kalacak olan Gana Devlet Başkanı konusunda daha az endişeliydiler. Makam büyük ölçüde törenseldi, yetkisi çok azdı ve başkanın muhalefet odağı hâline gelmesi engellenerek konutu kolayca mühürlenebilirdi.[78]

[77] Albay (emekli) Kodzo Barney Agbo ile mülakat. 27 Temmuz 2000. Akra, Gana. Mallet'in öyküsü ilginçtir. Mallet'in demokratik yönetimi desteklediğinden Acheampong'a darbe yapmamasını söylediğini iddia eder. Bununla birlikte Mallet bir Ewe olduğundan ve kendisi de yanlışlıkla olası bir darbe riski olarak izlendiğinden, onu takip eden istihbarat örgütlerine yardım etmek için kendini tehlikeye atmaya gerek görmemişti. Albay (emekli) A.K.N Mallet ile mülakat. 5 Eylül 2000. Akra, Gana.

[78] Albay (emekli) Kodzo Barney Agbo ile mülakat. 27 Temmuz 2000. Akra, Gana.

3.3. Saldırı

Başlangıçta plan, komploculara diğer komutanları komployа dâhil etmek için daha fazla zaman kazandırmak için bahar aylarında darbe yapmaktı. Ayrıca Akra'daki birçok kişinin tatil için memleketlerine gideceği Paskalya'ya yakın bir darbe girişiminin sivillerin kazara zarar görme olasılığını azaltacağını da hissetmişlerdi.[79] Bununla beraber daha sonra saldırı tarihi, başbakanın tıbbi bakım için Birleşik Krallık'a yapacağı seyahatten faydalanmak için öne çekildi.[80] Tuğgeneral Kattah da kendi planladığı girişimin tarihini öne çekmişti ve Albay Acheampong muhtemelen onu engellemek istedi.[81] Tarih belirlendikten sonra Acheampong hükümeti devirme niyeti konusunda pek ketum davranmadı. Görüştüğüm kişilerden ikisi Acheampong'un kendilerini muğlak ifadelerle yaklaşan bir darbe girişimi konusunda uyarmasına rağmen ikisinin de onu ciddiye almadığını belirtti.[82]

Darbe girişiminin yaşandığı 11 Ocak 1972 gecesi istihbarat teşkilatları teyakkuza geçti. Başkentteki piyade birliklerinde ve zırhlı birliklerde şüpheli faaliyetler olduğuna dair ihbarlar aldılar ve soruşturma için iki subay gönderdiler, ikisi de geri dönmedi.[83] Bunun üzerine istihbarat yetkilileri endişeye kapıldılar ve Acheampong'u ulusal yayın kompleksindeki binalar da dahil olmak üzere belirleyici noktalara iktidara sadık birlikler göndermeye yönlendiren darbe karşıtı acil durum planı olan Bulaşma Harekâtı'nı devreye soktu

[79] Albay (emekli) Kodzo Barney Agbo ile mülakat. 27 Temmuz 2000. Akra, Gana.
[80] Albay (emekli) Kodzo, Barney Agbo ile mülakat. 27 Temmuz 2000. Akra, Gana
[81] Tuğgeneral (emekli) Alphonse Kattah ile mülakat. 2 Eylül 2000. Akra, Gana.
[82] General (emekli) Laurence Okai ile mülakat. 25 Temmuz 2000. Akra, Gana. Bilgi verilen diğer subay Albay (emekli) Michael Gbagonah idi.
[83] Bu subaylardan biri, karşı istihbarattan sorumlu askerî istihbarat müdür yardımcısıydı ve Acheampong ile askerî karargâhtan uzak bir yerde buluşarak birliklerde neler olup bittiğini araştırmadan önce onu bilgilendirmek gibi bir hata yaptı. Toplantıda Acheampong yönetime el koyduğunu açıkladı ve müdür yardımcısını darbe sonuçlanana kadar alıkoydu. Albay (emekli) Daniel Prah ile mülakat 8 Ağustos 2001 Akra, Gana.

(Quantson 2000, 94). Göndereceği birlikler binbaşılar tarafından komuta edilen birliklerdi.

O gece bir noktada, binbaşılar birliklerinin denetimini ele geçirdiler. Binbaşı Agbo bunu, tüm birliğini tören alanında toplayarak ve onlara başkent çevresindeki tüm birlikleri kapsayan bir darbe girişiminin parçası olduklarını bildirerek yaptı. Agbo daha sonra onlara bir seçenek sundu: Katılabilirler ya da itiraz ederlerse kenarda durabilirlerdi. Katılmamayı seçen olmadı.[84] Binbaşı Agbo'nun eylemleri, bir toplantıda darbe yaparken kullanılan tekniği yansıtacak şekilde, beklentileri yönlendirerek birlik üzerindeki denetimini kurdu. Orada bulunan askerlerden herhangi biri darbe girişimine karşı çıkmış olsaydı, özellikle de Agbo'nun onlara daha büyük bir kalkışmanın parçası olduklarını söylediği düşünüldüğünde, bu kadar alenî bir şekilde konuşmaları pek olası olmazdı. Oybirliğiyle destek verildiği izlenimi yaratıldıktan sonra, Binbaşı Agbo kesin olarak denetimi ele aldı. Ardından adamlarına, taburun komutasını sekiz gün önce devralmış olan yeni komutanın ya da eski komutanın ortaya çıkması hâlinde tutuklanmaları gerektiğini söyledi.

Binbaşılar daha sonra radyo istasyonunu, havalimanını, başkanın konutunu ve Christianborg Kalesi'ni ele geçirmek üzere birlikler gönderdiler. Bu birlikler direnişle karşılaşmadan görevlerinde başarılı oldular. Bu manevraların tam zamanlaması belli olmamakla birlikte, darbe girişiminin ilk aşamalarında istihbarat teşkilatları bu birlik hareketlerine dair herhangi bir haber almadığından, büyük olasılıkla acil durum planı devreye sokulduktan sonra gerçekleşmişti. Bu sırada hükümet neler olup bittiğinden hâlâ bihaberdi. Tek bildikleri, acil durum planını devreye soktukları ama başka bir haber alamadıklarıydı. Sabah saat 5.00'te başkent sakin görünüyordu. Kolluk kuvvetlerinde çalışan siviller arasında bunun bir yanlış alarm olduğuna dair spekülasyonlar bile vardı

[84] Albay (emekli) Kodzo Barney Agbo ile mülakat. 27 Temmuz 2000. Akra, Gana.

ve evlerine gidip geceyi sonlandırmayı düşündüler. Bununla beraber ihtiyatlı davranarak, darbelerin –ve bakanlar kurulu değişikliklerinin– geleneksel olarak duyurulduğu sabah 6.00 haberlerini beklemeye karar verdiler (Quantson 2000, 94). Daha sonra Albay Acheampong'un radyoda "Sevgili Ganalılar. . . Gana Ordusu olarak Gana'da yönetimi bir kez daha devraldık" diyen sesini duyduklarında şaşırdılar (Kirk-Greene 1981, 138).

3.4. Yanıt

Başkent içinde tek direniş girişimi doğrudan silahlı kuvvetlerin başındaki Tümgeneral Addo'dan gelecekti. Addo, Binbaşı Agbo'nun kuvvetlerinin geride kalan kısmı üzerinde denetimini şahsen sağlamak için Tema'ya gitti.[85] General Addo askerlerin etnik duygularına hitap etmeye çalıştı ve onlara darbenin Ewe subayları tarafından örgütlendiğini ve buna karşı çıkmaları gerektiğini söyledi. Bununla beraber askerler hem General Addo'nun gerekçelerini hem de otoritesini reddederek Binbaşı Agbo'dan haber almadan harekete geçmeyi reddettiler ve bu noktada silahlı kuvvetlerin başını gözaltına aldılar. Bu olay, bir darbe girişimi sırasında komuta kademesinin ne kadar değişken olduğunu ve bu durumda en yüksek rütbeli askerî yetkiliyi bile emrini uygulamakta çaresiz bıraktığını sergilemektedir. O gece eninde sonunda hem taburun eski komutanı hem de yeni komutanı Agbo'nun birlikleri tarafından gözaltına alınacaktı.[86]

Darbe girişimine karşı olası bir direniş odağı da Gana'nın kuzey yarısındaki tüm kuvvetleri kapsayan İkinci Piyade Tugayı'ydı. Bu birliğin komutanı Albay Osei-Wusu ve ona

[85] Agbo'nun birimi, hedeflerinden en uzakta olmasının bir sonucu olarak ilk hareket eden birim olması nedeniyle dikkat çekmiştir.

[86] Albay (emekli) Kodzo Barney Agbo ile mülakat. 27 Temmuz 2000. Akra, Gana.

bağlı tüm subayların hükümete bağlı olduğu biliniyordu ve tugayın merkezi, en büyük Akan alt grubu olan Ashanti halkının kültürel ve ticarî başkenti olan bir şehirdeydi. Darbe günü Albay Osei-Wusu, üssünün 190 kilometre kuzeyinde Altıncı Piyade Taburunu ziyaret etti. Darbe girişimini haber alınca hemen karşılık vermek yerine daha fazla bilgi toplamak için karargâhına geri döndü ve bu sırada darbeyi destekleyen genç subaylar tarafından gözaltına alındı.[87] Aynı kentteki piyade taburunun komutanı da gözaltına alındı.[88]

Kuzeydeki olası direnişin bir diğer kaynağı da Altıncı Tabur Komutanı Yarbay Enoch Donkoh'tu. Albay Donkoh adamlarını toplayarak onlara başkentte bir darbe girişimi olduğunu ve bunu onaylamasa da girişime direnmeyeceğini söyledi ve adamlarına ikinci bir emre kadar kışlalarında kalmalarını emretti.[89] Donkoh darbeye şiddetle karşı çıksa da (o kadar ki Gana'da askerî bir hükümet altında hizmet etmektense görevinden istifa eden az sayıdaki subaydan biri olacaktı) darbeye karşı çıkmaya ya da birliğindeki diğer personelin karşı çıkmasına izin vermeye isteksizdi.

Ülkede darbe girişimine karşı olası muhalefetin son kaynağı, Akra'nın 215 kilometre batısındaki kıyı şehri Takoradi'de bulunan kuvvetlerdi. Takoradi alışılmadık bir askerî varlık yoğunluğuna ev sahipliği yapıyordu; hava ve deniz kuvvetlerinin birer üssünün yanı sıra bir piyade taburunun merkeziydi. Hava üssünün komutanı, aynı zamanda birleşik garnizonun da komutanı olan Albay John Barnor'du.[90] Dar-

[87] Gözaltılardan sorumlu subayların, darbenin Kattah'ı iktidara getireceğine inanan ve kendi inisiyatifleriyle hareket eden Ewe subayları olduğu düşünülmektedir.

[88] Adı açıklanmayan bir subayla mülakat. 22 Temmuz 2000. Akra, Gana.

[89] Başçavuş (emekli) John Apatinga ile mülakat. 14 Ağustos 2001. Akra, Gana.

[90] Barnor bu açıklama için tek enformasyon kaynağıdır. Karışıklığı önlemek için Barnor'un hem adının hem de rütbesinin zaman içinde değiştiğini belirtmek gerekir. Darbe girişimi sırasında hava kuvvetleri, kara kuvvetlerinin rütbelerini kullanıyordu, daha sonra bu uygulamaya son verdiler. Dolayısıyla Barnor o dönemde Albay Barnor, emekli olduğunda ise Hava Mareşal Yardımcısı Barnor'du. Sahip olduğu rütbenin yanı sıra Barnor'un ilk adı da değişti. John Barnor olarak doğdu ve daha sonra Britanyalı adını bırakarak yerli adını aldı. Barnor 1972

be girişimi gerçekleştiğinde, Takoradi üssünün üç komutanı ve bir iş için orada bulunan hava kuvvetleri komutanı kendi birliklerini teyakkuza geçirdi ve sonraki 24 saati nasıl karşılık vereceklerine karar vermek için görüşerek geçirdiler. Sonunda darbeye karşı çıkmamaya karar verdiler.

Barnor'a göre, muhakemelerinin önemli bir kısmı, başkent düştükten sonra bir darbeye karşı çıkmanın zor olmasıydı. Barnor "merkez" dayanmış olsaydı ve eşgüdümlü bir direnişe olanak tanıyan acil durum planları devreye sokulsaydı, girişime direnişin ve karşı koymanın ortaya çıkacağını iddia etmiştir. Bununla beraber Akra'nın darbecilerin eline geçmesiyle birlikte, muhalefetin sadece karışıklığa ve kan dökülmesine yol açacağına inanmıştı. Ayrıca Barnor, bulundukları yerden bilgi toplamanın zor olduğunu ve tepki vermeden önce Akra'da neler olduğunu (kendi deyimiyle "sahadaki durumu") bilmenin önemli olduğunu da iddia etmiştir. Bir darbe girişimi sırasında kaçınılması gereken en önemli şeyin "gereksiz kan dökülmesi ve yıkım olduğunu, bu yüzden bir oydaşma beklendiğini" belirtmiştir.[91] Subayların daha geniş kapsamlı stratejik düşünceleri taktik düşüncelerle destekleniyordu. Busia'nın bütçe kesintileri askerî kullanım için benzin sıkıntısına yol açmıştı, bu da çok sayıda askeri Akra'ya taşımayı zorlaştırmıştı. Bununla beraber şahsi izlenimim, lojistik sorunların hesaplamanın sadece küçük bir parçası olduğu ve darbecilerin başkenti ele geçirdiği netleştikten sonra hükümetin savunulmasının ciddi olarak düşünülmediği yönündedir.

Gerçekten de Takoradi'deki subaylar darbeyi onaylamakla kalmadılar, hiçbir zaman gerçekleşmemiş olsa da bir karşı darbeye karşı onu savunmaya istekli olduklarını da gösterdi-

yılında Albay John E. Barnor adını taşırken, kendisiyle mülakat yapıldığında kullandığı ad ve sahip olduğu rütbe bu olduğu için Hava Mareşal Yardımcısı Odaate Barnor olarak anılmaktadır.

[91] Hava Mareşal Yardımcısı (emekli) Odaate Barnor ile mülakat. 24 Temmuz 2000. Akra, Gana.

ler. Darbe girişiminin ardından Albay Barnor'a gelen bir telefonda, iktidara bağlı güçlü bir emekli general tarafından bir karşı darbenin örgütlendiği ve birliklerinin başkente giderken Takoradi'den geçeceği şifreli olarak bildirilmişti.[92] Bu kuvvetler hiçbir zaman gelmemiş olsalar da Barnor, çok partili demokrasinin destekçisi olmasına rağmen yeni kurulan cuntayı onlara karşı savunacağını çünkü kaosa sürüklenmemek için başkentin denetiminin kimdeyse onun desteklenmesinin önemli olduğunu hissettiğini bildirmişti.[93]

3.5. Safları Sıklaştırma

Darbeden sonra Acheampong, Akra'daki tüm subayları silahlı kuvvetler karargâhındaki ana konferans salonunda toplantıya çağırdı. Toplantıya katılan subaylara, görevi bütün ordu adına devraldığını ve hükümetin kendilerini temsil ettiğini düşünmeleri gerektiğini söyledi. Ayrıca, ordudan ayrılmak isteyen herkesin önyargısız bir şekilde bunu o anda yapabileceğini duyurdu.[94] Bir kez daha, beklentileri şekillendirmek için bir toplantının kullanıldığını görüyoruz. Burada da itirazı olanlardan seslerini yükseltmeleri istenmiş ve bunu yapmadıklarında –ki bu makul bir tavırdı– başkent çevresinde görev yapan tüm subayların darbeyi onayladıkları ortak bilgi hâline gelmişti. Acheampong'un bu toplantıyı cuntanın ordu içinde meşru yönetici olarak kabul edildiğini göstermek

[92] Başından beri komplocular darbelerinin, Gana'daki ilk darbede belirleyici rol oynayan, askerî cunta döneminde devlet başkanı ve günümüzde Başbakan Busia'nın önemli bir destekçisi olan General Afrifa'nın muhalefetiyle karşılaşacağından endişeliydi. İkinci Piyade Tugayı'nın bir parçası olan Kumasi Kenti'nden asker toplamasını ve Gana'nın ilk darbe girişimi sırasında olduğu gibi Akra'ya yürümesini umuyorlardı.

[93] Hava Mareşal Yardımcısı (emekli) Odaate Barnor ile mülakat. 24 Temmuz 2000. Akra, Gana.

[94] General (emekli) Laurence Okai ile mülakat. 9 Ağustos 2001. Akra, Gana. Ayrıca bakınız Okai, 16 Haziran 2000

için düzenlemiş olması olasıdır çünkü Acheampong'la daha kıdemli subaylar arasında gerginlikler vardı ve bu subaylardan biri Acheampong'un otoritesini başlangıçta kabul etmeyi reddetmişti.[95]

3.6. Analiz

1972 darbe girişiminin başarısı aşırı belirlenmişti ve her üç kuramla da tutarlıydı. Darbe hem silahlı kuvvetler içinde hem de dışında rağbet görmeyen bir hükümete karşı çok güçlü bir askerî grup tarafından gerçekleştirilmiştir. Darbeciler ayrıca radyo istasyonunun ve simgesel hedeflerin kontrolünü ele geçirmede ve bu eylemleri başarıları etrafında kendini gerçekleştiren beklentiler yaratmak için kullanmada etkili olmuşlardır. Bu nedenle bu darbenin başarılı olması sürpriz olmamalıdır. Ama bir kez daha, darbeleri anlamaya yönelik üç kuramsal yaklaşımdan sadece darbeleri eşgüdüm oyunları olarak ele alan kuram darbenin nasıl başarılı olduğunu açıklayabilmektedir.

Hangi ölçüye vurulursa vurulsun başarılı olma ihtimalleri çok yüksek olan bu darbecilerin darbeleri eşgüdüm oyunları olarak ele alan kuramın reçetesini yakından takip etmiş olmaları manidardır. Bu formüle bağlı kalmaları, askerî güç ve gördükleri rağbet açısından ne kadar avantajlı olurlarsa olsunlar, darbe girişimcilerinin hâlâ öncelikli olarak bilgi ve beklentileri şekillendirmekle ilgilendiklerini göstermektedir. Bu kuram aynı zamanda ülkenin batısındaki güçlerin, rakip kuramların hiçbiriyle açıklanamayacak şekilde, demokratik iktidarı geri getirmeye yönelik potansiyel çabaları engellemeye istekli olacak kadar kazananları destekleyerek taraf değiştirmelerini de açıklamaktadır.

[95] Albay (emekli) Samuel K. Ofosu-Appiah ile mülakat. 15 Ağustos 2001. Akra, Gana.

3.6.1. Muharebeler Olarak Darbeler

Darbe girişimcilerinin ülkedeki en güçlü üç taburun denetimini ellerinde bulundurduklarından, askerî açıdan iktidarın olası savunucularından daha güçlü oldukları açıktı ama darbeleri muharebelere benzeten kuramının öngördüğünün aksine güçlerini taktik hedefler doğrultusunda kullanmadılar. Darbenin başlıca hedefleri havalimanı, başkanlık konutu, başbakanlık makamını da barındıran kale ve radyo istasyonuydu. Bunların hiçbirinin, hatta havalimanının bile taktik açısından büyük bir değeri yoktu çünkü yönetime bağlı olanların çok sayıda askeri havadan nakletme kabiliyeti yoktu.

Ayrıca iki taraf da gücünü rakiplerini ezmek için kullanmaya çalışmadı. Darbeciler hükümet yanlılarının denetimi elinde tuttuğu bölgelere şiddetli bir saldırı düzenlemediler ve hükümet yanlıları da direnmek yerine teslim olmayı tercih ettiler. Her ne kadar önemli subaylar darbenin başarısı konusundaki tercihlerinde bölünmüş olsalar da darbe girişimi kansız oldu.

3.6.2. Seçimler Olarak Darbeler

Darbeleri seçimlere benzeten kuram açısından bakıldığında darbe girişiminin başarılı olması şaşırtıcı değildir. Busia yönetimi, ekonominin kötüye gitmesi ve hükümetin etnik önyargılarla hareket ettiğinin ortaya çıkması nedeniyle hem ordu içinde hem de dışında büyük ölçüde destek kaybetmişti. Ordu mensuplarının da bütçe kesintileri ve hükümetin orduya gereken hürmet ve saygıyı göstermediği hissiyle ilgili kurumsal yakınmaları mevcuttu. Hükümet bir genel seçimde ayakta kalabilse de, askerî bir plebisiti kazanması pek olası değildi. Bu açıdan bakıldığında, İkinci Cumhuriyet'in sona ermesi sadece bir zaman sorunuydu.

Bununla beraber darbe girişimi sırasındaki davranışlar bu

kuramla tutarlı değildir. Ordu aktörlerinin darbe sırasındaki eylemleri hükümete yönelik bireysel tutumlarıyla örtüşmüyordu. Birçok subay hâlâ hükümeti desteklese de sadece iki subay (kuzeyde Albay Donkoh ve başkentte General Addo) açıkça darbeye karşı çıkmıştı. Başkent dışındaki birliklerin komutanları da dâhil olmak üzere hükümetin diğer destekçileri, Acheampong başkenti ele geçirdiğinde durumu kabullenmekle yetindiler. Dolayısıyla Acheampong'un başarısı sadece devirdiği yönetimin desteğini kaybetmesiyle açıklanamaz. Ayrıca, Acheampong yayınında hükümetten yakınmalarını sıralamış olsa da radyodaki konuşmasını darbe girişimine destek istemek için kullanmamıştı. Aksine, darbenin zaten başarılı olduğunu iddia edince darbe girişimine yakınlık duyan subayların darbeye desteklerini açıklamalarını ve bilfiil desteklemelerini engellemişti.

3.6.3. Eşgüdüm Oyunları Olarak Darbeler

Darbeleri eşgüdüm oyunları olarak ele alan kuram, 1972 darbe girişiminin sadece sonucunu değil dinamiklerini de açıklayan tek yaklaşımdır. Darbenin başarısı, darbecilerin beklentileri yönlendirerek zaferlerinin kaçınılmaz görünmesini sağlamadaki başarısıyla açıklanabilir. Radyo istasyonunun denetimini erkenden ele geçirdiler ve bir daha bırakmadılar, her ne kadar yanlış bir şekilde tüm ordunun darbe girişiminin arkasında olduğunu ve girişimin zaten başarılı olduğunu ima ettilerse de istasyonu "Gana Ordusu olarak Gana'da yönetime bir kez daha el koyduk" (Kirk-Greene 1981, 138) iddiasını gerçeği imal etmek için kullandılar. Yayın ayrıca süregiden darbe girişimini 1967'deki başarısız darbeden ziyade 1966'da Başkan Nkrumah'ın başarılı bir şekilde devrilmesi açısından çerçeveleyerek darbenin başarısına ilişkin beklentileri artırmak için tarihsel öncelinden de yararlanmıştı. Acheampong'un mevcut girişimiyle daha önceki başarı ara-

sındaki benzerliklere yaptığı vurgu, darbesinin bir önceki başarılı darbenin siyasî mirasını ortadan kaldırmayı amaçladığı göz önünde bulundurulduğunda özellikle barizdir, dolayısıyla önceki vakayı kendi lehine göstermenin öneminin altını çizmektedir.[96]

Darbe girişimcileri radyo yayınını, güçlerinin ve yönetimin kendilerinde olduğunun bir başka göstergesi olarak devlet otoritesinin ana simgelerinin ele geçirilmesiyle de desteklediler. Ertesi gün başkentteki tüm subayların katıldığı bir toplantı düzenlediler ve bu toplantıyla darbenin başkentte oybirliğiyle desteklendiği inancı ortak bilgi hâline getirildi.

Başkentin dışında da subaylar darbeyi kabullendiler. Batıda subaylar, başkenti denetim altında tutan bir gruba karşı eşgüdümlü bir muhalefet örgütlemenin zor olacağına ve hükümeti savunmanın muhtemelen kan dökülmesine ve yıkıma yol açacağına inanmışlardı. İktidarın destekçilerinin bile olası muhalefete karşı darbeyi savunmaya istekli olduğu türden bir sürü psikolojisi, ne hükümetin desteğini kaybetmesiyle ne de darbecilerin askerî gücünün hükümete bağlı olanlarınkine kıyasla üstünlüğüyle açıklanamaz.

Bu kuramın da öngördüğü gibi, darbe kasıtlı olarak olabildiğince az kan dökülerek gerçekleştirilecek şekilde tasarlanmıştı ve darbe girişimi boyunca herhangi bir can kaybı ya da yaralanma yaşanmadı. Can kaybı olmamasının önemli bir nedeni de hükümet yanlısı subayların direniş göstermemiş olmalarıdır. Sadece silahlı kuvvetlerin başındaki General Addo darbe girişimine karşı çıkmıştı ve doğrudan emri altında hiçbir kuvvet olmadığı için kolayca gözaltına alınmıştı. İkinci Piyade Tugayı Komutanı Albay Osei-Wusu darbeye kar-

[96] Acheampong'un önceki başarılı darbeye yaptığı atıfların beklentileri şekillendirmede etkili olup olmadığı daha az açıktır. Önceki iki girişim başarı ve başarısızlık arasında eşit olarak bölündüğünden tarih belirsiz bir gölge düşürür. Mülakatlar sırasında katılımcılar, belki de meydan okuyanlar gerçeğin ortaya konulmasında çok etkili olmalarından dolayı, bir hareket tarzına karar vermelerine yardımcı olması için önceki girişimlere atıfta bulunmadılar.

şı tepkisini geciktirmeyi ve daha fazla bilgi toplamayı tercih etti; bu da darbecilere onu tutuklamak için zaman kazandırdı. Altıncı Piyade Taburu'ndan Albay Donkoh adamlarına darbeyi onaylamadığını ama darbeye karşı direnişi örgütlemek için hiçbir şey yapmayacağını söyledi. Varsayımsal galip etrafında eşgüdümlenme baskısına boyun eğen bu askerî aktörlerin hiçbiri, kendi siyasî tercihlerine göre davranmadı.

Bu darbe girişiminin dinamikleri ve sonucu açıkça darbe girişimcilerinin ellerindeki kaynaklar tarafından şekillendirildi. Ordu hiyerarşisinin orta kademelerinde yer alan bir subay olarak Acheampong'un nitelikleri, onu darbe girişiminde bulunmak için uygun bir konuma getirmişti. Güney Tugayı'nın komutanı olarak, yetkili olduğu iddiası hatırı sayılır bir inandırıcılığa sahipti ve Acheampong başkent yakınlarındaki darbe karşıtı harekâtlardan sorumlu olduğu için, onsuz darbeye karşı muhalefeti örgütlemek zor olacaktı. Acheampong'un eylemleri hükümet yanlısı aktörleri hazırlıksız yakaladı ve darbecilerin başkenti hızla ele geçirmesine olanak sağladı.

Yine de Acheampong'un konumuyla ilgili sınırlamalar da vardı. Bir tugay komutanı olduğu için (tıpkı en tepedeki subaylar gibi) birlikleri fiilen görevlendirmek için emrindeki tabur komutanlarının işbirliğine ihtiyaç duyuyordu. Bu durumda Acheampong tabur komutanlarının emirlerine kayıtsız şartsız itaat edeceğine güvenemedi ve onları yönlendirmek için bir toplantı düzenleyemedi, bu yüzden taburların yönetimini gasp etmek için binbaşıların yardımına ihtiyaç duydu. Yine de bu durum denetimi ele geçirdiğini iddia ettiğinde inandırıcılığını zayıflatmadı çünkü subaylar muhtemelen 1966'da Nkrumah'ı deviren başarılı darbe örneğine dayanarak astlarının işbirliği yapacağını varsaymışlardı.

Binbaşılar da Acheampong'dan daha az olsa da ordudaki konumlarından bir şekilde yararlandılar. Komutanlarını görevden almaları ve birimlerinin denetimini ele geçirmeleri gerektiği için bazı yapısal engellerle karşılaştılar. Yine de hem üstlerini görevden almak hem de astlarını işbirliğine ikna et-

mek için ikinci komutan olarak kayda değer güçlerini kullanabildiler. Örneğin Agbo, birlik komutanını gözaltına alabildi ve daha sonra yetkisini kullanarak birliğini toplantıya çağırdı ve sorumluluğun kendisinde olduğu gerçeğini bizzat imal etti.

Acheampong kadar sert güce sahip bir darbeci için bile bu engellerin varlığı, gerçeğin imal edilmesi için, yumuşak gücün, sert güçten ne kadar üstün olduğunu sergilemektedir. Bu darbe girişimi neredeyse ideal bir şekilde gelişmişti. Darbeciler birincil hedeflerinde konuşlu birliklerin komutasındaydılar ve böylece tek bir kurşun atmadan onları ele geçirebilirlerdi. Hükümetin darbeye karşı koyma faaliyetlerini eşgüdümlemek için Acheampong'a güvenmesine yol açan etnik hesap, yerel direniş çabalarının önünü düzgün bir şekilde kesmişti. Darbe girişimcilerinin gerçeği imal etmeyi kolayca başarmaları ve ülkenin dört bir yanındaki diğer birliklerin de onlara destek vermek için kısa sürede sürüye katılmaları sayesinde, darbe hızlı ve kansız bir şekilde başarıya ulaştı. Yine de bu durumda bile darbe girişimi daha uzun sürdü, daha fazla hareketli parça gerektirdi ve bir şeylerin ters gitmesi için hiyerarşinin tepesinden gelen ve elinde sadece yumuşak güç olan bir darbeye kıyasla daha fazla fırsat verdi.

4. Sonuç

Bu bölümde göstermeye çalıştığımız üzere, diğer tüm darbe girişimcileri gibi, ordu hiyerarşisinin orta kademelerinden gelen komplocular da diğer ordu mensuplarının inançlarını şekillendirmeye çalışarak darbenin başarılı olacağına dair kendini gerçekleştiren beklentiler yaratmaya çalışırlar. Bunu yapmak için, darbenin bir *fait accompli* olduğunu ve direnişin beyhude, hatta devletin dokusu için tehlikeli olacağını alenen iddia etmek için yayın kuruluşlarının denetimini ele geçirmeye çalışacaklardır. Yukarıda sunulan örneklerde olduğu gibi, bu şekilde güçlerine dikkat çekmek ve davalarını en

az riskli alternatif olarak göstermek için, simgesel yerleri ele geçirerek bu iddiayı desteklemeye çalışacaklardır. Yakın geçmişteki başarılı darbe girişimleri de silahlı kuvvetler mensuplarını başarının olası olduğuna hazırlayacak ve böylece darbenin arkasında sürüye katılmalarını kolaylaştıracaktır. Tepeden gelen darbelerin aksine, orta kademelerden gelen darbeler gerçeği imal etmek için kuvvet kullanmak zorundadırlar. Bununla birlikte, bu iki örneğin de sergilediği gibi, her iki taraf da taktik avantajlarını feda etmek pahasına da olsa kan dökme fırsatlarını bilinçli olarak kısıtlamaya çalışacaktır.

1972 yılında Acheampong, Selormey, Baah ve Agbo tarafından gerçekleştirilen darbe girişimi, orta kademelerden gelen bir darbenin uygun koşullar altında iyi bir şekilde yürütüldüğünde neler olabileceğine dair iyi bir örnektir. Sürpriz unsurundan yararlanan üç binbaşı, bir aksilik olmadan birliklerinin yönetimine el koydular, radyo istasyonunu ve diğer simgesel hedefleri hızla ele geçirdiler ve ertesi gün gerçeği imal etmek için radyo yayınını ve toplantıyı kullandılar. Arthur'un 1967'deki darbe girişimi de iyi başladı, başkentteki belirleyici hedefler benzer şekilde ele geçirildi ve meydan okuyanlar tarafından ikna edici bir yayın yapıldı. Onların eylemleri ve sadece bir yıl önce benzer bir başarılı darbe girişiminin emsali, cunta üyelerinin ve yakın arkadaşlarının bile başlangıçta darbe girişimine karşı çıkamadığı anlamına geliyordu. Bununla beraber, darbecilerin rütbelerinin düşük olması ve Arthur'un komutasının sadece geçici olması, beklentilerin şekillendirilmesinde çeşitli zorluklara, darbe girişimcilerinin açık enformasyon üzerindeki denetimini kaybetmelerine ve son kertede etkisiz hâle getirilmelerine neden oldu. Farklı sonuçlarına rağmen bu iki örnek, ordu hiyerarşisinin ortasından gelen darbelerde beklentileri şekillendirme sürecinin daha dolaylı olduğunu ve bir şeylerin yanlış gitmesi için daha fazla fırsat sunduğunu ve bu nedenle orta kademelerden gelen darbelerin başarılı olma olasılığının tepeden gelenlere göre daha düşük olduğunu açıkça sergilemektedir.

6
Tabandan Gelen Darbeler

1. Tabandan Gelen Darbelerin Kuramı

Son kategori ise askerî hiyerarşinin en altında yer alan erler, astsubaylar ya da kıdemsiz subaylar tarafından örgütlenen darbe girişimlerini kapsayan darbelerdir. Bunlar, daha iyi maaş ve çalışma koşullarının ötesine geçerek açıkça hükümeti devirmeyi amaçlayan isyanlar olarak değerlendirilebilirler. Bu tür darbe girişimlerinin başarılı olma olasılığı en düşüktür çünkü darbeciler düşük rütbeleri nedeniyle büyük ölçüde engellenirler: Ne albayların sert gücüne ne de generallerin yumuşak gücüne sahiptirler ve başarılarının önünde büyük engellerle karşı karşıyadırlar. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, hiyerarşinin tepesinden gelen darbe girişimlerinin %68'ine ve ortasından gelenlerin%48'ine kıyasla, ordu hiyerarşisinin tabanından gelenlerin sadece %32'si başarılı olmaktadır.

Bu bölümde, tabandan gelen darbecilerin başarılarına yönelik beklentileri nasıl etkili bir şekilde oluşturabileceklerini ve aşağıdan gelen bir darbenin nasıl engellenebileceği göreceğiz. Bu dinamikler daha sonra Gana'da biri başarısız, ikisi başarılı olan ve tabandan gelen üç darbe vakasında örneklenmektedir. Bu vakalar çok sayıda ilgili arka plan etkeninin sabit tutulduğu ve sonuçların darbe girişiminin başarıya ulaştırılabilirliğine duyulan inanca ve darbecilerin açık enformasyonu denetim altında tutmada ne kadar etkili olduklarına göre sistematik olarak değiştiği ilginç bir sözde-deney oluşturmaktadır. Daha önceki bölümlerde ele aldığımız diğer iki darbe türünde olduğu gibi, bu üç örneğin sonuçları

da yakınmalar ya da başlangıçtaki taktik güç tarafından değil, açıkça bilgi ve beklentiler tarafından yönlendirilmiştir.

1.1. Komplo

Ordu hiyerarşisinin alt kademelerinden isyancılar, komplo kurma yeteneklerinin sınırlı olmasından başlayarak, yönetime el koyma girişimlerinin her adımında çeşitli engellerle karşılaşırlar. Yemekhanede ya da kışlada siyasetin açıkça tartışılması çoğu ordunun normlarına aykırıdır ve çok sayıda askerin ya da düşük rütbeli subayın dikkat çekmeden açıkça siyasi amaçlarla bir araya gelmesi de olanaklı değildir. Askerler, bu tür yasakları aşmak için gizli gizli, küçük gruplar hâlinde ya da mevkidaşlarının meşru olarak bir araya gelebileceği doğum günü, düğün ya da vaftiz töreni gibi toplumsal etkinlikler sırasında birbirlerine sesleneceklerdir.

Tabandan gelen darbeler genellikle kitlelerin mevcut düzenden hoşnut olmadığı iddiası üzerinden meşruluklarını temellendirmeye çalıştıklarından, isyanlar genellikle seçim eğretilemesi kullanılarak açıklanagelmiştir. Fakat bu tür açıklamalar, isyanı güdüleyen yakınmaların doğasına ve yoğunluğuna çok fazla önem verirken, ilgili ortak eylem dinamiklerine çok az önem verirler. Hükümete karşı yaygın hoşnutsuzluk, tabandan gelen bir darbenin başarılı olması için yeterli değildir. Askerlerin çoğunluğu hükümetin devrildiğini görmek istese bile, bu askerler diğerlerinin de bunu yapacağına ve dolayısıyla darbenin başarılı olacağına inanmadıkları sürece bir isyana katılmaya isteksiz olacaklardır.

Siviller tabandan gelen darbelerin örgütlenmesinde diğer darbe girişimlerine kıyasla genel olarak daha küçük bir rol oynayacaklardır. Tabandan gelen bir darbenin merkezinde yer alan yakınmalar genellikle sivil siyaset kadar askerî siyasetle de ilgilidir ve isyan ahlaki açıdan iflas etmiş bir sivil düzene karşı bir tepki olarak kolaylıkla çerçevelenebilir. Sivil dünya ile askerî dünya arasındaki bu uçurum, darbe planının

her iki tarafı da ortak bir ideoloji altında birleştiren daha geniş bir devrimci komplonun (özellikle de Marksist bir komplonun) bir parçası olması gibi özel koşullar altında kapatılabilir. Diğer durumlarda ise sivil bir devrim ya bir isyana ilham verir ya da bir isyandan ilham alır; bu durumda liderler arasında bağlantılar olursa da isyana doğrudan sivillerin katılımı olmaz. Nitekim isyanlar bu şekilde hem Rusya'daki 1917 Şubat Devrimi'nin hem de 1979 İran Devrimi'nin önemli bir parçasını oluşturmuşlardır. Son olarak, eski asker olan siviller, eski rütbedaşlarının da dâhil olduğu darbelere liderlik etmek üzere zaman zaman geri dönerler.

1.2. Uygulama

Taktik düzeyde, ordu hiyerarşisinin tabanından gelen bir isyan, hiyerarşinin tepesinden gelen bir darbeden ziyade ortasından gelen bir darbeyi andırır çünkü askerî isyancılar bir miktar sert güce sahip olsalar da yumuşak güce neredeyse hiç sahip değildirler. Bir miktar sert güce sahiptirler çünkü bu darbeciler bir saldırı sırasında askerleri taşıyan, silahları ateşleyen ve tanklara manevra yaptıran askerler, astsubaylar ve kıdemsiz subaylardır. Fakat isyancıların askerî güç kullanma kabiliyetleri her zaman orta kademelerden gelen darbecilerinkinden daha zayıf olacaktır. Teğmenler müfrezelere (25-50 kişi) ve yüzbaşılar bölüklere (yaklaşık 75-200 kişi) komuta edebilirlerse de bunlar bağımsız olarak çalışabilen birimler olmaktan ziyade ordunun daha büyük yapılarıylla bütünleşmiştir. Bunun bir sonucu olarak, darbeciler ulaşım araçlarına erişemeyebilirler, cephaneliklerin kilidini açamayabilirler ve özel silahları konuşlandırmakta zorlanabilirler.

Darbe girişimcileri ihtiyaç duydukları silahları ve ulaşım araçlarını sağlayabilseler bile erlerden oluşan bu tarz *ad hoc* askerî grupların benzer büyüklükte ve silahlı ama daha hiyerarşik olarak örgütlenmiş bir ordu biriminden daha zayıf ol-

ması olasıdır. Silahlı bir grubun gücü, konuşlandırılan asker ya da malzeme miktarından değil, ordu mensuplarının eşgüdümlü hareket etmesinden ileri gelir. Bu nedenle, isyan ne kadar düzensiz olursa askerî açıdan da o kadar zayıf olacaktır çünkü eşzamanlılaştırılmış ve öğrenilmiş eylemle ilişkili kuvvet çarpanından yoksun olacaktır (Biddle 2004, bölüm 3).

Keza isyancılar, hiyerarşinin tepesinden gelen darbelerde darbecilerin kullandığı yumuşak gücü kullanma kabiliyetine de sahip değildirler: Ordu istihbarat dosyalarından bilgi toplayamazlar, darbe girişimine zemin hazırlamak için kullanabilecekleri bürokratik ayrıcalıkları yoktur ya da beklentilerini şekillendirmeye çalıştıkları ordu mensuplarını toplantıya çağıramazlar. Generallerin aksine, astsubayların başlangıçta çok az güvenilirliği vardır; bir grup astsubay tarafından yapılan bir duyuru darbe yapmak için tek başına yeterli olmayacağı gibi, bunun gibi ast rütbedeki darbeciler büyük birliklere manevra emri ya da ültimatom da veremezler.[1]

Bir başka engel de isyanların etkin ve güçlü bir karşı çıkışla karşılaşma olasılığıdır çünkü bu isyanlar daha yüksek rütbeli herkesi tehdit eder. İsyan süreci, genellikle şiddet içeren bir tarzda hiyerarşik itaatin reddini içerdiğinden, başarılı bir isyan, hayatın her alanına hiyerarşinin hakim olduğu bir örgütün rütbe yapısını tersine çeviren devrimci bir eylemdir. Bu nedenle daha yüksek rütbeli tüm subaylar hem ayrıcalıklarına hem de silahlı kuvvetlerin örgütsel bütünlüğüne yönelen böyle kökten bir meydan okumayla mücadele etmek adına görece sert önlemler almak da dâhil olmak üzere olası bir isyana direnmek için kuvvetli birtakım teşviklere sahiptirler.

[1] Bu genel senaryonun iki istisnası söz konusudur: Örneğin isyan sonrası bir cunta ya da devrimci bir hükümette olduğu gibi, üniformalı ve düşük rütbeli personelin ordu ya da hükümette üst düzey makamlarda bulunması. Bununla birlikte bunlar gerçek istisnalar değildir, çünkü her iki senaryodaki bir darbe de aslında hiyerarşinin tepesinden gelen bir darbe olacaktır. Önemli olan darbecilerin sahip oldukları rütbe değil, örgütsel konumlarıdır. Ordu hiyerarşik bir örgüt olduğundan, rütbe ve işlevsel makam nadiren bu kadar büyük farklılık gösterir, bu nedenle bunlar oldukça nadir karşı örneklerdir.

İsyan bastırılamazsa bunun nedeni subayların geri kalanının kayıtsız kalması değil, darbe girişiminin başarılı olacağına inanmaları ve buna engel olmak istememeleridir.

Genellikle ordu hiyerarşisinin tabanında başlayan bir isyan en kanlı ve en kaotik darbe girişimi olacaktır. Bu darbe girişimcilerine karşı çıkılma olasılığı en yüksek olduğu için, tabandan gelen bir darbe girişiminin tek bir kurşun atılmadan gerçekleşme olasılığı diğerlerininkine kıyasla çok daha düşüktür. Kuvvet kullanıldığında, gerçek kan dökülme tehlikesi diğer darbe girişimi türlerine göre daha yüksektir ve *ad hoc* gruplar bu kuvveti cerrahi bir hassasiyetle kullanma kabiliyetine ya da duyarlılığına sahip olmayabilirler. Buna ek olarak, subaylar isyancıların taktiksel gücü örgütleme becerilerine şüpheyle yaklaştıklarından, darbe girişimcileri güvenilirliklerini kanıtlamak için silah kullanma becerilerini de göstermek zorundadırlar. Ayrıca isyancılar diğer darbecilerden daha fazla kuvvet kullanacaklardır çünkü bir isyan, askerî hayatın dokusunun parçalanmasını, hiyerarşik emir komuta zincirinin tamamen reddedilmesini diğer darbe girişimlerinden daha fazla gerektirir. Bir devrimde olduğu gibi, subaylar gibi otoritenin alametifarikalarına yönelik simgesel şiddet, eski düzenin sona erdiğini gösterme sürecinin bir parçası olabilir. Tüm bu nedenler esas olarak erlerin dahil olduğu darbeler için daha geçerli olduğundan, bu tür isyanlar düşük rütbeli subaylar tarafından yönetilenlerden daha kanlı olacaktır.

Ayrıca, isyan sırasında kan dökülme riski, darbe girişimcilerinin güçlerinin zayıf olması nedeniyle hükümeti teslim olmaya zorlamak için kaos riskini kasıtlı olarak artırarak gözdağı vermelerine yol açtığı için de daha yüksektir. Amaç hâlâ karşı tarafı katletmek olmasa da ve aslında her iki taraf da kan dökülmemesi için çaba sarf etse de böyle bir çatışma sırasında daha fazla güç kullanılır, silahlar muarızlara daha doğrudan doğrultulur ve kurşunlar hedeflerine daha yakın uçar.[2]

[2] 1946'da Bolivya'da olduğu gibi isyanın bir halk devriminin parçası haline geldiği

Başarılı bir isyanın içerdiği taktikler genellikle diğer kademelerden gelen darbelerdekinden daha fazla zaman alır. Ast rütbeli ordu mensupları tarafından yönetilen darbelerde çok daha fazla aktör yer alır ve çok yüksek karışıklık ve risk içeren durumlarda seçimler yapılır. Darbenin yayılması, askerlerin tarafsızlığını bozması, üst rütbeli subayların direnmemeye ikna olması zaman alabilir. Generallerin aksine çavuşlar genellikle yönetimi birkaç saat içinde ele geçiremezler.

1.3. Hedefler

Bir isyanın başarıya ulaşması için darbecilerin hem mevkidaşlarını hem de komutanlarını darbeye ikna etmeleri gerektiğinden, gerçeği birçok düzeyde imal etmeleri gerekir. Tüm darbe girişimlerinde olduğu gibi, ordu hiyerarşisinin tabanından gelen isyanlarda da yayın kuruluşlarının denetimini ele geçirmek hayatî önemi haizdir. Ama orta kademelerden gelen darbelerin tercih ettiği simgesel siyasi hedeflere ek olarak, aşağıdan gelen darbelerin, diğer yerlerde neler olup bittiğinden haberdar olmayan erleri ikna etmek için kışlalar içinde güçlerini herkese sergilemeleri de gerekir. Bunu da sivil otoritenin yanı sıra askerî otoritenin simgelerini de ele geçirerek yaparlar.

Gerçeği imal etme süreci birimler içinde daha küçük ölçekte de tekrarlanmalıdır. Örneğin isyancı askerler taburdaki diğer bölüklerin çoktan darbenin tarafına geçtiğini söyleyerek tek tek bölükleri darbeye katılmaya ikna etmeye çalışırlar. Darbe girişimcileri beklentileri yönlendirerek isyanın ordu içinde yayılmasını sağlarlarsa isyanı bastırmakla görevli subaylar askerlerinin görevlerinden kaçtıklarını, emir-

durumlarda, askerler arası kısıtlama ortadan kalktığı ve siviller doğrudan olaya dâhil olduğu için ölü sayısı çok yüksek olabilir. Başkan Villaroel'in devrilmesi ve ülkenin geri kalanının ele geçirilmesi, büyük çoğunluğu sivil olmak üzere bin kişinin ölümüne yol açmış olabilir.

lere uymayı açıkça reddettiklerini, hatta onlara cephe aldıklarını göreceklerdir. Nasıl ki generaller bir darbe girişimi sırasında orta kademelerden subayların onların emilerine kayıtsız şartsız uyacaklarını varsayamazlarsa, darbeye karşı çıkan orta kademelerden subayların erlerinin ve ast rütbeli subaylarının da onların emirlerine uyacaklarının bir garantisi yoktur ama ordunun yapısı ve kültürü bu düzeyde itaati çok daha olası kılar.

Darbe girişimcileri açık enformasyonu denetim altında tutmaya çalışarak beklentileri doğrudan yönlendirmenin yanı sıra ordu aktörlerinin riskten kaçınma eğilimlerini harekete geçiren birtakım stratejiler de kullanırlar. Hükümet yanlılarını eğer darbe girişimine direnmeyi bırakmazlarsa onları ordunun en alt kademesinde ezilen ve sömürülenlerden gelen durdurulamaz bir öfke seline kapılacaklarına ve böylece sadece kendi can güvenliklerini değil kurumun bütünlüğünü de tehlikeye atacaklarına ikna etmek isterler.

1.4. Darbeler Nasıl Başarılı Olur?

İsyancılar için en uygun senaryo, ayaklanmanın ordu içinde bir orman yangını misali yayıldığı, ordu hiyerarşisinin orta kademelerinden gelen bir darbe ile halk devriminin bileşimini andıran bir senaryodur. Diğer darbelerde olduğu gibi, darbe girişimcilerinin hem erleri hem de subayları isyanın durdurulamaz ve direnişin beyhude olduğuna herkesin inandığına (ve herkesin başkalarının inandığına da inandığına) ikna etmek için yayın tesislerini ele geçirmeleri ve ellerinde tutmaları bu süreçte hayatî öneme sahiptir. Tabandan gelen darbelerde darbe girişimcilerinin beklentileri şekillendirmeleri özellikle zordur çünkü her asker, isyanın başarı şansına sahip olabilmesi için sadece birkaç güçlü aktörün değil, çok sayıda askerin isyana katılması gerektiğini bilir. Nitekim diğerleri bir sürüye katılma hareketinin gerçekten başladığına ikna olma-

dıkça darbeye katılmakta tereddüt edeceklerdir. Bu şekilde, tabandan gelen bir darbede ortak eylemin zorlukları, darbeye karşı atalete katkıda bulunur.

Bunun bir sonucu olarak, isyan girişiminin başlangıcında komplocuların sayısı fazlaysa veya ast rütbeli subayların oranı yüksekse ya da girişim her ikisini birden içeriyorsa bir isyan daha inandırıcı olacaktır çünkü bu etkenler hedefleri ele geçirmeyi ve darbenin uygulanabilirliğini göstermeyi kolaylaştırırlar. Rejime bağlı askerler girişimin erken safhalarında görevlerini terk etmedikleri ve isyan hızlı bir şekilde zafer kazanmadığı sürece –ki bu pek olası değildir– başarılı bir isyanın silahlı kuvvetlerin geneline yayılması ve bu süreçte rejime bağlı askerlerin gücünün zayıflaması, sayısının azalması gerekecektir. Rejime bağlı subaylar tarafından yönetilen birliklerdeki askerler görevlerini savsaklayarak, sabotajlara girişerek ve isyancılar kapılarda göründüğünde subaylarına karşı gelerek ayaklanmayı durdurma çabalarını baltalayabilirler. İsyan hız kazandıkça ve başarıya ulaşması daha olası göründükçe, askerler komutanlarına karşı kendiliğinden ayaklanabilirler ve birliklerinin darbeyi desteklediğini ilan edebilirler.

Başarılı bir darbe girişiminin sonunda, rejime bağlı olanlar, altlarındaki erler kaçarken savaşmaya devam etmeye çalışarak, ordunun küçük cepleriyle sınırlı kalacaklardır. Bir noktada, olası bir iç savaş riski göz önünde bulundurulduğunda, yenilgiye mahkûm bir rejimi desteklemeye devam etmek istemediklerine karar verecekler ve böylece ya teslim olacaklardır ya da üniformalarını çıkarıp görevlerini bırakacaklardır.

1.5. Darbeler Nasıl Başarısız Olur?

Tabandan gelen darbelerin çoğu, bu kadar sınırlı kaynaklarla gerçeği imal etmenin beraberinde getirdiği güçlükler nedeniyle başarısız olurlar. Orta kademelerden gelen darbelerde olduğundan çok daha fazla sayıda, yüksek risk içeren küçük

adımlar içerirler Örneğin orduda tabandan başlayan darbe girişimlerinin liderleri, önden giderek isyana katılmakta tereddüt eden erleri bizzat ikna etmelidir. Bu da onların vurulma ya da yakalanma olasılığını artırır.

Orta kademelerden gelen bir darbede olduğu gibi, bir isyanı yeni ortaya çıktığı anda, isyancıları henüz bir yayın yapamadan ve mesajlarını duyuramadan durdurmak en kolay yoldur. İlk girişimin ifşa olmamak adına görece az sayıda askeri içermesi daha olasıdır. Çekirdek grup aslında daha büyük olsa bile, düşük rütbelerinin getirdiği taktik kısıtlamaların bir sonucu olarak hem ulaşım araçlarından hem de silahlardan yoksun, yetersiz donanımlı olacaktır. Benzer büyüklükteki geleneksel bir birlikten, hatta soruşturma için gelebilecek normal polis ekiplerinden bile çok daha zayıf olacaklardır.

İsyan ilk yayınından sonra güçlenecek olsa da, bu noktada hâlâ kolaylıkla engellenebilirdir. Yayın, isyancılar için zaferi olanaklı kılmasına rağmen –ordu hiyerarşisinin orta kademelerinden gelen darbelerde de olduğu gibi– başarı için bu her zaman yeterli değildir. Başlangıçta büyük bir komployla başlayan nadir darbe girişimleri dışında, çoğu darbe girişimi ancak mesajları yayıldığında güç kazanacaktır ve darbeciler tarafından seslenilen birlikler yayın yapıldıktan sonra bile tereddüt edebilirler, darbe girişiminin başarılı olamayacağından korkabilirler ve kaderine terk edilmiş bir davanın safında yer almak istemeyebilirler. Bu durum tüm darbe girişimleri için geçerli olsa da her aktörün bireysel olarak zayıf olması ve dolayısıyla riske maruz kalması nedeniyle isyanlar için bilhassa geçerlidir. Tıpkı bir devrim gibi, tabandan gelen her darbe girişimi de başarılı olmak için çok sayıda katılımcının desteğine ihtiyaç duyar ve bu nedenle her aktör için yeterli sayıda başka aktörün katılıp katılmayacağına dair belirsizlik çok büyüktür. Bu sorunların her ikisi de darbeciler için küçük ordularda daha kolay aşılabilir, bu da isyanların bu ordularda daha yaygın olmasının nedeni olabilir.

Askerlerin isyana katılmadan önce, isyanın uygulanabi-

lirliği konusunda tereddüt etmeleri, rejime bağlı askerlerin darbeyi engellemeleri için ek fırsatlar yaratır. Ordu hiyerarşisinin tüm kademelerinden darbelerde olduğu gibi, darbeye karşı çıkanlar açık enformasyonu ve simgesel hedefleri denetimleri altına alabilirlerse, özellikle de muarızlarının açık enformasyona erişimini engelleyebilirlerse, darbe girişiminin ivmesini tersine çevirebilirler.

Bir isyanın uygulanabilirliğine ilişkin bu endişe, darbe girişimcilerinin önündeki somut bir engeldir. Zaman zaman en tabandan gelen mdarbeciler, daha yüksek rütbeli bir muhalif grupla karıştırılabilecekleri umuduyla rütbelerini gizlemeyi tercih eder. Örneğin Muammer Kaddafi (o zamanlar sadece kıdemsiz bir subaydı) Libya Kralı İdris'i devirdiğinde darbe girişimini tüm silahlı kuvvetler adına yapıldığını duyurdu ve darbe başarılı olana kadar kimliğini gizli tuttu.[3] Yine de bu tehlikeli bir oyundur ve Teğmen Arthur'un Gana'da keşfettiği gibi, darbecilerin kimliği ifşa olursa ters tepebilir. Ayrıca bu oyun ast rütbeli subaylar tarafından oynanabilir ama erler tarafından oynanamaz çünkü erler orta kademelerden bir darbeyi akla yatkın bir biçimde taklit edemezler.

Her ne kadar zaman geçtikçe bir isyanı durdurmak zorlaşsa da, rejime bağlı olanlar açık enformasyonun denetimini iyi kötü ellerinde tuttukları ve darbecilerin iddialarına karşı çıkabildikleri sürece darbeyi engellemek olanaklı olacaktır. Önemli olan, isyanın coğrafi olarak yayılmamasını sağlamak, darbeci birlikleri rejim yanlısı birliklerle kuşatmak ve ardından diğer rütbelilere isyanın denetim altına alındığını ve başarı şansının az olduğunu inandırıcı bir şekilde ve tekrar tekrar söyleyerek diğer bölgelerde kendiliğinden patlak vermemesini sağlamaktır. Zaman zaman hükümet isyancılara ceza almadan teslim olma şansı sunarak durumu yatıştırır, bu da mevcut darbe gi-

[3] Gerçekten de Libya veliaht prensi kime teslim olduğunu bilmeden rejimin teslim olmasını teklif etti (Simons 1996, 160-161). Hem prensin hem de ordu içindeki diğer subayların, Kaddafi'nin meydan okumasını iki güçlü albayın beklenen darbe girişimiyle karıştırmış olması muhtemeldir.

rişiminin gazını alabilirse de olumsuz bir öncel oluşturarak ve isyana katılanların orduda kalmasına izin vererek gelecekte darbe girişimlerinin tekrarlanma olasılığını artırır.

Hiyerarşinin alt kademelerinden başarılı bir şekilde darbe yapılmasına içkin çeşitli zorluklar, iktidara karşı büyük bir öfkenin olduğu ve komplocuların çok güçlü oldukları durumlarda bile isyanların başarısızlığa uğrayabileceği anlamına gelmektedir. Kasım 1960'ta Guatemala ordusunda 100'den fazla ast rütbeli solcu subay, iki aydır maaşlarını alamadıkları gerekçesiyle darbe girişiminde bulundu. Sosyalist ve milliyetçi hedefleri orduda ve halk arasında yaygın bir destek buluyordu ve genç subaylar kıdemlilerin yolsuzluk yaptığına ve kendilerini sattığına inanıyorlardı (Schirmer 1998, 15). Subayların yaklaşık %40'ı bu isyana katılmış olsa da bu darbe girişimi başarılı olamadı. Başkentte varlık gösteremediler ya da yayın organlarına hâkim olamadılar. Başkan Ydigoras bu girişime karşı sıkıyönetim ilan ederek ve Marksist isyancılarla kesinlikle müzakere etmeyeceğini söyleyerek karşılık verdi. Ardından rejime bağlı askerler karşı saldırıya geçtiler ve darbe girişimini savuşturdular. İsyancılar bir referandum yapılsa başkan karşısında referandumu kazanabilecek durumda olmalarına rağmen gerçeği imal edenedikleri için isyanı başarılı bir şekilde örgütleyememişlerdi.[4]

2. Gana, Mayıs 1979

Başarısızlıkla sonuçlanan 15 Mayıs 1979 darbe girişimi, Gana'da askerî hiyerarşinin en alt kademesinden gelen ilk

[4] Küçük rütbeli subayların çoğu yakalanmış olsa da, aralarında ABD hükümetinin izniyle aldıkları kontrgerilla ve cangıl savaşı eğitimini Guatemala iç savaşının kalbindeki gerilla gücüne solcu isyancılar kazandırmak için kullanan iki subayın da bulunduğu birkaç kişi kaçmıştı. Başkan Ydigoras'a karşı ordu içindeki nefret öylesine güçlüydü ki, bu isyancı subaylar yıllarca terfi partilerinde boy göstererek, hatta gerillaların başkanı düşürebileceğini uman askerî kaynaklardan silah satın alarak tertipleriyle bağlantılarını sürdürdüler (Schirmer 1998, 16).

darbeydi. Bir önceki bölümde ele aldığımız 1972 darbesini takip eden yedi yıllık askerî yönetim ülkeyi yoksullaştırmış ve erat arasında hakiki bir hoşnutsuzluk yaratmıştı. Sıradan askerler servetlerinin ülkenin çoğunluğuyla birlikte battığını görürken, yüksek rütbeli subaylar ve iyi bağlantıları olan siviller devletin kasasını görünüşte hiçbir cezası yokmuş gibi rahatlıkla yağmalıyorlardı. Dördüncü Bölümde ele aldığımız, 1978'de ordu kademesinin tepesinden gelen darbe değişim vadetmiş olsa da, hiyerarşinin en altındakiler ordu içindeki durumun daha iyiye gitmediğini hissediyorlardı.

Ordu içinde yüksek düzeyde yakınmalara ve entrikalara rağmen, 15 Mayıs darbe girişimi, hükümetin devrildiğini görmeye hevesli askerlerden bile destek almayı başaramadı. Bu darbe girişimi, darbelerin tabandan gelen iki farklı yönüne ışık tutuyorr: başarılı bir isyan çıkarmaya çalışmaya içkin zorluklar; yöneticiler sevilmese de ve darbe için güçlü bir talep varmış gibi görünse de inanç ve beklentileri şekillendirmenin önemi.

2.1. Arka Plan

Bu darbe girişiminin hedefi, 1972'de demokratik yönetimin sona ermesinden bu yana Gana'nın üst üste üçüncü askerî hükümeti olan II. Yüksek Askerî Konsey (II.YAK) askerî cuntasını devirmekti. Dördüncü Bölümde tartıştığımız üzere, II. YAK bir yıldan biraz daha kısa bir süre önce, subaylar arasında var olan, ülkedeki askerî yönetimin ordu kurumunu yıprattığı hissinden yararlanarak iktidara gelmişti. Fakat General Acheampong'u iktidardan indirdikten sonra II. YAK yanlış giden her şey için onun "beceriksiz danışmanlarını" suçlamış ve önceki hükümeti eleştirmek ya da onun siyasalarıyla arasına mesafe koymak için hiçbir adım atmamıştı (Petchenkine 1993, 78). II. YAK, başlangıçta iktidarı bir yıl içinde anayasal bir hükümete devretme sözü vermiş olmasına rağ-

men, kısa süre sonra geri adım atarak partilerin yasaklı kalacağı ve ordunun önemli bir rol oynayacağı dört yıllık bir geçiş süreci önermişti. Bir önceki askerî yönetim döneminde zaten harekete geçirilmiş ve işler hâle getirilmiş olan demokrasi yanlısı hareket, gerçek çok partili demokrasi için baskı yapmaya yeniden başlamıştı (79). Demokratik militanları bastırmak için sert önlemler almasına rağmen cunta bu hareketi ezmeyi başaramadı. Bir dizi yarım adımdan sonra II. YAK, Temmuz 1979'da iktidarı çok partili seçimlere dayanan bir demokrasiye devredeceğini açıkladı. 1979'un yılbaşı günü siyasi partiler üzerindeki yasaklar kaldırıldı ve 29 siyasi parti kuruldu; Gana'nın 10 yıl sonra ilk demokratik seçimlerini yapmaya hazırlandığı ilkbahara gelindiğindeyse bu partilerden sadece altısı kampanya yürütebilecek şekilde üzere ayakta kalmıştı (82, 85).

Sivil gruplar ile hükümet arasında süregelen anlaşmazlıklardan biri de cuntanın geçmiş askerî hükümetlerin üyelerini yolsuzluk nedeniyle soruşturmak ya da cezalandırmak konusundaki isteksizliğiydi. Fakat eski devlet başkanı General Acheampong'un zimmetine yüklü miktarda para geçirdiğinin kanıtları bir bir ortalığa saçılmaya başladıktan sonra hükümet nihayet rotasını değiştirmek zorunda kaldı ve Mayıs ayında Acheampong'un rütbesi söküldü, eski devlet başkanı onuru ve emekli maaşı elinden alınarak köyüne hapsedildi (Okeke 1982, 31). Yine de Ganalıların birçoğu için bu idarî ceza, eski başkanın suçlandığı günahlarının uzun listesiyle karşılaştırıldığında önemsizdi ve eski başkanın tek başına hareket etmediği açık olmasına rağmen, önceki askerî hükümetin başka hiçbir üyesi soruşturulmamıştı (Oquaye 1980, 124-125).

Hükümetin halk arasında desteği de kalmamıştı çünkü son derece kötü durumda olan bir ekonomi devralmıştı. Enflasyon, cuntanın iktidara gelmesinden önceki yıl %116 gibi rekor bir düzeye tırmanmış ve sonrasında da oldukça yüksek seyretmişti (Frimpong-Ansah 1991, 169). Para birimi kayda

değer bir biçimde aşırı değerliydi, iktisadî büyüme negatifti ve hükümetin çok az geliri vardı. Tüketim mallarının çoğu ithal olmanın yanı sıra kıttı; bunların karaborsa dışında temin edilmeleri büyük ölçüde olanaksızdı.

Gana'nın ana emtia ihracatları olan kakao, altın ve kerestenin küresel piyasada rekor düzeyde yüksek fiyatlara alıcı bulduğu bir dönemde ekonomi çökmek üzereydi. Ortalama bir yurttaş için bu durum en tepedeki yolsuzlukların ve görevi kötüye kullanmaların açık bir kanıtıymış gibi görünse de kötü siyasaların hem ekonomiye doğrudan zarar verdiğini hem de durumu daha da kötüleştiren yolsuzluğa yol açtığını söylemek daha doğrudur. Gana tarihsel olarak tüm yerli kakao üretiminin devlete satılmasını zorunlu kılmış olmasına rağmen onlarca yıl boyunca çiftçilere ürünleri için piyasa fiyatlarından çok daha düşük bir fiyat teklif edilmesinin ardından kakao üretimi azalmış ve geri kalanın büyük bir kısmı daha yüksek fiyatlara satıldığı komşu ülkelere kaçırılmıştı. Hükümetin kakaodan elde ettiği gelir %30'a varan oranda azalmıştı, altın ve elmas da yurtdışına kaçırılıyordu (Rimmer 1992, 146).

Yurttaşlar iktisadî yavaşlamanın nedeninin yolsuzluk olduğunu düşündüklerinden, hükümetin kemer sıkma önlemleri halk arasında hiç de hoş karşılanmadı. Dışarıdan yardım alamayan hükümet 1978 yazında para biriminin değerini%58 oranında düşürdü (Rimmer 1992, 166). Temel ihtiyaç maddelerinin fiyatları arttı ve köşe yazarları Ganalıların pahalı ve elde edilmesi olanaksız ithal tuvalet kâğıdı yerine mısır koçanı kullanarak kıçlarını silmelerinin beklenip beklenmediğini sormaya başladı (Okeke 1982, 27). Hükümetin ücretleri dondurup yeni vergiler koymasının ardından sendikalar sokaklara döküldü. Grev faaliyetlerinin en yoğun olduğu Kasım ayında, elektrikleri kesen kamu hizmeti çalışanları ve bürokrasiyi durma noktasına getiren memurlar da dâhil olmak üzere 30.000 Ganalı grevdeydi (Petchenkine 1993, 81).

Demokrasi hareketinde olduğu gibi, cunta önce sendika-

ları güç kullanarak ezmeyi denedi ve başarısız oldu. Cunta, 6 Kasım 1978'de olağanüstü hâl ilan ederek bir suçlama ya da yargılama olmaksızın herkesin gözaltına alınmasına izin verdi ve grevleri yasadışı ilan etti. Bu da sorunu çözmeyince cunta müzakere masasına oturmak zorunda kaldı. Birçok kemer sıkma önleminden vazgeçildi ve iki ay sonra olağanüstü hâl kaldırılarak genel grev sona erdirildi (Petchenkine 1993, 81-2). Sınaî huzursuzluk bu noktadan sonra daha küçük ölçekte de olsa devam etti. Örneğin Mayıs ayında hemşireler günlük maaşlarının sadece bir kutu sardalye almaya yettiğini, bir kalıp sabun almaya bile yetmediğini belirterek protesto gösterileri düzenleyeceklerdi (Okeke 1982, 25).

Hükümete kızgın olanlar sadece siviller değildi; askerler de hoşnutsuzlukla köpürüyordu. Yıllarca süren askerî yönetimden sonra, çalışma ve yaşam koşulları çok kötüydü. Maaşları zamanında ödenmiyordu, lojmanları bakımsızdı, üniformaları "son derece yetersizdi" ve yiyecekleri çok kalitesizdi.[5]

Bu rezaletler, bazıları ordu dışından elde ettikleri gelirlerle servet biriktiren subayların varlığıyla daha da kötüleşiyordu. Askerler, bu subayların erlerden çaldıkları için zengin olduklarına, subaylar karaborsada satmak üzere tayınlarını hortumladıkları için kendi yiyeceklerinin kötü olduğuna ve maaş paketleri "ödünç" alındığı ya da çalındığı için maaşlarının geç ödendiğine ikna olmuşlardı. Subayları, askerleri özel işlerinde bedava işgücü olarak kullanmakla ve böylece özel kazanç için adamlarını sömürmekle suçluyorlardı.[6] Bunların bir sonucu olarak, ordunun en alt kademesinde yer alanlar, askerî yolsuzlukla ilgili resmî bir soruşturmanın başlatılması konusunda sivillerden bile daha istekliydiler. Ayrıca kamu iktisadî teşebbüslerinde ya da askerî hükümet içinde resmî görevlerde bulunmuş subayların haksız kazançla-

[5] Üniformaların son derece uygunsuz olarak betimlenmesi resmî bir rapordan alıntıdır (Hutchful 1998, 222).

[6] Onbaşı (emekli) Peter Tasiri ile mülakat. 10 Ağustos 2001. Akra, Gana.

rını iade etmeden etkin göreve dönmelerine izin verilmesine de karşı çıkıyorlardı.

Askerler sivillerin kendilerine reva gördüğü muameleden de memnun değildi. Erler, Ganalı işçi sınıfının sorunlarının birçoğuyla karşı karşıya kalırken, halkın çoğu onları askerî iktidardan yararlananlar olarak görüyordu ve bu nedenle onları hakir görüyor, onlara kötü muamele ediyordu. Askerlerse sivilleri hükümetin yolsuzluklarından nemalananlar, kendilerini ise bu yolsuzlukların kurbanları olarak görüyorlardı. Bu konuda yaygın ama muhtemelen sonradan uydurulmuş bir hikâye, oruda erlerin hissettiği çaresizliği ve öfkeyi açıkça sergilemektedir: Bir asker üniforması üzerindeyken pazara gitmiş ve satın alacağı mal için daha yüksek karaborsa fiyatı yerine resmî fiyat üzerinden ödeme yapmak istemiş. Karaborsa tezgâhını işleten kadın onun asker olduğunu görünce pazarlık etmek yerine hemen olduğu yerde çömelip bir lazımlığa işemiş ve lazımlıktaki idrarı askerin üzerine boca etmiş.[7]

Mayıs ayına gelindiğinde cunta siviller arasındaki meşruiyetini kaybetmiş ve eratı gücendirmişti. Bununla birlikte kimse yeni bir darbe girişiminin olmasını ummuyordu. Haziran ayında son 10 yılın ilk seçimlerinin yapılacağı düşünüldüğünde, siviller arasında askerî yönetimden planlanan geçişi rayından çıkarabilecek şeylere karşı iştah yoktu. Ordunun üst rütbeli mensupları da bir darbe girişiminin olası olduğuna inanmıyorlardı. Erlere kıyasla subaylar genel olarak cunta yönetiminden daha memnundular ve bu nedenle daha ziyade yaklaşan geçiş sürecini yönetmeye odaklanmışlardı. Erlerin koşullarının kötü olduğunu biliyorlardı ama ordunın alt kademelerinde bu konudaki hoşnutsuzluğun boyutlarını anlayamamışlardı. Dolayısıyla Gana'nın tarihinde ilk olan isyan girişimi başladığında herkes şaşıracaktı.[8]

[7] Onbaşı (emekli) Adam Al-Hassan ile mülakat. 17 Ağustos 2001. Akra, Gana.
[8] Tuğgeneral (emekli) Joseph Nunoo-Mensah ile mülakat. 25 Temmuz 2000. Akra, Gana.

2.1. Komplo

Bir uzmana göre 1979'da "silahlı kuvvetler darbeye gebeydi" ve askerî istihbarat tüm olası darbecileri denetim altına almakta zorlanıyordu (Hutchful 1998, 223). Birden fazla komplo kurulmasına rağmen, ilk harekete geçenler genç bir hava kuvvetleri subayı olan Uçuş Teğmeni Jerry John Rawlings tarafından yönetilen, küçük ve kötü örgütlenmiş bir hizipti. Rawlings, bir subay, hatta ast rütbeli bir subay için bile alışılmadık bir biçimde, erlerle sık sık dostluk kuruyordu ve onlar arasında hakikaten sevilen biriydi. Askerlerle hayatları hakkında sohbet eden Rawlings, yavaş yavaş askerî yolsuzluk ve bunun ülke üzerindeki etkisi gibi siyasi konulara girer, ardından ordunun ve ülkenin durumundan duyulan genel memnuniyetsizlikten bir şeylerin değişmesi gerektiği savına geçerdi. İdeoloji Rawlings'in güçlü yanı değilse de bu onun savını dinleyicileri için daha çekici kılıyordu.

Rawlings bu şekilde başkentteki hava kuvvetleri üssünün eteklerindeki bir manyok çiftliğinde kendisiyle buluşan az sayıda eratı yanına çekmeyi başarmıştı. Onlara sadece daha büyük bir grubun parçası olduklarını ve orduda aynı şekilde hisseden başkalarıyla bağlantı hâlinde olduğunu söylüyordu. Komplocuların asıl planı, Rawlings'in pilotluğunu yapacağı bir jet uçağını kaçırmak olsa da jetleri silahlandırmakla görevli askerlerin işbirliği sağlanamamıştı ve komplocular bir sonraki adımın ne olacağından emin değillerdi.[9] Yine de yakında çok sayıda mutsuz erin de kendilerine katılacağından emin olarak bir isyan başlatmaya karar verdiler.

2.2. Saldırı

Darbe 14 Mayıs 1979 gecesi başladı. Rawlings saat 20.00'de diğer dört komplocuyla birlikte hava kuvvetleri üssünün ya-

[9] Onbaşı (emekli) Ali Yemoh ile mülakat. 17 Ağustos 2001. Akra, Gana.

kınındaki bir muz bahçesinde buluştu. Rawlings'in önündeki zorluk, emrinde hiçbir kuvvet olmadan ve komplosunda çok az sayıda askerle bir darbe girişimi düzenlemekti. Darbeciler ateş gücü elde etmek ve diğer askerleri davalarına katılmaya ikna etmek konusunda doğaçlama davrandılar. Göreceğimiz gibi, genel olarak ordudaki kademelerinden ileri gelen kısıtlamaları göz önünde bulundurulduğunda ilk görevde başarılı oldular ama ikincisinde başarısız oldular. İsyan, darbe girişimi boyunca en fazla bir avuç gönüllü askerin ilgisini çekti. Hatta bir isyan görmeye hevesli olan askerler bile Rawlings'i desteklemedi ve birçoğu ona uzlaşmazlık ve bozgunculukla karşılık verdi. Sonuç olarak isyan, zırhlı birlikten gelen, hükümete bağlı kuvvetler tarafından kolayca bastırıldı.

Silah ve mühimmat sıkı bir şekilde denetim altında tutulduğundan, komplocular isyanın başlangıcında tamamen silahsızdı. Bu nedenle planlarının ilk adımı, silah ve zırhlı araç temin etmek için kurnazlık, hırsızlık ve baskı kullanmaktı. Bu bütün geceyi alan zahmetli bir süreçti. Önce iki kutu mühimmat çaldılar, ardından gece ikiye kadar hava kuvvetleri cephaneliğindeki kıdemli bir muhafızın uyumasını beklediler, ardından komployu destekleyen muhafızlar onlar için 10 tüfek ve 10 hafif makineli tüfek çalabildi (Okeke 1982, 128). Bundan sonra, bir araba çaldılar (çünkü kendilerine ait herhangi bir ulaşım araçları yoktu) ve bazı ayrıntılı hilelerden sonra, zırhlı araçları kullanan adamların gönüllü katılımcılar olmamasına ve silah zoruyla yönlendirilmeleri gerekmesine rağmen, iki zırhlı araca ve mürettebatına el koymayı başardılar (129).

İsyancılar daha sonra zırhlı alayın denetimini ele geçirmeye çalıştılar. Rawlings bu birliğin birçok mensubunu tanıyordu ve muhtemelen onların kendi davasına yakınlık duyacaklarına inanmıştı.[10] Bu adımda kazanılacak bir başarı ordu-

[10] Olayların normal seyrinde, bir hava kuvvetleri subayının zırhlı alaydaki erleri tanıması alışılmadık bir durum olurdu. Rawlings bu birliğin üyelerini tanıyordu

daki tüm zırhlı araçları isyana dâhil ederek onları çetin ceviz bir güç hâline getirecekti. Fakat zırhlı birlik mensupları isyana katılmaya istekli değildi. Rawlings zırhlı bir araçla gelip bir alay mensubuna –muhtemelen onlara bir grup olarak hitap edebilmek için– tüm askerlerin toplanması için siren çalmasını söylediğinde asker sirenin bozuk olduğunu iddia etti. Bunun üzerine Rawlings sağ kolu Newton Gatsiko'yu sireni alması için hava kuvvetleri üssüne geri gönderdi.

Rawlings sireni almayı başardıysa da birlik komutanı Binbaşı Abubakar Sulemana tarafından durdurulduğu için sireni çalma fırsatı bulamadı. Binbaşı Sulemana, Rawlings'in gecenin erken saatlerinde el koyduğu resmî görev aracının neden evine gelmediğini öğrenmek için üzerinde sadece bir şort ve kolsuz bir tişört olduğu hâlde özel arabasıyla birliğe gelmişti. İsyandan haberi olmayan, zırhlı bir aracın kendisine tahsis edilen yerde olmadığını fark eden Binbaşı Sulemana, sürücüye bunun nedenini sormaya başladığında, Rawlings (o ana kadar fark edilmemişti) zırhlı araçtan aniden sorguya dahil oldu ve Sulemana'ya birliğin denetimini ele geçirdiğini ve kendisini gözaltına aldığını söyledi. Binbaşı Sulemana buna oradan hızla uzaklaşarak karşılık verdi. Arkadaşı olarak gördüğü Rawlings'in kaçan aracına ateş açması onu şaşırtmıştı.[11]

Rawlings'in peşine düştüğü Sulemana, yedek silahını almak için evine geri döndü. Binbaşı, evinin arka tarafındaki bir pencereden atlayarak ve ayak bileğini burkarak aceleyle geri çekildi, ardından bir çitin üzerinden komşu çiftliğe geçti. Bunu yaparken ateş edildiğini duydu; ateş eden can kaybını önlemek için kasıtlı olarak yükseğe ve evin üzerine ateş etmişti. Sulemana topallayarak birliğine geri döndü ve bura-

çünkü kendisi hevesli bir at binicisiydi ve atlı süvarilerden evrilen zırhlı alayın ahırları vardı. Gana ordusu hiçbir zaman işlevsel bir süvariye sahip olmadığından, ahırlar tamamen askerî bir gelenek meselesiydi (Aboagye 1999, 180).

[11] Sulemana, Rawlings tarafından onyıllar boyunca sürgüne zorlandıktan sonra bile Rawlings'i savundu ve Rawlings'in davranışlarını başkalarının yönlendirmesinin sonucu olarak açıkladı. Binbaşı (emekli) Abubakar Sulemana ile mülakat. 18 Ağustos 2001. Akra, Gana.

da bir karşı saldırı düzenledi. Birliğin subaylarından biri, isyancıların dikkatini dağıtmak ve Sulemana'ya bürosuna gizlice girip birliğin cephaneliğinin anahtarlarını alacak kadar zaman kazandırmak için, garajdan zırhlı bir araba alarak kapıdan içeri sürdü ve isyancıları korkutarak artık denetimleri altında olan hava kuvvetleri üssüne çekilmelerini sağladı.

2.3. Yanıt

İnisiyatifi ele alan Sulemana, birliğin sirenini (görünen o ki her şeye rağmen çalışıyordu) çalarak adamlarını topladı ve birliği daha fazla saldırıya karşı savunabilmeleri için silah ve mühimmat dağıttı. Kendisi hızlıca yıkanmak ve üniformasını giymek için eve dönerken, görevi astlarına bırakmıştı. Geri dönmek üzereyken isyancılar birliğe saldırdılarsa kısa sürede püskürtüldüler. Karşılıklı ateş açıldı ve birkaç isyancı yakalandı. Sulemana telefonla kara kuvvetleri komutanına Rawlings'in üçüncü bir saldırısını beklemeyeceğini ve hava kuvvetleri üssüne doğru harekete geçeceğini bildirdi. Adamlarını dört zırhlı araçla desteklenen iki birlik hâlinde örgütledi ve yüzbaşılarını isyancıların bulunduğu yeri emniyete almaları için gönderdi.

İsyan süregiderken çok sayıda muvazzaf ve emekli subay ele geçirilmişti ve şimdi hava kuvvetleri üssünde (ailelerinden bilinmeyen sayıda kadın ve çocukla birlikte) en az 10 subay rehindi.[12] Rehin alma kazara başlamış olsa da artık isyancılara koruma sağlıyordu.[13] Rawlings rehineleri avluya davet etti ve hava kuvvetleri üssünün komutanına zırhlı araçlardan

[12] Bu bölüm Rawlings'in duruşmasında savcı, rehinelerden üçü ve Sulemana tarafından verilen ifadelere dayanmaktadır. Rawlings'le görüşmüş olmama rağmen, görüşmemiz aşağıda anlatılan olayları kapsamamaktadır.

[13] İlk rehineler Gatsiko tarafından alarm vermek için Hava Kuvvetleri istasyonuna geri döndüğünde alındılar; daha sonraki rehineler silah sesi duyduklarında soruşturma yapmak için gelen subaylar ya da Gatsiko'nun arabayla geçerken bir denetim noktasında durdurduğu subaylar ve eski subaylardı. Savcının ifadesine

birinin tepesinde bir koltuk vererek ona saygı gösterdi ama böyle yaparak onu çok görünür ve savunmasız hâle getirdi. Rawlings'e eylemleriyle ne elde etmeyi umduğu sorulduğunda, askerî hükümetin eylemlerini eleştirerek ve yabancıların (bununla Lübnanlıları, Suriyelileri ve Gana'da yaşayan Hintlileri kastediyordu) ülkenin zenginliğini çaldığından şikayet ederek ülkenin gerilemesinin nedenleri üzerinde duracaktı.[14]

Rawlings rehinelere ders verirken, zırhlı alaydan kuvvetler geldi ve hava kuvvetleri üssünü kuşattı. İki taraf arasında kısa süreli bir çatışma yaşandı ve ardından Binbaşı Sulemana gelene kadar ortalık sakinleşti. Binbaşı, Rawlings'le olan dostluğunun olayı barışçıl bir şekilde çözmesini sağlayacağını umarak, sadece iki subayın eşliğinde, bir baston kullanarak isyancılara yaya olarak yaklaştı. Rawlings'e tutuklu olduğunu ve ölü ya da diri gelmesinin kendisine bağlı olduğunu bildirdi.[15] Rehinelerden biri, ülkedeki ilk darbede yer almış emekli bir subay, Rawlings'e teslim olması hâlinde bir gün daha savaşmak için yaşayabileceğini söyledi.[16] Rawlings barışçıl bir şekilde teslim olmayı kabul etti ve adamları silahlarını bıraktı.

2.4. Analiz

Bu olayların da sergilediği gibi, darbelerin seçimleri andırdığını ileri süren kuram Mayıs 1979 darbe girişiminin hem sonucunu hem de dinamiklerini öngörmekte yetersizdir. Tercihler en önemli etken olsaydı, Rawlings'in çok sayıda askeri kendi davasına çekmesi ve kolayca başarılı olması ge-

göre on rehine olmasına rağmen zaman zaman bütün bir aile birlikte durdurulduğu için kadın ve çocuklar da vardı.

[14] Albay (emekli) Harry Lawrence Ofosu-Appiah ile mülakat. 13 Ağustos 2001. Akra, Gana.

[15] Binbaşı (emekli) Abubakar Sulemana ile mülakat. 18 Ağustos 2001. Akra, Gana.

[16] Albay (emekli) Victor Coker-Appiah ile mülakat. 3 Ağustos 2001. Akra, Gana.

rekirdi. Oysa kimse asıl komploculara katılmadı ve girişim kolayca başarısızlığa uğratıldı. Öte yandan, darbe girişimlerinin muharebeleri andırdığını ileri süren kuram, darbe girişiminin sonucunu doğru bir şekilde öngörüyorsa da darbe girişimi sırasında meydana gelen olayları doğru bir şekilde öngörememiştir. Zayıf komplocuların başarısız olması sürpriz olmamasına rağmen kuram onların kuvvet kullanımında acımasız olmalarını beklerdi.

Sadece eşgüdüm oyunları olarak darbeler kuramı bu darbe girişiminin hem sonucunu hem de dinamiklerini doğru bir şekilde açıklayabilmektedir. Rawlings'in başarısız olması, bunun tabandan gelen bir darbe olduğu, ülkede daha önce benzer bir girişimin olmadığı ve Rawlings'in yayın yapmak için radyo istasyonunu ya da başka bir kamu bilgilendirme aracını ele geçirmediği göz önünde bulundurulduğunda, bu kuram açısından şaşırtıcı değildir. Bu aynı zamanda, önemli bir taktik avantaja mal olsa da, darbecilerin büyük kayıplar verme konusundaki isteksizliklerini de açıklamaktadır.

2.4.1. Muharebeler Olarak Darbeler

Bu darbenin başarısızlığı, isyancıların hükümet güçlerinden her zaman daha zayıf olması nedeniyle darbeleri muharebelere benzeten kuramla tutarlıdır. Rawlings sadece beş silahsız adamla işe başladı ama komutasındaki iki zırhlı araçla bile zırhlı alaya karşısında son derece zayıftı. Bu kuram isyancıların faaliyetlerini sadece askerî hedeflerle sınırlandıracaklarını da doğru bir şekilde öngörse de daha sonra iddia ettiğim gibi, bu aslında yenilgilerine katkıda bulunmuştur.

Bununla beraber kuram, potansiyel direniş kaynaklarını acımasızca ezmedikleri için isyancıların darbe sırasındaki davranışlarını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Başkentte zırhlı araçlara sahip diğer tek olan zırhlı birlik onların başlıca muarızıydı ve Rawlings onları tamamen hazırlıksız yaka-

lamıştı. Bir savaşta daha güçlü düşmanı gafil avlayan daha zayıf bir kuvvet, bu anı olasılıkları eşitlemek için kullanırdı. Taktik açıdan bakıldığında isyancıların da geri çekilirken ateş açarak düşmanlarını etkisiz hâle getirmeleri gerekirdi. Oysa bu kuramın öngördüğünün aksine bir dizi büyük muharebe yerine, sadece üç kez ateş açıldı. Bunlardan ilki Rawlings'in Binbaşı Sulemana'yı zırhlı bir araçla takip ettiği sırada yaşandı; binbaşı kaçmak için atlarken sadece ayak bileği burkuldu. İkincisi, darbe yanlısı askerler ile zırhlı birlik askerleri arasında yaşanan ve herhangi bir kayıpla sonuçlanmamış gibi görünen kısa süreli bir çatışmaydı. Üçüncüsüyse Binbaşı Sulemana'nın barışçıl bir şekilde teslim olmayı müzakere etmek için gelmesinden hemen önce hava kuvvetleri üssünün dışında darbeciler ile zırhlı birlik askerleri arasında yaşanan çatışmaydı. Bunların hiçbiri, örneğin yabancı bir işgal sırasında olacaklarla tutarlı değildir.

2.4.2. Seçimler Olarak Darbeler

Darbe girişimleri seçimleri andırıyorsa 15 Mayıs darbe girişiminin başarılı olması gerekirdi. Cunta üst ve orta kademeden subaylar arasında destek görürken –ki bunlar kesinlikle bir isyana karşıydılar– erler arasında hükümete karşı büyük bir öfke vardı. Askerler sadece kendi tercihlerine göre hareket etmiş olsalardı isyan kolayca çok sayıda asker toplayabilirdi. Oysa komplo, silah zoruyla devşirilen, zırhlı araçlardaki askerler dışında yeni taraftar toplayamadı. Hatta hükümetin devrildiğini görmek için son derece hevesli olan diğer komploların üyeleri bile bu girişime katılmadılar.[17]

Bir noktada muğlaklık söz konusudur: Rawlings'e kamuya açık bir yayın (zırhlı alaya yapmayı planladığı konuşma)

[17] Onbaşı (emekli) Peter Tasiri ile mülakat. 10 Ağustos 2001. Akra, Gana.

yapamadan müdahale edildiği için, bu fırsatı destek istemek için kullanıp kullanmayacağını bilmiyoruz.

2.4.3. Eşgüdüm Oyunları Olarak Darbeler

Darbe girişimleri eşgüdüm oyunları olarak anlaşılacak olursa, Rawlings'in darbe girişiminin başarısız olması da şaşırtıcı olmayacaktır. Gana'da daha önce başarılı bir isyan geçmişi olmadığı için ordu içindeki ilk beklentiler isyancıların aleyhineydi. Darbe başladıktan sonra, darbeciler halka açık bir yayın yaparak ya da simgesel hedefleri ele geçirerek bu beklentileri değiştirmeye çalışmadılar. Bunun bir sonucu olarak bu isyan, iktidarı devirmek için bilfiil komplolar kuran diğer askerler arasında bile yeni taraftarlar kazanamadı.[18]

İsyanın büyümemesi, gücenmiş erlerin küçük bir kıvılcımla alev alacak kuru bir kav oluşturduğuna inanan isyancıları şaşırttı (Okeke 1982, 39). Bununla beraber isyanın başarısız olacağını düşünen erler, diğer erlerin de aynı şekilde hissettiğine inanıyorlardı ve buna göre hareket ettiler. İsyancılar erat tarafından hevesle karşılanmak yerine, engellemelerle karşılaştı. İki zırhlı aracın denetimini ele geçirmek ve içerideki askerleri silah zoruyla yönlendirmek için baskı kullanmak zorunda kaldılar. Benzer şekilde, zırhlı alaya vardıklarında Rawlings'e, birliğin sireninin bozuk olduğu söylendi ki bu görünüşe göre bu bir yalandı. Askerlerin, isyanın başarılı olabileceğine dair kuşkuları nedeniyle isyana katılmak istememeleri darbe girişimine ordunun alt kademelerinden verilmiş gayet akılcı bir tepkiydi. Başarısız bir isyanı desteklemenin cezası yüksek olacaktı ve her asker darbenin ancak geniş bir katılımla başarıya ulaşabileceğini düşünüyordu ki bu da yakın gelecekte olacakmış gibi görünmüyordu.

Yine eşgüdüm kuramıyla tutarlı olarak, her iki tarafta-

[18] Onbaşı (emekli) Peter Tasiri ile mülakat. 10 Ağustos 2001. Akra, Gana.

ki aktörler de taktik bir dezavantaj yaratsa bile kan dökülmesini azaltacak şekilde hareket ettiler. İsyancıların zırhlı alaya girişte ve çıkışta ateş açmama kararı pahalıya mal oldu. Birliğin subaylarını öldürmüş olsalardı, rejime bağlı askerler isyana karşı bir yanıt örgütlemekte zorlanacaktı. Binbaşı Sulemana'nın evinde olduğu gibi ateş edildiğinde bile, ateş eden kasıtlı olarak evin çatısının üzerinden ateş etmişti.[19] Rejime bağlı olanlara gelince, Binbaşı Sulemana hava üssüne müzakere için silahsız ve yaya olarak gelmiş, gerilimi düşürmek için kendi canını tehlikeye atmıştı. İsyancılar, idam edileceklerini bildikleri hâlde son adamlarına kadar savaşmak yerine teslim olarak karşılık verdiler.

Darbe girişiminin dinamikleri ve sonucu, bunun bir isyan olduğu gerçeği tarafından açıkça şekillendirilmiştir. Ordu hiyerarşisinin orta kademelerinden yapılan bir darbenin aksine, komplocular ciddi lojistik zorluklarla karşılaştılar. Darbelerini başlatmak için asgari düzeyde silah, mühimmat ve ulaşım sağlamak için çalmak ve baskı yapmak zorunda kaldılar; bu da gecikmeye neden oldu ve mücadelelerinin tamamen rastlantısal olarak bile durdurulabileceği çok sayıda nokta yarattı.

Rütbenin bu darbe girişiminin dinamikleri üzerindeki etkisini, isyan sırasında artan şiddet tehdidi bağlamında da görüyoruz. Kan dökülmesini azaltmaya yönelik kasıtlı çabalara rağmen bu isyan 1967'den bu yana cereyan etmiş en şiddetli darbe girişimiydi. Üsteki bir eve ateş açılmış, kadınlar ve çocuklar rehin alınmış ve görünen o ki isyancılar teslim olmadan hemen önce hava kuvvetleri üssünde yaşanan son kısa çatışmada bir isyancı öldürülmüştü.[20] Zayıflıkları nedeniyle

[19] Binbaşı (emekli) Abubakar Sulemana ile mülakat. 18 Ağustos 2001. Akra, Gana.

[20] Kojo Yankah, Hava Kuvvetleri Üstsubayı Osei-Tutu'nun cesedini teşhis etti (Yankah 1986, 22). Bir isyancının öldüğü ve birinin de yaralandığı daha sonraki duruşmada savcı tarafından tespit edilmiş olsa da bunun nasıl olduğuna dair hiçbir enformasyon yoktur. Aslında, rehinelerden ikisi üste hiç ateş açılmadığını iddia ederken, üçüncüsü ateş açıldığını doğrulamasına rağmen bunun çok kısa sürdüğünü iddia etti.

isyancılar, daha riskli ve daha fazla insanı yaralanma ya da ölüm riskiyle karşı karşıya bırakan taktikler kullanmışlardı.

3. Gana, Haziran 1979

Gana'da dipten gelen ikinci darbe girişimiyse bir aydan kısa bir süre sonra gerçekleşecekti. 4 Haziran'daki darbe girişimi de 15 Mayıs'takiyle hemen hemen aynı bağlamda meydana gelmişti. Aradan geçen üç hafta boyunca ülkede büyük çaplı bir değişikliğe şahit olmamıştı ve çok partili seçimler için yürütülen kampanya sorunsuz bir şekilde ilerlemişti. Genel olarak cunta, yaklaşan demokratik geçiş yolunda işlerin oldukça sorunsuz ilerlediğine inanıyordu.

15 Mayıs isyancılarının duruşması başlamıştı ve standart askerî usule göre açık bir şekilde yapılmıştı. Acheampong'un görev süresinin büyük bölümünde bu tür kurallara uyulmamış olsa da artık ordu içinde daha profesyonel, şeffaf ve hesap verebilir bir şekilde davranma yönünde bir hareket vardı.[21] Beklenmedik bir şekilde, savcı Bay G. E. K. Aikins açılış konuşmasını Gana'nın hâlihazırdaki ve geçmişteki askerî yönetimi eleştirmek için kullanmıştı. Bu süreçte, Rawlings'i göze hoş gelecek bir tarzda resmeden savcı; onu milliyetçiliğin harekete geçirdiği, yoksullar için endişelenen bir idealist olarak betimleyerek kamuoyunun ilgisini davaya çekmişti.[22] 4 Haziran isyanıyla kesintiye uğramadan önce duruşma üç gün sürecekti. Gazeteler devlete ait olmasına rağmen duruşma manşetlere taşınmış ve haberlerde darbe liderlerine karşı hep olumlu bir tutum sergilenmişti. Duruşma salonundaki

[21] General (emekli) Edwin Sam ile mülakat. 28 Haziran 2000. Akra, Gana.

[22] Savcının açılış konuşmasında neden Rawlings'i yüceltmeyi seçtiği hâlâ belirsizdir. Bazıları Aikins'in Rawlings'le işbirliği içinde olduğunu iddia ederken, diğerleri (daha makul bir şekilde) Aikins'in cuntaya saldırmak için spot ışıklarını kullanan bir reformcu olduğunu iddia eder. Avukatlar uzun süredir sivil yönetimi yeniden tesis etme hareketinin ön saflarında yer alageldi. Muhtemelen bu küçük davada Gana'nın askerî yöneticiler silsilesini eleştirmek için bir fırsat gördü.

erlerin Rawlings'e desteği her geçen gün biraz daha da artıyordu ki bu da Rawlings'in darbe girişimi sırasında ne kadar az destek aldığı düşünüldüğünde ironik bir durumdu. Rawlings artık tek kelime bile etmek zorunda kalmadan halkın gözünde olumlu bir kişi hâline gelmişti. Dolayısıyla bu kısa dönemde değişen hayati etken enformasyonun bağlamıydı: Erler darbeye ne kadar destek verildiğini öğrenmişler ve bu bilgi açık hâle gelerek eşgüdümü mümkün kılmıştı.

3.1. Komplo

4 Haziran isyanı iki farklı grubun askerî cuntayı devirmeye yönelik gizli çabalarının bir sonucuydu. Daha iyi örgütlenmiş olan grup Özgür Afrika Hareketi ya da Genç Subaylar Kulübü adlı devrimci sol bir gruptu. Yüzbaşı Kojo Boakye-Djan tarafından 1970'lerin başında, 1984 yılında iktidarı ele geçirmek gibi uzun vadeli bir hedefle kurulmuştu. Üyeleri çoğunlukla Boakye-Djan'ın destekçilerinden genç subaylardı (Hutchful 1998, 223). Grup, güncel sorunlarla ilgili tartışma gruplarını bir örtü olarak kullanarak toplandı ve harekete üye devşirdi. Grubun Ulusal İşler Hareketi ya da MONAS adında sivil bir muadili de vardı. Stratejileri, yeni üyelere devrimci ideolojiyi aşılamak ve üyeleri ordu içinde belirleyici iktidar konumlarına geldikten sonra Portekiz'in Karanfil Devrimi'ne benzer bir hamle yapmaktı.

Boakye-Djan, Rawlings'in yakın dostuydu. İkisi ülkenin en seçkin yatılı okulunda okudukları lise yıllarından beri arkadaştı ve Boakye-Djan Rawlings'in düğününde sağdıçlığını yapmıştı. Bununla beraber Rawlings, Boakye-Djan'dan çok daha sabırsızdı ve siyasi hırslarını bastırmak istememiş, bu yüzden ilk o hamle yapmıştı.[23]

[23] Rawlings'in de en azından bir süreliğine Boakye-Djan'ın komplosunun bir üyesi olabileceği inanılır

Bir başka komplocu grupsa Onbaşı Peter Tasiri tarafından örgütlenmişti ve tamamen erlerden oluşuyordu. Bu hizip de kendi eğitim grubundan, bu durumda 1974 ve 1975 yılları arasında askere alınan 1.200 erden oluşan alışılmadık derecede büyük bir gruptan yararlanmıştı.[24] Bu erlerin çoğu Gana'nın kuzeyindendi ve dolayısıyla farklı etnik, dilsel ve dinî gruplardan geliyor olsalar da kültürel olarak yakındılar.

Bununla beraber Onbaşı Tasiri onları davaya kazanmakta zorlanıyordu çünkü iki ya da üç askerden fazla olan her grup şüpheli görülüyordu. Bu tür kısıtlamalara rağmen, günde birkaç küçük grupla görüştü, kendisiyle birlikte nöbet tutan askerlerle konuştu ve kışla dışındaki askerlerle buluşmak için akrabalarının evlerindeki aile etkinlikleri gibi bahaneleri kullandı.[25] Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, başkent piyade taburundaki komutanı bu çabaların farkındaydı ve bu da, Tasiri saldırmaya karar verdiğinde komutanının kolayca karşılık vermesini sağladı.[26]

Tasiri 3 Haziran akşamı evinde 20 askerle buluştu ve sekizini sabah saat 2.00'de üssün yakınındaki muz bahçelerinde kendisine katılmaya ve bir tür saldırı düzenlemeye ikna etmeyi başardı. Fakat komplolarının duyulmasının ardından Tasiri gözaltına alındı.[27] Gözaltına alınan bir diğer kişinin, diğer üyeleri kendi planları ortaya çıkmadan önce harekete geçmeye karar veren Özgür Afrika Hareketi üyesi genç bir subay olan Teğmen Baah Acheamfour olması dışında, olaylar bu noktada aslında kolayca sona erebilirdi.[28] (İronik bir

[24] Böylesine geniş bir asker grubunun varlığı Albay Samuel Ofosu-Apea tarafından doğrulandı. Ofosu-Apea'ya göre düzenli askere alma usulü 1966'daki ilk darbeyle bozuldu ve bir daha eski haline getirilemedi, bu da uygun şekilde eğitilmiş erlerde eksikliklere yol açtı. 1973 yılında Albay Ofosu-Apea'ya yeni bir silahlı kuvvetler askere alma merkezi kurma, çok sayıda kişiyi askere alma ve onları eğitme yetkisi verildi. Bu büyük grup, insangücü açığını kapatmaya yönelik bir çabaydı (Albay [emekli] Samuel Ofosu-Apea ile mülakat. 15 Ağustos 2000. Akra, Gana).

[25] Onbaşı (emekli) Peter Tasiri ile mülakat. 10 Ağustos 2001. Akra, Gana.

[26] Ruhban Albay (emekli) Kwesi Oteng ile mülakat. 14 Ağustos 2001. Akra, Gana.

[27] Onbaşı (emekli) Peter Tasiri ile mülakat. 10 Ağustos 2001. Akra, Gana.

[28] Kweku Baaku ile mülakat. 28 Haziran 2000. Akra, Gana. Boakye-Djan, Rawlings

şekilde, Acheamfour aslında Tasiri'nin örgütünün bir üyesi değildi ama o gece gözaltına alınmıştı çünkü Onbaşı Tasiri bir zamanlar onu örgüte kazanmaya çalışmış ama başaramamıştı). Yüzbaşı Boakye-Djan ve Onbaşı Tasiri'nin Beşinci Piyade Taburu'na mensup olmaları nedeniyle Özgür Afrika Hareketi'nin endişelenmesi için nedenler vardı, bu adamların komplolarına yönelik herhangi bir soruşturma kendi komplolarının izlerini ortaya çıkarabilirdi.

3.2. Saldırı

Sabah saat 2.00'de Özgür Afrika Hareketi, kısa süre önce gözaltına alınan piyade mensuplarını serbest bırakmak için iki adam göndererek darbe girişimini başlattı. Hapishaneden kaçış sırasında gardiyanlardan biri öldürüldü.[29] Kısa bir süre sonra bu iki komplocudan biri de öldü ve bu ölüm hâlâ aydınlatılmamıştır.[30]

İsyan daha sonra Beşinci Piyade Taburu'na yayıldı. Birliğin erleri de kısa süre içinde isyana katıldıysa da bazıları bunu baskı altında yaptılar. Onbaşı Tasiri bina bina dolaşarak ayaklanmayı duyuracak, katılmakta isteksiz olanları katılmaya zorlayacaktı.

Bu aşamada isyan hâlâ çok zayıftı. Piyadelerdeki isyancılara hava kuvvetlerinden bazı erler katılmış olsa da sayıları hâlâ azdı. Bazı küçük silahları vardı ama ağır silahları yoktu ve görünüşe göre mühimmat sıkıntısı çekiyorlardı (Ziorklui 1988, 251). Nöbet tutan askerlerden silah alabildiler ve bunları cephanelikten alabildikleriyle takviye ettiler. İsyan

4 Haziran'da idam edileceği için saldırdıklarını iddia ettiyse de bu açıkça yanlıştır. Binbaşı (emekli) Kojo Boakye-Djan ile mülakat. 2 Temmuz 1999. Hemmel Hempstead, Birleşik Krallık.

[29] Onbaşı (emekli) Peter Tasiri ile mülakat. 10 Ağustos 2001. Akra, Gana.

[30] Teğmen Agyeman Bio hava kuvvetleri komutanının konutunda öldü ve burada intihar etmiş olabilir. Bu şaşırtıcı eylem için herhangi bir açıklama yapılmadıysa da birçok kaynak aynı iddiayı dile getirir.

diğer birliklere yayıldıysa da lojistik sıkıntıları devam ediyordu çünkü cephaneliklerin anahtarları subayların elindeydi ve çoğu anahtarlarını da yanlarına alarak kaçmıştı (250).

İsyan aynı zamanda merkezî bîr liderlikten yoksun olması nedeniyle de zayıflamıştı. Kaotik ve dağınıktı, stratejisini şekillendirecek kimse yoktu. Yüzbaşı Boakye-Djan ve Onbaşı Tasiri (ne de daha sonra Uçuş Teğmeni Rawlings) kendi bölgesinde nüfuz sahibi olsa da hiçbiri duruma hâkim değildi.[31]

Taktik düzeyde, darbenin liderliğini büyük ölçüde bir grup seçkin er, Genç Liderler Bölüğü mezunları ya da gayriresmi adıyla Oğlanlar Bölüğü üstlenmişti.[32] Bunlar kıdemli astsubay rollerine adım atmak üzere yetiştirilen ikinci nesil askerlerdi. Hâlâ genç ve çoğunlukla onbaşı rütbesinde olmalarına rağmen, isyana bir nebze de olsa komuta yapısı ve tutarlılık kazandırdılar.[33] İsyanın başarıya ulaşması için subayların otoritesine meydan okunması ve kökleşmiş itaat alışkanlıklarının zayıflatılması gerekiyordu. Bunu yapmanın bir yolu da esir alınan subayları herkesin ortasında dövmek ve aşağılamaktı. Ordu hâlâ bedensel cezalandırma uyguladığından, bu hareket rollerin kasıtlı olarak tersine çevrilmesi ve bir subaya vurma tabusunun kasıtlı olarak ihlal edilmesiydi. Esirlerin başları da acemi erler gibi tıraş ediliyordu.

İsyanın ilk aşamasında yakalanan subayların çoğu askerî istihbarat biriminin nöbetçi odasına götürüldüler ve burada tartaklandılar. Esirlere ölecekleri söylendi. Hatta bir subay dışarı çıkarıldı, dışarıda silahla ateş edildi ve böylece diğer esirlere onun kurşuna dizildiği izlenimi verildi ki bu sahte bir infazdı. Yine de son derece ikna ediciydi ve orada bulunan subaylardan en az birini hayatta kalamayacağına ikna etmişti.[34]

[31] Rawlings ve Boakye-Djan'ın isyan boyunca orada olup olmadıkları şüpheliydi. Ön saflardan uzakta olsalardı, bu durum olaylar üzerinde denetim sağlamalarını zorlaştırırdı.
[32] Onbaşı (emekli) Rexford Ohemeng ile mülakat. 13 Ağustos 2001. Akra, Gana.
[33] Onbaşı (emekli) Rexford Ohemeng ile mülakat. 13 Ağustos 2001.
[34] Albay (emekli) Seth Kwahu ile mülakat. 4 Eylül 2000. Akra, Gana.

Ordu bu darbe girişimine bir bütün olarak hazırlıksız yakalanmıştı. Duruşma devam ederken ordu birlikleri teyakkuza geçirilmemişti çünkü komutanlar ciddi bir tehlike beklemiyorlardı.[35] O gece erken saatlerde gözaltılar yaptığı için hâlâ teyakkuzda olan Beşinci Piyade Taburu bile ayaklanmaya hazırlıksız yakalanmıştı. Yüzbaşı Boakye-Djan'ın eylemleri özellikle beklenmedikti çünkü kendisi birlik komutanına yakındı,[36] hatta isyanı bastırmakla görevlendirilmiş bile olabilirdi.[37]

Rejime bağlı askerler ayaklanma başlar başlamaz girişimden haberdar olmalarına rağmen tepki vermede yavaş kaldılar. En tepede, kara kuvvetleri komutanı General Odartey-Wellington, sabah 2.00'den beri harekât odasından olayları izliyordu.[38] Gana'nın güneyindeki tüm kara kuvvetlerinin komutanı olan astı Tuğgeneral I. K. Amoah, kara kuvvetleri komutanına durumun denetimleri altında olduğuna dair güvence vermişti.[39]

Olaya karışanlarla yaptığım mülakatlar, daha önce hiçbir isyan başarılı olmadığı için subayların içinde bulundukları tehlikenin tam olarak farkında olmadıklarını açığa çıkardı. Birinin açıkladığı gibi, isyan "yeni ve benzersiz bir deneyimdi. . . bir isyan ve hedef bizdik. Diğer sefer[ler]de hedef hükümetti, bu sefer hedef bizdik."[40] Aslında bazı subaylar bir isyanın yolda olduğunu kabul etmekte bile zorlanmıştı. Savunma Bakanlığı'nın harekât odası bir subayı kalkan olarak kullanan isyancılar tarafından kuşatıldığında içerideki bazı subaylar rehinenin saldırıyı yönetiyor olması gerektiği-

[35] General (emekli) Edwin Sam ile mülakat. 28 Haziran 2000. Akra, Gana.
[36] Ruhban Albay (emekli) Kwesi Oteng ile mülakat. 14 Ağustos 2001. Akra, Gana.
[37] Binbaşı (emekli) Abubakar Sulemana ile mülakat. 18 Ağustos 2001. Akra, Gana.
[38] Albay (emekli) E.D.F. Prah ile mülakat. 13 Ağustos 2001. Akra, Gana.
[39] Albay (emekli) E. D. F. Prah ile mülakat. 13 Ağustos 2001. Akra, Gana.
[40] Tuğgeneral (emekli) Joseph Nunoo-Mensah ile mülakat. 25 Temmuz 2000. Akra, Gana

ne inanmışlardı.[41] Ardından harekât odasındaki erler taraf değiştirip onları esir alınca şaşkına döneceklerdi.

Rawlings'in simgesel önemine rağmen, sabah saat 5.30'a kadar kimse onu serbest bırakmaya çalışmadı, o sırada isyan çoktan başlamıştı.[42] Rawlings ilk başta hücresinden çıkmakta tereddüt etti çünkü gelen isyancı askerleri tanımıyordu ve bunun kaçarken kendisini vurmak için kurulmuş bir oyun olmasından endişelenmişti. Yine de çıkmayı kabul ettikten sonra yaklaşık 500 metre koşarak isyancıların denetimindeki ve Beşinci Piyade Tugayı'ndan isyana katılan erler tarafından korunan radyo istasyonuna gidecekti.

Rawlings yayına girdi ve sabah 6.00 sularında art arda iki yayın yaptı.[43] Sözlerinin özü şöyleydi:

Asker safları [erler] bu ülkenin kaderini ellerine almış durumdalar. Sevgili subaylar, eğer kan dökülmesini önlemek istiyorsak, sizden onların yoluna çıkmamanızı rica ediyorum çünkü onlar örke ve nefretle dolular: bunca yıldır baskı altında tutarak içlerine zorla soktuğumuz nefretle. Yarattığımız zehri dışarı çıkarmaya hazırlar. Bu yüzden tanrı aşkına onların yoluna çıkmayın. . . . Ya sorunun bir parçasısınız ya da çözümün. Orta yol yok. . . . [Daha fazla kan dökülmesi] gerekmiyor. Bu ülke sorunlarını kan dökmeden de çözebilir. Diğer açıklamalar daha sonra gelecektir. Bu arada yurttaşlarımız normal hayatlarına ve işlerine devam edebilirler. (Ziorklui 1988, 246-247)

Rawlings'in orduya ve özellikle de subaylara yönelik ol-

[41] Albay (emekli) Harry Lawrence Ofosu-Appiah ile mülakat. 13 Ağustos 2001. Akra, Gana.

[42] Rawlings'in cezaevindeki hücresinden tam olarak ne zaman serbest bırakıldığı konusunda bazı küçük anlaşmazlıklar söz konusudur. Yankah'a göre isyancılar Rawlings'i almaya sabah 4:00'te geldiyse de (Yankah 1986, 21) Shillington saati 5:30 olarak verir (Shillington 1992, 44) ve Duodo 5:45 olduğunu belirtir (Ziorklui 1988, 244). Rawlings serbest bırakıldıktan kısa bir süre sonra bir yayın yaptığından ve yayın sabah 6'ya yakın olduğundan, daha geç saatler daha makuldür.

[43] Görüşülen iki kişi ilk yayını sabah 6:00 haberleriyle aynı saate yerleştirirken, Aboagye bu yayını 7:30'a koyar (Aboagye 1999, 102).

duğu açık olan iddiaları, başkentin büyük bölümü üzerinde alçaktan ve gürültülü bir şekilde uçan bir hava kuvvetleri uçağının varlığıyla da vurgulanıyordu. İsyancılar, Gana darbeler tarihinde bir ilke imza atarak, silahsız bir eğitim uçağını ele geçirmişlerdi.

3.3. Yanıt

Rawlings'in yayınından sonra kara kuvvetleri komutanı artık Birinci Tugay'ın sorunları denetim altında tutamadığını kabullenmişti. Astını atlayarak, tıpkı birkaç hafta önceki darbe girişimi sırasında olduğu gibi, isyanı bastırmak üzere zırhlı alaydan Binbaşı Sulemana'yı gönderdi. Sulemana adamlarını birliğin ana meydanında topladı ve karışıklığı bastırmak için altı zırhlı araç gönderdi.[44] Zırhlı araçlardan bir grup, isyancılar tarafından esir tutulan üst düzey subayları serbest bırakmak ve onları zırhlı alay karargâhına geri getirmek için gönderilmişti.[45] İkinci bir zırhlı araç grubu ise radyo istasyonunu isyancılardan geri almaya yönlendirilmişti. Orada, hedeften henüz ayrılmış olan üç hafif nakliye aracıyla seyahat eden küçük bir isyancı grubuyla çatışmaya girdiler. Kamyonlardan biri ele geçirildi; Rawlings'in de içinde bulunduğu ikinci kamyon ateş altında kaldı ama Rawlings kaçmayı başardı.[46]

Zırhlı birlikler radyo istasyonunu geri almayı başardıktan sonra kara kuvvetleri komutanı iki yayın yaptı. İlki, sabah 9.00'da yapılmıştı ve bir isyana verilen basmakalıp bir yanıttan ibaretti. General Odartey-Wellington ayaklanmanın bastırıldığını duyuruyor ve orduda düzeni yeniden sağlamaya çalıştığını bildiriyordu:

[44] Binbaşı (emekli) Abubakar Sulemana ile mülakat. 18 Ağustos 2001. Akra, Gana.
[45] Albay (emekli) Harry Lawrence Ofosu-Appiah ile mülakat. 13 Ağustos 2001. Akra, Gana.
[46] Bkz: Ziorklui (1988, 250) ve Onbaşı (emekli) Peter Tasiri ile 10 Ağustos 2001 tarihinde Accra, Gana'da yapılan mülakat.

. . .Gana Silahlı Kuvvetleri'nin tüm subay ve erlerine birliklerine dönmelerini öneriyorum. Silahlı kuvvetleri normale döndürmek için adımlar atılmaktadır. . . . Tüm yurttaşları, can ve mal güvenliğini sağlamak için tüm adımların atıldığından emin oldukları sürece normal görevlerine devam etmeleri konusunda temin etmek istiyorum. Ayrıca, ayaklanmaya bilfiil katılmış olsun ya da olmasın, tüm subay ve erlerin, herhangi bir yakınma ya da iddia edilen adaletsizlikleri gidermek için adımlar atılırken birliklerine geri rapor vermeleri gerektiğini de eklemek isterim. (Okeke 1982, 43)

Bununla beraber isyancıların tepelerinde uçan uçağı hükümetin denetimi elinde tutmadığını açıkça ortaya koymuştu. Böylece saat sabah 10.30 sularında kara kuvvetleri komutanı bu kez daha uzlaşmacı bir ses tonuyla radyoya geri dönüp şu mesajı verecekti:

Bir kez daha stüdyoya geldim. Bu kez Gana Silahlı Kuvvetleri'nin tüm mensuplarına kişisel bir çağrıda bulunmak için geldim. Dışarıda olan tüm rütbelilere derhal ateşi kesmeleri çağrısında bulunuyorum. Ayrıca Teğmen Rawlings ve beraberindeki tüm rütbelileri benimle karargâhta buluşmaya çağırıyorum. . . . Hiçbir şekilde mağduriyet yaşanmayacağı ve hiçbir şekilde gözaltı olmayacağı konusunda hepinize tam güvence veriyorum. Diğer tüm personel daha önce talimat verildiği şekilde kendi birimlerine rapor verecektir. Hava Kuvvetleri uçaklarının tüm uçuşları durdurulacaktır. Bu görevin hızla normalleşmesini sağlamak için hepinizi tam bir işbirliği yapmaya çağırıyorum. Şimdiden teşekkür ederim. (Okeke 1982, 43)

Hükümetin müzakere teklifi samimiydi ve General Odartey-Wellington isyancılar tarafından saygı duyulan birkaç üst rütbeli komutandan biriydi. Bununla beraber müzakereler hiçbir zaman gerçekleşmeyecekti çünkü Rawlings'le kara kuvvetleri komutanı arasında bir görüşme ayarlamak için yapılan her girişim pusu korkusuyla engellenmişti. Her hâlükârda, rejime bağlı olanların müzakere edebileceği bir isyan merkezi yoktu.

Hükümet isyanı bastırmayı başaramamış olsa da isyancılar zor durumdaydılar. İsyan dağınıktı ve hükümetin çeşitli bastırma çabaları karşısında zemin kaybetmiş gibi görünüyordu.[47] Lojistik sorunları da gitgide ağırlaşmaya başlamıştı. Rawlings'e göre isyancılar "dağınık bir şekilde yayılmışlardı ve. . . çok az cephaneleri vardı" (Ziorklui 1988, 251). Öte yandan, isyancıların dağınık olması ve merkezî bir liderliğe sahip olmaması da isyanın yayıldıktan sonra bastırılmasını çok zorlaştıran bir etkendi. Kara kuvvetleri komutanının vaatlerine rağmen, isyancıların teslim olmaları hâlinde kaybedecekleri çok şey olduğundan ve darbenin olası sonucu belirsizliğini koruduğundan direnmeye devam ettiler.

3.4. Rüzgâr Tersine Dönüyor

Rüzgâr yavaş yavaş isyancıların lehine esmeye başlayacaktı. İsyan, başkentten yaklaşık 16 kilometre uzakta, liman şehri Tema'da konuşlu Birinci Piyade Taburu'na sıçradığında lojistik sorunlarının bir kısmı hafiflemişti. Boakye-Djan'ın en iyi adamlarından biri olan Yüzbaşı Henry Smith, Birinci Piyade Taburu'nda görevliydi ve orada komplocu bir çekirdek oluşturmuştu. Birinci Piyade Taburu düşmekle kalmadı, Yüzbaşı Smith aynı zamanda birliğin cephaneliğini de açarak isyancılara ayaklanma sırasında kullanılan mühimmatın çoğunu sağlamıştı.[48] Başkent yakınlarındaki diğer piyade birliğinin bu olduğu ve rejime bağlı kuvvetlerin takviye sağlamak için bu birliğe güvendiği düşünüldüğünde, bu hükümet kuvvetleri için ağır bir darbeydi.

İsyancılar hafif topçu bataryalarını kullanmaya başladıklarında taktiksel güçlerini de artırdılar. Başlangıçta teknik sorunlar vardı çünkü isyancılar yanlarında bir subay olmadan

[47] Kweku Baaku ile mülakat. 28 Haziran 2000. Akra, Gana.
[48] Kweku Baaku ile mülakat. 6 Ağustos 2001. Akra, Gana.

havan topu kullanmaya alışık değillerdi ve sonuç olarak düşmanlarının binalarından ziyade kendi binalarını vurdular. Bununla beraber bir süre sonra nişan alma becerilerini geliştirdiler ve zırhlı alaya ait binaları başarıyla vurmaya başladılar. Bu bombardımanı, zırhlı alayın karargâhını ele geçiren bir piyade saldırısı izledi (bu binaların büyük ölçüde boş olması bunu kolaylaştırmıştı).[49] Ayrıca istihkam alayının bir saldırısını savuşturmak için havan topları da kullandılar.[50] Topçuların sesi uzaktan duyulabiliyordu ve üssün geri kalanına isyancıların henüz yenilmediğini duyuruyordu.

Taktik kapasitede daha da önemli bir gelişme ise genç subayların darbeye katılarak isyanın savaş gücünü artırmaları ve aynı zamanda rejime bağlı kuvvetlerin isyanı denetim altına alma kapasitesini azaltmaları olacaktı. İsyana katılan ast rütbeli subaylar erlerle dayanışma içinde olduklarını göstermek için rütbe nişanlarını çıkarmış olsalar da isyan boyunca isyancıları eşgüdümleyerek ve örgütleyerek liderlik rollerini üstlenmeye devam ettiler.[51] Taktik avantajlarına rağmen, ast rütbeli subayların isyana dahil olması isyancıların düşüncelerinde önemli bir değişimin yaşanmasını gerektirmişti. Nitekim bu isyan, kıdemli astsubayların bile zaman zaman baskı mekanizmasının bir parçası olarak görüldükleri, erler ile subaylar arasında yaşanan bir sınıf savaşı gibi başlamıştı.[52] Aslında subaylara karşı antipati o kadar yoğundu ki hem Rawlings hem de Boakye-Djan devrimci kimliklerine rağmen kendilerinin de saldırıya uğrayacağından korkarak darbe girişimi sırasında uzun süre saklanmış olabilirler (Okeke 1982, 43). Ne yazık ki bu değişikliğin nasıl gerçekleştiğine dair çok az bilgi olsa da isyan üzerindeki etkisi açıktır.[53]

[49] Onbaşı (emekli) Peter Tasiri ile mülakat. 10 Ağustos 2001. Akra, Gana.
[50] Onbaşı (emekli) Adam Al-Hassan ile mülakat. 17 Ağustos 2001. Akra, Gana.
[51] Onbaşı (emekli) Peter Tasiri ile mülakat. 10 Ağustos 2001. Akra, Gana.
[52] Onbaşı (emekli) Peter Tasiri ile mülakat. 10 Ağustos 2001. Akra, Gana.
[53] Bazı kaynaklar Rawlings'in isyancı koalisyonu genişletme çabalarına itibar eder ama bu Rawlings'e sahip olduğundan çok daha fazla faillik atfeder. Sorunu daha da karmaşıklaştıran, genç subayların katılımı tek bir ayrı uğrakta gerçekleşme-

Darbe girişiminin bir diğer dönüm noktası, isyancıların radyo istasyonunu, onu yeterince savunacak yeterli piyadeye sahip olmayan rejime bağlı birliklerden bir kez daha ele geçirmeleri olacaktı.[54] Merkezî bir liderlik olmadığı için, isyanın farklı *ad hoc* temsilcileri tüm bir öğleden sonra canlı yayında anonslar yaparak isyanın başarılı olduğunu iddia ettiler ve orta ve üst rütbeli subayları kendi güvenlikleri için yeni yetkililere rapor vermeye yönlendirdiler.[55]

Bu yayınlar, sayıları azalan hükümet yanlısı ordu mensuplarının durumunu görünüşe göre daha da kötüleştirmişti. Direniş ceplerinde bile askerler ayrılıyor ve subaylar pes ediyordu.[56] Öğleden sonra bir noktada ordu harekât odası isyancıların eline geçti ve rejime bağlı askerler için merkezî bir eşgüdüm noktası ortadan kalktı. Harekât odasını koruyan askerler bitkin düşmüştü ve yardıma ihtiyaçları olmasına rağmen Birinci Piyade Taburu'ndan beklenen takviye birlikler bir türlü gelmemişti. Sonunda istihkâm alayından takviye geldiyse de onlar da isyancılar geldiğinde kapıları açtılar. Böylece ordu harekât odası tek kurşun atılmadan düştü.[57]

Saat 15.00 sularında kara kuvvetleri komutanı General Odartey Wellington, geçici karargâh olarak kullandığı polis karakolunun dışında çıkan bir çatışmada öldürüldü. Tugay karargâhıyla irtibatını kaybettiğinden, kendi başına kuvvet toplamaya çalışıyordu. Ölümünün o sırada gerçekte ne kadar etkisi olduğu belli değildir. Taktik düzeyde, rejime bağlı

mesidir. İsyanın bazı bölümlerinde genç subaylar uzun süredir yer almaktaydı. Boakye-Djan'ın grubundan küçük rütbeli subaylar darbenin en başında hayatî görevler üstlendi ve tüm bu süre boyunca isyanın bir parçası oldu. Benzer şekilde, Akra üzerinde uçan uçağın pilotu da bir subaydı. Tüm söyleyebileceğimiz, öğleden sonra geç saatlerde isyanın daha kıdemsiz subayları da kapsadığı ve bunun darbe girişiminin gidişatı üzerinde önemli bir etkisi olduğudur.

[54] Binbaşı (emekli) Abubakar Sulemana ile mülakat. 18 Ağustos 2001. Akra, Gana.

[55] Yüzbaşı (emekli) James Owoo ile mülakat. 2 Ağustos 2001. Akra, Gana.

[56] Albay (emekli) Harry Lawrence Ofosu-Appiah ile mülakat. 13 Ağustos 2001. Akra, Gana.

[57] Albay (emekli) E.D.F. Prah ile mülakat. 13 Ağustos 2001. Akra, Gana.

kuvvetlerin askerî gücünü önemli ölçüde azaltmamış olabilir.[58] Ölüm haberi de hızla yayılmamış gibi görünmektedir, bu nedenle rejim yanlısı kuvvetlere ciddi bir psikolojik darbe indirmiş olması pek olası değildir. İsyancılar radyo yayınlarında bu ölümden hiç bahsetmediler; bu da birçok katılımcının bunu ancak daha sonra öğrendiğini gösteriyor (Awoonor 1984, 110).

İsyan girişiminin hayatî dönüm noktası ise 4 Haziran akşamı Birinci Piyade Tugayı'nın direnişi bırakma kararıydı. Zırhlı alay, piyade takviyelerinin gelmemesi üzerine tugay karargâhını savunmak üzere karargâhın etrafında toplanmıştı. Akşam karanlığında, saat 18.00 sularında isyancılar, dört adet silahlı ve yüklü Pinzgauer hafif nakliye aracıyla (her biri yaklaşık on adam alabilen küçük kamyonlar), Birinci Piyade Tugayı karargâhına yaklaştılar. Bunun üzerine zırhlı alay komutanı Binbaşı Sulemana karargâhın çevresine savunma amaçlı konuşlanmak için izin istediyse de bu talebi reddedildi. Tugay komutanı Sulemana'ya zaten yeterince kan döküldüğünü ve hükümet kuvvetlerinin daha fazla direnmemesi gerektiğini söyledi. Binbaşı Sulemana teslim olmanın, isyana karşı direnişteki merkezî rolleri nedeniyle adamlarını riske atacağını savunduysa da tugay komutanı tavrını değiştirmeyi reddetti. Sonunda, Sulemana ve birliğinden iki subay daha ortadan kayboldu ve böylece darbeye karşı son gerçek direniş de sona ermiş oldu.[59]

3.5. Safları Sıklaştırma

Hükümetin isyancılara şartlı teslimi, o gece geç saatlerde yapılan bir radyo yayınıyla resmîleşti. Saat 20.30'da Gana Genelkurmay başkanı General Joshua Hamidu "devrimci kuv-

[58] Muhtemelen küçük bir grup adamla seyahat etti çünkü doğrudan komutası altında hiçbir kuvvet yoktu ve ona bağlı kuvvetler azdı.

[59] Binbaşı (emekli) Abubakar Sulemana ile mülakat. 18 Ağustos 2001. Akra, Gana.

vetlerin" zaferini ilan etti ve eski ordunun lağvedildiğini kaldırıldığını duyurdu (Aboagye 1999, 103):

Acheampong ve Akuffo rejimlerinin ikiyüzlülüğünün. . . sona erdiğini duyurmaktan mutluluk duyuyorum. Söz konusu rejimin tüm mensupları, kendi güvenlikleri için hava kuvvetleri üssüne ya da en yakın polis karakoluna rapor vermelidir. Seçimlerin planlandığı gibi devam edeceği konusunda sizi temin etmek isteriz. . . . Bu nedenle bu yolu izlememiz ulusal çıkarlarımız içindir. Çok uzun zamandır acı çekiyoruz. . . . Tanrı bu ulusu korusun. (Yankah 1986, 23)

Genelkurmay başkanının darbenin başarısını teyit etmesiyle birlikte, hangi tarafın yönetimde olduğu konusunda daha fazla belirsizlik kalmamıştı (Okeke 1982, 44).

3.6. Analiz

4 Haziran isyanının muharebeyi andıran yanları vardır. Bu, Gana tarihinde kaba güce en açıktan başvuran darbe girişimiydi; mühimmat ve topçu bataryalarına erişim, isyancıların savaşma becerisi açısından hayatî önemi haizdi. Bununla birlikte, taktik etmenler tek başına ele alındığında, ayaklanmanın başarılı olmasından ziyade başarısızlığını öngörmesi gerekirdi. Nitekim darbeye kalkışanlar rejim yanlısı kuvvetlerden çok daha zayıf başlamışlar ve uzun bir süre de öyle kalmışlardı.

İsyanın neden başarılı olduğunu açıklamak için yorumcular genellikle erlerin mutsuzluğuna işaret ederek üstü kapalı bir şekilde bu darbenin seçimlere benzediğini de savunmaktadırlar. Gelgelelim bu bakış açısı, neden bu kadar çok askerin isyana katılmakta tereddüt ettiğini açıklamaz. Tercihler darbe girişimlerinde en önemli etken olsaydı isyanın çok daha hızlı ve daha az zorlukla başarıya ulaşması gerekirdi.

Bu darbe girişiminin hem dinamikleri hem de sonuçlarıyla sadece darbeleri eşgüdüm oyunları olarak yorumlayan ku-

ram tutarlıdır. Rawlings ve komplocu arkadaşlarının yargılanması, erler arasında isyana yönelik yaygın desteği ortak bilgi hâline getirerek ordu içindeki inançları isyan yanlısı bir yönde şekillendirdi. Darbe girişimi başladığında, isyancılar beklentileri etkilemek için hem radyo yayınlarını hem de tepeden uçan bir jetin sesini kullanarak ses ve radyo dalgalarına hâkim oldular. İsyancılar açık enformasyonu ne kadar uzun süre denetim altında tutabildilerse ordu mensupları da o kadar çok onların lehine sürüye katıldılar. Önce erler katıldı, sonra düşük rütbeli subaylar ve nihayet orta ve üst rütbeli subaylar ülkeyi kanlı bir yangına sürüklemektense savaşmayı bırakmaya karar verdiler.

3.6.1. Muharebeler Olarak Darbeler

Darbe girişimleri sadece taktik boyutları açısından anlaşılırsa, 4 Haziran darbe girişiminin başlangıçta hızlı ve kararlı bir şekilde bastırılmak yerine başarılı olması için hiçbir neden yoktu. Yine de bu yaklaşımla ilgili sorun, isyanın neden başlangıç aşamasını atlattığını açıklamaktaki başarısızlığından daha derindir. Bu darbe girişiminin birbirini izleyen her aşamasında, isyanın yalnızca taktik unsurlar açısından nasıl galip geldiğini anlamak zordur.

Açıkça görüldüğü üzere, darbe girişiminin başlangıcında darbeciler galip gelmek için yeterli güce sahip değillerdi. İsyan, isyancı Yüzbaşı Boakye-Djan'ın komuta ettiği Beşinci Piyade Taburu'nun tek bir bölüğünde yoğunlaşmış ve hava kuvvetlerinden yaklaşık 30 er daha çekmişti. İsyanın tüm taburu sardığı varsayılsa bile, bu tabur yine de rejime bağlı zırhlı alayla boy ölçüşemezdi ve kendisine karşı dizilen birleşik sadık kuvvetlerden daha zayıf olurdu. Başkent piyade taburu normal şartlar altında zorlu bir güç olmasına rağmen, darbe girişimi sırasında kayda değer lojistik dezavantajlarla engellendi. İsyancıların ellerinde çoğunlukla hafif si-

lahlar ve sınırlı cephane vardı çünkü geri çekilirken subaylar, cephaneliklerin anahtarları beraberlerinde götürmüşlerdi (Ziorklui 1988, 250-251). Denetimini ele geçirdikleri hava kuvvetlerine ait savaş uçağı bile silahsızdı ve bu nedenle ne bombalamak ne de sadık güçleri vurmak için kullanılabilirdi (Jackson 1999, 94).

Buna ek olarak, dağınık ve merkezî liderlikten yoksun olan isyan taktik açıdan zayıftı bu nedenle askerler tutunumlu olarak hareket edemediler. Girişime katılan astsubaylar sayesinde kısmen taktik liderliğe sahip olsalar da, isyanın ilk aşamasında subayların olmaması, isyancıların etkili bir şekilde mücadele edemediği anlamına geliyordu. Bunun bir sonucu olarak, ordudaki ayaklanma ilk aşamalarda hükümetin bastırma çabaları karşısında kayıplar verdi.[60] Kuvvetler dengesi bakış açısından, isyan başarısız olmaya mahkûmdu.

Bu yaklaşımın beklediğinin aksine, isyan bu noktada çökmedi, devam etti ve aslında daha da güçlendi. İsyan rejime bağlı güçlere karşı taktik avantaj elde ettiğinde, bu genellikle rejim yanlısı güçlerin zorlu çatışmalarda yenilmesinden ziyade hükümet tarafındaki askerlerin taraf değiştirmelerinden kaynaklandı. Örneğin isyan süresince hem ordunun hem de savunma bakanlığının harekât odaları düştü ve böylece rejime bağlı güçlerin bir yanıt eşgüdümlemesi daha zorlaştı. Her iki durumda da isyancılar kapıya geldiklerinde harekât odasındaki erler taraf değiştirdiler; isyancı güçler hiçbir zaman zorla içeri girmek zorunda kalmadılar.[61] Zamanla isyana yeni güçler katıldı ve isyanın taktik eksiklikleri giderildi. Birinci Piyade Taburu isyana katılarak cephaneliklerine erişim sağladığında isyancılar mühimmatlarını yenilemeyi başardılar.[62]

En önemli taktik ilerleme, genç subayların isyancıları eşgüdümleyerek ve örgütleyerek isyana katılmaya başlamasıy-

[60] Kweku Baaku ile mülakat. 28 Haziran 2000. Akra, Gana.
[61] Albay (emekli) E.D.F. Prah ile mülakat. 13 Ağustos 2001. Akra, Gana.
[62] Kweku Baaku ile mülakat. 6 Ağustos 2001. Akra, Gana.

la gerçekleşti.[63] Genç subayların isyana katılması aynı anda hem isyanı güçlendirdi hem de rejime bağlı kuvvetlerin ayaklanmayı bastırma kabiliyetini zayıflattı.[64]

İsyan önemli ölçüde güçlendikten sonra bile, kuvvetten ziyade büyük ölçüde yıpratma yoluyla zemin kazanmaya devam etti. Rejime bağlı subaylar ve erler görev yerlerini terk edip çekip gittiler. Bazı askerler kalıp taraf değiştirmiş olsa da hükümet kuvvetleri muhtemelen muhaliflerin kazandığından daha fazla adam kaybettiler. İki tarafın gücündeki bu dinamik değişim darbenin başarısı için hayatî önemi haiz olsa da herhangi bir taktik modelin büyük ölçüde dışındaydı.

Darbenin sonunda bile isyancılar rejime bağlı güçleri kesin olarak mağlup etmemişlerdi. Hükümet yanlısı güçler direnme kapasitesini sonuna kadar korumuştu ve aslında zırhlı alayın komutanı direnmeye devam etmek istediyse de komutanı tarafından bu isteği reddedilmişti. Taktik etkenler isyanın başarısını olayın hiçbir aşamasında tam olarak açıklayamaz.

Muharebe kuramı, isyanın dinamiklerinin bazı yönlerini, özellikle de darbe girişiminin birincil hedeflerini ve çatışmanın yoğunluğunu daha iyi açıklar. Darbe girişimi sırasında tamamen askerî üslerde savaşıldı ve çatışma alanlarının çoğunun açık bir taktik değeri vardır. Darbe girişimcileri başkentteki ya da yakınındaki tüm askerî birliklerin yanı sıra önemli komuta kontrol noktalarını da ele geçirdiler. Taktik açıdan en az değerli hedef radyo istasyonu olsa da bu bile isyanın kaosu ve karmaşası içinde iletişim kurmak için kullanıldı.

Kuramla da uyumlu olarak, 4 Haziran darbe girişimi Gana tarihindeki en şiddetli ve tehlikeli darbelerden biriydi. Rejime bağlı birliklerin zırhlı araçları kamyonlardaki isyancılara ateş açtı ve isyancılar hükümet yanlısı güçleri bombaladı ve çıkan çatışmada kara kuvvetleri komutanını öldürdü. İsyancıların davranışları hiç de nazik değildi; isyancılar, erleri ve subayları ölümle tehdit ettilerse de her iki durumda da teh-

[63] Onbaşı (emekli) Peter Tasiri ile mülakat. 10 Ağustos 2001. Akra, Gana.
[64] Albay (emekli) Kwesi Oteng ile mülakat. 14 Ağustos 2001. Akra, Gana.

ditleri eyleme dönüşmedi. Bu, Gana'da isyancıların yaygın bir şekilde acımasız davranışlar sergilediği ilk darbe girişimiydi.

3.6.2. Seçimler Olarak Darbeler

4 Haziran darbe girişiminin erlerin ordu hiyerarşisine karşı duydukları yoğun öfke nedeniyle meydana geldiği ve başarıya ulaştığı yönündeki açıklama ağır basmaktadır. Bu yoruma göre, sıradan askerin öfkesi o kadar yoğundu ki bir orman yangını gibi önüne çıkan her şeyi yakıp yok etti (Okeke 1982, 42), bu da isyanı durdurulamaz ve II. Yüksek Askerî Konsey'in devrilmesini kaçınılmaz kıldı. Dolayısıyla bu sav, darbelerin seçimler gibi olduğunu ve bu darbe girişimindeki en önemli etkenin sıradan askerin hissiyatı olduğunu dolaylı olarak varsaymaktadır.

Fakat darbelerin seçimleri andırdığı savı 4 Haziran 1979 darbesinin sonucuna uymakla birlikte, darbe girişiminin dinamiklerini açıklamada aynı derecede başarılı değildir. Özellikle de hükümete karşı duydukları yoğun öfkeye rağmen neden bu kadar fazla askerin başlangıçta isyana katılmakta neden tereddüt ettiğini açıklayamamaktadır. Bu kuramın öngörüleri doğru olsaydı, hükümetten hoşlanmayan erlerin isyan başlar başlamaz kitleler hâlinde isyana katılmaları gerekirdi. Bunun yerine, kanıtlar isyan epey ilerleyinceye kadar, belki de ayaklanma başladıktan on iki ya da daha fazla saat sonrasına kadar isyanın eratın ilgisini çekmediğini göstermektedir.

Bir isyan için elverişli koşullara rağmen, meydan okuyanlar darbenin başlangıcında askerleri kendi davalarına çekmekte oldukça zorlandı. İsyanın kalbi, Peter Tasiri'nin onbaşı olduğu ve Yüzbaşı Boakye-Djan'ın D Bölüğü'ne komuta ettiği Beşinci Piyade Taburu'ydu. İsyanın temellerinin en iyi atıldığı bu yerde, erlerin ayaklanmaya akın etmesi beklenirdi ama Onbaşı Tasiri gece yarısı üssü dolaşarak askerleri zorla isyana kattı. Kendi ifadesine göre, askerlere işbirliği yapmazlarsa kendilerini ve ailelerini öldüreceğini söyledi, bu tehdit ba-

zı eşlerin kocalarını evden kovmasına neden olacak kadar ciddiye alındı. İsyana kısa süre içinde gönüllüler de katılmış olsa da (hava kuvvetlerinden darbeye hemen katılan 30 asker ve büyük olasılıkla D Bölüğü'nün bazı üyeleri), darbeciler kendi birliklerinin mensuplarına ölüm tehdidinde bulunmayı gerekli gördüyse gönüllüler açıkça istisnaydı.

Askerlerin isyana katılma konusundaki bu tereddütleri, 15 Mayıs isyancılarının yargılanmasının bir şekilde ordudaki rütbelileri ayaklanmaya katılmaya ikna ettiği iddiasının da altını oymaktadır. Rawlings'in rağbet görmesi ve askerleri bir darbe girişiminin iyi bir fikir olduğuna ikna ettiği için davanın kötü bir fikir olduğu yaygın bir biçimde savunulsa da bu iddia, erlerin dava tarafından aydınlatılana ya da kandırılana kadar durumlarının ne kadar kötü olduğunu bilmedikleri şeklindeki pederşahi [*paternalist*] varsayıma dayanır.[65]

Seçimler yaklaşımı isyanın safları kabarmaya başladıktan sonra askere alınanların isyana katılma zamanlamasını da açıklayamaz. İsyan ancak sabahın geç saatlerinde ve öğleden sonra erken saatlerde yavaş yavaş büyüdü. O zaman bile birçok er, rejime bağlı birliklerin üyesi olmaya devam etti. Örneğin istihkâm alayı başkentteki en büyük birliklerden biriydi ve askerleri yaklaşık sekiz saat boyunca rejime bağlı kalmaya devam ettiler. İsyana ancak isyancılar tarafından kuşatıldıktan sonra, öğlen saatlerinde katıldılar. Her ne kadar taraf değiştirmeye zorlanmak yerine ikna edilmiş olsalar da, isyana kendi başlarına katıldıkları söylenemez.[66] Ast rütbeli subaylar ve diğer erler muhtemelen öğleden sonraya ya

[65] Bir subay anılarında şunları yazmıştır: "Rawlings'in savcılık tarafından ortaya konan 'savunması'... sürülmüş ve kesekleri iyicene kırılmış zengin, nemli toprağa düşen bir tohum gibiydi. Filizlendi ve birçok kişinin kalbinde denetimsiz bir zehre dönüştü.... *İnsanlar aldatıldığının ya da haksız yere mahrum bırakığının farkına vardığında, uzun süre kayıtsız ya da edilgen kalmaları olası değildir.* Tepki vermek zorundadırlar ve öfkeli bir adamın eylemi en nazik eylem olmayabilir... . O andan itibaren, ulusumuz Gana'nın üzerinde büyük bir fırtınanın kopmakta olduğu aşikârdı" (vurgular yazara aittir) (Jackson 1999, 85).

[66] Onbaşı (emekli) Adam Al-Hassan ile mülakat. 17 Ağustos 2001. Akra, Gana.

da akşamın erken saatlerine kadar isyana katılmamışlardı ve bu kararları ortak bir propaganda çabasının sonucuymuş gibi görünmemektedir. Bunun yerine, kanıtlar hükümetin devrildiğini görme arzusu ile bunu yapmaya isteklilik arasında önemli bir boşluk olduğunu göstermektedir. Hükümet karşıtı tercihler askerlerin isyana katılması için yeterli koşul değildi.

Seçim kuramı aynı zamanda yapılan çeşitli radyo yayınlarının içeriğini de yanlış nitelendirmektedir. Darbeler seçimleri andırıyorsa Rawlings'in ilk yayınının erlere ayaklanmaya katılmaları için ateşli bir çağrı olması gerekirdi. Bunun yerine onlardan sadece ertesi gün yeni devrimci konseyin toplantısına göndermek üzere her birlik içinden belirlenmiş temsilciler seçmelerini istemişti (Ziorklui 1988, 246-247). Aslında Rawlings ne kalpleri ve zihinleri etkilemek ne de erler arasındaki hazıra konmacılığı azaltmak için bir çaba sarf etmişti. İsyancılar tarafından daha sonra yapılan yayınlar hakkında daha az bilgiye sahip olsak da taraftarlarını ikna etmek ya da harekete geçirmek için çok az girişimde bulunmuş ya da hiç bulunmamış gibi görünmektedir. Yayında bir çağrıya en çok yaklaşan kişi, isyancılara silahlarını bırakmaları hâlinde yargılanmayacaklarını ve Rawlings'le müzakereye istekli olduğunu bildiren kara kuvvetleri komutanı General Odartey-Wellington'dı.

3.6.3. Eşgüdüm Oyunları Olarak Darbeler

Mayıs ve Haziran 1979 darbe girişimleri ilginç bir sözde-deney oluşturmaktadır çünkü bu girişimler, çok sayıdaki benzer noktalarına rağmen farklı sonuçlara sahipti. Makro düzeyde, her iki darbe girişimi de (toplumsal ve tarihsel etmenler dikkate alındığında) aynı ülkede gerçekleşti, her ikisi de aynı hükümete karşı yapıldı ve her ikisi de aynı iktisadî ortamda meydana geldi. Mikro düzeyde, her ikisi de aynı geniş çaplı yakınmaları dile getiren isyanlardı, her ikisi de hükümet kuvvetleri kendilerine karşı harekete geçmeden önce

makul miktarda askerî güce ulaşabilmişti ve her ikisine de öncelikle zırhlı alay karşı koymuştu.

Bununla beraber eşgüdüm açısından bakıldığında isyanlar arasında iki önemli fark söz konusuydu. Birincisi, 15 Mayıs isyancılarının yargılanması, isyana giderken daha olumlu beklentiler yaratarak, 4 Haziran darbe girişimi için "önayak oldu". Yargılamanın açık yapılması kararı Gana tarihindeki "en talihsiz ve en intihara meyilli" terchi olarak adlandırıldı (Quantson 2000, 176-177). 15 Mayıs darbe girişiminden önce, erlerin bir isyanın başarılı olabileceğine inanmaları için çok az nedeni vardı ve ayaklanmanın başarısız olması bu görüşü doğrulayacaktı. Ama Rawlings ve arkadaşlarının yargılanması sonucunda, erlerin bir isyanın başarıya ulaşabileceğine inanmaları için iyi bir nedenleri oldu. Ana askerî üsteki erler, kamu binalarına asılan "DURDURUN YARGILAMAYI YOKSA..." ve "YA DEVRİM YA ÖLÜM" gibi hükümet karşıtı sloganları göreceklerdi (Yankah 1986, 18).[67] Duruşmayı izleyen ve çoğu erlerden oluşan izleyiciler, kalabalığın içindeki anonimliklerinden yararlanarak sanıkları var güçleriyle alkışladılar ve duruşma sürdükçe gitgide daha fazla duygularını açığa vurdular. Üçüncü gün mahkeme başkanı salondakileri "daha fazla bağırmamaları ve alkışlamamaları", aksi takdirde duruşmayı kapatacağı konusunda uyarmak zorunda kalmıştı (19).

Pankartlar, bağırışlar ve alkışlar, sanıklara verilen desteğin ortak bilgi hâline gelebildiği, halka açık mekânlarda görülebiliyor ve duyulabiliyordu. Bunlar daha sonra olayın haberlerde yer almasıyla daha da güçlendi ve ordunun tüm mensupları, subaylar ve erler arasında ortak bilgi oluşturdu. Normal şartlar altında, erler isyanla suçlanmaktan korktukları için arkadaşlarıyla bile siyaset tartışamazdı. Yargılama süre-

[67] Sloganlar Özgür Afrika Hareketi'nin sivil kolu olan MONAS'ın işiydi. Bununla birlikte o dönemde bunların ordu içinden gelen kendiliğinden destek haykırışları olduğuna inanılıyordu.

ci bu engelleri aşarak, hiyerarşinin en altında yer alan güçlü iktidar karşıtı duyguların ortak bilgisini yarattı ve bunu ortak eylemin temeline dönüştürdü.

Bununla beraber ne kadar önemli olursa olsun, dava sadece bir isyanın uygulanabilirliğini sergiledi, kaçınılmaz olduğunu değil. Oyun kuramı açısından bakıldığında, yargılama, etrafında bir odak noktası yaratmadan olası bir dengenin varlığını açığa çıkardı. İsyana katılmak, ancak isyanın başarıya ulaşması için yeterli sayıda askerin isyana katılacağına inanıyorsanız hâlâ anlamlıydı. Bu nedenle askerler ne olacağını görmek için bekleyerek darbenin başlangıcında tereddüt ettiler.

İki girişim arasındaki bir diğer önemli fark ise 15 Mayıs isyancıları tek bir yayın bile yapamamışken, 4 Haziran meydan okuyucularının darbenin neredeyse tamamı boyunca radyonun denetimini ellerinde tutmuş olmaları ve böylece beklentileri şekillendirerek isyanın başarısını bir *fait accompli* gibi göstermeleridir. Haziran darbecileri, yayınlarında çok açık bir şekilde denetimin kendilerinde olduğunu, zaferlerinin kaçınılmaz olduğunu ve darbe girişimine karşı direnişin hem nafile hem de tehlikeli olduğunu iddia ettiler. Rawlings bu açıklamaları sabah saatlerinde ilk kez yaptığında, bu tür iddialar erken olmakla birlikte yine de inandırıcıydı. Darbenin ilk yayınında, askerlerin bir bütün olarak ayağa kalktığını söylemişti, oysa o sırada sadece birkaç asker darbeye katılmıştı. Hâlâ dağınık oldukları ve denetimi ele geçirmeye yakın olmadıkları bir zamanda "erlerin yönetimi ele geçirdiğini" ilan etti (Yankah 1986, 22). Tüm direniş girişimlerinin beyhude olduğunu ve sadece tam bir kaos yaratacağını iddia ederek subaylara, "tanrı aşkına... kan dökülmesini önlemek istiyorsak, sizden rica ediyorum, onların yoluna çıkmaya kalkışmayın" diyerek yalvardı (Ziorklui 1988, 246-247).

Rawlings'in yayınının etkisi, aynı saatlerde başkent üzerinde alçaktan uçan bir hava kuvvetleri uçağının görüntüsü ve sesiyle pekişti (Ziorklui 1988, 245). Jet gürültülüydü, se-

si "gürleyen" ve "kulak tırmalayan", "tiz bir vınlama" olarak betimlendi (Jackson 1999, 94). Bu uçuşlar, rejime sadık birliklere havadan ateş açmak ya da bombalamak için kullanılmadı ve Aeromacchi MB326F jet eğitim uçağı aslında silahsızdı. Lakin beklentiler üzerinde açık bir etkisi olmuştur. Başkenttekiler için jetin her yerde hazır ve nazır olması nedeniyle, uçuş radyodaki bir konuşma kadar kamuya açık bir yayındı ve anlamı da bir o kadar açıktı. Gana'da bir darbe girişiminde ilk kez bir jet kullanıldı ve isyancılar bunu iyi silahlanmış ve sıkı bir şekilde işbaşında olduklarını ve rejime sadık kişilerin direnişinin iç savaşa yol açabileceğini ima etmek için kullandı.

Tepelerinde uçan jet, hükümetin sabah 9.00'da yayınladığı düzeni yeniden tesis ettiği iddiasını da zayıflattı. Bu durum, hükümetin seksen dakika sonra yaptığı daha uzlaşmacı konuşmada, kara kuvvetleri komutanının Rawlings'le görüşmek istemesi ve uçağın tepelerinde uçmayı durdurmasını emretmesiyle kabul edildi. Bu, hükümetin denetimden yoksun olduğunun alenen kabulünü oluşturdu ve isyancıların sadece hoşnutsuz askerlerden oluşan bir ayak takımı koalisyonu değil, kayda değer bir tehdit olduğunu da teyit etti.

İsyancılar radyonun denetimini yeniden ele geçirdiklerinde, isyanın başarıya ulaştığını ve azalan direnişin kendisini tehlikeye attığını iddia eden yayınlara devam ettiler. Orta ve üst rütbeli subaylar, kendi güvenlikleri için yeni yetkililere rapor vermeye yönlendirildiler.[68]

Bu kuramla tutarlı bir biçimde, silahlı kuvvetlerin her kademesinde davranışları yönlendiren eşgüdümü gözlemliyoruz. Her ne kadar erler isyanın hedeflerine yakınlık duysalar da, bir süre isyana katılmakta tereddüt ettiler, hatta ayaklanmanın başlangıcında buna zorlanmaları da gerekti. İsyan daha uygulanabilir görünmeye başladığında ise askerler katılmaya daha istekli olmasına rağmen yine de genellikle darbe girişim-

[68] Yüzbaşı (emekli) James Owoo ile mülakat. 2 Ağustos 2001. Akra, Gana.

cilerinin çevrelerindeki bölgeye hâkim olmalarını beklediler. Örneğin savunma bakanlığının harekât odasındaki erler, isyancılar dışarıda güçlü bir görüntü verdiklerinde hemen taraf değiştirdiler, böylece yerel olarak daha güçlü olan tarafa katıldılar. Daha sonraları, hükümet radyodan susturulduktan sonra, erler toplu hâlde isyana katıldılar ve rejim yanlısı birlikler bile askerlerinin ortadan kaybolduğunu fark ettiler. Bir komplocu, birçok askerin önce gizlendiğini ve rüzgârın nasıl estiğini görmek için beklediğini gözlemlemiştir.[69]

Haziran darbe girişimi sırasında genç subayların davranışları da eşgüdüm kuramıyla tutarlıdır. İsyanın başarıya ulaşması ayrıcalıklarını ve statülerini tehlikeye attığı için erlerle dayanışma duygusuyla isyana katılmış olmaları pek olası değildir. Dahası, düşük rütbeli subayların sabah saatlerinde ya da Rawlings'in yayınlarından sonra bile büyük gruplar hâlinde katıldıklarını görmesek de, dayanışmadan kaynaklanan herhangi bir eylemin erken gerçekleşmesi gerekirdi. Aksine, görünen o ki ordunun başının hükümetin zayıf olduğunu alenî bir biçimde ortaya koymasını, hatta belki de isyancıların yayınların denetimini yeniden ele geçirmesini beklediler. Dolayısıyla genç subayların isyana katılma kararı, sahadaki taktik avantajlardan ziyade inançlardaki değişikliklerden kaynaklanmış gibi görünüyor. İronik bir şekilde, genç subayların katılımından önce isyan zayıftı ve hayatta kalma mücadelesi veriyordu ve yenilgiye uğrayabilirdi. Dolayısıyla isyanın başarıya ulaşacağı inancı, ast rütbeli subayların ayaklanmaya katılmasına yol açarak kendini gerçekleştirdi ve bu da darbenin başarısında hayatî bir rol oynadı.

Komuta kademesindeki subaylar da isyancıların radyo istasyonunun denetimini yeniden ele geçirmesinin ve ast rütbeli subayların taraf değiştirmeye başlamasının ardından darbenin başarıya ulaşmasının kaçınılmaz olduğu sonucuna vardılar. Direnen ve ordu hiyerarşisiyle iletişimi kesilen bazı su-

[69] Kweku Baaku ile mülakat. 28 Haziran 2000. Akra, Gana.

baylar basitçe pes ettiler ve adamlarının birliklerini terk etmesine izin verdiler.[70] Komuta kademesi ve üstü subayların savaşmaya devam ederlerse ne olacağına dair endişeleri vardı. Darbenin başlangıcında isyancıların yayınları, subayları direnişin büyük bir kan gölüne yol açacağı konusunda uyarmış ve kasıtlı olarak bir iç savaş hayaletini ortaya çıkarmıştı. Subaylar başlangıçta bu tür açıklamaları inandırıcı bulmadıysa da günün ilerleyen saatlerinde bu durum değişti, tıpkı diğerlerinin inançları hakkındaki inançları gibi. Hem kendileri için karar veren subaylar hem de daha büyük birlikler için karar verenler, dezavantajlı bir barışın kardeşkatline yol açacak bir çatışmaya tercih edilebileceği sonucuna vardılar.[71]

4 Haziran isyanı şiddetli ve kaotikti, kesinlikle Gana tarihindeki en tehlikeli askerî ayaklanmaydı ve kardeşkatline dönüşme potansiyeli açıktı. Aynı zamanda, her iki taraftaki aktörlerin potansiyel kayıpların sayısını azaltmaya yönelik kasıtlı çabalarının bir sonucu olarak, yaygın olarak inanılandan çok daha az kanlıydı. Ayaklanma sırasında öldürülen askerî personel sayısına ilişkin ne resmi ne de gayri resmi rakamlar bulunmakla birlikte, genel kanı ölü sayısının yüksek, belki de yüzlerce olduğu yönündedir (Yankah 1986, 26). Bununla beraber ölü sayımım, çatışmaların doğrudan bir sonucu olarak sadece iki ila altı kişinin öldüğünü düşündürmektedir.[72] Bu tahmin önemli bir sayıda, örneğin dört kat eksik

[70] Albay (emekli) Harry Lawrence Ofosu-Appiah ile mülakat. 13 Ağustos 2001. Akra, Gana.

[71] Binbaşı (emekli) Abubakar Sulemana ile mülakat. 18 Ağustos 2001. Akra, Gana. Onbaşı (emekli) Stanley Okyere ile mülakat. 15 Ağustos 2001. Akra, Gana.

[72] Yazılı kaynaklar ölenlerden sadece üçünün ismini vermektedir –General Odartey-Wellington, Albay Enninful (Rawlings'in askerî mahkemesine başkanlık eden subay) ve Teğmen Agyeman Bio– ve ismi verilmeyen diğer ölülerden hiç bahsetmez. Teğmen Agyeman Bio'nun darbe girişimi sırasında, bugüne kadar karanlıkta kalan koşullar altında intihar ettiğine inanılır. Mülakatlarda sadece üç kişinin daha ölmüş olabileceğinden bahsedilir: cezaevinden kaçış sırasında vurulan bir gardiyan, General Odartey-Wellington'ın bir yardımcısı ve istihkâm alayından adı açıklanmayan bir asker kamyonları bombalandığında öldüler. (Onbaşı (emekli) Adam Al-Hassan ile mülakat. 17 Ağustos 2001. Accra, Gana) İki taraf arasında çok sayıda çatışma yaşanmış olsa da, görgü tanıkları bunların

olsa bile, darbe sırasında en fazla yirmi dört kişinin öldüğü ya da bugün Gana'da sekiz günlük trafik ölümlerine eşdeğer olduğu anlamına gelir. Bu ölümler üzücü olmakla birlikte, dağınık çatışma düzeyi göz önünde bulundurulduğunda bu çok düşük bir sayıdır.

Eşgüdüm oyunu kuramıyla tutarlı olarak, çatışmanın taraflarının çok yüksek risklere rağmen hasımlarına karşı ölümcül kuvvet kullanmaktan kaçındıklarına dair açık kanıtlar vardır. Her iki taraf da ele geçirdikleri kişileri idam etmek yerine, elleri zayıf olsa bile esir aldılar. Esir subaylar darbe sırasında sahte idamlarla tehdit edildiyse de asla öldürülmediler. Onbaşı Tasiri karşı tarafa ateş ettiğini aktarırsa da bunu onları öldürmeyecek şekilde yaptığı konusunda sarihtir.[73] Tasiri'nin ölüme neden olduğunu inkâr etmek için bir teşviki olsa da, hiçbir zaman birini vurmakla suçlanmadı. Rejime bağlı tarafta, Birinci Piyade Tugayı Komutanı Tuğgeneral Amoah, teslim olmanın maliyetinin oldukça yüksek olmasına rağmen, kanlı sona kadar savaşmaktansa teslim olmaya karar verdi.

İsyanın çok sayıda ordu mensubunu öldürdüğü algısı, kısmen isyancıların pişkinliğinin kasıtlı bir sonucudur.[74] Taktik olarak dezavantajlı olan darbeciler, rejime sadık subayları, kaybetmektense tüm ülkeyi devrimci şiddete sürüklemeye istekli olduklarına ikna ederek bunu telafi ettiler. Buna ek

çoğunun kan dökülmeden sona erdiğini iddia eder. Ölümlere yol açmış olabilecek tek çatışma, iktidara sadık zırhlı araçların radyo istasyonundan çıkan isyancılara ateş açtığı bir çatışma olsa da bu durumda bile kimsenin öldüğüne dair bir atıf yoktur. Bu darbe girişimine dair anlatımım bütünü kapsamasına rağmen, bu olay günümüzde de oldukça tartışmalı ve siyasileştirilmiş olsa da, her iki tarafın da ölümlerini andıkları uzun şehit listesi söz konusu değildir.

[73] Onbaşı (emekli) Peter Tasiri ile mülakat. 10 Ağustos 2001. Akra, Gana.

[74] İsyancıların daha yüksek rütbeli darbecilerden çok daha büyük bir riski göze aldığı dair bir sav ileri sürülebilir. Askerî terfi sistematik olarak güvenilirliği seçer ve kovboyları ayıklar. Rawlings gibi jet pilotu, binici ve boksör olan genç bir subay Gana hava kuvvetlerinde asla fazla ilerleyemezdi. Aksine daha kıdemli subaylar, darbe girişimlerini isyancılardan çok daha dikkatli bir şekilde örgütler ve yürütür.

olarak, sadık subaylar çatışmayı daha önce hiç yaşamadıkları kadar endişe verici ve ani bir şekilde deneyimlediler. İsyancıların dağınık ve doğaçlama bir şekilde savaşmaları, rejim yanlısı subayları önceki darbelere kıyasla çok daha kaotik bir ortamla karşı karşıya bıraktı. Bu şiddetin doğrudanlığı, bizzat subaylara yönelik olmasıyla daha da arttı. Subaylar tehdit edildiler, dövüldüler ve aşağılandılar; böylece komuta hiyerarşisi simgesel olarak tersine çevrildi ve erlere subayların artık otoriteye sahip olmadığı gösterildi. Son olarak, darbenin kanlı olduğu algısı, darbenin ardından çok sayıda sivilin ölümü, subaylara yönelik daha fazla taciz ve şiddet, çeşitli rejimlerden sekiz eski cunta üyesinin idam edilmesi ve Gana'nın sivil seçkinlerinden iki yüz kişinin idam edilme tehdidi de dâhil olmak üzere kan dökülmesiyle de şekillenmiş olabilir.

İsyancıların rütbesi, darbe girişiminin şiddet düzeyinin ötesinde diğer özelliklerini de şekillendirdi. Örneğin üst rütbeli subayların aksine, isyancıların saldırı öncesinde beklentileri şekillendirmek için yapabilecekleri çok az şey vardı. Önceki isyancıların yargılanmasının etkilerinden önemli ölçüde faydalandılarsa da bu yargılama sıradışı bir dışsal olaydı. Bu isyan, başarılı olmasıan rağmen ordu hiyerarşisinin tabanından başlatılan darbe girişimlerinin karşı karşıya kaldığı bir dizi engeli örneklendirmektedir. İsyancılar silah ve mühimmat eksiklikleri nedeniyle lojistik açıdan zor durumdaydılar. Ayrıca taktik olarak da rejime bağlı güçlerden daha zayıftılar çünkü birliklerinin komuta yapısını bozmuşlardı ve bu nedenle tutarlı bir şekilde savaşmakta zorlandılar. Bu nedenle isyan, darbe girişiminin ilk aşamalarında neredeyse yenilgiye uğratıldı. Darbeciler, daha genç subayların darbeye katılmasıyla bu iki engeli de aşabildiler, nitekim sadece erlerden oluşan bir ayaklanmanın galip gelmesi daha zor olurdu.

Son olarak, darbelerin genel olarak eşgüdüm oyunları olarak yorumlanmasına meydan okumasa da, kuramın kanıtlarla daha az uyuştuğu iki alan vardır. Birincisi, çok yakın geç-

mişte neredeyse birebir aynı darbe girişiminin başarısız olmasına rağmen, bu isyan bir şekilde olumlu başlangıç beklentileriyle başlamış ve başarılı olmuştur. Bu durumun Mayıs isyanının başarısızlığının yaratmış olabileceği herhangi bir öncelin yerini alan davanın nevişahsınamünhasır etkisinden kaynaklandığını iddia ediyorum. İkinci olarak, radyo dışında simgesel siyasi hedeflere saldırı olmamıştır. Bunun nedeni, iktidardakilerin bir cunta için bile alışılmadık bir şekilde tamamen askerî üsten yönetmesi, dolayısıyla başkentin sivil kesiminde darbecilerin hedef alabileceği devlet otoritesi makamlarının bulunmaması olabilir.

4. Gana, 1981

Bu girişimden iki buçuk yıl sonra, 31 Aralık 1981'de Gana ordu hiyerarşisinin alt kademelerinden üçüncü darbesini deneyimleyecekti. Bu girişimde Rawlings, 15 Mayıs 1979'daki ilk ve başarısız girişimindeki stratejinin neredeyse aynısını kullanarak tekrar saldırdıysa da bu sefer radyo istasyonunu ele geçirdi ve devrim ilan etti. Olanaksız gibi görünen bu girişimin başarılı olması, bir kez daha, ordu içindeki beklentiler üzerinde önemli bir etkiye sahip olan görevdeki hükümetin hatalı adımlarından kaynaklandı. Darbe girişiminden aylar önce Başkan, Rawlings'in yarattığı tehdit konusunda açıktan uyarılarda bulunmuş ve askerlere hükümete bağlı kalmaları için yalvarmıştı. Bu yayınlara ve daha önceki başarılı darbe girişimindeki deneyimlerine dayanarak subayların çoğu erlerin Rawlings'in etrafında toplanacağına ve böyle bir ayaklanmanın bir kez başladıktan sonra durdurulamayacağına inanmıştı.

Göreceğimiz üzere bu vaka, darbelerin dinamiklerine ve sonuçlarına ilişkin üç kuramı da bariz bir biçimde ortaya koymaktadır. Rawlings daha üstün bir stratejiye ya da baskın bir kuvvete sahip olduğu için kazanmadı. Nitekim ben-

zer stratejiler 1967 ve Mayıs 1979'da da başarısız olmuştu; Rawlings'in hem destekçileri hem de muarızları onu durdurmanın çok kolay olacağını kabul etmişlerdir. Darbe girişimi halktan destek gördüğü için de başarılı olmamıştı. Gana'nın o güne kadarki en kötü iktisadî koşullarına başkanlık eden hâlihazırdaki demokratik hükümet son derece sevimsiz olmasına rağmen ne siviller ne de ordu mensupları yeni bir darbeye hevesliydiler. Aksine, subaylar darbenin başarılı olacağına inandığı ve bu nedenle direnmediği için darbe başarılı oldu. Yine, erler darbeyi desteklemeden önce bir süre beklediler ve direniş sona erdikten sonra darbeyi destekledişer. Bu durumda inançlar, taktik güçten ya da halktan destek görmekten çok daha önemliydi.

4.1. Arka Plan

4 Haziran 1979 darbesinden sonra Gana önce devrimci bir askerî cunta, ardından da sivil demokratik bir hükümet tarafından yönetildi. Sivil yönetimin yeniden tesis edilmesi Gana'nın talihsiz Üçüncü Cumhuriyeti'nin başlangıcı oldu. Yeni demokrasi son on yıldaki tüm hükümetlerden daha fazla destek görmüş ve meşruiyetle başlamış olmasına rağmen, kısa sürede tüm itibarını heba etti ve son derece işlevsiz olduğunu gösterdi. Meclis tartışmalarla kilitlendi, ekonomi bir kez daha çöktü ve devletin bürokratik aygıtı felç olarak tamamen durma noktasına geldi. Üçüncü Cumhuriyet, diğer tüm sorunlarına ek olarak, 4 Haziran isyanının ardından ciddi şekilde bozulmuş sivil-asker ilişkilerini de devraldı. Yeni başkan doğrudan erlere hitap etmeye ve onları yeni hükümete kazanmaya beceriksizce çalıştıysa da ordu içinde hiyerarşik denetimi yeniden tesis etme çabalarını baltalamayı başardı. En önemlisi, Rawlings yavaşça ortadan kaybolmayı reddetmiş ve iktidara geri dönme planları yapmaya başlamıştı ve hükümet de Rawlings'e karşı açıkça sergiledi-

ği ihtiyatlı tutumla Rawlings'in tehdidini ve gizemini artırarak Rawlings'in başarısı için gerekli koşulları hazırlamıştı.

1981'deki darbe girişiminin koşullarını anlamak için Haziran 1979'daki darbe girişiminin sonuçlarıyla başlanmalıdır. İsyan, askerlerin hem askerî hem de sivil müesses nizama karşı muazzam bir sınıfsal hınç dalgasını serbest bırakmıştı. Yeni cunta, Silahlı Kuvvetler Devrim Konseyi (SKDK), iktidar üzerinde sadece yüzeysel bir hâkimiyete ve bu nedenle olayları ikna ve belirleyici grupların atanması yoluyla şekillendirmeye çalışmıştı. Cuntanın büyüklüğü ve bileşimi sürekli değişse de, hiçbiri binbaşıdan daha yüksek rütbede olmayan ve her zaman en az bir er içeren yaklaşık 15 üyesi vardı. Jerry Rawlings başkan, Yüzbaşı Kojo Boakye-Djan resmi sözcü ve Onbaşı Tasiri de cunta üyesiydi.

Askerlerin kendi inisiyatifleriyle devrimci adaleti sağlamaları kışlalarda ve sokaklarda kaosa yol açarak, silahlı kuvvetlerin disiplinini tamamen parçaladı. Askerler dükkânları ve işyerlerini yağmalayarak devrimci yeniden dağıtıma girişti-ler (Shillington 1992, 48). Yolsuzlukla suçlananları yargılamak için mahkemeler ve halk mahkemeleri kuruldu ve zenginlik yolsuzluğun ilk kanıtı olarak kabul edildi. Özel sektör çalışanları, kamu iktisadî teşebbüslerin yöneticileri ve bürokratlar hakkında açılan resmî soruşturmalarda, 1979 yılında yoksul bir Afrika ülkesi için önemli bir miktar olan yaklaşık üç milyon dolar değerinde ödenmemiş vergi ve harçların geri alındığı iddia edildiyse de bu paranın devlet tarafından gerçekten tahsil edilip edilmediği çok açık değildir (Oquaye 1980, 146). Birçok Ganalı için adalet nihayet yerini bulmuş gibi görünüyordu.

Darbeden sonra kana susamışlık had safhadaydı ve birçokları arasında idamların olacağına dair güçlü bir beklenti vardı. Herhangi bir adlî kovuşturma başlamadan önce atış poligonunda altı kazık dikildi ve öğrenciler "kan aksın" yazılı pankartlar taşıyarak yürüyüşe geçtiler (Shillington 1992, 52). İdam edilecek 207 tanınmış kişiden oluşan bir liste ano-

nim olarak hazırlanmıştı ve askerler arasında dolaşıyordu (51). Listedeki adlar, subaylar, siyasetçiler, avukatlar, işadamları ve aydınlar da dahil olmak üzere Gana seçkinlerinin fiili bir "Kim Kimdir"ini oluşturuyordu (Yankah 1986, 183). Sonunda, aralarında üç eski devlet başkanı ve birkaç eski cunta üyesinin de bulunduğu sekiz eski subay, önceki darbelere katılma suçundan idam edildi. SKDK üyeleri bu idamlara izin vererek listedeki diğerlerinin hayatını kurtardığını düşünüyordu (Yankah 1986, 182-183).

Tüm kaos ve kargaşaya rağmen seçimler, 4 Haziran isyanından sadece iki hafta sonra ve Acheampong'la ikinci bir generalin idam edilmesinden sadece iki gün sonra, planlanan tarihte, 18 Haziran'da yapıldı. Seçime katılım oranı %35 gibi rekor düzeyde düşüktü çünkü birçok seçmen seçimin adil bir şekilde yapılıp yapılmayacağından şüpheliydi (Petchenkine 1993, 91). Sadece 112 gün sonra SKDK istifa ederek iktidarı usulüne uygun olarak seçilmiş bir hükümete devretti ve geçici bir yönetimden fazlası olmayacağına dair verdiği sözü tutarak cuntanın itibarını artırdı.

Merkez sol Nkrumahçı bir parti olan Ulusal Halk Partisi (UHP) hem meclis hem de başkanlık seçimlerinden galip çıkmıştı. Yasama meclisinde bir oyluk çoğunluğa sahipti ve adayı Dr. Hilla Limann başkanlık seçimlerinin ikinci turunu kazanmıştı (Petchenkine 1993, 91).[75] Dr. Limann rastlantısal bir adaydı, Nkrumah'ın sosyalist hükümetinin üyelerinin aday olmasını yasaklayan eski bir yasa uyarınca menedilen amcasının yerine son anda aday olmuştu. Limann aynı zamanda Gana'nın kuzeyinden, yani güneye göre daha yoksul, daha az nüfuslu ve daha az nüfuzlu bir bölgeden gelen ilk devlet başkanıydı. Birçok yönden yabancı olan Limann'ın

[75] Limann'ın Paris Üniversitesi'nde siyaset bilimi alanında doktoraya sahipti. Bu, demokratik hükümetler döneminde iyi eğitimli Ganalıların seçilmesi eğilimini devam ettirdi. İkinci Cumhuriyet döneminde başbakanlık yapan Busia da doktora sahibiydi ve Nkrumah da doktora derslerini aldıysa da daha sonra programı bırakmıştı.

ne partisi içinde ne de başkent seçkinleri arasında kendine ait bir siyasi tabanı vardı.

Yeni hükümet, kendisini sorunlarla kuşatılmış bulmadan önce sadece kısa bir balayı dönemi geçirdi. Bütçede kemer sıkma önlemleri işçi sınıfının huzursuzluğunun artmasına neden oldu. Sadece 1980 yılında 70.000 işçi greve gitti, bu sayı 1978'de General Akuffo'ya karşı greve gidenlerden bile fazlaydı (Petchenkine 1993, 103). Hükümet karşıtı protestolarda çok sayıda öğrencinin yaralanması ve birinin ölümü, 1980 baharında üniversitelerin kapatılmasına yol açtı (Chazan 1983, 315). 1981'de Gana'nın kuzeyinde benzeri görülmemiş bir etnik şiddet patlak verdi ve 3.000 kişi öldü (Petchenkine 1993, 105). Hükümet, yayılan sivil kargaşa karşısında aciz kaldı (Petchenkine 1993, 103).

Yönetimin yüzleştiği çetin sıkıntılar meclisin felç olmasıyla daha da kötüleşti. Bu meclis toplanana kadar neredeyse on yıl geçmişti ve iktidar partisi milletvekillerinin %80'i siyasette yeni olduğu için meclis zamanının çoğunu usule ilişkin sorunlarla uğraşarak geçirmişti (Petchenkine 1993, 92). Eylül 1980'de kendi maaşlarını asgari ücretin kırk beş katına çıkarmayı başarmış olsalar da (Chazan 1983, 308), yasa koyucular gündemlerindeki daha zor sorunları ele almaya pek ilgi göstermediler. İktidar partisi, sandalye çoğunluğuna sahip olmasına rağmen bütçeyi güçbela geçirebilmişti (Petchenkine 1993, 110-112).

Ardından Kasım 1981'de iktidar partisi skandallarla sarsılarak dağıldı. Parti başkanı, genel sekreter ve Propaganda Komitesi başkanı çokuluslu bir şirketten milyonlarca dolar rüşvet almakla suçlandı. Parti başkanı sessizce istifa etmeyi reddetti ve parti içinde kendisini suçlayanlara karşı iddialarda bulundu. Başlangıçta kıtı kıtına tutunumlu bir örgüt olan parti hiziplere bölündü (Petchenkine 1993, 115-116). 1981'in sonunda Başkan Limann'ın partisinin, meclis ya da hükümet aygıtı üzerinde çok az denetimi vardı. Devletin dümeninde kimse yoktu.

Hükümet için işleri daha da karmaşık hâle getiren, hiç parasının olmaması ve herkesin tahmin ettiğinden çok daha kötü durumda olan bir ekonomiyi devralmış olmasıydı. Limann ekonomiyi düzeltemediği gibi, onun başkanlığı sırasında işler giderek daha da kötüleşti ve kayıtlı ekonomi tamamen işlevsiz hâle geldi. Gelirler düştükçe, hükümet, beklentisi olanlara himaye sağlamak şöyle dursun, zar zor işlevini yerine getirebildi. Aynı zamanda, ne yurttaşlar ne de seçkinler arasında Gana'nın iktisadî sorunlarının yapısal niteliğine ilişkin uzlaşma vardı ve bu nedenle gerekli ciddi siyasa değişikliklerinin hiçbiri için destek yoktu.

Üçüncü Cumhuriyet döneminde ekonominin her sektöründe yerli üretim önemli ölçüde azaldı. 1979 ila 1981 yılları arasında Gana'nın GSYH'si %8.7 oranında azaldı (Petchenkine 1993, 102). Sanayi, kapasitenin yalnızca %10-15'i oranında çalıştı (100,102). Ekonominin temel dayanağı olan kakao üretimi bağımsızlıktan bu yana en düşük düzeyine ulaştı ve dünya fiyatları da düştüğü için kakaodan elde edilen gelir daha da azaldı (Chazan 1983, 313).

Kayıtlı ekonomi küçüldükçe vergi gelirleri de azaldı. Yeni demokratik hükümetin ilk ve ikinci mali yılları arasında yıllık açıklar %300 gibi şaşırtıcı bir oranda arttı. Sadece ikinci yılın sonunda, yıllık devlet harcamaları toplanan gelirlerin iki katından fazlaydı (Petchenkine 1993, 110-111). Hükümet Uluslararası Para Fonu'ndan bir milyar dolarlık kredi talebinde bulundu ancak önce para biriminin değerinin on kattan fazla düşürülmesi gerektiği söylendi (Chazan 1983, 312). Limann, geçmişteki devalüasyonların askerî darbelere yol açtığını iddia ederek buna karşı çıktı (Yeebo 1991, 33). Bunun yerine hükümet daha fazla para bastı (Petchenkine 1993, 101). 1981 yılına gelindiğinde enflasyon %116'ya ulaşmıştı (Dünya Bankası 2004). Yıllarca süren enflasyonun birikimsel etkisi, sıradan bir Ganalının satın alma kapasitesinin içini boşaltmak oldu. Gıda fiyatları 1977'dekinin on iki katına çıkarken (Petchenkine 1993, 101), reel gelir on yıl ön-

cesine göre üçte bir oranında azalmıştı (Herbst 1993, 27). O yılın ilkbaharında günlük asgari ücret ancak bir somun ekmek alabiliyordu (Petchenkine 1993, 103).

Son bir endişe alanının sivil-asker ilişkileri olması şaşırtıcı değildir. Limann hükümeti kuşkusuz son derece sıkıntılı bir durumu devralmış olsa da bir kez daha kendi eylemleriyle işleri daha da kötüleştirdi. Sivil yönetimin yeniden tesis edilmesine rağmen, erler huzursuzluk çıkarmaya ve kendilerini göstermeye devam ettiler, hatta bir keresinde polisle şiddetli çatışmalara girdiler (Petchenkine 1993, 96). Bazı birliklerde subaylar geleneksel askerî disiplini yeniden tesis edebilmiş olsa da diğerlerinde subaylar güvenliklerinden endişe ederek çatışmadan kaçındılar. İsyanda etkin rol alan ve daha sonra görev yerlerine dönen askerler de subaylar tarafından zulme uğradıklarını hissettiler ve bu yüzden de mutsuzdular.

Başkan, subayları atlayarak ve bölgesel dayanışma temelinde, çoğu ülkenin kuzeyinden gelen askerlere doğrudan hitap etmeye çalışarak durumu daha da istikrarsızlaştırdı. Bu taktik, Limann'ın ordu içindeki hiyerarşik denetimi atlatmak ve zayıflatmak yerine yeniden tesis etmeye çalışması gerektiğini düşünen birçok subayı kızdırmıştı. Bununla beraber Başkan Limann'ın subaylara karşı çok az saygısı vardı ve ordu içindeki sorunlardan onları sorumlu tutuyordu. Ayrıca askerler arasında sevildiğine ve desteğinin olduğuna da inanıyordu ki bunun hatalı bir düşünce olduğu kısa süre sonra ortaya çıkacaktı (Hutchful 1997, 555). Nitekim darbe girişimi olduğunda, ordu içinde özel bir darbe karşıtı grubun parçası olarak seçilen kuzeyli askerler bile ona bağlı kalmadılar.

4.2. Komplo

Rawlings darbesinin hayaleti, ilk gününden itibaren Üçüncü Cumhuriyet'in üzerinde dolanıp durdu. Radikal bir popülist devletin daha iyi olacağına inanan Rawlings, çok partili de-

mokrasinin destekçisi değildi (Shillington 1992, 82). Resmî geçiş sürecinde kamuoyuna yaptığı açıklamalar üstü örtülü bir tehdit içeriyordu: "Malları teslim edeceğinizi biliyoruz. Bu nedenle bize biraz daha kalmamız için yalvaranlara kulaklarımızı tıkadık çünkü işimiz henüz tamamlanmadı. Kışlaya dönme kararımızdan asla pişmanlık duymayacağımıza inancımız tamdır" (Shillington 1992, 62).

Rawlings hemen yeni hükümetin başına bela oldu. SKDK cuntasının çoğu üyesi ülkeyi terk etmeye ikna edilirken, Rawlings ne ayrılmayı ne de danışma konseyinin bir parçası olarak hükümete katılmayı kabul etti. Bunun yerine, üç ay boyunca yürütmenin bir üyesi olarak görev yapmasına ve kendisinden rütbece kıdemli subayların kaderlerine karar vermesine rağmen, silahlı kuvvetlere eski rütbesiyle yeniden katılmakta ısrar etti. Bununla beraber iki ay sonra Rawlings ordudan ihraç edildi ve kışlaya girmesi yasaklandı. Daha sonra kampüsteki radikal grupların içinden çıkan Marksist bir örgüt olan Dört Haziran Hareketi'nin başına geçti ve (kendisi Marksist değildi) faaliyetlerini istihbarat gruplarının gözetiminden korumak için bu örgütü kullandı (Nugent 1996, 33).

Rawlings orduda rağbet gören biri olmasına ve görevdeki hükümet geniş çapta hor görülmesine rağmen, genç radikaller dışında çok az sivil takipçiye sahipti. Orta sınıfın daha fazla istikrarsızlık için iştahı yoktu ve işçi sınıfı da hayatta kalmaya çalışmakla meşguldü. Rawlings'in desteğinin çekirdeği, geçişten sonra silahlı kuvvetlerden atılan radikal askerlerden geldiyse de bu gazileri siyasi bir örgütlenmeye sokmaya çalışmadı.

Rawlings'in bir darbe planladığı hükümet tarafından biliniyordu ve kabine toplantılarında düzenli olarak tartışılıyordu.[76] Askerî istihbarat, zaman zaman gülünç duruma düşen ayrıntılı bir kedi fare oyunu oynayarak, Rawlings ve en yakın müttefiklerini gittikleri her yerde takip etti. Bakanlar,

[76] Limann döneminde içişleri bakanlığı yapmış olan KSP Jantuah ile mülakat. 3 Aralık 1999. Akra, Gana.

Rawlings'i kışkırtıcı faaliyetlerde bulunmakla suçlayan ve silahlı kuvvetler mensuplarına sadık kalmaları için yalvaran kamuoyu açıklamaları yaptı (Chazan 1983, 318). Rawlings güvenlik güçlerini kendisini kaçırmak, tehdit etmek ve hayatına kastetmekle suçladı (Ray 1986, 25). Yine de hükümet tarafından hiçbir zaman tutuklanmadı, suçlanmadı ya da ortadan kaldırılmadı. Askerî istihbarat görevlilerinin hükümetin bu eylemsizliği karşısında o kadar hayal kırıklığına uğradıklarına dair kanıtlar vardır ki Rawlings'i durdurabilmek için kendileri darbe yapmayı düşündüler (Yeebo 1991, 45).

Hükümetin bu aşamada Rawlings'i katî surette durdurmak için neden harekete geçmediği muğlaktır. Olağan açıklama, hem sivil hem de askerî yetkililerin Rawlings'i başarılı bir şekilde yargılamak için yeterli kanıt toplamak istediğidir (Hutchful 1997, 555). Diğerleri hükümetin Rawlings'i tutuklamak için yeterli kanıta sahip olmasına rağmen harekete geçemeyecek kadar beceriksiz ve korkak olduğunu iddia eder.[77] Her hâlükârda, sivil ve askerî istihbarat, devleti korumaktan ziyade kendi bölgelerini korumakla ilgilenerek tehdidin en iyi nasıl ele alınacağı konusunda çekişip durdu (Hutchful 1997, 550, 557).

Başkan Limann aptalca bir şekilde, kendisini güçsüz gösteren ve Rawlings tarafından yapılacak bir darbenin hem yakın hem de durdurulamaz görünmesine neden olan eylemlerde bulundu ve açıklamalar yaptı. Göreve geldikten sadece iki ay sonra, Gana'nın önceki tüm sivil hükümetlerinin askerî darbelerle devrildiğinin farkında olan Başkan Limann, SKDK döneminde atanmış olan ordu, istihbarat ve polis hiyerarşisinin üst düzey üyelerini değiştirmek için harekete geçti çünkü onlara güvenmiyordu. Bu kararların tartışmalı olduğu ortaya çıkınca Limann, halkın kararını kabul etmemesi halinde açıkça istifa etmekle tehdit etti (Petchenkine 1993, 96). 1980'den itibaren hükümet giderek daha çaresiz hale geldi. Bakanlar, kamuoyuna yaptıkları bir

[77] Albay (emekli) Seth Kwahu ile mülakat. 4 Eylül 2000. Akra, Gana.

dizi açıklamada darbecilere karşı öfke kustu, ordu mensuplarına sadık kalmaları için yalvardı ve Rawlings'e karşı ayaklanma suçlamalarında bulundular (Hutchful 1998, 236). Lakin hükümetin suçlamalarını, yasal suçlamalar ya da doğrudan eylemler takip etmediği için Rawlings'in gizemi büyüdü ve onu güçlü, Rasputin benzeri bir şahsiyet haline getirdi (Chazan 1983, 318).

Darbe girişimi için belirlenen ilk tarih 24 Aralık'tı çünkü büyük olasılıkla ordu Noel arifesinde düşük hazırlık düzeyinde olacaktı. Hükümet Rawlings'i önceden tutuklamayı reddedince, komployu ortaya çıkaran subay, Albay Samuel Ofosu-Apea, planlanan darbe girişiminden bir gece önce suikasta uğrayacağına inanarak bundan kaçınmak için harekete geçti. Akra'dan yaklaşık 200 kilometre uzaklıktaki Takoradi'de bulunan İkinci Piyade Taburu'nun komutanı Albay Ofosu-Apea, kentteki iki askerî üsten on dokuz kişiyi tutuklayarak darbecilerin girişimlerini ertelemelerine neden oldu. Daha sonra Rawlings'in darbesine karşı çıkan az sayıdaki subaydan biri olacaktı.[78]

Bu olayın ardından hükümet Rawlings'i tatil bittikten sonra tutuklamaya karar verdi. Bununla beraber Rawlings, silahlı kuvvetlerin resmi tatil partisi sırasında darbesini indirerek hükümetin eylemini önceden önledi.[79]

4.3. Saldırı

Komplocular 30 Aralık gecesi gece yarısı sularında saldırıya geçtiler. Saldırıya doğrudan katılan çekirdek grup yaklaşık on kişiydi gerçi bu sayı olay boyunca altı ila on iki arasında değişmiş olabilir.[80] Rawlings hariç hepsi er ya da erbaştı

[78] Albay (emekli) S.K. Ofosu-Apea ile mülakat. 15 Ağustos 2001. Akra, Gana.

[79] Limann döneminde içişleri bakanlığı yapmış olan KSP Jantuah ile mülakat. 3 Aralık 1999. Akra, Gana.

[80] Bir haber bu sayının en fazla 33 kişiye çıktığını belirtir. Bkz Kent Mensah. 23 Mayıs 2003. *Former Rawlings coup mate says the Ex-Flt. Lt. should acknowledge*

ve kısa süre önce terhis edilmişti.[81] Darbecilerin çoğu, başkan gibi, Gana'nın kuzeyindeki etnik gruplara mensuptu.

Komplocular, içerideki bir müttefiklerinin yardımıyla zırhlı alaya gizlice girdi ve nöbetçileri etkisiz hale getirerek hazır bekleyen üç zırhlı aracı ele geçirdiler.[82] Ardından havaya birkaç el uyarı ateşi açarak tüm birliğin denetimini ele geçirdiler. Tek karşı koyan birliğin komutanı Binbaşı Pat Collison'dı; o da darbecilere doğru durdurmayı reddedince vurularak öldürüldü.[83]

Denetimi ele geçiren darbeciler, silahlanmak için birliğin cephaneliğine girdiyse de denetimlerindeki zırhlı araçların sayısını artıramadılar çünkü ulusal güvenlik danışmanı daha önce zırhlı araçların çoğunun hareket edemez hâle getirilmesini emretmişti.[84] Son olarak, araçlardan en az birinin ateşleme pimi darbeye karşı önlem olarak bozulduğu ya da söküldüğü için, isyancılar ele geçirdikleri zırhlı araçları tamir etti. Darbeciler darbenin bu erken aşamasında son derece savunmasızdı çünkü sürpriz yapma avantajını kaybetmiş olmanın yanı sıra donanımları hâlâ yetersizdi.[85]

his "crimes" and "guilt" and apologise to the people of Ghana <http://allafrica.com/stories/printable/200305240120.html>. Accra: Accra Mail. Erişim tarihi 26 Mayıs 2005.

[81] Rawlings'in darbe girişimindeki rolü, saklandığını ve saldırıya katılmaya zorlandığını iddia eden grubun diğer üyeleri tarafından sorgulandı. Alfred Ogbamey. 16 Haziran 2003. *Adabuga Vrs Cudjoe: Who Is Committing Perjury?* <http://www.ghanaweb.com/GhanaHomePage/NewsArchive/printnews.php?ID=37827>. Accra: Gye Nyame Concord. Erişim tarihi 16 Haziran 2003

[82] İki mi yoksa üç zırhlı araç mı ele geçirdikleri konusunda bazı anlaşmazlıklar var. Bana bilgi aktaran kişi, üç zırhlı araç ele geçirildiyse de bir tanesinin olası direnişe karşı korunmak için birimde kaldığını iddia eder (Onbaşı (emekli) Stanley Okyere ile mülakat. 15 Ağustos 2001. Akra, Gana).

[83] Onbaşı (emekli) Stanley Okyere ile mülakat. 15 Ağustos 2001. Akra, Gana.

[84] Alfred Ogbamey. 16 Haziran 2003. *Adabuga Vrs Cudjoe: Who Is Committing Perjury?* http://www.ghanaweb.com/GhanaHomePage/NewsArchive/printnews.php?ID=37827. Akra: Gye Nyame Concord. Erişim tarihi 16 Haziran 2003.

[85] Kweku Baaku ile mülakat. 9 Ağustos 2000. Akra, Gana.

4.4. Yanıt

Saldırı gecesi darbe girişimine karşı muhalefet şaşırtıcı derecede zayıftı. Tatil sırasında bir darbe girişimi beklemeyen hükümet gafil avlanmıştı. Başkan, başkan yardımcısı, kabine ve üst düzey komuta kademesi silahlı kuvvetlerin Noel partisindeydi ve bir haftadan kısa bir süre önce bir komplo engellenmiş olmasına rağmen orduda teyakkuz durumu yoktu. Bununla beraber zırhlı alay ana askerî üssün ortasında olduğu için silah sesleri duyuldu ve hükümet Rawlings'in sabah saat 1.00'den kısa bir süre sonra darbe yapacağını öğrendi.[86] Bu noktada darbeciler oldukça zayıftılar ve örgütlü, tutarlı ve eşgüdümlü bir hükümet direnişiyle kolayca durdurulabilirlerdi.[87] Bu gerçekleşmedi.

Hükümetin tepkisindeki belirgin güç eksikliğinin ana nedeni, birçok subayın (muhtemelen çoğunun) bu kez karşı koymamaya karar vermesiydi. Darbe girişimine direnmek yerine görev yerlerini terk ettiler.[88] Erlerin Rawlings'in yanında yer alacağından ve darbeye direnenlerin eskisinden daha ağır bir şekilde cezalandırılacağından korktular. Bir subay, askerleri için elinden geleni yapmasına ve koşullarını iyileştirmeye çalışmasına rağmen 4 Haziran'dan sonra çok kötü dayak yediğini, bu yüzden bu kez ailesini toplayıp gittiğini ve dört ay sonra geri döndüğünü ifade etmiştir.[89]

Darbenin ilk gecesinde Rawlings'e karşı koyma girişimlerinin çoğu eşgüdümsüz ve sınırlıydı. Zırhlı alaya meydan

[86] Hükümetin darbe girişimini ne zaman öğrendiği ve kimin sorumlu olduğuna inandığı konusunda çeşitli kaynaklar hemfikirdir. Kweku Baaku ile mülakat. 9 Ağustos 2000. Akra, Gana. Hava Mareşal Yardımcısı (emekli) Odaate-Barnor ile mülakat. 21 Temmuz 2000. Akra, Gana. Limann döneminde içişleri bakanlığı yapmış olan KSP Jantuah ile mülakat. 3 Aralık 1999. Akra, Gana.

[87] Alfred Ogbamey. 16 Haziran 2003. *Adabuga Vrs Cudjoe: Who Is Committing Perjury?* http://www.ghanaweb.com/GhanaHomePage/NewsArchive/printnews.php?ID=37827. Akra: Gye Nyame Concord. Erişim tarihi 16 Haziran 2003.

[88] Adı açıklanmayan (emekli) ordu çavuşu ile mülakat. 14 Ağustos 2001. Akra, Gana.

[89] Albay (emekli) Seth Kwahu ile mülakat. 4 Eylül 2000. Akra, Gana

okumak için en uygun birim başkentteki ana piyade birliği olabilirdi. Piyadeler bir önceki darbede zırhlılara karşı galip gelmişti ve isyancıların sahada sadece iki zırhlı aracı vardı, dolayısıyla isyancıları yenmek onların kabiliyetleri dahilindeydi. Yine de birlik küçük bir direniş gösterdi ve birkaç el ateş ettikten sonra geri çekildi.[90]

Başkan Limann'ın bir acil durum planı bir karşı darbe birimi olarak örgütlediği bir grup kuzeyli erle ilgiliydi. Bu grubun başında, bir önceki isyanda tabandan gelen bir lider olarak oynadığı rol nedeniyle radikal askerler arasında öne çıkan bir isim olan Çavuş Alolga Akata-Pore vardı. Başkan, bu adamların etnik ve bölgesel dayanışma nedeniyle kendisine bağlı olduklarına güvenerek onları Rawlings'e karşı casusluk yapmak ve saldırı olursa engellemekle görevlendirdi.[91] Bu grubun aynı zamanda Rawlings'e karşı olan ve gelecekteki askerî darbeleri durdurmak isteyen radikal bir grupla birlikte çalışması Gana'nın karışık siyasetinin bir işaretidir.[92] Fakat Rawlings saldırdığında Akata-Pore taraf değiştirdi ve başarılı olacağına inandığı için darbeyi bilfiil destekledi.[93]

Askerî istihbarat uzun zamandır bir darbe girişimini öngörmesine ve acil durum planları yapmasına rağmen, bunlar başarısız olmuş gibi görünür. Bir anlatıya göre başkentin yaklaşık 32 kilometre dışındaki tepelerde karşı saldırıya hazır birlikleri olmasına rağmen Libya hükümetinin Rawlings

[90] Onbaşı (emekli) Rexford Ohemeng ile mülakat. 13 Ağustos 2001. Akra, Gana

[91] Akata-Pore'un başından beri Rawlings'le birlikte çalıştığına ve Limann'dan duyduğu her şeyi Rawlings'e aktardığına dair güçlü iddialar söz konusudur. Limann döneminde içişleri bakanlığı yapmış olan KSP Jantuah ile mülakat. 3 Aralık 1999. Akra, Gana.

[92] Akata-Pore, emekli Binbaşı Boakye-Djan'ın müttefiki olan sol görüşlü bir grup olan Ulusal Sorun Hareketi'nin (MONAS) bir üyesiydi. Boakye-Djan 4 Haziran darbe girişiminin ve ardından gelen hükümetin belirleyici şahsiyetlerinden biriydi. Bir zamanlar Rawlings'in en yakın arkadaşlarından biri olan Boakye-Djan ile Rawlings artık amansız birer rakipti ve Rawlings daha sonra Boakye-Djan'ın küçük kardeşini hükümeti devirmeyi planlamaktan idam edecekti. MONAS, Gana'da daha fazla darbe girişimi olmaması gerektiğini savundu ve sivil yönetimi güçlü bir şekilde destekledi.

[93] Kweku Baaku ile mülakat. 9 Ağustos 2000. Akra, Gana.

adına araya girdiğine inandırıldıklarında dağıldılar.[94] Ayrıca Peugot marka beyaz bir binek otomobil kullanan askerî istihbarattan küçük bir grup, isyancılarla çatışmaya girmiş olabilir; bu grup ya yenildi ya da geri çekildi.[95]

Darbecilerin ilk birkaç saat içinde karşılaştıkları en ciddi direniş, muharip bir birlik bile olmayan istihkâm alayından geldi. Hafif silahlar ve omza sabitlenen geri tepmesiz topla donatılmış kırk asker, bir kamyonla hareket ettikleri hava kuvvetleri üssündeki meydan okuyucularla çatışmaya gönderildi. Ama kamyon tespit edildi, iki zırhlı araç arasında sıkıştırıldı ve uyarı ateşi açıldıktan sonra askerler teslim oldu. İstihkâmdan ikinci bir grup asker ilkinin peşinden gönderildiyse de bunlar da uzaktan fark edildi; ateş edildikten sonra geri çekildiler. Yakalanan askerlerden birine göre, istihkamcılar iki zırhlı arabaya binen sadece altı darbeci tarafından korkutularak teslim olmaya zorlandı. Gönderilen kırk askerden yaklaşık onu kaçtı ve geride kalan otuzu isyana katıldıysa da Rawlings onlara silahlandıracak kadar güvenmediğinden sonraki olaylarda ya çok az rol oynadılar ya da hiç rol oynamadılar.[96]

Başkentteki ana piyade birliği olan Beşinci Piyade Taburu sadece küçük bir direniş gösterdi ve birkaç el silah sesinden sonra geri çekildi. Bunun en iyi açıklaması, birlikteki subayların kaçmayı tercih etmesi ve erlerin kendi başlarına örgütlenip Rawlings'e karşı direniş göstermeye teşvik edilmemesidir.

Askerî komuta yapısının tamamen çöktüğünün bir başka işareti de silahlı kuvvetlerin başındaki Hava Mareşal Yardımcısı Odaate-Barnor'un bizzat zırhlı bir araçla çatışmaya girmesidir. Ordular katı bir hiyerarşi ilkesiyle işler, dolayısıyla silahlı kuvvetlerin başındaki kişinin makamını terk edip çatışmanın içine girmesi ya astlarıyla iletişim kuramadığını ya

[94] Binbaşı (emekli) Courage Quashigah ile mülakat. 1 Ağustos 1980. Akra, Gana.
[95] Onbaşı (emekli) Adam Al-Hassan ile mülakat. 17 Ağustos 2001. Akra, Gana.
[96] Onbaşı (emekli) Adam Al-Hassan ile mülakat. 1,7 Ağustos 2001. Akra, Gana.

da onlara güvenmediğini gösterir. Bir hava kuvvetleri generali olarak zırhlı araç kullanma konusunda eğitim almak için zaman ayırdığı ve evinde bir tane bulundurduğu göz önünde bulundurulduğunda, güven eksikliğinin daha olası bir açıklama olduğu anlaşılır. Sahada rejime sadık birlikleri toplamaya çalışmadığı ya da bizzat ortaya çıkıp otoritesini kullanarak isyanı bastırmaya çalışmadığı için Odaate-Barnor'un niyetinin tam olarak ne olduğu açık değildir. Bir karşı saldırıyı eşgüdümlemek için başka bir subayla birlikte çalıştığını iddia etse de buna dair hiçbir kanıt yoktur ve bu iddia, söz konusu subay tarafından şiddetle reddedildi.[97] Odaate-Barnor'a göre, koşulların avantajlı olmadığına karar vermeden önce neredeyse isyancı güçlerle bizzat çatışmaya girdi, tareti bizzat çevirdi ve topla nişan aldı. Odaate-Barnor, elle çalıştırılan tareti kullanmanın yaralanmasına neden olduğunu, bu nedenle artık aracı kullanamadığını ve araçtaki askerlerin emirlerine uyacağına güvenmediğini, bu nedenle gece saat 2'de zırhlı aracı terk ettiğini ve bundan sonra artık darbe olaylarına karışmadığını iddia etti.[98]

Sabah saat 10'da isyancılar yayın tesislerine bir zırhlı araç ve büyük bir kamyon gönderdi ve burada savunma birlikleriyle küçük bir çatışmaya girdiler. Tek tük açılan ateşin ardından hükümet birlikleri radyo istasyonunun denetimini teslim etti (Ziorklui 1988, 314).[99] Rawlings saat 13.00'te yayınını yaparak iktidarın yerini yeni bir devrimci düzenin aldığını duyurdu. Darbe anonslarında olduğu gibi ulusal mar-

[97] Odaate-Barnor, Rawlings'in Noel arifesindeki planını bozan ve daha sonra isyana müdahale edecek olan Albay Samuel Ofosu-Apea'yla birlikte çalıştığını iddia eder. Albay Ofosu-Apea, Mareşal Barnor'la birlikte çalışmadıklarını ve onun daha önceki çabalarına da anlayış göstermediğini söyleyerek bu iddiayı reddeder.

[98] Hava Mareşal Yardımcısı (emekli) Odaate-Barnor ile mülakat. 14 Eylül 2000. Akra, Gana.

[99] Alternatif bir kaynak radyo istasyonunun üç zırhlı polis aracı tarafından korunduğunu ve içindekilerin karşılık vermek yerine kaçtıklarını iddia eder. Onbaşı (emekli) Adam Al-Hassan ile mülakat. 17 Ağustos 2001. Akra, Gana.

şı çalmadığını çünkü bunun bir darbe değil, Gana toplumunu dönüştürmek için bir devrim, bir "kutsal savaş" olduğunu açıkladı (Ziorklui 1988, 312). Ülkenin ordu tarafından değil, halk tarafından yönetileceğini iddia etti (Yeebo 1991, 48). Bu iddiaya rağmen, 4 Haziran isyanından sonra göreve gelenlerin çoğundan oluşan yeni bir cunta ilan edildi (Shillington 1992, 80). Eski hükümete gelince, firar etmesine rağmen Başkan Limann'a kimsenin zarar vermemesi gerektiğini ve hükümetindeki bakanların teslim olması gerektiği dinleyicilerine söylendi.

Darbeciler, darbe girişimlerinin birçok er tarafından büyük ölçüde kayıtsızlıkla karşılandığını görünce şaşırdı. Son isyanın sonunda olduğu gibi askerlerin kitlesel olarak ayaklanmasını ummuşlardı. Radyo yayını askere toplanma ve devrimin bir parçası olarak silahlanma talimatı verdiyse de (Ziorklui 1988, 312) darbeciler kışlalara gittiklerinde hevesli gönüllüler bulamadı (Yeebo 1991, 47). Askerler darbeye katılmaktan ziyade yeni yılı kutlamakla ilgileniyormuş gibi göründü ve isyana yeni katılanların sayısı düşüktü, muhtemelen yüzlerce değil onlarcaydı (Government of Ghana 2004, 54).[100]

Darbeciler çok zayıf oldukları için direniş 31 Aralık öğleden sonraya kadar devam etti. Ordu harekât merkezi, saat 3 ya da 4 sularında bombalanarak bir binbaşının ölümüne neden olana kadar çalışmaya devam etti. Birinci Piyade Tugayı'nın karargâh binası, geri tepmesiz toplarını yaklaşan her zırhlı araca ateşleyerek akşam 6'ya kadar dayanabildi ve böylece isyancıların dört ayrı ele geçirme girişimini engelledi. Bununla beraber piyadelerin hayal kırıklığına uğramasına neden olan şey, geri tepmesiz topları için ellerinde tanksavar mühimmatı değil, sadece anti-personel mermileri olmasıydı. Görünüşe göre bu da bir başka darbe önleme çabasıydı ama geri tepti. Sadık askerler isyancıları uzakta tutma-

[100] Adı açıklanmayan (emekli) ordu çavuşu ile mülakat. 14 Ağustos 2001. Akra, Gana.

yı başardıysa da ellerindeki mühimmatla isyancıların zırhlı araçlarından hiçbirini imha edemedi.[101]

Sonunda Birinci Piyade Tugayı'ndaki subaylar da pes etti. Bu noktada direnişin eşgüdümlendiği merkezler olan ordu karargâhı ve Savunma Bakanlığı harekat odası çoktan teslim olmuştu. Tugay komutanı ne genelkurmay başkanıyla ne de kara kuvvetleri komutanıyla irtibat kuramadığından paniğe kapılmıştı. Birinci Piyade Tugayı karargâhında sabah saatlerinde yaklaşık 150 asker varken akşam 6'da sadece 8 asker kalmıştı. Artık neler olup bittiğine dair herhangi bir enformasyon alamayan savunmacılar, diğer tüm subaylar çoktan pes edip gittiyse daha fazla direnmenin beyhude olduğunu düşündü.[102]

Darbeciler artık başkente hâkim olsalar da henüz en güçlü direnişle karşılaşmamıştı. Albay Ofosu-Apea, 24 Aralık'ta planlanan komployu bozan aynı subay, Rawlings'i engellemek için 240 kilometre ötedeki Takoradi Kenti'nden asker getirdi.[103] Albay Ofosu-Apea darbe girişimini ilk kez 31 Aralık sabahı saat 6'da, tugay komutanı Tuğgeneral Michael Abanah'ın kendisini arayarak başkentte belirtilmemiş bir sorun olduğunu bildirmesiyle duydu. Tugay komutanı ikinci kez arayıp Ofosu-Apea'dan Akra'ya bir tanksavar timi (Carl Gustav omza sabitlenen geri tepmesiz toplar kullanan, iki çift halinde çalışan dört adam) göndermesini talep ettiğinde, ciddi bir sorun olması gerektiğine karar verdi. Eğer tugay komutanı başkentte konuşlanmış askerler arasında iki geri tepmesiz top ve bunları kullanacak adam bulamıyorsa, tüm taburunu harekete geçirmesi gerekti. Alarmı çalarak tüm adamlarını sabah 10'da harekete hazır hale getirdi, faaliyet için bahane olarak bir öykü uydurdu ve Rawlings'ten hiç bahsetmedi.

[101] Tuğgeneral (emekli) Joseph Odei ile mülakat. 7 Ağustos 2000. Akra, Gana.
[102] Tuğgeneral (emekli) Joseph Odei ile mülakat. 7 Ağustos 2000. Akra, Gana.
[103] Bu bölüm tamamen Ofosu-Apea'nın anlattıklarına dayanır. Hikâyenin ana hatları –kuvvetlerinin büyüklüğü, varış zamanları, yenilgilerinin koşulları– başka yerlerde de doğrulanmıştır.

Bu darbe karşıtı girişimi önemli lojistik zorluklarla karşılaştı. On yıllık sürekli askerî ihmal, İkinci Piyade Taburu'na çalışır durumda çok az nakliye aracı bırakmıştı.[104] Sonunda Albay Ofosu-Apea, altmış yedi er ve dört subayı taşımak için üç tonluk bir kamyon, bir Pinzgauer nakliye aracı ve iki Land Rover'dan oluşan bir gücü bir araya getirebildi. Kamyon defalarca bozulduğu için başkente 240 kilometrelik yolculuk tüm gün sürdü ve birlikler 31 Aralık'ta hava kararduktan sonra vardı. Yol boyunca bazı çatışmalara girdiler ve kentin dış mahallelerinde barikat kuran iki grup isyancıyı gözaltına aldılar.

Ofosu-Apea'nın taburu makul bir süre içinde varabilseydi, önemli bir etki yaratacağına şüphe yok. Diğer birliklerden farklı olarak bu grup, pusuya düşürülmemiş olsalardı kendilerine avantaj sağlayacak tanksavar mühimmatına sahipti. Albay sadece az sayıda adam taşıyabilmiş olsa da, bunlar görev için yeterli olacaktı ve kolay kolay geri adım atmayacaktı. Ne yazık ki gecikmeler, darbecilere taburun yolda olduğuna dair yeterince ön uyarı sağladı ve darbeciler de karşı hamlelerini planlayabildi.

Albay Ofosu-Apea kuvvetlerini iki gruba ayırdı. İlk ve daha küçük olan grup radyo istasyonunu yeniden ele geçirdi ama uzun süre ellerinde tutamadı. Otuz dakika sonra isyancılara ait bir zırhlı araç onlara meydan okudu ve yirmi-otuz dakika süren yoğun çatışmadan sonra yenildiler. Daha büyük bir grup üç tonluk kamyonla zırhlı birliğin karargâhına saldırmaya gittiyse de askerî hastane yakınlarında zırhlı bir araç tarafından pusuya düşürüldü, kamyonları imha edildi ve içindeki az sayıda asker öldürüldü. Bu noktada, son direnişçiler de ölene kadar savaşmak yerine geri çekilmeye ka-

[104] Askerî yönetim silahlı kuvvetlerin operasyonel hazırlığı açısından kötü sonuç verdi.

rar verdi ve Ofosu-Apea sürgüne gitti. Bu, darbe girişimine karşı son askerî direnişin de sonu oldu.[105]

Gana'da ilk kez darbe yapanlar sivil muhalefetle de karşılaştı. Halk tarafından fark edilmeyen saray darbeleri hariç, geçmişteki başarılı darbe girişimleri, coşkulu sivil gösterilerle karşılanmıştı. Bu kez Gana'nın kuzeyinde iki gün boyunca darbe karşıtı gösteriler düzenlendi ve halka yeni hükümete karşı direnişe geçme çağrıları yapıldı. Başkentte, yerinden edilen iktidar partisinin bir üyesi benzer protestolar düzenlemeye çalıştıysa da çabaları hızla bastırıldı (Yeebo 1991, 48-49). Bu protestoların yeni rejimin hayatta kalabilirliği üzerinde hiçbir etkisi olmamış gibi görünür.

4.5. Analiz

Hem taktik hem de tercih açısından bakıldığında Rawlings'in zaferi pek de olası değildi. Herhangi bir komuta yetkisi olmayan, büyük ölçüde silahsız 10 kişinin başarılı bir darbe yapması, darbelerin muharebeleri andırdığı paradigmasıyla uzlaştırılamaz. Görevdeki kişi son derece sevimsiz olsa da Rawlings subaylar arasında nefret edilen biriydi; subayların sayısı darbecilerinkinden ve onların müttefiklerinden çok daha fazlaydı. Erat da ilk başta darbe girişimi konusunda pek hevesli değildi ve Rawlings'in yayınına büyük ölçüde Noel kutlamalarına devam ederek karşılık verdiler.

Rawlings'in asıl gücü, subayların erlerin onu destekleyeceğine inanmasından ve bu nedenle darbeye karşı çıkmamaya ve buna bağlı cezaları göze almamaya karar vermesinden ileri geliyordu. Bu beklenti, 4 Haziran'daki başarılı darbe girişimi ve görevdeki hükümet tarafından Rawlings hakkında kamuoyuna defalarca yapılan uyarılar üzerine temellendi. Darbeci-

[105] Albay (emekli) Samuel K. Ofosu-Apea ile mülakat. 20 Ağustos 2001. Akra, Gana.

ler güçlü bir beklenti üstünlüğüyle işe başladılar ve bu beklenti, girişim sırasında tek radyo yayınını onların yapmasıyla daha da güçlendi. Rawlings başarılı oldu çünkü subaylar onun kazanacağına inandılar: Kendini gerçekleştiren bir inançtı bu.

4.5.1. Muharebeler Olarak Darbeler

Yaklaşık 10 komplocunun 9.000 kişilik bir ordunun denetimini ele geçirmeyi başarması, hiçbir şekilde darbelerin muharebeleri andırdığı fikriyle bağdaşmaz. Bir komplocunun da itiraf ettiği gibi "bu harekâtın neden başarılı olduğunu askerî açıdan açıklamanın hiçbir yolu yoktur."[106]

Kuram, neredeyse tamamı (radyo istasyonu hariç) askerî bir üste bulunan ve darbe girişiminin taktik öneme sahip olabilecek bazı hedeflerini öngörmede daha başarılıdır. Çatışmaların niteliği ve yoğunluğunu öngörmedeyse daha az başarılıdır. Darbeciler ve İkinci Piyade Taburu'ndan geç gelen rejim yanlısı askerler arasındaki çatışma yoğun olmasına ve bir kamyonun kurşunlarla delik deşik edilmesiyle sonuçlanmasına rağmen, kamyondaki 40 askerden sadece birkaçı ölmüş, kalan askerlerin dağılmasına da izin verilmişti. Bu kuramın öngörülerinin aksine, darbeciler yeniden toparlanıp saldırmalarını önlemek için onları yakalayıp öldürmeye çalışmadılar. Dahası, iki taraf arasındaki karşılaşmaların çoğu kanlı değildi. Örneğin rejime sadık istihkamcılar, ülke işgal edilmiş olsaydı yapacakları gibi, siper kazmak ve sert bir şekilde savaşmak yerine, darbecilerin tek bir uyarı ateşi açmasının ardından teslim oldular.

Genel olarak, çatışmanın yoğunluğu ve bunun sonucunda ortaya çıkan ölü sayısı, birçok subayın kaçmasıyla sınırlı kaldı. Doğrudan çatışmalar yaşandığında kayıplar meydana

[106] Adı açıklanmayan (emekli) hava kuvvetleri subayı ile mülakat. 26 Haziran 2000. Akra, Gana.

geldiyse de bunlar münferitti. Takti etkenler önemli olsa da Rawlings'in taktik zayıflığı yönetimi ele geçirmesini engellemediği gibi çatışmaların çoğunun kanlı ve askerî muharebe gibi geçtiği anlamına da gelmedi.

4.5.2. Seçimler Olarak Darbeler

Darbelerin seçimleri andırdığı kuramı da 1981 darbe girişiminde yaşananlara uymaz. Başkan Limann'a karşı çok az sevgi olduğu doğru olsa da eratın Rawlings'e karşı da çok az hevesi vardı ve subaylar yeni bir isyana şiddetle karşıydılar. Ordu içinde bir seçim yapılsaydı erler muhtemelen evde kalır, subaylarsa (kuşkusuz daha az sayıda) rakibine karşı yüksek oranda oy kullanırdı. Halkın genelinde de Rawlings'in geri dönmesi için benzer şekilde düşük bir talep vardı. Rawlings, yayınının "işçilerden ve ezilen gruplardan kendiliğinden bir ayaklanma" başlatmasını umduysa da bunun yerine kendisine karşı birkaç gün süren protestolar yapıldı (Yeebo 1991, 47).

Darbecilerin başarısı, kuramın bir başka iddiasıyla, yani tercihlerin eylemlere karşılık geldiği iddiasıyla da çelişmektedir. Subaylar darbeye şiddetle karşı çıkmalarına rağmen, çoğu karşı koymak yerine pes etti. Son olarak, Rawlings'in yayını, dinleyicileri kendisini desteklemeye ikna etmeyi amaçlamıyordu ve bir seçim sırasında kampanya konuşması olarak pek işe yaramazdı. Kararsızlara hitap etmiyordu; destekçilerine silahlanmaları ve devrime katılmaları talimatını verirken, onlara ayaklanmanın başarısının etkin katılımlarını gerektirdiğini söylemedi ve onlar da bu çağrıya kulak vermediler.

4.5.3. Eşgüdüm Oyunları Olarak Darbeler

Rawlings'in zaferini anlamanın en iyi yolu onu başarı beklentilerinin kendini gerçekleştirme biçimi üzerinden anlamak-

tan geçiyor. Darbenin başlangıcında, ordu içinde erlerin Rawlings tarafından yapılacak bir darbeyi destekleyeceğine dair yaygın bir inanç vardı. Bu inanç, önceki isyan başarılı olduğundan kısmen geçmişe kök salmıştı ve Rawlings makamını terk ettiğinde iktidara geldiğinden daha popülerdi. Bu beklentiler, görevdeki hükümetin eylemleriyle tekrar tekrar ve alenen pekiştirildi. Yönetim sürekli olarak Rawlings'i darbeler planlamakla ve çeşitli güvenlik olaylarının arkasında olmakla suçladı ve onu durdurmak için hiçbir şey yapmayarak Rawlings'i hem güçlü hem de ele geçirilmesi zor, kendileriniyse zayıf gösterdi. Askerlere yönetime sadık kalmaları için alenen yalvaracak kadar ileri giden bu yayınlar, darbenin başarılı olacağına ve muhalefetin beyhude olacağına dair beklentiler ve meta-beklentiler yaratılmasına yardımcı oldu.

Dolayısıyla darbe başladığında, başkanın kendi darbe karşıtı gücünün bile başka bir seçenekleri olmadığına ikna olarak Rawlings'in arkasında saf tutması şaşırtıcı değildir. Grubun başı radikal müttefiklerine darbenin başarılı olacağını söyledi ve onlara darbeyi desteklemelerinin ve daha sonraki bir tarihte iktidarı içeriden ele geçirmeye çalışmalarının en akıllıca yol olacağını tavsiye etti.[107]

Darbe girişimi başladığında, meydan okuyanlar yayınlar aracılığıyla kendi lehlerine beklentiler yaratmakta ustaydı. İkinci Piyade Taburu'ndan geç gelen rejime sadık askerler tarafından ellerinden alındığı yarım saat dışında radyo istasyonunu sabah 10'dan itibaren denetim altında tuttular. Fiilen yapılan tek yayın Rawlings'e aitti ve gerçeğin ortaya konulması amacına uygundu: Rawlings Limann hükümetinin devrildiğini duyurdu, yeni hükümetin üyelerini açıkladı ve hatta Rawlings'in kaçtığını iddia ettiği başkanın şahsına korumasını uzattı. Rawlings'in yanında sadece onlarca asker olduğu ve çok küçük bir toprak parçasını denetim altında tuttuğu için bu zafer iddiası erkendi ama önceki beklentilerle tutarlı

[107]Kweku Baaku ile mülakat. 9 Ağustos 2000. Akra, Gana.

olduğu için akla yatkın bir açıklamaydı. Zaman geçtikçe ve karşı yayın yapılmadıkça, sadık birliklerdeki hem subaylar hem de askerler savaşmayı bıraktı. Başkentteki piyade birliğinden bir eratın direniş eksikliğini açıklarken bana söylediği gibi, "[Bir asker] kardeşinin liderliği ele aldığını görmedikçe. . . liderliği ele almaya hazır değildir."[108]

Eşgüdümle de uyumlu olarak, darbe sırasındaki çatışmaların çoğu düşük yoğunlukluydu. İstihkâm alayından rejime sadık birlikler saldırıya geçtiğinde, ilk uyarı atışından sonra teslim oldular. Darbe girişiminin en şiddetli çatışması İkinci Piyade Alayı'ndan birliklerin darbeciler tarafından pusuya düşürülmesiy olsa da o zaman bile kan dökülmesi sınırlı kaldı çünkü isyancılar avantajlarını kullanıp kalan sadık birlikleri katletmedi. Rejim yanlılarıysa ilk çatışmayı kaybettikten sonra son adamlarına kadar savaşmak yerine geri çekilmeyi ve mücadeleyi terk etmeyi tercih ettiler. Bu darbe girişiminde ölenlerin sayısına dair kesin bir kaynak bulunmamakla birlikte, biraz güvenilmez bir kaynak toplam ölü sayısını on beş olarak tahmin etmektedir: on bir er ve dört subay (Awoonor 1984). Bu rakam doğruysa, bu Gana'nın en kanlı darbe girişimlerinden biriydi ve tabandan gelen darbelerin diğer darbe türlerine göre daha fazla kayıpla sonuçlanma eğiliminde olduğu iddiasıyla tutarlıydı.

İncelediğimiz diğer tüm darbelerde olduğu gibi, rütbeyle ilişkilendirilen kısıtlamalar darbenin dinamiklerini etkiledi çünkü bu darbeciler orta ya da üst kademelerden darbecilerin karşılaşmadığı türden lojistik engellerle karşılaştılar. Örneğin darbeciler üssü ele geçirdiklerinde zırhlı alayın cephaneliğine erişemeyeceklerinden endişeliydiler.[109] Buna ek ola-

[108] Kaynak, Beşinci Piyade Taburu'nun o sırada orada bulunmayan bir üyesiydi, dolayısıyla verdiği enformasyon ikinci eldir. Onbaşı (emekli) Rexford Ohemeng ile mülakat. 13 Ağustos 2001. Akra, Gana.

[109] Alfred Ogbamey. 16 Haziran 2003. *Adabuga Vrs Cudjoe: Who Is Committing Perjury?* http://www.ghanaweb.com/GhanaHomePage/NewsArchive/printnews.php?ID=37827. Akra: Gye Nyame Concord. Erişim tarihi 16 Haziran.

rak, taktik zayıflıkları darbe sırasında darbecilerin son derece savunmasız olduğu birkaç nokta olduğu anlamına geliyordu. Örneğin küçük komplocu grup zırhlı birliğe girerken tespit edilseydi kolayca durdurulabilirdi. İstihkâm birliğindeki sadık kuvvetler tespit edilmeseydi ya da Takoradi'den gelen kuvvetler daha erken gelseydi ya da Birinci Tugay'ın elinde birkaç zırh delici mermi olsaydı, isyanın başarıya ulaşması çok daha zor olurdu. Bu kadar az komplocunun ve bu kadar *ad hoc* örgütlenmenin olduğu bir girişimde şans daha büyük bir rol oynayabilir ve "bir mıh bir nal kurtarır, bir nal bir at kurtarır" öyküleri daha olasıdır. Dipten gelen bir darbeyi bu kadar riskli yapan şeylerden biri de budur.

Eşgüdüm oyunu açıklamasının yetersiz kaldığı tek alan, sivil bir hükümetin iktidarda olmasına ve askerî üs dışında devlet otoritesinin simgelerinin var olmasına rağmen darbecilerin radyo istasyonu dışında herhangi bir simgesel hedefe saldırmamış olmalarıdır. Bu durumda, beklentiler Rawlings'in lehine olduğundan buna gerek kalmamış ya da belki de simgesel hedefleri ele geçirmek için gerekli insan gücünden yoksun kalmış olabilir.

5. Sonuç

Tabandan gelen darbelerin başarılı olma olasılığı en düşüktür çünkü isyancılar gerçeğin imal edilmesi için en az örgütsel kaynağa sahiptir ve en fazla sayıda engelle karşılaşır. Tabandan gelen darbeler, her iki tarafın da kan dökülmesini azaltmak için gösterdiği çabalara rağmen, daha kaotik ve görece daha kanlıdır.

Taktik düzeyde bir isyan, ordu hiyerarşisinin tepesinden gelen bir darbeden çok orta kademelerden gelen bir darbeye benzer çünkü isyancılar bir miktar sert gücü sahip olsa da yumuşak güçleri neredeyse yoktur. İsyancılar, bir generalin yapabileceğinin aksine isyan için önceden etkili bir ze-

min hazırlayamaz ya da toplantı çağrısı yapamazlar. Aslında dikkat çekmeden komplo bile kuramazlar. Bir albay gibi hedefleri zorla ele geçirip ellerinde tutabilseler de hiyerarşinin en altındakilerin özerk bir şekilde faaliyet göstermesini engellemek üzere tasarlanmış bir sisteme karşı çalışmak zorundadırlar. Sonuç olarak, isyancılar her zaman daha dağınık ve taktik olarak ordunun orta kademelerinden gelen darbecilerden daha zayıf olacaklardır.

İsyancıların taktik zayıflığı nedeniyle, tabandan gelen darbelerin başarısı genellikle seçim modeliyle, düşük rütbeli subayların, astsubayların ve eratın yakınmalarının yaygınlığı ve yoğunluğu açısından açıklanır. Ama bu bölümdeki üç örneğin de gösterdiği gibi, darbe girişiminin başarılı olması için yaygın destek ne gereklidir ne de yeterlidir. Yakınmaların darbe sonuçları için yeterli bir açıklama olmadığı, 1979'da aşağı yukarı aynı koşullar altında gerçekleşmiş olmalarına rağmen farklı sonuçlar doğurmuş iki isyandan da açıkça anlaşılabilmektedir. Bu girişimlerden ikincisinde başarılı olan darbe girişimi bile, isyancılar tarafından dile getirilen yakınmalar desteklenmesine rağmen, başlangıçta destek bulmakta zorlanmıştır. Buna karşılık Aralık 1981'deki darbe girişimi fazla destek görmeden başarıya ulaşmıştır.

Bu üç darbede de hayati önemi haiz etken yakınmalardan ya da silahlardan ziyade inançlardı. Mayıs 1979'da kimse diğer erlerin bir isyana katılacağına inanmıyordu ve bu yüzden diğer komploların üyeleri bile başarısızlıkla sonuçlanan isyana katılmadılar. Rawlings radyo istasyonunu ele geçiremediği için, gerçeği imal etmek için açık enformasyonu da kullanamadı. Fakat Haziran ayına gelindiğinde, Mayıs komplocularının yargılanması sayesinde, erat arasında bir isyanı destekleme isteğini ortak bilgi kılan enformasyon bağlamı tamamen farklıydı. İki yıl sonra, 1981'de Rawlings başarılı oldu çünkü Haziran 1979'daki öncel, hükümetin onu bir numaralı halk düşmanı olarak göstermeye yönelik yanlış yönlendirilmiş kampanyası ve Rawlings'in darbe sırasında kendi

yayınları gibi darbe girişimine uygun beklentiler yaratmaya yardımcı oldu. 1981'de Rawlings güçlü ya da halktan destek gördüğü olduğu için değil, herkes onu beklediği ve ona göre hareket ettiği için kazandı.

7
SSCB, 1991: Dünyayı Değiştiren Üç Gün

1991 Sovyetler Birliği darbe girişimi, 20. yüzyılın tartışmasız en önemli darbe girişimiydi. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dünyanın iki süper gücünden biriydi, coğrafî bakımdan diğer tüm ülkelerden açık ara daha büyüktü ve dünyanın en büyük nükleer cephaneliğine sahipti. Bu darbe girişiminde söz konusu olan sadece dünyanın en güçlü siyasî oluşumlarından birinin denetimi değil, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin hayatta kalmasıydı. Yine de bu darbenin sonucu şaşırtıcıdır. Hedefi olan Sovyetler Birliği Başkanı Mihail Gorbaçov dışında ülkedeki tüm önemli üst düzey askerî ve siyasî şahsiyetleri içeren bir koalisyon tarafından gerçekleştirilen bu darbe girişiminin başarılı olmamasını anlamak zordur. Gerçekten de bu darbenin karşıtları bile darbenin başarılı olacağına inanmışlar ve en azından aralarından biri darbenin başarısızlığını bir mucize olarak nitelendirecek kadar ileri gitmişti.[1]

Bu kitap bağlamında, bu darbe girişimi daha önce sunulan Gana örneklerinden çok farklı olduğu için de ilgi çekicidir. Sovyetler Birliği, sömürge sonrası Afrika'daki devletlerden iki kat daha eski bir devletti ve epey kurumsallaşmıştı. İktisadî gerilemesine rağmen hâlâ bir darbe girişimi deneyimlemiş en zengin ülkelerden biriydi ve Sovyet ordusu dünyanın en büyük, en güçlü ve en profesyonel ordularından biriydi. Bu girişim, tepeden gelen başarısız bir darbe olması, yüksek

[1] Frontline. 2000. Yevgenia Albats. <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/yeltsin/interviews/albats.html>. Boston: WGBH. Erişim tarihi: 16 Aralık 2002.

düzeyde sivil seferberlik ve çok sayıda kitle iletişim aracını içermesi bakımından da diğerlerinden farklıydı. Bu farklılıklar göz önünde bulundurulduğunda, 1991 SSCB darbe girişimi, darbelerin eşgüdüm oyunlarını andırdığı savı için zorlu bir sınav gibi görünmektedir. Kuramın en az olasıymış gibi görünen bu örnekte bile yararlı kavrayışlar sağlaması, darbelerle ilgili evrensel bir şeyi gerçekten yakaladığını gösterir.

Bu bölümdeki 1991 Sovyet darbesinin yeni okuması, girişimin başarısız olduğunu çünkü arkasındaki cuntanın beklentileri yönlendirmede rakiplerinden daha az becerikli olduğunu ileri sürmektedir. Göreceğimiz gibi, komplocular fiilen tüm devlet aygıtını temsil ettikleri için kendilerine aşırı güvendiler ve gerçeğin imal edilmesi konusunda ellerindeki kaynakları olabildiğince etkili bir şekilde kullanmak konusunda başarısız oldular. Bu da Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin ve onun medyadaki müttefiklerine kamu yayınlarının içeriğini ele geçirme ve cuntanın yönetimde olmadığına dair kendini doğrulayan beklentiler yaratacakları bir alan bıraktı. Yeltsin'in hizbi, cuntanın anlamadığını, bir darbe girişimi sırasında silahlı kuvvetler üzerindeki göstermelik denetimin bir ülkeyi ele geçirmek için tek başına yeterli olmadığını anlamıştı.

Sovyetler Birliği'ndeki darbe girişiminin neden başarısız olduğu konusundaki geleneksel görüş, darbecilerin halk nezdinde meşru olmadığı ve bir avuç eski general ve bürokratın ötesinde halk arasında bir destekten yoksun olduğu yönündedir. Bu değerlendirmeye göre, Gorbaçov'un özgürleştirici reformları Sovyet toplumunu öylesine çarpıcı bir şekilde dönüştürmüştü ki girişimin arkasındaki muhafazakâr şahsiyetlerin yapmayı umduğu gibi eski sisteme geri dönmek artık olanaksızdı. Bunun bir sonucu olarak, darbe girişimi hemen hemen herkes tarafından reddedilmişti: sıradan yurttaşlar, orta sınıf, hatta ordudakilerin çoğu darbe girişimine karşı çıkmıştı. Halkın Yeltsin'in etrafında toplanması, Rus meclis binasını büyük kalabalıklarla kuşatması ve zapt edilemez bariyerlerle savunması darbenin sonunu getirmişti. Söylendiğine göre, bu durum

ordudaki subayların ve erlerin halk adına harekete geçmelerine, açıkça taraf değiştirmelerine ve iktidarı gayrimeşru şekilde gasp edenlerden gelecek her türlü saldırıya karşı halkı korumaya yemin etmelerine yol açmıştı. Darbe girişimi, Sovyet sisteminin içinin ne kadar boşaltıldığını gözler önüne sermişti. Darbe girişimi halk tarafından reddedildiğinde çökmüştü.

Bununla beraber yaşananların hakikati, anlatılagelen bu mitten çok daha ilginçtir. Bu bölümde, geleneksel anlatının yaşananları doğru bir şekilde betimlemediğini, darbe karşıtı güçlerin yönetimi ele geçirmeyi engellemek için stratejik olarak kullandıkları bir öykü olduğunu ortaya koyacağız. Gerçeklerin incelenmesi, darbenin sadece Yeltsin'in sivilleri kendi etrafında toplama becerisi nedeniyle başarısız olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Yeltsin etrafına bazı kalabalıklar toplamış olsa da, bunlar iddia edilenden daha küçüktü; bu kalabalık ve kurdukları barikatlar kararlı bir ordu tarafından kolaylıkla dağıtılabilirdi. (Nitekim Yeltsin iki yıl sonra aynı yerde bir başka darbe girişimini ezip geçecekti). Sadece bir avuç subay ve er Yeltsin'in tarafına geçtiğinde, darbe, ordunun saf değiştirmesi ve cuntayı terk etmesi nedeniyle de başarısız olmadı. Darbe girişiminin en sonunda bile, askerî harekâtın muhalefeti ezmek için kullanılacağı ortaya çıktığında, çoğu subay diğer askerî aktörlerin ne yaptığını öğrenmek için duraklayarak biraz kaytarma ve ayak sürümeden başka bir destek sunmadı.

Aksine, darbeye karşı çıkanlar enformasyonu ve beklentileri yönlendirmede cuntadan çok daha iyi olduklarını kanıtladıkları için darbe başarısız oldu. Demokrasi yanlısı güçler, özellikle de Sovyet medyası (hatta devlet medyası), cuntayı olduğundan çok daha zayıf ve Yeltsin'i de olduğundan çok daha güçlü göstermek için tasarlanmış öyküleri coşkuyla anlattı. Belirli askerî liderlerin darbeyi desteklemediği, hatta Yeltsin'in tarafına geçtiği gibi yalan iddialarla yayınları doldurdular. Ordunun yönetiminin cuntada olmadığına dair tekrarlanan bu iddialar yaygın alıcı buldu ve beklentileri şekillendirdi.

Göreceğimiz gibi, cunta bu propaganda kampanyasına karşı koymakta tamamen aciz olduğunu sergiledi ve bunun ne kadar önemli olduğunu çok az anladığını da gösterdi. Yeterince yalanlanmayan bu öyküler, cuntanın kendi içinde de inanılana kadar hız kazandı. Yeltsin'e yönelik bir saldırının bir iç savaşı tetikleyebileceğinden korkan cunta, planlanan saldırıyı son anda iptal etti ve darbe girişimi çöktü. Denetimin cuntada olmadığına dair kamuoyunda tekrarlanan iddialar kendi kendini gerçekleştiren bir gerçeklik hâline geldi.

Kısacası, SSCB ile Gana arasında birçok farklılık olmasına ve bu darbe girişiminin birçok açıdan oldukça sıradışı olmasına rağmen, 1991 Sovyet darbesini bir eşgüdüm oyunu olarak görmek, bu girişimin dinamikleri ve sonucu hakkında kayda değer kavrayışlar sağlar. Her şeye rağmen, enformasyon ve beklentileri en iyi yönlendirebilen taraf Sovyet devletinin gücüne karşı galip geldi. Sovyet subayları da tıpkı Gana'daki subaylar gibi kararsızlık ve sürüye katılmayla (yani eşgüdüm) meşguldü. Bu darbe girişimindeki son derece yüksek risklere rağmen, tüm olay sadece bir avuç rastlantısal sivil kayıpla ve hiç askerî ölüm olmadan çözüldü. Sonunda cunta bir iç savaş riskine girmektense geri adım attı ve son bir direniş göstermeden teslim oldu. Darbe girişiminin önemli görünümleri nevi şahsına münhasır olsa da, diğer akademisyenleri şaşırtan davranışların çoğu tutunumlu ve bu kuramla uyumludur. Hem Gana'da hem de Sovyetler Birliği'nde darbelerin eşgüdüm oyunları olduğu kuramı, gözlemlenen davranışı açıklamada rakip açıklamalardan daha etkilidir.

1. Arka plan

1991 darbe girişimi, Sovyet ulusal güvenlik örgütlerinin mensuplarının Mikhail Gorbaçov'a karşı besledikleri yakınmaların bir sonucu olarak gerçekleştirilmişti. Gorbaçov'un iktidara gelip liberalleşme siyasalarını uygulamaya başlamasın-

dan önceki 20 yıl içinde ordunun kurumsal çıkarlarını gönendirmişti. Silahlı kuvvetlere bol miktarda kaynak sağlanmış, kendi işleri üzerinde büyük ölçüde denetim verilmiş ve İkinci Dünya Savaşı'ndaki zaferleri ve Soğuk Savaş siyasetindeki önemli rolleri nedeniyle büyük bir itibar kazanmıştı (Taylor 2003b, 22-23). Bununla beraber Gorbaçov, iktisadî reformlarını uygulamak için önemli kaynakları ordudan alıp sivil kullanıma aktarmak zorunda kalmıştı. Bunu başarmak için, Sovyet askerî taahhütlerini azaltmak amacıyla geleneksel olarak orduya bırakılan bir siyasa alanı olan savunma siyasası üzerinde denetim sağlamıştı. Gorbaçov hükümeti orduyu 500.000 asker azaltmış, silah harcamalarını neredeyse üçte bir oranında kesmiş ve savunma sanayiini sivil üretime dönüştürmeye başlamıştı (Taylor 2003b, 23).

Gorbaçov'un *glasnost* siyasasına eşlik eden siyasî değişiklikler orduyu daha da zora sokacaktı. *Glasnost* ya da açıklık, ordunun ilk kez kamuoyu tarafından denetlenmesine izin veriyordu. Basın, SSCB'nin Afganistan'daki utanç verici başarısızlığı ve şişirilmiş askerî-sınaî kompleks için orduyu suçlayarak yoğun bir şekilde eleştiriyordu. Bunun sonucunda hem ordu içindeki moral hem de toplum içinde orduya duyulan saygı azalmıştı (Taylor 2003b, 24).

Bir başka yakınma kaynağı da Varşova Paktı'nın *glasnost*'un ardından çöküşü ve bunun tutarsız bir biçimde ele alınmasıydı. Doğu Avrupa ülkelerinden askerlerin çekilmesi SSCB'nin stratejik konumunu zayıflatmakla kalmadı, aynı zamanda yirmi tümenin kısa bir süre içinde ülkelerine geri gönderilmesi gerektiği anlamına geldi ki bu fazlasıyla kargaşa yaratan bir durumdu (Taylor 2003b, 25).

Ülkenin esas istihbarat kolu olan KGB de Varşova Paktı'nın sona ermesinden dolayı ordunun duyduğu rahatsızlığı paylaştı. Bunun kötü bir siyasa kararı olduğuna inanmanın yanı sıra çöküşün paktın eski üye ülkelerindeki istihbarat teşkilatlarının bazı üyelerini ifşa etmesine ve bazılarının tutuklanıp yargılanmasına da üzüldüler. Ülke içinde devam eden

değişikliklerin Sovyetler Birliği'nde de benzer bir kadere yol açabileceğinden endişeliydiler (Knight 2003, 74-75).

Son olarak, devlet güvenlik organlarının mensupları için en güçlü yakınma nedenlerinden biri, Sovyetler Birliği içinde ortaya çıkan etnik milliyetçilikteki artıştı. Bölgesel hareketler ordunun otoritesine doğrudan meydan okuyordu; birçoğu askere alınmaya karşı çıktı, hatta kendi bölgesel silahlı gruplarını kurdu (Taylor 2003b, 25). Silahlı kuvvetler, özellikle 1989'da Tiflis'te, 1990'da Bakü'de ve 1991'de Vilnius'ta olmak üzere, cumhuriyetlere müdahale etmek için defalarca kullanıldı. Bu olayların her birinde dökülen kandan hükümetten ziyade ordu sorumlu tutuldu ve Gorbaçov ellerini temiz tutmayı başarırken ordunun itibarı daha da zedelendi. Bu eylemlerin her biri muntazam silahlı kuvvetlerle içişleri bakanlığının ayrı kuvvetleri olan MVD arasındaki ortak operasyonlardı. Bununla beraber düzenli ordu, iç polisliğin yalnızca MVD'nin görevi olduğunu ve bir generalin "jandarma" olarak adlandırdığı görevler için askerî birliklerin kullanılmasının "küçük düşürücü" olduğunu hissetti.[2]

Fakat güvenlik örgütleri içindekileri en çok endişelendiren, olası yakın gelecekte siyasî bir kendilik olarak Sovyetler Birliği'nin ve onunla birlikte Sovyet ordusunun dağılmasıydı. Gorbaçov bazı cumhuriyetlerle, onlara egemen statü veren yeni bir Birlik Antlaşması müzakere etti. Bu antlaşmaya göre, iktidar cumhuriyetlerin kendilerine devredilecek ve KGB gibi Sovyet kurumlarının bu cumhuriyetler içinde herhangi bir yetkisi kalmayacaktı. Güvenlik aygıtının tepesindekiler, bunu, birliğin toprak bütünlüğüne yönelik açık bir tehdit olarak gördüler. Her ne kadar iç reformlara ve Doğu Avrupa'daki Sovyet hegemonyasının sona ermesine göz yummuş olsalar da darbeyi planlayanlara göre birliğin dağılması bardağı taşıran son damlaydı. Sovyetler Birliği'ni korumak

[2] Alıntılanan sözler General Lebed'in Bakü'deki askerî harekâtı tartışırken söylediği sözlerdir (Taylor 2003b, 30).

onların işiydi ve arkalarına yaslanıp dağılmasını izleyemezlerdi (Knight 2003, 85).

Bazı gözlemcilere göre, Gorbaçov da Birlik Antlaşması'ndan memnun değildi ve bu nedenle Sovyet iktidar yapısı içindeki muhafazakârları Sovyetler Birliği'ni kurtarmak için harekete geçmeye yönlendirdi ve böylece muhafazakârlar Gorbaçov'u sürece dâhil etmeden ona istediği sonucu verdiler. Bu okumaya göre, Gorbaçov kendisini hükümet üyelerinin (ve kendisinin) yetkilerindeki bu aşınmayı önlemek için yoğun baskı altında bulsa da, bağımsızlık cinini şişeye geri sokmaya yönelik herhangi bir çabanın siyasî intihar olacağının da farkındaydı. Amy Knight'a göre Gorbaçov bu nedenle üçüncü bir seçenekte karar kıldı ve sertlik yanlılarını "Batı'nın siyasî istikrar uğruna Sovyetler Birliği'ni iktisadî krizden kurtarmayı yeniden düşünmesine yol açacak türden bir kriz yaratabilecek" bir olağanüstü hâl ilan etmeleri için yönlendirdi (Knight 2003, 82). Gelgelelim, Sovyet muhafazakârları harekete geçtiğinde, Gorbaçov onları desteklemedi. Bazı komplocular ve analistler, Gorbaçov'un cuntayı desteklemeyi reddetmesini stratejik bir hamle olarak görmeye başladılar, yani Gorbaçov bir kez daha, kendi ellerini temiz tutarken kirli işleri başkasının yapmasını istemişti. Bununla beraber bu analiz açısından önemli olan, komplocuların Gorbaçov'un eylemlerine onay vereceğine inanmamış ama işbirliği yapmayı reddettiğinde şaşırmış olmalarıdır.

1.1. Komplo

Darbe komplosu 1991 baharında başladı. İlk komplocular arasında KGB başkanı, savunma bakanı, başbakan, Merkez Komite sekreteri ve başkanın özel kalem müdürü gibi Sovyet devletinin belirleyici mensupları yer alıyordu. Muhafazakârların Merkez Komite genel kurulunda ve Yüksek Sovyet'te Birlik Antlaşması'nı engelleme girişimleri başarısız

olunca, iktidardakiler daha da telaşlandılar ve komplo Yüksek Sovyet başkanını, içişleri bakanını, iki savunma bakan yardımcısını ve altı kişiyi daha kapsayacak şekilde genişledi (Odom 1998, 310). 5 Ağustos'ta, Gorbaçov'un yıllık tatili için Kırım'a gitmesinden bir gün sonra, komplo en civcivli aşamasına girdi. O gün komplocular, KGB'nin Moskova'daki güvenli evinde buluştular. Gorbaçov 20 Ağustos'ta dönmeden önce yönetimi ele geçirme planlarını yapmak ve hayata geçirmek için yaklaşık iki haftaları vardı. Komplocuların kararlaştırdığı eylem planı Gorbaçov'la yüzleşmek ve ondan ya sıkıyönetim ilan etmesini ya da istifa etmesini istemekti. Gorbaçov ikisini de yapmazsa başkan yardımcısı Gorbaçov'un hasta olduğunu ilan edecek ve Gorbaçov'un görevini devralacaktı. Komplocular ayrıca yönetimi ele geçirir geçirmez ülke çapında sıkıyönetim uygulanması ve önde gelen demokrasi yanlısı ve milliyetçi şahsiyetlerin tutuklanması gerektiği konusunda da anlaştılar. Darbe üzerinde çalışmaya devam ettiler ve 17 Ağustos'ta son kez toplandılar (Odom 1998, 310-311).

Gelgelelim komplocuların planları sağlam olmaktan çok uzaktı. Darbenin başlamasından bir gün önce, son toplantılarını yaptıklarında, işgal edilecek hedeflerin listesini ya da bunu yapmaktan sorumlu olacak birimleri bile hâlâ kesinleştirmemişlerdi. Bu derece örgütsel gevşekliğin bir nedeni de darbenin genel olarak planlandığı gibi gideceğini –Gorbaçov'un işbirliği yapacağını ve halk muhalefetinin susturulacağını– varsaymış olmalarıdır. Bu mantıksız bir varsayım değildi; Sovyetler Birliği'nin sorunsuz geçen bir anayasaya aykırı liderlik değişimleri geçmişi vardı. Komplocular, Gorbaçov hariç hâlihazırdaki hükümetin neredeyse tüm mensuplarını içerdiğinden ki bu da darbeyi darbeyi neredeyse bir *autogolpe* [kendine darbe] hâline getirmektedir, herhangi bir sorun yaşamadan yönetime el koymayı umuyorlardı. Dağınıklığın ikinci bir nedeni ise darbe girişiminin üç farklı askerî gücü –KGB, içişleri bakanlığı ve düzenli orduyu– içermesiydi ki

bu da planlamayı daha da karmaşık hâle getirmişti (Odom 1998, 311-312).

1.2. Kalkışma

Darbe 18 Ağustos 1991 Pazar günü başladı.[3] O gün öğleden sonra komploculardan beşi Gorbaçov'un Kırım'daki *dacha*'sına uçtu ve Gorbaçov'dan ya olağanüstü hâl ilan etmesini ya da istifa etmesini talep ettiler. İkisini de yapmayınca nükleer çantasını aldılar ve onu ev hapsine koydular. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Gorbaçov'un işbirliğini reddetmesi cunta mensuplarının birçoğu için sürpriz olmuştu. Bu da aralarında çekişmeye yol açtı çünkü bazıları, diğerlerinin geri adım atmaya ve yaptıklarının sorumluluğundan kaçınmaya çalışabileceğinden şüphelenmeye başlamışlardı (Odom 1998, 312).[4]

Ertesi sabah, 19 Ağustos Pazartesi günü saat 4.00'te cunta sıkıyönetim ilan etti. Saat 6.30'da cunta bir basın bildirisi yayınlayarak Gorbaçov'un "sağlık durumu nedeniyle" görevinden alındığını ve artık Başkan Yardımcısı Gennadi Yanayev'in yetkili olduğunu açıkladı. Cunta kendisini Olağanüstü Hâl Devlet Komitesi ya da Rusça kısaltmasıyla GKChP olarak adlandırıyordu.

[3] Bu bölümde sunulan bilgiler olayların büyük ölçüde geleneksel bir özetini temsil etmektedir ve Odom'dan (1998, 306-310) alındı. Ek ayrıntılar, her bir kuramın değerlendirilmesiyle ilgili oldukları için analiz bölümünde sunulmuştur.

[4] Dunlop (2003, 101-107) Gorbaçov'un Foros'taki "tutsaklığının" tuhaflıklarına dikkat çekmektedir. Dunlop'a göre hem Gorbaçov hem de onun eşi, başkanlık korumalarının Gorbaçov'un kulübesine geldiklerinde müstakbel cuntayı kolayca tutuklayabileceklerini ifade etmiştir. Dunlop ayrıca Gorbaçov'un dünyadan kopmadığını, aslında darbe girişiminin en azından bir bölümünde danışmanları ve Sovyet cumhuriyetlerinin bazı başkanlarıyla iletişim hâlinde olduğunu savunmuştur. "Gorbaçov'un Foros'ta tecrit edilmesiyle ilgili olarak vardığım geçici sonuç, Ağustos 1994'te Gorbaçov'un aslında Foros'ta 'ev hapsi'nde olmadığı sonucuna varan Rus Yüksek Mahkemesi Askerî Yargıtayı'nınkiyle aynıdır çünkü Gorbaçov yazlık sitesinin ablukasını kırmaya teşebbüs etmemiştir" demektedir (102).

Aynı sabah KGB komandoları Yeltsin'in Moskova yakınlarındaki tatil evini de kuşattıysa da Yeltsin önceden planlananın aksine hemen tutuklanmadı.[5] Danışmanlarına danıştıktan sonra Yeltsin bu fırsattan yararlanarak "Beyaz Ev"e –Rus meclis binası– koştu ve burada cuntayı yasadışı ilan eden ve halktan destek isteyen bir açıklama yaptı. Öğle saatlerinde Yeltsin bir tankın üzerine çıkarak cuntayı kınayan ünlü konuşmasını yaptı. Darbenin ayırt edici imgelerinden biri hâline gelen bu görüntü bir CNN kameramanı tarafından kaydedildi ve Sovyetler Birliği de dâhil olmak üzere dünyanın dört bir yanına yayınlanarak ülke içindeki sansürü aştı. Yeltsin'in çağrısına yanıt olarak aralarında Rus meclisinden 250 milletvekilinin de bulunduğu binlerce kişi Beyaz Ev'de toplandı. Beyaz Ev cuntaya karşı bir direniş merkezi hâline geldi; barikatlar ve savunma çemberiyle güçlendirildi. Yeltsin ve diğer darbe karşıtları binaya yerleştiler.

Başta yerel medya olmak üzere sivil toplumun bazı kesimleri darbe girişimine karşı çıkıyordu. Darbenin *glasnost*'la gelen medya özgürlüğünün sonu anlamına geleceğinden korkan gazeteciler, pazartesi gecesi yapılan ilk basın toplantısında cuntayı sorgularken açıkça tavır aldılar. Devletin en büyük televizyon kanalındaki gazeteciler bile cuntanın ilk basın toplantısını kasıtlı olarak cunta liderini zayıf, sarhoş ya da korkmuş gösterecek şekilde canlı yayınladılar. Ayrıca basın toplantısında muhabirlerin cuntaya karşı takındıkları meydan okuyucu tavır üzerinde de durdular. Akşam saat 21.00 haberlerinde, devletin ana televizyon kanalındaki gazeteciler Beyaz Ev'in etrafında toplanan kalabalığın görüntülerini gösterdiler, yabancı liderlerin darbe girişimine yönelik olum-

[5] Yeltsin'in neden tutuklanmadığı hâlâ gizemini korumaktadır. Odom, KGB şefinin Yeltsin'le bir antlaşmaya varabileceğine inandığını ve bu nedenle onu tutuklamak için son emirleri zamanında vermediğini iddia etmiştir (Odom 1998, 314). Yeltsin'in kendisi tutuklama emrinin iptal edildiğini iddia ederken, bir başka kaynak askerlerin emirleri yerine getirmekte tereddüt ettiklerini iddia etmiştir (Dunlop 2003, 107).

suz tepkilerini okudular, hatta Yeltsin'in cuntayı yasadışı ilan ettiği görüntüleri yayınlayacak kadar ileri gittiler (Korchagina 2001b). Medyanın bu direnişi, cuntanın kamu yayınlarının içeriği üzerindeki denetimini kaybettiğini ve yönetimde olma iddialarının altının oyulduğunu gösterdiğinden, cuntanın düşüşünde hayatî bir rol oynayacaktı.

Beyaz Ev çevresinde konuşlanmış olan askerler tarafsız davrandılar. Protestocuları bastırmak için emir almamışlardı ve etraflarındaki sivillere ateş açmayacaklarını bildirmek için özen gösterdiler. Askerler ve protestocular birbirine karıştılar, protestocular tankların üzerine çıktılar ve askerleri cuntanın yanlış yaptığına ikna etmeye çalıştılar. Hatta altı tank mürettebatı taraf değiştirerek tanklarını kuleleri dışarı bakacak şekilde Beyaz Ev'den uzağa konuşlandırdı. Bununla beraber bu tanklar esas olarak propaganda amacına hizmet ediyordu çünkü tankların topları dolu bile değildi ve tank personelinin hafif silahlarında mühimmat yoktu (Felgenhauer 2001).

Gecenin ilerleyen saatlerinde, görünüşte Yeltsin ve destekçilerini desteklemek üzere bir tabur hava indirme birliği Beyaz Ev'e geldi ve barikatlardan içeri alındı. Fakat bu birlikler taraf değiştirmediler ve ertesi sabah geri çekilmeyi tercih ettiler. Birlikler oradaydı çünkü Boris Yeltsin, Sovyet Ordusu'nun hava piyade kuvvetleri komutanı General Graçev'le dostane ilişkiler içindeydi ve ondan yardım istemişti. General Graçev de yardımcısı General Lebed'den Beyaz Ev'e bir tabur hava indirme kuvveti göndermesini istemişti. Bu kuvvetlere Yeltsin'i desteklemeleri söylenmemiş, sadece Beyaz Ev'i korumak ve savunmak gibi muğlak bir görev verilmişti. Birlikler geceyi Beyaz Ev'in yakınında geçirmelerine rağmen Yeltsin'in denetimine devredilmediler, Beyaz Ev'i kime karşı savundukları söylenmedi (gerçekten de o gece için herhangi bir saldırı planlanmamıştı), taraf tutmadılar ve ertesi sabah General Graçev tarafından geri çekildiler (Odom 1998, 330-332). Daha sonra darbede taraf tuttu-

ğunu itiraf edecek olan Graçev, o sırada Yeltsin'i açıkça desteklemek istemedi ve gizemli birlik hareketlerinden astı General Lebed'i sorumlu tuttu.

Cunta mensupları Yeltsin'in muhalefetinin kapsamı ve hızı karşısında şaşırmışlardı. Yeltsin'in kararlılığını yanlış hesaplayarak onunla pazarlık yapmaya çalıştılar. Pazartesi akşamı, bir günü ve onu en zayıf olduğu anda yerinden etme fırsatını heba ettikten sonra, Yeltsin'in kolay kolay pes etmeyeceğini nihayet anladılar. Hava indirme birliklerinin ve kalabalığın varlığına rağmen Beyaz Ev'deki darbe karşıtları üç günlük darbenin ilk gecesini tedirgin geçirdi; bir saldırı beklediler ve sabah olduğunda bir saldırı olmayınca rahatladılar.

Salı günü darbe karşıtı güçler etkinlik düzeylerini artırdılar. Kalabalıklar toplanmaya devam ederken Beyaz Ev'in dışındaki atmosfer gergin ama şenlikliydi. Aralarında tesadüfen bir konferans için Moskova'da bulunan sürgündeki ünlü çellist Mstislav Rostropovich'in de bulunduğu önde gelen konuşmacılar kalabalığa hitap ettiler (Korchagina 2001a). Batı yanlısı eğilimlerini göstermek için insanlar gün boyu Beyaz Ev'de saklanan savunucuları beslemek için Pizza Hut ve McDonald's'tan paket paket yemekler getirdiler.[6] Beyaz Ev'deki Yeltsin ve diğerleri, medya, yabancı liderler ve Sovyet devleti içindeki bağlantılarıyla sürekli telefonla konuşarak hem cuntaya karşı savlarını iletmeye hem de başka yerlerde neler olup bittiğini öğrenmeye çalıştılar.[7]

Darbe karşıtı güçlere katılmış subaylar da benzer şekilde

[6] BBC News Online. 2001. *Three days that shook the world*. <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/1478422.stm> Londra: British Broadcasting Corporation. Erişim tarihi 13 Ocak 2005.

[7] Darbeyle ilgili bir başka gizem de Yeltsin'in işbirliği yapmayacağı belli olduğunda, en azından daha önce, Beyaz Saray'la iletişimin neden kesilmediğiyle ilgilidir. Garip bir şekilde, bu darbe girişiminin her yönüyle tartışılmasına rağmen bu konuda kayda değer bir yoruma rastlamadım. Yeltsin'in iletişim kapasitesine dair bulabildiğim tek referans Seymour Hersh'ün Amerikalıların Yeltsin'in güvenli telefon görüşmeleri yapmasını sağladığını iddia etmesidir; lakin bu, neden Yeltsin'in tüm dünyayı düzenli olarak arayabildiğini açıklamaz (Dunlop 2003, 111).

tanıdıkları her subayı aradılar, neler olup bittiğine dair istihbarat almaya çalıştılar: Onları darbenin kötü bir fikir olduğuna ikna etmeye çalışarak, birçok birliğin direnişe katıldığını söylediler (Felgenhauer 2001). Darbecilere karşı bir psikolojik savaş kampanyası yürüttüler ve medyaya belirleyici konumdaki cunta mensuplarının ve silahlı kuvvetlerdeki üst düzey generallerin taraf değiştirdiğine dair yalan haberler yaydılar. Helikopterlerin inişini engellemek için çatıya silahlı grupların yerleştirilmesi de dahil olmak üzere Beyaz Ev'in savunmasını güçlendirme çabaları devam ettiler. Yeltsin konuşmalarında orduya da seslenerek cuntanın orduyu kan dökmeye ve iç savaşa sürüklediği uyarısında bulundu (Yeltsin 1992, 106). Bu arada cunta, kendi enformasyon ya da propaganda savaşını yürütmek yerine, günü Beyaz Ev'e bir saldırı planlayarak geçirdi. Planlama zahmetliydi; saldırıda düzenli ordudan, KGB'den ve MVD'den güçler kullanılacaktı.[8] Saldırı o sabah saat 3.00'e ayarlandı ve birliklerin mevzilenmesi emredildi.

Bu noktada önerilen saldırıya ordu içinde bir muhalefet gelişmişti. General Graçev ve Sovyet Hava Kuvvetleri Komutanı General Şapoşnikov plana karşı olduklarını özel olarak dile getirdiler; General Graçev planlanan saldırı haberini Yeltsin'e sızdırdı ve General Şapoşnikov lojistik desteği engelleyerek saldırı için birliklerin gelişinde gecikmelere neden oldu. Bu gecikmelerin ve orta kademeden komutanların daha fazla kaytarmasının bir sonucu olarak, saldırı için belirlenen birliklerin tamamı belirlenen saat olan sabah 1.00'de öngörülen yere varmamıştı.

Hâlâ tartışma konusu olan nedenlerden ötürü cunta saldırı için nihai emri hiçbir zaman vermedi. Başsavcıya göre, Savunma Bakanı Mareşal Yazov saldırıyı saat 2.00'de aski-

[8] Üç kuvvetin birlikte kullanılması taktiksel açıdan garipti ve muhtemelen bir şeylerin ters gitmesi durumunda suçun paylaşılacağından emin olmak için yapılmıştır.

ya aldı (Odom 1998, 320).[9] Daha sonra bazı subaylar öne çıkarak saldırıyı durdurduklarını iddia ettiyse de özellikle niyetleri hiçbir zaman sınanmadığı için bu tür iddialara şüpheyle yaklaşmak için iyi nedenler vardır (Hough 1997, 444).

Çarşamba sabahına gelindiğinde darbe girişiminin çöktüğü herkes için açıklığa kavuştu. Askerler Savunma Bakanı Yazov'un emirlerine uyarak şafak vakti şehri terk etmeye başladılar. SSCB başkan yardımcısı ve birkaç cunta mensubu, Gorbaçov'la görüşmek için uçarak Yeltsin'i şaşırttı. Yeltsin, Rusya Cumhuriyeti Başkan Yardımcısı Aleksandr Rutskoi'yi ve bir destek heyetini onların peşinden göndererek karşılık verdi. Rutskoi oraya vardığında cunta mensuplarının tutuklanmasını sağladı ve ardından tutsaklar ve özgürlüğüne kavuşmuş bir Gorbaçov'la birlikte Moskova'ya döndü. Bir zamanlar başarıya ulaşması garanti gibi görünen darbe girişimi kargaşa içinde çökmüştü.

2. Analiz

Darbelerle ilgili rakip kuramların hiçbiri 1991 darbe girişiminde yaşananları yeterince açıklayamamaktadır. Darbeleri muharebelere olarak ele alan yaklaşımının darbenin yörüngesini ve sonucunu öngörmede başarısızlığı açıktır: Cunta ezici bir güce sahip olmasına rağmen tek kurşun atmadan darbe girişimi başarısız olmuştu. Her ne kadar darbeleri seçimlere benzete kuram bu vakaya daha uygulanabilir gibi görünse de darbenin her dönemine daha yakından bakmak bu modelin fiilî olaylara uymadığı sergilemektedir. Genel kanının aksine, ordu darbe girişimi sırasında büyük ölçüde cuntanın emirlerine uydu ve en sonunda bile Yeltsin'i desteklemek için hiçbir zaman topluca taraf değiştirmedi. Ben bunun

[9] Başka bir yerde Odom, Yazov'un saldırıyı durdurma emrini sabah 1.00'de gönderdiğini iddia eder (Odom 1998, 335).

yerine darbenin başarısızlığının en iyi şekilde beklentiler bağlamında anlaşılabileceğini ileri sürüyorum. Darbeciler ezici bir askerî üstünlüğe sahip olsalar da bunu gerçeği imal etmek için kullanmadılar ve bu nedenle muhalefet medyayı kullanarak cuntanın zayıf olduğu, askerî birliklerin Yeltsin'in tarafına geçtiğini ve Beyaz Ev'e yapılacak bir saldırının silahlı kuvvetler içinde bölünmeye, hatta kardeşkatline yol açabileceği gibi yanlış ama yaygın bir izlenim yaratabildi.

2.1. Muharebeler Olarak Darbeler

Taktik açıdan bakıldığında bu darbe girişiminin başarısız olması için hiçbir neden yoktu. Cunta, savunma bakanı, içişleri bakanı ve KGB başkanını içeriyordu ve bu da onlara ülkedeki tüm büyük askerî örgütlerin kurumsal desteğini sağlıyordu. Belirleyici konumdaki komploculardan biri olan Savunma Bakan Yardımcısı General Valentin Varennikov, Sovyetler Birliği'nde orduya bağlı tüm kara kuvvetlerinin komutanıydı. Darbe sırasında cunta KGB'nin komando birliklerini, MVD birliklerini, zırhlı kuvvetleri, hava indirme birliklerini ve *spetnaz*'ları (ordu istihbaratından özel operasyon kuvvetleri) göreve çağırmıştı. Darbecilerin temsil ettiği kuvvet miktarı çok fazlaydı. Savunma Bakanı Dmitry Yavoz'un dediği gibi "KGB birlikleri, KGB'nin kendisi, Ordu: Hepsi bir arada. . . Onlara gerçekten kim karşı koyabilir?" (Odom 1998, 313).

Buna karşın Yeltsin, konumunun yetkin bir askerî savunmasını düzenlemek için gerekli kuvvetlere darbenin herhangi bir aşamasında sahip değildi. William Odom'a göre, "betimlenen kuvvetler. . . kan dökmeye istekli olsalardı binaya başarılı bir baskın düzenleyebilirdi" (Odom 1998, 319). Nitekim Yeltsin'in kendisi de daha sonra Beyaz Ev'in bir saldırıya karşı koyamayacağını kabul edecekti (Taylor 2003b, 52, n 79). Yeltsin'i ortadan kaldırmakla görevlendirilen üç bi-

rimden herhangi biri –MVD, KGB ya da Hava İndirme– kararlı olsaydı Beyaz Ev'i ele geçirebilecek kapasiteye sahipti.

Cuntanın, rejimin savunucularını kolayca alt edebilme kapasitesinin bir başka kanıtı da iki yıl sonra, Ekim 1993'te, konumların tersine döndüğü ve Yeltsin'in 1991'de cuntanın kendisini yerinden etmek için hazırladığına çok benzer bir saldırı planı kullanarak Beyaz Ev'de kendilerini ablukaya almış olan milletvekillerine saldırı emri verdiği bir olaydı. Odom'a göre bu olayda "[Beyaz Ev'e] ateş açan iki ya da üç tank, barikatlarla kapatılmış meclisin savunmasını çok hızlı bir şekilde kırdı" (Odom 1998, 338). Yeltsin'in 1991'de kendisini destekleyen sivillerin sayısı isyancı milletvekillerinin 1993'te sahip olduğundan daha fazla olmasına rağmen, ordu onlara karşı kuvvet kullanmaya istekli olduğu sürece bu ilave siviller taktiksel sonuç açısından pek bir fark yaratmayacaktı.[10]

1991'deki darbe girişiminin bu analizi, Yeltsin'in cesur duruşuna ilişkin yaygın mitle çelişmektedir. Bazı anlatılar Yeltsin'i aşılmaz bariyerlerle korunuyormuş, hazırlıksız silahlı milis olarak örgütlenmiş yenilmez Rus siviller ve oldukça büyük bir Rus askerî birliği tarafından destekleniyormuş gibi gösterdiler. Özgürlük Radyosu muhabiri Andrei Babitsky'nin bildirdiğine göre "Binanın girişi şimdiden çeşitli madde katmanlarıyla kapatıldı ve en yakın tüm noktalar sıkıca emniyete alınmış durumda. Granit bloklar binayı çevreliyor, arabalar yan çevrilmiş. . . . Savunucuların ellerinde otomatik silahlar ve Molotof kokteylleri var"dı (Bransten 2001). Benzer bir görüş, "Beyaz Ev'in etrafındaki kalabalığı büyüyen, canlı ve bir saldırıyı savuşturabilecek güçte" olarak betimle-

[10] Tüm ordular sivillere karşı güç kullanmaya istekli olmasa da Sovyet ordusu 1989'da Tiflis'te, 1990'da Bakü'de ve 1991'de Vilnius'ta sivillere ateş açmıştı. Daha sonra Rus ordusu 1993 yılında sivillere ateş açtı. Yeltsin destekçilerinin sayısı göz önünde bulundurulduğunda (50.000 ila 70.000 arasında Rus) 1991'de tereddüt etmiş olmaları olası olmasına rağmen Beyaz Ev'i kolayca ele geçirebilecek taktik yeteneğe sahip oldukları kesindir (Taylor 2003b, dipnot 67).

yen Yeltsin'in askerî danışmanlarından biri olan Albay Burkov tarafından da yinelenmişti (Odom 1998, 327).

Yeltsin hem darbe girişimi sırasında hem de sonrasında Davut ve Calut anlatısını teşvik etse de Beyaz Ev'in çevresindeki barikat bir saldırıyı anlık olarak yavaşlatmaktan başka bir işe yaramayabilirdi. Beyaz Ev'in savunmasının Afganistan harekâtının gazileri tarafından örgütlenmesi, Yeltsin'e önemli bir askerî güç sağlamaktan ziyade protestocularun moralini yükseltmişti (Odom 1998, 338). Her ne kadar bir avuç asker Yeltsin'in tarafına geçtiyse de cunta tarafından komuta edilen kuvvetlerle karşılaştırıldığında hem sayı hem de güç bakımından küçüktüler. Örneğin Yeltsin'in tankları göstermelikti (Felgenhauer 2001). Cuntanın geri çekilme ve yenilgiyi kabul etme kararı sadece askerî etkenlerle açıklanamaz.

Darbelerin muharebelere benzediğini savunan kuramın diğer öngörüleri açısından, ülkedeki her büyük askerî hedef cuntanın denetimi altında olsa da bu onların başarılı olmasına yardımcı olmadı. Aksine, darbe sırasında en önemli olduğu kanıtlanan yer, önemi tamamen simgesel olan Beyaz Ev'di.

Son olarak, darbeye karşı muhalefet hızlı ve acımasız bir şekilde bastırılmadı. Bunun yerine, darbeyi yapanlar önce tereddüt ettiler, ardından Beyaz Ev'e saldırı için son emirleri vermeyi reddederek geri adım attılar. Darbenin sonuna doğru, hepsi sivil olmak üzere sadece üç kayıp vardı (Odom 1998, 315). Daha fazla acımasızlık şüphesiz cuntanın başarılı olmasına yardımcı olabilirse de bu gözlem sadece, özellikle de söz konusu olan çok yüksek riskler göz önünde bulundurulduğunda, neden saldırmak yerine teslim olmayı seçtikleri sorusunu akla getirmektedir.

2.2. Seçimler Olarak Darbeler

1991'deki darbe girişiminin başarısızlığına getirilen baskın açıklama, önceki altı yılda yapılan reformların, ordu da dâhil

olmak üzere, Sovyet toplumunu öylesine değiştirmişti ki, cuntanın ordunun en kıdemli mensupları dışında desteği kalmadı. Bizzat Gorbaçov da "*coup d'état* bir buçuk ya da iki yıl önce gerçekleşmiş olsaydı, muhtemelen başarılı olabilirdi. Ama şimdi toplum tamamen değişmişti. . . ordu da bunun bir parçasıydı. Subaylar ve erler, askerî mahkeme tehdidine rağmen kendi halklarına karşı gelmeyi reddettiler" diyerek bu görüşü destekledi. Bu yaygın görüşe göre, ordu mensuplarının çoğu, tıpkı toplumun büyük bir kısmı gibi komünizmi terk etmişti. Özgürlüğün meyvelerini bir kez tatmış olan subaylar ve askerleri, geri dönme çabalarını desteklemeye istekli değillerdi.

Her ne kadar 1991 Sovyet darbe girişimine ilişkin bu yorum sezgisel bir çekiciliğe sahip olsa da fiilen meydana gelenlerle pek örtüşmemektedir. Ordu mensuplarının darbe girişimine karşı olduklarına dair çok az kanıt vardır. Aslında bunun tam tersini, ordunun ortak çıkarlarının *perestroika* tarafından tehdit edildiğini ve ordu mensuplarının bir süredir çeşitli reformların etkileri konusunda homurdandıklarını görüyoruz. Halk protestoları başladıktan sonra bile askerlerin çoğunluğunun cuntayı reddettiğine ya da Yeltsin'i benimsediğine dair çok az kanıt vardır. Dahası, ordu içinde büyük bir tercih kayması yaşandığını varsaysak bile fiili durum buna karşılık gelen eylemlerle eşleşmemektedir. Darbe sırasında ordu mensuplarının çoğu, darbe girişiminin sonuna kadar ne sözlü olarak emirlere karşı çıktı ne de emirleri yerine getirmeyi reddetti. O zaman bile cuntaya karşı muhalefet, açık bir muhalefet ve meydan okumadan ziyade, askerî birlikler tarafından tarafsızlık ve kaytarmayla sınırlı kaldı.

Darbeleri seçimler benzeten yaklaşımın bu darbenin neden başarısız olduğuna dair açıklamasının yaygınlığı ve sürekliliği nedeniyle, aktörlerin darbeye karşı olduğunun ve bu tercihlerine göre hareket ettiklerinin kanıtlarını arayarak darbe girişiminin beş farklı aşamasını incelemek yararlı olacaktır.

2.2.1 Birinci Aşama: Darbe Girişiminin Öncesi

Darbe girişiminden önce ordunun eski sistemi reddettiğine ve Gorbaçov'u benimsediğine dair çok az kanıt vardır. Aksine, daha önce de tartışıldığı gibi, Gorbaçov döneminde ordu mensuplarını mutsuz ettiği düşünülebilecek bir dizi önemli gelişme meydana gelmişti. Askerî harcamalar kısıldı ve ordunun saygınlığı ve morali önemli ölçüde düştü. Ordudaki değişiklikler, askerlerin yaşamları üzerindeki etkileri pek dikkate alınmadan büyük bir hızla yapıldı. Örneğin Doğu Avrupa'dan terhis edilen yüz binlerce asker için hiçbir tesis hazır hâle getirilmemişti (Zolotov 2001). Son olarak, Sovyetler Birliği içinde büyüyen milliyetçi hareketler ordu için yoğun bir biçimde sorunluydu. Askerler görev kavramları tarafından yönetildikleri ölçüde, yükümlülükleri Sovyetler Birliği'ni korumaktı. Ama yeni Birlik Antlaşması onu fiilen dağıtmakla tehdit ediyordu. Cumhuriyetlerdeki genç erkekler her zaman ağır bir suç olan askere gitmeyi reddediyordu. Hatta bazı cumhuriyetler kendi askerî gruplarını oluşturmaya çalışacak ve ulusal güvenlik kurumlarının o cumhuriyette artık hiçbir yetkisi olmadığını ilan edecek kadar ileri gitmişlerdi. Ordu mensupları da bastırmaya hevesli olmadıkları milliyetçiliğin daha fazla şiddete yol açacağından endişeliydiler (Taylor 2003b, 23-25).

Kuşkusuz, ordu içinde bu değişiklikleri destekleyen kesimler olsa da bunlar küçüktü ve çok az etki gücüne sahipti. Bazı genç subaylar Gorbaçov'un destekçisiydi, diğerleriyse Sovyet karşıtı milliyetçi gruplara bağlıydılar ve çeşitli cumhuriyetlerde siyasete dâhil olmuşlardı (Taylor 2003b, 23-25). Bununla beraber, ordu içindeki bu reform yanlısı hareketlerin hiçbiri çok büyük ya da güçlü değildi. Bir darbe girişimi olasılığı o kadar açıktı ki Bush yönetimi Gorbaçov'u 1991 yazı boyunca üç kez böyle bir olasılığa karşı uyarmıştı (Dunlop 1993, 194). Silahlı kuvvetler arasında da Yeltsin için büyük bir destek yoktu. Yeltsin siviller arasında desteğe sahip ol-

masına rağmen (Mart ayında Gorbaçov'la bir yüzleşme sırasında 100.000'den fazla göstericiyi harekete geçirmişti [Dunlop 2003, 98]), darbeden önce sadece General Kobets açıkça Yeltsin'in yanında yer almıştı (Odom 1998, 340). Kobets Sovyet ordusunun iletişim şefi yardımcısı olduğu için aslında hiçbir kuvvet onun komutası altında değildi ve Yeltsin'le ittifakının ordunun geri kalanı üzerinde çok az etkisi oldu. Gorbaçov'un iddiasının aksine, toplumdaki köklü toplumsal değişimlerin orduyu reform yanlısı bir kitleye dönüştürdüğüne dair çok az kanıt vardır.

2.2.2. İkinci Aşama: Darbe Girişiminin İlk Zamanları

Ordu içinde darbe girişimine karşı yaygın bir muhalefet olsaydı ve askerler bu muhalefete göre hareket etmeye istekli olsaydı darbe girişimi başlar başlamaz buna karşı bir muhalefetin ortaya çıkması beklenebilirdi. Bu darbe girişiminin güçlü bir şekilde önceden haber verildiği düşünüldüğünde, kolluk kuvvetleri mensuplarının hangi safta yer alacaklarına karar vermek için bolca zamanları olurdu. Darbe karşıtları, cunta sağlamlaşmadan önce ona meydan okumak isteyeceklerdi. Ayrıca Gorbaçov'un cunta mensupları tarafından rehin tutulduğunun erken ortaya çıkması, hükümete bağlı olanları kesinlikle öfkelendirecek bir haber olsa da bu noktada darbe girişimine karşı ne açık ne de gizli bir muhalefet vardı. Neredeyse tüm askerî ve güvenlik personeli kendilerine verilen emirleri harfiyen yerine getirmişti.[11] Örneğin General Yazov, askerî yüksek komutayı darbedeki görevleri hakkında bilgilendirmek üzere toplantıya çağırdığında kimse darbe girişimi-

[11] KGB'den General Karpukhin daha sonra Yeltsin'in kulübesinde tutuklanmasını engellediğini iddia ettiyse de bu iddiaya şüpheyle yaklaşmak için birçok neden vardır (Dunlop 1993, 212).

ne karşı çıkmadığı gibi Moskova dışından birlikler getirildiğinde de emirleri reddetmediler (Brusstar ve Jones 1995, 14).

2.2.3. Üçüncü Aşama: Kitlesel Protestoların Başlaması

Seçimler kuramının muhalefet beklememize yol açabileceği bir sonraki muhtemel nokta, sivillerin kitlesel olarak darbeyi protesto etmeye başlamasıdır. Seçim anlatısının en yaygın çeşitlemesi, askerlerin darbeye karşı çıkan büyük sivil kalabalıklarla karşılaşmalarından güçlü bir şekilde etkilendiklerini savunmaktadır. Bu doğru olsaydı pazartesi gecesinden itibaren askerlerin tercih ve davranışlarında keskin bir değişim olması gerekirdi. Nitekim pazartesi, askerlerin muhalif sivillere maruz kalmaları ve onlar tarafından ikna edilmeleri için bir dizi fırsat sunmuştu. Yeltsin pazartesi günü öğle saatlerinde bir tankın üzerine çıkarak darbeye karşı kitlesel direniş çağrısında bulunmuştu. Öğleden sonra ve akşam boyunca siviller buna Beyaz Ev'in etrafında toplanarak ve barikatlar kurarak karşılık verdiler. Öğleden sonra Yeltsin, Rus topraklarında bulunan tüm Sovyet devlet kuruluşları üzerinde otoritesini ilan eden bir kararname yayınladı. Pazartesi akşamı Leningrad Belediye Başkanı Anatoly Sobchak darbe girişimine karşı çıktı ve ertesi gün Leningrad'da genel grev çağrısında bulundu. O akşam madalyalarla donatılmış savaş kahramanı, Rusya Devlet Başkan Yardımcısı Aleksandr Rutskoi, özellikle askerleri darbeye karşı çıkmaya çağıran ateşli bir konuşma yaptı; seçimler olarak darbeler kuramının tercihleri değiştireceğini öngördüğü türden bir yayındı bu:

Yoldaşlar, ben Sovyet ordusunun bir subayı, bir albay, bir Sovyetler Birliği Kahramanı, Rusya Federasyonu Başkan Yardımcısıyım. Afganistan'ın ateşli yollarında yürüdüm ve savaşın dehşetini gördüm. Sizlere sesleniyorum, yoldaşlarım, subaylar, askerler ve denizciler, halka karşı, babalarınıza, annelerinize, kardeşlerinize ve kız kardeşlerinize karşı hareke-

te geçmeyin. Onurunuza, mantığınıza ve kalbinize sesleniyorum. Bugün ülkenin kaderi, özgür ve demokratik gelişiminin kaderi sizin ellerinizde. Sizi, halk tarafından yasal olarak seçilmiş olan tarafa geçmeye, iktidar organlarına, Rusya Federasyonu Devlet Başkanına ve Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Federasyonu Bakanlar Kuruluna destek olmaya çağırıyorum. (Bransten 2001)

Pazartesi gecesine kadar ordu içinde darbeye karşı bazı muhalefet gruplar ortaya çıktıysa da bunlar ya önemsizdi ya da kararsızdı. Darbeleri seçimler olarak gören kuram doğruysa bu pek de beklenen bir şey değildi. Örneğin Beyaz Ev'in dışındaki askerlerden bazıları, kalabalıktaki *babushka*'lar tarafından defalarca tartaklandıktan sonra Rus halkına ateş açmayacaklarına söz verdiler.[12] Daha önce de belirtildiği gibi altı tank Yeltsin'in tarafına geçti ve Beyaz Ev'in etrafında savunma konumu aldı (Korchagina 2001a). Emir komuta zincirinin daha üst kademelerinde yer alan Hava Kuvvetleri Komutanı General Şapoşnikov, Moskova'ya kuvvet taşıyan bazı nakliye uçaklarının gelişini geciktirdi.

Pazartesi yaşanan en önemli gelişme, Yeltsin'in talebi üzerine General Graçev tarafından gönderilen hava indirme birliklerinin Moskova'ya ulaşmasıydı. Bununla birlikte hava indirme birlikleri muhalefetin yanında yer almayarak görevlerinin sadece Beyaz Ev'i korumak ve savunmak olduğunda ısrar ettiler. Muhalefet mensupları bunun ne anlama geldiği sorduğundaysa General Lebed çok muğlak ve bağlayıcı olmayan bir yanıt verecekti.[13] Bu birliklerin Truva atı olabileceklerinden şüphelenen Yeltsin'in destekçileri, birliklere hiç-

[12] O'Connor, Eileen. 2001. *Never argue with a babush*. <http://www.cnn.com/SPECIALS/2001/russia/stories/babushka/> Atlanta: Cable News Network, Inc. Erişim tarihi 19 Kasım 2004.

[13] Lebed, "bir nöbetçi kulübesi kime karşı savunma yapar? Karakola ya da nöbetçiye tecavüz eden herhangi bir kişi ya da gruba karşı" (Odom 1998, 331) demiştir. Bu, cunta ve savunucular için de aynı şekilde geçerli olabilirdi.

bir zaman tam olarak güvenmedi ve ertesi gün birlikler Graçev tarafından geri çekildi.

Beyaz Ev'e yönelik bir saldırının eli kulağında olduğuna inanmasına rağmen, birliklerin Yeltsin'i desteklemek için geniş çaplı bir harekete geçmemesi kayda değer bir durumdu. General Şaposnikov ve Graçev de Yeltsin'i desteklemek için kamuya açık ya da geri dönüşü olmayan herhangi bir adım atmadı. Yeltsin'i destekleyeceklerine dair özel olarak güvence vermiş olsalar da bu süreçte büyük ölçüde cuntayla işbirliği yapmaya devam ettiler. Taraf değiştiren ve darbe karşıtı güçlere ciddi bir taahhütte bulunan tek subay, seçkin Tamanskaya Tümeni'nin bir zırhlı bölüğünü komuta eden ve Beyaz Ev'in önünde konuşlanan tanklardan sorumlu olan Binbaşı Yevdokimov'du. Bununla beraber bu en açık destek durumunda bile Binbaşı Yevdokimov 10 tank ve bir zırhlı aracı komuta etmesine rağmen sadece altı tank getirebilmişti (Korchagina 2001a).

2.2.4. Dördüncü Aşama: Beyaz Ev'e Saldırının Planlanması

Beyaz Ev saldırısının planlanması sırasında da ordu aktörlerinin arasında darbeye karşı bir muhalefet yoktu. Bir yorumcuya göre, ordu komutanları ve KGB yetkililerinin bir saldırı planı oluşturmak üzere bir araya geldiği toplantıda kimse bu plana açıkça muhalefet etmemişti: "Graçev'in kendisi daha sonra harekâtın 'şüpheli bir fikir' olduğunu düşündüğünü ama 'fikrimi kendime sakladım' dediğini ifade etti." Bu açıklama bir görgü tanığı tarafından da doğrulanacaktı: "[Toplantıya] katılanlardan hiç biri kendisine verilen görevi yerine getirmeyi reddetmedi" (Brusstar ve Jones 1995, 14).

Planlama sürecinde anlaşmazlığa en yakın şey General Lebed'in bir saldırının "oluk oluk kan dökülmesine yol açacağını" söylemesiydi (Taylor 2003b, 47). Buna karşılık General Varennikov, Lebed'in tutumunu eleştirerek "Lebed iyimser ol-

mak zorunda ve siz [Lebed] buraya kötümserlik ve güvensizlik getirdiniz" demişti (Taylor 2003b, 48). Yine de Lebed'in Beyaz Ev'e saldırmaya itirazı çok güçlü olmamış olmalı ki daha sonra nihai saldırı planını hazırlamakla görevlendirildi ve bunu başka bir itirazda bulunmadan yaptı. Planlama sürecinde subayların saldırı için doğru sayıda ya da türde kaynağa sahip olmadıklarına dair yakınmaları de olmuş olabilirse de bu itirazların hiçbiri planlama sürecini engellemedi (Taylor 2003b, 48).

2.2.5. Beşinci Aşama: Beyaz Ev'e Saldırı

Ordu mensuplarının darbe girişimine karşı çıkmaları için son fırsat salı gecesi Beyaz Ev'e yapılması planlanan saldırıydı. Ordunun çoğunluğu darbeye karşı olsaydı ve bu darbeye karşıtlık doğrultusunda hareket etmeye hazır olsaydı, salı gecesi darbeye karşı yaygın ve açık bir muhalefet görmeyi beklerdik. Saldırının planlandığı gibi gitmediği ve darbenin başarısız olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu aynı zamanda darbe girişimi içinde seçimler olarak darbeler kuramını destekleyen kanıtlar bulmayı en çok bekleyebileceğimiz zaman aralığıdır. Bununla birlikte, darbe girişiminin bu son dönemi bile darbeleri seçimler olarak gören kurama en iyi olasılıkla zayıf bir destek sağlamaktadır.

Genel kanı, ordunun Beyaz Ev'e yönelik saldırıyı gerçekleştirmeyi reddetmesi üzerine darbe girişiminin başarısız olduğu yönündedir. Aslında saldırıda kullanılması planlanan kuvvetlerden sorumlu üç generalden –hava indirme kuvvetlerinden General Graçev, MVD paramiliter kuvvetlerinden General Gromov ve KGB'den General Karpukhin– hiçbiri emirlerini açıkça reddetmedi ya da muhalefetin safına katılmadı. Beyaz Ev'i korumak için cesur adımlar atmakta isteksiz olsalar da generaller de saldırının güçlü destekçileri değildi. General Graçev Yeltsin'e saldırmayacağına dair söz vermişti, hatta General Lebed'e saldırı haberini muhalefete sız-

dırtmıştı (Taylor 2003b, 48). Graçev de ayak sürüyerek General Gromov'u saldırmaması için teşvik etti ve hava kuvvetleri ile KGB güçlerinin saldırıya katılmayacağını iddia etti (Odom 1998, 334). General Gromov da Graçev'le aynı fikirdeymiş gibi görünüyordu ve bazı MVD birliklerinin toplanmasını bizzat engellemiş olabilir (Taylor 2003a, 238). General Karpukhin'in konumu ise daha belirsizdi; Karpukhin daha sonra saldırıyı engellediğini iddia etse de (Bonnell, Cooper ve Freidin 1994, 18), diğer raporlar onun darbeye hevesli olduğunu ifade etmektedir (Dunlop 2003, 110).

Sonuçta generallere Beyaz Ev'e saldırmaları için nihai emir hiçbir zaman verilmedi, dolayısıyla darbe girişimine karşı şahsi muhalefetleri hiçbir zaman sınanmadı. Bu yüzden böyle bir durumda nasıl davranacaklarını söyleyemeyiz. Tek söyleyebileceğimiz, saldırı yakın gibi görünse de eylemlerinin herhangi bir olasılığı ortadan kaldırmadığıdır. Gecikmelerinin darbe girişiminin sona ermesinde etkili olduğunu da söyleyemeyiz. En iyi olasılıkla Yeltsin'e birkaç saat nefes aldırabilirlerdi ama Yeltsin'in kendisini ve destekçilerini savunmak için elinde çok az askerî kaynak olduğu da bir gerçekti. Rus hükümetinin başarısız darbe girişimiyle ilgili soruşturmasının başmüfettişi Yevgeny Lisov'a göre Beyaz Ev'i kurtaran, nihai bir saldırı emrinin verilmemiş olmasıydı (Dunlop 1993, 244). Her ne kadar başkaları bu değerlendirmeye katılmasa da, cuntanın ertesi gün saldırıyı düzenlemek üzere farklı bir askerî kuvvet grubunu getirebileceği göz önünde bulundurulduğunda, subayların sadece tetikte beklemelerinin Beyaz Ev'i nasıl koruyacağını anlamak zordur. Subaylar Yeltsin'i açıkça desteklemeye isteksiz oldukları sürece, muhalefetin yapabileceği en fazla Beyaz Ev'e saldırıyı geciktirmek olabilirdi, dolayısıyla muhalefetin hayatta kalmasındaki hayatî unsur cuntanın son saldırı emrini vermeme kararı olmalıydı.

Kısacası, bu beş aşamanın incelenmesi, ordunun kitlesel olarak cuntaya karşı döndüğü fikrinin bir mit olduğunu ortaya koymaktadır. Aksine, bu fikir darbe sırasında ve son-

rasında Yeltsin'in taraftarlarınca stratejik nedenlerle ortaya atıldı ve darbe sonrasında ordu tarafından cuntayla aralarına mesafe koymak ve darbe girişiminin kurumsal sorumluluğunu reddetmek için benimsendi. Bu sav darbeye karşı çıkanlar tarafından bile doğrulandı; bu kişilerden biri daha sonra kendisine darbe girişimi sırasında Yeltsin'in tarafına geçen subay ya da asker olup olmadığı sorulduğunda "komutanlar ve askerlerin Savunma Bakanı'nın tüm emirlerini harfiyen yerine getirdiğini" ifade etti.[14]

1991 darbe girişimi darbelerin seçimler gibi işlediği kuramına sadece zayıf bir destek sağlar. Beyaz Ev'in çevresinde çok sayıda sivilin varlığı, askerî harekâtın maliyetini kuşku götürmez biçimde artırmasına ve darbenin çözümünde önemli bir rol oynamasına rağmen, darbenin herhangi bir aşamasında askerlerin çoğunluğunun cuntayı reddettiğine ve darbeye karşı koyanların tarafına geçtiğine dair çok az kanıt vardır. Beyaz Ev'e yapılan saldırıya karşı çıkan generaller bile bunu durdurmak için hiçbir şey yapmadılar. Bu da generallerin tercihleri ile eylemleri arasında burada tartıştığımız seçim kuramın temel varsayımlarıyla tutarsız bir kopukluk olduğunu sergilemektedir. Son olarak, Yeltsin, Rutskoi ve diğerleri ordu üzerinde ahlaki bir hak iddia etmek ve (kuramın öngördüğü gibi) taraf değiştirmelerini sağlamak için yayınları kullandıysa da bu yayınlar görünüşe göre ordunun bunu yapmasını sağlamada etkisiz kalmıştı.

2.3. Eşgüdüm Oyunları Olarak Darbeler

Önceki bölümlerde el aldığımız Gana'daki vakalarda olduğu gibi, bu vakada da darbe girişiminin hem dinamikleri hem de sonucu en iyi şekilde eşgüdüm oyunu olarak anlaşılabilir. Bu

[14] Alıntı Moskova Askerî Bölge Kurmay Başkanı Zolotov'a aittir (Brusstar & Jones 1995, 51-52).

vakanın karmaşıklığı nedeniyle bu kısımda bu kuramın cuntanın zaferini bir *fait accompli* gibi göstermede nasıl başarısız olduğu ve muhalefetin medyayı kullanarak ordu komutanlarını nasıl zayıf ve silahlı kuvvetlerin desteğinden yoksun gösterdiğine dair altı ana öngörüyü tek tek inceleyeceğiz. Bu tartışmaların da sergilediği gibi, darbenin sonucundan şüphe duyan kolluk kuvvetleri mensupları, her iki tarafı da tam olarak desteklemek istemeyerek tarafsız kaldılar. Beyaz Ev'e yapılacak bir saldırının ordu içinde açık bir bölünmeyi ve olası bir kardeş kavgasını kışkırtacağından korkan cunta, darbe girişiminin çökmesinin yolunu açarak geri adım attı.

2.3.1. Açık Enformasyon Üzerindeki Denetim

Cuntanın devlet aygıtı üzerindeki biçimsel denetimine rağmen, "planlarının hiçbir yönü haber medyasını denetleme çabaları kadar sıkıntılı bir biçimde başarısız olmadı" (Dunlop 1993, 228). Öte yandan dördüncü kuvvet mensupları cuntanın amansız muhalifleri olduğu için, Yeltsin, yayın organlarına hâkim olabildi (Dunlop 1993, 219). Göreceğimiz gibi, darbe karşıtlarının mesajı sadece yabancı ve bağımsız medyaya değil, aynı zamanda devlet medyasına da nüfuz etti. Bu medya türlerinin her birini sırayla gözden geçirmeye değer.

Cunta katı medya siyasası ilan etmesine rağmen, yabancı gazetecilerin ülkede kalmasına izin vermek gibi bir hata yaptı (Tolz 1991). Sonuç olarak CNN, BBC ve Özgür Radyo (diğerlerinin yanı sıra) tüm darbe girişimi boyunca Beyaz Ev'den yayın yapabildi. Özgür Radyo için çalışan iki Rus gazeteci 19 Ağustos sabahı erken saatlerde Moskova'ya ulaştı ve Prag üzerinden bir telefon bağlantısı kullanarak Münih'ten yayın yapmaya başladı (Dunlop 1993, 220). BBC muhabirleri de konuşmayı keserse uluslararası telefon bağlantısının kesileceği korkusuyla sürekli yayın yaparak, benzer bir şeyi

başardı.[15] 20 Ağustos günü öğlene doğru dört farklı radyo istasyonu Beyaz Ev'in içinden canlı yayın yapıyordu (Bonnell, Cooper ve Freidin 1994, 348).

Yabancı gazeteciler darbe karşıtlarının seslerinden daha fazlasını yayınladılar; ikonik imgeleri de aktardılar. CNN, Yeltsin'in bir tankın üstünden yaptığı ünlü konuşmayı yayınladı ve ayrıca Rus televizyon gazetecilerinden, yerel gazetecilerin kendilerinin yayınlamasına izin verilmeyen görüntüleri alıp yayınladı.[16]

Cunta, yerel bağımsız medyayı kısıtlamak için daha büyük önlemler aldı. İkinci resmî bildirilerinde dokuz resmî gazete dışında tüm gazetelerin yayınını yasakladılar.[17] Cunta ayrıca Moskova ve Leningrad merkezli birkaç bağımsız radyo istasyonunu kuşatmak ve yayınlarını kesmek üzere asker gönderdi (Tolz 1991). Moscow Echo radyo istasyonu birkaç kez kapatıldı ama Yeltsin'in açıklamalarını ve halka uyarılarını yayınlayarak tekrar açıldı (Varney ve Martin 2000). Yeltsin'in "Beyaz Ev Radyosu" adında, iki saygın ve ünlü Rus gazeteci tarafından yönetilen kendi amatör radyo istasyonu bile vardı (Dunlop 1993, 220). Bu istasyon sınırlı menzili nedeniyle ortak bilgi üretemediyse de direnişin bakış açısının yayılma-

[15] BBC News Online. 2001. *Eyewitness: Inside Yeltsin's bunker*. <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/1477729.stm> Londra: British Broadcasting Corporation. Erişim tarihi 13 Ocak 2005.

[16] O'Connor, Eileen. 2001. *Three days that shook the world*. <http://www.cnn.com/SPECIALS/2001/russia/stories/flashback.coup> Atlanta: Cable News Network, Inc. Erişim tarihi 19 Kasım 2004.

[17] Darbe girişimi üç gün sürdüğü için, yazılı basın bile bu süre zarfında yayın yapabildi. Yasaklanan 11 gazete kaynaklarını bir araya getirerek ücretsiz olarak yayınlanan *Ortak Gazete*'yi oluşturdu. En açık sözlü gazetelerden biri, Yabancı Edebiyat Kütüphanesi'nde fotokopiyle çoğaltılarak, çekilen broşür şeklinde çıktı (fotokopi makineleri o dönemde hükümet tarafından hâlâ sıkı bir şekilde denetim altında tutuluyordu). Moskova Kent Sovyeti de fotokopiyle çoğaltılmış "Mahkûmların Komplosu" başlıklı bir sayı çıkardı ve bunu sokaktaki askerlere dağıttı (Munro 2001). Sansürcüleri atlatmak için kent konseyi daha sonra sayılarından birini apolitik bir kırsal gazete olarak gizledi (Varney & Martin 2000).

sına yardımcı oldu ve iddiaları diğer medya kuruluşları tarafından alındı ve tekrarlandı.

En önemlisi ve şaşırtıcı olanı, devlete ait medyanın da cuntaya meydan okumasıydı. Ana Sovyet televizyon kanalı Kanal Bir, başından itibaren darbeye karşı bir tavır almıştı. Sabah haberleri hafif ve eğlenceli olacak şekilde tasarlanmış olsa da, haber spikerleri darbenin resmî duyurusunu bildirirken siyah giydiler ve ağırbaşlı bir ifadeyle konuştular. Cunta olanları açıklamak için bir basın toplantısı düzenlediğinde, daha önce tartışıldığı ve bir sonraki kısımda daha ayrıntılı olarak tekrar ele alınacağı gibi, cunta liderlerini alay konusu hâline getirecek şekilde çekildi. Gece ana haber programında haber spikeri cuntanın resmî açıklamalarını okuduysa da çeşitli dünya liderlerinin darbeyi kınayan açıklamalarını aralara serpiştirdi. Kanal Bir, darbeye direnmek için Beyaz Ev çevresinde toplanan sivillerin görüntülerini göstererek onları "birbiri ardına gelen insan dalgaları" olarak betimledi. Hatta Yeltsin'in hükümet değişikliğini yasadışı bir darbe olarak kınayan görüntülerini de yayınladılar. Şaşırtıcı bir şekilde, bu program sabah kanala gelen KGB sansüründen geçti. Kanal Bir, devlet tarafından işletilen ana televizyon kanalı olduğundan ve programları iptal edilen diğer kanallarda tekrarlandığından, Kanal Bir'de yayınlanan her şey neredeyse her Sovyet yurttaşı tarafından görülebiliyordu (Korchagina 2001b).[18]

2.3.2. Yayınların İçeriği

Cunta sadece medya uzamının büyük bir kısmı üzerindeki etkin denetimin kaybetmekle kalmadı, aynı zamanda ordu içindeki beklentileri olumlu yönde şekillendirmek için yaptı-

[18] Cunta, izin verilen dokuz gazeteden biri olan *Izvestia*'da da itaatsizlikle karşılaştı. Gazete, cuntanın resmi bildiri metnini ilk sayfada, Yeltsin'in halka seslenişini ise ikinci sayfada yayınladı (Munro 2001).

ğı yayınları kullanma konusunda da çok beceriksiz olduğunu kanıtladı. Yine bu, önlerindeki görevi ne kadar yetersiz anladıklarının bir yansımasıydı. Gorbaçov'un desteğini alacakları büyük ölçüde sivil bir siyasa tartışmasına dâhil olduklarını düşünüyorlardı ve yönetime fiilen el koymanın gerçekte neleri içerdiği konusunda hiçbir fikirleri yoktu.[19] Sovyet sisteminde yükselmiş olan komplocular, darbe girişimi sırasında itaatin olumsal olduğunu ve askerî aktörleri darbenin yaygın askerî desteğe sahip olduğuna ikna etmeleri gerektiğini anlamayarak itibarî komutayla gerçek otoriteyi birbirine karıştırdılar.

Bunun bir sonucu olarak cunta, yayınlarında art arda gerçeği imal etme fırsatlarını kaçırdı. Örneğin üst düzey ordu komutanları darbeyi, Savunma Bakanı Yazov'un Askerî Yargıtay'da[20] yaptığı konuşmada, ülkenin geri kalanından sadece yarım saat önce öğrendi (Odom 1998, 322). Yazov bu sırada onlara çok az şey söyledi, esas olarak sıkıyönetim ilan edildiğini, Birlik Antlaşması'nın sorun yarattığını ve imzalanmayacağını ve Sovyet anayasasının cuntanın eylemlerini haklı çıkardığını ifade etti.

Savunma Bakanı'nın Askerî Yargıtay'a yaptığı açıklamaları göstermelik olarak değerlendiren cunta, üst düzey ordu komutanlarını darbe girişimine yaygın bir askerî destek olduğuna ikna etme fırsatını heba etti. Sonuç olarak, sadece birkaç saat sonra hava kuvvetleri komutanı bir gazeteciye cunta konusunda hevesli olmadığına dair atfedilmemesi gereken bir açıklama yaptı. Şaposnikov'un cuntanın popüler ve za-

[19] Gorbaçov'dan yönetimi ele geçirdiklerini hiçbir zaman açıkça kabul etmediler, bunun yerine defalarca Gorbaçov'un hasta olduğunu belirttiler. Dolayısıyla, yönetimi ele geçirme iddiaları bile zayıf ve gönülsüzce yapılmıştı.

[20] Military Collegium of the Supreme Court of the Soviet Union (Russian: Военная коллегия Верховного суда СССР, Latin harfleriyle: Voennaya kollegiya Verkhovnogo suda SSSR) 1924 yılında Sovyetler Birliği Yüksek Mahkemesi tarafından Kızıl Ordu ve Donanması'nın yüksek askeri ve siyasi personeli için bir mahkeme olarak kuruldu. Ayrıca askeri mahkemelerin doğrudan denetçisi ve askeri temyizlerin en üst makamıydı. (Çev.)

ferinin *fait accopli* olduğuna inansaydı bu şekilde konuşması pek olası değildir.

KGB şefi Vladimir Kryuchkov, Savunma Bakanı Dmitry Yazov ya da Sovyet Başbakanı Valentin Pavlov'un katılmadığı ilk basın toplantısında cuntanın askerî beklentileri yönetmekteki başarısızlığı, bu kişilerin istifa ettiği ve cuntanın artık KGB ya da ordunun desteğine sahip olmadığı söylentilerine yol açtı.[21]

Muhalefet, komplocuların beklentileri kötü yönetmesini istismar etti. Cuntanın zayıf olduğu ve denetimi sağlayamadığı, ordunun sürekli olarak Yeltsin'in tarafına geçtiği, Beyaz Ev'in güçlü olduğu, iyi korunduğu ve direnişi bastırmanın ülkeyi kanlı bir iç savaşa sürükleyeceği iddialarını tekrar tekrar yayınladılar. Darbe girişimi devam ettikçe ve Yeltsin'in Beyaz Ev'deki duruşu sürdükçe, bu iddialar insanların doğruymuş gibi davranmasına ve böylece olayların yörüngesini değiştirmesine yetecek kadar geçerlilik kazandı.

Bu süreç, cuntanın ulusa seslendiği ilk basın toplantısının tahrif edilmesiyle başladı. Devlet televizyonu çalışanları bu olayı GKChP'yi güçsüz ve beceriksiz göstermek için kullandı. *Moscow Times*'a göre:

Geçmişte liderlerin başarısızlıklarını örtbas etme konusunda deneyimli olan Ostankino televizyon ekibi o gün bu becerisini kullanmamayı tercih etti. Bunun yerine, dikkatli bir mercek Yanayev'in zayıflığının –sürekli titreyen ellerinin– peşine düştü.

Belki de Gorbaçov'un yerine geçecek kişinin sert yüzünü göstererek farklı bir mesaj vermenin bir yolu olmalıydı. Ama izleyicilerin gördüğü, ne yaptıklarından hiç de emin görünmeyen bir grup tedirgin yaşlı adamdı. Basın toplantısının en heyecanlı anı, gazetecilik okulundan yeni mezun olmuş genç *Ne-*

[21] PBS NewsHour. 1991. *The coup: the US perspective.* <http://www.pbs.org/newshour/bb/europe/russia/1991/americans_8-20.html>. Washington: MacNeil/Lehrer Productions. Erişim tarihi 31 Ekim 2004.

zavisimaya Gazeta muhabiri Tatyana Malkina'nın Yanayev'e "Lütfen dün gece bir darbe gerçekleştirdiğinizi anlayıp anlamadığınızı söyler misiniz?" sorusunu açıkça yönelttiği andı.

Sadece bu özel soru yayınlanmakla kalmadı, Yanayev tutarsız bir şeyler mırıldanırken, kamera Malkina'nın küçümseyen bir ifade taşıyan yüzünü göstermeye devam etti. (Korchagina 2001b)

Yanayev'in ellerinin titrek olması, onun güçlü ve kararlı bir şekilde hareket etmesini Franklin Roosevelt'in çocuk felci geçirmesinden daha fazla engellemedi. Yine de yayını izleyenler Yanayev'in ellerini hatırladılar ve bunu ya sarhoşluğuna ya da dehşete kapılmasına bağladılar. Yayın, cuntanın güvenilirliğini zedeledi ve insanları cuntanın tam olarak yönetimde olmadığına ikna etti. Bu arada –darbe girişiminin büyük bölümünde sarhoş olan– Yeltsin güçlü ve yetkili olarak gösterildi (Yevgenia Albats'la yapılan mülakat. 2000).

Başından beri muhalefetin en önemli hedefi Sovyet ordusu içinde kasıtlı olarak çatlaklar yaratmaktı (Dunlop 1993, 246). Yeltsin'in en üst düzey askerî danışmanı General Kobets ve yardımcıları "'psikolojik savaş' yöntemini başarıyla uygulayarak ülke çapındaki subaylar arasında çeşitli birliklerin taraf değiştirdiğine dair söylentiler yaydılar" (Zolotov 2001). Üç gün boyunca haberlerde ordunun ve kolluk kuvvetlerinin her kademesinden taraf değiştirme iddiaları yer aldı. Çeşitli zamanlarda savunma bakanının, KGB başkanının, hava kuvvetleri başkanının, tüm hava kuvvetlerinin, hava kuvvetleri komutanı General Graçev'in ve Graçev'in komutan yardımcısı Aleksandr Lebed'in Yeltsin kuvvetlerine katıldığı iddia edildi. Yayınlarda ayrıca Tula Hızlı Reaksiyon Tümeni ve Taman Motorize Tüfek Tümeni'nden (Moskova çevresinde konuşlanmış iki önemli birlik) birliklerin açıkça Yeltsin'in yanında yer aldığı belirtildi (RFE/RL Günlük Rapor No. 158, 21 Ağustos 1991). Benzer şekilde, Beyaz Ev'in "otuz kadar tank ve zırhlı personel taşıyıcı tarafından korunduğu" iddia edildi (Foye 1991).

Bu yayınlar Savunma Bakanı Yazov'u bile bazı iddialara inandıracak kadar ikna ediciydi ve önemli taraf değiştirme açıklamalarını genellikle geri çekilmeler takip etse de, darbeye verilen askerî desteğin boyutu konusunda büyük bir belirsizlik yaratmayı başardılar (Odom 1998, 325, 333).[22]

Darbe girişimine karşı çıkanların iddia edebileceklerinin elbette sınırları vardı. Fiilen yönetimde olduklarını ya da cuntayı yendiklerini inandırıcı bir şekilde söyleyemezlerdi. Zaten gerçeği yeterince esnetmişlerdi. Bununla beraber yapabildikleri, cuntanın denetimi elinde tutmadığı, silahlı kuvvetlerin desteğine sahip olmadığı, direnişin boşuna olmadığı ve hatta direnişi bastırma çabalarının iç savaşa yol açacağı yönünde açıklamalar yapmaktı.

2.4. Hedefler

Cunta ayrıca simgesel hedefler üzerindeki denetimini sürdürmede de zayıf kaldı ve bu da kamuoyunda zayıf görünmelerine neden oldu. Medyanın önemini hafife almalarında olduğu gibi, cunta simgesel hedeflerin neden önemli olduğunu anlamadı ve her hâlükârda, çabalarına karşı devlet içinden ya da dışından herhangi bir muhalefet beklemedi. Başlangıçta Moskova'daki tüm köprülere tankları yerleştirmelerine rağmen, nasıl uygulayacaklarını pek düşünmeden çok geç bir sokağa çıkma yasağı getirdiler ve ardından insanları sokaklardan uzak tutmayı başaramadılar. Halk üzerindeki bu denetim eksikliğinin bir sonucu olarak, bir betimlemeye göre "göstericiler tankların üzerine tırmanarak içindeki-

[22] Muhalif yayınların hepsi gerçeğin imali konusunda etkili değildi. Rusya başkan yardımcısı ve bir savaş kahramanı olan Aleksandr Rutskoi, darbenin başarısızlığa mahkûm olduğuna dair herhangi bir iddiada bulunmadan silahlı kuvvetler mensuplarına açıkça taraf değiştirmeleri çağrısında bulundu (Yeltsin 1992, 56). Bununla birlikte, bu çağrılar da çok ikna ediciymiş gibi görünmüyordu çünkü çağrının içeriğine sempati duyabilecek askerler tarafından bile yaygın bir taraf değiştirme yaşanmamıştı.

lerle daha yakından konuştular ve darbenin sonuna doğru, tanklar zaten direnişin toplumsal pastişinin garip bir bileşeni hâline geldiğinde, çiçeklerle onları süslediler ve çocuklar üzerlerinde oynadı" (Varney ve Martin 2000).

Elbette en önemli simgesel hedef Rus meclis binasıydı. Taktiksel bir önemi olmadığı için cunta darbenin başında burayı ele geçirmeyi düşünmedi ve bina kısa sürede darbe girişimine karşı muhalefetin merkezi hâline geldi. Bu hatayı, binanın simgesel önemini azaltacak ve sivillerin akışını durduracak şekilde binayı tecrit etmeyerek ve yolunu kesmeyerek daha da derinleştirdiler. Darbeciler, Beyaz Ev'e saldırmayı planladıkları sırada, burası çoktan cuntanın kapasitesinin sınandığı bir yer, ülkeyi denetim altında tutmadığının ve muhalefetin boşuna olmadığının bir simgesi hâline gelmişti bile.

Yeltsin ve müttefikleriyse Beyaz Ev'in hükümetin iktidarsızlığının bir simgesi olarak belirginliğini artırmak için ellerinden geleni yaptılar. Beyaz Ev'in 100.000 sivilin yanı sıra Afgan savaşları gazileri ve özel güvenlik tarafından korunduğunu da iddia ettiler. Binayı koruyan taraf değiştirmiş askerlerin sayısıyla oynadılar, Mosfilms stüdyosunun atlı alayını çağıracak kadar ileri gittiler ve askerî Kazak alayının taraf değiştirmiş gibi görünmesi için aktörler kullandılar. Binayı zapt edilemez göstermek için el arabaları, arabalar, hurda metal, parke taşları, tuğlalar, beton bloklar, ağaç gövdeleri ve dallardan 16 barikat inşa ettiler. Beyaz Ev'e saldırılmasının tek yolunun cuntanın büyük kan dökülmesine neden olacak kadar kuvvet kullanması olduğunu, bunun da asla gerçekleşmeyeceğini çünkü bunun orduyu böleceğini ve işleri iç savaşa götüreceğini söylediler. Yeltsin orduyu darbeye karşı muhalefete katılmaya çağırırken şunları ileri sürüyordu:

Önünüzde bir seçim var: Ya komplocular grubuna, iktidar gaspçılarına destek verecek ve onların suç düzenini taşıyacak ve böylece halkın iradesine karşı geleceksiniz ya da demokrasiyi ve halk tarafından yasal olarak seçilmiş iktidarı savunacaksınız. Birinci yol ülkeyi *kardeşin kardeşi kırdığı bir iç*

savaşa ve kan dökülmesine sürükleyecektir. İkinci yol barışı, anayasal düzeni ve güvenliği güvence altına alır. . . . Size emrediyorum: Hızla ve tereddüt etmeden meşru iktidarın tarafına geçin, bu düzene ve disipline uyun. (Yeltsin 1992, 106, vurgular eklenmiştir.)

2.5. Kayıplar

Bu kuramın öngördüğü gibi, bu darbe girişimi sırasında çok az kayıp yaşandı. Ordudan ölen olmadı ve üç sivil öldürüldüyse de ölümleri büyük olasılıkla kazaydı (Odom 1998, 315). Bu durum Savunma Bakanı Yazov'un Askerî Yargıtay'a "kan dökülmesini istemediği ve çatışmalardan kaçınılması gerektiği" yönündeki talimatlarıyla tutarlıdır (322).

Darbe girişiminin büyük bölümünde askerî yaralanmaların olmaması darbenin tek taraflı doğasına bağlanabilir. Cuntanın çatışacak çok az hasmı vardı ve savunulan hiçbir hedefe saldırmadılar.[23] Bununla beraber, darbe girişiminin sonunda can kaybının olmaması, ordu mensuplarının Beyaz Ev'e saldırmak gibi açık bir çatışmaya yol açabilecek eylemlerden kaçınmak için gösterdikleri çabadan kaynaklanıyordu. Sivillerin kanını dökmeye hazır olan sertlik yanlıları bile Yeltsin'e saldırmak için son emri vermek istememişlerdi (Odom 1998, 320). Ayrıca cunta mensupları darbe girişimini kurtarmak için son bir çaba göstermek yerine yenilgiyi nezaketle kabul ettiler. İçişleri Bakanı Boris Pugo yargılanmaktansa kendini (ve eşini) öldürdüyse de kendini korumak için MVD kuvvetlerini kullanmaya çalışmadı.

[23] Dunlop, darbe girişiminin hemen sonunda bir çatışma yaşandığını iddia eder. Gece saat 3'te, sivil kıyafetler giyen üç bölük *Spetnaz* kendilerini gönüllü olarak tanıtarak Beyaz Ev'e sızmaya çalıştı. Yeltsin'e sadık Rus özel harekât birlikleri ve diğer silahlı gönüllüler onları tespit etti ve onlarla yüzleşti; bunun üzerine tek kurşun atmadan geri çekildiler (Dunlop 1993, 246). Bu olay darbenin diğer anlatımlarında yer almasa da, doğruysa, bir eşgüdüm oyunu sırasında gözlemlemeyi beklediğimizle tutarlıdır.

Benzer şekilde, darbeye karşı çıkan kuvvetler de zarar vermekten kaçınmak için çok çaba sarf ettiler. Hava Kuvvetleri Komutanı Hava Mareşali Şaposnikov'un, saldırı devam edersе Kremlin'i bombalamakla tehdit ederek Beyaz Ev'e yönelik son saldırıyı durdurduğuna inanılır (Dunlop 1993, 248). Oysa Şaposnikov'un fiilen verdiği emirler farklıydı: Blöf olarak iki *silahsız* uçağın havalanmasına ve Kremlin üzerinde alçaktan uçmasına izin vermişti. Darbe karşıtı kuvvetlerin kaderi pamuk ipliğine bağlıyken bile Şaposnikov darbeyi savuşturmak için elindeki kuvveti kullanmaya isteksizdi. Aslında Şaposnikov uçakların kalkması için nihai emri hiçbir zaman vermemişti (Odom 1998, 327-328).

Darbe girişimi sırasında az kan dökülmesine getirilen bu açıklamanın çeşitli meziyetleri vardır. Yorumcuların birçoğuna göre, Yazov'un kan dökme konusundaki isteksizliği kişisel zayıflığının bir işareti, darbenin amatörce tasarlanıp icra edildiğinin bir göstergesiydi. Ama can kayıplarının azlığını eşgüdüm bağlamında anlamak, sivil ölümler konusunda açıkça titizlenmeyenler de dâhil olmak üzere her iki taraftaki aktörlerin, kuvvet kullanma konusundaki isteksizliğini açıklayabilir. Dahası kayıp olmamasını komplocuların patolojik irade yitiminin bir işareti olarak görmekten ziyade bu darbe girişimiyle dünyanın dört bir yanındaki diğerleri arasındaki sürekliliği vurgular.

2.6. Tarih

Bu darbe girişimiyle en az ilgili olan varsayım öncellerin etkisiyle ilgilidir. Bu darbe girişimi sırasındaki beklentiler daha önceki darbe girişimlerinin deneyimleriyle şekillenmedi çünkü 1953 yılında Lavrentiy Beria'nın hükümetten uzaklaştırılması sırasında ordunun Sovyetler Birliği'nde zorla liderlik değişimine karışmasının üzerinden neredeyse 40 yıl geçmişti. Darbe girişimleri konusundaki bu deneyim eksikliği, darbecilerin darbe yapma konusundaki beceriksizliklerine de yansımıştı.

Gorbaçov'un beklenmedik bir şekilde bir *autogolpe*'ta işbirliği yapmayı reddetmesinin ardından, cunta askerî darbelerin temel dinamikleri konusunda ne tecrübesi ne de anlayışı olduğunu apaçık bir şekilde gösteren hataları tekrar tekrar yaparak hızla yenilgiye uğradı. Sadece kolluk kuvvetlerini ziyadesiyle göz ardı etmekle kalmadılar, aynı zamanda Rus sivillerin neredeyse %80'inin piyasa ekonomisine geçişe karşı olduğuna inanarak, sivillerin kendilerini destekleyeceğini yanlış bir şekilde varsaydılar (Dunlop 1993, 198). Bu nedenle herhangi bir karşı çıkışa karşı zayıf bir şekilde hazırlanmışlardı.

2.7. Komuta Kademesi

1991'de Sovyetler Birliği'ndeki darbe girişimi, ordu hiyerarşisinin tepesinden darbe yapmanın hem avantajlarını hem de dezavantajlarını güzel bir şekilde sergilemektedir. Kuram, tepeden gelen darbelerin çoğunun başarılı olacağını öngörmesine rağmen bu darbe başarısız olsa da bu doğrudur çünkü burada başarısızlık, darbecilerin konumlarının ayrıcalıklarını gerçeği imal etmek için yeterince kullanamamasından kaynaklanmaktadır. Bu darbe askerî hiyerarşinin en tepesinden kaynaklandığı için, genel olarak ordu aktörleri özellikle de başarıya ulaşacaklarına dair kuvvetli bir kabule sahip oldukları başlangıç aşamasında cuntayla işbirliği içindeydiler. Cunta, ordu hiyerarşisinin orta ya da altı kademelerindeki komplocuların yapamayabileceği şekilde Askerî Yargıtay'ı toplayabildi ve diğer birimlere ulaşmak için mücadele etmek zorunda kalmadan ya da hapse atılma endişesi yaşamadan emirler verebildi. Cuntanın emirleri kabul gördü ve büyük ölçüde uygulandı; darbeye karşı çıkan komutanlar bile bu emirlere açıktan karşı çıkmadı. Cuntanın sahip olduğu bu güçler, ilk başarılarını, yani devlet aygıtı üzerinde denetimi ele geçirme ve Moskova sokaklarını tanklar ve askerlerle kaplama becerilerini şekillendirdi.

Komplocuların ana zayıflığı da konumlarına içkindi: Herhangi bir birlik üzerinde doğrudan komuta yetkileri yoktu ve bu nedenle subaylar ayak sürümeye başladığında ya da emirleri yerine getirmeyi reddettiğinde hayati kavşaklarda iradelerini uygulayamadılar. Bu, cuntanın, ordu hiyerarşinin tepesindekiler dışında görece az sayıda ordu mensubu içermesi ve bu nedenle bazı kuvvet komutanlarının bağlılığına bile sahip olmaması gerçeğiyle birleşti.

Diğer alanlarda Gorbaçov'un rakipleri daha az tipikti. Darbenin askerî yönlerini görmezden geldikleri için, rütbeleriyle bağlantılı ayrıcalıklardan yararlanamadılar. Astlarının emirlere kayıtsız şartsız itaat edeceklerini varsaydıkları için, ne kadar destek alacaklarını önceden öğrenme zahmetine girmediler ya da kilit aktörleri darbenin iyi desteklenceğine ikna etmeye çalışmadılar. Darbe başladıktan sonra da kamuoyunun bilgilendirilmesini denetim altında tutma konusunda çok kötü bir iş çıkardılar. Eski Sovyet zihniyetine saplanıp kaldıkları için glasnost sonrası medyanın ne kadar farklı olduğu konusunda hiçbir fikirleri yoktu ve devlete ait medya kuruluşları tarafından bile ihanete uğrayacaklarını hayal edemiyorlardı. Açık enformasyonu denetim altına almada bu başarısızlık, darbe girişiminin başarısız olmasında merkezî bir rol oynadı çünkü cuntayı en önemli kozundan mahrum bıraktı. Muhalefet, cuntayı ordunun desteğine sahip değilmiş gibi gösterdiğinde, kilit aktörler işi ağırdan almaya başladılar. Sonunda, cunta liderleri bile daha ileri adımlar atmanın bir iç savaş riskini beraberinde getireceğine ikna oldular ve geri adım attılar.

2.8. Darbe Girişiminin Genel Yörüngesini Anlamak

Bu görüşler bir araya geldiğinde darbe girişiminin hem sonucu hem de dinamikleri için tutarlı ve yaşanan olaylarla bağdaşan bir açıklama sunmaktadır. Görünenin aksine, darbe li-

derleri işe zayıf bir elle başladılar çünkü ordu içinde darbenin zeminini hazırlamadılar, bunun yerine itaatin kendiliğinden olacağına güvendiler. Bu hatayı, ordu içinde bir olgu yaratma fırsatını kaçırarak daha da derinleştirdiler: Ne Askerî Yargıtay'a hitaben yapılan konuşma ne de cuntanın ilk basın toplantısı, çeşitli kolluk kuvvetlerinin darbeye oybirliğiyle destek verdiğine dair alenî bir inanç yaratmak için tasarlanmamıştı. Aslında, ordunun bölünmüş olduğu izlenimi yarattılar ve bu da hava kuvvetleri başkanının anonim olarak da olsa darbeyi onaylamayan bir konuşma yapmasını sağladı.

Darbe girişimi çözümsüz bir şekilde uzadıkça darbe liderleri daha da zemin kaybettiler ve bu durum her geçen gün yönetimin kendilerinde olduğu iddiasını daha da zayıflattı. Beyaz Ev, tanklar, barikatlar, silahlı destekçiler ve silahsız sivil gönüllülerle giderek daha fazla güçlendirilen cunta karşıtı faaliyetlerin merkezi hâline geldi. Bunun Beyaz Ev'in savunmasına taktiksel açıdan çok az katkısı olması önemsizdi; önemli olan zapt edilemezlik görüntüsü ve darbe karşıtlarının belirleyici ve simgesel bir konumda görünürlük kazanmasıydı. En önemlisi, darbeciler yayın savaşını kaybettiler; cuntanın zayıf olduğu mesajı ister devlete ait isterse de bağımsız olsun yerli medyanın yanı sıra yabancı medya tarafından da yayınlandı.

Eşgüdüm için bir odak noktası sağlayacak net beklentiler olmaksızın, ordunun birçok mensubu herhangi bir safta yer almak istemeyerek tarafsız kalmayı seçti.[24] Odom'un subaylar için söylediği gibi "sistemi kurtarmak için harekete geçmek yerine kazanan tarafa katılmaya çalışarak beklediler ve izlediler" (Odom 1998, 345). Bu davranışın belki de en açık

[24] Darbe girişimi sırasında ne olduğu ve neden olduğu konusunda birçok anlaşmazlık olsa da, birçok akademisyen darbenin ikinci gününde subaylar arasında tarafsızlığın yaygınlığına dikkat çekmiştir (Odom 1998, Taylor 2003a, Hough 1997). Bu tür davranışların ne kadar yaygın olduğunu değerlendirmek zor olsa da bir yorumcuya göre subayların büyük çoğunluğu kararsızdı (Taylor 2003a, 241).

örneği, daha sonra "ordu liderliğiyle Rus hükümeti arasına ilişmeye çalıştığını" itiraf eden General Graçev'in davranışıdır (Taylor 2003a, 237).

Bu arada kalma durumu, işgal altındaki meclis binasına saldırı için planlanan zamana kadar devam etti. Ordu içinde cuntanın zaferi söz konusuyken, Yeltsin'in siyasî ve fiilî olarak hayatta kalması da söz konusuydu. Sonuç olarak, Beyaz Ev'e saldırı olmayacağına dair özel güvence vermiş olan subaylar bile darbeye karşı olduklarını açıkça taahhüt edecek, geri dönüşü olmayan adımlar atmadılar. Ayak sürümüş ve gecikmiş olabilirler ama ne açıkça Yeltsin'in yanında yer aldılar, ne cuntaya saldırmak istemediklerini söylediler ne de güçlerine Moskova'dan çıkma emri verdiler. Yeltsin'in en güçlü destekçisi General Şapoşnikov bile geri adım attı (Hough 1997, 444). Her iki tarafa da davalarına sadık olduğuna dair güvence verdi ve Beyaz Ev'e saldırmak için planlanan birliklerin gelişini ertelemekten daha doğrudan bir eylemde bulunmadı. Cunta Beyaz Ev'e saldırıya devam etmekte ısrar ederse Kremlin'i bombalayacağı tehdidinde bulunsa da, saldırı nihai olarak iptal edilmeden önce bunu yapmak için hiçbir girişimde bulunmadı (Odom 1998, 327).

Saldırıyı gerçekleştirmekle görevlendirilen generallerin bir başka endişesi daha vardı: Hiçbiri daha sonra sivillerin kanının dökülmesinden sorumlu tutulma korkusuyla Beyaz Ev'e tek başına saldırmak istemedi. Baltık ülkelerindeki eylemleri nedeniyle ordu günah keçisi ilan edilmişti ve bu tür kaygılar, ayakta kalamayabilecek yasadışı bir cunta karşısında özellikle belirgindi. Saldırı için planlanan gereksiz derecede karmaşık kuvvet yapısının temelinde şüphesiz bu olası suçu yayma arzusu vardı. Graçev bu eşgüdüm dinamiğini işleri daha da yavaşlatmak için kullanmış gibi görünmektedir. Gromov'a ne hava indirme kuvvetlerinin ne de KGB'nin saldırıya fiilen katılmayacak olsa bile olay yerine rapor vermesinin beklendiğini söylemiştir. Gromov'un bu koşullar altında katılmaya isteksiz olduğu bildirilmiştir (Odom 1998,

334). Bir anlatıma göre Graçev, Graçev ve Gromov'un kuvvetleri olmadan saldırmayı reddeden Karpukhin'le de benzer bir oyun oynamıştır. Daha sonra Graçev "ben gitseydim herkes peşimden gelirdi" açıklamasını yaparak bu taktiğe sahip çıkacaktı (Dunlop 2003, 110). Graçev'in hem kendi önemini hem de darbe girişimine karşı çıkma kararlılığını abartıyor olması olası olsa da ve her üç generalin de her biri Beyaz Ev'i tek başına ele geçirmek için yeterli kuvvete sahip olsa da tek başına hareket etmenin getireceği maliyetler konusunda endişe duyduklarına dair ikinci derece kanıtlar vardır.

Sonunda, saldırıyı durdurmaya yönelik hayati karar, devam etmek için nihai emri vermek yerine geri adım atan cuntadan geldi. Bu son dakika geri dönüşü için birkaç farklı açıklama yapıldı. Bazı gözlemciler Yazov'un astlarının saldırıyı gerçekleştirmeyi reddetmesi üzerine durdurulduğunu ileri sürdüyse de olaya karışan subayların hiçbiri Yazov'a itaatsizlik edeceklerini söylemedi ve emrin reddedilmesi bir yana emir hiçbir zaman verilmedi (Odom 1998, 320). Bazıları sivil kayıpları göze alamayanın Yazov olduğunu iddia etse de Odom, komplo ve darbe girişimi boyunca Yazov'un davranışlarına bakarak, "Yazov'un kan dökmek anlamına gelse bile kuvvet kullanma konusunda. . . [cuntanın] çoğundan daha fazla kararlılık gösterdiğini" iddia etmiştir (337). Yazov fikrini değiştirmiş olsa bile, bu durum cuntanın diğer sertlik yanlısı mensuplarının sadece MVD ve KGB birliklerini kullanarak ilerleyebilecekken neden geri adım attıklarını açıklamaz.

Bilakis Beyaz Ev'e saldırmama kararının en ikna edici açıklaması, cuntanın farklı kolluk kuvvetleri arasında bir kavgaya, hatta muhtemelen bir iç savaşa yol açabileceğinden korkmasıdır (Brusstar ve Jones 1995, 36). Her ne kadar cuntanın ihtiyatlı sürecine ilişkiyi bu açıklamayı kesin olarak pekiştirecek doğrudan bir anlatıya sahip olmasak da, komploculaın (sahte de olsa) taraf değiştirme iddialarını duyduğunu ve ordu içindeki taraf değiştirmelerden en azından kısmen haberdar olduğunu biliyoruz. Yazov artık örgüt içinde tam bir

itaate sahip olmadığını biliyordu ve bundan hoşnut değildi (Odom 1998, 320). İç savaş korkusuyla ilgili eşzamanlı anlatılar arasında Yeltsin'in bir iç savaş olasılığına dair uyarısı, General Lebed'in bir iç savaşa sürüklenmek istemediğini söylemesi (333) ve Henry Kissinger ve McGeorge Bundy gibi yorumcuların bir iç savaş çıkmasından endişe duyduklarını açıkça dile getirmeleri yer alır.[25] Bu, davaları uğruna sivillerin hayatlarını feda etmeye hazır olan en katı cunta mensuplarının bile saldırı emri vermeye neden isteksiz olduğunu açıklayabilecek tek gerekçedir.

3. Sonuç

1991'deki Sovyet darbe girişiminin bu analizi, Moskova'daki darbe girişimiyle dünyanın başka yerlerindeki darbe girişimleri arasındaki birçok benzerliği vurgulamaktadır. Gana örneklerinde olduğu gibi, darbe ancak darbeciler gerçeği imal edebildiğinde başarılı olabilirdi ve koyamadıklarındaysa başarısız olacaktı. Sovyet subayları kendi aralarında eşgüdüm sağladılar ve can kaybının düşük olması için ellerinden geleni yaptılar. Gördüğümüz gibi, enformasyon ve beklentiler bu darbe girişiminin dinamikleri açısından merkezi bir öneme sahipti ve darbecilerin rütbesi onların gerçeğin ortaya konulması becerilerini şekillendiriyordu. Bu son nokta vurgulanmaya değerdir. Dünyanın en profesyonel ordularından biri olan Sovyet ordusunda bile hiyerarşinin en üst kademesindekiler, emirlerinin astları tarafından sorgusuz sualsiz yerine getirileceğini varsayamazlardı. Bu durum, emir komuta zincirinin sadece yoksul ve genç ülkelerdeki darbeler için

[25] PBS NewsHour. 1991. *The coup: the US perspective.* <http://www.pbs.org/newshour/bb/europe/russia/1991/americans_8-20.html>. Washington: MacNeil/Lehrer Productions. Erişim tarihi 31 Ekim 2004.

değil, hiyerarşinin tepesinden gelen tüm darbeler için yapısal bir engel olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu örnekle daha önce tartışılan bazı örnekler arasındaki farklar da açıklanmaya değerdir. Bunlardan ilki ve en önemlisi, Gana'nın 1975 ve 1978'deki darbe girişimlerinin aksine, bu tepeden gelen darbenin başarısız olmasıdır. Gana'da kurumsal konumlarını başarılı bir şekilde kullanarak gerçeğin ortaya konulmasını başaran darbecilerin aksine, Sovyet cuntası işlerin sadece Gorbaçov'u görevden alarak ve onun yerine geçerek halledileceğini varsaydı. Dolayısıyla beklentileri şekillendirmek, hatta insanlar cuntanın denetimi kaybettiğini düşünmeye başladığında beklentileri düzeltmek için bile hiçbir çaba sarf etmediler. Enformasyon ve inançların gücünün dikkate alınmaması bazı açılardan Rawlings'in Mayıs 1979'daki başarısız darbe girişimi sırasında yayın istasyonunu ele geçirememesini andırmaktadır.

Bir başka fark da ülkedeki yayın kuruluşlarının sayısıyla ilgilidir. Sovyetler Birliği, hem yerli hem de yabancı çok sayıda televizyon ve radyo istasyonuna sahipti. Gana'daysa darbe girişimlerinin yaşandığı dönemde sadece bir medya kuruluşu vardı ve o da devlete aitti. Birden fazla kanalda yayın yapsa da, hepsi tek bir tesisten yönetiliyordu. Sovyetler Birliği'ndeki çok sayıda radyo ve televizyon kuruluşu, cuntanın açık enformasyona hâkim olmasını zorlaştırdı ve Yeltsin'in karşı savının duyulmasına izin verdi. Yeltsin yayına girdiğinde, cuntanın yönetimi ele geçirdiği iddialarına karşı çıkabildi ve böylece darbe girişiminin süresini üç gün gibi çok uzun bir süreye çıkardı. Medya kuruluşlarının çeşitliliği ve bunları denetim altında tutmanın zorluğu, tepedeki darbecilerin genellikle sahip olduğu avantajı azaltmış gibi görünüyor. Ayrıca bu çok sayıdaki medya kuruluşunun bir fikir kakofonisi yaratmak yerine aynı hikâyeyi anlatması ve Yeltsin'in iddialarını desteklemesi, çok sayıda kitle iletişim aracının varlığının bir gerçeğin imale edilmesinin önünde aşılmaz bir engel olmadığını göstermesi açısından da kayda değerdir.

Sovyetler Birliği ve Gana darbeleri arasındaki üçüncü bir farklılık alanı da Sovyet darbesinin her iki tarafında da sivillerin belirgin bir şekilde yer almasıdır. Darbeyi yapanlar arasında hem siviller hem de askerler vardı ve darbe girişimini planlamak için en başından itibaren birlikte çalıştılar; hatta darbe girişiminde olmasa bile cunta içinde siviller askerlerden daha ön plandaydı. Benzer şekilde, darbe girişimine karşı çoğunlukla sivillerden oluşan muhalefet sivil bir siyasetçi tarafından yönetildi, kamuoyunu yönlendirmek için askerler yerine sivil medyayı kullandı ve darbe karşıtı gösterilerde büyük sivil kalabalıklar yer aldı.

Bununla birlikte cunta ve muhalefette sivillerin varlığı darbenin temel dinamiklerini değiştirmedi ve darbenin odağını ordudan kaydırmadı. Yeltsin önde gelen bir sivil olmasına rağmen, ordu hiyerarşisinin tepesindeki bir darbeciyle aynı stratejiyi uyguladı. Bir general gibi kendi birlikleri yoktu ama ordu içindeki belirleyici birim komutanlarını yönlendirmek için enformasyonu ve beklentileri kullanabilirdi. Bununla beraber Yeltsin bu propaganda stratejisini fiilen uygulamak için kendisiyle birlikte çalışan az sayıdaki askere güvendi. Beyaz Ev'in iyi korunduğu ya da çeşitli birliklerin taraf değiştirdiği iddialarını ortaya atanlar onlardı. Bu iddiaların çoğu yanlış olsa da, ordu personeli tarafından ortaya atıldıkları için daha inandırıcıydı.

Yeltsin'in etrafında çok sayıda sivilin bulunmasının bir etkisi olduğu ve cuntanın kaçınılabilinirse çok sayıda sivili öldürmeye hevesli olmadığı doğrudur ama sivillerin varlığı cuntayı Beyaz Ev'e saldırı planlamaktan alıkoymadığı gibi darbenin sonunu da getirmedi. Bunun yerine, kitleler sadece askerî birliklerin kendilerine saldırmaya isteksiz olduğu yönündeki alenî iddiayla bağlantılı olarak önemliydi. Aslında bu doğru olmasa da ordu içinde ülkenin iç savaşın eşiğinde olduğuna dair beklentileri güçlendirdi.

Bu darbenin olağandışı olmasının dördüncü bir nedeni de dünyanın en büyük ülkelerinden birinde gerçekleşmiş olması-

dır. Darbe sadece Moskova'da değil Leningrad ve diğer cumhuriyetlerde de tartışıldı. Bu durum, darbe girişimleri sırasında başkent dışında çok az hareketliliğin yaşandığı Gana'daki olaylardan farklıydı. Yine de Sovyetler Birliği'nde bile, sonunda belirleyici olan Moskova'da cereyan eden olaylardı. Büyük Sovyet ordusu bile [açık enformasyon niteliğinde] küçük bir işaretler kümesi etrafında oldukça iyi eşgüdümlenmişti.

Sovyetler Birliği darbe girişiminin Gana'daki darbelerden farklı olduğu beşinci ve son noktaysa süresiydi. Daha önce zamanın etkisiyle ilgili olarak ileri sürdüğümüz savla tutarlı olarak, darbe ne kadar uzun sürerse, cuntanın denetimi elinde tuttuğu iddiasına dair şüpheler o kadar artar ve darbenin başarısız olması o kadar akla yatkın görünmektedir.

Kısacası, tüm bu farklılıklara ve 1991 Sovyetler Birliği darbe girişiminin daha önce benzeri görülmemiş doğasına rağmen, darbeleri eşgüdüm oyunları olarak ele alan kuram, darbenin dinamiklerini ve sonucunu rakip varsayımların her ikisinden de daha iyi açıklamaktadır.

8
Sonuç

Bu kitapta darbe girişimlerini anlamanın en isabetli yolunun onları muharebelerden ya da seçimlerden ziyade eşgüdüm oyunları olarak almaktan geçtiğini ileri sürdüm. Bir darbe girişimi sırasında her aktör hem ordu içinde derin bir bölünmenin oluşmasını engellemek hem de kaybeden tarafı desteklemenin getireceği cezadan kaçınmak için diğer herkesle aynı tarafta olmak isteyecektir. Bu eşgüdümlenme zorunluluğu hem darbe girişimcileri hem de yönetim için bir kaldıraç noktası teşkil eder. Galip gelen taraf bunu "gerçeği imal ederek", yani kamuoyunda kendi tarafının zaferinin kaçınılmaz olduğu ve direnişin beyhude olduğu izlenimini yaratarak yapar. Eğer aktörler herkesin taraflardan birini destekleyeceğine ve başkalarının da belirli bir tarafı destekleyeceğine inanırlarsa bu durum o taraf lehine kendini gerçekleştiren beklentiler yaratacak ve kazanan o taraf olacaktır.

Önceki bölümlerde göstermeye çalıştığım gibi, bu kuram askerî darbelerin olası dinamiklerini ve sonuçlarını isabetle açıklayan tek kuramdır. Bu açıklama hem darbecilerin taktik güç üstünlüğüne sahip oldukları bazı darbe girişimlerinin hem de iktidardaki hükümetin halk ve ordu mensupları arasında destek görmediği şartlarda yapılan bazı darbe girişimlerinin neden başarısız olduğunu anlamamızı da sağlamaktadır. Bununla da kalmamakta, darbe girişimleri sırasında rütbenin önemli bir belirleyici olduğu gözleminin ötesine geçerek ordu hiyerarşisinin tepesine yakın askerî aktörler tarafından başlatılan darbelerin başarıya ulaşma şansının neden daha yüksek olmasına rağmen bu başarının asla garanti

olmadığını da açıklamaktadır. Darbe girişimlerinin gidişatını ve sonuçlarını neden ordu dışı etkenlerin belirlemediğine dair hem kuramsal hem de empirik bir sav da sunmaktadır.

Bu son bölümde, bu kuramın sivil-asker ilişkileri çalışmaları için daha genel nitelikli bazı içerimlerini ele alacağım. Daha somut bir dille ifade etmem gerekirse, elektronik ve sosyal medyanın yaygınlaşmasının gelecekte yaşanabilecek darbe girişimlerini, toplumsal ve siyasi *siyasaların* oluşturulmasını nasıl etkileyebileceğini tartışacağım.

1. Eşgüdüm Kuramının Sivil-Asker İlişkileri Çalışmaları İçin İçerimleri

Bazı darbeler başarısız olurken diğerlerinin başarılı olmasının nedenlerini kapsamlı bir şekilde tartıştığımıza göre şimdi bu araştırmanın sivil-asker ilişkileri çalışmaları için hangi sonuçları getirdiğini biraz açmak istiyorum. Bunlardan birincisi, sivil-asker ilişkilerinin anlaşılmasında sadece darbelerin başarısının değil başarısızlığının da merkezî bir konum işgal etmesi gerektiği konusunda önemli birtakım kuramsal gerekçeler vardır. Darbeler başarısız olabildikleri –ve aslında sık sık başarısız oldukları– içindir ki sivil-asker ilişkileri ordu aktörlerinin sonuçları bilfiil dayattıkları bir alan olmaktan ziyade bir müzakere alanıdır.

Bu noktayı daha iyi anlamak için darbelerin asla başarısız olmadığı varsayımsal bir dünya tahayyül edelim. İşte bu örtük tahayyül sivil-asker ilişkileri hakkında yapılmış mevcut çalışmaların çoğunun temelini oluşturmaktadır. Örneğin Gaetano Mosca "mızrağı taşıyan ya da misket tüfeğini tutan sınıf, küreği tutan ya da arabayı iten sınıfa kendi yönetimini düzenli olarak dayatır" der (Mosca 1939, 228). Ordu ülke içi siyasetin üç yüz kiloluk goriliyse ya gönüllü itaat için toplumsallaştırılmalı ya da yatıştırılmalıdır. Akademisyenler ilkine yönelik stratejileri tartışmak için bugüne kadar hatı-

rı sayılır bir enerji harcamışlardır; Samuel Huntington'ın ordunun nesnel ve öznel denetimine ilişkin analizi bu konudaki hem akademik hem de siyasî tartışmaların merkezinde yer alır (Huntington 1957). Fakat bu tartışmalarda eksik olan, tüm darbe girişimleri başarılı olsaydı denge durumunda hiçbir zaman darbe girişimi olmayacağı anlayışıdır. Bazı ordular sivillerin üstünlüğü kuralını kabul edecek şekilde askere alınacak, eğitilecek ve herhangi bir darbe girişiminde bulunmayacaktır. Bununla beraber bunu yapmayanlar, hiçbir zaman reddedilemeyecekleri için hükümet tarafından her zaman yatıştırılacaktır. Her iki durumda da rasyonel olarak herhangi bir darbe girişimi olmazdı.

Elbette dünyanın işleyişine baktığımızda durumun böyle olmadığını görüyoruz. Gerçek dünyada darbe girişimleri olur ve bunların yaklaşık yarısı başarısızlıkla sonuçlanır. Tam da darbeler başarısız olabildiği ve sıklıkla başarısız oldukları içindir ki ordu mensupları ne istedikleri siyasaları kendiliğinden dayatabilirler ne de hoşlanmadıkları siyasaları veto edebilirler.[1] Tüm darbe girişimlerinin yarısının başarısız olduğu ve çok daha fazla komplonun başlamadan önlendiği düşünüldüğünde, tehdit altındaki bir darbe girişiminin zorlayıcı gücünün bariz birtakım sınırları vardır (Acemoğlu ve Robinson 2006, 248). Peter Feaver, yönetişimin çeşitli görevleri arasında silahlı kuvvetleri denetim altında tutmanın zorluklarını benzersiz kılanın, ordunun başarılı bir darbe gerçekleştirme yeteneği olduğunu savunur (Feaver 1999). Feaver haklıysa başarısız darbeler de sivil-asker ilişkilerine dair anlayışımızın merkezinde yer almalıdırlar çünkü sivil hükümetlerin isyancı orduları yönetebilmelerini sağlayan şey darbelerin başarısız olma olasılığıdır.

İkinci olarak, darbelerin başarısız olma sıklığı, ordu içi dinamiklerin sivil-asker ilişkilerinde önemli bir analiz düze-

[1] Darbe girişimlerinin varlığı, orduyu ehlileştirmek için toplumsallaşmanın açık sınırlarını da ortaya koyar.

yi olması gerektiğini de göstermektedir. Bu yeni bir öneri değildir çünkü askerî gruplar arasındaki etkileşimlerle yakından ilgilenen hatırı sayılır bir literatür uzun süredir mevcuttur. Yine de bu öneri, özellikle araştırmacıların askerî kurumlara girmelerinin ve ordu aktörleriyle ulusal güvenlikle ilgili konuları konuşmalarının ne denli zor olduğu göz önünde bulundurulduğunda, tekrarlanmaya değerdir. Ne yazık ki böyle bir bakış açısı, uzmanların ya tüm ordunun sınıfsal çıkarlar tarafından ele geçirildiğini (Acemoğlu ve Robinson 2006) ya da iktidara yönelik en önemli tehditlerin geniş sivil seçmen kitlelerine sahip sivil seçkinlerden geldiğini (Magaloni ve Kricheli 2010) varsaydıkları yakın tarihli etkili çalışmalarda yer almamaktadır. Dünyayı analiz etmek için onu basitleştirmek her zaman gerekli olsa da bu tür basitleştirmelerin tehlikeleri olduğunu aklımızdan hiç çıkarmamamız gerekiyor. Orduyu yekpare bir aktör olarak ele almak ya da daha kötüsü görmezden gelmek, dünyadaki rejimlerin istikrarı ve değişimi gerçeğinden kopuk modellerin oluşturulmasıyla sonuçlanacaktır.

2. *Gelecekteki Darbeler İçin İçerimler*

Önceki bölümlerde uzun uzun tartıştığım gibi, eşgüdüm en temelde bir enformasyon ve beklenti sorunudur. Kitle iletişim araçlarının birçok darbe girişiminde oynadığı hayati rol, doğal olarak medya ortamındaki değişikliklerin gelecekteki darbe girişimi süreçlerini farklı kılıp kılmayacağı sorusunu gündeme getirmektedir. Özellikle Arap Baharı gibi son siyasî ayaklanmalarda önemli roller oynadığı düşünülen Facebook ve Twitter gibi çeşitli sosyal medya mecralarının darbeleri nasıl değiştirebileceği merak konusudur.[2] Fakat eldeki kanıtla-

[2] Bu teknolojinin ne kadar önemli olduğunun bir örneği olarak, ABD Dışişleri Bakanlığı, 2009'da hükümet karşıtı protestoların ortasında İran'a hizmeti kesin-

rın dikkatle incelenmesi, yeni bilgi teknolojileri, internet ve sosyal medyanın sivil siyasî muhalifler için önemli kaynaklar olduğunu kanıtlanmış olsa da darbelerin gerçekleştirilme biçimini temelden değiştirmeyeceğini de telkin etmektedir. Bilgi ve beklentilerin yönlendirilmesi darbe yapmanın merkezinde yer alsa da kitlesel medya yayınlarının yerini yakın zamanda tweetlerin alacağını görmemiz pek olası değildir.

Bir darbe girişiminde, darbecilerin amacı açık enformasyona tamamen hâkim olmaktır. Bu da belli başlı yayın kanallarının denetimini ele geçirmek ve diğerlerini kapatmak ya da aynı mesajı tekrarlamaya zorlamak anlamına gelir. Yayın, herkesin sadece duymak ya da görmekle kalmayıp herkesin duyduğunu ve herkesin bildiğini de varsayabileceği kadar yaygınlaştığında ortak bilgi hâline gelir. Bu en iyi şekilde, darbe bildirisi sabah haberlerinin yerini aldığında gerçekleşir çünkü sabah haberleri neredeyse herkesin izlediği ya da dinlediği yayınlardır.

Sosyal medya ise radyodan ve televizyondan çok farklıdır. Bu mecralar kısa bir zaman diliminde ortak bilgi yaratmazlar ve bu nedenle tek başlarına gerçeği imal edemezler. Sosyal medyayı sadece enformasyon yaymak için kullanan bir darbe düşünün; darbecilerin darbe girişimlerini hükümetin resmî Twitter hesabından bir tweet atarak ve haberi resmî ulusal Facebook sayfasında yayınlayarak duyurdukları bir darbe olsun bu: Açıkçası, böyle bir medya stratejisi gerçeğin imal edilmesine ve dolayısıyla darbenin başarılı olmasına yardımcı olamazdı. Sabah haberlerinin aksine, çok sayıda insanın aynı anda Twitter'da ve Facebook'ta yönetime el koyma bildirisini görmesi pek olası değildir ve bu tür mesajlar kesinlikle ortak bilgi oluşturmak için gerekli yaygınlık düzeyine ulaşmayacak ve dolayısıyla eşgüdüm sağlama-

tiye uğratacak planlı bakımı ertelemesi için Twitter'ı ikna etti (Grossman 2009). Geleneksel gazeteciliğin bastırıldığı bu ayaklanma sırasındaki hizmetlerinden dolayı eski ABD ulusal güvenlik danışmanı Mark Pfeifle Twitter'a Nobel Barış Ödülü verilmesini önerdi (Pfeifle 2009).

yacaklardır. Birçok açıdan sosyal medya mecraları bodrum katında basılan küçük gazeteler gibi, küçük ölçekli geleneksel basılı medyanın çeşitlemeleri olarak anlaşılmalıdır. Mesajları alan kişileri bilgilendirebilirlerse de paylaşılan enformasyon onların başka insanların olası davranışları hakkındaki beklentilerini hızla değiştiremez.

Bir darbe girişiminde beklentileri şekillendirmek için sosyal medyayı kullanmanın bir başka sorunu da, darbe girişimi haberini alan ordu mensuplarının bile bunu ciddiye almak istemeyecek olmalarıdır. Bir radyo ya da televizyon yayını kısmen maliyetli olduğu için inandırıcıdır; bir yayın tesisine sahip olmayı ya da onun denetimini ele geçirmeyi gerektirir ve genellikle darbe girişiminin başarısız olması hâlinde hapse atılabilecek, kimliği belirlenebilir bir kişi tarafından yapılan bir duyuruyu içerir. Hükümete ait bir web sayfasından ya da Twitter hesabından yapılacak bir duyuru kolaylıkla bilgisayar korsanlarının işi olabilir ve bu nedenle de fazla etkili olamayacak kadar ucuz bir jesttir. Kimliği belirlenebilir önemli bir kişinin sesi ve yüzü ise anında inandırıcılık sağlar.

Dahası, sosyal medyanın aynı anda konuşan seslerin sayısını artırmak üzere tasarlandığı göz önünde bulundurulduğunda, sosyal medya üzerinde hâkimiyet kurmanın tek yolu onları kapatmak olacaktır; böylece darbe duyurusu ülkedeki sosyal medyada görünen tek mesaj olacaktır. Bu durumda bile hükümet geleneksel yayın araçlarını kullanarak karşı bir bildiri yayınlayabilir ve bu bildiri herkes tarafından bilinir hâle gelerek ordu aktörlerini hükümet etrafında eşgüdümlenmeye itebilir.

Ayrıca sosyal medyanın protesto hareketlerini nasıl kolaylaştırdığına daha somut örnekler üzerinden bakacak olursak, darbe girişimleri üzerinde benzer bir etkiye sahip olma olasılığının düşük olduğunu görürüz çünkü sosyal medyanın protestolar için yaptığı şeylerin çoğu protestoların açık ve kamusal oluşuyla ilgilidir. Arap Baharı sırasında sosyal medyanın en belirleyici katkılarından biri, halk arasında farkındalık ya-

ratmak ve böylece hükümetin kısıtlamalarını aşarak harekete yeni katılımlar sağlamaktı. Mısır Devlet Başkanı Mübarek'in devrilmesinin baş mimarlarından biri olan Vail Guneym "devrim Facebook'ta başladı" iddiasında bulunmuştu (Gustin 2011) çünkü Facebook sayfaları ve YouTube videoları Mısır'daki muhaliflerin ulusal medyanın sansürünü atlatmalarına ve mesajlarını doğrudan daha geniş bir kitlenin önüne koymalarına olanak sağlamıştı. Örneğin adını hareketin şehitlerinden birinden alan "Hepimiz Halid Said'iz" adlı bir Facebook sayfası 350.000 takipçi kazanmıştı.[3] Bu Facebook grubunun üyeleri daha sonra 100 kişilik daha küçük birimler hâlinde örgütlendiler ve şiddetsiz direniş teknikleri konusunda eğitildiler (Giglio 2011). Mısır'daki muhalefetin tüm bunları sokakta yönetime bağlı emniyet güçlerinin dikkatini çekmeden yapması çok zor olurdu. Bunun yerine, yeni doğmakta olan hareket, Mısır'da fark edilmeden büyüyebildi, hatta internet erişiminin toptan kesilme hamlesini bile başarıyla atlatabildi.

Bununla beraber sosyal medyanın bu şekilde kullanımı darbe yapmaya uygun değildir. Bir darbe komplosuna dâhil olmak sadece bir muhalefet eylemi değil, aynı zamanda bir ihanet eylemidir. Bu komplolar kamuya açık değildirler ve bunlara katılmak ancak davetle mümkündür. Bir darbe girişimi Facebook üzerinden, katılanların gerçek isimleri, hatta izlenebilir takma isimleri kullanılarak örgütlenemez çünkü darbe gizli ve tehlikeli bir eylemdir. İsyan komploları bile sosyal medyada başarılı olamazlar, her ne kadar isyan bir devrime en yakın darbe türü olsa da. Askerlerin ordu yemekhanelerinde siyaset tartışmaları zaten yasaktır, dolayısıyla maaş konusundaki yakınmalarını dile getirmeye adanmış bir Facebook sayfasına katılan askerler kendilerini göz açıp kapayıncaya kadar disiplin işlemleriyle karşı karşıya bulabilirler.

[3] Khaled Said, bir uyuşturucu satıcısından hırsızlık yaptığını gösteren bir videoyu internette yayınladıktan sonra polis tarafından öldürülen İskenderiyeli genç bir işadamıydı. Said interneti yanlışları ifşa etmek için kullandığı için öldürüldüğünden, diğer internet kullanıcıları için davanın simgesi hâline geldi.

Protesto hareketleri tarafından sosyal medyanın bir diğer önemli kullanımı ise muhalif faaliyetleri kamuoyuna duyurmak ve protestoculara az da olsa koruma sağlayacağı umuduyla dünya basınının dikkatini çekmek olagelmiştir. Twitter'ın protestolar sırasında kullanılmasının başlıca yolu budur; ülke içinde bir seferberlik aracı olmaktan ziyade dünya medyasını olaylardan haberdar eder.[4] Fakat başarılı bir darbe uluslararası kamuoyunun desteğini gerektirmez. Bu durum darbe yapanlar için bir şanstır çünkü darbelerin uluslararası bir *causes célèbre*'ye [büyük yankı uyandıran olay/davaya] dönüşmeleri olası değildir. Dahası, darbeler hızlı bir şekilde sona ererler. Oysa protestolarla ilgili tweetlerin atılmaya başlaması ile uluslararası medyanın hikâyeyi fark etmesi arasında önemli bir gecikme vardır. Nitekim ABD medyasının Tunus'taki protestolarla ilgili tweetleri dikkate alması haftalar sürmüştür (Zuckerman 2011). Kısacası, darbeler ve devrimler temel taktik unsurları bakımından birbirlerinden o kadar farklıdırlar ki sosyal medyanın muhaliflere çok yardımcı olan yönlerinin darbe yapıcılara yardımcı olması olası değildir.

Bu, darbe girişimi başladıktan sonra darbecilerin ve iktidardakilerin sosyal medyayı tamamen göz ardı etmeleri gerektiği anlamına gelmez. Yakın geçmişteki ilginç gelişmelerden biri de "yurttaş gazeteciliği" diye adlandırılan ve halkın gözlemledikleri güncel olayları haberleştirdikleri yöntemin ortaya çıkışıdır. Örneğin hem 2008 Mumbai terör saldırıları hem de 2011'de Usame bin Ladin'in Abbotabad'da ele geçirilişi görgü tanıkları tarafından Twitter'da canlı olarak anlatılmıştır. Bu enformasyon ülkeye yayın yapmaya devam eden

[4] Bu noktada önemli bir yanlış anlaşılma söz konusudur. Moldova'daki 2009 protestoları, tüm Moldova'da sadece 100-200 Twitter kullanıcısı olmasına ve sınırlı cep telefonu kapsama alanı nedeniyle göstericilerin hiçbirinin protesto alanından tweet atamamasına rağmen "Twitter Devrimi" olarak adlandırıldı (Zuckerman 2009). Gazeteciler ülkedeki değil, yurtdışındaki Moldovalılardan gelen tweetleri okudu. Benzer şekilde İran'da da tweetlerin ana dili (Farsça yerine) İngilizceydi ve bu tweetler öncelikle yurtdışındaki İranlılar tarafından gönderildi (Esfandiari 2010).

uluslararası bir medya kuruluşuna ulaşırsa görgü tanıkları tarafından kaydedilen olaylar alenî hâle gelebilir.

Yurttaş gazeteciliğinin, darbe girişimcilerinin olduklarından daha büyük ve güçlü görünmek için abartıya başvurma becerisini sınırlaması kesinlikle olanaklıdır. Öte yandan, bu tür iddialara karşı koymak, amatör muhabirin hem gözlem yapmasını hem de darbecilerin büyüklüğü ve kimliği hakkında öne çıkan olayları anlamasını gerektirecektir. Gana'daki 1967 darbe girişiminde yurttaş gazeteciler hazır bulunmuş olsalardı bile darbecilerin göründüklerinden daha zayıf olduklarını anlayacak kadar neler olup bittiğini anlamaları olası değildi.

Aslında yurttaş gazeteciliğinin bir darbe sırasında haber yayınlarının doğruluğunu azaltması da olanaklıdır çünkü 1991 Sovyetler Birliği darbe girişimi sırasında olduğu gibi yanlış bilginin yayılması için bir kanal sağlayacaktır. İnternetin anonimliği sayesinde bir kişi, bir dizi farklı Potemkin kimliklerinden, birden fazla tweet, hatta sahte fotoğraflar göndererek darbecilerin güçlü olduğunu ve çeşitli farklı simgesel hedeflerin denetimini ele geçirdiğini iddia edebilir. Bu tür bir yanıltma birkaç gün boyunca ikna edici olabilir; bu da darbe girişimi üzerinde etkili olmaya yetecek kadar uzun bir süredir. Dolayısıyla yurttaş gazeteciliğinin uluslararası haber yayınlarının doğruluğu üzerindeki net etkisi de belirsizdir.

Son olarak, bir darbe girişimi sırasında yeni iletişim teknolojilerinin etkisine ilişkin herhangi bir tartışma, yerel telefon şebekelerinin ve internetin darbe girişimi sırasında kesilmediğini varsaymaktadır. Oysa birçok darbe girişiminde darbeciler yurtiçi ve uluslararası telefon hizmetlerini devre dışı bırakırlar. Gelecekte, özellikle de gitgide artan sayıda ülkenin ulusal bir acil durum anında hükümetin bu ağları devre dışı bırakmasına izin veren "ana şalterler" oluşturmasıyla bu durum yerel mobil ağları ve internet hizmetini de pekâlâ kapsayabilir.[5] Tüm bu nedenlerden ötürü darbeciler darbe

[5] Yurtiçi cep telefonu iletişiminin kapatılması oldukça kolaydır. İnternetin mimarisi

yaparken sosyal medyayı kitle iletişim araçlarının yerine koyamazlar. Sosyal medya, geleneksel yayın medyasının nüfuzuna ve yaygınlığına ulaşıncaya dek ortak bilgi yaratamaz, dolayısıyla bir darbe girişimi sırasında gerçeğin imal edilmesi için kullanılamaz.

3. Eşgüdüm Kuramının Siyasalar İçin İçerimleri

Bu kitapta önceki bölümlerde ele aldığımız darbe vakası analizleri gelecekte gerçekleşebilecek askerî darbe girişimlerinin sonucunu etkilemeye çalışan devletler ve devleler dışında kalan dış mihraklar konusunda da birkaç öneride bulunmamıza izin veriyor. Darbeler genellikle hızlı bir şekilde sona ererler ve darbelerin tüm kilit aktörleri ordunun içindedir. Bu da ordunun dışındaki aktörlere örneğin müttefik bir iktidarı korumaya çalışmak için doğrudan askerî müdahalede bulunmak dışında çok az fırsat sunar. Dolayısıyla demokrasiyi korumak isteyen dış devletlerin ve çokuluslu örgütlerin askerî yönetimleri ağır şekilde cezalandırmaya ve temsilî sivil yönetime süratle dönmeyi teşvik edecek çözümlere odaklanmaları muhtemelen daha verimli olacaktır.

Bunun tek istisnası, bir darbe girişiminin hızlı bir şekilde sonuçlanamayıp ordu içindeki hiziplerin çıkmaza girmiş gibi görünmeleri hâlinde devlet veya sivil dış odakların bir miktar baskı gücüne sahip olabilmesidir. İktidardaki lider hâlâ özgürse müttefikleri darbenin uluslararası medyada daha fazla yer bulması ve gerçeğin imal edilmesi için çabalayabilirler. Buna

merkezi olmadığı için, daha önce kolayca devredışı bırakılmasının olanaksız olmasa bile zor olacağına inanılıyordu. İran, Libya, Mısır ve Suriye'deki devletlerin ulusal acil durum dönemlerinde interneti kapatmış olması bunun yanlış olduğunu kanıtladı (Hunt 2011). İnternete erişimi devredışı bırakma kapasitesinin gelecekte demokratik ülkelere bile yayılması olasıdır. ABD'de geçmişte başkana yabancı bir ülkeden gelen iletişimi kapatma yetkisi veren bir yasa önerildi ve bu yasanın tüm interneti kapatmaya yönelik açıklanmamış bir kapasite içerdiği de söylendi (Lawson 2011).

ek olarak, iktidardaki liderin müttefiki olan yabancı hükümetler, örneğin ordunun darbeyi desteklemediğine inandıklarını ve ordu birliklerinin istikrarlı bir şekilde iktidardaki liderin tarafına geçtiğini söyleyerek beklentileri kendileri şekillendirmeye çalışabilirler. Yine de tüm bunlar riskli girişimlerdir. Nitekim 1991 SSCB darbe girişiminde bile yabancı devletler ve yabancı medya, yerli aktörlerden ve yerli medyadan çok daha küçük bir rol oynamıştı. Beklentileri dışarıdan şekillendirmeye çalışan dış odaklı girişimler inandırıcı olmalıdırlar. Ayrıca, vermeye çalıştıkları mesajın haber medyası tarafından şeffaf propaganda olarak etiketlenme riskiyle de karşı karşıyadırlar ki bu durumda destekledikleri davaya yardımcı olmak yerine ciddi bir zarar da verebilirler. Bununla beraber, sonuçta darbelerin dinamikleri ordu içinde olduğundan, dış aktörler tarafından kullanılabilecek kaldıraçların sayısı çok azdır. Bu tür dış aktörlerin darbe sonuçlanana kadar beklemeleri ve ardından kurulan yeni hükümeti etkilemek için geleneksel diplomatik yöntemleri kullanmaları tavsiye edilmektedir.

Yine de bu kitabın temel savı, değişimin beklentiler yönlendirilerek sağlanabileceği veya engellenebileceğidir ki bu sav dış aktörlerin eşgüdüm oyunları olarak kavranabilecek başka senaryolara nasıl dâhil olup verimli sonuçlara ulaşabilecekleri konusunda değerli bazı öneriler de sunabilmektedir. Aşağıda ele aldığımız örnekler bu anlayışın birbirinden çok farklı olan alanlarda uygulanabileceğini, gerçeği imal etme stratejisinin yeni toplumsal normlar oluşturma girişimlerinde ve isyanla mücadele konusunda etkili stratejilerin geliştirilmesinde nasıl kullanılabileceğini de göstermektedir.

4. Köklü Toplumsal Pratikleri Değiştirmek

Bu kitabın başında tartıştığım gibi, toplumsal normları anlamanın en iyi yolu onları eşgüdüm oyunları olarak görmekten geçiyor. Toplumsal pratikleri değiştirme girişimlerinin

zararlı olduğu düşünülenlerinin çoğu, geleneksel olarak halkın eğitilmesine odaklanmış olup özünde seçim yaklaşımını benimsemiş ve bu yolda ancak kısmi başarı elde edebilmiştir. Oysa toplumsal veya siyasi aktörlerin bireylerin tercihlerini değiştirmenin yanı sıra bireylerin başkalarının davranışları hakkındaki beklentilerini de değiştirmeye çalıştıkları durumlarda toplumsal değişimi sağlamada daha başarılı oldukları görülmüştür.

Bu temel içgörülerin kullanıldığı alanlardan biri, bazen kadın sünneti ya da kadınların cinsel organlarının sakatlanması [*female genital mutilation*, FCG] olarak da adlandırılan uygulamanın sona erdirilmesi için yürütülen kampanyadır. Aileleri kadın sünnetinin yol açtığı sağlık tehlikeleri konusunda eğitmeye yönelik geleneksel yaklaşımın büyük ölçüde etkisiz olduğu kanıtlanmıştır çünkü bu âdet toplumsal bir uygulamadır ve bu nedenle tek tek haneler düzeyinde kolayca ele alınamaz. Bir ailedeki yetişkinler toplumsal yardım programları sonucunda buna ikna olsalar bile normu ihlal eden tek kişiler olmaları hâlinde kızlarının evde kalacağı korkusuyla davranışlarını değiştirmeyeceklerdir. Benzer şekilde, FGC'nin yasalarla yasaklandığı yerlerde, yetişkinler yakalanma ve cezalandırılma olasılıklarını, yasaya uymanın kızlarını evlenmekten alıkoyma olasılığına karşı tartmak zorunda kalırlar. Bununla birlikte eğer norm, kendi içinde evlilik yapılan bir grup içinde aleni şekilde (herkesin önünde) değiştirilirse, uygulamanın hızla sona ereceğine dair birtakım kanıtlar mevcuttur (Mackie 2000).[6]

Batı Afrika'daki bir grup aktivist, çok sayıda aile tarafından verilen kamusal bir taahhütle eğitimi birleştirerek FGC'yi ortadan kaldırmaya yönelik başarılı bir yaklaşım geliştirdi. Bu

[6] Ailelerden ve yetişkinlerden karar verici aktörler olarak bahsediyorum çünkü kızın kendisi genellikle bu konuda çok az söz sahibi olsa da ailedeki çeşitli yetişkinler söz sahibidir. Özellikle de kararın tek sorumlusu babaymış gibi davranmak hatalıdır. Bu uygulamayı durdurmak için ebeveynlere, teyze ve amcalara, büyükanne ve büyükbabalara vb. ulaşmak gerekir.

taahhüt, bu ailelerin yalnızca kendi evlerinde FGC'yi sona erdirme kararını değil, aynı zamanda diğer ailelerden gelen kızlardan bunu talep etmeme kararını da ortak bilgi hâline getiriyordu. Açık taahhütlerin normları değiştirmede ne denli etkili olabileceğine dair benzer bir keşif, bir yüzyıl önce Çin'de ayaklarının fazla büyümesini engellemek için kız çocuklarına dar demir ayakkabılar giydirme uygulamasına karşı çıkan reformcular tarafından yapılmıştı. Toplumun teşvik ettiği eski bir uygulamaya son vermek için bu stratejinin kullanıldığı her iki durumda da reformların zaman içinde kalıcı oldukları görülmüş, gruplar eski normlara geri dönmek yerine yeni uygulamaya devam etmişlerdir (Mackie 2000).[7]

5. İsyanlarla Mücadele Etmek

Eşgüdümle ilgili anlayışların verimli bir şekilde uygulanabileceği bir diğer siyasa alanı da isyanla mücadele stratejisidir. İç savaş sırasında, sivillerin desteği zorunlu ya da yeterli olmasa bile, daha fazla halk desteği toplayabilen tarafın kazanma olasılığı daha yüksektir.[8] Mao, isyanın genel nüfusla ilişkisi sayesinde ayakta kaldığını ima ederek, gerillalardan, sivillerden oluşan bir denizde yüzen balıklar diye söz etmiş-

[7] Batı'da normları değiştirme çabaları genellikle kamusal vaatlerden ziyade kitle iletişim araçlarını içermiştir. Örneğin ABD'de ağız gargarasının yaygın olarak benimsenmesi, 1920 yılında yeni norm etrafında "gerçeğin imal edilmesi" için tasarlanan büyük bir reklam kampanyasını izlemiştir (Chwe 2001, 39).

[8] Bir iç savaşta sivillerin eşgüdümü önemli olsa da belirleyici olmayan bir etmendir. Siviller genellikle mali destek ve askere alma sağlar ama isyancıların hayatta kalması için onların desteği gerekli değildir. Dışarıdan hamileri olan ya da yağmalanabilir kaynaklar üzerinde denetimi olan isyancılar yiyecek, barınak, enformasyon ve paralı asker satın alabilir. İstemeseler de belli bir miktar destek elde etmek için baskı da kullanabilirler. Bazı siviller de saf ideolojik inançları nedeniyle bir tarafı destekler; bir iç savaşta olmaları, iç savaş korkusunun artık bir darbe sırasında olduğu gibi ilkelerini geçersiz kılmaya hizmet etmediği anlamına gelir. İsyancıların hayatta kalmasını belirleyen tek etmen sivil destek olmadığından, bir iç savaşın sonucu sadece sivil eşgüdüme indirgenemez. Bu, iç savaşlar ile askerî darbeler arasındaki önemli bir farktır.

ti. Siviller bir isyanı desteklediklerinde, isyancılara gıda, barınak, asker, para ve bilgi sağlayabilirler. İsyan bu destekten mahrum bırakıldığında zayıflar, özellikle de yurttaşların taktik istihbarat sağlayarak ve yerel özsavunma milislerine katılarak devleti bilfiil destekledikleri durumlarda bu böyledir. Bununla beraber sivillerin desteğini kazanmak için kalpleri ve zihinleri kazanmak üzere tasarlanmış enformasyon kampanyalarından daha fazlası gerekir; sivillerin beklentileriyle de ilgilenmek gerekir. Sivillerin hem kazananı desteklemek hem de kaybeden tarafta olmanın getireceği cezadan kaçınmak gibi kuvvetli bir çıkarları vardır ve bu nedenle başkalarının da bunu yapacağını düşündüklerinde isyanı bastırmaya çalışan devleti destekleme olasılıkları daha yüksektir.

Bu tür durumlarda sivillerin eşgüdüm içinde olacağı göz önünde bulundurulduğunda, devletin insanların "kalpleri ve zihinleri" kazanma çabaları, beklentilerini şekillendirme çabalarıyla birleştirilmelidir. Kadın sünnetiyle mücadele seferberliğinde olduğu gibi, devletler kamusal taahhütleri kullanarak tüm toplulukları kendi taraflarına çekmeye çalışabilirler. Buna ek olarak, kitlesel medya propaganda stratejileri devletin erdemlerini (ve isyancıların kötülüklerini) övmenin ötesine geçerek devletin yaygın desteğe ve büyük bir güce sahip olduğunu da iddia etmelidir. Bunun inandırıcı olması ve tamamen reddedilmemesi için dikkatli bir şekilde yapılması gerekirse ve bireyler devletin sivillerin desteğine sahip olduğu iddialarına şüpheyle yaklaşsa bile bu tür iddialar işe yarayabilir.

Bununla beraber beklentiler göz ardı edildiğinde, sivillerin desteğini ummak için bazı gerekçelere sahip olan güçlü bir ordu bile bu desteğin gelmediğini görebilir. ABD'nin Irak'ı işgalinin mimarları –Nisan 2003'teki işgalin ardından Bağdat'ın yağmalanmasına verdikleri tepkide açıkça görüldüğü gibi– beklentilerin yönetimine çok az önem verdiler. "Neredeyse dokunulmadık hiçbir sanayi tesisi, devlet bakanlığı ya da kültür kurumu" bırakmayan kapsamlı bir yağma ya-

şandı (Hendrickson ve Tucker 2005, 10). Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'e göre bu yağma önemsiz bir sorundu ve Rumsfeld'in buna verdiği meşhur yanıt "olur öyle şeyler"di (Dyson 2009). Rumsfeld yağmayı ve yağmanın yarattığı beklentileri Irak'ın işgalinin başarısıyla ilgili görmemişti.

Rumsfeld ve ABD'li askerî liderlerin anlayamadığı, ABD nefret edilen bir diktatörü devirmiş ve açık bir askerî hâkimiyet elde etmiş olsa da yağmanın kamuoyuna ABD'nin Iraklı sivilleri korumak istemediği ya da yakında bölgeden ayrılacağı için bununla ilgilenmediği yönünde bir işaret vermiş olduğuydu. Bu durum Iraklıları ABD'nin ülkelerinde yürüttüğü harekâta destek vermekten caydırmakla kalmadı, yağmaya verilen tepkinin herkes tarafından bilinmesi nedeniyle her yurttaşın diğerlerinin bu tür bir destek vereceği beklentisini de azalttı. ABD'nin Irak halkıyla bir bağının olmadığını herkesin nezdinde aşikâr kıldı. Özellikle de kargaşa yayılıp devam ettikçe rasyonel bir sivil, çok az kişinin işgal güçlerini destekleyeceği inancını oluştururdu ki bu da sivillerin isyanı erken bir aşamada bastırmak için ABD'yle birlikte çalışacağı bir denge durumuna ulaşma olasılığını zayflatırdı. Böylece, diğer yorumcuların da belirttiği gibi "hayatî bir fırsat kaçırıldı" (Hoffman 2006, 104) ve "ABD. . . işgalin ilk günlerinde Bağdat'ın yağmalanmasını önleme konusundaki başarısızlığını asla telafi edemedi" (Galbraith 2004, 42). ABD yönetiminin, işgali eşgüdümden ziyade sadece muharebe ve seçim kuramları üzerinden değerlendirmesi açık bir hataydı.

Kısacası, darbe girişimlerinin eşgüdüm oyunu kuramının merceğinden analizi, sadece 20. yüzyılın ikinci yarısındaki düzensiz rejim ve liderlik değişiminin ana nedenine değil, aynı zamanda siyaset bilimcilerin, diğer uzmanların ve siyasa yapıcıların ilgisini çeken diğer önemli konulara da yeni ve potansiyel olarak güçlü bakış açıları sunmaktadır.

Ek
Analizlerde Kullanılan Değişkenlerin Tanımları

İktisadî Değişkenler

Kişi başına düşen milli gelir. Log (GSYH/kişi) için birincil gösterge, kapsamı ve kapsamlı veri denetimi nedeniyle Gleditsch (2002)'den alındı. Aynı kavrama ilişkin ek ölçütler Penn World Table (PWT), Maddison ve Fearon'dan alındı; bunların tümü Quality of Government (QoG) veri kümesi tarafından sağlandı (Teorell, Holmberg & Rothstein 2008).

Kentleşme oranı. Nüfusu 100.000'den fazla olan kentlerde yaşayan nüfusun yüzdesi. Correlates of War'un Ulusal Maddi Kapasiteler verilerinden türetildi (v3.02).

Ticari açıklık. En kapsamlı yaklaşıma ve en iyi kapsama sahip olan Gleditsch (2002) çalışmasından hesaplandı. QoG tarafından sağlanan, Penn World Table'ın ticari açıklık ölçüsü de çapraz sınama için kullanıldı.

İktisadî büyüme. Gleditsch'in (2002) verilerinden hesaplandı ve PWT'nin aynı ölçütüne göre sınandı.

Kaynak bağımlılığı. Birincil ölçüt Wimmer'den (Wimmer, Cederman & Min 2009) alınan kişi başına petrol üretimidir. İkincil bir ölçüt olarak Fearon & Laitin'in (2003) petrol ihracatının toplam ihracatın üçte birinden fazla olduğu ülke yıllarıyla ölçülen petrol bağımlılığı ölçütü kullanıldı.

Rejim/Seçim Değişkenleri

Demokrasi. Demokrasi düzeyinin birincil ölçüsü Birle-

şik Demokrasi Skorları projesinden alınan ortalama demokrasi skorudur (Pemstein, Meserve & Melton 2008). Bu, her ikisi de QoG veri kümesinden alınan Polity ve daha az ölçüde Coppedge'nin demokrasi ölçütleriyle çapraz sınandı. Demokrasi[2] değişkenleri ilgili demokrasi düzeyi değişkenlerinden üretildi.

Rejim alt türü. Parlamenter demokrasi, başkanlık demokrasisi, karma demokrasi, sivil diktatörlük, askerî diktatörlük ve monarşi vekilleri QoG veri kümesi aracılığıyla Cheibub ve Gandhi'nin rejim kurumları sınıflandırmasından alındı.

Seçim. Golder'in başkanlık seçimleri değişkeni, QoG aracılığıyla o yıl yapılan doğrudan başkanlık seçimlerinin sayısını gösterir.

Etnisite Değişkenleri

Etnik çeşitlilik. Fearon ve Laitin'in (2003) ve Alesina ve diğerlerinin (1996) etnik heterojenlik ölçümleri QoG'dan alındı. Etniklik karesi iki etnik heterojenlik teriminden üretildi ve Fearon'un en büyük ve ikinci en büyük etnik grupların büyüklük ölçüleri kullanılarak çapraz sınandı.

Stratejik Değişkenler

Soğuk Savaş. Dikatomik Dichotomous değişken. Yıl 1990'dan önce ve 1949'dan sonra ise 1 olarak kodlanır.

Süper güce yakınlık. Bu ölçü Gartzke'nin ABD oylama yakınlığı S-skorlarından türetildi. Yakınlık, Amerika Birleşik Devletleri ve SSCB'yle yakınlık arasındaki farkın mutlak değeri olarak alındı. Bir süper güce güçlü bir şekilde oy veren ve diğerine karşı olan ülkeler yüksek bir yakınlık skoruna sahip olurken, her ikisine de oy veren ya da hiçbirine oy vermeyen ülkeler düşük bir skora sahip olacaktır.

Eski Fransız sömürgesi. Hadenius ve Teorell'in QoG'dan alınan sömürge köken ölçüsüne dayanır.

Uluslararası savaş. PRIO Silahlı Çatışma Veri Kümesi'nde-

ki (Sürüm 3-2005) devletlerarası silahlı çatışma değişkeninden üretildi, QoG'dan alındı.

İç savaş. Ana ölçü PRIO Silahlı Çatışma Veri Kümesi'ndeki (Versiyon 3-2005) iç silahlı çatışma ve uluslararasılaştırılmış iç silahlı çatışma değişkenlerinin azamisinden üretildi. Bu değişkenin çatışma yok, küçük çatışma, orta çatışma ve şiddetli çatışma olmak üzere dört düzeyi söz konusudur. Diğer göstergelerse Sambanis ve Fearon'un iç savaş ölçütleridir. Bunların hepsi QoG veri kümesinden alındı.

Askerî Değişkenler

Göreli askerî büyüklük. log(askerî personel/nüfus). Askerî personel değişkeni Correlates of War'un Ulusal Maddi Kapasiteler verilerinden alındı (v3.02).

Göreli askerî bütçe. log(askerî harcama/toplam GSYH). Askerî harcama değişkeni Correlates of War'un Ulusal Maddi Kapasiteler verilerinden (v3.02) alındı.

Yakın geçmişteki başarılı darbeler. Son beş yıldaki başarılı darbelerin sayısı. Aynı kavramı ölçmek için kullanılan diğer ölçütler arasında on yıllık bir aralıkta sayım ve daha genç ülkeler için olay sayısını orantılamak amacıyla aynı kavramın sayım yerine hareketli ortalama çeşitlemeleri yer alır.

Yakın geçmişteki başarısız darbeler. Yukarıdakiyle aynı olmakla birlikte geçmiş başarısızlıklar için.

Tabloların ve Şekillerin Listesi

Tablo 1.1: Gana'da darbe girişimleri (bağımsızlıktan günümüze) 32

Tablo 3.2: Darbe girişimlerine ilişkin varsayım ve bulguların özeti 111

Tablo 3.3: Darbe girişimlerinin ve sonuçlarının bölgesel dağılımı 122

Tablo 3.4: Darbelerin geldiği kademelere göre sonuçları ve başarı oranları 123

Tablo 3.5: Darbe sonuçlarını öngörmek 1950-2000 125

Tablo 3.6: Darbelerin sonuçlarına ilişkin varsayımların ve bulguların özeti 132

Tablo 3.7: Darbe girişimlerinin orduların hangi kademesinden geleceğini öngörmek, 1950-2000 134

Şekil 1.1: 1950-2000 yılları arasında dünyada darbe girişimleri 17

Şekil 2.1: Bir darbe girişimi sırasında taraf seçimi 54

Şekil 2.2: Risk baskınlığı 66

Şekil 3.1: Darbe girişimleri ve başarı oranı 102

Şekil 3.2: Darbenin geldiği ordu kademelerinin bir darbe girişiminin başarılı olma olasılığı üzerindeki etkisi 131

Şekil 4.1: Darbenin sıralı dinamikleri 152

Kaynakça

Aboagye, Festus. 1999. *The Ghana Army: A Concise Contemporary Guide to Its Centennial Regimental History, 1897–1999.* Accra, Ghana: Sedco Publishing.

Acemoglu, Daron & James A. Robinson. 2006. *Economic Origins of Dictatorship and Democracy.* New York: Cambridge University Press.

Afrifa, Akwasi. 1966. *The Ghana Coup.* London: Frank Cass.

Aguero, Filipe. 1995. *Solders, Civilians and Democracy: Post-Franco Spain in Comparative Perspective.* Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.

Alesina, Alberto, Sule Ozler, Nouriel Roubini & Phillip Swagel. 1996. "Political Instability and Economic Growth." *Journal of Economic Growth* 1(2):189–211.

Anderson, Benedict. 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism.* New York: Verso.

Angeletos, George-Marios & Alessandro Pavan. 2007. "Efficient Use of Information and Social Value of Information." *Econometrica* 75(4): 1103–1142.

Angeletos, George-Marios, Christian Hellwig & Alessandro Pavan. 2006. "Signaling in a Global Game: Coordination and Policy Traps." *The Journal of Political Economy* 114(3):452–484.

Angeletos, George-Marios, Christian Hellwig & Alessandro Pavan. 2007. "Dynamic Global Games of Regime Change: Learning, Multiplicity, and the Timing of Attacks." *Econometrica* 75(3):711–756.

Associated Press. 1970. "Argentine Chief Is Forced To Quit In Military Coup." *The New York Times*, June 9, p. A1.

Aumann, Robert. 1976. "Agreeing to Disagree." *Annals of Statistics* 4(6):1236–1239.

Awoonor, Kofi. 1984. *The Ghana Revolution: A Background Account from a Personal Perspective.* Bronx, NY: Oases.

Bates, Robert H. 2001. "Annual War and Political Instability Survey." Computer file, available from http://africa.gov.harvard.edu/.

Bates, Robert H. 2005. *Markets and States in Tropical Africa: The Political Basis of Agricultural Policies.* Berkeley: University of California Press.

Baynham, Simon. 1988. *The Military and Politics in Nkrumah's Ghana.* Boulder, CO: Westview Press.

BBC News. 2009*a*. "Masses Mourn Protesters in Iran." http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/8108115.stm.

BBC News. 2009*b*. "Timeline: The Tiananmen Protests." http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/8057148.stm.

Belkin, Aaron & Evan Schofer. 2003. "Toward a Structural Understanding of Coup Risk." *Journal of Conflict Resolution* 47(5):594–620.

Belkin, Aaron & Evan Schofer. 2004. "Coup Risk, Counterbalancing, and International Conflict." *Security Studies* 14:140–177.

Bennett, Valerie Plave. 1975. "Epilogue: Malcontents in Uniform." In *Politicians and Soldiers in Ghana, 1966–1972*, ed. Dennis Austin & Robin Luckham. London: Frank Cass, pp. 300–313.

Biddle, Stephen D. 2004. *Military Power: Explaining Victory and Defeat in Modern Battle.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Bikhchandani, Sushil, David Hirshleifer & Ivo Welch. 1998. "Learning from the Behavior of Others: Conformity, Fads, and Informational Cascades." *The Journal of Economic Perspectives* 12(3): 151–170.

Bonnell, Victoria E., Ann Cooper & Gregory Freidin. 1994. *Russia at the Barricades: Eyewitness Accounts of the August 1991 Coup.* Armonk, NY: M.E. Sharpe.

Bransten, Jeremy. 2001. "Russia: A Chronology of 1991 Failed Soviet Coup (Part 1)." http://www.rferl.org/features/2001/08/15082001123554.asp.

Brownlee, Jason. 2007. *Authoritarianism in an Age of Democratization.* Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Brusstar, James H. & Ellen Jones. 1995. *The Russian Military's Role In Politics.* Washington, DC: Institute for National Strategic Studies.

Cabrales, Antonio, Walter Garca-Fontes & Massimo Motta. 2000. "Risk Dominance Selects the Leader: An Experimental Analysis." *International Journal of Industrial Organization* 18(1):137–162.

Cabrales, Antonio, Rosemarie Nagel & Roc Armenter. 2007. "Equilibrium Selection through Incomplete Information in Coordination Games: An Experimental Study." *Experimental Economics* 10:221–234.

Calvo, Guillermo A. 1988. "Servicing the Public Debt: The Role of Expectations." *The American Economic Review* 78(4):647–661.

Carlsson, Hans & Eric VanDamme. 1993. "Global Games and Equilibrium Selection." *Econometrica* 61(5):989–1018.

Cass, David & Karl Shell. 1983. "Do Sunspots Matter?" *The Journal of Political Economy* 91(2):193–227.

Central Intelligence Agency. 2000. "CIA Activities in Chile (General Report)." http://bit.ly/cia-chile-shortlink.

Chamley, Christophe. 1999. "Coordinating Regime Switches." *Quarterly Journal of Economics* 114(3):869–905.

Chazan, Naomi. 1983. *An Anatomy of Ghanaian Politics: Managing Political Recession, 1969–1982*. Boulder, CO: Westview Press.

Cheibub, Jose Antonio. 2007. *Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy*. Cambridge Studies in Comparative Politics. New York: Cambridge University Press.

Chwe, Michael. 2001. *Rational Rituals*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Clark, John. 2007. "The Decline of the African Military Coup." *Journal of Democracy* 18(3):141–155.

Cole, Harold L. & Timothy Kehoe. 2000. "Self-Fulfilling Debt Crises." *Review of Economic Studies* 67(1):91–116.

Collier, Paul. 2009. *Wars, Guns, and Votes: Democracy in Dangerous Places*. New York: Harper Collins.

Collier, Paul & Anke Hoeffler. 1998. "On Economic Causes of Civil War." *Oxford Economic Papers* 50(4):563–573.

Cooper, Russell. 1999. *Coordination Games*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cooper, Russell & Andrew John. 1988. "Coordinating Coordination Failures in Keynesian Models." *The Quarterly Journal of Economics* 103(3):441–463.

Cooper, Russell, Douglas V. DeJong, Robert Forsythe & Thomas W. Ross. 1990. "Selection Criteria in Coordination Games: Some Experimental Results." *The American Economic Review* 80(1):218–233.

Cooper, Russell, Douglas V. DeJong, Robert Forsythe & Thomas W. Ross. 1992. "Communication in Coordination Games." *The Quarterly Journal of Economics* 107(2):739–771.

Crano, William D. & Radmila Prislin. 2006. "Attitudes and Persuasion." *Annual Review of Psychology* 57(1):345–374.

Dale, Stacy Berg & Alan B. Krueger. 2011. "Estimating the Return

to College Selectivity Over the Career Using Administrative Earnings Data." *SSRN eLibrary.*

David, Steven R. 1987. *Third World Coups d'Etat and International Security.* Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Decalo, Samuel. 1975. "Praetorianism, Corporate Grievances and Idiosyncratic Factors in African Military Hierarchies." *Journal of African Studies* 2(2):247–273.

de Meza, David & Clive Southey. 1996. "The Borrower's Curse: Optimism, Finance and Entrepreneurship." *The Economic Journal* 106(435):375–386.

DeNardo, James. 1985. *Power in Numbers: The Political Strategy of Protest and Rebellion.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Desch, Michael C. 1999. *Civilian Control of the Military: The Changing Security Environment.* Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.

Devetag, Giovanna & Andreas Ortmann. 2007. "When and Why? A Critical Survey on Coordination Failure in the Laboratory." *Experimental Economics* 10:331–344.

Diamond, Douglas W. & Philip H. Dybvig. 1983. "Bank Runs, Deposit Insurance, and Liquidity." *The Journal of Political Economy* 91(3):401–419.

Dickson, Eric S. Forthcoming. "Leadership, Followership, and Beliefs About the World: An Experiment." *British Journal of Political Science*

Duffy, John & Eric O'N. Fisher. 2005. "Sunspots in the Laboratory." *The American Economic Review* 95(3):510–529.

Dunlop, John B. 1993. *The Rise of Russia and the Fall of the Soviet Empire.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Dunlop, John B. 2003. "The August 1991 Coup and Its Impact on Soviet Politics." *Journal of Cold War Studies* 5(1):94–127.

Dunning, Thad. 2008. *Crude democracy: Natural Resource Wealth and Political Regimes.* New York: Cambridge University Press.

Dyson, Stephen Benedict. 2009. " 'Stuff Happens': Donald Rumsfeld and the Iraq War." *Foreign Policy Analysis* 5(4):327–347.

Edmond, Chris. 2007. Information Revolutions and the Overthrow of Autocratic Regimes. Working Papers 07-26. New York: New York University.

Edmond, Chris. 2008. Information Manipulation, Coordination and Regime Change. Working Papers 07-25. New York: New York University.

Esfandiari, Golnaz. 2010. "The Twitter Devolution." http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/06/07/the_twitter_revolution_that_wasnt.

Esseks, John. 1975. "Economic Policies." In *Politicians and Soldiers in Ghana, 1966–1972*, ed. Dennis Austin & Robin Luckham. London: Frank Cass, 37–62.

Farcau, Bruce W. 1994. *The Coup: Tactics in the Seizure of Power*. Westport, CT: Praeger.

Fearon, James D. & David D. Laitin. 2003. "Ethnicity, Insurgency, and Civil War." *American Political Science Review* 97(01):75–90.

Feaver, Peter D. 1999. "Civil-Military Relations." *Annual Review of Political Science* 2(1):211–241.

Felgenhauer, Pavel. 2001. "Moscow in 1991, Grozny in 1995." *The Moscow Times*, August 16, 2263:8.

Ferguson, Gregor. 1987. *Coup d'Etat: A Practical Manual*. Poole, UK: Arms & Armour.

Finer, Samuel. 1962. *The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics*. London: Pall Mall Press.

First, Ruth. 1970. *The Barrel of a Gun*. London: Allen Lane.

Fitch, John Samuel. 1977. *The Military Coup d'Etat as a Political Process: Ecuador, 1948–1966*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Fitch, John Samuel. 1986. "The Military Coup d'Etat as a Political Process: A General Framework and the Ecuadorian Case." In *Armies and Politics in Latin America*, ed. Abraham F. Lowenthal & John Samuel Fitch. New York: Holmes, & Meier, 151–164.

Fossum, E. 1967. "Factors Influencing the Occurrence of Military Coups d'Etat in Latin America." *Journal of Peace Research* 4(3):228–251.

Foye, Stephen. 1991. "A Lesson in Ineptitude: Military-Backed Coup Crumbles." http://www.funet.fi/pub/culture/russian/politics/coup/rlr/91-0824A.RLR.

Frimpong-Ansah, Jonathan. 1991. *The Vampire State in Africa*. London: James Curry.

Galbraith, P. W. 2004. "How to Get Out of Iraq." *New York Review of Books* 51(8): 42–45.

Galetovic, A. & R. Sanhueza. 2000. "Citizens, Autocrats, and Plotters: A Model and New Evidence on Coups d'Etat." *Economics and Politics* 12(2):183–204.

Gandhi, Jennifer. 2008. *Political Institutions under Dictatorship*. Cambridge: Cambridge University Press.

Geddes, Barbara. 1999. "What Do We Know About Democratization After Twenty Years?" *Annual Review of Political Science* 2:115–144.

Geddes, Barbara. 2003. *Paradigms and Sand Castles: Theory Building and Research Design in Comparative Politics*. Analytical Perspectives on Politics. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Geddes, Barbara. 2009. "How Autocrats Defend Themselves Against Armed Rivals." *SSRN eLibrary*.

Giglio, Mike. 2011. "The Facebook Freedom Fighter." *Newsweek* 157(8):14.

Gleditsch, Kristian Skrede. 2002. "Expanded Trade and GDP Data." *Journal of Conflict Resolution* 46(5):712–724.

Gleditsch, K. S. & M. D. Ward. 1999. "Interstate System Membership: A Revised List of the Independent States since 1816." *International Interactions* 25(4):393–413.

Goemans, H. E. 2008. "Which Way Out?: The Manner and Consequences of Losing Office." *Journal of Conflict Resolution* 52(6):771–794.

Goemans, H. & R. Marinov. 2008. "Putsch for Democracy: The International Community and Elections After the Coup." Working paper, Yale University.

Goemans, Hein, Kristian Gleditsch & Giacomo Chiozza. 2009. "Introducing Archigos: A Data Set of Political Leaders." *Journal of Peace Research* 46(2): 269–283.

Goldstein, Itay & Ady Pauzner. 2005. "Demand Deposit Contracts and the Probability of Bank Runs." *The Journal of Finance* 60(3):1293–1327.

Gott, Richard. 2005. *Hugo Chavez and the Bolivarian Revolution*. London: Verso.

Government of Ghana. 2004. *Report of the National Reconciliation Commission*. Accra, Ghana.

Granovetter, Mark. 1978. "Threshold Models of Collective Behavior." *The American Journal of Sociology* 83(6):1420–1443.

Grossman, Lev. 2009. "Iran Protests: Twitter, the Medium of the Movement." *Time Magazine*, June 17, p. 17.

Guimaraes, Bernardo & Stephen Morris. 2007. "Risk and Wealth in a Model of Self-fulfilling Currency Attacks." *Journal of Monetary Economics* 54(8):2205–2230.

Gustin, Sam. 2011. "Social Media Sparked, Accelerated Egypt's Revolutionary Fire." http://www.wired.com/epicenter/2011/02/egypts-revolutionary-fire/.

Hansen, Andrew. 2008. "The French Military in Africa." http://www.cfr.org/publication/12578.

Hebditch, David Leroy & Ken Connor. 2008. *How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution*. London: Frontline Books.

Hegre, Havard & Nicholas Sambanis. 2006. "Sensitivity Analysis of Empirical Results on Civil War Onset." *Journal of Conflict Resolution* 50(4):508–535.

Hendrickson, David C. & Robert W. Tucker. 2005. "Revisions in Need of Revising: What Went Wrong in the Iraq War." *Survival: Global Politics and Strategy* 47(2):7.

Herbst, Jeffrey. 1993. *The Politics of Reform in Ghana: 1982–1991*. Berkeley: University of California Press.

Hoffman, Bruce. 2006. "Insurgency and Counterinsurgency in Iraq." *Studies in Conflict and Terrorism* 29(2):103.

Horowitz, Donald. 1980. *Coup Theories and Officers' Motives*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Hough, Jerry F. 1997. *Democratization and Revolution in the USSR, 1985–1991*. Washington, DC: Brookings Institution.

Hunt, Naomi. 2011. "IPI on World Press Freedom Day: Naomi Hunt Speaks at Oviedo Press Association on 3 May." http://www.freemedia.at/singleview/5505/.

Huntington, Samuel P. 1957. *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Huntington, Samuel P. 1968. *Political Order in Changing Societies*. New Haven, CT: Yale University Press.

Huntington, Samuel P. 1991. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press.

Hutchful, Eboe. 1973. "Military Rule and the Politics of Demilitarization in Ghana, 1966–1969." PhD thesis. University of Toronto.

Hutchful, Eboe. 1997. "Reconstructing Civil-Military Relations and the Collapse of Democracy in Ghana, 1979-81." *African Affairs* 96(385):535–560.

Hutchful, Eboe. 1998. "Institutional Decomposition and Junior Ranks' Political Action in Ghana." In *The Military and Militarism in Africa*, ed. Eboe Hutchful & Abdoulaye Bathily. Dakar, Senegal: CODESRIA.

Interview with Yevgenia Albats. 2000. http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/yeltsin/interviews/albats.html.

Jackman, Robert W. 1978. "The Predictability of Coups d'Etat: A Model with African Data." *The American Political Science Review* 72(4):1262–1275.

Jackson, Kofi A. 1999. *When Gun Rules: A Soldier's Testimony*. Accra, Ghana: Woeli Publishing Services.

Janowitz, Morris. 1964. *The Military in the Political Development of New Nations: An Essay in Comparative Analysis*. Chicago: University of Chicago Press.

Jenkins, J. Craig & Augustine J. Kposowa. 1990. "Explaining Military Coups d'Etat: Black Africa, 1957-1984." *American Sociological Review* 55(6):861–875.

Jenkins, J. Craig & Augustine J. Kposowa. 1992. "The Political Origins of African Military Coups: Ethnic Competition, Military Centrality, and the Struggle over the Postcolonial State." *International Studies Quarterly* 36(3):271–291.

Johnson, Dominic D. P. 2004. *Overconfidence and War: The Havoc and Glory of Positive Illusions*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Johnson, Thomas H., Robert O. Slater & Pat McGowan. 1984. "Explaining African Military Coups d'Etat, 1960-1982." *The American Political Science Review* 78(3):622–640.

Kandori, Michihiro, George J. Mailath & Rafael Rob. 1993. "Learning, Mutation, and Long-Run Equilibria in Games." *Econometrica* 61(1):29–56.

Karl, Terry Lynn. 1997. *The Paradox of Plenty: Oil Booms and Petro-States*. Berkeley: University of California Press.

Katz, Michael L. & Carl Shapiro. 1986. "Technology Adoption in the Presence of Network Externalities." *The Journal of Political Economy* 94(4):822–841.

Kebschull, Harvey G. 1994. "Operation 'Just Missed': Lessons from Failed Coup Attempts." *Armed Forces and Society* 20(4):565–579.

Kennedy, Gavin. 1974. *The Military in the Third World*. London: Duckworth.

Kimenyi, M. S. & J. M. Mbaku. 1993. "Rent-seeking and Institutional Stability in Developing Countries." *Public Choice* 77(2):385–405.

King, Gary, Robert Keohane & Sidney Verba. 1994. *Designing Social*

Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Kirk-Greene, A. H. M. 1981. *Stay by Your Radios: Documentation for a Study of Military Government in Tropical Africa.* Cambridge, UK: African Studies Centre.

Knight, Amy. 2003. "The KGB, Perestroika, and the Collapse of the Soviet Union." *Journal of Cold War Studies* 5(1):67–93.

Kojima, Fuhito. 2006. "Risk-Dominance and Perfect Foresight Dynamics in N-Player Games." *Journal of Economic Theory* 128(1):255–273.

Korchagina, Valeria. 2001*a*. "The Coup That Changed Our World." *The Moscow Times* August 14, 2261:1.

Korchagina, Valeria. 2001*b*. "State TV Stages a Revolt of Its Own." *The Moscow Times* August 14, 2261:1.

Kristof, Nicholas. 1989. "A Reassessment of How Many Died In the Military Crack-down in Beijing." *The New York Times*, June 21, p. A8.

Kuran, Timur. 1989. "Sparks and Prairie Fires: A Theory of Unanticipated Political Revolution." *Public Choice* 61(1):41–74.

Kuran, Timur. 1997. *Private Truths, Public Lies: The Social Consequences of Preference Falsification.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Lawson, Sean. 2011. "Is America Really Building An Internet Kill Switch?" http://blogs.forbes.com/firewall/2011/02/11/is-america-really-building-an-internet-kill-switch/.

Lefever, Ernest. 1970. *Spear and Scepter*. Washington, DC: The Brookings Institution.

Lehoucq, Fabrice & Anbal Prez Lin. 2009. "Regimes, Competition, and Military Coups in Latin America." *SSRN eLibrary.*

Levine, John M., Lauren B. Resnick & E. Tory Higgins. 1993. "Social Foundations of Cognition." *Annual Review of Psychology* 44(1):585–612.

Li, Quan & Rafael Reuveny. 2003. "Economic Globalization and Democracy: An Empirical Analysis." *British Journal of Political Science* 33(01):29–54.

Lichbach, Mark. 1998. *The Rebel's Dilemma*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Linz, Juan J. 1978. *The Breakdown of Democratic Regimes: Crisis, Breakdown, and Reequilibration.* Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Linz, J. J. 1990. "The Perils of Presidentialism." *Journal of Democracy* 1(1):51–69.

Londregan, John & Keith Poole. 1990. "Poverty, the Coup Trap, and the Seizure of Executive Power." *World Politics* 42(2):151–183.

Lunde, Tormod K. 1991. "Modernization and Political Instability: Coups d'Etat in Africa, 1955-85." *Acta Sociologica* 34(1):13–32.

Luong, Pauline Jones & Erika Weinthal. 2006. "Rethinking the Resource Curse: Ownership Structure, Institutional Capacity, and Domestic Constraints." *Annual Review of Political Science* 9(1): 241–263.

Luttwak, Edward N. 1979. *Coup d'Etat: A Practical Handbook.* London: Wildwood House.

Mackie, Gerry. 1996. "Ending Footbinding and Infibulation: A Convention Account." *American Sociological Review* 61(6):999–1017.

Mackie, G. 2000. "Female Genital Cutting: The Beginning of the End." In *Female "Circumcision" in Africa: Culture, Controversy and Change*, ed. B. Shell-Duncan and Y. Hernlund, pp. 253–281. Boulder: Lynne Rienner.

Magaloni, Beatriz. 2008. "Credible Power-Sharing and the Longevity of Authoritarian Rule." *Comparative Political Studies* 41(4-5):715–741.

Magaloni, Beatriz & Ruth Kricheli. 2010. "Political Order and One-Party Rule." *Annual Review of Political Science* 13(1):123–143.

Mainwaring, Scott & Matthew Shugart. 1997. *Presidentialism and Democracy in Latin America.* Cambridge Studies in Comparative Politics Cambridge: Cambridge University Press.

Marshall, Monty G. & Donna Ramsey Marshall. 2010. "Coup d'Etat Events, 1946-2009: Codebook." http://www.systemicpeace.org/inscr/CSPCoupsCodebook2009.pdf.

McGough, Laura. 2001. "Ananse's Web: The Interplay of Civil Society and State in Post-Colonial Ghana." Working paper, University of Ghana; revision of Engineer's Society paper.

McGowan, Patrick J. 2003. "African Military Coups d'Etat, 1956–2001: Frequency, Trends and Distribution." *The Journal of Modern African Studies* 41(3):339–370.

Meredith, Martin. 2005. *The Fate of Africa: From the Hopes of Freedom to the Heart of Despair: A History of Fifty Years of Independence.* 1st ed. New York: Public Affairs.

Moreno, Erika, Michael Lewis-Beck & Jacque Amoureux. 2004. "Latin

Rhythms: Coup Cycles in the Americas." Presented at the Midwest Political Science Association Conference in Chicago, IL.

Morris, Stephen & Hyun Song Shin. 1998. "Unique Equilibrium in a Model of Self-Fulfilling Currency Attacks." *The American Economic Review* 88(3):587–597.

Morris, Stephen & Hyun Song Shin. 2004. "Liquidity Black Holes." *Review of Finance* 8(1):1–18.

Mosca, Gaetano. 1939. *The Ruling Class.* New York: McGraw-Hill.

Munro, Robin. 2001. "The Press Also Was Beyond Control." *The Moscow Times*, August 17, 2264:1.

Nagel, Rosemarie. 1995. "Unraveling in Guessing Games: An Experimental Study." *The American Economic Review* 85(5):1313–1326.

Needler, Martin C. 1966. "Political Development and Military Intervention in Latin America." *The American Political Science Review* 60(3):616–626.

Nkrumah, Kwame. 1990. *Kwame Nkrumah: The Conakry Years, His Life and Letters.* London: Zed Press.

Nordlinger, Eric A. 1977. *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments.* Prentice-Hall Contemporary Comparative Politics Series. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Nugent, Paul. 1996. *Big Men, Small Boys and Politics in Ghana.* Accra, Ghana: Asempa Publishers.

Nun, Jose. 1986. "The Middle-Class Military Coup Revisited." In *Armies and Politics in Latin America*, ed. Abraham F. Lowenthal & John Samuel Fitch. New York: Holmes & Meier, pp. 59–95.

Obstfeld, Maurice. 1996. "Models of Currency Crises with Self-fulfilling Features." *European Economic Review* 40(3-5):1037–1047.

Ocran, Albert. 1977. *Politics of the Sword.* London: Rex Collings.

Odom, William E. 1998. *The Collapse of the Soviet Military.* New Haven, CT: Yale University Press.

O'Kane, Rosemary H. T. 1987. *The Likelihood of Coups.* Aldershot, UK: Avebury.

O'Kane, Rosemary H. T. 1993. "Coups d'Etat in Africa: A Political Economy Approach." *Journal of Peace Research* 30:251–270.

Okeke, Barbara. 1982. *4 June: A Revolution Betrayed.* Enugu, Nigeria: Ikenga Publishers.

Oquaye, Mike. 1980. *Politics in Ghana: 1972–1979.* Accra: Tornado Publications.

Pemstein, Daniel, Stephen Meserve & James Melton. 2008. "Democratic

Compromise: A Latent Variable Analysis of Ten Measures of Regime Type." http://www.clinecenter.uiuc.edu/research/affiliatedresearch/UDS/uds.pdf.

Peski, Marcin. 2010. "Generalized Risk-dominance and Asymmetric Dynamics." *Journal of Economic Theory* 145(1):216–248.

Petchenkine, Youry. 1993. *Ghana In Search of Stability, 1957–1992*. Westport, CT: Praeger.

Pfeifle, Mark. 2009. "A Nobel Peace Prize for Twitter." *The Christan Science Monitor*, July 6, p. 9.

Potash, Robert A. 1980. *The Army and Politics in Argentina, 1945–1962: Peron to Frondizi*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Quantson, Kofi. B. 2000. *Ghana: Peace and Stability*. Accra: Napascom.

Quinlivan, James T. 1999. "Coup-Proofing: Its Practice and Consequences in the Middle East." *International Security* 24(2):131–165.

Ray, Donald. 1986. *Ghana: Politics, Economics, and Society*. Boulder, CO: Lynne Rienner.

Reed, Thomas C. & Danny B. Stillman. 2009. *The Nuclear Express: A Political History of the Bomb and Its Proliferation*. Minneapolis: Zenith Press.

Rimmer, Douglas. 1992. *Staying Poor: Ghana's Political Economy, 1950–1990*. Oxford: Pergamon Press.

Risen, James. 2000. "New York Times Special Report: The C.I.A. in Iran." http://www.nytimes.com/library/world/mideast/041600iran-cia-index.html.

Ross, Michael Lewin. 1999. "The Political Economy of the Resource Curse." *World Politics* 51(2):297–322.

Scheina, Robert L. 2003. *Latin America's Wars*. Vol. 2: *The Age of the Professional Soldier, 1900–2001*. 1st ed. Washington, DC: Brassey's.

Schelling, Thomas. 1960. *The Strategy of Conflict*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Schirmer, Jennifer G. 1998. *The Guatemalan Military Project: A Violence Called Democracy*. Pennsylvania Studies in Human Rights. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Schmidt, David, Robert Shupp, James M. Walker & Elinor Ostrom. 2003. "Playing Safe in Coordination Games: The Roles of Risk Dominance, Payoff Dominance, and History of Play." *Games and Economic Behavior* 42(2):281–299.

Shillington, Kevin. 1992. *Ghana and the Rawlings Factor*. London: Macmillan.

Simons, G. L. 1996. *Libya: The Struggle for Survival.* 2nd ed. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Macmillan.

Sondrol, Paul C. 1992. "The Paraguayan Military in Transition and the Evolution of Civil-Military Relations." *Armed Forces and Society* 19(1):105–122.

Stepan, Alfred C. 1974. *The Military in Politics: Changing Patterns in Brazil.* 1st Princeton pbk. ed. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Stepan, Alfred & Cindy Skach. 1993. "Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarianism versus Presidentialism." *World Politics* 46(1):1–22.

Straub, Paul G. 1995. "Risk Dominance and Coordination Failures in Static Games." *The Quarterly Review of Economics and Finance* 35(4):339–363.

Svolik, Milan. 2008. "Power-Sharing and Leadership Dynamics in Authoritarian Regimes." *SSRN eLibrary.*

Svolik, Milan. 2010. "Contracting on Violence: Authoritarian Repression and Military Intervention in Politics." *SSRN eLibrary.*

Taylor, Brian D. 2003*a*. *Politics and the Russian Army Civil-Military Relations, 1689-2000.* Cambridge: Cambridge University Press.

Taylor, Brian D. 2003*b*. "The Soviet Military and the Disintegration of the USSR." *Journal of Cold War Studies* 5(1):17–66.

Teorell, Jan, Soren Holmberg & Bo Rothstein. 2008. "The Quality of Government Dataset, version 15May08." http://www.qog.pol.gu.se.

Thyne, Clayton L. 2009. "Supporter of Stability or Agent of Agitation? The Effect of US Foreign Policy on Coups in Latin America, 1960–1999."

Tolz, Vera. 1991. "The Soviet Media Under Emergency Rule." http://www.funet.fi/pub/culture/russian/politics/coup/rlr/91-0820A.RLR.

Transparency International. 2004. *Global Corruption Report 2004.* London: Pluto Press.

Valentino, Benjamin A. 2004. *Final Solutions: Mass Killing and Genocide in the Twentieth Century.* Ithaca, NY: Cornell University Press.

Varney, Wendy & Brian Martin. 2000. "Lessons from the 1991 Soviet Coup." *Peace Research* 32(1):52–68.

Wick, Katharina & Erwin Bulte. 2009. "The Curse of Natural Resources." *Annual Review of Resource Economics* 1(1):139–156.

Wimmer, Andreas, Lars-Erik Cederman & Brian Min. 2009. "Ethnic Politics and Armed Conflict: A Configurational Analysis of a New Global Data Set." *American Sociological Review* 74:316–337.

World Bank. 2004. "World Development Indicators 2004."

Yankah, Kojo. 1986. *The Trial of JJ Rawlings: Echoes of the 31st December Revolution*. Tema, Ghana: Ghana Publishing Corporation.

Yeebo, Zaya. 1991. *Ghana: The Struggle for Popular Power*. London: New Beacon Books.

Yeltsin, Boris. 1992. *Putsch: The Diary: Three Days That Collapsed the Empire, Aug. 19–21, 1991*. Mosaic Press.

Zimmerman, Ekkart. 1983. *Political Violence, Crises, and Revolutions: Theories and research*. Cambridge, MA; Schenkman; Boston: GK Hall.

Ziorklui, Emmanuel Doe, ed. 1988. *Ghana: Nkrumah to Rawlings*. Accra, Ghana: Em-Zed Books Centre.

Zolotov, Andrei. 2001. "GKChP Couldn't Finish What It Started." *The Moscow Times*, August 17, 2264:1.

Zuckerman, Ethan. 2009. "Unpacking "The Twitter Revolution" in Moldova." http://www.ethanzuckerman.com/blog/2009/04/09/unpacking-the-twitter-revolution-in-moldova/.

Zuckerman, Ethan. 2011. "The First Twitter Revolution?" *Foreign Policy*, January 14.

Dizin

1969 Libya Darbesi 61
1974 Karanfil Devrimi 15, 288
1991 SSCB darbe girişimi 14, 341, 395

A
Acemoğlu, Daron 143, 387, 388
Acheampong, Ignatius Kutu 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 191, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 251, 254, 255, 257, 258, 259, 260, 261, 273, 274, 287, 300, 317
açık enformasyon 59, 149, 155, 160, 171, 187, 193, 198, 201, 203, 204, 208, 231, 236, 261, 384
Afganistan 344, 356, 360
Afrika Birleşik Devletleri 30
Akanlar 162, 212, 241, 242, 245, 252
Akra 64, 162, 163, 165, 166, 167, 168, 172, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 187, 190, 200, 210, 211, 215, 216, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 230, 231, 235, 236, 238, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 276, 277, 278, 280, 282, 284, 285, 286, 287, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 296, 297, 298, 299, 302, 303, 306, 309, 310, 311, 312, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 332, 333, 335, 336, 337
Allende, Salvador 69, 92, 156
Amedume, Joy Kobia 181, 182, 187, 188
Amin, İdi 15
Ankrah, Joseph Arthur 216, 217, 223, 224, 230, 231, 237
anokrasi 88
Arap Baharı 78, 388, 390
Armada, Alfonso 73
Arrow, Kenneth 150
arzı merkeze alan seçim yaklaşımı 42
Ashanti halkı 32, 252
Askerî Danışma Konseyi 166, 181, 184, 185, 187, 188
autogolpe 148, 160, 347, 376

B
Baah, Kwame 161, 247, 261, 289
Babitsky, Andrei 355
Bağdat 398, 399
bankaya hücum 21
Barnor, John 163, 181, 182, 252, 253, 254, 325, 328
BBC 77, 78, 351, 366, 367
bekçi rejimi 186
beklentileri şekillendirmek 22, 23, 25, 26, 27, 34, 35, 36, 49, 58, 59, 61, 62, 66, 68, 70, 71, 76, 77, 120, 146, 149, 152, 154, 159, 171, 185, 187, 191, 194, 195, 198, 199, 204, 205, 226, 236, 238, 250, 254, 255, 257, 258, 261, 262, 267, 268, 273, 285, 301, 308, 313, 341, 342, 343, 368, 370, 382, 383, 390, 395, 399
Beyaz Ev 349, 350, 351, 352, 354, 355, 356, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 370, 371, 373, 374, 375, 378, 379, 380, 383; ~ Radyosu 367
bin Ladin, Usame 392
Birleşik Altın Sahili Kongresi 241

Birlik Antlaşması 345, 346, 358, 369
Boakye-Djan, Kojo 288, 289, 290, 291, 292, 296, 297, 298, 301, 304, 316, 326
Bolivya 100, 109, 128, 266
Bonapart, Napolyon 39
borç krizleri 57
Boye, Moses 209
Bulto, Demisie 159

C
Carlos, Juan 76, 77
Cezayir 47, 48, 203
Chavez, Hugo 64, 69, 204
Christianborg Kalesi 166, 216, 218, 233, 248, 250
CIA 92
cinsiyetlerin çatışması 54, 56
CNN 155, 349, 366, 367
cunta 13, 73, 77, 109, 154, 155, 161, 162, 164, 165, 168, 172, 175, 183, 208, 209, 210, 212, 213, 215, 220, 221, 222, 224, 225, 226, 227, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 242, 243, 254, 261, 265, 274, 275, 276, 277, 287, 313, 314, 315, 316, 317, 329, 343, 348, 349, 352, 353, 354, 356, 359, 361, 366, 368, 369, 372, 373, 374, 376, 377, 378, 379, 381, 383

Ç
Çavuşesku, Nikolay 78
Çin 18, 77, 397
çok partili demokrasi 29, 208, 254, 274, 287, 321

D
darbe girişimi 13, 14, 15, 16, 19, 25, 26, 33, 34, 37, 39, 40, 41, 45, 46, 49, 50, 51, 52, 54, 57, 58, 60, 61, 64, 69, 70, 71, 73, 79, 80, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 91, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 106, 107, 108, 109, 110, 114, 119, 121, 127, 128, 133, 137, 138, 139, 140, 142, 144, 145, 147, 148, 151, 152, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 173, 174, 186, 191, 193, 196, 202, 204, 205, 207, 208, 211, 212, 213, 214, 216, 222, 223, 229, 231, 232, 233, 236, 239, 240, 241, 249, 251, 252, 253, 254, 256, 258, 260, 261, 266, 268, 270, 272, 273, 279, 283, 287, 288, 294, 297, 302, 303, 306, 307, 310, 312, 320, 325, 326, 332, 333, 338, 340, 341, 343, 353, 356, 358, 359, 363, 365, 366, 369, 374, 375, 376, 380, 382, 385, 387, 388, 390, 391, 392, 393, 394
de Gaulle, Charle 47, 48
demokrasi 17, 85, 87, 89, 106, 108, 109, 114, 124, 126, 127, 242, 274, 315, 347, 401
Demokratik Sao Tome 86
devrim 14, 44, 264, 270, 314, 329, 391
Doğu Cephesi 15
Donkoh, Enoch 252, 257, 259
düello yayınlar 61

E
eşgüdüm 21, 22, 23, 26, 33, 37, 49, 50, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 65, 70, 71, 72, 79, 80, 81, 82, 119, 123, 127, 129, 140, 147, 149, 150, 151, 156, 160, 169, 171, 185, 186, 189, 191, 193, 206, 216, 231, 234, 235, 236, 237, 255, 257, 283, 285, 298, 301, 307, 310, 314, 341, 343, 365, 374, 375, 379, 381, 384, 385, 388, 389, 395, 398, 399; ~ oyunu 21, 50, 54, 147, 151, 236, 343, 365, 374, 399
Etiyopya 118, 159
Eweler 32, 162, 164, 172, 212, 226, 241, 242, 244, 245, 248, 251, 252

F
Facebook 388, 389, 391
fait accompli 23, 62, 63, 71, 75, 146, 150, 171, 201, 206, 228, 240, 260, 308, 366
Flagstaff Malikânesi 217, 218, 219, 229, 232, 238, 239
Fransa 47, 48, 92, 94, 118, 141, 203

G
Gabon 118
Gatsiko, Newton 280, 281
Genç Liderler Bölüğü 291
Genç Subaylar Kulübü 288
gerçeği imal etmek 24, 26, 27, 35, 38, 49, 61, 63, 72, 76, 144, 147, 154, 156, 158, 160, 191, 192, 193, 195, 203, 204, 223, 257, 260, 261, 269, 272, 337, 338, 354, 369, 376, 381, 385, 389, 394, 395, 397
gereksiz şiddet 20
glasnost 344, 349, 377
Gorbaçov, Mihail 13, 340, 341, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 353, 357, 358, 359, 369, 370, 376, 377, 382
GSYH 84, 95, 106, 114, 124, 128, 319, 400, 402
güven oylaması 37

H
Hamidu, Joshua 300
Huntington, Samuel 11, 15, 43, 44, 45, 84, 88, 387
Hüseyin, Saddam 15

I
II. Yüksek Askerî Konsey 273, 304
iç savaş korkusu 49
İkinci Cumhuriyet 161, 164, 243, 244, 247, 256, 317
İkinci Dünya Savaşı 203, 344
istihbarat 13, 93, 118, 165, 196, 245, 246, 248, 249, 250, 265, 278, 291, 321, 322, 327, 344, 352, 398
isyanlar 99, 262, 263, 264, 265, 266, 270, 307

K
Kaddafi, Muammer 61, 271
kadın sünneti 396
kakao 30, 175, 275, 319
karaborsa 176, 275, 277
kardeşkatli 27, 52; ~ korkusu 27
kaynakların laneti 86
KGB 13, 344, 345, 346, 347, 349, 352, 354, 355, 359, 362, 363, 364, 368, 370, 371, 379, 380
Knight, Amy 345, 346
Komünist Parti 15
Kotoka, Emmanuel Kwasi 210, 215, 217, 218, 223, 225, 226, 229, 232, 234, 239
Kral İdris 62
kutsal savaş 14, 329
küresel oyunlar modeli 57
Kwahu, Seth 200, 219, 222, 244, 291, 322, 326

L
Latin Amerika 16, 43, 100, 101, 109, 122, 132, 203, 205
Leningrad 360, 367, 384
Libya 61, 78, 271, 327, 394
Limann, Hilla 317, 318, 319, 320, 322, 323, 325, 326, 329, 334, 335
Linz, Juan 45, 89
Lowess düzeltmesi 101, 122

M
Mahuad, Jamil 78
Mallet, A. K. N. 248
M'ba'ya, Leon 118
McDonald's 351
Meredith, Martin 30
Merkez Komite 346
Mısır 78, 391, 394
Molina, Antonio Tejero 73
MONAS 288, 307, 326
Montt, Rios 153
Mosca, Gaetano 386
Moskova 347, 349, 351, 353, 360, 361, 365, 366, 367, 371, 372, 376, 379, 381, 384
muharebeler olarak darbeler 37, 38, 39, 40, 41, 63, 115, 117, 118, 127, 136, 185, 189, 232
muharip birlikler 25, 27, 28, 34, 35, 74, 147, 149, 179, 192, 194, 207, 213, 225, 327
Musaddık, Muhammed 40, 92
Mübarek, Hüsnü 391
MVD 345, 352, 354, 355, 363, 364, 374, 380

N
Naziler 13, 39
Nijerya 108, 109, 163, 166
Nikaragua 101
Nkrumahçılık 209
Nkrumah, Kwame 30, 31, 207, 208, 209, 210, 212, 214, 216, 222, 241, 242, 245, 257, 259, 317, 318

O
Ocran, Albert K. 39, 224, 225, 228, 237, 238
Odartey-Wellington, Neville Alexander 292, 294, 295, 306, 311, 312
Okai 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 227, 235, 249, 254
Okai, Lawrence 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 227, 235, 249, 254
ordunun tepesinden gelen darbeler 33, 34, 36, 75, 121, 131, 135, 159, 160, 193, 198, 221, 260, 262, 264, 265, 382
ordunun orta kademelerinden gelen darbeler 28, 31, 35, 72, 74, 75, 76, 122, 130, 131, 154, 156, 158, 159, 194, 195, 198, 199, 200, 201, 204, 206, 240, 260, 268, 270, 286, 338
ortak bilgi 22, 24, 25, 26, 58, 59, 60, 61, 63, 65, 66, 70, 80, 149, 254, 258, 301, 307, 308, 339, 367, 389, 394, 397
Oteng, Kwesi 180, 183, 184, 289, 292, 303
Otu, Michael 221, 224, 235, 246
oylama 80, 150, 152, 187, 242, 401
Özgür Afrika Hareketi 288, 289, 290, 307
Özgür Radyo 366

P
Panama 153
perestroika 357
Peron, Juan 108, 157
Pizza Hut 351
Plaza de Mayo 78
plebisit 37, 41
Portekiz 15, 288
Pugo, Boris 70, 374

R
radyo 14, 23, 24, 25, 26, 35, 46, 59, 61, 62, 74, 149, 154, 156, 177, 183, 195, 198, 204, 213, 215, 219, 220, 221, 222, 227, 229, 230, 231, 232, 234, 235, 236, 237, 240, 248, 250, 255, 256, 258, 261, 283, 293, 294, 298, 299, 300, 301, 303, 306, 311, 312, 314, 328, 329, 331, 333, 335, 337, 338, 367, 382, 390; ~ yayını 23, 221, 222, 231, 235
Rawlings, Jerry 13, 14, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 287, 288, 289, 291, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 301, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 314, 315, 316, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 382
risk baskınlığı 66, 67, 199
Rodriguez, Andres 157, 158
Rumsfeld, Donald 399
Rutskoi, Aleksandr 353, 360, 365, 372

S
Sahraaltı Afrika 16, 30
Said, Halid 391
Schelling, Thomas 55, 56, 150
seçimler olarak darbeler 41, 63, 66, 108, 109, 113, 114, 115, 118, 127, 189, 239, 267, 287, 304, 317, 357, 360, 361, 363, 365
silahlı hizipler 38
silahlı kuvvetler 13, 18, 19, 24, 31, 35, 37, 43, 48, 51, 63, 72, 78, 91, 115, 116, 144, 146, 154, 157, 168, 180, 182, 197, 198, 210, 222, 232, 254, 255, 261, 271, 278, 289, 322, 341, 354, 372
sivil-asker ilişkileri 14, 28, 37, 83, 96, 320, 386
Smith, Henry 296
Sobchak, Anatoly 360
Soğuk Savaş 15, 92, 93, 101, 106,

107, 108, 114, 124, 140, 142, 198, 344, 401
sosyal medya 388, 390
Sovyetler Birliği 13, 14, 15, 33, 36, 77, 80, 92, 93, 145, 155, 193, 340, 341, 343, 344, 345, 346, 347, 349, 353, 354, 358, 360, 369, 375, 376, 382, 383, 384, 393, 395, 401
Sudan 100, 128
Sulemana, Abubakar 280, 281, 282, 284, 286, 292, 294, 298, 299, 311
sürü psikolojisi 202, 232, 258

T
talebi merkeze alan seçim yaklaşımı 42, 105
Tanınmış Meslek Kuruluşları Birliği 177
Tasiri, Peter 276, 284, 285, 289, 290, 291, 294, 297, 303, 304, 305, 312, 316
tek partili rejimler 29, 31, 208
Tiananmen Meydanı 18
Tiflis 345, 355
Tunus 78, 101, 392
Twitter 388, 389, 390, 392

U
Ulusal Kurtuluş Konseyi 160, 161, 164, 167, 168, 208, 209, 210, 211, 220, 221, 243, 244
Ulusal Liberaller İttifakı 242

V
Varennikov, Valentin 354, 362
Varşova Paktı 344
Venezuela 64, 69, 115, 145, 204
vesayet toplumu 45

Y
Yavoz, Dmitry 354
Yeltsin, Boris 13, 36, 155, 341, 342, 343, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 370, 371, 372, 373, 374, 379, 381, 382, 383
yolsuzluk 31, 85, 162, 189, 209, 210, 211, 212, 272, 274, 275, 278
yumuşak güç 27, 34, 74, 150, 156, 157, 158, 191, 206, 207, 260
yurttaş gazeteciliği 392
Yüksek Askerî Konsey 164, 167, 174, 179, 273, 304

Askerî darbe Türkiye'nin de acı tecrübelerle yakından tanıdığı, modern dünyanın karın ağrısı hâline gelmiş bir olgu. Hatta o kadar yaygın ki 1950 ile 2012 yılları arasında dünya genelinde darbe girişiminde bulunulmamış tek bir yıl bile yok. Peki, bu neden oluyor? Orduları hükümetleri devirmeye iten ne? Askerler böyle girişimlere neden ve nasıl katılıyorlar? Bazı darbeler başarılı olurken diğerleri neden başarısız oluyor?

Bu kitapta Naunihal Singh, darbelere karışan her iki taraftan askerlerle yaptığı 300 saati aşan mülakatlar ve 1950 ile 2000 yılları arasında gerçekleştirilmiş 471 darbe girişimini kapsayan özgün bir veri kümesinden hareketle askerî darbelerin işleyişine dair çığır açıcı bir kuram sunuyor. "Sabah erken kalkanın darbe yaptığı" Afrika ve Latin Amerika ülkelerinden dünyanın kaderini değiştiren 1991 SSCB başarısız darbe girişimine kadar uzanan başarılı ve başarısız darbe girişimi örnekleri aracılığıyla darbelerin kaderini çoğu zaman kaba kuvvetin ya da ideolojinin değil, algı savaşının belirlediğini ortaya koyuyor. Oyun kuramına dayanan derinlemesine analizler ve tanıklıklarla örülü bu kitap, darbelerin kaotik ya da irrasyonel olduğu yönündeki yaygın görüşe meydan okuyor ve darbelerin aslında anlaşılabilir, öngörülebilir, hatta kimi zaman caydırılabilir bir stratejik mantıkla işlediklerini gösteriyor.

Askerî Darbelerin Stratejik Mantığı, kırılgan demokrasilerin kaderini, askerî bağlılığın gizli dinamiklerini ve modern dünyanın en sarsıcı iktidar değişimlerinin ardındaki hesaplamaları anlamak isteyen herkes için vazgeçilmez bir kaynak.

FOL
ASKERÎ DARBELERİN STRATEJİK MANTIĞI
KİTAP NO / 392
BASKI / 1
/folkitap /folkitap /folkitap
ISBN 978-625-6584-96-9
9 786256 584969